SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

Pali Text Society
TEXT SERIES Nos. 104, 105

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

COMMENTARY ON THE PAṬISAMBHIDĀMAGGA

VOLS. II, III

EDITED BY
C. V. JOSHI, M.A.
PROFESSOR OF PALI, STATE COLLEGE, AND
KEEPER OF STATE RECORDS, BARODA

Published by
THE PALI TEXT SOCIETY, LONDON

Distributed by
ROUTLEDGE & KEGAN PAUL LTD.
LONDON, HENLEY AND BOSTON
1979

First published . . . 1932
reprint . . 1979

ISBN 0 7100 0269 6

PRINTED IN GREAT BRITAIN BY
UNWIN BROTHERS LIMITED
THE GRESHAM PRESS, OLD WOKING, SURREY, ENGLAND
A MEMBER OF THE STAPLES PRINTING GROUP

THE

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

COMMENTARY ON THE
PAṬISAMBHIDĀMAGGA

VOL. II.

NOTE BY GENERAL EDITOR

In view of slow postal transport under war conditions I have taken on myself to pass Professor Joshi's proofs through press, and these conditions have compelled me to do so separated from my library. Hence any uncorrected errors should not be imputed to him. One more volume will complete his edition.

CONTENTS OF VOL. II

Saddhammappakāsinī

PAṬISAMBHIDĀMAGGAṬṬHAKATHĀ

[SACCAÑĀṆACATUKKADVAYA NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

Saccañāṇacatukkadvaya-niddese: Dukkhassa *pīḷanaṭṭho* ādīni vuttaṭṭhān' eva.

[119][1] *Maggasamaṅgissa ñāṇaŋ dukkhe p' etaŋ ñāṇan* 'ti ādi ānantaracatukke viya ekābhisamayavasena vuttaŋ. Duvidhaŋ hi saccañāṇaŋ: lokiyaŋ,[2] lokuttarañ ca. Lokiyaŋ[2] duvidhaŋ: anubodhañāṇaŋ, paccavekkhaṇañāṇañ ca. Anubodhañāṇaŋ ādikammikassa anussavādivasena nirodhe magge ca pavattati, dukkhe samudaye ca ārammaṇakaraṇavasena paccavekkhaṇañāṇaŋ. Paṭividdhasaccassa catūsu 'pi saccesu ārammaṇakaraṇavasena lokuttaraŋ paṭivedhañāṇaŋ nirodham ārammaṇaŋ katvā kiccato cattāri saccāni paṭivijjhati. Yath' āha: "Yo bhikkhave dukkhaŋ passati, dukkhasamudayam 'pi so passati, dukkhanirodham 'pi passati, dukkhanirodhagāminī-paṭipadam 'pi passatī 'ti," sabbaŋ vattabbaŋ. Idhā-pi iminā vārena idam eva vuttaŋ. Tam pana lokuttaram 'pi dukkhe ñāṇan 'ti ādīni nāmāni labhatī, 'ti dassanatthaŋ vuttaŋ.[3] Idha pana lokikañāṇam eva adhippetaŋ.

2. Tasmā yeva ca *Tattha katamaŋ dukkhe ñāṇaŋ?* 'ti ādim āha. Tattha: *Dukkhaŋ ārabbhā* 'ti dukkhasaccaŋ ālambitvā, ārammaṇaŋ katvā 'ti attho. *Paññā* 'ti ādīsu tassa tassa atthassa pākaṭakaraṇa-saṅkhātena paññāpanaṭṭhena paññā; tena vā aniccādinā pakārena dhamme pajānātī 'ti paññā. Idam assa sabhāvapadaŋ. Pajānanākāro *pajānanā*. Aniccādīni vijānātī 'ti *vicayo*. *Pavicayo* 'ti upasaggena padaŋ vaḍḍhitaŋ, pakārena vicayo 'ti attho. Catusaccadhammaŋ[4] vicinātī 'ti *dhammavicayo*. Aniccādīnaŋ

---

[1] *These bracketed figures refer to page in Paṭisambhidāmagga text, vol. i.*
[2] K -kaŋ. [3] K *omits* vuttaŋ. [4] K saccadhammaŋ.

sammā lakkhaṇavasena *sallakkhaṇā*. Sā eva upasagganānattena *upalakkhaṇā, paccūpalakkhaṇā*, 'ti vuttā; bhusaŋ lakkhaṇā. Te te aniccādi-dhamme paṭicca upalakkhaṇā 'ti attho. Paṇḍitabhāvo *paṇḍiccaŋ*. Kusalabhāvo *kosallaŋ*. Nipuṇabhāvo *nepuññaŋ*. Aniccādīnaŋ vibhāvanavasena vebhavyā. Aniccādīnaŋ cintanakavasena *cintā*, yassa uppajjati taŋ aniccādīni cintapetī 'ti 'pi cintā. Aniccādīni upaparikkhatī 'ti *upaparikkhā*. *Bhūrī* 'ti paṭhavī. Ayam 'pi saṇhaṭṭhena ca vitthataṭṭhena ca bhūri viyā 'ti bhūrī; athavā paññā yeva bhūte atthe ramatī 'ti bhūrī 'ti vuccati. Asani viya siluccaye, kilese medhati hiŋsatī 'ti *medhā*; khippaŋ gahaṇadhāraṇaṭṭhena vā medhā. Yassa uppajjati taŋ sattahitapaṭipattiyaŋ sampayuttadhamme ca yathāvalakkhaṇapaṭivedhe pariṇāmetī 'ti *pariṇāyikā*. Dhamme aniccādivasena vividhā passatī 'ti *vipassanā*. Sammā pakārehi aniccādīni[1] jānātī 'ti sampajāno. Tassa bhāvo *sampajaññaŋ*. Uppathapaṭipanne sindhave vīthiŋ[2] āropaṇatthaŋ patodo viya, uppathe dhāvanakaŋ kūṭacittaŋ vīthiŋ[2] āropaṇatthaŋ vijjhatī 'ti patodo viya *patodo*. Dassanalakkhaṇe Indaṭṭhaŋ karotī 'ti indriyaŋ.[3] Paññāsaṅkhātaŋ indriyaŋ *paññidriyaŋ*. (Kiŋ vuttaŋ hoti? Na idaŋ purisassa indriyaŋ purisindriyan 'ti ādi viya paññāya indriyaŋ paññindriyaŋ! Atha kho paññā eva paññindriyan 'ti vuttaŋ hoti.) Avijjāya na kampatī 'ti *paññābalaŋ*. Kilesacchedanaṭṭhena paññā 'va satthaŋ *paññāsatthaŋ*. Accuggataṭṭhena paññā 'va pāsādo *paññāpāsādo*. Ālokanaṭṭhena paññā 'va āloko *paññā-āloko*. Obhāsanaṭṭhena paññā 'va obhāso *paññā-obhāso*. Pajjotanaṭṭhena paññā 'va pajjoto *paññāpajjoto*.

Paññāvato hi ekapallaṅkena nisinnassa dasasahassī lokadhātu ekālokā, ekobhāsā ekapajjotā hoti, tena taŋ vuttaŋ. Imesu pana tīsu padesu ekapadenā-pi ekasmiŋ atthe siddhe —yāni pan' etāni Bhagavatā, "Cattāro 'me bhikkhave ālokā. Katame cattāro? Candāloko, suriyāloko, aggāloko, paññāloko; ime kho bhikkhave cattāro ālokā. Etad-aggaŋ bhikkhave imesaŋ catunnaŋ ālokānaŋ yad-idaŋ paññāloko,"

---

[1] K -dīnaŋ. [2] B, SH vīthi-. [3] B, K paññindriyaŋ.

tathā, "Cattāro 'me bhikkhave obhāsā," "Cattāro 'me bhikkhave pajjotā," 'ti sattānaŋ ajjhāsayavasena suttāni desitāni—tadanurūpen' eva idha-pi therena desanā katā. Attho hi anekehi ākārehi vibhajjamāno suvibhatto hoti; aññathā ca añño bujjhati, aññathā añño 'ti.

Ratikaraṇaṭṭhena pana ratidāyakaṭṭhena ratijananaṭṭhena cittīkataṭṭhena dullabhapātubhāvaṭṭhena atulaṭṭhena anomasattaparibhogaṭṭhena ca paññā 'va ratanaŋ *paññāratanaŋ*. Na tena sattā muyhanti, sayaŋ vā ārammaṇe na muyhatī 'ti *amoho*. *Dhammavicayapadaŋ* vuttattham eva. Kasmā pan' etaŋ vuttan? 'ti: Amohassa mohapaṭipakkhabhāva-dīpanatthaŋ. Ten' etaŋ dīpeti, "Yvā-yaŋ amoho so na kevalaŋ mohato añño dhammo, mohassa pana paṭipakkho dhammavicaya-saṅkhāto amoho nāma idha adhippeto," 'ti. *Sammādiṭṭhī*[1] 'ti yāthāva-niyyānika-kusaladiṭṭhi.[2]

3. "Tattha katamaŋ dukkhasamudaye ñāṇaŋ? Tattha katamaŋ dukkhanirodhe ñāṇaŋ? Tattha katamaŋ dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇan?" 'ti pucchāvacanāni saṅkhepavasena vuttānī 'tī.

Saccañāṇacatukkadvaya-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] K Tāsmā diṭṭhī 'ti.
[2] SH yāthāvadiṭṭhi niyyānikā kusaladiṭṭhi.

[SUDDHIKAPAṬISAMBHIDĀÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

Suddhikapaṭisambhidāñāṇaniddese: Imesaŋ ñāṇānaŋ pabhedābhāvato yeva heṭṭhā viya pabhedaŋ adassetvā 'va *Atthesu ñāṇaŋ atthapaṭisambhidā* 'ti ādi vuttaŋ. Paññāpabhedābhāve 'pi attanā paṭividdha-catusaccadhammamattavasena nānattasabbhāvato *Atthanānatte paññā atthapaṭisambhidāñāṇan* 'ti ādi vuttaŋ. Tattha: *Nānatte* 'ti atthādīnaŋ anekabhāve. *Vavatthāne* 'ti atthādīnaŋ nicchayane. [**120**] *Sallakkhaṇe* 'ti atthādīnaŋ sammā dassane. *Upalakkhaṇe* 'ti atthādīnaŋ bhusaŋ dassane. *Pabhede* 'ti atthādīnaŋ nānābhede. *Pabhāvane* 'ti atthādīnaŋ pākaṭīkaraṇena uppādane. *Jotane* 'ti atthādīnaŋ dīpane. *Virocane* 'ti atthādīnaŋ vividhaŋ[1] dīpane. *Pakāsane* 'ti atthādīnaŋ pabhāsane.

'Nānatte' 'ti mūlapadaŋ katvā sabbasādhāraṇavasena vuttaŋ; vavatthāne 'ti sotāpannassa vasena; sallakkhaṇe, upalakkhaṇe 'ti sakadāgāmissa vasena; pabhede, pabhāvane' 'ti anāgāmissa vasena; jotane, virocane, pakāsane, 'ti arahato vasena vuttan 'ti evam 'p' ettha yojanā kātabbā 'ti.

Suddhikapaṭisambhidāñāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[1] B vividha-; K, SM vividhā.

[INDRIYAPAROPARIYATTAÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

[121] Indriyaparopariyattañāṇa-niddese: *Tathāgatassā* 'ti vacane Uddese sarūpato avijjamāne 'pi, "Cha ñāṇāni asādhāraṇāni sāvakehī," 'ti vuttattā, "Tathāgatassā," 'ti vuttam eva hoti. Tasmā Uddese atthato siddhassa Tathāgata-vacanassa Niddese gahaṇaŋ kataŋ. *Satte passatī* 'ti rūpādīsu chandarāgena sattatāya laggatāya sattā. Te satte indriyaparopariyattañāṇena cakkhunā passati oloketi. *Apparajakkhe* 'ti paññāmaye akkhimhi appaŋ rāgādirajo etesan 'ti vā[1] apparajakkhā, appaŋ rāgādirajo etesan 'ti vā apparajakkhā. Te apparajakkhe. *Mahārajakkhe* 'ti paññāmaye akkhimhi mahantaŋ rāgādirajo etesan 'ti mahārajakkhā, mahantaŋ rāgādirajo etesan 'ti vā mahārajakkhā. *Tikkhindriye mudindriye* 'ti tikkhāni saddhādīni indriyāni etesan 'ti tikkhindriyā, mudūni saddhādīni indriyāni etesan 'ti mudindriyā. *Svākāre dvākāre* 'ti sundarā saddhādayo ākārā koṭṭhāsā etesan 'ti svākārā. Kucchitā garahitā saddhādayo ākārā koṭṭhāsā etesan 'ti dvākārā. *Suviññāpaye duviññāpaye* 'ti ye kathitaŋ kāraṇaŋ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuŋ te suviññāpayā. Tabbiparītā dubiññāpayā. *Appekacce paralokavajja-bhayadassāvino* 'ti api eke paralokañ c' eva rāgādivajjañ ca bhayato passante. Imassa pana padassa niddese lokass' eva vuttattā,[2] khandhādiloke ca rāgādivajje ca paraŋ bāḷhaŋ bhayaŋ passanasīlā 'ti vā paralokavajja-bhayadassāvino, te paralokavajja-bhayadassāvino 'ti evam attho gahetabbo. *Appekacce na paralokavajja-bhayadassāvino* 'ti tabbiparīte. Loko 'ti ca lujjanīyaṭṭhena,[3] vajjan 'ti ca vajjanīyaṭṭhena. Ettāvatā uddesassa[4] niddeso[5] kato hoti.

---

[1] K, SM *omit* vā. [2] K paralokass' eva na vuttattā.
[3] K palujjanaṭṭhena. [4] K *omits*. [5] K uddeso.

2. Puna niddesassa paṭiniddesaŋ karonto *Apparajakkhe mahārajajakkhe 'ti* ādim āha. Tattha tīsu ratanesu okappana-saṅkhātā saddhā assa atthī 'ti *saddho*. So saddhāsampanno *puggalo* asaddhiyarajassa[1] c' eva assaddhiyamūlakassa sesākusalarajassa ca appakattā *apparajakkho*. N' atthi etassa saddhā 'ti assaddho. So vuttappakārassa rajassa mahantattā *mahārajakkho*. Āraddhaŋ viriyam anenā 'ti *āraddhaviriyo*. So kosajja-rajassa c' eva kosajjamūlakassa sesākusala-rajassa ca appakattā *apparajakkho*. Hīnaviriyattā kucchitena ākārena sīdatī 'ti kusīdo. Kusīdo 'va *kusīto*. So vuttappakārassa rajassa[2] mahantattā *mahārajakkho*. Ārammaṇaŋ upecca ṭhitā sati assā 'ti *upaṭṭhitasati*. So muṭṭhasacca-rajassa c' eva muṭṭhasaccamūlakassa sesākusala-rajassa ca appakattā *apparajakkho*. Muṭṭhā naṭṭhā sati assā 'ti *muṭṭhassati*. So vuttappakārassa rajassa mahantattā *mahārajakkho*. Appaṇāsamādhinā, upacārasamādhinā vā, ārammaṇe samaŋ sammā āhito ṭhito 'ti *samāhito*, samāhitacitto 'ti vā samāhito. So uddhacca-rajassa c' eva uddhaccamūlakassa sesākusala-rajassa ca appakattā *apparajakkho*. Na samāhito *asamāhito*. So vuttappakārassa rajassa mahantattā *mahārajakkho*. Udayatthagāminī paññā assa atthī 'ti *paññavā*. So moha-rajassa c' eva mohamūlakassa sesākusala-rajassa ca appakattā apparajakkho. Mohamūḷhattā duṭṭhā paññā assā 'ti *duppañño*. So vuttappakārassa rajassa mahantattā *mahārajakkho*.

3. *Saddho puggalo tikkhindriyo* 'ti bahulaŋ uppajjamānāya balavatiyā saddhāya saddho. Ten' eva saddhindriyena tikkhindriyo. *Assaddho puggalo mudindriyo* 'ti bahulaŋ uppajjamānena assaddhiyena assaddho. Antarantarā uppajjamānena dubbalena saddhindriyena mudindriyo. Esa nayo sesesu 'pi.

4. *Saddho puggalo svākāro* 'ti tāya eva saddhāya sobhanākāro. *Assaddho puggalo dvākāro* 'ti ten' eva assaddhiyena virūpākāro. Esa nayo sesesu 'pi.

[1] K assaddhiyassa. [2] K sīdarajassa.

5. *Suviññāpayo* 'ti sukhena viññāpetuŋ sakkuṇeyyo. *Duviññāpayo* 'ti dukkhena viññāpetuŋ sakkuṇeyyo.

[122] 6. *Paralokavajjabhayadassāvī* 'ti ettha yasmā paññāsampannass' eva saddhādīni suparisuddhāni honti, tasmā suparisuddhasaddhādi-sampanno taŋsampayuttāya suparisuddhasaddhādi-sampanno 'pi vā tappaccayāya paññāya paralokavajjabhayadassāvī hoti. Tasmā eva hi saddhādayo 'pi cattāro paralokavajjabhayadassāvī 'ti vuttā.

7. Idāni 'Paralokavajjabhayadassāvī' 'ti ettha vuttaŋ lokañ ca bhayañ[1] ca dassetuŋ *Loko 'ti* ādim āha. Tattha khandhā eva lujjanaṭṭhena loko 'ti[2] *khandhaloko*. Sesadvaye pi es' eva nayo. *Vipattibhavaloko* 'ti apāyaloko. So hi aniṭṭhaphalattā virūpo lābho[3] 'ti vipatti, bhavatī 'ti bhavo; vipatti eva bhavo vipattibhavo; vipattibhavo eva loko vipattibhavaloko. *Vipattisambhavaloko* 'ti apāyūpagaŋ kammaŋ. Taŋ hi sambhavati etasmā phalan' ti Sambhavo; vipattiyā sambhavo vipattisambhavo; vipattisambhavo eva loko vipattisambhavaloko. *Sampattibhavaloko* 'ti sugatiloko. So hi iṭṭhaphalattā sundaro lābho[3] 'ti sampatti; bhavatī 'ti bhavo; sampatti eva bhavo sampattibhavo; sampattibhavo eva loko sampattibhavaloko. *Sampattisambhavaloko* 'ti sugatūpagaŋ kammaŋ. Taŋ hi sambhavati etasmā phalan[4] 'ti sambhavo; sampattiyā sambhavo sampattisambhavo; sampattisambhavo eva loko sampattisambhavaloko. *Eko loko* 'ti ādīni heṭṭhā vuttatthān' eva.

8. *Vajjan 'ti* napuŋsakavacanaŋ asuko 'ti aniddiṭṭhattā kataŋ. *Kilesā* 'ti rāgādayo. *Duccaritā* 'ti pāṇātipātādayo. *Abhisaṅkhārā* 'ti puññābhisaṅkhārādayo. *Bhavagāmikammā* 'ti attano vipākādānavasena bhavaŋ gacchantī 'ti bhavagāmino; abhisaṅkhāresu 'pi vipākajanakān' eva kammāni vuttānī. *Itī* 'ti vuttappakāranidassanaŋ. *Imasmiŋ ca loke imasmiŋ ca vajje* 'ti vuttappakāre loke ca vajje ca. *Tibbā*

---

[1] B, K, SM vajjaŋ. [2] K *omits* Loko 'ti.
[3] K loko. [4] K *omits* phalan.

bhayasaññā 'ti balavatī bhayasaññā. Tibbā 'ti pana[1] saddassa attho vutto, Bhayasaññā 'ti bhaya-saddassa; lokavajja-dvayam 'pi hi bhayavatthuttā [a]bhayañ ca. Bhayattā[b] 'bhayaŋ bhayam' iti sañña bhayasaññā. *Paccupaṭṭhitā hotī* 'ti taŋ taŋ paṭicca upecca ṭhitā hoti. *Seyyathā 'pi ukkhittāsike vadhake* 'ti yathā nāma paharituŋ uccāritakhagge paccāmitte tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, evam eva loke ca vajje ca tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti. *Imehi paññāsāya ākārehī* 'ti apparajakkha-pañcakādīsu dasasu pañcakesu ekekasmiŋ pañcannaŋ pañcannaŋ ākārānaŋ vasena paññāsāya ākārehi. *Imāni pañcindriyānī* 'ti saddhindriyādīni pañcindriyāni. *Jānātī* 'ti Tathāgato paññāya pajānāti. *Passatī* 'ti dibbacakkhunā diṭṭhaŋ viya karoti. *Aññātī* 'ti sabbākāra-mariyādāhi jānāti. *Paṭivijjhatī* 'ti ekadesaŋ asesetvā niravasesadassanavasena[2] paññāya padāḷetī 'ti.

Indriyaparopariyattañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.[3]

---

[1] B bhaya-; SH para.
[2] K nissesa-.
[a to b] B, K Sayañ ca bhayattā.
[3] *Volume I of* K *ends here.*

[ĀSAYĀNUSAYAÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ]

[123] 1. Āsayānusayañāṇaniddese: *Idha Tathāgato* 'ti ādi pañcadhā ṭhapito niddeso. Tattha *āsayānusayā* vuttaṭṭhā eva. *Caritan* 'ti pubbe kataŋ kusalākusala-kammaŋ. *Adhimuttin* 'ti sampati kusale akusale vā cittavossaggaŋ. *Bhabbābhabbe* 'ti bhabbe ca abhabbe ca. Ariyāya jātiyā sambhavanti jāyantī 'ti bhabbā, vattamānasamīpe vattamānavacanaŋ. Bhavissanti jāyissanti vā 'ti bhabbā, bhājanabhūtā 'ti attho. Ye ariyamaggapaṭivedhassa anucchavikā upanissayasampannā te bhabbā. Vuttapaṭipakkhā abhabbā.

2. *Katamo ca sattānaŋ āsayo?* 'ti ādi niddesassa paṭiniddeso. Tattha: *sassato* 'ti nicco loko 'ti attho. Idha sarīraŋ yeva nassati, attā pana idha parattha[1] ca so yevā 'ti maññanti. So hi sayaŋ yeva āloketī 'ti katvā *loko* 'ti maññanti. *Asassato* 'ti anicco attā. Sarīren' eva saha nassatī 'ti maññanti. *Antavā* 'ti paritte kasiṇe jhānaŋ uppādetvā taŋ parittakasiṇārammaṇaŋ cittaŋ sapariyanto attā 'ti maññanti. *Anantavā* 'ti appamāṇe kasiṇe jhānaŋ uppādetvā taŋ appamāṇakasiṇārammaṇaŋ cittaŋ apariyanto attā 'ti maññanti. *Taŋ jīvaŋ taŋ sarīran* 'ti jīvo ca sarīrañ ca taŋ yeva. Jīvo 'ti attā, liṅgavipallāsena napuŋsakavacanaŋ kataŋ. Sarīran 'ti rāsaṭṭhena khandhapañcakaŋ. *Aññaŋ jīvaŋ aññaŋ sarīran* 'ti añño jīvo, aññaŋ khandhapañcakaŋ. *Hoti Tathāgato param maraṇā* 'ti khandhā idh' eva vinassanti, satto maraṇato paraŋ hoti, vijjati, na nassati. Tathāgato 'ti c' ettha sattādhivacanan[2] 'ti keci. Keci pana, 'Tathāgato 'ti arahā,' 'ti vadanti. Ime 'na hotī' 'ti pakkhe dosaŋ disvā evaŋ gaṇhanti. *Na hoti Tathāgato param maraṇā* 'ti khandhā 'pi idh' eva nassanti, Tathāgato ca maraṇato paraŋ na hoti, ucchijjati vinassati. Ime 'hotī' 'ti pakkhe dosaŋ disvā

[1] SH parassa.   [2] SH Satthā-.

evaŋ gaṇhanti. *Hoti ca na hoti cā* 'ti ime ekekapakkhapariggahe dosaŋ disvā ubhayapakkhaŋ gaṇhanti. *N' eva hoti na na hotī* 'ti ime ubhayapakkhapariggahe ubhayadosāpattiŋ disvā, "Hotī 'ti ca na hoti, n' eva hotī 'ti ca na hotī," 'ti amarāvikkhepapakkhaŋ gaṇhanti.

Ayam pan' ettha aṭṭhakathānayo: Sassato loko 'ti cā 'ti ādimhi[1] dasah' ākārehi diṭṭhipabhedo 'va vutto. Tattha: Sassato loko 'ti ca khandhapañcakaŋ 'loko' 'ti gahetvā ayaŋ loko nicco dhuvo sabbakāliko 'ti gaṇhantassa 'sassatan' 'ti gahaṇākārappavattā diṭṭhi. Asassato 'ti tam eva lokaŋ ucchijjati vinassatī 'ti gaṇhantassa ucchedagahaṇākārappavattā diṭṭhi. Antavā 'ti parittakasiṇalābhino suppamatte vā sarāva-matte vā kasiṇe samāpannassa antosamāpattiyaŋ pavattita-rūpārūpadhamme 'loko' 'ti ca kasiṇaparicchedantena 'antavā' 'ti ca gaṇhantassa 'antavā loko' 'ti gahaṇākārappavattā diṭṭhi. Sā sassatadiṭṭhi 'pi hoti, ucchedadiṭṭhi 'pī. Vipulakasiṇalābhino pana tasmiŋ kasiṇe samāpannassa antosamāpattiyaŋ pavattita-rūpārūpadhamme loko 'ti ca, kasiṇaparicchedānantena[2] ca 'Na antavā[3] 'ti gaṇhantassa anantavā loko 'ti gahaṇākārappavattā diṭṭhi. Sā sassatadiṭṭhi 'pi hoti, ucchedadiṭṭhi 'pi. Taŋ jīvaŋ taŋ sarīran 'ti bhedanadhammassa sarīrass' eva jīvan 'ti gahitattā sarīre ucchijjamāne jīvam 'pi ucchijjatī 'ti uccheda-gahaṇākārappavatta diṭṭhi. Dutiyapade sarīrato aññassa jīvassa gahitattā sarīre ucchijjamāne 'pi jīvaŋ na ucchijjatī 'ti sassata-gahaṇākarāppavattā diṭṭhi. Hoti Tathāgato 'ti ādīsu satto Tathāgato nāma. So param maraṇā hotī 'ti gaṇhato dutiyā ucchedadiṭṭhi. Hoti ca na ca hotī 'ti gaṇhato tatiyā ekaccasassatā diṭṭhi. N' eva hoti na na hotī 'ti gaṇhato catutthā vikkhepadiṭṭhī[4] 'ti.

Itī 'ti vuttappakāra-diṭṭhinissayanidassanaŋ. *Bhavadiṭṭhisannissitā vā sattā honti vibhavadiṭṭhisannissitā vā* 'ti: bhavo vuccati sassato, sassatavasena uppajjamānā diṭṭhi bhavadiṭṭhi. 'Bhavo 'ti diṭṭhī' 'ti vuttaŋ hoti. Vibhavo vuccati

[1] B ādīhi.
[2] B, SH *v.l.* -cchedantena.
[3] B Anantavā *for* Na antavā.
[4] B amarāvikkhapa-.

ucchedo, ucchedavasena uppajjamānā diṭṭhi vibhavadiṭṭhi. 'Vibhavo 'ti diṭṭhī' 'ti vuttaŋ hoti. Vuttappakārā dasavidhā diṭṭhi bhavadiṭṭhi, vibhavadiṭṭhi cā, 'ti dvidhā 'va hoti. Tāsu dvīsu ekekaŋ sannissitā, asannissitā,[1] allīnā sattā hontī.

Ete vā pana ubho ante anupagammā 'ti ettha: "Aggito vā udakato vā mithubhedā vā," 'ti ādīsu viya vā-saddo samuccayattho. Ete vuttappakāre sassat-ucchedavasena dve pakkhe ca na upagantvā. Anallīyitvā pahāyā 'ti attho. "Anulomikā vā khanti" 'ti vikappatthe vā. *Idappaccayatā-paṭiccasamuppannesū* 'ti: imesaŋ jarāmaraṇādīnaŋ paccayā idappaccayā. Idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayānaŋ vā samūho idappaccayatā. Lakkhaṇaṃ pan' ettha saddasatthato pariyesitabbaŋ. Te te paccaye paṭicca saha sammā ca uppannā paṭiccasamuppannā. Tassā idappaccayatāya ca tesu paṭiccasamuppannesu ca *dhammesu*. *Anulomikā* 'ti lokuttaradhammānaŋ anulomato anulomikā. *Khantī* 'ti ñāṇaŋ. Ñāṇaŋ hi khamanato khanti. *Paṭiladdhā hotī* 'ti sattehi adhigatā hoti. Idappaccayatāya khantiyā ucchedattānūpagamo hoti paccayuppanna-dhammānaŋ paccayasāmaggiyaŋ āyattavuttittā, paccayānuparamadassanena phalānuparamadassanato. Paṭiccasamuppannesu dhammesu khantiyā sassatattānūpagamo hoti paccayasāmaggiyaŋ navanavānaŋ paccayuppannānaŋ dhammānaŋ uppādadassanato. Evam ete ubho ante anupagamma paṭiccasamuppāda-paṭiccasamuppannadhamma-dassanena 'Na ucchedo,' 'Na sassato' 'ti pavattaŋ sammādassanaŋ anulomikā khantī 'ti veditabbā. Evaŋ hi tad-ubhayadiṭṭhi-paṭipakkhabhūtā sammādiṭṭhi vuttā hoti.

Yathābhūtaŋ vā ñāṇan 'ti yathābhūtaŋ yathāsabhāvaŋ neyyaŋ. Tattha pavattañāṇam 'pi visayavohārena yathābhūtaŋ ñāṇan 'ti vuttaŋ. Tam pana saṅkhārūpekkhāpariyantaŋ vipassanāñāṇaŋ idhādhippetaŋ. Heṭṭhā pana yathābhūtañāṇadassanan 'ti bhayatūpaṭṭhānañāṇaŋ vuttaŋ. Yathābhūtaŋ vā ñāṇaŋ sattehi paṭiladdhaŋ hotī, 'ti sambandho.

---

[1] B apassayitā.

Idāni 'Sassato loko' 'ti ādīhi micchādiṭṭhiparibhāvitaŋ, 'Ete vā panā' 'ti ādīhi sammādiṭṭhiparibhāvitaŋ sattasantānaŋ dassetvā *Kāmaŋ sevantañ ñevā* 'ti ādīhi sesākusalehi, sesakusalehi ca, paribhāvitaŋ sattasantānaŋ dasseti. Tattha: 'Kāmaŋ sevantaŋ yeva puggalaŋ tathāgato *jānātī*' 'ti yojanā kātabbā. Sevantan 'ti ca abhiṇhasamudācāravasena sevamānaŋ. Pubbe asevitavasena kilesakāmo garu assā 'ti *kāmagaruko*. Tath' eva kāmo āsaye santāne assā 'ti *kāmāsayo*. Santānavasen' eva kāme adhimutto laggo 'ti *kāmādhimutto*. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Nekkhammā*dīni vuttaṭṭhān' eva. Kāmādīhi ca tīhi ses-ākusalā, nekkhammādīhi tīhi sesakusalā gahitā vā hontī 'ti veditabbā. *Ayaŋ sattānaŋ āsayo* 'ti tidhā vuttaŋ santānam eva dasseti.

Ayam pan' ettha Aṭṭhakathānayo: "Iti bhavadiṭṭhisannissitā vā 'ti evaŋ sassatadiṭṭhiŋ vā sannissitā, sassatadiṭṭhi hi ettha bhavadiṭṭhī 'ti vuttā, ucchedadiṭṭhi ca vibhavadiṭṭhī 'ti. Sabbadiṭṭhīnaŋ hi sassat-ucchedadiṭṭhīhi saṅgahitattā sabbe 'pi 'me diṭṭhigatikā sattā imā 'va dve diṭṭhiyo sannissitā honti. Vuttam 'pi c' etaŋ, 'Dvayanissito khvāyaŋ, Kaccāna! loko yebhuyyena. Atthitaŋ c' eva, natthitañ cā,' 'ti. Ettha hi atthitā 'ti sassataŋ, natthitā 'ti ucchedo. Ayaŋ tāva vaṭṭanissitānaŋ āsayo. Idāni vivaṭṭanissitānaŋ suddhasattānaŋ āsayaŋ dassetaŋ, 'Ete vā pana ubho ante anupagammā,' 'ti ādi vuttaŋ. Tattha: Ete vā panā 'ti ete yeva. Ubho ante 'ti. Sassat-Uccheda-saṅkhāte dve ante. Anupagammā 'ti na allīyitvā. Idappaccayatā-paṭiccasamuppannesu dhammesū 'ti idappaccayatāya c' eva paṭiccasamuppannesu dhammesu[1] ca. Anulomikā khantī 'ti vipassanāñāṇaŋ. Yathābhūtañ ñāṇan 'ti maggañāṇaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: 'Yā paṭiccasamuppāde c' eva paṭiccasamuppannadhammesu ca ete ubho sassatuccheda-ante anupagantvā vipassanā paṭiladdhā, yaŋ ca tato uttariŋ maggañāṇaŋ, ayaŋ sattānaŋ āsayo. Ayaŋ vaṭṭanissitānañ ca sabbesam 'pi sattānaŋ āsayo, idaŋ vasanaṭṭhānan,"[2] 'ti. Ayaŋ ācariyānaŋ samānaṭṭhakathā.

---

[1] B -ppanne dhamme. [2] B ṭhapana-.

Vitaṇḍavādī pan' āha: "Maggo nāma vāsaŋ viddhaŋsento gacchati. Tvaŋ, 'Maggo vāso,' 'ti vadesī?" 'ti.

So vattabbo, "Tvaŋ Ariyavāsabhāṇako hosi? na hosī?" 'ti.

Sace, "Na homī," 'ti vadati; "Tvaŋ abhāṇakatāya na jānāsī," 'ti vattabbo. Sace, "Bhāṇako 'smī," 'ti vadati; "Suttaŋ āharā," 'ti vattabbo. Sace āharati, icc-etaŋ kusalaŋ. No ce āharati, sayaŋ āharitabbaŋ: "Dasa yime, bhikkhave, ariyavāsā yad[1] ariyā āvasiŋsu vā, āvasanti vā, āvasissanti vā," 'ti. Etaŋ hi suttaŋ maggassa vāsabhāvaŋ dīpeti, tasmā sukathitam ev' etan 'ti. Imam pana Bhagavā sattānaŋ āsayaŋ jānanto imesañ ca diṭṭhigatānaŋ imesañ ca vipassanāñāṇa-maggañāṇānaŋ appavattikkhaṇe 'pi jānāti eva, tasmā yeva ca, "Kāmaŋ sevantaŋ yeva jānātī," 'ti ādi vuttan 'ti.

3. Anusayaniddese anusayā 'ti: Ken' aṭṭhena anusayā? Anusayanaṭṭhena. Ko esa Anusayanaṭṭho nāmā? 'ti. Appahīṇaṭṭho. Ete hi appahīṇaṭṭhena tassa tassa santāne anusenti nāma. Tasmā anusayā 'ti vuccanti. Anusentī 'ti anurūpaŋ kāraṇaŋ labhitvā uppajjantī 'ti attho.

Athā-pi siyā: "Anusayanaṭṭho nāma appahīṇākāro. So ca uppajjatī 'ti vattuŋ na yujjati. Tasmā na anusayā uppajjantī?" 'ti.

Tatr' idam paṭivacanaŋ: Na[2] appahīṇākāro. Anusayo 'ti pana appahīṇaṭṭhena thāmagatakileso vaccati. So cittasampayutto sārammaṇo sappaccayaṭṭhena sahetuko ekantākusalo atīto 'pi hoti, anāgato 'pi, paccuppanno 'pi. Tasmā Uppajjatī 'ti vattuŋ yujjati. Tatr' idaŋ pamāṇaŋ.[3] Idh' eva tāva Abhisamayakathāya: "Paccuppanne kilese pajahatī?" 'ti pucchaŋ katvā anusayānaŋ paccuppannabhāvassa atthitāya, "Thāmagato[4] anusayaŋ pajahatī," 'ti vuttaŋ. Dhammasaṅgaṇiyaŋ mohassa padabhājane, "Avijjānusayo

---

[1] B yāya ca.
[2] B *omits* Na.
[3] B dhammappamāṇaŋ.
[4] B -gataŋ.

avijjāpariyuṭṭhānaŋ avijjālaṅgī moho akusalamūlaŋ. Ayaŋ tasmiŋ samaye moho hotī," 'ti akusalacittena saddhiŋ mohassa uppannabhāvo vutto. Kathāvatthusmiŋ, "Anusayā abyākatā, anusayā ahetukā, anusayā cittavippayuttā," 'ti sabbe vādā paṭisedhitā. Anusayayamake sattannaŋ vārānaŋ[1] aññatarasmiŋ uppajjanavāre, "Yassa kāmarāgānusayo uppajjati tassa paṭighānusayo uppajjatī," 'ti ādi vuttaŋ. Tasmā anusentī 'ti anurūpaŋ kāraṇaŋ labhitvā uppajjantī 'ti yaŋ vuttaŋ, taŋ iminā tantippamāṇena yuttan[2] 'ti veditabbaŋ. Yam 'pi, 'Cittasampayutto ārammaṇo," 'ti ādi vuttaŋ, tam 'pi suvuttam eva. Anusayo hi nām' esa parinipphanno, cittasampayutto, akusaladhammo 'ti niṭṭham ettha gantabbaŋ.

Kāmarāgānusayo 'ti ādīsu: kāmarāgo ca so appahīṇaṭṭhena anusayo cā 'ti kāmarāgānusayo. Sesapadesu 'pi es' eva nayo. *Kāmarāgānusayo* c' ettha lobhasahagacittesu sahajātavasena, ārammaṇavasena ca, manāpesu[3] avasesa-kāmāvacaradhammesu ārammaṇavasen' eva uppajjamāno lobho. *Paṭighānusayo* ca domanassasahagatacittesu sahajātavasena, ārammaṇavasena ca manāpesu[4] avasesa-kāmāvacaradhammesu ārammaṇavasen' eva uppajjamāno doso. *Mānānusayo* diṭṭhigatavippayutta-lobhasahagatacittesu sahajātavasena, ārammaṇavasena ca, dukkhavedanāvajjesu avasesakāmāvacaradhammesu, rūpārūpāvacaradhammesu ca, ārammaṇavasen' eva uppajjamāno māno. *Diṭṭhānusayo* catūsu diṭṭhigatasampayuttesu; *vicikicchānusayo* vicikicchāsahagate; *avijjānusayo* dvādasasu akusalacittesu sahajātavasena, ārammaṇavasena ca; Tayo 'pi avasesa-tebhūmakadhammesu ārammaṇavasen' eva uppajjamānā diṭṭhi-vicikicchā-mohā. *Bhavarāgānusayo* catūsu diṭṭhigatavippayuttesu uppajjamāno 'pi sahajātavasena na vutto. Ārammaṇavasen' eva pana rūp-ārūpāvacaradhammesu uppajjamāno lobho vutto.

Idāni yathāvuttānaŋ anusayānaŋ anusayanaṭṭhānaŋ dassento 'Yaŋ loke' 'ti ādim āha. Tattha: *Yaŋ loke piyarū-*

---

[1] B mahāvārānaŋ. [2] B suvattan.
[3] SH amanāpesu. [4] SH manāpesu.

pan 'ti yaŋ imasmiŋ loke piyajātikaŋ piyasabhāvaŋ. *Sātarūpan* 'ti sātajātikaŋ assādapadaṭṭhānaŋ iṭṭhārammaṇaŋ. *Ettha sattānaŋ kāmarāgānusayo anusetī* 'ti etasmiŋ iṭṭhārammaṇe sattānaŋ appahīṇaṭṭhena kāmarāgānusayo anuseti. Piyarūpaŋ sātarūpan 'ti ca idha kāmāvacaradhammo yeva adhippeto. Yathā nāma udake nimuggassa heṭṭhā ca upari ca samantā udakam eva hoti, evam eva iṭṭhārammaṇe rāguppatti nāma sattānaŋ āciṇṇa-samāciṇṇā, tathā aniṭṭhārammaṇe paṭighuppati. [**124**] *Iti imesu dvīsu dhammesū* 'ti evaŋ imesu dvīsu iṭṭhāniṭṭhārammaṇadhammesu. *Avijjānupatitā* 'ti kāmarāga-paṭighasampayuttā hutvā ārammaṇakaraṇavasena avijjānupatitā anugatā. [a]Avijjā anupatitā anugatā 'ti[b] vicchedaŋ katvā 'pi pāṭho.[1] *Tadekaṭṭho* 'ti tāya avijjāya sahajekaṭṭhavasena ekato ṭhito. *Māno ca diṭṭhi ca vicikicchā cā* 'ti navavidha-māno, dvāsaṭṭhividhā diṭṭhi, aṭṭhavatthukā vicikicchā. Tadekaṭṭho māno ca, tadekaṭṭhā diṭṭhi ca, tadekaṭṭhā vicikicchā cā, 'ti yojanā. *Daṭṭhabbā* 'ti passitabbā avagantabbā. Tayo ekato katvā bahuvacanaŋ kataŋ. Bhavarāgānusayo pan' ettha kāmarāgānusayen' eva saṅgahīto 'ti veditabbo.

4. Caritaniddese: Terasa cetanā *puññābhisaṅkhāro*. Dvādasa *apuññābhisaṅkhāro*. Catasso *āneñjābhisaṅkhāro*. Tattha kāmāvacaro *parittabhūmako*, itaro *mahābhūmako*. Tīsu 'pi vā etesu yo koci appavipāko parittabhūmako, mahāvipāko mahābhūmako 'ti veditabbo.

5. Adhimuttiniddese: *Santī* 'ti saŋvijjanti. *Hīnādhimuttikā* 'ti lāmakajjhāsayā. *Paṇītādhimuttikā* 'ti kalyāṇajjhāsayā. *Sevantī* 'ti nissayanti allīyanti. *Bhajantī* 'ti upasaṅkamanti. *Payirupāsantī* 'ti punappunaŋ upasaṅkamanti. Sace hi ācariyūpajjhāyā na sīlavanto honti, antevāsika[2]-saddhivihārikā sīlavanto; te attano ācariyūpajjhāye 'pi na upasaṅkamanti. Attano sadise sāruppe bhikkhū yeva upasaṅkamanti. Sace 'pi ācariyūpajjhāyā sāruppa, bhikkhū itare asāruppā, te 'pi na ācariyūpajjhāye upasaṅkamanti. Attano

---

[a] to [b] *Not in* SH.

[1] *As it is in the Text.*

[2] B tadantevāsika-.

sadise hīnādhimuttike yeva upasaṅkamanti. Evaŋ upasaṅkamanam pana na kevalaŋ etarahi yeva, atītānāgate 'pī 'ti dassetuŋ, *Atītam 'pi addhānan*, 'ti ādim āha. Tattha: Atītam 'pi addhānan 'ti atītasmiŋ kāle. Accantasaŋyogatthe upayogavacanaŋ. Sesaŋ uttanattham eva.

"Idam pana dussīlānaŋ dussīlasevanam eva, sīlavantānaŋ sīlavantasevanam eva, duppaññānaŋ duppaññasevanam eva, paññavantānaŋ paññāvantasevanam eva ko niyāmetī?" 'ti.

Ajjhāsayadhātu niyāmetī 'ti.

6. Bhabbābhabbaniddese: Chaḍḍetabbe paṭhamaŋ niddisitvā, gahetabbe pacchā niddisituŋ Uddesassa uppaṭipāṭiyā paṭhamaŋ abhabbā niddiṭṭhā. Uddese pana dvandasamāse accitassa ca mandakkharassa ca padassa pubbanipātalakkhaṇavasena. Bhabba-saddo pubbaŋ payutto. *Kammāvaraṇenā* 'ti pañcavidhena ānantariyakammena. *Samannāgatā* 'ti samaṅgībhūtā. *Kilesāvaraṇenā* 'ti niyatamicchādiṭṭhiyā. Imāni dve sagga-maggānaŋ āvaraṇato avaraṇāni. Bhikkhunīdūsakādi-kammāni 'pi kammāvaraṇen' eva saṅgahītāni. *Vipākāvaraṇenā* 'ti ahetukapaṭisandhiyā. Yasmā pana duhetukānam 'pi ariyamaggapaṭivedho n' atthi, tasmā duhetukā paṭisandhi vipākāvaraṇam evā 'ti veditabbā *Assaddhā* 'ti Buddhādīsu saddhārahitā. *Acchandikā* 'ti kattukamyatā-kusalacchanda-rahitā. Uttarakurukā-manussā acchandikaṭṭhānaŋ paviṭṭhā. *Duppaññā* 'ti bhavaṅgapaññāya parihīnā. Bhavaṅgapaññāya pana paripuṇṇāya 'pi yassa bhavaṅgaŋ lokuttarassa pādakaŋ na hoti, so 'pi duppañño yeva nāma. *Abhabbā niyāmaŋ okkamituŋ kusalesu dhammesu sammattan* 'ti kusalesu dhammesu sammattaniyāma-saṅkhātaŋ ariyamaggaŋ okkamituŋ abhabbā. Ariyamaggo hi sammā sabhāvo 'ti sammattaŋ. So yeva anantaraphaladāne sayam eva vā acalabhāvato niyamo. Taŋ okkamituŋ[1] pavisituŋ *abhabbā*.

7. *Na kammāvaraṇenā* 'ti ādīni vuttavipariyāyen' eva veditabbānī 'ti.

Āsayānusayañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH -bhāvato niyāmetuŋ okka-.

[YAMAKAPĀṬIHĀRIYAÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

[125] Yamakapāṭihāriyañāṇaniddese: *Asādhāraṇaŋ sāvakehī* 'ti sesāsādhāraṇañāṇaniddese aññavacanehi okāsābhāvato na vuttaŋ, idha pana aññavacanābhāvato vuttan 'ti veditabbaŋ. *Uparimakāyato* 'ti nābhiyā uddhaŋ sarīrato. *Aggikkhandho pavattatī* 'ti tejokasiṇārammaṇaŋ pādakajjhānaŋ samāpajjitvā uṭṭhāya, 'Uparimakāyato aggijālā vuṭṭhātū,' 'ti āvajjitvā parikammaŋ katvā abhiññāñāṇena, 'Uparimakāyato aggijālā vuṭṭhātū,' 'ti adhiṭṭhite saha adhiṭṭhānā uparimakāyato aggijālā vuṭṭhāti. Sā hi idha rāsaṭṭhenā khandho 'ti vuttā. *Heṭṭhimakāyato* 'ti nābhito heṭṭhā sarito. *Udakadhārā pavattatī* 'ti āpokasiṇārammaṇaŋ pādakajjhānaŋ samāpajjitvā vuṭṭhāya, 'Heṭṭhimakāyato udakadhārā vuṭṭhātu,' 'ti āvajjitvā parikammaŋ katvā abhiññāñāṇena, 'Heṭṭhimakāyato udakadhārā vuṭṭhātū,' 'ti adhiṭṭhite saha adhiṭṭhānā heṭṭhimakāyato udakadhārā vuṭṭhāti. Ubhayatthā-pi abbocchedavasena[1] 'Pavattatī' 'ti vuttaŋ. Adhiṭṭhānassa ca āvajjanassa ca antare dve bhavaṅgacittāni vattanti, tasmā yeva yugalā hutvā aggikkhandha-udakadhārā pavattanti, antaraŋ na paññāyati. Aññesaŋ pana bhavaṅgaparicchedo n' atthi.

Puratthimakāyato 'ti abhimukhapassato. *Pacchimakāyato* 'ti piṭṭhipassato. *Dakkhiṇakkhito, vāmakkhito* 'ti ādi samāsapāṭho yeva, na añño. *Dakkhiṇanāsikāsotato, vāmanāsikāsotato* 'ti pāṭho sundaro. (Rassaŋ katvā 'pi paṭhanti.) *Aŋsakūṭato* 'ti ettha abbhuggataṭṭhena kūṭo viyā 'ti kūṭo. Aŋso yeva kūṭo aŋsakūṭo. *Aṅgulaṅgulehī* 'ti aṅgulīhi aṅgulīhi. Aṅgulantarikāhī 'ti aṅgulīnaŋ antarikāhi. *Ekekalomato aggikkhandho pavattati, ekekalomato udakadhārā pavattatī* 'ti ubhayatthā-pi āmeṇḍitavacanena sabbalomānaŋ pariyādi-

[1] B cchinna-.

nnattā ekekalomato 'va aggikkhandha-udakadhārā yugalā yugalā hutvā pavattantī 'ti vuttaŋ hoti. *Lomakūpato lomakūpato* [126] *aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattatī* 'ti etthā-pi es' eva nayo. (Kesuci potthakesu, "Ekekalomato aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattati; lomakūpato lomakūpato aggikkhandho pavattati, ekekalomato udakadhārā pavattatī," 'ti likhitaŋ. Tam 'pi yujjati yeva. Pāṭihīrassa atisukhumattadīpanato pana purimapāṭho yeva sundarataro.)

Idāni: *Channaŋ vaṇṇānan* 'ti ko sambandho? Heṭṭhā, uparimakāyato 'ti ādīhi anekehi sarīrāvayavā vuttā. Tena sarīrāvayavasambandho[1] pavattatī 'ti vacanasambandhena ca, yamakapāṭihīrā[2]-dhikārena ca channaŋ vaṇṇānaŋ sarīrāvayavabhūtānaŋ raŋsiyo yamakā hutvā pavattantī 'ti vuttaŋ hoti. Sāmivacanasambandhena ca avassaŋ 'Rasmiyo' 'ti pāṭhaseso icchitabbo yeva. *Nīlānan* 'ti ummāpupphavaṇṇānaŋ. *Pītakānan* 'ti kaṇikārapupphavaṇṇānaŋ. *Lohitakānan* 'ti indagopakavaṇṇānaŋ. *Odātānan* 'ti osadhītārakāvaṇṇānaŋ. *Mañjiṭṭhānan* 'ti mandarattavaṇṇānaŋ. *Pabhassarānan* 'ti pabhassarapakatikānaŋ vaṇṇānaŋ. Pabhassaravaṇṇo[3] visuŋ avijjamāno[4] 'pi vuttesu pañcasu vaṇṇesu ye ye pabhāsamujjalā te te pabhassarā. Tathā hi: "Tathāgatassa yamakapāṭihīraŋ karontassa yamakapāṭihīrañāṇabalen' eva kesamassūnañ c' eva akkhīnañ ca nīlaṭṭhānehi nīlarasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena gaganatalaŋ añjanacuṇṇasamākiṇṇaŋ viya, ummāpupphanīluppaladalasañchannaŋ viya, vītipatanta-maṇitālavaṇṭaŋ viya, pasāritamecakapaṭaŋ viya ca hoti. Chavito c' eva akkhīnañ ca pītakaṭṭhānehi pītarasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā suvaṇṇarasa-nisiñcamānā viya, suvaṇṇapaṭapasāritā viya, kuṅkumacuṇṇa[5]-kaṇikārapuppha-sampakiṇṇā viya ca virocanti. Maŋsalohitehi c' eva akkhīnañ ca rattaṭṭhānehi

[1] B -sambandhena ca. [2] B -hāriyā- (so infra).
[3] B -vaṇṇe. [4] -māne.
[5] B kuṅkuṭṭha; BM kuṅkuṭṭhacuṇṇa; SM kukuṇṭacuṇṇa.

lohitarasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā Cīnapiṭṭhacuṇṇarañjitā viya, supakkalākhārasa-nisiñcamānā viya, rattakambalaparikkhittā viya, jayasumana-pāḷibhaddaka[1]-bandhujīvaka-kusumasamparikiṇṇā viya ca virocanti. Aṭṭhīhi c' eva dantehi ca, akkhīnañ ca setaṭṭhānehi odātarasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā rajatakūṭehi āsiñcamānā, khīradhārāsamparikiṇṇā viya, pasāritarajatapaṭṭavitānā viya, vītipatantarajatatālavaṇṭā viya, kunda-kumuda-sinduvāra[2]-sumana-mallikādi-kusumasañchannā viya ca virocanti. Hatthatalapādatalādīhi mandarattaṭṭhānehi mañjiṭṭharasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā pavāḷajālaparikkhittā viya, rattakuravakakusumasamokiṇṇā[3] viya ca virocanti. Uṇṇādāṭhānakhādīhi[4] pabhassaraṭṭhānehi pabhassararasmiyo nikkhamanti, yāsaŋ vasena disābhāgā osadhītārakāpuñjapuṇṇā viya, vijjupaṭalādiparipuṇṇā viya ca virocanti."

Bhagavā caṅkamatī 'ti ādīhi Bhagavato ca nimmitānañ ca nānā-iriyāpathakaraṇaŋ yamakapāṭihīren' eva hotī 'ti dassanatthaŋ vuttaŋ. Tesaŋ hi nimmitānaŋ iriyāpathā yugalā hutvā vattanti.

Yadi nimmitā bahukā honti, 'nimmito' 'ti ādi kasmā ekavacanaŋ katan? 'ti ce: Nimmitesu 'pi ekekassa nānā-iriyāpathabhāvadassanatthaŋ. Bahuvacanena hi vutte sabbe 'pi nimmitā sakiŋ ekeka-iriyāpathikā viya honti; ekavacanena pana vutte nimmitesu ekeko nānā-iriyāpathiko 'ti ñāyati. Tasmā ekavacananiddeso kato. Cūlapanthakatthero 'pi tāva nānā-iriyāpathikabhikkhūnaŋ sahassaŋ māpesi! Kiŋ pana Bhagavā yamakapāṭihīre bahunimmite na karissati? Cūlapanthakattheraŋ muñcitvā aññesaŋ sāvakānaŋ ekāvajjanena nānā-iriyāpathikānaŋ nānārūpānañ ca nimmāṇaŋ na ijjhati,[5] aniyāmetvā hi nimmitā iddhimatā sadisā 'va honti. Ṭhānanisajjādīsu vā bhāsitatuṇhībhāvādīsu vā yaŋ yaŋ iddhimā karoti, taŋ tad eva karonti. Visadisaka-

---

[1] B pāricchattaka-.
[2] BM sindhara.
[3] B -kuvalaya-; BM -kuraka-.
[4] SH *omits* dāṭhā.
[5] SH *v.l.* icchati.

raṇaŋ, nānākiriyākāraṇañ ca "Ettakā īdisā hontu, ettakā imaŋ nāma karontū" 'ti visuŋ visuŋ āvajjitvā adhiṭṭhānena ijjhati. Tathāgatassa pana ekāvajjanādhiṭṭhānen' eva nānappakāranimmāṇaŋ ijjhati. Evam evaŋ aggikkhandha-udakadhārānimmāṇe nānāvaṇṇanimmāṇe ca veditabbaŋ.

Tattha: Bhagavā caṅkamatī 'ti ākāse vā paṭhaviyaŋ vā caṅkamati. *Nimmito* 'ti iddhiyā māpitabuddharūpaŋ. *Tiṭṭhati vā* 'ti ādīni 'pi ākāse vā paṭhaviyaŋ vā. *Kappetī* 'ti karoti. *Bhagavā tiṭṭhatī* 'ti ādīsu 'pi es' eva nayo 'ti.

Yamakapāṭihāriyañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[MAHĀKARUṆĀÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

1. Mahākaruṇāñāṇaniddese: *Bahukehi ākārehī* 'ti idāni vuccamānehi ekūnanavutiyā pakārehi. *Passantānan* 'ti ñāṇacakkhunā ca buddhacakkhunā ca olokentānaŋ. *Okkamatī* 'ti otarati pavisati. *Āditto* 'ti dukkhalakkhaṇavasena pīḷāyogato santāpanaṭṭhena ādipito. 'Yad aniccaŋ taŋ dukkhan' 'ti vuttattā sabbasaṅkhatassa c' eva dukkhalakkhaṇavasena pīḷitattā, dukkhassa ca karuṇāya mūlabhūtattā paṭhamaŋ dukkhalakkhaṇavasena āditto 'ti vuttan, 'ti veditabbaŋ. Rāgādīhi ādittataŋ pana upari vakkhati.

Athavā: Aditto 'ti rāgādīhi yeva āditto. Upari pana tassa, "N' atth' añño koci nibbāpetā" 'ti antāpekkhanavasena[1] puna vuttan, 'ti veditabbaŋ.

Lokasannivāso 'ti pañcakkhandhā lujjanaṭṭhena lokā. Taṇhādiṭṭhivasena sannivasanti ettha sattā 'ti sannivāso. Loko 'va sannivāso lokasannivāso. Dukkhitaŋ khandhasantānaŋ upādāya sattavohārasabbhāvato lokasannivāsayogato sattasamūho 'pi lokasannivāso. So 'pi ca sahakhandhako yeva.

Uyyutto 'ti anekesu kiccesu niccabyāpāratāya katayogo kata-ussāho. Sattakiccesu[2] sa-ussukko 'ti attho. Ghaṭanayutto 'ti vā uyyutto.

[a]*Payāto* 'ti pabbateyyā[b] nadī viya anavaṭṭhitagamanena maraṇāya yātuŋ āraddho.

[1] B atthāpekkhana-.
[2] SH Satata-.
[a to b] B Payāto 'ti pabbate yāto pabbateyyā.

Kummaggapaṭipanno 'ti kucchitaŋ micchāmaggaŋ paṭipanno. Upari pana Vipathapakkhanto 'ti nānāpadehi visesetvā vuttaŋ.

Upanīyatī 'ti jarāvasena maraṇāya upanīyati harīyati. Jarā hi āyuno saŋhānī 'ti vuttā. *Adhuvo* 'ti na-tthiro, sadā tatho 'va na hoti. Yasmā adhuvo tasmā upanīyatī, 'ti purimassa kāraṇavacanam etaŋ. Etena sakāraṇaŋ jarādukkhaŋ vuttaŋ. Taŋ jarādukkhaŋ disvā jarāpārijuññarahitā 'pi viññū pabbajanti.

Atāṇo 'ti tāyituŋ rakkhituŋ samatthena rahito. Anārakkho 'ti vuttaŋ hotī. *Anabhissaro* 'ti abhisaritvā abhigantvā byāharaṇena assāsetuŋ samatthena rahito. Asahāyo 'ti vā attho. Idha: Yasmā anabhissaro tasmā atāṇo 'ti purimassa kāraṇavacanam etaŋ. Etena sakāraṇaŋ piyavippayogadukkhaŋ vuttaŋ. Taŋ piyavippayogadukkhaŋ disvā ñātipārijuññarahitā 'pi viññū pabbajanti. *Assako* 'ti sakabhaṇḍarahito. [127] *Sabbaŋ pahāya gamanīyan* 'ti: sakabhaṇḍan 'ti sallakkhitaŋ sabbaŋ pahāya lokena gantabbaŋ. Yasmā sabbaŋ pahāya gamanīyaŋ tasmā a-ssako 'ti purimassa kāraṇavacanam etaŋ. Etena sakāraṇaŋ maraṇadukkhaŋ vuttaŋ. Taŋ disvā bhogapārijuññarahitā 'pi viññū pabbajanti.

Atth' aññattha, "Kammassakā māṇava sattā" 'ti vuttaŋ. Idha ca, Raṭṭhapālasutte ca "Assako loko" 'ti vuttaŋ. Taŋ kathaŋ yujjatī 'ti ce: pahāya gamanīyaŋ sandhāya Assako 'ti vuttaŋ. Kammaŋ pana na pahāya gamanīyaŋ, tasmā Kammassako 'ti vuttaŋ. Raṭṭhapālasutte yeva ca evam etaŋ vuttaŋ: "Tvaŋ pana yathākammaŋ gamissasī" 'ti.

Ūno 'ti pāripūrirahito. *Atitto* 'ti bhīyyo bhīyyo patthanāya 'pi na suhito.[1] Idāŋ ūnabhāvassa kāraṇavacanaŋ. *Taṇhādāso* 'ti taṇhāya vase vattanato taṇhāya dāsabhūto. Idaŋ atittabhāvassa kāraṇavacanaŋ. Etena icchārogāpade-

---

[1] B. rahito.

sena sakāraṇaŋ vyādhidukkhaŋ vuttaŋ. Taŋ byādhidukkhaŋ disvā byādhipārijuññarahitā 'pi viññū pabbajanti.

Atāyano[1] 'ti puttādīhi 'pi tāyanassa abhāvato atāyano, anārakkho, alabbhaneyyakhemo vā. *Aleṇo* 'ti allīyituŋ nissituŋ anaraho. Allīnānam 'pi ca leṇakiccākārako. *Asaraṇo* 'ti nissitānaŋ na bhayahārako,[2] na bhayavināsako. *Asaraṇībhūto* 'ti pure uppattiyā[3] attano abhāven' eva asaraṇo. Uppattisamakālam[3] eva asaraṇībhūto 'ti attho.

Uddhato 'ti sabbākusalesu uddhaccassa uppajjanato sattasantāne ca akusaluppattibāhullato akusalasamaṅgī loko tena uddhaccena uddhato. *Avūpasanto* 'ti avūpasamanalakkhaṇassa uddhaccass' eva yogena avūpasanto bhantamigapaṭibhāgo. Upanīyati loko 'ti ādīsu catūsu ca 'uddhato loko' 'ti ca pañcasu ṭhānesu 'Loko' 'ti āgataŋ, sesesu 'Lokasannivāso' 'ti. Ubhayathā 'pi 'Loko' yeva.

Sasallā 'ti pīḷājanakatāya antotudanatāya dunnīharaṇīyatāya ca sallā 'ti saṅkhaŋ gatehi rāgādīhi sallehi sahavattanako. *Viddho* 'ti migādayo kadāci parehi viddhā honti, ayaŋ pana loko niccaŋ attanā 'va viddho. *Puthusallehī* 'ti. "Satta sallāni: rāgasallaŋ, dosasallaŋ, mohasallaŋ, mānasallaŋ, diṭṭhisallaŋ, kilesasallaŋ, duccaritasallan," 'ti vuttehi sattahi sallehi. *Tassā* 'ti tassa lokasannivāsassa. *Sallānaŋ uddhatā*[4] 'ti tesaŋ sallānaŋ sattasantānato uddharitā puggalo. *Aññatra, mayā* 'ti maŋ ṭhapetvā. Ye Bhagavato sāvakā sallāni uddharanti tesaŋ Bhagavato vacanen' eva uddharaṇato Bhagavā uddharati nāma.

Avijjandhakārāvaraṇo 'ti: avijjā eva sabhāvadassanacchādanena andhaŋ viya karotī 'ti avijjandhakāro. So 'va sabhāvāvagamananivāraṇena āvaraṇaŋ etassā 'ti avijjandhakārāvaraṇo. *Kilesapañjarapakkhitto* 'ti kilesā eva kusalagamanasanniruṇjhana-ṭṭhena pañjaro 'ti kilesapañjaro; Avi-

---

[1] *Text* atāṇo.
[2] B -asaraṇo; SH -sārako.
[3] SH upapatti-.
[4] *Text* uddhato; SH uddhatā.

jjāpabhave kilesapañjare pakkhitto pātito. *Ālokaŋ dassetā* 'ti paññalokaŋ dassanasīlo; paññalokadassetā 'ti vā attho. *Avijjāgato* 'ti avijjaŋ gato paviṭṭho; na kevalaŋ avijjāya āvaraṇamattam eva, atha kho gahanagato viya, avijjākosassa anto paviṭṭho 'ti purimato viseso. *Aṇḍabhūto*[1] 'ti ādayo ca viseso yeva. Aṇḍabhūto[1] 'ti aṇḍe bhūto, nibbatto. Yathā hi aṇḍe nibbattā ekacce sattā 'aṇḍabhūtā' 'ti vuccanti evam ayaŋ loko avijjaṇḍakose nibbattattā 'aṇḍabhūto' 'ti vuccati. *Pariyonaddho* 'ti tena avijjaṇḍakosena samantato onaddho, baddho, veṭhito. *Tantākulajāto* 'ti tantaŋ viya ākulabhūto; yathā nāma dunnikkhittaŋ musikacchinnaŋ pesakārānaŋ tantaŋ tahiŋ tahiŋ ākulaŋ hoti; idaŋ aggaŋ, idaŋ mūlan 'ti aggena vā aggaŋ, mūlena vā mūlaŋ samānetuŋ dukkaraŋ hoti; evam eva sattā paccayākare ca khalitaŋ ākutabyākutā honti, na sakkonti paccayākāraŋ ujuŋ katuŋ. Tatha tantaŋ paccattapurisakāre ṭhatvā sakkā 'pi bhaveyya ujuŋ kātuŋ. Ṭhapetvā pana dve bodhisatte, añño satto attano dhammatāya paccayākāraŋ ujuŋ kātuŋ samattho nāma n' atthi. Yathā pana ākulatantaŋ kiñcikaŋ[2] datvā kocchena pahaṭaŋ tattha tattha kulakajātaŋ hoti gaṇṭhibandhaŋ; evam ayaŋ loko paccayesu pakkhipitvā[3] paccaye ujuŋ katuŋ asakkonto dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavasena kulakajāto hoti gaṇṭhibandho; ye hi keci diṭṭhiyo nissitā sabbe te paccayaŋ ujuŋ katuŋ asakkonti yeva. *Gulāguṇṭhikajāto*[4] 'ti gulāguṇṭhikaŋ[4] viya bhūto. Gulāguṇṭhikaŋ vuccati pesakārakiñcikasuttaŋ.[2] Gulā nāma sakuṇikā tassā kulāvako 'ti 'pi eke. Gulikasakuṇikā-kulāvako 'ti eke. Yathā tadubhayaŋ pi ākulaŋ aggena vā aggaŋ, mūlena vā mūlaŋ samānetuŋ dukkaran 'ti purimanayen' eva yojetabbaŋ.

Muñjapabbajabhūto 'ti muñjatiṇaŋ viya pabbajatinaŋ viya ca bhūto. Munjatiṇa-pabbajatiṇasadiso jato. Yathā tāni tiṇāni koṭṭetvā koṭṭetvā katarajju jiṇṇakāle katthaci patitaŋ gahetvā tesaŋ tiṇanaŋ idaŋ aggaŋ, idaŋ mūlan 'ti aggena vā aggaŋ, mūlena vā mūlaŋ samānetuŋ dukkaraŋ, taŋ pi

---

[1] *Text reads* andhabhūto *and gives this as v.l.* B *reads* . . . bhūtā . . . visesā.

[2] SH kañji-. [3] SH pakkhalitvā. [4] SH -guṇḍika-.

paccatta purisakāre ṭhatvā sakkā bhaveyya ujuŋ kātuŋ. Thapetvā pana dve bodhisatte añño satto attano dhammatāya paccayākāraŋ ujuŋ kātuŋ samattho nāma n' atthi. Evam ayaŋ loko paccayākāraŋ ujuŋ katuŋ asakkonto dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāvasen' eva gaṇṭhijāto hutvā *Apayaŋ duggatiŋ vinipātaŋ saŋsaraŋ nātivattati*. Tattha apāyo 'ti nirayo tiracchānayoni pettivisayo asurakāyo. Sabbe 'pi hi te buddhisankhātassa[1] ayassa[2] abhāvato apāyo 'ti vuccanti. Tathā dukkhassa gatibhāvato duggati. Sukhassa samussayato vinipatitattā vinipāto. Itaro pana:

132. Khandhānaŋ ca paṭipāṭi
Dhātu-āyatanāni ca
Abbocchinnaŋ vattamānaŋ
Saŋsāro 'ti pavuccati.

Taŋ sabbaŋ 'pi nātivattati nātikkamati. Atha kho cutito paṭisandhiŋ, paṭisandhito cutin 'ti evaŋ punappunaŋ cutippaṭisandhiyo gaṇhamāno tīsu ca[3] bhavesu, catūsu ca[3] yonīsu, pañcasu ca[3] gatīsu, sattasu ca[3] viññāṇaṭṭhitīsu, navasu ca[3] sattāvāsesu mahāsamudde vā pakkhittanāvā viya, yantayuttagoṇo viya ca paribbhamati yeva.

Avijjāvisadosasallitto[4] 'ti avijjā yeva akusaluppādanena kusalajīvitanāsanato visan' ti avijjāvisaŋ, tad eva santānadūsanato avijjāvisadoso; tena anusayapariyuṭṭhānā-duccaritabhūtena bhusaŋ litto makkhito 'ti avijjāvisadosasallito.[5] *Kilesakalalībhūto*[6] 'ti avijjadimūlakā kilesā eva osīdanaṭṭhena kalalaŋ kaddamo 'ti kilesakalalaŋ, tad assa atthī 'ti kilesakalalī, evaŋ bhūto. *Rāgadosamohajaṭājaṭito*[7] 'ti lobhappaṭighāvijjāsankhātā rāgadosamohā eva rūpādīsu ārammaṇesu heṭṭhūpariyavasena punappunaŋ uppajjanato saŋsibbanaṭṭhena veḷugumbādīnaŋ sākhājālasankhātā jaṭā viyā 'ti jāṭā, tāya ragadosamohajaṭāya jaṭito. Yathā nāma veḷujaṭadīhi veḷu-ādayo evaŋ tāya jatāya ayaŋ loko jaṭito vinividdho[8] saŋsibbito 'ti attho. Jataŋ *vijaṭeta*[9] 'ti imaŋ evaŋ

[1] SH Tevaṭṭa-. [2] SH āyassa. [3] SH, SM *omit* ca.
[4] *Text* -sallito. [5] SH -tto. [6] *Text* -kalibhūto.
[7] *Text* -mohajaṭito. [8] SH vinaddho. [9] *Text* vijaṭitā.

tedhātukaŋ lokaŋ jaṭetvā ṭhitaŋ jaṭaŋ vijatetā sañchinditā sampadaḷayitā. *Taṇhāsanghāṭappaṭimukko* 'ti taṇhā eva abbocchinnaŋ pavattito sanghaṭitaṭṭhena sanghāṭo 'ti taṇhāsanghāṭo; tasmiŋ taṇhāsanghāṭe paṭimukko anupaviṭṭho antogato 'ti taṇhāsanghāṭappaṭimukko. *Taṇhājālena otthaṭo*[1] 'ti taṇhā eva pubbe vittanayena saŋsibbitaṭṭhena jālan 'ti taṇhājālaŋ; tena taṇhājālena otthiṭo, samantato chādito, paḷivedhito. *Taṇhāsoten vayhatī* 'ti taṇhā eva saŋsāre ākaḍḍhanaṭṭhena soto 'ti taṇhāsoto; tena taṇhāsotena vuyhati ākaḍḍhīyati. *Taṇhāsaŋyojanena saŋyutto* 'ti taṇhā eva lokaŋ vaṭṭasmiŋ saŋyojanato bandhanato taṇhāsaŋyojanaŋ; tena taṇhāsaŋyojanena saŋyutto baddho. Taṇhānusayena anusaṭo 'ti taṇhā eva anusayanaṭṭhena anusayo 'ti taṇhānusayo; tena *taṇhānusayena anusaṭo* anugato thāmagato. *Taṇhāsantāpena santappatī* 'ti taṇhā eva pavattikāle phalakāle ca lokaŋ santāpetī 'ti santāpo tena taṇhāsantāpena santappati santāpiyati. *Taṇhāpariḷahena* [128] *pariḍayhatī* 'ti taṇhā eva balavabhūtā pavattikale phalakāle ca samantato ḍahanaṭṭhena mahāpariḷāho 'ti taṇhāpariḷaho tena taṇhāpariḷahena pariḍayhati samantato ḍayhati. *Diṭṭhisanghātādayo* iminā 'va nayena yojetabbā.

Anugato 'ti anupaviṭṭho. Anusaṭo 'ti anudhāvito. Abhibhūto 'ti pīḷito. Abhihato[2] 'ti abhi-āhato abhimukhaŋ bhusaŋ pahāto. *Dukkhe patiṭṭhito* 'ti dukkhe khandhapañcake sukhavipallāsena patiṭṭhito abhiniviṭṭho. *Taṇhāya uḍḍito*[3] 'ti taṇhāya ullaṅghito; cakkhu hi taṇhārajjunā āvunitvā rūpanāgadante uḍḍitaŋ.[3] Sotādīni taṇhārajjunā āvunitvā saddādināgadantesu uḍḍitāni,[3] taŋsamangī puggalo[4] uḍḍito[3] yeva nāma. *Jarāpākāraparikkhitto* 'ti anatikkamaṇiyaṭṭhena pākārabhūtāya jarāya parivārito. *Maccupāsena parikkhitto* ti dummocanīyaṭṭhena pāsabhūtena maraṇena baddho.[5] *Mahābandhanabaddho*[5] 'ti daḷhattā ducchedattā ca mahantehi bandhanehi baddho.[5] *Rāgabandhanenā* 'ti rāgo eva bandhati, saŋsārato calituŋ na detī 'ti rāgabandhanaŋ, tena rāgabandhanena. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Kilesabandhanenā* 'ti

[1] *Text* ottato. [2] B, SH Abbhāhato. [3] B uṭṭi..
[4] SH loko 'pi. [5] B bandho.

vuttā 'vasesena kilesabandhanena. *Duccaritabandhanenā* 'ti tividhena duccaritabandhanena.[1] Sucaritaŋ pana bandhanamokkhassa hetubhūtaŋ bandhanamokkhabhūtaŋ ca atthi, tasmā taŋ na gahetabbaŋ. *Bandhanaŋ mocetā* 'ti tassa bandhanaŋ mocetā. (Bandhanā mochetā 'ti 'pi pātho. Bandhanato 'ti attho.[2])

Mahāsambādhapaṭipanno 'ti kusalasañcārapīḷanena mahāsambādha-sankhataŋ rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-kilesa-duccarita-gahanaŋ paṭipanno. *Okāsaŋ dassetā* 'ti lokiyalokuttarasamādhipaññokāsaŋ dassetā. *Mahāpaḷibodhena paḷibuddho* 'ti mahānivāraṇena nivuto; mahālepena vā litto. Paḷibodho 'ti ca rāgādi-sattavidho eva. Taṇhādiṭṭhipalibodho 'ti eke. *Paḷibodhaŋ chedetā* 'ti taŋ paḷibodhaŋ chinditā. *Mahāpapāte* 'ti pañcagatipapāte jatijarāmaraṇapapāte vā. Taŋ sabbam 'pi duruttaraṭṭhena papāto. *Papātā uddhatā* 'ti tamhā papātato uddharita. *Mahākantārapaṭipanno* 'ti jati-jarā-byadhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsa-kantāraŋ paṭipanno. Sabbam 'p' etaŋ duratikkamanaṭṭhena kantāro. Taŋ *kantāraŋ tāretā*. (Kantārā taretā 'ti 'pi paṭho.) *Mahāsaŋsārapaṭipanno* 'ti abbocchinnaŋ khandhasantānaŋ paṭipanno. *Saŋsārā mocetā* 'ti saŋsārato mocetā. (Saŋsārā mocetā iti vā pāṭho.) *Mahāvidugge* 'ti saŋsāravidugge. Saŋsāro yeva hi duggamanaṭṭhena viduggo. *Samparivattati* 'ti bhusaŋ nivattitva carati. *Mahāpalipe* 'ti mahākāmakaddame.[3] Kāmo hi osīdanaṭṭhena palipo. *Palipanno* 'ti laggo. (Mahāpalipapaḷipanno 'ti 'pi pāṭho.)

[129] *Abbhāhato* 'ti sabbopaddavehi[4] abbhāhato. *Rāgagginā* 'ti rāgādayo yeva anuḍahanaṭṭhena aggi, tena rāgagginā. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Unnītako* 'ti uggahetvā uggahetvā[5] nīto jātiyā uggahetvā jarādi-upaddavāya nīto 'ti attho. Ka-kāro pan' ettha anukampāya daṭṭhabbo. *Haññati niccam atāṇo* 'ti parittāyaṇena[6] rahito satataŋ pīḷīyati. *Pattadaṇḍo* 'ti rājādīhi laddha-āṇo. *Takkāro* 'ti coro. *Vajja-*

---

[1] SH *omits*.
[2] SH (-namocetā . . . bandhanato taŋ mocetā 'ti attho).
[3] SH mahante-kāma-.
[4] B sabbehi maddavehi.
[5] SH *does not repeat*.
[6] SH -kena.

bandhanabandho[1] 'ti rāgādivajjabandhanehi bandho.[1] *Āghātanapaccupaṭṭhito* 'ti maraṇa-dhammagaṇḍikaṭṭhānaŋ[2] upecca ṭhito. *Koci mocetā* (koci bandhanā mocetā 'ti 'pi pāṭho). *Anātho* 'ti n' atthi etassa nātho issaro, sayaŋ vā na nātho issaro 'ti anātho; assaraṇo 'ti vā attho. Paramakāpaññapatto[3] 'ti jarādipaṭibāhane appahutāya atīva kapaṇabhāvaŋ patto. Tāyetā 'ti rakkhitā. (Tāyitā 'ti vā pāṭho sundaro).[4] *Dukkhābhituṇṇo* 'ti jātīdukkhādīhi anekehi dukkhehi abhituṇṇo abhibyādhito atikampito. *Cirarattapīḷito* 'ti dukkheh' eva dīgham addhānaŋ pīḷito, ghaṭṭito. Gadhito 'ti gedhena viddho[5] abhijjhākāyaganthena vā ganthito. *Niccaŋ pipāsito* 'ti: pātuŋ bhuñjituŋ icchā pipāsā. Taṇhāpipāsāya nirantaraŋ pipāsito. *Andho* 'ti dassanaṭṭhena cakkhū 'ti saṅkhaŋ gatāya paññāya abhāvato kāṇo; paññāya[6] hi dhammasabhāvaŋ passati. *Acakkhuko* 'ti taŋ pana andhattaŋ na pacchā sambhūtaŋ, pakatiyā eva avijjamānacakkhuko 'ti tam eva andhattaŋ viseseti. *Hatanetto* 'ti nayanaṭṭhena nettan 'ti sankhātāya paññāya abhāvato yeva vinaṭṭhanettako. Samavisamaŋ dassentaŋ attabhavaŋ netī 'ti nettan 'ti vuttaŋ. Paññāya duggatiŋ[7] ca agatiŋ ca neti. Hatanettattā yeva 'ssa netuŋ abhāvaŋ dassento *apariṇāyako* 'ti āha avijjamānanettako 'ti attho. Añño 'pi 'ssa netā na vijjatī 'ti vuttaŋ hoti.

Vipathapakkhanto 'ti viparīto visamo vā patho vipatho, taŋ vipathaŋ pakkhanto paviṭṭho paṭipanno 'ti vipathapakkhanto; micchāpatha-sankhātaŋ micchadiṭṭhiŋ patipanno 'ti attho. *Añjasāparaddho* 'ti añjase ujumaggasmiŋ majjhimapaṭipadāya aparaddho viraddho. *Ariyapathaŋ ānetā* 'ti ariyaŋ aṭṭha-aṅgikaŋ maggaŋ upanetā paṭipādayitā. *Mahoghapakkhanto* 'ti yassa saŋvijjanti taŋ vaṭṭasmiŋ ohananti osīdāpentī 'ti oghā, pakati-oghato mahantā oghā 'ti mahoghā, te kāmogho, bhavogho, diṭṭhogho, avijjogho 'ti catuppabhedā. Te te mahoghe pakkhanto paviṭṭho 'ti mahoghapakkhanto. Saŋsāra-sankhātaŋ mahoghaŋ vā pakkhanto.

---

[1] SH -baddho. [2] B -gaṇṭhi-. [3] *Text* -kāruñña-.
[4] B Tāretā 'ti rakkhitā. (Tāritā 'ti pāṭho na sundaro.)
[5] SH gedhagiddho. [6] SH paññā. [7] SH sugatiŋ.

Idāni ekuttarikanayo: Tattha *dvīhi diṭṭhigatehī* 'ti sassatucchedadiṭṭhīhi. Tattha diṭṭhi yeva diṭṭhigataŋ, gūthagataŋ, muttagan 'ti ādīni viya. Gantabbābhāvato vā diṭṭhiyā gatamattam ev' etan 'ti diṭṭhigataŋ. Diṭṭhīsu gataŋ idaŋ dassanaŋ dvasaṭṭhidiṭṭhi-antogadhattā 'ti pi diṭṭhigataŋ. Dvāsaṭṭhi-tesaṭṭhidiṭṭhiyo 'pi hi sassataditthi-ucchedaditthi 'ti dve 'va diṭṭhiyo honti. Tasmā saṅkhepena sabbā diṭṭhiyo antokaronto dvīhi diṭṭhigatehī 'ti vuttaŋ. *Pariyuṭṭhito* 'ti pariyuṭṭhānaŋ patto, samudācāraŋ patto; uppajjituŋ appadānena kusalācārassa[1] gahaṇapatto 'ti attho. Vuttaŋ h' etaŋ Bhagavatā: "Dvīhi bhikkhave, diṭṭhigatehi pariyuṭṭhitā devamanussā olīyanti, eke atidhāvanti, eke cakkhumanto ca passantī" 'ti ādi.

Tīhi duccaritehī 'ti tividhakāyaduccaritena ca catubbidhavacīduccaritena ca tividhamanoduccaritena ca *vippaṭipanno* 'ti virūpaŋ paṭipanno micchāpaṭipanno 'ti attho. *Yogehi yutto* 'ti vaṭṭasmiŋ yojentī 'ti yogā 'ti; iti-atthena vā yogā. Tehi yogehi yutto samappito. *Catuyogayojito* 'ti kāmayogo, bhavayogo, diṭṭhiyogo, avijjāyogo 'ti imehi catūhi yogehi sakaṭasmiŋ gāvo[2] viya vaṭṭasmiŋ yojito. Pañcakamaguṇiko rāgo kāmayogo, rūpārūpabhavesu chandarāgo, jhānanikantisassat-diṭṭhi-sahajāto rāgo, bhavavasena patthanā bhavayogo, Dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo diṭṭhiyogo, Aṭṭhāsu ṭhānesu aññāṇaŋ avijjāyogo, Te eva cattāro balavabhūtā oghā, dubbalabhūtā yogā. *Catūhi ganthehī* 'ti yassa saŋvijjanti taŋ cutipaṭisandhivasena vaṭṭasmiŋ ganthenti ghaṭentī 'ti ganthā. Te abhijjhākāyagantho, byāpādo kāyagantho, sīlabbataparāmāso kāyagantho, idaŋsaccābhiniveso kāyagantho 'ti catuppabhedā. Abhijjhāyati etāya, sayaŋ vā abhijjhāyati, abhijjhāyanamattam eva vā esā 'ti abhijjhā, lobho yeva. Nāmakāyaŋ gantheti cutipaṭisandhivasena vaṭṭasmiŋ ghaṭetī 'ti kāyagantho. Byāpajjati tena cittaŋ pūtibhāvaŋ gacchati, byāpādayati vā vinayācāra-rūpasampatti-hitasukhādīnī 'ti byāpādo. Ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇānaŋ sīlena suddhi, vatena suddhi, sīlabbatena suddhī 'ti parāmasanaŋ sīlabbataparāmāso. Sabbaññubhāsitaŋ 'pi paṭikkhipitvā sassato

---

[1] SH kusalavarassa. [2] SH yogo.

loko, idam eva saccaŋ, mogham aññan' ti ādinā ākārena abhinivisatī 'ti idaŋsaccābhiniveso. Tehi catūhi ganthehi *ganthito*, baddho 'ti attho.[1]

Catūhi upādānehī 'ti bhusaŋ ādiyanti dāḷhaggāhaŋ gaṇhantī 'ti upādānā. Te kāmūpādānaŋ, diṭṭhūpādānaŋ, sīlabbatūpādānaŋ, attavādūpādānan 'ti catuppabhedā. Vatthusaṅkhātaŋ kāmaŋ upādiyatī 'ti kāmūpādānaŋ; kāmo ca so upādānaŋ cā 'ti 'pi kāmūpādanaŋ. Diṭṭhi ca sā upādānaŋ cā 'ti diṭṭhūpādānaŋ; diṭṭhiŋ upādiyatī 'ti 'pi diṭṭhūpādānaŋ. Sassato attā ca loko cā 'ti ādīsu purimadiṭṭhiŋ uttaradiṭṭhi upādiyati. Sīlabbataŋ upādiyatī 'ti sīlabbatupādānaŋ; [a]Sīlabbataŋ ca taŋ upādānaŋ cā 'ti 'pi sīlabbatupādānaŋ.[b] Gosīla-govatādīni hi evaŋ visuddhī 'ti abhinivesato sayam eva upādānāni. Vadanti etenā 'ti vādo; upādiyanti etenā 'ti upādānaŋ. Kiŋ vadanti upādiyanti vā ? Attānaŋ. Attano vādūpādānaŋ attavādūpādanaŋ; attavādamattam eva vā attā 'ti upādiyanti etenā 'ti attavādūpādānaŋ. Ṭhapetvā imā dve diṭṭhiyo sabbā 'pi ditthī ditthūpādānaŋ. Tehi catūhi upādānehi *upādiyantī*[2] 'ti bhusaŋ gaṇhanti. (Upādiyatī[2] 'ti vā pāṭho.) Loko upādānehi taŋ taŋ ārammaṇaŋ bhusaŋ gaṇhātī 'ti attho.

Pañcagatisamārūḷho 'ti sukaṭadukkaṭakāranehi gammati upasaṅkamīyatī 'ti gati; sahokāsakā khandhā. Nirayo, tiracchānayoni, pettivisayo, manussā, devā 'ti imā pañca gatiyo vokkamanabhāvena[3] bhusaŋ ārūḷho *Pañcahi kāmaguṇehī* 'ti rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabbasaṅkhātehi vatthukāmakoṭṭhāsehi. *Rajjatī* 'ti āyonisomanasīkāraŋ paṭicca rāguppādanena tehi rañjīyati; sāratto karīyatī 'ti attho. *Pañcahi nīvaraṇehī* 'ti: cittaŋ nīvaranti pariyonandhantī 'ti nīvaraṇā, kāmacchanda-byapāda-thīnamiddha-uddhaccakukku cca-vicikicchāsankhātehi pañcahi nīvaraṇehi. [130] Otthaṭo 'ti uparito otthaṭo pihito. *Chahi vivādamūlehī* 'ti chahi vivādassa mūlehi. Yathā 'ha: "Cha yimāni, bhikkhave, vivādamūlāni. Katamāni cha ? Idha, bhikkhave, bhikkhu kodhano hoti upanāhī. Yo so, bhikkhave, bhikkhu

---

[1] B ganthito bandho.
[2] *Text gives the reading in the brackets* ( ).
[a to b] *Not in* SH.
[3] SH *v.l.* avo-.

kodhano hoti upanāhī, so satthari 'pi agāravo viharati appatisso, dhamme 'pi . . . sanghe 'pi . . . sikkhāyā 'pi na paripūrakārī; so[1] sanghe vivādaŋ janeti. So hoti vivādo bahujanassa ahitāya, bahujanassa asukhāya, bahuno janassa anatthāya, ahitāya dukkhāya devamanussānaŋ. Evarūpaŋ ce[2] tumhe, bhikkhave, vivādamūlaŋ ajjhattaŋ vā bahiddhā vā samanupasseyyātha tatra tumhe bhikkhave tass' eva pāpakassa vivādamūlassa pahāṇāya vāyameyyātha. Evarūpaŋ ce[2] tumhe bhikkhave vivādamūlaŋ ajjhattaŋ vā bahiddhā vā na samanupasseyyātha, tatra tumhe, bhikkhave, tass' eva pāpakassa vivādamūlassa āyatiŋ anavassavāya paṭipajjeyyātha. Evam etassa pāpakassa vivādamūlassa pahāṇaŋ hoti, evam etassa pāpakassa vivādamūlassa āyatiŋ anavassavo hoti. Puna ca paraŋ bhikkhave bhikkhu makkhī hoti palāsī, issukī hoti maccharī, saṭho hoti māyāvī, pāpiccho hoti micchādiṭṭhi, sandiṭṭhiparāmāsī hoti ādhānaggāhī, duppatinassaggī. Yo so bhikkhave bhikkhu sandiṭṭhiparāmāsī hoti ādhānaggāhī duppatinissaggī so satthari 'pi . . . pe . . . āyatiŋ anavassavo hotī" 'ti.

Tattha: Kodhano 'ti kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. Upanāhī 'ti vera-appatinissajjanalakkhaṇena upanāhena samannāgato. 'Ahitāya dukkhāya devamanussānan' 'ti dvinnaŋ bhikkhinaŋ vivādo kathaŋ devamanussānaŋ ahitāya dukkhāya saŋvattati? Kosambakakkhandhake viya, dvīsu bhikkhūsu vivādaŋ āpannesu tasmiŋ vihāre tesaŋ antevāsikā vivadanti, Tesaŋ ovādaŋ gaṇhanto bhikkhubhikkuṇīsaṅgho[3] vivadati. Tato tesaŋ upaṭṭhākā vivadanti. Atha manussānaŋ ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīnaŋ ārakkhadevatā dhammavādiniyo honti, adhammavādīnaŋ adhammavādiniyo. Tato ārakkhadevatānaŋ mittā bhummaṭṭhadevatā bhijjanti. Evaŋ paramparāya yāva brahmalokā, ṭhapetvā ariyasāvake, sabbe devamanussā, dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādino

---

[1] SH *adds* yo so bhikkhave bhikkhu satthari agāravo . . . paripūrakārī *before* so.

[2] SH ca.

[3] SH *omits* bhikkhu-.

'va bahutarā honti. Tato yaŋ bahukehi gahitaŋ[1] vissajjetvā bahutarā 'va adhammaŋ gaṇhanti. Te adhammaŋ purakkhetvā viharanto apāyesu nibbattanti. Evaŋ dvinnaŋ bhikkhūnaŋ vivado devamanussānaŋ ahitāya dukkhāya hoti.

Ajjhattaŋ vā 'ti tumhākaŋ abbhantaraparisāya vā. Bahiddhā vā 'ti paresaŋ parisāya vā. Makkhī 'ti paresaŋ guṇamakkhaṇalakkhaṇena makkhena samannāgato. Palāsī 'ti yugaggāhalakkhaṇena palāsena samannāgato. Issukī 'ti paresaŋ sakkārādi issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. Maccharī 'ti āvāsamacchariyādīhi[2] pañcahi micchariyehi samannāgato. Saṭho 'ti kerātiko. Māyāvī 'ti katapāpappaṭicchādako. Pāpiccho 'ti asantasambhāvanicchako dussīlo. Micchādiṭṭhī 'ti natthikavādī ahetukavadī akiriyavādī. Sandiṭṭhiparāmāsī 'ti sayaŋ ditthim eva parāmasati. Ādhānaggāhī 'ti dāḷhaggahī. Duppaṭinissaggī 'ti na sakkā hoti gahitaŋ vissajjāpetuŋ. Khuddakavatthuvibhaṅge pana, 'Tattha katamāni cha vivādamūlāni? Kodho, makkho, issā, sāṭheyyaŋ, pāpicchatā, sandiṭṭhiparāmāsitā. Imāni cha vivādamūlānī" 'ti padhānavasena ekeko yeva dhammo vutto.

Chahi taṇhākāyehī 'ti rūpataṇhā, saddataṇhā, gandhataṇhā, rasataṇhā, phoṭṭhabbataṇhā, dhammataṇhā 'ti vuttāhi chahi taṇhāhi. Tattha yasmā ekekā yeva taṇhā anekavisayattā ekekasmiŋ pi visaye punappunaŋ uppattito anekā honti, tasmā samūhaṭṭhena kāya-saddena yojetvā taṇhākāyā 'ti vuttaŋ. Taṇhākāyā 'ti vutte 'pi taṇhā eva. Rajjatī 'ti sayaŋ ārammaṇe rajjati, sāratto hoti.

Chahi diṭṭhigatehī 'ti Sabbāsavasutte vuttehi. Vuttaŋ hi tattha: "Tassa evaŋ ayoniso manasikaroto channaŋ diṭṭhīnaŋ aññatarā diṭṭhi uppajjati. Atthi me attā 'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi uppajjati; n' atthi me attā 'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi uppajjati; attanā vā attānaŋ sañjānāmī 'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi uppajjati; annattanā 'va attānaŋ sañjānāmī 'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi uppajjati; Athavā pan' assa evaŋ diṭṭhi hoti, 'Yo me ayaŋ

[1] SH *adds* sabbaŋ taŋ saccan 'ti dhammaŋ *after* gahitaŋ.
[2] B -maccharādīhi.

attā vado vedeyyo, tatra tatra kalyāṇapāpakānaŋ kammānaŋ vipākaŋ paṭisaŋvedeti, So kho pana me ayaŋ attā nicco, dhuvo, sassato, avipariṇāmadhammo, sassatisamaŋ tath' eva ṭhassatī ' 'ti.

Tattha: Atthi me attā 'ti sassatadiṭṭhi sabbakālesu attano atthitaŋ gaṇhāti. Saccato thetato 'ti bhūtato ca thirato ca ' Idaŋ saccan ' 'ti suṭṭhu daḷhabhāvenā 'ti vuttaŋ hoti. N' atthi me attā 'ti ucchedadiṭṭhi sato sattassa tattha tattha vibhavagahaṇato. Athavā: purimā 'pi tīsu kālesu atthī 'ti gahaṇato sassatadiṭṭhi; paccuppannam eva atthī 'ti gahaṇato[1] ucchedadiṭṭhi. Pacchimā 'pi atītānāgatesu n' atthī 'ti gahaṇato bhasmantā[2] āhutiyo 'ti gahitadiṭṭhigatikānaŋ viya ucchedadiṭṭhi. Atīte eva n' atthi gaṇhato[1] adhiccasamuppannikassa viya sassatadiṭṭhi. Attanā 'va attānaŋ sañjānāmī 'ti saññakkhandhasīsena khandhe attā 'ti gahetvā saññāya avasesakkhandhe sañjānato iminā attanā imaŋ attānaŋ sañjānāmī 'ti hoti. Attanā 'va attānan 'ti: Saññākkhandhaŋ yeva attā 'ti gahetvā, itare cattāro 'pi anattā 'ti gahetvā, saññāya te sañjānato evaŋ hoti. Anattanā 'va attānan 'ti: saññākkhandhaŋ anattā 'ti gahetvā, itare cattāro 'pi attā 'ti gahetvā, saññāya te sañjānato evaŋ hoti. Sabbā 'pi sassat-ucchedadiṭṭhiyo 'va.

Vado, vedeyyo 'ti ādayo pana sassatadiṭṭhiyā eva abhinivesākārā. Tattha: vadatī 'ti vado; vacīkammassa kārako 'ti vuttaŋ hoti. Vedayatī 'ti vedeyyo; jānāti, anubhavati cā 'ti vuttaŋ hoti. (Kiŋ vedeti ? Tatra tatra kalyāṇapāpakānaŋ kammānaŋ vipākaŋ paṭisaŋvedetī.) Tatra tatrā 'ti tesu tesu yoni-gati-ṭhiti-nivāsa-nikāyesu, ārammaṇesu vā.

Nicco 'ti uppādavayarahito. Dhuvo 'ti thiro, sārabhūto. Sassato 'ti sabbakāliko. Avipariṇāmadhammo 'ti attano pakatibhāvaŋ avijahanadhammo; kakaṇṭako viya nānappakārataŋ nāpajjati. Sassati saman 'ti canda-suriya-samudda-mahāpaṭhavī-pabbat-ālokavohārena sassatiyo 'ti vuccanti. Sassatīhi samaŋ Sassatisamaŋ. Yāva sassatiyo tiṭṭhanti tāva tath' eva ṭhassatī 'ti gaṇhato evaŋ diṭṭhi hoti.

---

[1] SH gaṇhantī.   [2] SH v.l. bhassattā.

Khuddakavatthu-vibhaṅge pana, "Tatra tatra dīgharattaŋ kalyāṇapāpakānaŋ kammānaŋ vipākaŋ paccanubhoti, na so jāto n-āhosī; na so jāto na bhavissatī; nicco, dhuvo, sassato, avipariṇāmadhammo 'tī vā pan' assa saccato thetato diṭṭhi uppajjatī," 'ti cha diṭṭhī evaŋ visesetvā vuttā. Tattha: Na so jāto n-āhosī 'ti so attā ajātidhammato na 'jāto' nāma. Sadā vijjamāno yevā 'ti attho. Ten' eva atīte n-āhosi, anāgate na bhavissati; yo hi jāto so 'ahosi,' yo ca jāyissati so 'bhavissatī' 'ti vuccati. Athavā: Na so jāto n-āhosī 'ti so sadā vijjamānattā atīte 'pi na jātu n-āhosi, anāgate 'pi na jātu na bhavissati.

Anusayā vuttaṭṭhā.

Sattahi saŋyojanehī 'ti Suttanipāte vuttehi. Vuttaŋ hi tattha: "Satt' imāni, bhikkhave, saŋyojanāni. Katamāni satta? Anusayasaŋyojanaŋ, paṭighasaŋyojanaŋ, diṭṭhisaŋyojanaŋ, vicikicchāsaŋyojanaŋ, mānasaŋyojanaŋ, bhavarāgasaŋyojanaŋ, avijjāsaŋyojanaŋ. Imāni kho bhikkhave satta saŋyojanāni. Tattha: Anusayasaŋyojanan 'ti kāmarāgasaŋyojanaŋ. Sabbān' ev' etāni bandhanaṭṭhena saŋyojanāni.

Sattahi mānehī 'ti Khuddakavatthuvibhaṅge vuttehi. Vuttaŋ hi tattha: "Māno, atimāno, mānātimāno, omāno, adhimāno, asmimāno, micchāmāno," 'ti. Tattha: Māno 'ti seyyādivasena puggalaŋ anāmasitvā jāti-ādīsu vatthuvasen' eva uṇṇati.[1] Atimāno 'ti 'Jāti-ādīhi mayā sadiso n' atthī' 'ti atikkamitvā uṇṇati.[1] Mānātimāno 'ti 'Ayaŋ pubbe mayā sadiso, idāni ahaŋ seṭṭho, ayaŋ hīnataro' 'ti uppannamāno. Omāno 'ti jāti ādīhi attānaŋ heṭṭhā katvā pavattamāno. 'Hīno 'ham asmī' 'ti māno yeva. Adhimāno 'ti anadhigate yeva catusaccadhamme adhigato 'ti māno. Ayam pana adhimāno parisuddhasīlassa kammaṭṭhāne appamattassa nāmarūpaŋ vavatthapetvā paccayapariggahena vitiṇṇakaṅkhassa tilakkhaṇaŋ āropetvā saṅkhāre sammasantassa āraddha-

[1] SH unnati.

vipassakassa puthujjanassa uppajjati, na aññesaŋ. Asmimāno 'ti rūpādīsu khandhesu 'Asmī' 'ti māno. 'Ahaŋ rūpan' 'ti ādivasena appannamāno 'ti vuttaŋ hoti. Micchāmāno 'ti pāpakena kammāyatanādinā uppannamāno.

Lokadhammā vuttaṭṭhā. *Samparivattatī* 'ti lokadhammehi hetubhūtehi lābhādīsu catūsu anurodhavasena, alābhādīsu catūsu paṭivirodhavasena bhusaŋ nivattati, pakatibhāvaŋ jahatī 'ti attho.

Micchattā 'pi vuttaṭṭhā. *Niyyāto* 'ti gato pakkhanto abhibhūto 'ti attho.

Aṭṭhahi purisadosehī 'ti Aṭṭhakanipāte upamāhi saha, Khuddakavatthuvibhaṅge upamaŋ vinā vuttehi. Vuttaŋ hi tattha: "Katame aṭṭha purisadosā? Idha bhikkhū bhikkhuŋ āpattiyā codenti, so bhikkhu bhikkhūhi āpattiyā codiyamāno 'na sarāmi, na sarāmī' 'ti asatiyā 'va nibbeṭheti.[1] Ayaŋ paṭhamo purisadoso. Puna ca paraŋ bhikkhū bhikkhuŋ āpattiyā codenti. So bhikkhu bhikkhūhi āpattiyā codiyamāno codakaŋ yeva paṭippharati, 'Kin nu kho tuyhaŋ bālassa abyattassa bhaṇitena? Tuvam 'pi nāma maŋ bhaṇitabbaŋ maññasī?' 'ti. Ayaŋ dutiyo purisadoso. Puna ca paraŋ bhikkhū . . . . . . codakaŋ yeva paccāropeti, 'Tvam 'pi kho 'si itthannāmaŋ āpattiŋ āpanno, tvaŋ tāva paṭhamaŋ paṭikarohī,' 'ti. Ayaŋ tatiyo purisadoso. Puna ca . . . . . . codiyamāno aññen' aññaŋ paṭicarati, bahiddhā kathaŋ apanāmeti, kopañ ca dosañ ca appaccayañ ca pātukaroti. Ayaŋ catuttho purisadoso. Puna ca . . . . . . codiyamāno saṅghamajjhe bāhāvikkhepakaŋ bhaṇati. Ayaŋ pañcamo . . . . . . codiyamāno anādiyitvā saṅghaŋ, anādiyitvā codakaŋ, sāpattiko 'va yenakāmaŋ pakkamati. Ayaŋ chaṭṭho . . . . . . codiyamāno n' eva 'Ahaŋ āpanno 'mhi', na panā- 'Haŋ anāpanno 'mhī', 'ti so tuṇhībhūto saṅghaŋ viheseti. Ayaŋ sattamo . . . . . . codiyamāno evam āha: 'Kin nu kho tumhe āyasmanto atibāḷhaŋ mayi byāvaṭā? Idān-

---

[1] B, SM nibbedheti (*throughout*).

āhaŋ sikkhaŋ paccakkhāya hīnāyā-vattissāmī' 'ti. So sikkhaŋ paccakkhāya hīnāyā-vattitvā evam āha: 'Idāni kho tumhe āyasmanto attamanā hothā' 'ti. Ayaŋ aṭṭhamo purisadoso. Ime aṭṭha purisadosā 'ti."

Tattha: Purisadosā 'ti purisānaŋ dosā. Te pana purisasantānaŋ dūsentī 'ti dosā. Na sarāmī 'ti mayā etassa kammassa katatthānaŋ na ssarāmi, na sallakkhemī 'ti evaŋ asatibhāvena nibbeṭheti moceti. Codakaŋ yeva paṭippharatī 'ti paṭiviruddho hutvā pharati, paṭi-āṇibhāvena tiṭṭhati. Kin nu tuyhan? 'ti tuyhaŋ bālassa abyattassa bhaṇitena nāma kiŋ? Yo tvaŋ n' eva vatthuŋ, na āpattiŋ, na codanaŋ jānāsī! 'ti dīpeti. Tvam 'pi nāma evaŋ kiñci ajānanto bhaṇitabbaŋ maññasī 'ti ajjhottharati. Paccāropetī 'ti tvam 'pi kho 'sī 'ti ādīni vadanto paṭi-āropeti. Paṭikarohī 'ti desanāgāminiŋ desehi, vuṭṭhānagāminito vuṭṭhāhi, tato suddhatte[1] patiṭṭhito aññaŋ codessasī 'ti dīpeti. Aññen' aññaŋ paṭicaratī 'ti aññena kāraṇena vacanena vā aññaŋ kāraṇaŋ vacanaŋ vā paṭicchādeti. Āpattiŋ āpanno 'ti vutto, Ko āpanno? Kiŋ āpanno? Kismiŋ āpanno? Kathaŋ āpanno? Kaŋ bhaṇatha? Kiŋ bhaṇathā? 'ti vadati. Evarūpaŋ kiñci tayā diṭṭhan? 'ti vutte, Na suṇāmī 'ti sotaŋ apaneti.[2] Bahiddhā kathaŋ apanāmetī 'ti: Itthannāmaŋ āpattiŋ āpanno 'sī? 'ti puṭṭho, Pāṭaliputtaŋ gato 'mhī 'ti vatvā; puna, Na tāva Pāṭaliputtagamanaŋ pucchāma, āpattiŋ pucchāmā 'ti vutte, Tato Rājagahaŋ gato 'mhī 'ti. Rājagahaŋ vā yāhi, Brāhmaṇagahaŋ vā, āpattiŋ āpanno 'sī? 'ti. Tattha me sūkaramaŋsaŋ laddhan 'ti ādīni vadanto kathaŋ bahiddhā vikkhipati.

Kopan 'ti kupitabhāvaŋ. Dosan 'ti duṭṭhabhāvaŋ. Ubhayam 'p' etaŋ kodhass' eva nāmaŋ. Appaccayan 'ti asantuṭṭhākāraŋ; domanassass' etaŋ nāmaŋ. Pātukarotī 'ti dasseti pakāseti. Bāhāvikkhepakaŋ bhaṇatī 'ti bāhaŋ vikkhipitvā vikkhipitvā alajjivacanaŋ vadati. Anādiyitvā 'ti cittīkārena agahetvā avajānitvā; anādaro hutvā 'ti attho.

---

[1] B, SM suddhante. [2] SH, SM upa-.

Vihesetī 'ti viheṭheti bādhati. Atibāḷhan 'ti atidaḷhaŋ atippamāṇaŋ. Mayi byāvaṭā 'ti mayi byāpāraŋ āpannā. Hīnāy' āvattitvā 'ti hīnassa gihībhāvassa atthāya āvattitvā; gihī hutvā 'ti attho. Attamanā hothā 'ti tuṭṭhacittā hotha, mayā labhitabbaŋ labhatha, mayā vasitabbaṭṭhāne vasatha, phāsuvihāro vo mayā kato 'ti adhippāyena vadati.

Dussatī 'ti duṭṭho hotī.

Navahi āghātavatthūhī 'ti sattesu uppattivasen' eva kathitāni. Yath' āha: " Nava yimāni bhikkhave āghātavatthūni. Katamāni nava ? Anatthaŋ me acarī 'ti āghātaŋ bandhati, anatthaŋ me caratī 'ti ... ... carissatī 'ti . . . Piyassa me manāpassa anatthaŋ acari . . . carati . . . carissatī 'ti . . . apiyassa me amanāpassa atthaŋ acari . . . carati . . . carissatī 'ti āghātaŋ bandhati. Imāni kho bhikkhave nava āghātavatthūnī " 'ti.

Tattha: Āghātavatthūnī 'ti āghātakāraṇāni. Āghātan 'ti c' ettha kopo. So yeva uparūpari kopassa vatthuttā āghātavatthu. Āghātaŋ bandhatī 'ti kodhaŋ bandhati karoti uppādeti. " Atthaŋ me n-ācari . . . na carati . . . na carissati, piyassa me manāpassa atthaŋ n-ācari ... ... appiyassa me amanāpassa anatthaŋ n-ācari . . . na carati . . . na carissatī " 'ti Niddese vuttāni aparāni 'pi nava āghātavatthūni imeh' eva hi saṅgahītāni.

Āghātito 'ti ghaṭṭito.

Navavidhamānehī 'ti katame navavidhamānā ? Seyyassa seyyo 'ham asmī 'ti māno, seyyassa sadiso . . . hīno . . ., sadisassa seyyo . . . sadiso . . . hīno . . ., hīnassa seyyo . . . sadiso . . . hīno 'ham asmī 'ti māno. Ime navavidhamānā.

Ettha pana: Seyyassa seyyo 'ham asmī 'ti māno rājūnañ c' eva pabbajitānañ ca uppajjati. Rājā hi raṭṭhena vā dhanena vā vāhanehi vā, " Ko mayā sadiso atthī ?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Pabbajito 'pi sīladhutaṅgādīhi, " Ko mayā sadiso atthī ?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Seyyassa sadiso 'ham asmī 'ti māno 'pi etesaŋ yeva uppajjati. Rājā hi

raṭṭhena vā . . . "Aññarājūhi saddhiŋ mayhaŋ kiŋ nānākaraṇan?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Pabbajito 'pi sīladhutaṅgādīhi, "Aññena bhikkhunā mayhaŋ kiŋ nānākaraṇan?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Seyyassa hīno 'ham asmī 'ti māno 'pi etesaŋ yeva uppajjati. Yassa hi rañño raṭṭhaŋ vā dhanaŋ vā vāhanādīni vā nātisampannāni honti so, "Mayhaŋ rājā 'ti vohārasukhamattakam eva! Kiŋ rājā nāma ahan!" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Pabbajito 'pi appalābhasakkāro, "Ahaŋ dhammakathiko bahussuto mahāthero 'ti kathāmattam eva! Kiŋ dhammakathiko . . . bahussuto . . . mahāthero nāmā-haŋ, yassa me lābhasakkāro n' atthī?" 'ti etaŋ mānaŋ karoti. Sadisassa seyyo 'ham asmī 'ti mānādayo amaccādīnaŋ uppajjanti. Amacco hi raṭṭhiyo vā bhogayānavāhanādīhi, "Ko mayā sadiso añño rājapuriso atthī?" 'ti vā; "Mayhaŋ aññehi saddhiŋ kiŋ nānākaraṇan?" 'ti vā; "Amacco 'ti nāmam eva mayhaŋ, ghāsacchādanamattam 'pi me n' atthi! Kiŋ amacco nāmā-han!" 'ti vā etaŋ mānaŋ karoti. Hīnassa seyyo 'ham asmī 'ti mānādayo dāsādīnaŋ uppajjanti. Dāso hi, "Mātito vā pitito vā ko mayā sadiso añño dāso nāma atthi? Añño jīvituŋ asakkonto kucchihetu dāsā nāma jātā; aham pana paveṇi-āgatattā seyyo," 'ti vā; "Paveṇi-āgatabhāvena ubhatosuddhikadāsattena asukadāsena nāma saddhiŋ mayhaŋ kiŋ nānākaraṇan?" 'ti vā; "Kucchivasenā-haŋ dāsab[illegible]ŋ upagato; mātāpitukoṭiyā pana me dāsaṭṭhānaŋ n' atthi. Kiŋ dāso nama ahan!" 'ti vā mānaŋ karoti. Yathā ca dāso, evaŋ pukkusacaṇḍālādayo 'pi etaŋ mānaŋ karonti yeva. Ettha ca: Seyyassa seyyo 'ham asmī 'ti uppannamāno 'va yāthāvamāno, itare dve ayāthāva-mānā. Tathā, Sadisassa sadiso 'ham asmī 'ti, Hīnassa hīno 'ham asmī 'ti uppannamānā 'va yāthāva-mānā. Itare dve ayāthāva-mānā. Tattha yāthāva-mānā arahattamaggavajjhā, ayāthāva-mānā sotāpattimaggavajjhā 'ti.

Taṇhāmūlakā vuttā yeva. *Rajjatī* 'ti na kevalaŋ rāgen' eva rajjati, atha kho taṇhāmūlakānaŋ pariyesanādīnam 'pi sambhavato taṇhāmūlakehi sabbehi akusaladhammehi rajjati. Yujjati bajjhatī 'ti adhippāyo.

Dasahi kilesavatthūhī 'ti: Katamāni dasa kilesavatthūni? Lobho, doso, moho, māno, diṭṭhi, vicikicchā, thīnaŋ, uddhaccaŋ, ahirikaŋ, anottappan 'ti imāni dasa kilesavatthūni.

Tattha: Kilesā eva kilesavatthūni. Vasanti vā ettha akhīṇāsavā sattā lobhādīsu patiṭṭhitattā 'ti vatthūni. Kilesā ca te tappatiṭṭhānaŋ sattānaŋ vatthūni cā 'ti kilesavatthūni. Yasmā c' ettha anantarapaccayādi-bhāvena uppajjamānā 'pi kilesā vasanti eva nāma, tasmā kilesānaŋ vatthūnī 'ti 'pi kilesavatthūni. Lubbhanti tena, sayaŋ vā lubbhati, lubbhanamattam eva vā tan 'ti lobho. Dussanti tena, sayaŋ vā dussati, dussanamattam eva vā tan 'ti doso. Muyhanti tena, sayaŋ vā muyhati, muyhanamattam eva vā tan 'ti moho. Maññatī 'ti māno. Diṭṭhi-ādayo vuttaṭṭhā 'va. Na hirīyatī 'ti ahiriko, tassa bhāvo ahirikaŋ. Na ottappatī 'ti anottāpī, tassa bhāvo anottappaŋ. Tesu ahirikaŋ kāyaduccaritādīhi ajigucchanalakkhaṇaŋ, anottappaŋ teh' eva asārajjanalakkhaṇaŋ.

Kilissatī 'ti upatāpīyati vibādhīyati.

Dasahi āghātavatthūhī 'ti pubbe vuttehi navahi ca, 'Aṭṭhāne vā pan-āghāto jāyatī' 'ti vuttena cā 'ti dasahi. Anatthaŋ me acarī 'ti ādīni 'pi hi avikappetvā khāṇukaṇṭakādimhi 'pi aṭṭhāne āghāto uppajjati.

Dasahi akusalakammapathehī 'ti: Katame dasa akusalakammapathā? Pāṇātipāto, adinnādānaŋ, kāmesu micchācāro, musāvādo, pisuṇā vācā, pharusā vācā, samphappalāpo, abhijjhā, byāpādo, micchādiṭṭhi. Ime dasa akusalakammapathā. Tattha akusalakammāni ca tāni pathā ca duggatiyā 'ti akusalakammapathā. *Samannāgato* 'ti samaṅgībhūto.

Dasahi saŋyojanehī 'ti: katamāni dasa saŋyojanāni? Kāmarāgasaŋyojanaŋ, paṭigha . . ., māna . . ., diṭṭhi . . ., vicikicchā . . ., sīlabbataparāmāsa . . ., bhavarāga . . ., issā . . ., macchariya . . ., avijjāsaŋyojanaŋ. Imāni dasa saŋyojanāni.

Micchattā vuttā yeva.

Dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā 'ti: Katamā dasavatthukā micchādiṭṭhi ? N' atthi dinnaŋ, n' atthi yiṭṭhaŋ, n' atthi hutaŋ, 'n atthi sukaṭadukkaṭānaŋ kammānaŋ phalaŋ vipāko, n' atthi ayaŋ loko, n' atthi paro loko, n' atthi mātā, n' atthi pitā, n' atthi sattā opapātikā, n' atthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā ye imañ ca lokaŋ parañ ca lokaŋ sayaŋ abhiññāya sacchīkatvā pavedenti. Ayaŋ dasavatthukā micchādiṭṭhi.

Tattha Dasavatthukā 'ti: dasa vatthūni etissā 'ti dasavatthukā. N' atthi dinnan 'ti dinnaŋ nāma atthi sakkā kassaci kiñci dātun 'ti jānāti, dinnassa pana phalaŋ vipāko n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi yiṭṭhan 'ti yiṭṭhaŋ vuccati mahāyāgo, taŋ yajituŋ sakkā 'ti jānāti, yiṭṭhassa pana phalaŋ vipāko n' atthī 'ti gaṇhāti. Hutan 'ti āhunappāhuna mangalakiriyā, taŋ kātuŋ sakkā 'ti jānāti, tassa pana phalaŋ vipāko n' atthī 'ti gaṇhāti. Sukaṭadukkaṭānan[1] 'ti ettha dasa kusalakammapathā sukaṭakammāni[1] nāma, dasa akusala-kammapathā dukkaṭakammāni[1] nāma, tesaŋ atthibhāvaŋ jānāti phalaŋ vipāko pana n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi ayaŋ loko 'ti paraloke ṭhito imaŋ lokaŋ n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi paraloko 'ti idhaloke ṭhito paralokaŋ n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi mātā n' atthi pitā 'ti mātāpitu-atthibhāvaŋ jānāti, tesu katappaccayena koci phalaŋ vipāko n' atthī 'ti gaṇhāti. N' atthi sattā opapāṭikā 'ti cavanaka-uppajjanakāsattā[2] n' atthī 'ti gaṇhāti. Sammaggatā sammāpaṭipannā 'ti anulomapaṭipadaŋ paṭipannā dhammikasamaṇabrāhmaṇā lokasmiŋ n' atthī 'ti gaṇhāti. Ye imañ ca lokaŋ . . . pe . . . pavedayantī 'ti imañ ca parañ ca lokaŋ attanā 'va abhivisitthena ñāṇena ñatvā pavedanasamattho sabbaññū buddho n' atthī 'ti gaṇhati.

Antaggāhikāya diṭṭhiyā 'ti sassato loko 'ti ādikaŋ ekekaŋ antabhāvaŋ[3] gaṇhātī 'ti antaggāhikā. Atha vā antassa gāho antaggaho. Antaggaho assā atthī 'ti antaggahikā, tāya antaggāhikāya. Sā pana vuttā yeva.

---

[1] B -kata-. [2] B upapajjakasattā. [3] SH antaŋ bhāgaŋ.

Aṭṭhasatataṇhāpapañcasatehī 'ti: aṭṭhuttaraŋ sataŋ aṭṭhasataŋ. Saŋsāre papañceti ciraŋ vasāpetī 'ti papañco. Taṇhā eva papañco taṇhāpapañco. Ārammaṇabhedena punappunaŋ uppattivasena ca taṇhānaŋ bahukattā bahuvacanaŋ katvā taṇhānaŋ papañcānaŋ sataŋ taṇhāpapañca sataŋ. Tena taṇhāpapañcasatenā 'ti vattabbe vacanavipallāsavasena taṇhāpapañcasatehī 'ti bahuvacananiddeso kato. Aṭṭhasatan 'ti saṅkhātena taṇhāpapañcasatenā 'ti attho daṭṭhabbo. Aṭṭha abbohārikāni katvā satam eva gahitan 'ti veditabbaŋ. Khuddakavatthuvibhaṅge pana taṇhāvicaritānī 'ti āgataŋ. Yath' āha:—

" Aṭṭhārasa taṇhāvicaritāni ajjhattikassa upādāya, aṭṭhārasataṇhāvicaritāni bāhirassa upādāya, tad ekaccaŋ[1] abhisaŋyūhitvā abhisaṅkhipitvā chattiŋsa taṇhāvicaritāni honti. Iti atītani chattiŋsa taṇhāvicaritāni, anāgatāni chattiŋsa taṇhāvicaritāni, paccuppannāni chattiŋsa taṇhāvicaritāni, tad ekajjhaŋ abhisaŋyūhitvā abhisaṅkhipitvā aṭṭhasataŋ taṇhāvicaritaŋ[2] hotī " 'ti.

Taṇhāpopañcā yeva pan' ettha taṇhāvicaritānī 'ti vuttā, taṇhāsamudācārā taṇhāpavattiyo 'ti attho. Ajjhattakassa upādāyā 'ti ajjhattikaŋ khandhapañcakaŋ upādāya. Idaŋ hi upayogatthe sāmivacanaŋ. Vitthāro pan' assa tassa niddese vuttanayen eva veditabbo. Ayaŋ pan' ettha aparo nayo: Rūpārammaṇā yeva kāmataṇhā, bhavataṇhā, vibhavataṇhā 'ti tisso taṇhā honti. Tathāsaddādi-ārammaṇā 'ti chasu ārammaṇesu aṭṭhārasa taṇhā honti. Ajjhattārammaṇā aṭṭhārasa, bahiddhārammaṇā atthārasā 'ti chattiŋsa honti. Tā eva atītārammaṇā chattiŋsa, anāgatāramaṇā chattiŋsa, paccuppannāramaṇā chattiŋsā 'ti aṭṭha taṇhāvicaritasataŋ hoti. *Papañcito* 'ti ārammaṇe saŋsāre vā papañcito ciravāsito.

Dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatehī 'ti: " Katamāni dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni ? Brahmajāle veyyākaraṇe vuttanı Bhagavata, cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatavādā, cattāro antā-

[1] SH ekajjhaŋ. [2] SH aṭṭhataṇhāvicaritasataŋ.

nantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññī-nāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañcadiṭṭhadhammanibbānavādā 'ti," imāni dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni Brahmajāle veyyākaraṇe vuttāni Bhagavatā 'ti. Vitthāro pan' ettha Brahmajālasutte vuttanayen' eva veditabbo.

Ahaŋ c' amhi tiṇṇo 'ti ahañ ca caturoghaŋ saŋsārasamuddaŋ tiṇṇo *amhi* bhavāmi. *Mutto* 'ti rāgādibandhanehi mutto. *Danto* 'ti nibbisevano nippariphando. *Santo* 'ti sītībhūto. [**131**] *Assattho* 'ti nibbāṇadassanena[1] laddhassāso. *Parinibbuto* 'ti kilesaparinibbāṇena parinibbuto. *Pahomī* 'ti sammattho 'mhi. *Kho* iti ekaŋsatthe nipāto. *Pare ca parinibbāpetun* 'ti ettha 'Pare ca' saddo 'pare ca taretun' 'ti ādīhī 'pi yojetabbo 'ti.

Mahākaruṇāñāṇaniddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH, SM -dassane.

[SABBAÑÑUTAÑÑĀṆA-NIDDESA-VAṆṆANĀ.]

1. Sabbaññutaññāṇaniddese: *kataman̄ Tathāgatassa sabbaññutaññāṇan?* 'ti pucchitvā, tena samagatikattā, ten' eva saha 'Anāvaraṇaññāṇan̄ nidditthan̄. Na hi anāvaraṇaññāṇan̄ dhammato visun̄ atthi. Ekam eva h' etan̄ ñāṇan̄ ākārabhedato dvedhā vuccati, saddhindriyasaddhābalādīni viya. Sabbaññutaññāṇam eva hi, n' atthi etassa āvaraṇan 'ti kenaci dhammena, puggalena vā, āvaraṇan̄ kātun̄ asakkuṇeyyatāya anāvaraṇan 'ti vuccati, āvajjanappaṭibaddhattā sabbadhammānan̄. Aññe pana āvajjitvā 'pi na jānanti, Keci pan̄' āhu, 'Manoviññāṇan̄ viya sabbāramaṇikattā sabbaññutaññāṇan̄. Tan̄ yeva, ñāṇan̄ Inda-vajiran̄ viya, visayesu appaṭihatattā, anāvaraṇaññāṇan̄. Anupubbasabbaññutāppatikkhepo sabbaññutaññāṇan̄; sakin̄ sabbaññutāppatikkhepo anāvaraṇaññāṇan̄. Bhagavā sabbaññutaññāṇappaṭilābhenā 'pi sabbaññū 'ti vuccati; na ca anupubbasabbaññū. Anāvaraṇaññāṇappaṭilābhenā 'pi sabbaññū 'ti vuccati; na ca sakin̄sabbaññū 'ti.

Sabban̄ saṅkhatam asaṅkhatan̄ anavasesan̄ jānātī 'ti: ettha Sabban 'ti jātivasena sabbadhammānan̄ nissesapariyādānan̄. Anavasesan 'ti ekekass' eva dhammassa sabbākāravasena nissesapariyādānan̄. Saṅkhatam asankhatan 'ti dvidhā pabhedadassanan̄. Saṅkhatan̄ hi[1] eko pabhedo; paccayehi sangamma katan 'ti saṅkhatan̄ khandhapañcakan̄. Tathā na saṅkhatan 'ti asaṅkhatan̄ nibbāṇan̄. Saṅkhatan̄ aniccadukkhānattādīhi ākārehi anavasesan̄ jānāti. Asaṅkhatan̄ suññatānimittāppanīhitādīhi ākārehi anavasesan̄ jānāti. N' atthi etassa saṅkhatassa, asaṅkhatassa ca avaseso 'ti anavasesan̄. Saṅkhatan̄ asaṅkhatañ ca anekabhedā 'pi, paññattipaccayehi akatattā asaṅkhatapakkhan̄ bhajati. Sabba-

[1] SH 'ti.

ññutaññāṇaŋ hi sabbā 'pi paññattiyo anekabhedato jānāti. Atha vā Sabban 'ti sabbadhammagahaṇaŋ ; anavasesan 'ti nippadesagahaṇaŋ.

Tattha āvaraṇaŋ natthī 'ti: tattha tasmiŋ anavasesa-saṅkhatāsaṅkhate nissaṅgattā sabbaññutaññāṇassa āvaranaŋ n' atthī 'ti tad eva sabbaññutaññāṇaŋ *anāvaraṇaññāṇaŋ* nāmā 'ti attho.

Idāni anekavisayabhedato dassetuŋ Atītan 'ti ādim āha. Tattha *atītaŋ*, *anāgataŋ*, *paccuppannan* 'ti kālabhedato dassitaŋ.

Cakkhuñ c' eva rūpā ca 'ti ādi vatthārammaṇabhedato. Etaŋ sabban 'ti tesaŋ cakkhu-rūpānaŋ anavasesapariyādānaŋ. Evaŋ sesesu.

2. *Yāvatā* 'ti anavasesapariyādānaŋ. Aniccaṭṭhan 'ti ādi sāmaññalakkhaṇabhedato dassitaŋ. *Aniccaṭṭhan* 'ti ca aniccākāraŋ; paccatte vā upayogavacanaŋ. Esanayo edisesu. *Rupassā* 'ti ādi khandabhedato dassitaŋ. [**132**] *Cakkhussa* . . . *pe* . . . *jarāmaraṇassā* 'ti heṭṭhāvutta-peyyālanayena yojetabbaŋ.

3. *Abhiññā* 'ti ādīsu heṭṭhāvuttaññāṇān' eva. *Abhiññaṭṭhan* 'ti abhijānanasabhāvaŋ; esa nayo edisesu. *Khandhānaŋ khandhaṭṭhan* 'ti ādi heṭṭhāvuttanayan' eva veditabbaŋ.

4. *Kusale dhamme* 'ti ādi kusalattikavasena bhedo. *Kāmāvacare dhamme* 'ti ādi catubhummikavasena.[1] (Ubhayathā 'pi *sabbe jānātī* 'ti bahuvacanapāṭho sundaro. Ekavacanasote patitattā pana potthakesu ekavacanena likhitaŋ.) *Dukkhassā* 'ti ādi cuddasannaŋ Buddhaññāṇānaŋ visayabhedo.

[**133**] 5. *Indriyaparopariyatte ñāṇan* 'ti ādīni cattāri ñāṇāni vatvā sabbaññutaññāṇaŋ kasmā na vuttan? 'ti ce: vuccamānassa sabbaññutaññāṇattā. Visayabhedato hi[2] sabbaññutaññāṇe vuccamāne taŋ ñāṇaŋ na vattabbaŋ hoti. Sabbaññutaññāṇaŋ pana sabbaññutaññāṇassa visayo hoti yeva.

6. Puna Kālakārāmasuttantādīsu vuttanayen' eva sabbaññutaññāṇabhūmiŋ[3] dassento, *yāvatā sadevakassa lokassā* 'ti ādim āha. Tattha saha devehi sadevakassa, saha Mārena

---

[1] SH -bhūmī-. [2] SH 'ti. [3] SH -bhūmī.

samārakassa; saha Brahmunā *sabrahmakassa* lokassa, saha samaṇa-brāhmaṇehi, *sassamaṇabrāhmaṇiyā*; saha devamanussehi *sadevamanussāya pajāya*; pajātattā pajā 'ti sattalokassa pariyāyavacanam etaŋ. Tattha sadevaka-vacanena pañcakāmāvacaradevagahaṇaŋ, samāraka-vacanena chakāmāvacaradevagahaṇaŋ, sabrahmaka-vacanena Brahmakāyikādi-Brahmagahaṇaŋ, sassamaṇabrāhmaṇi-vacanena sāsanassa paccatthika-ppaccamitta-samaṇa-brāhmaṇagahaṇaŋ, samitapāpabāhitapāpa-samaṇabrāhmaṇagahaṇañ ca, papāvacanena sattalokagahaṇaŋ, sadevamanussa-vacanena sammutideva-sesamanussagahaṇaŋ veditabbaŋ. Evam ettha tīhi padehi okāsaloko, dvīhi pajāvasena sattaloko gahito 'ti veditabbo.

Aparo nayo: sadevakagahaṇena arūpāvacaraloko gahito, samārakagahaṇena cha kāmāvacaradevalokā,[1] sabrahmakagahaṇena rūpāvacarabrahmaloko. Sassamaṇabrāhmaṇādigahaṇena catuparisāvasena sammutidevehi vā saha manussaloko, avasesasattaloko vā.

Api c' ettha sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa diṭṭhādi jānanabhāvaŋ sādheti. Tato yesaŋ siyā: " Māro mahānubhāvo chakāmāvacarissaro vasavatti, kiŋ tassā-pi diṭṭhādiŋ jānātī ?" 'ti tesaŋ vimatiŋ vidhamento samarakassā 'ti āha. Yesaŋ pana sīyā: " Brahmā mahānubhāvo ekaṅguliyā ekasmiŋ cakkavāḷasahasse ālokaŋ pharati, dvīhi . . . pe . . . dasahi aṅgulīhi dasāsu cakkavāḷasahassesu ālokaŋ pharati, Anuttarañ ca jhānasamāpattisukhaŋ paṭisaŋvedeti, kiŋ tassā-pi diṭṭhādiŋ jānātī ?" 'ti tesaŋ vimatiŋ vidhamento sabrahmakassā 'ti āha. Tato yesaŋ siyā: " Puthu samaṇabrāhmaṇā sāsanapaccatthikā, kiŋ tesam 'pi diṭṭhādiŋ jānāti ?" 'ti tesaŋ vimatiŋ vidhamento sasamaṇabrahmaṇiyā pajāyā 'ti āha. Evaŋ ukkaṭṭhānaŋ diṭṭhādijānanabhāvaŋ pakāsetvā atha sammutideve avasesamanusse ca upādāya ukkaṭṭhaparicchedavasena sesasattalokassa diṭṭhādijānanabhāvaŋ pakāseti. Ayam ettha anusandhikkamo.

Porāṇā pan' āhu: " Sadevakassā 'ti devatāhi saddhiŋ

---

[1] B -loko.

avasesalokassa; samārakassā 'ti Mārena saddhiŋ avasesalokassa; sabrahmakassā 'ti Brahmehi saddhiŋ avasesalokassa. Evaŋ sabbe 'pi tibhavūpage satte tīh' ākārehi tīsu padesu pakkhipitvā puna dvīh' ākārehi pariyādāpetuŋ[1] sassamaṇabrahmaṇiyā pajāya sadevamanussāyā 'ti vuttaŋ. Evaŋ pañcahi padehi tena tena ākārena tedhātukam eva pariyādānaŋ[2] hotī 'ti.

Diṭṭhan 'ti rūpāyatanaŋ. *Sutan* 'ti saddāyatanaŋ. *Mutan* 'ti patvā gahetabbato gandhāyatanaŋ, rasāyatanaŋ, phoṭṭhabbāyatanaŋ. *Viññātan* 'ti sukhadukkhādidhammārammaṇaŋ. *Pattan* 'ti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaŋ. *Pariyesitan* 'ti pattaŋ vā apattaŋ vā pariyesitaŋ. *Anuvicaritaŋ manasā* 'ti cittena anusañcaritaŋ. *Sabbaŋ jānātī 'ti* iminā etaŋ dasseti: yaŋ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaŋ, pitan 'ti ādi rūpārammaṇaŋ cakkhudvāre āpāthaŋ āgacchati, ayaŋ satto imasmiŋ khaṇe imaŋ nāma rūpārammaṇaŋ disvā sumano vā, dummano vā, majjhatto vā jāto 'ti taŋ sabbaŋ Tathāgatassa *sabbaññutaññāṇaŋ* jānāti. Tathā yaŋ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo, mudiṅgasaddo 'ti ādi saddārammaṇaŋ sotadvāre āpātham āgacchati; mūlagandho, tacagandho 'ti ādi gandhārammaṇaŋ ghāṇadvāre āpātham āgacchati; mūlaraso, khandharaso 'ti ādi rasārammaṇaŋ jivhādvāre āpātham āgacchati; kakkhaḷaŋ, mudukan 'ti ādi paṭhavidhātu-tejodhātu-vāyodhātubhedaŋ phoṭṭhabbārammaṇaŋ kāyadvāre āpātham āgacchati; ayaŋ satto imasmiŋ khaṇe imaŋ nāma phoṭṭhabbārammaṇaŋ phusitvā sumano vā . . . pe . . . jāto 'ti sabbaŋ Tathāgatassa sabbaññutaññāṇaŋ jānāti. Tathā 'yaŋ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukha-dukkhādibhedaŋ dhammārammaṇaŋ manodvāre āpāthaŋ āgacchati; ayaŋ satto imasmiŋ khaṇe imaŋ nāma dhammārammaṇaŋ vijānetvā sumano vā, dummano vā, majjhatto vā jāto 'ti sabbaŋ Tathāgatassa sabbaññutaññāṇaŋ jānāti.

Imassa pana mahājanassa pariyesitvā apattam 'pi atthi, pariyesitvā pattam 'pi atthi, apariyesitvā apattam 'pi atthi,

[1] SH pariyādātuŋ. [2] SH -dinnaŋ.

apariyesitvā pattam 'pi atthi; sabbaŋ Tathāgatassa sabbaññutaññāṇena apattaŋ nāma n' atthī 'ti. Puna aparena pariyāyena sabbaññutaññaṇabhāvasādhanatthaŋ[1] Na tassā 'ti gātham āha. Tattha: *Na tassa adiṭṭham idh' atthi kiñci* 'ti tassa Tathāgatassa idha imasmiŋ tedhātuke loke, imasmiŋ vā paccuppannakāle, paññācakkhunā adiṭṭhaŋ nāma kiñci appamattakam 'pi na atthi, na saŋvijjati. Atthi 'ti idaŋ vattamānakālikaŋ ākhyātapadaŋ. Iminā paccuppannakālikassa sabbadhammassa ñātabhāvaŋ dasseti. Gāthābandhasukhatthaŋ pan' ettha dha-kāro saññutto.

Atho aviññātan 'ti ettha Atho iti vacanopādāne nipāto. Aviññātan 'ti atītakālikaŋ[2] aviññātaŋ nāma kiñci dhammajātaŋ. 'Nā-hosī' 'ti paṭhaseso. Abyayabhūtassa atthisaddassa gahaṇe pāṭhasesaŋ vinā 'pi yujjati yeva. Iminā atītakālikassa sabbadhammassa ñātabhāvaŋ dasseti. *Ajānitabban* 'ti anāgatakālikaŋ ajānitabbaŋ nāma dhammajātaŋ na bhavissati, n' atthi vā. Iminā anāgatakālikassa sabbadhammassa ñātabhāvaŋ dasseti. Jānanakiriyāvisesanamattam ev' ettha a-kāro. *Sabbaŋ abhiññāsi yad atthi neyyan* 'ti yaŋ tekālikaŋ vā kālavemuttaŋ vā neyyaŋ jānitabbaŋ kiñci dhammajātaŋ atthi, taŋ sabbaŋ Tathāgato abhiññāsi, adhikena sabbaññutaññāṇena jāni paṭibijjhi. Ettha atthisaddena tekālikassa kālavimuttassa ca gahaṇaŋ; Atthisaddo abyayabhūto yeva daṭṭhabbo. *Tathāgato tena samantacakkhū* 'ti kālavasena okāsavasena ca nippadesattā samantā sabbato pavatta[3]-ñāṇacakkhu assā 'ti samantacakkhu. Tena yathāvuttena kāraṇena Tathāgato samantacakkhu; sabbaññū 'ti vuttaŋ hoti.

7. Imissā gāthāya puggabādhiṭṭhānāya desanāya sabbaññutaññāṇaŋ sādhitaŋ. Puna Buddhaññāṇānaŋ visayavasena sabbaññutaññāṇaŋ dassetukāmo, samantacakkhū 'ti ken' aṭṭhena samantacakkhū ? 'ti ādim āha. Tattha gāthāya *samantacakkhū* 'ti vuttapade yaŋ taŋ samantacakkhu, taŋ *ken' aṭṭhena samantacakkhū ?* 'ti attho. Attho pan' assa

---

[1] SH sabbaññutabhāvadassanatthaŋ.
[2] SM atītaŋkā-.
[3] SH pavattaŋ; SM, SH v.l. pavatti-.

'Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho'* 'ti ādīhi vutto yeva hoti. Sabbaññutaññāṇaŋ hi samantacakkhu. Yath' āha samantacakkhu vuccati sabbaññutaññāṇan 'ti. Tasmiŋ sabbaññutaññāṇaṭṭhe vutte samantacakkhu-attho vutto yeva hotī 'ti. Buddhass' eva ñāṇānī 'ti *buddhaññāṇāni*. Dukkhe ñāṇādīni 'pi hi sabbākārena Buddhass' eva Bhagavato pavattanti. Itaresaŋ pana ekadesamatten' eva pavattanti. *Sāvakasādhāraṇānī* 'ti pana ekadesenā-'pi; atthitaŋ sandhāya vuttaŋ.

[**134**] 8. *Sabbo ñato* 'ti sabbo ñāṇena ñāto. *Aññāto dukkhaṭṭho n' atthī* 'ti vuttam eva atthaŋ paṭisedhena vibhāveti. *Sabbo diṭṭho* 'ti na kevalaŋ ñātamatto[1] yeva, atha kho cakkhunā diṭṭho viya kato. *Sabbo vidito* 'ti na kevalaŋ diṭṭhamatto yeva, atha kho pākaṭo kato.[2] *Sabbo sacchikato* 'ti na kevalaŋ vidito yeva atha kho tattha ñāṇappaṭilābhavasena paccakkhaŋ kato. *Sabbo phassito*[3] 'ti na kevalaŋ sacchikato yeva atha kho punappunaŋ yathāruci samudācāravasena phuṭṭho 'ti. Atha vā ñāto sabhāvalakkhaṇavasena. Diṭṭho sāmaññalakkhaṇavasena. Vidito rasavasena. Sacchikato paccupaṭṭhānavasena. Phassito padaṭṭhānavasena. Atha vā ñāto ñāṇuppādavasena. Diṭṭho cakkhuppādavasena. Vidito paññuppādavasena. Sacchikato vijjupādavasena. Phassito ālokuppādavasena. *Yāvatā dukkhassa dukkhaṭṭho sabbo diṭṭho, adiṭṭho dukkhaṭṭho, n' atthī* 'ti ādinā nayena ca, *yāvatā sadevakassa lokassa . . . pe . . . anuvicaritaŋ manasā sabbaŋ ñātaŋ aññātaŋ n' atthī* 'ti ādinā nayena ca vitthāro veditabbo. Paṭhamaŋ vuttagāthānigamanavasena puna vuttā. Taŋnigamane yeva hi kate ñāṇanigamanam 'pi katam eva hotī 'ti.

Sabbaññutaññāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Nitthitā.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmaggaṭṭhakathāya

Ñāṇaniddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

* *Text page* 132, *l.* 27.

---

[1] B ñāṇā-. [2] SH *omits*. [3] B phusito.

[ASSĀDADIṬṬHI-VAṆṆANĀ.]

[135] 1. Idāni ñāṇakathānantaraŋ kathitāya Diṭṭhikathāya anupubbānuvaṇṇanā anupattā. Ayaŋ hi diṭṭhikathā, ñāṇakathāya katañññāṇaparicayassa samādhigatasammādiṭṭhissa micchādiṭṭhimalavisodhanā sukarā hoti, sammādiṭṭhi ca suparisuddhā hotī 'ti, ñāṇakathānantaraŋ kathitā. Tattha: Kā diṭṭhī? 'ti ādikā pucchā; Diṭṭhī 'ti, abhinivesaparāmāso diṭṭhī 'ti ādikaŋ pucchitapucchāya vissajjanaŋ; Kathaŋ abhinivesaparāmāso diṭṭhī 'ti ādiko[1] vissajjitavissajjanassa vitthāraniddeso; Sabbā 'va tā diṭṭhiyo assādadiṭṭhiyo 'ti ādikā diṭṭhisuttasaŋsandanā; 'ti evam ime cattāro paricchedā.

Tattha pucchāparicchede tāva *Kā diṭṭhī?* 'ti dhammapucchā sabhāvapucchā. *Kati diṭṭhiṭṭhānānī?* 'ti hetuppaccayapucchā.[2] Kittakāni diṭṭhīnaŋ kāraṇānī? 'ti attho. *Kati diṭṭhhipariyuṭṭhānānī?* 'ti samudācārapucchā, vikārapucchā.[3] Diṭṭhiyo eva hi samudācāravasena cittaŋ pariyonandhantiyo uṭṭhahantī 'ti Ditthi-pariyuṭṭhānāni nāma honti. *Kati diṭṭhiyo?* 'ti diṭṭhīnaŋ saṅkhyāpucchā gaṇanāpucchā. *Kati diṭṭhābhinivesā?* 'ti vatthuppabhedavasena ārammaṇanānattavasena diṭṭhippabhedapucchā. Diṭṭhiyo eva hi taŋ taŋ vatthuŋ taŋ taŋ ārammaṇaŋ abhinivisanti parāmasantī 'ti Diṭṭhiparāmāsā 'ti vuccanti. *Katamo diṭṭhiṭṭhānasamugghāto?* 'ti diṭṭhīnaŋ paṭipakkhapucchā, pahāṇūpāyapucchā. Ditthīnaŋ kāraṇāni hi khandhādīni diṭṭhisamugghātena tāsaŋ kāraṇāni na hontī 'ti tāni ca kāraṇāni samugghātitāni nāma honti, tasmā diṭṭhiṭṭhānāni. Sammā bhusaŋ haññanti etenā 'ti diṭṭhiṭṭhānasamugghāto 'ti vuccati.

Idāni etāsaŋ channaŋ pucchānaŋ Kā diṭṭhī 'ti ādīni cha vissajjanāni. Tattha: *kā diṭṭhī?* 'ti vissajjetabbapucchā. *Abhinivesaparāmāso diṭṭhī* 'ti vissajjanaŋ. Sā pana aniccā-

---

[1] SH ādito. [2] SH hetupucchā paccayapucchā. [3] SH *omits*.

dike vatthusmiŋ niccādivasena abhinivisati patiṭṭhahati daḷhaŋ gaṇhātī 'ti abhiniveso. Aniccādi-ākāraŋ atikkamitvā niccan 'ti ādivasena vuttamāno parato āmasati gaṇhātī 'ti parāmāso. (Atha vā niccan 'ti ādikaŋ paraŋ uttamaŋ saccan 'ti āmasati gaṇhātī 'ti parāmāso. Abhiniveso ca so parāmāso cā 'ti Abhinivesaparāmāso. Evaŋ pakāro diṭṭhī 'ti kiccato diṭṭhisabhāvaŋ vissajjeti.)

Tiṇi satan 'ti tiṇi satāni. Vacanavipallāso kato. *Katamo diṭṭhiṭṭhānasamugghato?* 'ti pucchaŋ anuddharitvā 'va *sotāpattimaggo diṭṭhiṭṭhānasamugghāto* 'ti vissajjanaŋ kataŋ.

2-8. Idāni *Kathaŋ abhinivesaparāmāso?* 'ti ādi vitthāraniddeso. Tattha *rūpan* 'ti upayogavacanaŋ. Rūpaŋ abhinivesaparāmāso 'ti sambandho. Rūpan 'ti c' ettha rūpūpādānakkhandho, kasiṇarupañ ca. *Etaŋ mamā* 'ti abhinivesaparāmāso diṭṭhi; *Eso 'ham asmī* 'ti abhinivesaparāmāso diṭṭhi; *Eso me attā 'ti abhinivesaparāmāso diṭṭhī* 'ti paccekaŋ yojetabbaŋ. Etan 'ti sāmaññavacanaŋ; ten' eva *Vedanaŋ etaŋ mama . . . saṅkhāre etaŋ mamā* 'ti napuŋsakavacanaŋ ekavacanañ ca kataŋ. 'Eso' 'ti pana vattabbaŋ apekkhitvā pulliṅgavacanaŋ kataŋ. *Etaŋ mamā* 'ti taṇhāmaññanāmūlikā diṭṭhi; *Eso 'ham asmī* 'ti mānamaññanāmūlikā diṭṭhi; *Eso me attā* 'ti diṭṭhimaññanā eva.

(Keci pana Etaŋ mamā 'ti mamaṅkārakappanā,[1] Eso 'ham asmī 'ti ahaṅkārakappanā, Eso me attā 'ti ahaṅkāra-mamaṅkāra-kappito attābhiniveso 'ti ca; tathā yathākkamen' eva taṇhāmūlaniveso mānappaggāho, taṇhāmūlaniviṭṭho mānappaggahito attābhiniveso 'ti ca saṅkhārānaŋ, dukkhalakkhaṇa-dassanaŋ saṅkhārānaŋ, aniccalakkhaṇadassanaŋ saṅkhārānan 'ti aniccalakkhaṇadassanahetuko[2] attābhiniveso 'ti ca; dukkhe asubhe ca sukhaŋ subhan 'ti vipallāsagatassa, anicce niccan 'ti vipallāsagatassa, catubbidhavipallasagatassa attābhiniveso 'ti ca; pubbenivāsañāṇassa ākārakappanā, dibbacakkhuñāṇassa anāgatapaṭilābhakappanā, pubbantā-

---

[1] SH mamiṅkāra..

[2] SH *omits* anicca.

paranta - idappaccayata - paṭiccasamuppannesu dhammesu kappanissitassa attābhiniveso 'ti ca; nandiyā atītaṃ anvāgameti, nandiyā anāgataŋ paṭikaṅkhati, paccuppannesu dhammesu saŋhīrati attābhinivesenā 'ti ca pubbante aññāṇahetukā diṭṭhi; aparante aññāṇahetukā diṭṭhi, pubbantāparante idappaccayatā - paṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇahetuko attābhiniveso; 'ti ca etesaŋ tiṇṇaŋ vacanānaŋ atthaŋ vaṇṇayanti.)

Diṭṭhiyo pan' ettha paṭhamaŋ pañcakkhandhavatthukā, [136] tato cha ajjhattika-bāhirāyatana-viññāṇakāya-samphassakāya[1]-vedanākāya-saññākāya-cetanākāya-taṇhākāya-vitakka-vicāra-dhātu-dasakasiṇa-dvattiŋsākāravatthukā diṭṭhiyo vuttā. [137] Dvattiŋsākāresu ca yattha visuŋ abhiniveso na yujjati, tattha sakalasarīrābhinivesavasen' eva visuŋ adhiniveso viya kato 'ti veditabbaŋ. Tato dvādasāyatana-aṭṭhārasadhātu-ekūnavīsati-indriyavasena yojanā katā, na tīni[2] ekantalokuttarindriyāni yojitani. Na hi lokuttaravatthukā diṭṭhiyo honti. Sabbatthā-pi ca lokiya-lokuttaramissesu dhammesu lokuttare ṭhapetvā lokiyā eva gahetabbā. Anindriyabaddharūpañ[3] ca na gahetabbam eva.

9-10. [138] Tato tedhātukavasen' eva,[4] tividhabhavavasena,[5] jhāna-brahmavihāra-samāpattivasena, paṭiccasamuppādaṅgavasena ca yojanā katā. Jātijarāmaraṇānaŋ visuŋ gahaṇe parihāro vuttanayo eva. Sabbāni c' etāni rūpādikāni jarāmaraṇantāni aṭṭhanavutisatapadāni[6] bhavanti.

11. Diṭṭhiṭṭhānesu: *khandhā 'pi diṭṭhiṭṭhānan* 'ti vīsativatthukāya 'pi sakkāyadiṭṭhiyā pañcakkhandhānaŋ yeva vatthuttā; "Ye hi keci bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā attānaŋ samanupassamānā samanupassanti sabbe te pañcupādānakkhandhesu yeva samanupassanti etesaŋ vā aññataran" 'ti vuttattā ca; pañcūpādānakkhandhā diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ. *Avijjā pi diṭṭhiṭṭhānan* 'ti avijjāya andhīkatānaŋ diṭṭhi-uppattito: "Yā 'yaŋ bhante diṭṭhi asammā-

[1] SH phassa-. [2] B *omits*. [3] SH -bandha-.
[4] SH *omits*. [5] SH navavidhavasena. [6] SH -sataŋ padāni.

sambuddhesu sammāsambuddhā" 'ti; "Ayaŋ nu kho bhante ditthi kiŋ paṭicca paññāyatī?" 'ti; "Mahatī kho esā Kaccāna dhātu, Yad idaŋ avijjādhātu. Hīnaŋ Kaccāna dhātuŋ paṭicca uppajjati hīnā saññā, hīnā diṭṭhī"; 'ti vacanato ca avijjā diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ.

Phasso pi diṭṭhiṭṭhānan 'ti tena phassena phuṭṭhassa diṭṭhi-uppattito, "Ye te bhikkhave samaṇabrāhmaṇā pubbanta-kappikā pubbantānudiṭṭhino[1] pubbantaŋ ārabbha anekavi-hitāni adhimuttipadāni abhivadanti tad api phassapaccayā," 'ti vacanato ca phasso diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ. *Saññā 'pi diṭṭhiṭṭhānan* 'ti ākāramattaggahaṇena ayathāva-sabhāvaggā-hahetuttā saññāya.

"Yāni ca tīṇi yāni ca saṭṭhi
Samaṇappavādasitāni bhuripaññā
Saññakkhara-saññānissitāni
Osaraṇāni viccyya[2] oghatam agā,"

'ti vacanato: "Saññānidānā hi papañcasankhā" 'ti vacanato ca saññā ditthinaŋ kāraṇaŋ. *Vitakko 'pi diṭṭhiṭṭhānan* 'ti ākāraparivitakkena diṭṭhi-uppattito,

"Na h' eva saccāni bahūni nānā
Aññatra saññāya saccāni loke;
Takkaŋ ca diṭṭhīsu pakappayitvā
Saccaŋ musā 'ti dvayadhammam āhū,"[3]

'ti vacanato ca vitakko diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ.

Ayoniso manasikāro 'pi diṭṭhiṭṭhānan 'ti ayoniso manasi-kārassa akusalānaŋ sādhāraṇahetuttā,[4] tass' eva "Ayoniso manasikaroto channaŋ diṭṭhinaŋ aññatarā diṭṭhi uppajjatī" 'ti vacanato ca, ayoniso manasikāro diṭṭhinaŋ kāraṇaŋ. *Pāpamitto* 'pi *diṭṭhiṭṭhānan* 'ti pāpamittassa diṭṭhānugati-āpajjanena diṭṭhi-uppattito; "Bāhiraŋ bhikkhave aṅgan 'ti karitvā[5] na aññaŋ ekaṅgam 'pi samanupassāmi, yaŋ evaŋ mahato anatthāya saŋvattati, yathā yidaŋ bhikkhave pāpa-

[1] SH *omits*. [2] SN 538, *which reads* viṇeyya.
[3] SN 886. [4] SH asādhīraṇa-. [5] B karitvāna.

mittatā," 'ti vacanato ca pāpamitto diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ. *Parato 'pi ghoso diṭṭhiṭṭhānan* 'ti durakkhātadhammassavaṇena ditthi-uppattito; "Dve 'me bhikkhave hetū, dve paccayā micchādiṭṭhiyā uppādāya: parato ca ghoso, ayoniso ca manasikāro," 'ti vacanato ca parato ghoso micchādiṭṭhikato micchādiṭṭhipaṭisaŋyuttakato[1] diṭṭhīnaŋ kāraṇaŋ.

Idāni Diṭṭhiṭṭhānan 'ti padassa atthaŋ vivaranto *khandhā hetu khandhā paccayo* 'ti ādim āha. Khandhā eva diṭṭhīnaŋ *Uppādāya*[2] janakahetu c' eva[3] upatthambhakappaccayo cā 'ti attho. *Samuṭṭhānaṭṭhenā* 'ti samuṭṭhahanti uppajjanti etena 'ti Samuṭṭhānaŋ kāraṇan 'ti attho. Tena samuṭṭhānaṭṭhena; tena ṭhitikāraṇabhāvenā[4] 'ti attho.

12. Idāni kiccabhedena diṭṭhibhedaŋ dassento *katamāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni?* 'ti adim āha. Tattha: *Yā diṭṭhī* 'ti idāni vuccamānānaŋ aṭṭhārasannaŋ padānaŋ sādhāraṇaŋ mūlapadaŋ. Yā diṭṭhi tad eva ditthigataŋ, yā diṭṭhi tad eva diṭṭhigahaṇan 'ti sabbehi sambandho kātabbo. Ayāthāvadassanaṭṭhena diṭṭhi; tad eva diṭṭhīsu gataŋ dassanaŋ, dvāsaṭṭhiditthi-antogadhattā 'ti *diṭṭhigataŋ*. Heṭṭhā 'pi 'ssa attho vutto yeva. Dvinnaŋ antānaŋ ekantagatattā 'p- diṭṭhigataŋ. Sā eva diṭṭhi duratikkamaṇaṭṭhena *diṭṭhigahaṇaŋ*. Tiṇagahaṇa-vanaghaṇa-pabbatagahaṇāni viya. Sāsaṅka-sappaṭibhayaṭṭhena diṭṭhikantāraŋ, corakantāraŋ, vāḷakantaraŋ, nirudakakantāraŋ, dubbhikkhakantāraŋ viya. (Dhammasaṅgaṇiyaŋ Diṭṭhikantaro 'ti sakaliṅgen' eva āgataŋ.) Sammāditthiyā vinivijjhanaṭṭhena paṭilomaṭṭhena ca *diṭṭhivisūkaŋ*. Micchādassanaŋ hi uppajjamānaŋ sammādassanaŋ vinivijjhati c' eva vilometi ca. (Dhammasaṅgaṇiyaŋ Diṭṭhivisūkāyikan 'ti āgataŋ.) Kadāci sassatassa, kadāci Ucchedassa gahaṇato diṭṭhiyā virūpaŋ phanditan 'ti *diṭṭhivipphanditaŋ*. Diṭṭhigatiko hi ekasmiŋ patiṭṭhātuŋ na sakkoti, kadāci sassataŋ anussarati, kadāci ucchedaŋ. Diṭṭhi yeva anatthe saŋyojetī 'ti *diṭṭhisaŋyojanaŋ*. Ditthi yeva anto tudanaṭṭhena duṇṇīharaṇīyaṭṭhena ca sallan 'ti *diṭṭhi-*

---

[1] SH *v.l.* -katā.
[2] *Text* upādāya.
[3] SH -hetum eva ca.
[4] SH diṭṭhikāraṇabhavenā.

sallaŋ. Diṭṭhi yeva pīḷākaraṇaṭṭhena sambādho[1] 'ti *diṭṭhisambādho*. Diṭṭhi yeva mokkhāvaraṇaṭṭhena paḷibodho 'ti *diṭṭhipaḷibodho*. Diṭṭhi yeva dummocanīyaṭṭhena bandhanan 'ti *diṭṭhibandhanaŋ*. Diṭṭhi yeva duruddharaṭṭhena papāto 'ti *diṭṭhipapāto*. Diṭṭhi yeva thāmgataṭṭhena anusayo 'ti *diṭṭhānusayo*. Diṭṭhi yeva attānaŋ santāpetī 'ti *diṭṭhisantāpo*. Diṭṭhi yeva attānaŋ anudahatī 'ti *diṭṭhipariḷāho*. Diṭṭhi yeva kilesakāyaŋ ganthetī 'ti *diṭṭhigantho*. Diṭṭhi yeva bhusaŋ ādiyatī 'ti *diṭṭhūpādanaŋ*. Diṭṭhi yeva saccan 'ti ādivasena abhinivisatī 'ti *diṭṭhābhiniveso*. Diṭṭhi yeva idaŋ paran 'ti āmasati, parato vā āmasatī 'ti *diṭṭhiparāmāso*.

[139] 13. Idāni rāsivasena soḷasaditthiyo uddisanto *Katamā soḷasadiṭṭhiyo?* 'ti ādim āha. Tattha sukhasomanassa-saṅkhate assāde diṭṭhi *assādadiṭṭhi*. Attānaŋ anugatā diṭṭhi *attānudiṭṭhi*. N' aṭṭhī 'ti pavattattā viparitā diṭṭhi *micchādiṭṭhi*. Sati kāye diṭṭhi, santi vā kaye diṭṭhi *sakkāyadiṭṭhi*. Kāyo 'ti c' ettha khandhapañcakaŋ. Khandhapañcakasaṅkhāto sakkāyo vatthu patiṭṭhā etissā 'ti *sakkāyavatthukā*. Sassatan 'ti pavattā diṭṭhi *sassatadiṭṭhi*. Ucchedo 'ti pavattā diṭṭhi *ucchedadiṭṭhi*. Sassatādi-antaŋ gaṇhātī 'ti *antaggāhikā*; antagāho vā assā atthī 'ti antaggāhikā. Atīta-saṅkhātaŋ pubbantaŋ anugatā diṭṭhi *pubbantānudiṭṭhi*. Anāgatasaṅkhātaŋ aparantaŋ anugatā diṭṭhi *aparantānudiṭṭhi*. Anatthe saŋyojetī 'ti *saŋyojanikā*. Ahaṅkāravasena Ahan 'ti uppannena mānena diṭṭhiyā mūlabhūtena vinibandhā ghaṭitā uppāditā diṭṭhi *ahan 'ti mānavinibandhā diṭṭhi*. Tattha mamaṅkāravasena Maman 'ti uppannena mānena vinibandhā diṭṭhi *maman 'ti mānavinibandhā diṭṭhi*. Attano vadanaŋ kathanaŋ attavādo. Tena paṭisaŋyuttā baddhā[2] diṭṭhi *attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhi*. Attānaŋ yeva[3] loko 'ti vadanaŋ kathanaŋ lokavādo, tena paṭisaŋyuttā diṭṭhi, *lokavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhi*. Bhavo vuccati sassataŋ; sassatavasena uppajjamānā[4] diṭṭhi *bhavadiṭṭhi*. Vibhavo vuccati ucchedo; ucchedavasena uppajjamānā[4] diṭṭhi *vibhavadiṭṭhi*.

---

[1] SH thāmagataṭṭhena anusambādho; SM palikaraṇaṭṭhen' anusambādhā.

[2] B, SM bandhā. [3] SH, SM *omit*. [4] SH, SM uppajjana-.

14-16. Idāni tīṇi sataŋ diṭṭhābhinivese niddisitukāmo Katame tiṇi sataŋ diṭṭhābhinivesā ? 'ti pucchitvā te avissajjetvā 'va visuŋ visuŋ abhinivesa-vissajanen' eva te vissajjetukāmo, *Assādadiṭṭhiyā katīh' ākārehi abhiniveso* hoti ? 'ti ādinā nayena soḷasannaŋ diṭṭhīnaŋ abhinivesākāraŋ pucchitvā[1] puna *assādadiṭṭhiyā pañcatiŋsāya ākārehi abhiniveso hotī* 'ti tasaŋ soḷasannaŋ diṭṭhīnaŋ abhinivesākāragahaṇaŋ[2] vissajetvā, puna tāni gaṇanāni vissajento. [140] *Assādadiṭṭhiyā katamehi pañcatiŋsāya ākārehi abhiniveso hotī* 'ti ādim āha. Tattha: *Rūpaŋ paṭiccā* 'ti rūpakkhandhaŋ paticca. *Uppajjati sukhaŋ somanassan* 'ti ayaŋ me kāyo īdiso 'ti rūpasampadaŋ nissāya gehassitaŋ rāgasampayuttaŋ sukhaŋ somanassaŋ uppajjati. Heṭṭhā vutten' aṭṭhena sukhañ ca somanassañ ca taŋ yeva. *Rūpassa assādo* 'ti rūpanissayo assādo. Taŋ hi sukhaŋ taṇhāvasena assādīyati upabhuñjīyatī 'ti assādo. *Abhinivesaparāmāso diṭṭhī* 'ti so assādo sassato 'ti vā ucchijjissatī 'ti vā sassataŋ vā ucchijjamānaŋ vā attānaŋ sukhitaŋ karotī 'ti vā abhinivesaparāmāso hoti; tasmā yā ca diṭṭhi, yo ca assādo 'ti assādassa diṭṭhibhāvābhāve 'pi assādaŋ vinā sā diṭṭhi na hotī 'ti katvā ubhayam 'pi samuccitaŋ. *Assādadiṭṭhī* 'ti assāde pavattā diṭṭhī 'ti vuttaŋ hoti.

Idāni nānāsuttehi saŋsandetvā micchādiṭṭhiŋ micchādiṭṭhikañ ca garahitukāmo *assādadiṭṭhi micchādiṭṭhī* 'ti adim āha. Tattha *diṭṭhivipattī* 'ti sammādiṭṭhivināsaka-micchādiṭṭhisaṅkhāta-diṭṭhiyā vipatti. *Diṭṭhivipanno* 'ti vipannā vinaṭṭhā sammādiṭṭhi assā 'ti diṭṭhivipanno. Vipannadiṭṭhī 'ti vuttaŋ hoti. Micchādiṭṭhiyā vā vipanno vinaṭṭho 'ti diṭṭhivipanno. *Na sevitabbo* upasaṅkamanena; *na bhajitabbo* cittena; *na payirupāsitabbo* upasaṅkamitvā nisīdanena. *Taŋ kissa hetū ?* 'ti taŋ sevanādikaŋ kena kāraṇena na kātabban ? 'ti tassa kāraṇapucchā. *Diṭṭhi hi 'ssa pāpikā* 'ti kāraṇavissajjanaŋ. Yasmā assa puggalassa diṭṭhi pāpikā, tasmā taŋ sevanādikaŋ na kātabban 'ti attho. *Diṭṭhiyā rāgo* 'ti 'Sundarā me diṭṭhī' 'ti diṭṭhiŋ ārabbha diṭṭhiyā uppa-

---

[1] SH abhinivesākāragahaṇaŋ na pucchitvā; SM abhinivesākāraṇaŋ na pucchitvā.

[2] B, SM -gaṇanaŋ.

jjanarāgo. *Diṭṭhirāgaratto* 'ti tena diṭṭhirāgeṇa raṅgena rattaŋ[1] vatthaŋ[1] viya ratto. *Na mahapphalan* 'ti vipākaphalena; *na mahānisaŋsan* 'ti nissandaphalena.

Purisapuggallassā 'ti purisa-saṅkhātassa puggalassa. Lokavohāreṇa[2] hi puŋ[3] vuccati sarīraŋ, tasmiŋ pusmiŋ reseti[4] pavattatī 'ti Puriso. Puŋ vuccati nirayo; taŋ puŋ galati gacchatī 'ti puggalo. Yebhuyyena hi sattā sugatito cutā duggatiyaŋ yeva nibbattanti. *Taŋ kissa hetū?* 'ti taŋ na mahapphalataŋ kena kāraṇena hoti? *Diṭṭhi hi 'ssa pāpikā* 'ti yasmā assa puggalassa diṭṭhi pāpikā, tasmā na mahapphalaŋ hotī 'ti attho. *Dve 'va gatiyo* 'ti pañcasu gatīsu dve 'va gatiyo. Vipajjamānāya diṭṭhiyā *nirayo*, sampajjamānāya *tiracchānayoni*. *Yañ c' eva kāyakamman* 'ti sakaliṅgadhāraṇa-paṭipadānuyoga - abhivādana-paccupaṭṭhānaañjalikammādikāyakammaŋ. *Yañ ca vacīkamman* 'ti sakasamayapariyāpuṇṇa - sajjhāyana - desanā-samādāpanādivacī - kammaŋ. *Yañ ca manokamman* 'ti idhalokacintāpaṭisaŋyuttañ ca paralokacintāpaṭisaŋyuttañ ca, katākatacintāpaṭisaŋyuttañ ca manokammaŋ.[5] Tiṇakaṭṭhadhaññabījesu sattadiṭṭhidānānuppadāna-paṭiggahaṇaparibhogesu ca kāyavacīmanokammāni. *Yathādiṭṭhī* 'ti yā ayaŋ diṭṭhi tassā anurūpaŋ. *Samattan* 'ti paripuṇṇaŋ. *Samādinnan* 'ti gahitaŋ.

Aṭṭhakathāyaŋ pana vuttaŋ: tad etaŋ yathādiṭṭhiyaŋ ṭhitakāyakammaŋ, diṭṭhisahajātakāyakammaŋ, diṭṭhānulomika-kāyakamman 'ti tividhaŋ hoti. Tattha pāṇaŋ hanato, adinnaŋ ādiyato, micchā carato, n' atthi tatonidānaŋ pāpaŋ; n' atthi pāpassa āgamo 'ti; yaŋ evandiṭṭhikassa sato pāṇātipāta-adinnādāna-micchācārasaṅkhātaŋ kāyakammaŋ; idaŋ yathādiṭṭhiyaŋ ṭhitakāyakammaŋ nāma. Pāṇaŋ hanato, adinnaŋ ādiyato, micchā carato, n' atthi tatonidānaŋ pāpaŋ, n' atthi pāpassa āgamo 'ti yaŋ imāya diṭṭhiyā, iminā dassanena sahajātaŋ kāyakammaŋ, idaŋ diṭṭhisahajātakāyakammaŋ nāma. Tad eva pana samattaŋ samādinnaŋ gahitaŋ parāmaṭṭhaŋ diṭṭhānulomika-kāyakammaŋ nāma. Vacī-

[1] SM rattavaṇṇaŋ. [2] SH, SM lokika-. [3] SH, SM puri. [4] SH, SM purismiŋ seti. [5] SH *omits.*

kamma-manokammesu 'pi es' eva nayo. Ettha pana musā bhaṇato, pisuṇaŋ bhaṇato, pharusaŋ bhaṇato, samphappalapato, abhijjhāluno, byāpannacittassa, micchādiṭṭhikassa sato n' atthi tatonidānaŋ pāpaŋ, n' atthi pāpassa āgamo, 'ti yojanā kātabbā. Liṅgadhāraṇādi-pariyāpuṇṇādi-lokacintādivasena vuttanayo c' ettha sundaro.

Cetanādīsu diṭṭhisahajātā[1] cetanā *cetanā* nāma. Diṭṭhisahajātā patthanā *patthanā* nāma. Cetanāpatthanānaŋ vasena cittaṭṭhapanā *paṇidhi* nāma. Tehi pana cetanādīhi sampayuttā phassādayo saṅkhārakkhandhapariyāpannā dhammā *saṅkhārā* nāma. *Aniṭṭhāyā* 'ti ādīhi dukkham eva vuttaŋ. Dukkhaŋ hi sukhakāmehi sattehi na esitattā *aniṭṭhaŋ*; appiyattā *akantaŋ*; manaso avaḍḍhanato, manasi avikappato vā[2] *amanāpaŋ*; āyatiŋ abhaddatāya ahitaŋ; pīḷanato dukkhan 'ti. *Taŋ kissa hetū?* 'ti taŋ evaŋ-saŋvattanaŋ kena kāraṇena hotī? 'ti attho.

Idāni 'ssa kāraṇaŋ: *diṭṭhi hi 'ssa pāpikā* 'ti yasmā tassa puggalassa diṭṭhi pāpikā, lāmakā, tasmā evaŋ saŋvattatī 'ti attho. *Allāya paṭhaviyā nikkhittan* 'ti udakena tintāya bhūmiyā ropitaŋ. *Paṭhavīrasaŋ*, [141] *āporasan* 'ti tasmiŋ tasmiŋ ṭhāne paṭhaviyā ca sampadaŋ, āpassa ca sampadaŋ. Bījanikkhittaṭṭhāne hi na sabbā 'va paṭhavī, na sabbo āpo ca bījaphalaŋ gaṇhāpeti, yo pana tesaŋ padeso bījaŋ phusati so yeva bījaphalaŋ gaṇhāpeti. Tasmā bījaposanāya paccayabhūto yeva so padeso paṭhavīraso, āporaso 'ti veditabbo. Rasa-saddassa hi sampatti attho. Yath' āha:

Kicca-sampatti-atthena
Raso nāma pavuccatī

'ti. Loke ca suraso gandhabbo 'ti vutte susampanno gandhabbo 'ti attho ñāyati. *Upādiyatī* 'ti gaṇhāti. Yo hi padeso paccayo hoti, taŋ paccayaŋ labhamānaŋ bījaŋ taŋ gaṇhāti nāma. *Sabbaŋ taŋ* 'ti sabbaŋ taŋ rasajātaŋ. *Tittakatāyā* 'ti so pathavīraso āporaso ca atittako samāno 'pi, tittakaŋ bījaŋ

---

[1] SM -gata-. [2] SH, SM avisappanato ca.

nissāya nimbarukkhādīnaŋ tesaŋ phalānañ ca tittakabhāvāya saŋvattati.[1] *Kaṭukatāyā* 'ti idaŋ purimass' eva vevacanaŋ.

Vaṇṇagandharasūpeto
Ambo 'yaŋ ahuvā pure;
Tam eva pūjaŋ labhamāno
Ken' ambo kaṭukapphalo ?*

'ti āgataṭṭhāne viya hi idhāpi tittakam eva appiyaṭṭhena kaṭukan 'ti veditabbaŋ. *Asātatāyā*[2] 'ti amadhurabhāvāya. (Asāduttāyā[3] 'ti 'pi pāṭho. Asādubhāvāyā[3] 'ti attho. Sādū[4] 'ti hi madhuraŋ.) *Bījaŋ hi 'ssā* 'ti assa nimbādikassa bījaŋ. Evam evan[5] 'ti evam eva.[6] Yasmā sukhā vedanā paramo assādo, tasmā micchādiṭṭhiyā dukkhā vedanā-vasena ādīnavo dassito 'ti.

Puna aṭṭhārasa-bhedena diṭṭhiyā ādīnavaŋ dassetuŋ *assādadiṭṭhi micchādiṭṭhī* 'ti ādim āha. Taŋ vuttattham eva.

17. [142-143] *Imehi aṭṭhārasahi ākārehi pariyuṭṭhitacittassa saŋyogo* 'ti diṭṭhiyā eva saŋsāre bandhanaŋ dasseti. Yasmā pana diṭṭhibhūtāni 'pi saŋyojanāni atthi, adiṭṭhibhūtāni 'pi tasmā taŋ pabhedaŋ dassento.

18. *Atthi saŋyojanāni c' evā* 'ti ādim āha. Tattha yasmā kāmarāgasaŋyojanass' eva anūnayasaŋyojanan 'ti āgataṭṭhānam 'pi atthi, tasmā *anunayasaŋyojanan* 'ti vuttaŋ. Kāmarāgabhāvaŋ appatvā pavattaŋ lobhaŋ sandhāya evaŋ[7] vuttaŋ 'ti veditabbaŋ. Sesakhandhāyatanādimūlakesu 'pi vāresu iminā 'va nayena attho veditabbo. Vedanāparamattā ca assādassa vedanāpariyosānā eva desanā katā. Saññādayo na gahitā. *Imehi pañcatiŋsāya ākārehī* 'ti pañcakkhandhā, ajjhattikāyatanādīni pañca-chakkāni cā 'ti imāni pañcatiŋsavatthūni nissāya uppānna-assādārammaṇavasena pañcatiŋsāya ākārehi.

Assādadiṭṭhi-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

* *Dadhivāhana-J.*

---

[1] SH, SM sampavattati. [2] *Text* asāratāya. [3] SM Asādhu-. [4] SM sādhū. [5] *Text* Evam eva. [6] SH evaŋ evaŋ. [7] SM etaŋ.

[ATTĀNUDIṬṬHI-VAṆṆANĀ.]

19. Attānudiṭṭhiyaŋ: *assutavā puthujjano* 'ti

" Āgamādhigamābhāvā,
Ñeyyo assutavā iti."

Yassa hi khandha-dhātu-āyatana-sacca-paccay-ākāra-satipaṭṭhānādīsu uggaha-paripucchā-vinicchayavirahitattā attānuditthipaṭisedhakaro n' eva āgamo, paṭipattiyā adhigantabbassa anadhigatattā n' eva adhigamo atthi, so āgamādhigamānaŋ abhāvā ñeyyo assutavā itī. Sutan 'ti hi Buddhavacanāgamo ca sutaphalattā hetuvohāravasena adhigamo ca, taŋ sutaŋ assa atthī 'ti sutavā. Na sutavā asutavā. Svā-yaŋ

Puthūnaŋ jananādīhi,
Kāraṇehi puthujjano;
Puthujjanantogadhattā,
Puthu vā 'yaŋ jano iti.*

So hi puthūnaŋ nāṇappakārānaŋ kilesādīnaŋ jananādīhi kāraṇehi puthujjano. Yath' āha: " Puthū kilese jānentī 'ti puthujjanā; puthu-avihatasakkāyadiṭṭhikā 'ti puthujjanā; puthu-satthārānaŋ mukha-ullokakā 'ti puthujjanā; puthu nānāgatīhi avaṭṭhitā 'ti puthujjanā; puthu-nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontī 'ti puthujjanā; puthu-nānā-oghehi vuyhantī 'ti puthujjanā; puthu-nānāsantāpehi santapantī 'ti puthujjanā; Puthu-nānāpariṭāpehi pariḍayhantī 'ti puthujjanā; Puthu-pañcakāmaguṇesu gathitā[1] mucchitā ajjhopannā laggā laggitā paḷibuddhā 'ti puthujjanā; Puthu-pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitā 'ti puthujjanā " 'ti. Puthūnaŋ va gaṇanapatham atītānaŋ ariyadhammaparammukhānañ ca nīcadhammasamudācārānaŋ antogadhattā 'pi puthujjanā; puthu vā 'yaŋ visuŋ yeva

* *Same as St. 88, p. 205, vol. i.*

[1] B, SM gadhitā.

saṅkhaŋ gato visaŋsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi jano 'ti 'pi puthujjano. Evam etehi assutavā. Puthujjano 'ti dvīhi pakārehi[1] ye te :

" Duve puthujjanā vuttā
Buddhen' ādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko
Kalyāṇ' eko puthujjano,"*

'ti dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotī 'ti veditabbo. *Ariyānaŋ adassāvī* 'ti ādīsu ariyā 'ti ārakattā kilesehi, anayena iriyanato, aye ca irīyanato, sadevakena ca lokena araṇīyato, buddhā[2] ca, paccekabuddhā ca, buddhasāvakā ca vuccanti; Buddhā eva vā idha ariyā, yath' āha: " Sadevake bhikkhave loke . . . pe . . . Tathāgato ariyo 'ti vuccatī " 'ti.

Sappurisānan 'ti ettha pana paccekabuddhā, Tathāgatasāvakā ca sappurisā 'ti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisā 'ti sappurisā; sabbe yeva vā ete dvedhā 'pi vuttā, Buddhā 'pi hi ariyā ca sappurisā ca; paccekabuddhā, buddhasāvakā 'pi; yath' āha:

" Yo ve kataññū katavedi dhīro
Kalyāṇamitto daḷhabhattī ca hoti,
Dukkhitassa[3] sakkacca[4] karoti kiccaŋ
Tathāvidhaŋ sappurisaŋ vadantī "

'ti. (Ettha hi kataññū, katavedī, dhīro 'ti paccekasambuddho vutto; kalyāṇamitto daḷhabhattī cā 'ti buddhasāvako; dukkhitassa[3] sakkacca[5] karoti kiccan[5] 'ti sammāsambuddho 'ti.)

Idāni yo tesaŋ ariyānaŋ adassanasīlo na ca dassane sādhukārī, so *ariyānaŋ adassāvī* 'ti veditabbo. So ca cakkhunā adassāvī, ñāṇena adassāvī 'ti duvidho. Tesu ñāṇena ada-

* *Same as St.* 89, *p.* 205, *vol. i.*

[1] SH, SM padehi. [2] SM buddho. [3] SH Dukhi-.
[4] B, SM -kaccaŋ. [5] BM kaccaŋ.

ssāvī idhā-dhippeto. Maŋsacakkhunā hi, dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhā 'pi adiṭṭhā 'va honti; tesaŋ cakkhūnaŋ vaṇṇamattagahaṇato, na ariyabhāvagocarato. Soṇasigālādayo 'pi hi cakkhunā ariye passanti, na ca te ariyānaŋ sassāvino. Tasmā cakkhunā dassanaŋ na dassanaŋ, ñāṇena dassanam eva dassanaŋ; Yath' āha: "Kin te Vakkali! iminā pūtikāyena diṭṭhena? Yo kho Vakkali, dhammaŋ passati so maŋ passatī" 'ti. Tasmā cakkhunā passanto 'pi ñāṇena ariyehi diṭṭhaŋ aniccādilakkhaṇaŋ apassanto ariyādhigatañ ca dhammaŋ anadhigacchanto ariyakaradhammānaŋ ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā ariyānaŋ adassāvī 'ti veditabbo. *Ariyadhammassa akovido* 'ti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo. *Ariyadhamme avinīto* 'ti ettha pana:

"Duvidho vinayo nāma,
Ekamek' ettha pañcadhā,
Abhāvato tassa ayaŋ
Avinīto 'ti vuccati."

Ayaŋ hi saŋvaravinayo, pahāṇavinayo, 'ti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhe 'pi vinaye ekameko vinayo pañcadhā bhijjati. Saŋvaravinayo 'pi hi sīlasaŋvaro, satisaŋvaro, ñāṇasaŋvaro, khantisaŋvaro, viriyasaŋvaro 'ti pañcavidho. Pahāṇavinayo 'pi tadaṅgappahāṇaŋ, vikkhambhanappahāṇaŋ, samucchedappahāṇaŋ, paṭippassaddhippahāṇaŋ, nissaraṇappahāṇan 'ti pañcavidho. Tattha: "Iminā pātimokkhasaŋvarena upeto hoti samupeto" 'ti ayaŋ sīlasaŋvaro. "Rakkhati cakkhundriyaŋ, cakkhundriye saŋvaraŋ āpajjatī" 'ti ayaŋ satisaŋvaro (M. 27, 11).

"Yāni sotāni lokasmiŋ,
(Ajitā 'ti Bhagavā)
Sati tesaŋ nivāraṇaŋ;
Sotānaŋ saŋvaraŋ brūmi,
Paññāy' ete pithīyare," (SN. 1035)

'ti ayaŋ ñāṇasaŋvaro. "Khamo hoti sītassa uṇhassā," 'ti ayaŋ khantisaŋvaro (M. 2, 6). "Uppannaŋ kāmavitakkaŋ n-ādhivāsetī," 'ti ayaŋ viriyasaŋvaro (M. 2, 8). Sabbo 'pi cā-yaŋ saŋvaro yathāsakaŋ saŋvaritabbānaŋ vinetabbānañ

ca kāyaduccaritādīnaŋ saŋvaraṇato saŋvaro, vinayanato vinayo 'ti vuccati. Evaŋ tāva saŋvaravinayo pañcadhā bhijjatī 'ti veditabbo.

Tathā 'yaŋ nāmarūpa-paricchedādīsu vipassanāñāṇesu paṭipakkhabhāvato, dīpālokena viya tamassa, tena tena vipassanāñāṇena tassa tassa anatthassa[1] pahāṇaŋ; seyyathīdaŋ: nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetu-visamahetudiṭṭhīnaŋ, kaṅkhāvitaraṇena kathaṅkathībhāvassa, kalāpasammasanena ahaŋ-mamā-tigāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena bhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanena abhiratisaññāya, muccitukamyatāññaṇena[2] amuccitukamyatāya,[2] upekkhāñāṇena anupekkhāya, anulomañāṇena dhammaṭṭhitiyā, nibbāṇe[3] ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittaggahassa pahāṇaŋ. Etaŋ tadaṅgappahāṇaŋ nāma.

Yaŋ pana upacāra-ppaṇābhedena samādhinā pavattibhāvanivāraṇato, ghaṭappahārena viya udakapiṭṭhe sevālassa, tesaŋ tesaŋ nīvaraṇādidhammānaŋ pahāṇaŋ, idaŋ vikkhambhanappahāṇaŋ nāma. Yaŋ catunnaŋ ariyamaggānaŋ bhāvitattā taŋ taŋ maggavato attano attano santāne " diṭṭhigatānaŋ pāhāṇāyā " 'ti ādinā nayena vuttassa samudayassa pakkhikassa kilesagaṇassa accantaŋ appavattibhāvena pahāṇaŋ, idaŋ samucchedappahāṇaŋ nāma. Yaŋ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaŋ kilesānaŋ, idaŋ paṭippassaddhippahāṇaŋ nāma. Yaŋ sabbasaṅkhatanissaṭattā pahīnasabbasaṅkhataŋ nibbānaŋ; idaŋ nissaraṇappahāṇaŋ nāma.

Sabbaŋ pi c' etaŋ pahāṇaŋ, yasmā cāgaṭṭhena pahāṇaŋ, vinayanaṭṭhena vinayo; tasmā pahāṇavinayo 'ti vuccati. Taŋ taŋ pahāṇaŋ gato[4] vā tassa tassa vinayassa sabbhāvato[5] 'p' etaŋ pahāṇavinayo 'ti vuccati. Evaŋ pahāṇavinayo 'pi pañcadhā bhijjatī 'ti veditabbo.

---

[1] SH aṅgassa. [2] SH, SM muñci- *for* mucchi. [3] SM nibbānena.
[4] B, SM taŋ-taŋ-pahāṇagato. [5] SH, SM sambhavato.

Evam ayaŋ saṅkhepato duvidho, pabhedato[1] ca dasavidho vinayo bhinnasaŋvarattā pahātabbassa ca appahīṇattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa n' atthi, tasmā abhāvato tassa ayaŋ avinīto 'ti vuccatī 'ti. Esa nayo *sappurisānaŋ adassāvī sappurisadhammassa akovido, sappurisadhamme avinīto* 'ti etthā-pi. Ninnānākaraṇaŋ hi etaŋ atthato. Yath' āha: "Ye ca te ariyā te 'va te sappurisā; ye ca te sappurisā te 'va te ariyā. Yo ca so ariyānaŋ dhammo so 'va so sappurisānaŋ dhammo; yo ca so sappurisānaŋ dhammo so 'va so ariyānaŋ dhammo; ye ca te ariyānaŋ vinayā te 'va te sappurisānaŋ vinayā; ye ca te sappurisānaŋ vinayā te 'va ariyānaŋ vinayā. Ariye 'ti vā sappurise 'ti vā ariyadhamme 'ti vā sappurisadhamme 'ti vā ariyavinaye 'ti vā sappurisavinaye 'ti vā; esese ekekaṭṭhe[2] same samabhāge tajjāte vā taññevā," 'ti.

Kasmā pana thero, *attānudiṭṭhiyā katamehi visatiyā ākārehi abhiniveso hotī* 'ti pucchitvā taŋ avissajjitvā 'va "Idha assutavā puthujjano" 'ti evaŋ puthujjanaŋ niddisī ? 'ti. Puggalādhiṭṭhānāya desanāya taŋ atthaŋ āvīkātuŋ paṭhamaŋ puthujjanaŋ niddisī 'ti veditabbaŋ. Evaŋ puthujjanaŋ niddisitvā idāni abhinivesuddesaŋ dassento "Rūpaŋ attato samanupassati" 'ti ādim āha.

Tattha: *rūpaŋ attato samanupassatī* 'ti rūpakkhandhaŋ kasiṇarūpañ ca attā 'ti diṭṭhipassanāya samanupassati. Niddese pan' assa rūpakkhandhe abhiniveso pañcakkhandhādhikārattā pākaṭo 'ti taŋ avatvā kasiṇarūpam eva rūpan 'ti sāmaññavasena vuttan 'ti veditabbaŋ. *Rūpavantaŋ vā attānan* 'ti arūpaŋ attā 'ti gahetvā tasmiŋ attani rūpaŋ[3] samanupassati. [a]*Attani vā rūpan* 'ti arūpam eva attā 'ti gahetvā tasmiŋ attani rūpaŋ samanupassati.[b] *Rūpasmiŋ vā attānan* 'ti arūpam eva attā ti gahetvā taŋ attānaŋ rupasmiŋ samanupassati.

---

[1] SH pabhedo. [2] SH eke ekaṭṭhe.
[3] B taŋ attānaŋ rūpavantaŋ.
[a to b] SH, SM *omit*.

Tattha: rūpam attato samaupassatī 'ti suddharūpam eva attā 'ti kathitaŋ. Rūpavantaŋ vā attānaŋ, attani vā rūpaŋ, rūpasmiŋ vā attānaŋ; *vedanaŋ* attato samanupassati. *Saññaŋ . . . saṅkhāre . . . viññāṇaŋ attato samanupassatī* 'ti imesu sattasu ṭhānesu arūpaŋ attā 'ti kathitaŋ. *Vedanāvantaŋ*[1] *vā attānaŋ, attani vā vedanaŋ,*[2] *vedanāya*[3] *vā attānan* 'ti evaŋ catūsu khandhesu tiṇṇaŋ tiṇṇaŋ vasena dvādasaṭṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tā pana vīsatī 'pi diṭṭhiyo maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, sotāpattimaggavajjhā.

20. Idāni taŋ niddisanto, *Kathaŋ rūpan* 'ti ādim āha. Tattha: *paṭhavīkasiṇan* 'ti paṭhavīmaṇḍalakaŋ, taŋ nissāya uppāditaŋ paṭibhāganimitta-saṅkhātaŋ sakalapharaṇavasena pathavīkasiṇaŋ. *Ahan* 'ti attānam eva sandhāya gaṇhāti. *Attan* 'ti attānaŋ. Telapadīpassā 'ti telayuttassa padīpassa. *Jhāyato* 'ti jalato. *Yā acci* [144] *so vaṇṇo* 'ti ādi acciŋ muccitvā vaṇṇassa abhāvato vuttaŋ. *Yā ca diṭṭhi pañca vatthū* 'ti tadubhayaŋ ekato katvā *rūpavatthukā attānudiṭṭhī* vuccati 'ti attho. Ālokakasiṇādīni[4] nissāya uppāditakasiṇa-nimittān' eva; paricchinnākāsakasiṇaŋ pana rūpajjhānassa ārammaṇaŋ hontam 'pi ākāsakasiṇan 'ti vuccamāne arūpajjhānārammaṇena kasiṇugghāṭimākāsena saṅkiṇṇaŋ hotī 'ti na gahitan 'ti veditabbaŋ. Rūpādhikārattā viññāṇakasiṇaŋ na gahetabbam evā 'ti.

21. *Idh' ekacco vedanaŋ . . . saññaŋ . . . saṅkhāre . . . viññāṇaŋ attato samanupassatī* 'ti cattāro khandhe abhinditvā ekato gahaṇavasena vuttaŋ. So hi citta-cetasikānaŋ visuŋ visuŋ karaṇe asamatthattā sabbe ekato katvā attā 'ti gaṇhāti.

Iminā rūpeṇa rūpavā 'ti ettha sarīrarūpam 'pi kasiṇarūpam 'pi labbhati. *Chāyāsampanno*' ti chāyāya sampanno avirūḷho.[5] [a]*Tam enā* 'ti etthạ, ena-saddo nipātamattaŋ, tan 'ti[b] vā attho. Chāyāvā 'ti vijjamānacchāyo. Rūpam attā

---

[1] *Text* viññāṇavantaŋ. [2] *Text* viññāṇaŋ. [3] *Text* viññāṇasmiŋ.
[4] SH Āpokasiṇādīni āpādīni. [5] SH, SM *omit*.
[a to b] Tam enan 'ti ettha enaŋ saddo nipātamattaŋ, tam etan 'ti.

'ti agahite 'pi rūpaŋ amuccitvā diṭṭhiyā uppannatā *rūpavatthukā* 'ti vuttaŋ.

[145] 22-23. *Attani rūpaŋ samanupassatī* 'ti sarīrarūpassa, kasiṇarūpassa ca cittanissitattā tasmiŋ arūpasamudāye attani taŋ rūpaŋ samanupassati. *Ayaŋ gandho* 'ti ghāyitagandham āha. *Imasmiŋ pupphe* 'ti pupphanissitattā gandhassa evam āha. *Rūpasmiŋ attānaŋ samanupassatī* 'ti yattha rūpaŋ gacchati, tattha cittaŋ gacchati; tasmā rūpanissitaŋ cittaŋ gahetvā tam arūpasamudayaŋ attānaŋ tasmiŋ rūpe samanupassati. Oḷārikattā rūpassa oḷārikādhāraŋ karaṇḍakam āha.

24. *Idh' ekacco cakkhusamphassajaŋ vedanan* 'ti ādīsu visuŋ visuŋ vedanāya diṭṭhigahaṇe asati 'pi vedanā 'ti ekagahaṇena gahite sabbāsaŋ vedanānaŋ antogadhattā visuŋ visuŋ gahitā eva hontī 'ti visuŋ visuŋ yojanā katā 'ti veditabbā. So hi anubhavanavasena vedanāya oḷārikattā vedanaŋ yeva attā 'ti gaṇhāti.

[146] 25-27. *Saññaŋ saṅkhāre viññāṇaŋ rūpaŋ attato samanupassatī* 'ti saññādayo arūpadhamme rūpañ ca ekato katvā attānaŋ anupassati.[1] Ummattako viya hi puthujjano yathā yathā upaṭṭhāti tathā tathā gaṇhāti.

28-31. *Cakkhusamphassajaŋ saññan* 'ti ādīsu sañjānanavasena saññāya pākaṭattā saññaŋ attā 'ti gaṇhāti. Sesaŋ vedanāya vuttanayena veditabbaŋ.

[147-149] 32-39. *Cakkhusamphassajaŋ cetanan* 'ti ādīsu saṅkhārakkhandhapariyāpannesu dhammesu cetanāya padhānattā, pākaṭattā ca, cetanā eva niddiṭṭhā; tāya itare 'pi niddiṭṭhā 'va honti. So pana cetasikabhāvavasena pākaṭattā cetanaŋ attā 'ti gaṇhāti. Sesaŋ vuttanayam eva. *Cakkhuviññāṇan* 'ti ādīsu vijānanavasena cittassa pākaṭattā, cittaŋ attā 'ti gaṇhāti. Sesam etthā-pi vuttanayam eva.

Attānudiṭṭhi-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH, SM attā 'ti samanupassati.

40. Micchādiṭṭhi heṭṭhā vuttaṭṭhā yeva. Ayam pana aparo nayo: *N' atthi dinnan* 'ti ucchedadiṭṭhikattā dānaphalaŋ paṭikkhipati. *N' atthi yiṭṭhan* 'ti ettha: yiṭṭhan 'ti khuddakayañño. Hutan 'ti mahāyañño; dvinnam 'pi phalaŋ paṭikkhipati. *N' atthi sukaṭadukkaṭānaŋ kammānaŋ phalaŋ vipāko* 'ti dānaphalassa paṭikhittattā sīlādīnaŋ puññakammānaŋ pāṇātipātādīnaŋ pāpakammānaŋ phalaŋ paṭikkhipati. *N' atthi ayaŋ loko* 'ti pure katena kammena.[1] *N' atthi paro loko* 'ti idha katena kammunā. *N' atthi mātā n' atthi pitā* 'ti tesu katakammānaŋ phalaŋ paṭikkhipati. *N' atthi sattā opapātikā* 'ti kammahetukaŋ upapattiŋ paṭikkhipati. *N' atthi loke samaṇabrāhmaṇā . . . pe . . . pavedentī* 'ti idhalokaparaloke passituŋ abhiññāpaṭilābhāya paṭipadaŋ paṭikkhipati.

Idha pāḷiyaŋ pana *n' atthi dinnan 'ti vatthun* 'ti n' atth 'dinnan' 'ti vuccamānadānaŋ; tassā diṭṭhiyā vatthū[2] 'ti attho. *Evaŋ vādo micchā* 'ti evaŋ n' atthi dinnan 'ti vādo vacanaŋ micchā viparīto.

41-42. Sakkāyadiṭṭhī 'ti pana attānudiṭṭhi yeva. Aññattha āgatapariyāyavacana-dassanatthaŋ vuttā 'ti veditabbā. Sakkāyavatthukāya *sassatadiṭṭhiyā* 'ti kammadhāraya-samāso. *Rūpavantaŋ vā attānan* 'ti ādīnaŋ paṇṇarasannaŋ vacanā naŋ ante *samanupassatī* 'ti sambandho kātabbo. Pāṭho vā aññathā hi na ghaṭīyatī 'ti. Evaŋ "rūpavantaŋ vā attānaŋ samanupassatī" 'ti ekam eva dassetvā sesā cuddasa saṅkhittā.

[150] 43. *Sakkāyavatthuka-ucchedadiṭṭhiyā*. [151] *Evaŋ rūpaŋ attato samanupassatī* 'ti ekam eva dassetvā sesā catasso saṅkhittā.

44-48. Antaggāhikāya diṭṭhiyā paṭhamavāre ākārapucchā, dutiye ākāragahaṇaŋ, tatiye ākāravissajjanaŋ. Tattha: *loko* 'ti attā; *so anto* 'ti aññamaññapaṭipakkhesu sassat-ucche-

---

[1] SH, SM kammunā.

[2] SH, SM vatthun.

dantesu sassatagāhe sassatanto, asassatagāhe ucchedanto. [152] *Parittaŋ okāsan* 'ti suppamattaŋ vā sarāvamattaŋ vā khuddakaŋ ṭhānaŋ. *Nīlakato pharatī* 'ti nīlan 'ti ārammaṇaŋ karoti. *Ayaŋ loko* 'ti attānaŋ sandhāya vuttaŋ. *Parivaṭumo* 'ti samantato paricchedavā. *Antasaññī* 'ti antavā 'ti saññī. Anto assa atthī 'ti anto 'ti gahetabbaŋ. *Yaŋ pharatī* 'ti yaŋ kasiṇarūpaŋ pharati. *Taŋ vatthuŋ c' eva loko cā* 'ti taŋ kasiṇarūpaŋ ārammaṇañ c' eva lokiyaṭṭhena[1] loko ca. *Yena pharatī* 'ti yena cittena pharati. *So attā c' eva loko cā* 'ti attānam apekkhitvā pulliṅgaŋ kataŋ. Taŋ cittaŋ attā c' eva lokiyaṭṭhena[1] loko cā 'ti vuttaŋ hoti. *Antavā* 'ti anto. Obhāsakato[2] pharatī 'ti ālokakasiṇavasena, tejokasiṇavasena, odātākasiṇavasena vā obhāso 'ti pharati. Nīlādīnaŋ pañcannaŋ pabhassarakasiṇānaŋ yeva gahitattā, paṭhavī-āpo-vāyo-kasiṇavasena attābhiniveso na hotī 'ti gahetabbaŋ. [153] *Vipulaŋ okāsan* 'ti khalamaṇḍala-mattādivasena na mahantaŋ ṭhānaŋ. Anantavā 'ti vuddha[3]-anantavā. *Apariyanto* 'ti vuddha[3]-apariyanto. *Anantasaññī* 'ti ananto 'ti saññī.

49-50. *Taŋ jīvan* 'ti so jīvo; liṅgavipallāso kato. Jīvo 'ti ca attā eva. Rūpādīni pañcā 'pi parivaṭumaṭṭhena sarīraŋ. *Jīvaŋ na sarīran* 'ti attā-saṅkhāto jīvo rūpa-saṅkhātaŋ sarīraŋ na hoti. Esa nayo vedanādīsu.

[154] 51. *Tathāgato* 'ti satto; arahan 'ti eke. Parammaraṇā 'ti maraṇato uddhaŋ; paraloke 'ti attho. *Rūpaŋ idh' eva maraṇadhamman* 'ti attano pākaṭakkhandhasīsena pañcakkhandhagahaṇaŋ; taŋ imasmiŋ yeva loke nāsanapakatikan 'ti attho. Sesakkhandhesu 'pi es' eva nayo. *Kāyassa bhedā* 'ti khandhapañcaka-saṅkhātassa kāyassa bhedato paraŋ. Iminā vacanena parammaraṇā 'ti etassa uddesassa attho vutto hoti. *'Pī 'ti*-ādīsu *hotī* 'ti mūlapadaŋ; catūsu 'pi *api*-saddo sumuccayattho. *Tiṭṭhatī* ti sassatattā tiṭṭhati; na cavatī 'ti attho. Hotī 'ti padassa vā atthavisesanatthaŋ

---

[1] SH āloki-; SH *v.l.* āloka-.
[2] B Obhāsato.
[3] SH buddha-.

Tiṭṭhatī 'ti padaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ. *Uppajjatī* 'ti aṇḍaja-jalābuja-yonippavesavasena uppajjati nāma. *Nibbattatī* 'ti saŋsedaja-opapātika-yonippavesavasena nibbattati nāmā 'ti atthayojanā veditabbā.

52. *Ucchijjatī* 'ti pabandhābhāvavasena. *Vinassatī* 'ti bhaṅgavasena. *Na hoti parammaraṇā* 'ti purimapadānaŋ atthavivaraṇaŋ; cutito uddhaŋ na vijjatī 'ti attho.

53. *Hoti ca na ca hotī* 'ti ekaccasassatikānaŋ diṭṭhi; ekena pariyāyena hoti, ekena pariyāyena na[1] hotī 'ti attho. Jīvabhāvena hoti, pubbajīvassa abhāvena na hotī 'ti vuttaŋ hoti.

54. *N' eva hoti, na na hotī* 'ti amarāvikkhepikānaŋ diṭṭhi. Hotī 'ti ca na hoti, na hotī 'ti ca na hotī 'ti attho. Anuvādabhayā, musāvādabhayā ca, mandattā, momūhattā ca pubbe vuttattha-dvayassa[2] paṭikkhepamattaŋ karoti. [155] Imehi paññāsāya ākārehī 'ti yathāvuttānaŋ dasannaŋ pañcakānaŋ vasena paññāsāya ākārehī 'ti.

Antaggāhikadiṭṭhi-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

55. Pubbantāparantānudiṭṭhīsu: sassataŋ vadantī 'ti sassatavādā. Atha vā vadenti etenā 'ti vādo, diṭṭhigatass' etaŋ adhivacanaŋ. Sassatan 'ti vādo 'pi sassatayogena sassato, sassato vādo etesan 'ti *sassatavādā*. Tathā ekaccaŋ sassatan 'ti vādo. Ekaccasassato; so etesaŋ atthī 'ti *ekaccasassatikā*. Tathā antavā anantavā, antavā ca anantavā ca, n' eva antavā nā-nantavā 'ti pavatto vādo antānanto, so etesaŋ atthī 'ti *antānantikā*. Na maratī 'ti amarā. Kā sa? 'Evaŋ pi me no' 'ti ādinā nayena pariyantarahitassa diṭṭhigaṭikassa diṭṭhi c' eva vācā ca. Vividho khepo vikkhepo; amarāya diṭṭhiyā, vācāya vā vikkhepo. Amarāvikkhepo; so etesaŋ atthī 'ti *amarāvikkhepikā*. Aparo nayo: amarā nāma

[1] BM *omits* na.

[2] SH pubbavuttanayassa.

maccajāti. Sā ummujjana-nimujjanādivasena[1] udake sandhāvamanā gahetuŋ na sakkā hoti. Evam eva, ayam 'pi vādo ito c' ito ca sandhāvati, gāhaŋ na upagacchatī 'ti amarāvikkhepo 'ti vuccati[2]; so etesaŋ atthī 'ti amarāvikkhepikā. Adhiccasamuppanno 'ti: akāraṇasamuppanno attā ca loko cā 'ti dassanaŋ adhiccasamuppannaŋ, taŋ etesaŋ atthī 'ti *adhiccasamuppanniko*.

56. Saññiŋ vadantī 'ti *saññīvādā*; asaññiŋ vadantī 'ti *asaññīvādā*; nevasaññiŋ nāsaññiŋ vadantī 'ti *nevasaññīnāsaññīvādā*. Athavā saññī 'ti pavatto vādo saññīvādo; so etesaŋ atthī 'ti te saññivādā; tatthā asaññīvādā, nevasaññīnāsaññīvādā ca. Ucchedaŋ vadantī 'ti *ucchedavādā*. Diṭṭhadhammo 'ti paccakkhadhammo; tattha tattha paṭiladdha-attabhāvass' etaŋ adhivacanaŋ. Diṭṭhadhamme nibbānaŋ diṭṭhadhammanibbānaŋ; imasmiŋ yeva[2] attabhāve dukkhavūpasamo 'ti attho; taŋ vadantī 'ti *diṭṭhadhammanibbānavādā*. Imasmiŋ pan' atthe vitthāriyamāne, sāṭṭhakathaŋ sakalaŋ Brahmajālasuttaŋ vattabbaŋ hoti. Evañ ca sati atipapañco hotī 'ti na vitthārito. Tadatthikehi taŋ apekkhitvā gahetabbo.

57. Yasmā *saŋyojanikā diṭṭhi* sabbadiṭṭhisādhāraṇā, tasmā tassā sabbadiṭṭhisaŋyojanattā, sabbadiṭṭhisādhāraṇo attho niddiṭṭho. So heṭṭhāvuttadiṭṭhi-pariyuṭṭhānen' eva veditabbo.[3]

58. Mānavinibandhadiṭṭhīsu: *cakkhuŋ ahan 'ti abhinivesaparāmāso* 'ti mānapubbako abhinivesaparāmāso; na hi diṭṭhi mānasampayuttā hoti; ten' eva ca *mānavinibandhā* 'ti vuttaŋ; mānavinibandhamūlakā[3] 'ti attho.

[**156**] 59. *Cakkhuŋ maman 'ti abhinivesaparāmāso* 'ti etthāpi es' eva nayo. Ettha pana 'mamā' 'ti vattabbe, 'maman' 'ti anunāsikāgamo veditabbo. 'Ahan' 'ti mānavinibandhā-

---

[1] B uppajjanādivasena. [2] SH *omits*.
[3] SH mānapaṭibandhā mānamūlakā.

ya rūpādīni 'pi ajjhattikān' eva. Na hi kasiṇarūpaŋ vinā bāhirāni ahan 'ti gaṇhāti. 'Maman' 'ti mānavinibandhāya pana bāhirāni 'pi labbhanti, bāhirāni 'pi hi maman 'ti gaṇhāti. Yasmā pana dukkhā vedanā aniṭṭhattā mānavatthu na hoti, tasmā cha vedanā, tāsaŋ mūlapaccayā cha phassā ca na gahitā. Saññādayo paṇa idha paricchinnattā na gahitā 'ti veditabbā.

60. *Attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhi* attānudiṭṭhi yeva, attā 'ti vādena paṭisaŋyuttattā puna evaŋ vuttā.

[157] 61. *Attā ca loko cā 'ti* so eva attā ca lokiyaṭṭhena[1] loko cā 'ti attho. *Sassato* 'ti sassatavādānaŋ diṭṭhi; *Asassato* 'ti ucchedavādānaŋ. *Sassato ca asassato* cā 'ti ekaccasassatikānaŋ; *n' eva sassato nāsassato* 'ti amarāvikkhepikānaŋ; *antavā* 'ti parittakasiṇalābhīnaŋ takkikānañ[2] ca nigganṭhājīvakānañ ca. Atha vā ucchedavādino, "satto jātiyā pubbantavā maraṇena aparantavā" 'ti vadanti. Adhiccasamuppannikā "satto jātiyā pubbantavā" 'ti vadanti. *Anantavā* 'ti appamāṇakasiṇalābhīnaŋ. Sassatavādino pana "pubbantāparanto n' atthi; tena anantavā" 'ti vadanti. Adhiccasamuppanikā "aparantena anantavā" 'ti vadanti. *Antavā ca anantavā cā* 'ti uddham adho avaḍḍhitvā tiriyaŋ vaḍḍhitakasiṇānaŋ. *N' eva antavā n-ānantavā* 'ti amarāvikkhepikānaŋ etaŋ.

62. Bhava-vibhavadiṭṭhīnaŋ yathāvuttadiṭṭhito visuŋ abhinivesābhāvato, visuŋ niddesaŋ akatvā yathāvuttadiṭṭhīnaŋ yeva vasena oliyanaŋ[3] atidhāvanan 'ti ekekaŋ ākāraŋ niddisituŋ pucchaŋ akatvā 'va[4] *oliyanābhiniveso bhavadiṭṭhi*; *atidhāvanābhiniveso vibhavadiṭṭhī* 'ti āha. Tattha: bhavanirodhāya dhamme desiyamāne cittaŋ na pakkhandatī 'ti vuttaŋ. Oliyanābhiniveso sassatasaññāya nibbāṇato saṅkocanābhiniveso 'ti attho. Bhaven' eva kho pan' eke aṭṭiyamānā harā-

---

[1] BM ālokatthena; SH ālokana.
[2] SH *v.l.* titthiyānañ.
[3] SH olī- (*throughout*).
[4] SH *omits* 'va; SH *v.l.* ca.

yamāna jigucchamānā vibhavaŋ abhinandantī 'ti vuttaŋ. Atidhāvanābhiniveso, ucchedasaññāya nirodhagāmini-paṭipadātikkamanābhiniveso 'ti attho.

Idāni tāva bhava-vibhavadiṭṭhiyo sabbadiṭṭhīsu yojetvā dassetuŋ *assādadiṭṭhiyā* 'ti ādim āha. Tattha: yasmā assādadiṭṭhikā sassataŋ vā ucchedaŋ vā nissāya " n' atthi kāmesu doso " 'ti gaṇhanti, tasmā pañcattiŋsākārā 'pi assādadiṭṭhiyo *siyā bhavadiṭṭhiyo siyā vibhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttā. Tattha: yasmā ekekā 'pi diṭṭhiyo sassatagāhavasena bhavadiṭṭhiyo bhaveyyuŋ, ucchedagāhavasena vibhavadiṭṭhiyo bhaveyyun 'ti attho. *Attānudiṭṭhiyā* rūpaŋ attato samanupassati . . . vedanaŋ . . . saññaŋ . . . saṅkhāre . . . viññāṇaŋ attato samanupassatī 'ti pañcasu rūpādito attano anaññattā tesu ca ucchinnesu attā ucchinno 'ti gahaṇato *pañca vibhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttaŋ. Sesesu pañcadosāsu ṭhānesu rūpādito attano aññattā tesu ucchinnesu 'pi attā sassato 'ti gahaṇato *paṇṇarasa bhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttaŋ.

Micchādiṭṭhiyā sabbā 'va tā[1] *vibhavadiṭṭhiyo* 'ti ucchedavasena pavattattā antavā-nantavādiṭṭhīsu parittārammaṇa-appamāṇārammaṇajjhānalābhino dibbacakkhunā[2] rūpadhātuyā cavitvā satte aññattha upapanne passitvā, bhavadiṭṭhiŋ apassitvā vibhavadiṭṭhiŋ gaṇhanti. [158] Tasmā tattha *siyā bhavadiṭṭhiyo, siyā vihbavadiṭṭhiyo,* 'ti vuttaŋ. *Hoti ca na ca hotī* 'ti ettha: Hoti cā 'ti bhavadiṭṭhi; Na ca hotī 'ti vibhavadiṭṭhi. *N' eva hoti, na na hotī* 'ti ettha: N' eva hotī 'ti vibhavaditthi; Na na hotī 'ti bhavadiṭṭhi; tasmā tattha ' siyā ' 'ti vuttaŋ.

Pubbantānudiṭṭhiyā ekaccasassatikā sassatañ ca paññāpenti, asassatañ ca paññāpenti, tasmā sā bhavadiṭṭhi ca vibhavadiṭṭhi ca hoti. Cattāro antānantikā antānantaŋ attānaŋ paññāpenti, tasmā sā attānudiṭṭhisadisā, bhavadiṭṭhi ca vibhavadiṭṭhī ca. Cattāro amarāvikkhepikā bhavadiṭṭhiŋ vā vibhavadiṭṭhiŋ vā nissāya vācāvikkhepaŋ āpajjanti, avasesā pana *bhavadiṭṭhiyo* 'va; tasmā te te san-

---

[1] *Text* sabbāvatā (*throughout*).

[2] SH -kā.

dhāya *siyā* 'ti vuttaŋ. *Aparantānudiṭṭhiyā* satta ucchedavādā *vibhadiṭṭhiyo*, avasesā *bhavadiṭṭhiyo*, tasmā te te sandhāya *siyā* 'ti vuttaŋ; *Saŋyojanikadiṭṭhiyā* sabbadiṭṭhīnaŋ vasena *siyā* 'ti vuttaŋ. *Ahan 'ti māna-vinibandhāya diṭṭhiyā* cakkhādīnaŋ 'ahan' 'ti gahitattā, tesaŋ vināse, attā 'pi vinaṭṭho hoti[1]; tasmā *sabbā 'va tā vibhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttaŋ. Attānudiṭṭhiyā viya *mamaŋ 'ti mānavinibandhāya diṭṭhiyā* cakkhādito attano aññattā, tesaŋ vināse 'pi attā na vinassatī 'ti *sabbā 'va tā bhavadiṭṭhiyo* 'ti vuttaŋ. *Lokavādapaṭisaŋyuttayā diṭṭhiyā* sassato attā ca loko cā 'ti ādinā nayena vuttatā bhavavibhavadiṭṭhi pakaṭā yeva. Ettāvatā assādadiṭṭhādikā vibhavadiṭṭhipariyosānā soḷasadiṭṭhiyo tīṇi satañ ca diṭṭhābhinivesā niddiṭṭhā honti. Attānudiṭṭhi ca, sakkāyadiṭṭhi ca, attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhi ca atthato ekā; pariyāyena tividhā vuttā. Saŋyojanikā pana diṭṭhi avatthābhedena sabbā 'pi diṭṭhiyo honti.

Idāni: sabbā 'va tā diṭṭhiyo assādadiṭṭhiyo 'ti ādi aññena pariyāyena yathāyogaŋ diṭṭhisaŋsandanā[2] hoti.[3] Tattha: sabbā 'va tā diṭṭhiyo 'ti yathāvuttā anavasesā diṭṭhiyo diṭṭhirāgarattattā taṇhāssādanissitattā ca *assādadiṭṭhiyo*; attasinehānugatattā *attānudiṭṭhiyo*; viparītadassanattā *micchādiṭṭhiyo*; khandhavatthukattā *sakkāyadiṭṭhiyo*; ekekassa antassa gahitattā *antaggāhikā diṭṭhiyo*. [159] Anattasaŋyojanikattā *saŋyojanikā diṭṭhiyo*; attavādena yuttattā *attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhiyo* 'ti imā satta diṭṭhiyo sabbadiṭṭhisaṅgāhikā. Sesā pana nava diṭṭhiyo na sabbadiṭṭhisaṅgāhikā.

Idāni: vitthārato vuttā sabbā 'va tā diṭṭhiyo dvīsu yeva ditthīsu saṅkhipitvā, sattānaŋ diṭṭhidvayanissayaŋ dassento bhavañ ca diṭṭhin 'ti gātham* āha. Sabbā 'pi hi tā diṭṭhiyo

* *Printed like prose in the Text, p.* 159, *ll.* 2-4, bhavaṭṭhiyo *to* 'ti *should be read as follows :*

> **Bhavañ ca diṭṭhiŋ vibhavañ ca diṭṭhiŋ**
> **Etaŋ dvayaŋ takkitā nissitā ye;**
> **Tesaŋ nirodhamhi na h' atthi ñāṇaŋ**
> **Yatthāyaŋ loko viparītasaññī.**

[1] SH hotī 'ti. [2] SH *v.l.* diṭṭhi tattha saŋsadanā. [3] SH *omits*.

bhavadiṭṭhī vā honti, vibhavadiṭṭhī vā. *Bhavañ ca diṭṭhiŋ vibhavañ ca diṭṭhin* 'ti ettha pana *ca*-saddo diṭṭhim eva samuccinoti, na nissayaŋ; na hi eko bhava-vibhavadiṭṭhi-dvayaŋ nissayati. Yath' āha: "Iti bhāvadiṭṭhisannissitā vā sattā honti vibhavadiṭṭhisannissitā vā" 'ti. *Takkikā* 'ti takkena vadantī 'ti takkikā; te hi diṭṭhigatikā sabhāvapaṭivedhapaññāya abhāvā kevalaŋ takkena vattanti. Ye 'pi ca jhānalābhino abhiññālābhino vā diṭṭhiŋ gaṇhanti, te 'pi takketvā gahaṇato takkikā eva. *Nissitāse*[1] 'ti nissitā 'ti attho; ekam eva padaŋ; Se 'ti nipātamattaŋ vā. *Tesaŋ nirodhamhi n' atthi*[2] *ñāṇan* 'ti, diṭṭhinissayassa kāraṇavacanam etaŋ. Sakkāyadiṭṭhinirodhe, nibbāṇe yasmā tesaŋ ñaṇaŋ n' atthi tasmā, etaŋ diṭṭhidvayaŋ nissitā 'ti attho. ("Na hi atthi ñāṇan" 'ti ettha hi-kāro kāraṇopadese nipāto.) *Yatthā-yaŋ loko viparītasaññī* 'ti yattha sukhe, nirodhamhi ayaŋ sadevako loko dukkham iti viparitasaññī hoti, tasmiŋ nirodhamhi na h' atthi ñāṇan 'ti sambandho. Dukkham iti viparītasaññitaya idaŋ suttaŋ:*

Rūpā saddā rasā gandhā
Phassā dhammā ca kevalā,
Iṭṭhā kantā manāpā ca
Yāvat 'atthī' 'ti vuccati;

Sadevakassa lokassa
Ete te sukhasammatā;
Yattha c' ete nirujjhanti
Taŋ tesaŋ dukkha-sammataŋ.

Sukhaŋ taŋ diṭṭhi pariyeti
Sakkāyassūparodhanaŋ[3];
Paccanīkam idaŋ hoti
Sabbalokena passataŋ.

---

* *Cf.* Saŋyutta IV, 127-128.

---

[1] *Text* Nissitā ye. [2] SH na h' atthi.
[3] SH, SM Sukhaŋ taŋ dukkham ariyehi, Sakkā yassūparodhanaŋ.

Yaŋ pare sukhato āhu
Tad ariyā āhu dukkhato;
Yaŋ pare dukkhato āhu
Tad ariyā sukhato 'pi ca.[1]

Passa dhammaŋ durājānaŋ
Sammūḷh' ettha aviddasū;
Nivutānaŋ tamo hoti
Andhakāro apassataŋ.

Satañ ca vivaṭaŋ hoti
Āloko passatām idha;
Santike na vijānanti
Magā dhamma-akovidā.[2]

Bhavarāgaparetehi
Bhava-sotānusārīhi
Māradheyyānupannehi
N-āyaŋ dhammo Susambuddho.

Ko nu aññatra ariyehi
Padaŋ sambuddham arahati ?
Yaŋ padaŋ sammad aññāya
Parinibbanti anāsavā 'ti.

63. Idāni sabbāsaŋ diṭṭhīnaŋ diṭṭhidvayabhāvaŋ diṭṭhisamugghātakañ ca sammādiṭṭhiŋ suttato dassetukāmo *Dvīhi bhikkhave* 'ti suttaŋ āhari. Tattha: *devā* 'ti brahmuno 'pi vuccanti. *Oliyantī* 'ti saṅkucanti. *Atidhāvantī* 'ti atikkamitvā gacchanti. *Cakkhumanto* 'ti paññāvanto. *Ca*-saddo atirekattho. *Bhavāramā* 'ti bhavo ārāmo, abhiramaṇaṭṭhānaŋ etesan 'ti bhavārāmā. *Bhavaratā* 'ti bhave abhiratā. *Bhavasamuditā* 'ti bhavena santuṭṭhā. *Desiyamāne* 'ti Tathāgatena vā Tathāgatasāvakena vā desiyamāne. *Na pakkhandatī* 'ti dhammadesanaŋ vā bhavanirodhaŋ vā na pavisati. *Na pasīdatī* 'ti tattha pasādaŋ na pāpuṇāti. *Na*

---

[1] B ariyā āhu sukhato. [2] SH, B *v.l.* dhammassa 'kovidā.

santiṭṭhatī 'ti tattha na patiṭṭhāti. *N-ādhimuccatī* 'ti tattha ghanabhāvaŋ na pāpuṇāti. Ettāvatā sassatadiṭṭhi vuttā.

Aṭṭīyamānā 'ti dukkhaŋ pāpuṇamānā. *Harāyamānā* 'ti lajjaŋ pāpuṇamānā. *Jigucchamānā* 'ti jigucchaŋ pāpuṇamānā. *Vibhavaŋ abhinandantī* 'ti ucchedaŋ paṭicca tussanti; ucchedaŋ patthayantī 'ti vā attho. *Kirā* 'ti anussavatthe nipāto. *Bho* 'ti ālapanamattaŋ. *Santan* 'ti nibbutaŋ. *Paṇītaŋ* 'ti dukkhābhāvato paṇītaŋ; padhānabhāvaŋ nītan[1] 'ti vā paṇītaŋ. *Yāthāvan* 'ti yathāsabhāvaŋ. Ettāvatā ucchedadiṭṭhi vuttā.

Idhā 'ti imasmiŋ sāsane. *Bhūtan* 'ti hetuto sañjātaŋ khandhapañcaka-saṅkhātaŋ dukkhaŋ.[2] *Bhūtato passatī* 'ti idaŋ bhūtaŋ dukkhan 'ti passati. *Nibbidāyā* 'ti vipassanatthāya. *Virāgāyā* 'ti ariyamaggatthāya. Nirodhāyā 'ti nibbāṇatthāya. *Paṭipanno hotī* 'ti, tadanurūpaŋ paṭipadaŋ paṭipanno hoti. *Evaŋ . . . passantī* 'ti iminā pakārena pubbabhāge lokiyañāṇena, paṭivedhakāle lokuttarañāṇena passanti. Ettāvatā sammādiṭṭhi vuttā.

Idāni dvīhi gathāhi tassā sammāditthiyā ānisaŋsaŋ sandasseti.[3] Tattha: *Yo bhūtaŋ bhūtato disvā* 'ti dukkhaŋ pariññābhisamayena abhisametvā 'ti attho. *Bhūtassa ca atikkaman* 'ti nirodhaŋ sacchikiriyābhisamayena abhisametvā 'ti attho. *Yathābhūte 'dhimuccatī* 'ti maggabhāvanābhisamayavasena yathāsabhāve nirodhe, "Etaŋ santaŋ, etaŋ paṇītan" 'ti adhimuccati. *Bhavataṇhā-parikkhayā* 'ti samudayassa pahāṇenā 'ti attho. Asati 'pi c' ettha saccānaŋ nanābhisamayatte disvā 'ti pubbakālikavacanaŋ saddhiŋ pubbabhāga-[4] paṭipadāya vohāravasena vuttan 'ti veditabbaŋ. Na hi pubbaŋ passitvā pacchā adhimuccati; catusaccābhisamayo samānakālam[5] eva hoti. Samānakāle 'pi vā pubbakālikāni padāni bhavantī 'ti na doso.

---

[1] SH -bhāvanītan. [2] SH -saṅkhātadukkhaŋ.
[3] B dasseti. [4] SH -bhāge.
[5] SH -samayasamāna-.

Sa ve 'ti ekaŋsena so arahaŋ. *Bhūtapariññāto*[1] 'ti dukkhaŋ pariññātavā. *Vītataṇho* 'ti vigatataṇho. *Bhavābhave* 'ti khuddake ca mahante ca bhave. Vuddhi-atthe 'pi hi a-kārassa sambhavato abhavo 'ti mahābhavo; so pana khuddaka-mahantabhāvo upādāyūpādāya veditabbo. (Atthavā: Bhave 'ti sassate; abhave 'ti ucchede; tadubhaye 'pi diṭṭhirāgābhāvena vītataṇho.) *Bhūtassa vibhavā* 'ti vaṭṭadukkhassa samucchedā. *N-āgacchati punabbhavan* 'ti arahato parinibbāṇaŋ vuttaŋ.

[160] 64. *Tayo puggalā* 'ti ādi micchādiṭṭhi[2]-garahaṇatthaŋ sammādiṭṭhi[2]-pasaŋsanatthaŋ ca vuttaŋ. Tattha virūpabhāvaŋ pannā gatā diṭṭhi etesan 'ti *vipannadiṭṭhī*. Sundarabhāvaŋ pannā gatā diṭṭhi etesan 'ti *sampannadiṭṭhī*. *Titthiyo* 'ti: titthaŋ vuccati ditthi; taŋ paṭipannattā titthe sādhu; titthaŋ yassa atthī 'ti vā titthiyo. Ito bahiddhā pabbajjūpagato. *Titthiyasāvako* 'ti tesaŋ diṭṭhānugatim āpanno gahaṭṭho. *Yo ca micchādiṭṭhiko* 'ti tadubhayabhāvaŋ anupagantvā yāya kāyaci diṭṭhiyā micchādiṭṭhiko. *Tathāgato* 'ti sammāsambuddho; paccekabuddho 'pi etth' eva saṅgahito. *Tathāgatasāvako* 'ti maggappatto, phalappatto ca. *Yo ca sammādiṭṭhiko* 'ti tadubhayavinimutto lokiyasammādiṭṭhiyā sammāditthiko.

Gāthāsu: *Kodhano* 'ti yo abhiṇhaŋ kujjhati so; *upanāhī* 'ti tam eva kodhaŋ vaḍḍhetvā upanandhanasīlo. *Pāpamakkhī* 'ti lāmakabhūtamakkhavā. *Māyāvī* 'ti katapāpapaṭicchādanavā. *Vasalo* 'ti hīnajacco. *Visuddho* 'ti ñāṇadassanavisuddhiyā vissuddho. *Suddhataŋ gato* 'ti maggaphala-saṅkhātaŋ suddhabhāvaŋ gato. *Medhāvī* 'ti paññavā. Imāya gāthāya lokuttarasammādiṭṭhisampanno eva thomito.

65. *Vipannadiṭṭhiyo, sampannadiṭṭhiyo* 'ti puggalavohāraŋ pahāya dhammam eva garahanto thomento ca āha. *Etaŋ maman* 'ti taṇhāmaññanavasena diṭṭhi. *Eso 'ham asmī* 'ti

---

[1] B, SM Bhūtaŋ pariññā so; *Text* Bhūtassa pariññā.
[2] SH -diṭṭhika-.

mānamaññanamūlikā diṭṭhi. *Eso me attā 'ti* diṭṭhimaññānam eva.

66. *Etaŋ maman 'ti kā diṭṭhī?* 'ti ādīhi tissannaŋ vipannadiṭṭhīnaŋ vibhāgañ ca, gaṇanañ[1] ca, kālasaṅgahañ ca pucchitvā vissajjanaŋ kataŋ. Tattha: Kā ditthī? 'ti anekāsu diṭṭhīsu katamā diṭṭhi? 'ti attho. *Katamantānuggahitā* 'ti pubbantāparanta-saṅkhātakāladvaye katamena kālena anuggahitā; anubaddhā[2] 'ti attho. Yasmā *etaŋ maman* 'ti parāmasanto, "etaŋ mama ahosi, evaŋ mama ahosi, ettakaŋ mama ahosī" 'ti atītaŋ vatthuŋ apadisitvā parāmasati, tasmā *pubbantānudiṭṭhi* hoti, *pubbantānuggahitā* ca *tā diṭṭhiyo* honti.

Yasmā *eso 'ham asmī* 'ti parāmasanto, "Iminā 'haŋ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā eso 'haŋ[3] visujjhissāmī," 'ti anāgataŋ phalaŋ upādāya parāmasati; tasmā *aparantānudiṭṭhi* hoti, *aparantānuggahitā* ca *tā diṭṭhiyo* honti.

[161] Yasmā *eso me attā* 'ti parāmasanto atītānāgataŋ upādinnasantatiŋ upādāya "Eso me attā" 'ti parāmasti, sakkāyadiṭṭhivasena ca parāmasati; tasmā *sakkāyadiṭṭhi* hoti, *pubbantāparantanugghitā* ca *tā diṭṭhiyo* honti. Yasmā pana sakkāyadiṭṭhipamukhā yeva dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo honti; sakkāyadiṭṭhisamugghātena ca dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo samugghataŋ gacchanti, tasmā *sakkāyadiṭṭhipamukhena dvāsaṭṭhi diṭṭhigatānī* 'ti vuttaŋ. Sakkāyadiṭṭhipamukhena sakkāyadiṭṭhidvārena dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni hontī 'ti attho. (Sakkāyadiṭṭhipamukhānī* 'ti pāṭho sundarataro. Sakkāyadiṭṭhi pamukhā ādikā etesan 'ti sakkāyadiṭṭhipamukhāni. Kāni tāni? Dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni.)

Kā diṭṭhī 'ti pucchāya *vīsativatthukā attānudiṭṭhi vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhī* 'ti visajjanaŋ kataŋ. Kati diṭṭhiyo 'ti

* *As in the Text.*

[1] B bhavañ ca gamanañ.
[2] B -bandhā.
[3] SH *v.l.* eso 'ham asmi; SH eso 'smi.

pucchāya sakkāyadiṭṭhipamukhāni dvāsaṭṭhidiṭṭhigatānī 'ti vissajjanaŋ. Sā yeva pana sakkāyadiṭṭhī, Eso me attā 'ti vacanasāmaññena attānudiṭṭhī 'ti vutta. Tassā vuttāya attavādapaṭisaŋyuttā diṭṭhī 'ti 'pi vuttā eva hoti.

68.* *Ye keci bhikkhave* 'ti ādi suttāharaṇaŋ sampannadiṭṭhipuggala-sambandhena sampannadiṭṭhipuggala-visesa[1]-dassanatthaŋ kataŋ. Tattha *niṭṭhaŋ gatā* 'ti maggañāṇavasena, sammāsambuddho Bhagavā 'ti nicchayaŋ gatā, nibbematikā 'ti attho. (Niṭṭhāgatā 'ti paṭho samāsapadaŋ hoti; attho pana so yeva.)

Diṭṭhisampannā 'ti diṭṭhiyā sundarabhāvaŋ gatā. *Idha niṭṭhā* 'ti imissā kāmadhātuyā parinibbāṇaŋ. *Idha vihāya niṭṭhā* 'ti imaŋ kāmabhavaŋ vijahitvā suddhāvāsabrahmaloke parinibbāṇaŋ. Sattakkhattuŋ paramā sattavāraparamā bhavūpapatti attabhāvagahaṇaŋ assa, tato paraŋ aṭṭhamaŋ bhavaŋ nādiyatī 'ti sattakkhattuparamo, tassa *sattakkhattuparamassa* sotāpannassa. *Kolaṅkolassā* 'ti kulato kulaŋ gacchatī 'ti kolaṅkolo. Sotāpattiphalasacchikiriyato hi paṭṭhāya nīce kule upapatti[2] nāma n' atthi; mahābhogakulesu yeva nibbattatī 'ti attho; tassa kolaṅkolassa sotāpannassa. *Ekabījassā* 'ti khandhabījaŋ nāma kathitaŋ. Yassa hi sotāpannassa ekaŋ yeva khandhabījaŋ atthi, ekaŋ aṭṭabhāvagahaṇaŋ, so ekabījī nāma, tassa ekabījissa sotāpannassa. Bhagavatā gahitanāmavasena c' etāni[3] etesaŋ nāmāni. Ettakaŋ hi ṭhānaŋ gato sattakkhattuparamo nāma hoti, ettakaŋ kolaṅkolo, ettakaŋ ekabījī 'ti Bhagavatā etesaŋ nāmaŋ gahitaŋ. Bhagavā hi ayaŋ ettakaŋ ṭhānaŋ na[4] gamissati; ayaŋ ettakaŋ ṭhānaŋ gamissatī 'ti ñatvā tesaŋ tesaŋ[4] tāni tāni nāmāni aggahesi. Mudupañño hi sotāpanno sattabhave nibbattento sattakkhattuparamo nāma. Majjhimapañño paraŋ chaṭṭhaŋ bhavaŋ nibbattento kolaṅkolo

* *Text omits figure* 67 *through oversight.*

[1] SH -vibhāga-.
[2] SH uppatti.
[3] SH -vasen' eva tāni.
[4] SH, SM *omit* na.

nāma. Tikkhapañño ekaŋ bhavaŋ nibbattento ekabījī nāma. Taŋ pan' etaŋ tesaŋ tesaŋ[1] mudumajjhimatikkhapaññataŋ pubbahetu niyāmeti. Ime tayo 'pi sotāpannā kāmabhavavasena vuttā; rūpārūpabhave pana bahukā 'pi paṭisandhiyo gaṇhanti. *Sakadāgāmissā* 'ti paṭisandhivasena sakiŋ kāmabhavaŋ āgacchatī 'ti sakadāgāmī; tassa sakadāgāmissa. *Diṭṭhe 'va dhamme arahā* 'ti imasmiŋ yeva attabhāve arahā. (Arahan 'ti 'pi pāṭho.) *Idha niṭṭhā* 'ti kāmabhavaŋ saŋsarante yeva sandhāya vuttaŋ; rūpārūpabhave uppannā pana ariyā kāmabhave na uppajanti, tatth' eva parinibbāyanti.

Antarāparinibbayissā 'ti āyuvemajjhassa antarā yeva kilesaparinibbāṇena parinibbāyanato[2] antarāparinibbāyī. So pana uppannasamanantarāparinibbāyī; āyuvemajjhaŋ appatvā parinibbāyī, āyuvemajjhaŋ patvā parinibbāyī 'ti tividho hoti. Tassa antarāparinibbāyissa anāgāmino; *upahaccaparinibbāyissā* 'ti āyuvemajjhaŋ atikkamitvā vā, kālakiriyaŋ upagantvā vā, kilesaparinibbānena parinibbāyantassa anāgāmino. *Asaṅkhāraparinibbāyissā* 'ti asaṅkhārena appayogena adhimattappayogaŋ akatvā 'va kilesaparinibbānena parinibbāyanadhammassa anāgāmino. *Sasaṅkhāraparinibbāyissā* 'ti sasaṅkhārena dukkhena kasirena adhimattayogaŋ[3] katvā 'va kilesaparinibbānena parinibbāyanadhammassa anāgāmino.

Uddhaŋsotassa akaniṭṭhagāmino 'ti uddhaŋ vāhībhāvena uddhamassa taṇhāsotaŋ vaṭṭasotaŋ vā 'ti uddhaŋsoto; uddhaŋ vā gantvā paṭilabhitabbato uddhamassa maggasotan 'ti uddhaŋsoto; akaniṭṭhaŋ gacchatī 'ti akaniṭṭhagāmī, tassa uddhaŋsotassa akaniṭṭhagāmino anāgāmissa. Ayam pana anāgāmī catuppabhedo hoti:[1] yo hi[1] avihato paṭṭhāya cattaro brahmaloke sodhetvā akaniṭṭhaŋ gantvā parinibbāyati, ayaŋ uddhaŋsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo heṭṭhā tayo brahmaloke sodhetvā sudassībrahmaloke ṭhatvā parinibbāyati, ayaŋ uddhaŋsoto na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo ito akaniṭṭham eva gantvā parinibbāyati, ayaŋ na uddhaŋsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo heṭṭhā catūsu brahmalokesu

---

[1] SH *omits*. [2] B -yanto. [3] SH -ppayogaŋ.

tattha tatth' eva parinibbāyati ayaŋ na uddhaŋsoto na akaniṭṭhagāmī nāmā 'ti. Ime pañca anāgāmino suddhāvāsaŋ gahetvā vuttā. Anāgāmino pana rūparāg-ārūparāgānaŋ appahīnattā ākaṅkhamānā sesarūp-ārūpabhavesū 'pi nibbattanti. Suddhāvāse nibbattā pana aññattha na nibbattanti.

69. *Aveccappasannā* 'ti ariyamaggavasena jānitvā bujjhitvā acalappasādena pasannā. *Sotāpannā* 'ti ariyamaggasotaŋ āpannā; iminā sabbe 'pi ariyaphalaṭṭhā puggalā saṅgahitā[1] 'ti.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmaggaṭṭhakathāya.
Diṭṭhikathā-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH gahitā.

[ĀNĀPĀNASSATIKATHĀ-VAṆṆANĀ.]

[162] 1. Idāni diṭṭhikathānantaraŋ kathitāya Ānāpānassatikathāya apubbatthānuvaṇṇanā anuppattā. Ayaŋ hi Ānāpānassatikathā; Diṭṭhikathāya suvidita-diṭṭhādīnavassa, micchādiṭṭhimala-visodhanena suvisuddhacittassa yathābhūtāvabodhāya samādhibhāvanā sukarā hoti, sabbasamādhibhāvanāsu ca sabbasabbaññū-bodhisattānaŋ bodhimūle iminā 'va samādhinā samāhitacittānaŋ yathābhūtāvabodhato ayam eva samādhibhāvanā padhānā 'ti ca; Diṭṭhikathānantaraŋ kathitā. Tattha: *soḷasavatthukaŋ ānāpānasatisamādhiŋ bhāvayato samādhikāni dve ñāṇasatāni uppajjantī* 'ti ñāṇagaṇanaṇiddeso[1]; *aṭṭha paripanthe ñāṇānī* 'ti ādi ñāṇagaṇananiddeso. *Katamāni aṭṭha paripanthe ñāṇānī* 'ti ādīni *imāni ekavīsati vimuttisukhe ñāṇānī* 'ti pariyantaŋ sabbañāṇānaŋ viṭṭhāraniddeso; ante *soḷasavatthukaŋ ānāpānasatisamādhiŋ bhāvayato* 'ti ādi nigamanan 'ti evaŋ tāva pāḷivavaṭṭhānaŋ veditabbaŋ.

Tattha gaṇanuddese gaṇanavāre tāva Soḷasavatthukan 'ti dīgha - rassa - sabbakāyapaṭisaŋvedī - passambhayaŋ - kāyasaṅkhāran[2] 'ti kāyānupassanācatukkaŋ. Pītipaṭisaŋvedī-sukhapaṭisaŋvedī-cittasaṅkhārapaṭisaŋvedī-passambhayaŋ-cittasaṅkhāran 'ti vedanānupassanācatukkaŋ. Cittapaṭisaŋvedī, abhippamodayaŋ cittaŋ, samādahaŋ cittaŋ,[3] vimocayaŋ cittan 'ti cittānupassanācatukkaŋ. Aniccānupassī, virāgānupassī, nirodhānupassī, paṭinisaggānupassī 'ti dhammānupassanācatukkan 'ti imesaŋ catunnaŋ catukkānaŋ vasena soḷasa vatthūni patiṭṭhā ārammaṇāni assā 'ti Soḷasavatthuko; taŋ soḷasavatthukaŋ; samāsavasena pan' ettha vibhattilopo kato. *Ānan* 'ti abbhantaraŋ pavisanavāto. *Apānan* 'ti bahinikkhamanavāto. Keci pana vipariyāyena vadanti.

---

[1] SH -gaṇanuddeso. [2] SH *uses separate words.*
[3] B *reads* passambhayaŋ.

Apānaŋ hi apetaŋ ānato 'ti Apānan' ti vuccati.[1] Niddese [a]pana pakārass' eva dīghattam ajjhupekkhitvā, apanan 'ti[b] vuttaŋ. Tasmiŋ ānāpāne sati, Ānāpānasati; assāsapassāsapariggāhikāya satiyā etaŋ adhivacanaŋ. Anāpānasatiyā yutto samādhi, ānāpānasatiyaŋ vā samādhi Anāpānassatisamādhi. Taŋ *bhāvayato* 'ti nibbedhabhāgiyaŋ bhāventassa. *Samādhikānī*[2] 'ti saha adhikena vattantī 'ti samādhikāni,[2] sātirekānī 'ti attho. Ma-kāro pan' ettha padasandhikāro. (Keci pana saŋ-adhikānī 'ti vadanti. Evaŋ sati dve ñāṇasatāni yeva adhikāni cā 'ti āpajjati. Taŋ na yujjati. Imāni hi vīsati-adhikāni dve ñāṇasatāni hontī 'ti.)

Paripanthe[3] *ñāṇānī* 'ti paripanthaŋ[4] ārammaṇaŋ katvā pavattañāṇāni. Tathā *upakāre . . . upakkilese ñāṇāni*. *Vodāne ñāṇānī* 'ti vodāyati tena cittaŋ parisuddhaŋ hotī 'ti vodānaŋ. Kiŋ taŋ? ñāṇaŋ. Vodānañāṇanī 'ti vattabbe, 'sutamaye ñāṇan' 'ti ādīsu viya "Vodāne ñāṇānī" 'ti vuttaŋ. Sato sampajāno hutvā karotī 'ti satokārī; tassa *satokārissa*[5] *ñāṇāni*. *Nibbidāñāṇānī* 'ti nibbidābhūtāni ñāṇāni. *Nibbidānulomañāṇānī* 'ti nibbidāya anukūlāni ñāṇāni. (Nibbidānulomi-ñāṇānī 'ti pi pāṭho. Nibbidānulomo etesaŋ atthī 'ti nibbidānulomī 'ti attho.) *Nibbidāpaṭippassaddhiñāṇānī* 'ti nibbidāya paṭippassaddhiyaŋ ñāṇāni. *Vimuttisukhe* ñāṇānī 'ti vimuttisukhena sampayuttāni ñāṇāni.

Gaṇanavāra-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

2. *Katamāni aṭṭhā* 'ti ādīhi paripantha[6]-upakārānaŋ paṭipakkhavikkhepa[7]-yugalattā tesu ñāṇāni sah' eva niddiṭṭhāni. *Kāmacchanda-nekkhamādīni* heṭṭhā vuttaṭṭhāni. *Upakāran* 'ti ca liṅgavipallāsavasena napuŋsakavacanaŋ kataŋ. *Sabbe hi akusalā dhammā* 'ti vuttāvasesā ye keci akusalā dhammā;

---

[1] SH vuccanti.
[a to b] SH pan' assa nākārassa dīghattaŋ . . . ānan 'ti.
[2] SH sama-.
[3] SH *v.l.* Paribandhe.
[4] SH *v.l.* paribandhaŋ.
[5] *Text* satokārīsu.
[6] SH *v.l.* -bandha.
[7] SH, SM -vipakkha-.

tathā sabbe 'pi nibbedhabhāgiyā *kusalā dhammā*. Paripantho upakāran 'ti ca taŋ tad eva apekkhitvā ekavacanaŋ kataŋ. Ettha ca *paripanthe ñāṇāni ca upakāre ñāṇāni* ca pucchitvā tesaŋ ārammaṇān' eva vissajjetvā, teh' eva tāni vissajjitāni hontī 'ti tadārammaṇāni ñāṇāni[1] nigametvā dassesi. *Upakkilese ñāṇādīsu* 'pi es' eva nayo. *Soḷasahi ākārehī* 'ti ubhayapakkhavasena[2] vuttehi soḷasahi ñāṇakoṭṭhāsehi. *Udutaŋ cittaŋ*[3] *samuducittan*[4] 'ti upacārabhūmiyaŋ cittaŋ uddhaŋ citaŋ, sammā uddhaŋ citaŋ; uparūparikataparicayan sammā uparūparikataparicayan 'ti attho. (Udujitaŋ cittaŋ samudujitan 'ti 'pi pāṭho. Uparibhāvāya jitaŋ uparibhāvakarehi vā ñāṇehi jitaŋ udujitaŋ. Samudujitan 'ti sammā uparibhāvāya uparibhāvakarehi vā ñāṇehi jitaŋ. Sammā 'ti c' ettha visamabhāvapaṭikkhepo. Imasmiŋ pāṭhe u, dū, 'ti dve dve upasaggā honti. Udājitaŋ cittaŋ samudājitan 'ti 'pi pāṭho. Etthā-pi jitattho yeva. Udā 'ti idaŋ pana nipātamattam evā 'ti vadanti. Vīṇopamaṭṭhakathāya tajjitaŋ sutajjitan 'ti ca attho vutto; so idha na yujjati.) *Ekatte santiṭṭhatī* 'ti upacārabhūmiyaŋ tāva nānārammaṇavikkhepābhāvena ekatte patiṭṭhāti.

[**163**] 3-4. *Niyyānāvaraṇaṭṭhena nīvaraṇā*[5] 'ti ettha arati[6] pi sabbe pi akusalā[7] āvaraṇaṭṭhena nivāranaṭṭhena[8] nīvaraṇā 'ti vuttā. Niyyāṇāvaraṇaṭṭhenā 'ti niyyāṇānaŋ āgamanamagga-pidahanaṭṭhena. (Niyyāṇāvāraṇatthenā 'ti 'pi pāṭho, niyyāṇapaṭipakkhaṭṭhenā[9] 'ti attho.) *Nekkhammaŋ ariyānaŋ niyyāṇan* 'ti maggaṭṭhānaŋ ariyānaŋ niyyāna-saṅkhātassa ariyamaggassa hetuttā phalūpacārena ariyānaŋ niyyāṇaŋ. *Tena ca* hetubhūtena maggakkhaṇe *ariyā niyyanti* niggacchanti. Keci pana niyyāṇan 'ti maggo 'ti vadanti. Idha upacārassa adhippetattā maggakhaṇe ca ālokasaññāya sabba-

---

[1] SH *omits*. [2] SH, SM ñāṇapakkha-.
[3] *Text* Uddhataŋ cittaŋ; SH, SM Udu citaŋ.
[4] SH, SM -citan. [5] B Nīvaraṇatthena nīvaraṇānī.
[6] B āyatim. [7] B *adds* dhammā.
[8] *Not in* SH, SM.
[9] SN, SM niyyāṇānaŋ paṭikkhepanaṭṭhenā.

kusaladhammānañ ca abhāvā taŋ na yujjati. *Nivutattā* 'ti paṭicchannattā. *Na pajānātī* 'ti puggalavasena vuttaŋ.

Soḷasañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

Visuddhacittassā 'ti upacārabhūmiyaŋ yeva. [164] *Khaṇikasamodhānā* 'ti cittakkhaṇe cittakkhaṇe[1] uppajjanato khaṇo etesaŋ atthī 'ti khaṇikā upakkilesā; khaṇikānaŋ samodhāno samāgamo sambandho khaṇikasamodhāno; tasmā khaṇikasamodhānā. Uppajjamānā upakkilesā khaṇikappabandhavasena, khaṇikaparamparāvasena uppajjanti, na ekacittakkhaṇavasenā 'ti vuttaŋ hoti.

5. Paṭhamacchakke *assāsādimajjhapariyosānan* 'ti abbhantarapavisanavātassa nāsikaggaŋ vā mukhanimittaŋ vā ādi, hadayaŋ majjhaŋ, nābhi pariyosānaŋ. Taŋ tassa[2] ādimajjhapariyosānaŋ. *Satiyā anugacchato* yogissa ṭhānanānattānugamanena cittaŋ ajjhattaŋ vikkhepaŋ gacchati, taŋ *ajjhattavikkhepagataŋ cittaŋ* ekatte[3] asaṇṭhahanato *samādhissa paripantho*. *Passāsādimajjhapariyosānan* 'ti bahinikkhamaṇavātassa nābhi ādi, hadayaŋ majjhaŋ; nāsikaggaŋ vā, mukhanimittaŋ vā, bahi-ākāso vā pariyosānaŋ. Yojanā pan' ettha vuttanayen' eva veditabbā. *Assāsapaṭikaṅkhanā nikanti taṇhācariyā* 'ti nāsikāvātāyattam idaŋ kammaṭṭhānan 'ti sallakkhetvā oḷārikoḷārikassa assāsassa patthanā-saṅkhātā nikāmanā eva taṇhāpavatti. Taṇhāpavattiyā sati ekatte[3] asaṇṭhahanato *samādhissa paripantho*. *Passāsapaṭikaṅkhanā nikantī* 'ti puna assāsapubbakassa passāsassa patthanāsaṅkhātā nikanti. Sesaŋ vuttanayen' eva yojetabbaŋ. *Assāsenābhitunnassā* 'ti atidīghaŋ, atirassaŋ vā assāsaŋ karontassa assāsamūlakassa kāyacittakilamatthassa sabbhāvato,[4] tena assāsena viddhassa pīḷitassa. *Passāsapaṭilābhe mucchanā* 'ti assāsena pīḷitattā yeva passāse assādasaññino passāsaŋ patthayato, tasmiŋ passāsapaṭilābhe rajjanā. *Passāsa*-mūlake 'pi es' eva nayo.

---

[1] SM *does not repeat.*
[2] SM antassa.
[3] SH *v.l.* ekagge.
[4] SM sambhāvato.

Vuttass' eva atthassa anuvaṇṇanatthaŋ vuttesu gāthābandhesu: anugacchatī 'ti *anugacchamānā*. *Satī* 'ti ajjhattabahiddhā vikkhepahetubhūtā sati. Vikkhipati anena cittan 'ti vikkhepo. Ko so? Assāso. So ajjhattaŋ vikkhepo ajjhattavikkhepo. Tassa ākaṅkhanā *ajjhattavikkhepākaṅkhanā*.* Asammāmanasikāravasena ajjhattavikkhepakassa assāsassa ākaṅkhanā 'ti vuttaŋ hoti. Eten' eva nayena *bahiddhā vikkhepapatthanā* veditabbā. *Yehī* 'ti yehi upakkilesehi. *Vikkhepamānassā* 'ti vikkhepiyamānassa,[1] vikkhepaŋ āpādiyamānassa. *No ca cittaŋ vimuccatī* 'ti cittaŋ assāsārammaṇe ca nādhimuccati, paccanīkadhammehi ca na vimuccati. "Cittaŋ no ca vimuccati parapattiyā ca hontī" 'ti sambandho. *Vimokkhaŋ appajānantā* 'ti so vā añño vā ārammaṇavimuttivimokkhaŋ ca vipaccanīkavimuttivimokkhañ[2] ca evaŋ appajānantā. *Parapattiyā* 'ti parapaccayaŋ,[3] parasaddahanaŋ[4] arahanti, na attappaccakkhaŋ ñāṇan 'ti. "Parappaccayikā" 'ti vattabbe parapattiyā 'ti vuttaŋ. Attho pana so yeva.

6. Dutiyacchakke, *nimittan* 'ti assāsapassāsānaŋ phussanaṭṭhānaŋ. Assāsapassāsā hi dīghanāsikassa nāsapuṭaŋ ghaṭṭento pavattanti, rassanāsikassa uttaroṭṭhaŋ. Yadi hi ayaŋ yogī taŋ nimittam eva āvajjati; tassa nimittam eva āvajjamānassa *assāse cittaŋ vikampati*, na patiṭṭhātī 'ti attho. Tassa tasmiŋ citte appatiṭṭhite samādhissa abhāvato taŋ vikampanaŋ *samādhissa paripantho*. Yadi *assāsam* eva āvajjati tassa *cittaŋ* abbhantarapavesanavasena vikkhepaŋ āvahati, nimitte na patiṭṭhāti; tasmā *nimitte vikampati*. Iminā nayena sesesu 'pi yojanā kātabbā.

[**165**] Gāthāsu: *vikkhipate*[5] 'ti vikkhepīyati vikkhepaŋ āpādīyati.

---

* *So correct in the Text.*

---

[1] SH, SM vikkhipiya-.
[2] SH paccanīka-.
[3] B apappaccayaŋ.
[4] SH v.l. parasaddagahaṇaŋ.
[5] SH, SM -ppate.

7. Tatiyacchakke *atītānudhāvanaŋ cittan* 'ti phusanaṭṭhānaŋ atikkamitvā gataŋ, assāsaŋ vā passāsaŋ vā anugacchamānaŋ cittaŋ. *Vikkhepānupatitan* 'ti vikkhepena anugataŋ, vikkhepaŋ vā sayaŋ anupatitaŋ anugataŋ. *Anāgatapaṭikaṅkhanaŋ cittan* 'ti phusanaṭṭhānaŋ appattaŋ assāsaŋ vā passāsaŋ vā paṭikankhamānaŋ paccāsiŋsamānaŋ cittaŋ. *Vikkhepitan*[1] 'ti tasmiŋ appatiṭṭhānen' eva vikkhepena vikampitaŋ. *Līnan* 'ti atisithilaviriyādīhi saṅkucitaŋ. *Kosajjānupatitan* 'ti kusitabhāvānugataŋ. *Atipaggahitan* 'ti accāraddhaviriyatādī hi ati-ussāhitaŋ.[2] *Uddhaccānupatitan* 'ti vikkhepānugataŋ. *Abhiṇatan* 'ti assāsvatthūsu bhusaŋ nataŋ allīnaŋ. Apanatan 'ti nirassādāvatthūsu patihataŋ, tato apagataŋ vā apagatanataŋ va. Na tato apagatan 'ti attho. *Rāgānupatitan* 'ti ettha assāsapassāsanimittaŋ[3] manasikaroto uppannapītisukhe vā, pubbe hasita-lapita-kīḷitavatthūsu vā rāgo anupatati. *Byāpādānupatitan* 'ti ettha manasikāre nirassāda-gatacittassa uppannadomanassavasena vā, pubbe samudāciṇṇesu āghātavatthūsu vā, byāpādo anupatati.

Gāthāsu: *na samādhiyatī* 'ti na samāhitaŋ hoti. *Adhicittan* 'ti cittasīsena niddiṭṭho adhiko samādhi.

8. Ettāvatā tīhi chakkehi aṭṭhārasa upakkilese niddisitvā, idāni tesaŋ upakkilesānaŋ samādhissa paripanthabhāvasādhanena ādīnavaŋ dassento puna *assāsādimajjhapariyosānan* 'ti ādim āha. Tattha: *Kāyo pi cittam 'pi sāraddhā ca*[4] *hontī* 'ti vikkhepasamuṭṭhānarūpānaŋ vasena rūpakāyo 'pi vikkhepasantativasena cittam 'pi mahatā khobhena khubhitā sadarathā ca[4] honti. Tato mandatarena *iñjitā* kampitā; tato mandatarena *phanditā* calitā honti. Balavā[5] 'pi,[4] majjhimo 'pi, mando 'pi khobho hoti yeva, na sakkā khobhena na bhāvitun 'ti vuttaŋ hoti. [166] *Cittaŋ vikampitattā* 'ti cittassa vikampitattā.

---

[1] *Text* Vikkhambhitaŋ; SH vikampitan.
[2] SH ussāpitaŋ.
[3] B -passāsāni.
[4] B, SM *omit.*
[5] SM Phalavā.

Gāthāsu: *paripuṇṇā*[1] *abhāvitā* 'ti yathā paripuṇṇā hoti tathā abhāvitā. *Iñjito* 'ti kampito. *Phandito* 'ti mandakampito. Heṭṭhā nīvaraṇānaŋ anantarattā, *imehi ca pana nīvaraṇehī** 'ti accantasamīpanidassanavacanaŋ kataŋ. Idha pana nigamane nīvaraṇānaŋ santarattā, *tehi ca pana nīvaraṇehi* 'ti parammukha-nidassanavacanaŋ kataŋ.

Upakkilesañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

9. *Vodāne ñāṇānī* 'ti visuddhañāṇāni. *Taŋ vivajjayitvā* 'ti yaŋ pubbe vuttaŋ atītānudhāvanaŋ cittaŋ vikkhepānupatitaŋ taŋ vivajjayitvā 'ti sambandhitabbaŋ. *Ekaṭṭhāne samādahatī* 'ti assāsapassāsānaŋ phusanaṭṭhāne samaŋ ādahati patiṭṭhāpeti. [**167**] *Tatth' eva adhimocetī* 'ti ekaṭṭhāne 'ti vutte assāsapassāsānaŋ phusanaṭṭhāne yeva sanniṭṭhāpeti sanniṭṭhānaŋ karoti. *Paggaṇhītvā* 'ti dhammavicaya-pītisambojjhaṅgabhāvanāya paggahetvā. *Viniggaṇhitvā* 'ti passaddhi - samādhi - upekkhāsambojjhaṅgabhāvanāya viniggaṇhitvā; satindriya-viriyindriyehi paggahetvā; satindriya-samādhindriyehi viniggahetvā 'ti pi vadanti. *Sampajāno hutvā* 'ti asubhabhāvanādīhi. Puna *sampajāno hutvā* 'ti mettābhāvanādīhi. Yena rāgena anupatitaŋ, yena byāpādena anupatitaŋ taŋ *pajahatī* 'ti sambandho. Taŋ cittaŋ īdisan 'ti sampajānanto tappaṭipakkhena rāgaŋ pajahati, byāpādaŋ pajahatī 'ti vā attho. *Parisuddhan* 'ti nirupakkilesānaŋ. *Pariyodātan* 'ti pabhassaraŋ. *Ekattagataŋ hotī* 'ti taŋ taŋ visesaŋ pattassa taŋ taŋ ekattaŋ gataŋ hoti.

10. *Katame te ekattā* 'ti idha yujjamāne pi ekatte ekato katvā pucchati. *Dānūpasagg-upaṭṭhān-ekattan* 'ti dānavatthu-saṅkhātassa dānassa upasaggo vossajjanaŋ dānūpasaggo, dānavatthupariccāgacetanā; tassa upaṭṭhānaŋ ārammaṇakaraṇavasena upagantvā ṭhānaŋ dānupasagg-upaṭṭhānaŋ; tad' eva ekattaŋ, tena vā ekattaŋ ekaggabhāvo dānupasagg-upaṭṭhān - ekattaŋ. (Dānavossagg - upaṭṭhān - ekattan[2] 'ti

* *Text page* 163, *last line.*

[1] *Text* apari-. SH paripuṇṇaŋ. [2] *So in the Text.*

pāṭho sundarataro; so ev' attho.) Etena paduddhāravasena[1] cāgānussatisamādhi vutto. Paduddhāravasena[1] vutto 'pi c' esa, itaresaŋ tiṇṇam 'pi ekattānaŋ upanissayapaccayo hoti. Tasmā idha niddiṭṭhan 'ti vadanti.

Visākhā 'pi hi mahā-upāsikā āha: 'Idha bhante, disāsu vassaŋ vutthā bhikkhū Sāvatthiŋ āgacchsissanti Bhagavantaŋ dassanāya; te Bhagavantaŋ upasaṅkamitvā pucchissanti, "Itthannāmo bhante bhikkhu kālaṅkato[2]; tassa kā gati? ko abhisamparāyo?" 'ti. Taŋ Bhagavā byākarissati sotāpattiphale vā, sakadāgāmiphale vā, anāgāmiphale vā, arahatte vā. Ty-āhaŋ upasaṅkamitvā pucchissāmi, "Āgatapubbā nu kho bhante tena ayyena Sāvatthī?" 'ti. Sace me vakkhanti, "Āgatapubbā tena bhikkhunā Sāvatthī" 'ti; niṭṭham ettha gacchissāmi; nissaŋsayaŋ kho paribhuttaŋ tena ayyena vassikasāṭikā vā, āgantukabhattaŋ vā, gāmikabhattaŋ vā, gilānabhattaŋ vā, gilānupaṭṭhākabhattaŋ vā, gilānabhesajjaŋ vā, dhuvayāgū vā 'ti. Tassā me tad anussarantiyā pāmojjaŋ[3] jāyissati, pamuditāya pīti jāyissati; pītimanāya kāyo passambhissati, passaddhakāyā sukhaŋ vediyissāmi, sukhiniyā cittaŋ samādhiyissati. Sā me bhavissati indriyabhāvanā, balabhāvanā, bojjhaṅgabhāvanā' 'ti.

Atha vā ekattesu, paṭhamaŋ upacārasamādhivasena vuttaŋ, dutiyaŋ appaṇāsamādhivasena, tatiyaŋ vipassanāvasena, catutthaŋ maggaphalavasenā 'ti veditabbaŋ.

Samathassa nimittaŋ *samathanimittaŋ*. Vayo bhaṅgo eva lakkhaṇaŋ *vayalakkhaṇaŋ*. *Nirodho* nibbāṇaŋ. Sesam etesu tīsu vuttanayen' eva yojetabbaŋ. *Cāgādhimuttānaŋ* 'ti dāne adhimuttānaŋ. *Adhicittan* 'ti vipassanāpādakasamādhi. *Vipassakānan* 'ti bhaṅgānupassanato paṭṭhāya tīhi anupassanāhi saṅkhāre vipassantānaŋ. *Ariyapuggalānan* 'ti aṭṭhannaŋ. Dutīyādīni tīṇi ekattāni ānāpānassativasena sesakammaṭṭhānavasena ca yujjanti. *Catūhi ṭhānehī* 'ti catūhi kāraṇehi. Samādhi-vipassanā-magga-phalānaŋ vasena *eka-*

---

[1] SH saddhu-. [2] SH kālakato. [3] SH pāmujjaŋ.

ttagataŋ cittaŋ paṭipadāvisuddhipakkhandañ[1] *c' eva hoti upekkhānubrūhitañ ca ñāṇena ca sampahaŋsitan* 'ti uddesapadāni.

11. *Paṭhamassa jhānassa ko ādī* 'ti ādīni tesaŋ uddesapadānaŋ vitthāretukāmatā-pucchā-pubbaṅgamāni niddesapadāni.

12. Tattha: Paṭipadāvisuddhipakkhandan 'ti paṭipadā eva nīvaraṇamalavisodhanato visuddhi, taŋ paṭipadāvisuddhiŋ pakkhandaŋ paviṭṭhaŋ. Upekkhānubrūhitan 'ti tatramajjhattupekkhāya brūhitaŋ vaḍḍhitaŋ. Ñāṇena sampahaŋsitan 'ti pariyodāpakena ñāṇena sampahaŋsitaŋ pariyodāpītaŋ visodhitaŋ. (Paṭipadāvisuddhi nāma sasambhāriko upacāro, upekkhānubrūhanā nāma appaṇā, sampahaŋsanā nāma paccavekkhanā 'ti evam eke vaṇṇayanti.) Yasmā pana ekattagataŋ cittaŋ paṭipadāvisuddhipakkhandañ c' eva hotī 'ti ādi vuttaŋ, tasmā anto-appaṇāyam eva āgamanavasena paṭipadāvisuddhi. Tatramajjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā, dhammānaŋ anativattanādi-bhāvasādhanena pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena[2] sampahaŋsanā veditabbā.

Kathaŋ? Yasmiŋ hi samaye[3] appaṇā uppajjati tasmiŋ *yo* nīvaraṇa-saṅkhāto kilesagaṇo *tassa* jhānassa *paripantho tato cittaŋ visujjhati, visuddhattā* āvaraṇavirahitaŋ hutvā, *majjhimaŋ samathanimittaŋ paṭipajjati.* Majjhimaŋ samathanimittaŋ nāma samappavatto appaṇāsamādhi yeva. Tadanantaraŋ pana purimacittaŋ ekasantatipariṇāmanayena tathattaŋ upagacchamānaŋ majjhimasamathanimittaŋ paṭipajjati nāma. Evaŋ *paṭipannattā* tathattūpagamanena *tattha pakkhandati* nāma.

[168] 13. Evaŋ tāva purimacitte vijjamānākāranipphādikā paṭhamassa jhānassa uppādakkhaṇe yeva āgamanavasena

---

[1] *Text* -pasannañ; SH, SM -pakkhannañ (*throughout*).
[2] B -nibbatti-.
[3] SH vāre.

paṭipadāvisuddhi veditabbā. Evaŋ visuddhassa pana tassa puna visodhetabbābhāvato visodhane byāpāraŋ[1] akaronto *visuddhaŋ cittaŋ ajjhupekkhati* nāma. Samathabhāvūpagamanena samathapaṭipannassa puna samādhāne[2] byāpāraŋ akaronto ca *samathapaṭipannaŋ ajjhupekkhati* nāma. Samathapaṭipannabhāvato eva c' assa kilesasaŋsaggaŋ pahāya ekattena upaṭṭhitassa puna ekattupaṭṭhāne byāpāraŋ akaronto *ekattupaṭṭhānaŋ ajjhupekkhati* nāma. Evaŋ tatramajjhattupekkhāya kiccavasena *upekkhānubrūhanā* veditabbā.

14-16. Ye pan' ete evaŋ upekkhānubrūhite tattha jātā samādhipaññā-saṅkhātā yuganandhadhammā aññamaññaŋ anatikkamamānā[3] hutvā pavattā, yāni ca saddhādīni indriyāni nānākilesehi vimuttattā vimuttirasena ekarasāni hutvā pavattāni, yaŋ c' esa tadupagaŋ tesaŋ anativattana-ekarasabhāvanaŋ anucchavikaŋ viriyaŋ vāhayati, yā c' assa tasmiŋ khaṇe pavattā āsevanā, sabbe 'pi te ākārā yasmā ñāṇena saṅkilesa-vodānesu taŋ taŋ ādīnavañ ca ānisaŋsaŋ[4] ca disvā tathā tathā sampahaŋsitattā nipphannā, tasmā dhammānaŋ anativattanādibhāvasādhanena[5] pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena sampahaŋsanā veditabbā 'ti vuttaŋ.

Tattha yasmā upekkhāvasena ñāṇaŋ pākaṭaŋ hoti; yath' āha: "Tathā paggahitaŋ cittaŋ sādhukaŋ ajjhupekkhati upekkhāvasena, paññāvasena paññindriyaŋ adhimattaŋ hoti upekkhāvasena, nānattakilesehi cittaŋ vimuccati vimokkhavasena, paññāvasena paññindriyaŋ adhimattaŋ hoti, vimuttattā te dhammā ekarasā honti, ekarasaṭṭhena bhāvanā" 'ti. Tasmā ñāṇakiccabhūtā *sampahaŋsanā pariyosānan* 'ti vuttā.

Evaŋ tivattagatan 'ti ādīni tass' eva cittassa thomanavacanāni. Tattha: Evaŋ tivattagatan 'ti evaŋ yathāvuttena vidhinā paṭipadāvisuddhipakkhandana - upekkhānubrūhanā - ñāṇa-sampahaŋsanāvasena tividhabhāvaŋ gataŋ. *Vitakka-*

[1] SH *v.l.*; SM byāpādaŋ.
[2] B samādāne.
[3] SH, SM anativattamānā.
[4] SH *omits*.
[5] SH anuvattanā-.

sampannan 'ti kilesakkhobhavirahitattā vitakkena sundarabhāvaŋ paññaŋ gataŋ. *Cittassa adhiṭṭhānasampannan* 'ti tasmiŋ yeva ārammaṇe cittassa nirantarappavatti-saṅkhātena adhiṭṭhānena sampannaŋ anūnaŋ yathā adhiṭṭhānavasiyaŋ adhiṭṭhānan 'ti jhānappavatti, tathā idhā pi cittassa adhiṭṭhānan 'ti cittekaggatā 'pi yujjati. Tena hi ekasmiŋ yeva ārammaṇe cittaŋ adhiṭṭhāti, na ettha vikkhippatī 'ti. *Samādhisampannan* 'ti visuŋ vuttattā pana vuttanayen' eva gahetabbaŋ.

Athavā samādhiss' eva jhānaṅgasaṅgahitattā cittassa adhiṭṭhānasampannan 'ti jhānaṅgapañcakavasena vuttaŋ. Samādhisampannan 'ti indriyasaṅgahitattā indriyapañcakavasena. Dutiyajjhānādīsu pana alabbhamānā 'ti padāni pahāya labbhamānakavasena *pītisampannan* 'ti ādi vuttaŋ.

[**169**] 17-20. *Aniccānupassanā*dīsu aṭṭhārasasu mahāvipassanāsu vitakkādayo paripuṇṇā yeva. Tāsaŋ kāmāvacarattā, etāsu ca appaṇāya abhāvato. *Paṭipadāvisuddhi*-ādayo khaṇikasamādhivasena yojetabbā. Catūsu maggesu paṭhamajjhānikavasena vitakkādīnaŋ labbhanato labbhamānakavasen' eva vitakkādayo paripuṇṇā vuttā. Dutiyajjhānikādīsu hi maggesu vitakkādayo jhānesu viya parihāyantī 'ti.

Ettāvatā terassa vodānañāṇāni vitthārato niddiṭṭhāni honti. Kathaŋ ? Ekaṭṭhāne samādahanena, tatth' eva adhimuccanena, kosajjapajahanena, uddhaccapajahanena, rāgapajahanena, byāpādapajahanena sampayuttāni cha ñāṇāni ca; catūhi ekattehi sampayuttāni cattāri ñāṇāni; paṭipadāvisuddhi-upekkhānubrūhanā-sampahaŋsanābhisampayuttāni tīṇi ñāṇānī 'ti. Evaŋ terasa ñāṇāni niddiṭṭhāni.

[**170**] 21. Evaŋ sante 'pi ānāpānasatisamādhi-bhāvanāvasena tesaŋ nipphattiŋ dassetukāmo tāni ñāṇāni anigametvā 'va *Nimittaŋ assāsapassāsā* 'ti ādinā nayena codanāpubbaṅgamaŋ ānāpānasatisamādhi-bhāvanāvidhiŋ dassetvā ante tāni ñāṇāni nigametvā dassesi. Tattha: nimittaŋ vuttam eva. *Anārammaṇā-m-ekacittassā* 'ti anārammaṇā ekacittassa.

Ma kāro pan' ettha padasandhikaro. ("Anārammaṇam ekacittassā" 'ti 'pi pāṭho. Ekassa cittassa ārammaṇaŋ na bhavantī 'ti attho). *Tayo dhamme* 'ti nimittādayo tayo dhamme. *Bhāvanā* 'ti ānāpānasatisamādhi bhāvanā.

[171] 22. *Kathan* 'ti paṭhamaŋ vuttāya codanāgāthāya, anantaraŋ vuttāya parihāragāthāya atthaŋ kathetukamyatāpucchā. *Na c' ime* 'ti na ca ime. ("Na ca 'me" 'ti 'pi pāṭho. So yeva padacchedo.) Kathaŋ *na ca aviditā honti*? Kathaŋ *na ca cittaŋ vikkhepaŋ gacchatī*? 'ti evaŋ kathaŋ saddo sesehi 'pi pañcahi yojetabbo. *Padhānaŋ paññāyatī* 'ti ānāpānasatisamādhi-bhāvanārambhakaŋ viriyaŋ sandissati. Viriyaŋ hi padahanti tenā 'ti padhānan 'ti vuccati. *Payogañ ca sādhetī* 'ti nīvaraṇavikkhambhakaŋ jhānañ ca yogī[1] nipphādeti. Jhānaŋ hi nīvaraṇavikkhambhaṇāya payuñjīyatī 'ti payogo 'ti vuttaŋ. *Visesam adhigacchatī* 'ti saŋyojanappahāṇakaraŋ maggañ ca paṭilabhati. Maggo hi samathavipassanānaŋ ānisaŋsattā viseso 'ti vutto. Visesassa ca pamukhabhūtattā ca-kārena samuccayo na kato.

Idāni taŋ pucchitam atthaŋ upamāya sādhento *Seyyathā 'pi rukkho* 'ti ādim āha. Tass' attho: yathā nāma kakacena phālanatthaŋ vāsiyā tacchitvā rukkho phālanakāle niccalabhāvatthaŋ *same bhūmi*-ppadese payogakkhamaŋ katvā ṭhapito. *Kakacenā* 'ti hatthakakacena. *Āgate* 'ti rukkhaŋ phusitvā attano samīpabhāgaŋ āgate. *Gate* 'ti rukkhaŋ phusitvā parabhāgaŋ[2] gate. *Vā*-saddo samuccayattho. *Na aviditā hontī* 'ti rukkhe kakacadantehi phuṭṭhaŋ purisena pekkhamānaŋ ṭhānaŋ appatvā tesaŋ āgamana-gamanābhāvato sabbe 'pi kakacadantā viditā 'va honti. *Padhānan* 'ti rukkhacchedanakiriyaŋ. *Visesam adhigacchatī* 'ti vacanaŋ upamāya n' atthi.* *Upanibandhanānimittan* 'ti upanibandhanāya satiyā nimittabhūtaŋ kāraṇabhūtaŋ nāsikaggaŋ vā, mukhanimittaŋ vā. Upanibandhati etāya ārammaṇe

* *This justifies the omission mentioned in footnote 2 of the Text.*

[1] SH *v.l.* yo hi. [2] SH *v.l.*; SM -bhāvaŋ.

cittan 'ti upanibandhanā nāma, sati. *Nāsikagge vā* 'ti dīghanāsiko nāsikagge, *mukhanimitte vā* 'ti rassanāsiko uttaroṭṭhe. Uttaroṭṭho hi mukhe satiyā nimittan 'ti mukhanimittan 'ti vutto. *Āgate* 'ti phuṭṭhaṭṭhānato abbhantaraŋ āgate. *Gate* 'ti phuṭṭhaṭṭhānato bahiddhā gate. *Na viditā hontī* 'ti phusanaṭṭhānaŋ appatvā assāsapassāsānaŋ āgamanagamanābhāvato sabbe 'pi te viditā eva honti.

23. Kammanīyaŋ hotī 'ti yena viriyena *kāyo 'pi cittam 'pi kammanīyaŋ* bhāvanākammakkhamaŋ bhāvanākammayoggaŋ *hotī*, *idaŋ* viriyaŋ *padhānaŋ* nāmā 'ti phalena kāraṇaŋ vuttaŋ hoti. *Upakkilesā pahīyantī* 'ti vikkhambhanavasena nīvaraṇāni pahīyanti. *Vitakkā vūpasammantī* 'ti nānārammaṇacarino anavaṭṭhitā vitakkā vūpasamaŋ gacchanti. Yena jhānena upakkilesā pahīyanti, vitakkā vūpasammanti *ayaŋ payogo* 'ti payogam apekkhitvā pulliṅganiddeso kato. *Saŋyojanā pahīyantī* 'ti tan tam maggavajjhā saŋyojanā samucchedappahāṇena pahīyanti. *Anusayā byantīhontī* 'ti pahīṇānaŋ puna anuppattidhammakattā vigato uppādanto vā, vayanto etesan 'ti byantā. Pubbe abyantā[1] byantā hontī 'ti byantīhonti; vinassantī 'ti attho. Saŋyojanappahāṇaŋ anusayappahāṇena hoti, na aññathā 'ti dassanatthaŋ anusayappahāṇam āha. Yena maggena saŋyojanā pahīyanti, anusayā byantīhonti, *ayaŋ viseso* 'ti attho.

Catutthacatukke ariyamaggassā-pi niddiṭṭhattā idha ariyamaggo vutto. Ekacittassa ārammaṇadvayābhāvassa avutte 'pi siddhattā taŋ avissajjetvā 'va *Evaŋ ime tayo dhammā ekacittassa ārammaṇā na* [172] *hontī* 'ti nigamanaŋ kataŋ.

24. Idāni taŋ bhāvanāsiddhisādhakaŋ yogāvacaraŋ thunanto *Ānāpānasati yassā* 'ti gāthaŋ vatvā tassā niddesam āha. Tattha ānāpānasatiyo *yathā Buddhena desitā* tathā *paripuṇṇā subhāvitā anupubbaŋ paricitā yassa* atthi saŋvijjati, *so imaŋ lokaŋ pabhāseti*. Kiŋ viya? *Abbhā mutto 'va candimā*. Yathā abbhādīhi mutto candimā imaŋ okāsalokaŋ[2] pabhāseti, tathā so yogāvacaro imaŋ khandhādilokaŋ

[1] SH *v.l.*; SM abyanti. [2] SH *v.l.* obhāsa-.

pabhāsetī 'ti gathāya sambandho. Abbhā mutto 'va candimā 'ti ca padassa niddese mahikādīnam 'pi vuttattā ettha ādi-saddalopo kato 'ti veditabbo. Gathāniddese no passāso . . . . . . no assāso 'ti so yeva attho, paṭisedhena visesetvā vutto. *Upaṭṭhānaŋ satī* 'ti āsammussanatāya tam eva assāsaŋ upagantvā ṭhānaŋ sati nāmā 'ti attho. Tathā[1] passāsaŋ. Ettāvatā ānāpānesu sati ānāpānasatī 'ti attho, vutto hotī.

Idāni sativasen' eva *Yassā* 'ti vuttaŋ puggalaŋ niddisitukāmo *Yo assasati tass' upaṭṭhāti, yo passasati tass' upaṭṭhātī* 'ti vuttaŋ. Yo assasati tassa sati assāsaŋ upagantvā tiṭṭhati, yo passasati tassa sati passāsaŋ upagantvā tiṭṭhatī 'ti attho. *Paripuṅṅā* 'ti jhāna-vipassanā-maggaparamparāya arahattamagguppattiyā paripuṇṇā. Te yeva hi jhāna-vipassanāmagga-dhamme sandhāya pariggahaṭṭhenā 'ti ādim āha. Te hi dhammā iminā yoginā pariggayhamānattā pariggahā, tena *pariggahaṭṭhena paripuṇṇā*. Tattha sabbesaŋ cittacetasikānaŋ aññamaññaparivārattā *parivāraṭṭhena paripuṇṇā*. Bhāvanāpāripūrivasena *paripūraṭṭhena paripuṇṇā*.

Catasso bhāvanā 'ti ādīni *subhāvitā* 'ti vuttapadassa atthavasena vuttāni. *Catasso bhāvanā* heṭṭha vuttā yeva. *Yānīkatā* 'ti yuttayānasadisā katā. *Vatthukatā* 'ti paṭiṭṭhaṭṭhena vatthusadisā katā. *Anuṭṭhitā* 'ti paccupaṭṭhitā. *Paricitā* 'ti samantato citā upacitā. *Susamāraddhā* 'ti suṭṭhu samāraddhā sukatā.

25. *Yattha yattha ākaṅkhatī* 'ti yesu yesu jhānesu, yāsu yāsu vipassanāsu sace icchati; *tattha tatthā* 'ti tesu tesu jhānesu, tāsu tāsu vipassanāsu. *Vasippatto* 'ti vasībhāvaŋ bahubhāvaŋ patto. *Bala[2]-ppatto* 'ti samathavipassanā bala[2]-ppatto. *Vesārajjappatto* 'ti visāradabhāvaŋ pākaṭabhāvaŋ patto. *Te dhammā* 'ti samathavipassanādhammā. *Āvajjanapaṭibaddhā* 'ti āvajjanāyattā. Āvajjitamatte yeva tassa santānena ñāṇena vā sampayogaŋ gacchantī 'ti attho. *Ākaṅ-*

---

[1] SH *v.l.*; SM Tato. [2] SH *v.l.* phala-.

khanapaṭibaddhā[1] 'ti ruci-āyattā; rocitamatte yeva vuttanayena sampayogaŋ gacchantī 'ti attho. *Manasikāro* pan' ettha āvajjanāya *cittuppādo,* ākaṅkhanāya vevacanavasena atthavivaraṇatthaŋ vutto. *Tena vuccati yānīkatā* 'ti evaŋ katattā yeva te yuttayānasadisā katā hontī 'ti vuttaŋ hoti.

Yasmiŋ yasmiŋ vatthusmin 'ti soḷasavatthūsu ekekasmiŋ. *Svādhiṭṭhitan* 'ti suppatiṭṭhitaŋ. *Supaṭṭhitā* 'ti suṭṭhu upaṭṭhitā. Sampayuttacitta-satīnaŋ sah' eva sakasakakiccakaraṇato anulomapaṭilomavasena yojetvā te dve dhammā dassitā. *Tena vuccati vatthukatā* 'ti evaŋ-bhūtattā yeva katapatiṭṭhā hontī 'ti vuttaŋ hoti.

Yena yena cittaŋ abhinīharatī 'ti pubbapavattito apanetvā yattha yattha bhāvanāvisese cittaŋ upaneti. *Tena tena sati anuparivattatī* 'ti tasmiŋ tasmiŋ yeva bhāvanāvisese sati anukūlā hutvā pubbapavattito nivattitvā pavattati. Yena . . . tenā 'ti c' ettha "Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī" 'ti ādīsu viya bhummatthe veditabbo. *Tena vuccati anuṭṭhitā* 'ti evaŋ-karaṇato yeva taŋ taŋ bhāvanaŋ anugantvā ṭhitā hontī 'ti vuttaŋ hoti.

Ānāpānasatiyā satipadhānattā[2] vatthukatānuṭṭhita-padesu satiyā saha yojanā katā 'ti veditabba. Yasmā pana paripuṇṇā yeva paribhāvitā honti vaḍḍhitā laddhā sevanā, tasmā paripuṇṇā 'ti pade vuttā tayo atthā *paricitā* 'ti pade 'pi vuttā. Catuttho visesattho 'pi vutto. Tattha: *satiyā pariggaṇhanto* 'ti sampayuttāya, pubbabhāgāya vā, satiyā pariggahetabbe pariggaṇhanto yogī. [**173**] *Jināti pāpake akusale dhamme* 'ti samucchedavasena lāmake kilese jināti abhibhavati; ayañ ca puggalādhiṭṭhānā dhammadesanā. Dhammesu hi jinantesu taŋ dhammasamaṅgi-puggalo 'pi jināti nāma. Te ca dhammā satiŋ avihāya attano pavattikkhaṇe jinitum āraddhā jitā 'ti vuccanti, yathā bhuñjitum āraddho bhutto 'ti vuccati. Lakkhaṇam pan' ettha saddasatthato veditabbaŋ. Evaŋ sante 'pi parijitā 'ti vattabbe ja-kārassa ca-kāraŋ

[1] *Text* -ppaṭibandhā. [2] SH *v.l.*; SM -paṭṭhānattā.

katvā *paricitā* 'ti vuttaŋ. Yathā: sammā gado assā 'ti Sugato 'ti atthavikappe da-kārassa ta-kāro niruttilakkhaṇena kato, evam idhā-pi veditabbo. Imasmiŋ atthavikappe paricitā 'ti padaŋ kattusādhanaŋ, Purimāni tīṇi kammasādhanāni.

Cattāro susamāraddhā 'ti cattāro susamāraddhatthā 'ti vuttaŋ hoti. Attha-saddassa lopo daṭṭhabbo. Susamāraddhā 'ti padassa atthā 'pi hi idha susamāraddhā 'ti vuttā 'ti veditabbā, susamā āraddhadhammā vā. Catur-atthabhedato cattāro vuttā 'ti veditabbā, dhammabhedato. Yasmā pana subhāvitā yeva susamāraddhā honti, na aññe; tasmā tayo bhāvanatthā* idhā-pi vuttā. Āsevanattho 'pi tīsu vuttesu vutto yeva hoti, tasmā taŋ avatvā tappaccanīkānaŋ samūhatattho vutto. Paccanīkasamugghātena hi āraddhapariyosānaŋ paññāyati. Tena susamāraddhassa sikhāppatto attho vutto hotī. Tattha: *Tappaccanīkānan* 'ti tesaŋ jhānavipassanāmaggānaŋ paṭipakkhabhūtānaŋ. *Kilesānan* 'ti kāmacchandādīnaŋ niccasaññādisampayuttānaŋ sakkāyadiṭṭhādīnañ ca. *Susamūhatattā* 'ti vikkhambhaṇa-tadaṅgasamucchedavasena suṭṭhu samūhatattā nāsitattā. (Potthakesu pana susamugghātattā† 'ti likhanti, taŋ na sundaraŋ.)

Puna tass' eva padassa aññam 'pi atthavikampaŋ dassento *susaman* 'ti adim āha. Tattha: *Tattha jātā* 'ti tasmiŋ sikhāppattabhāvanāvisese jātā. *Anavajjā* 'ti kilesānaŋ ārammaṇabhāvānupagamanena kilesadosavirahitā. *Kusalā* 'ti jātivasena kusalā. *Bodhipakkhiyā* 'ti bujjhanaṭṭhena bodhī 'ti laddhanāmassa ariyassa pakkhe bhavattā bodhipakkhiyā. Pakkhe bhavattā 'ti hi upakārabhāve ṭhitattā. Te ca: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo 'ti sattatiŋsa dhammā. *Idaŋ saman* 'ti idaŋ maggakkhaṇe dhammajātaŋ samucchedavasena kilese sameti vināsetī 'ti samaŋ nāma.

---

* *See Text, p.* 172, *l.* 14. † *So in Text.*

Nirodho nibbāṇan 'ti dukkhanirodhattā nirodho. Vānasaṅkhātāya taṇhāya abhāvā nibbāṇaŋ. *Idaŋ susaman* 'ti idaŋ nibbāṇaŋ sabbasaṅkhata-visamāpagatattā suṭṭhu saman 'ti susamaŋ nāma.[1] *Ñātan* 'ti bodhipakkhiya-saṅkhātaŋ samaŋ asammohato ñāṇena ñātaŋ. Nibbāṇa-saṅkhātaŋ susamaŋ ārammaṇato ñāṇena ñātaŋ. Tad eva dvayaŋ vā ten' eva cakkhunā viya[2] *diṭṭhaŋ*. *Viditan* 'ti tad eva dvayaŋ santāne uppādanena ārammaṇakaraṇena ca paṭiladdhaŋ. Ñātaŋ viya *paññāya sacchikataŋ phassitañ*[3] ca. *Asallīnaŋ, asammuṭṭhā, asāraddho, ekaggan* 'ti purimapurimassa padassa atthappakāsanaŋ. Tattha: *Āraddhan* 'ti paṭṭhapitaŋ. Asallīnan 'ti asaṅkucitaŋ. *Upaṭṭhitā* 'ti upagantvā ṭhitā. Asammuṭṭhā 'ti avinaṭṭhā. *Passaddho* 'ti nibbuto. *Asāraddho* 'ti niddaratho. *Samāhitan* 'ti samaŋ[1] ṭhapitaŋ.[4] *Ekaggan* 'ti avikkhittaŋ.

Cattāro susamāraddhā 'ti ādi sakalassa susamāraddhavacanassa mūlattho, atthi saman 'ti ādi pana susama-vacanassa. Ñātan 'ti ādi āraddha-vacanassa vikappatthā. Tatthāyaŋ padatthasaŋsandanā: Samā ca susamā ca dhammā "samasusamā" 'ti vattabbe ekadesa-sarūpekasesaŋ katvā "susamā" icceva vuttā, yathā "Nāmañ ca rūpañ ca nāmarūpañ ca, nāmarūpan" 'ti. Idaŋ samaŋ, idaŋ susaman 'ti pana anaññāpekkhaŋ katvā napuŋsakavacanaŋ kataŋ. Yasmā pana ñātam 'pi siddhan 'ti vuccati, āraddhañ ca atthato ekaŋ, vidita-sacchikata-phassitāni pana ñāta-vevacanāni; tasmā ñātan 'ti āraddhattho yeva vutto hoti.

Āraddhaŋ hoti viriyaŋ asallīnan 'ti ayam pana araddhavacanassa ujukattho yeva. Upaṭṭhitā satī 'ti ādīni pana sampayuttaviriyassa upakāradhamma dassanatthaŋ vuttāni, na āraddha-vacanassa atthadassanatthaŋ. Purimena atthena suṭṭhu samāraddhā 'ti susamāraddhā ca, iminā atthena susamā āraddhā 'ti susamāraddhā ca ekasese kate susamāraddhā 'ti vuccanti. Imam atthaŋ pariggahetvā *tena vuccati susamāraddhā* 'ti vuttaŋ.

[1] B *omits.* [2] SH 'pi. [3] B passitaŋ. [4] B samappitaŋ.

26. *Anupubban* 'ti yathākkamenā 'ti attho; pubbaŋ pubbaŋ anū 'ti vuttaŋ hoti. *Dīghaŋ assāsavasenā* 'ti dīghan 'ti vutta-assāsavasena. *Purimā purimā* 'ti purimā purimā sati, purimā[1] purimā[1] samādhi.[1] Etena pubban 'ti padassa attho vutto hoti. *Pacchimā pacchimā* 'ti sati yeva. Etena anū 'ti padassa attho vutto hoti. Ubhayena pubbañ ca *anu* ca *paricitā* 'ti attho vutto hoti. Upari soḷasa vatthūni vitthāretvā vacanato idha saṅkhipitvā *paṭinissaggānupassī* 'ti antimam[2] eva dassitaŋ. Yasmā sikkhāppattabhāvanassa sabbā 'pi ānāpānasatiyo punappunaŋ yathāruci pavattanato anuparicitā 'pi honti, tena vuttaŋ: *Aññamaññaŋ paricitā c' eva honti anuparicitā cā* 'ti.

27. Yathatthā 'ti yathāsabhāvatthā. *Attadamaṭṭho* 'ti arahattamaggakkhaṇe attano nibbisevanattho. *Samathaṭṭho* 'ti sītibhāvattho. *Parinibbāṇaṭṭho* 'ti kilesaparinibbānena. *Abhiññaṭṭho* 'ti sabbadhammavasena. *Pariññātaṭṭhā*dayo maggañāṇakiccavasena. [174] *Saccābhisamayaṭṭho* catunnaŋ saccānaŋ ekapaṭivedhadassanavasena. *Nirodhe patiṭṭhāpakaṭṭho* ārammaṇakaraṇavasena.

28. *Buddho* 'ti padassa abhāve 'pi "Buddhenā" 'ti pade yo so buddho taŋ niddisitukāmena Buddho 'ti vuttaŋ. *Sayambhū* 'ti upadesaŋ vinā sayam eva bhūto. *Anācariyako* 'ti sayambhū-padassa atthavivaraṇaŋ. Yo hi ācariyaŋ vinā saccāni paṭivijjhati, so sayambhū nāma hoti. *Pubbe ananussutesū* 'ti ādi anācariyakabhāvassa atthappakāsanaŋ. Ananussutesū 'ti ācariyaŋ ananussutesu. *Sāman* 'ti sayam eva. *Abhisambujjhī* 'ti bhusaŋ sammā paṭivijjhi. *Tattha ca sabbaññutaŋ pāpuṇī* 'ti tesu ca saccesu sabbaññutabhāvaŋ pāpuṇi. Yathā saccāni paṭivijjhantā sabbaññuno honti, tathā saccānaŋ paṭividdhattā evaŋ vuttaŋ. (Sabbaññutaŋ patto 'ti 'pi pāṭho.) *Balesu ca vasībhāvan* 'ti dasasu ca tathāgatabalesu issarabhāvaŋ pāpuṇi. Yo so evambhūto so Buddho 'ti vuttaŋ hoti. Tattha sabbesu dhammesu appaṭihata-ñāṇanimittānuttara-vimokkhādhigama-paribhāvitaŋ

[1] SH *omits*. [2] B antimapadaŋ.

khandhasantānaŋ upādāya paṇṇattiko, sabbaññutapadaṭṭhānaŋ vā saccābhisambodhiŋ upādāya paṇṇattiko sattaviseso buddho. Ettāvatā atthato Buddha-vibhāvanā katā hoti.

Idāni byañjanato vibhāvanto *Buddho 'ti ken' aṭṭhena buddho?* 'ti ādim āha. Tattha yathā loke avagantā[1] avagato[1] 'ti vuccati, evaŋ *bujjhitā saccānī 'ti buddho*; yathā paṇṇasosā vātā paṇṇasusā 'ti vuccanti evaŋ bodhetā pajāyā 'ti buddho. *Sabbaññutāya buddho* 'ti sabbadhamma-bujjhanasamatthāya buddhiyā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Sabbadassāvitāya buddho* 'ti sabbadhammānaŋ ñāṇacakkhunā diṭṭhattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Anaññaneyyatāya buddho* 'ti aññena abodhanīyato sayam eva buddhattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Visavitāya buddho* 'ti nānāguṇavisavanato[2] padumam iva visavanaṭṭhena[3] Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Khīṇāsava-saṅkhātena buddho* 'ti ādīhi chahi pariyāyehi cittasaṅkocakara-dhammappahāṇena niddākkhayavibuddho puriso viya sabbakilesa-niddākkhayavibuddhattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. Saṅkhā[4] Saṅkhānan[5] 'ti atthato ekattā *saṅkhātenā* 'ti vacanassa koṭṭhāsenā 'ti attho. Taṇhālepa-diṭṭhilepābhāvena *nirūpalepa*[6]*-saṅkhātena.* Savāsanānaŋ sabbakilesānaŋ pahīṇattā ekantavacanena visesetvā *ekantavītarāgo* 'ti ādi vuttaŋ. *Ekantanikkileso* 'ti rāgadosamohavisesehi sabbakilesehi nikkileso. *Ekāyanamaggaŋ gato 'ti buddho* 'ti gamanatthānaŋ dhātūnaŋ bujjhanatthattā, bujjhanatthā 'pi dhātuyo gamanatthā honti tasmā, ekāyanamaggaŋ gatattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. Ekāyanamaggo 'ti c' ettha:

Maggo pantho patho pajjo
Añjasaŋ vaṭumāyanaŋ,
Nāvā uttarasetū ca
Kullo ca bhīsi saṅkamo

---

[1] B āgantā āgato.
[2] B -vikasanato; SM -visesaṇato.
[3] B, SM vikasana-.
[4] B saṅkhataŋ.
[5] B Saṅkhātan.
[6] *Text* nirupadhi; B nilleparūpa.

'ti maggassa bahūsu nāmesu āyananāmena vutto. Tasmā ekamaggabhūto maggo, na dvedhāpathabhūto 'ti attho. Athavā ekena ayitabbo maggo 'ti ekāyanamaggo. Ekenā 'ti gaṇasaṅgaṇikaŋ pahāya pavivekena cittena. Āyitabbo 'ti paṭipajjitabbo. Āyanti vā etenā 'ti āyano. Saŋsārato nibbānaŋ gacchantī 'ti attho. Ekesaŋ āyano Ekāyano. Eke 'ti seṭṭhā. Sabbasattaseṭṭhā[1] ca sammāsambuddhā.[2] Tasmā ekāyanamaggo 'ti sammāsambuddhānaŋ āyanabhūto maggo 'ti vuttaŋ hoti. Āyatī 'ti vā āyano, gacchati pavattatī attho. Ekasmiŋ āyano maggo 'ti Ekāyanamaggo. Ekasmiŋ yeva Buddhasāsane pavattamāno maggo, na aññatthā 'ti vuttaŋ hoti. Api ca ekaŋ āyatī 'ti ekāyano; pubbabhāge nānāmukhabhāvanānaya-ppavatto, aparabhāge ekaŋ nibbāṇam eva gacchatī 'ti vuttaŋ hoti. Tasmā Ekāyanamaggo 'ti ekanibbānagamanamaggo 'ti attho.

Eko anuttaraŋ sammāsambodhiŋ abhisambuddho 'ti Buddho 'ti na parehi buddhattā[3] buddho, kiŋ pana sayam eva anuttaraŋ sammāsambodhiŋ abhisambuddhattā Buddho 'ti vuttaŋ hoti. *Abuddhivihatattā buddhipaṭilābhā Buddho* 'ti: Buddhi, buddhaŋ, bodho 'ti pariyāyavacanam etaŋ. Tattha yathā nīlarattaguṇayogā "Nīlo paṭo, ratto paṭo" 'ti vuccati, evaŋ buddhiguṇayogā Buddho 'ti ñāpetuŋ vuttaŋ hoti.

Tato paraŋ: Buddho 'ti n' etaŋ *nāman* 'ti ādi attham anugatā ayaŋ paññattī 'ti ñāpanatthaŋ vuttaŋ. Tattha: *mittā* sahāyā. *Amaccā* bhaccā. *Ñātī* pitupakkhikā. *Sālohitā* mātupakkhikā. *Samaṇā* pabbajjūpagatā. *Brāhmaṇā* bhovādino, samitapāpa-bāhitapāpā ca. *Devatā* Sakkādayo, brahmāno ca. Vimokkhantikan 'ti vimokkho arahattamaggo, vimokkhassa anto arahattaphalaŋ, tasmiŋ vimokkhante bhavaŋ vimokkhantikaŋ nāma. Sabbaññubhāvo nāma hi arahattamaggena sijjhati, arahattaphalodaye siddho hoti. Tasmā sabbaññubhāvo vimokkhante bhavo hoti. Taŋ nemittikam 'pi nāmaŋ vimokkhante bhavaŋ nāma hoti. Tena

---

[1] SH -seṭṭho. [2] SH -buddho.
[3] B paresaŋ vibuddhattā.

vuttaŋ: *Vimokkhantikam etaŋ buddhānaŋ bhagavantānan* 'ti. *Bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā* 'ti mahābodhirukkhamūle yathāvuttakkhaṇe sabbaññutañāṇassa paṭilabhena saha. *Sacchikā paññattī* 'ti arahattaphalasacchikiriyāya, sabbadhammasacchikiriyāya vā, jātā paññatti. *Yad idaŋ Buddho* 'ti yā ayaŋ Buddho 'ti paññatti.

29. *Yathā Buddhena desitā* 'ti gāthāpadassa pana iminā padabhājanīye vuttatthena ayaŋ saŋsadanā: Ānāpānasatiyo ca yathā Buddhena desitā, yena pakārena desitā, yathāsaddena saṅgahitā dasa yathatthā ca yathā Buddhena desitā, yena pakārena desitā 'ti pakāratthassa ca yathā-saddassa sabhāvatthassa ca yathā-saddassa sarūpekasesavasena ekasesaŋ katvā *yathā* 'ti vuttan 'ti veditabbaŋ. Padabhājanīye pan' assa yathatthesu ekekassa yojanāvasena *desito* 'ti ekavacanaŋ kataŋ. *So hi gahaṭṭho vā hoti pabbajito vā* 'ti vuttattā ādipade 'pi yassa gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā 'ti vuttam eva hoti. *Loka*-ttho vutto yeva.

30. *Pabhāsetī* 'ti attano ñāṇassa pākaṭaŋ karotī 'ti attho. *Abhisambuddhattā* 'ti sāvakapāramīñāṇena 'pi paṭividdhabhāvena. [175] *Obhāsetī* 'ti kāmāvacarabhūtaŋ lokaŋ. *Bhāsetī* 'ti rūpāvacarabhūtaŋ lokaŋ. *Pabhāsetī* 'ti arūpāvacarabhūtaŋ lokaŋ.

31. *Ariyañāṇan* 'ti arahattamaggañāṇaŋ. *Mahikāmutto* 'ti mahikāya mutto. Mahikā 'ti nīhāro vuccati. (Mahiyā mutto 'ti 'pi pāṭho.) *Dhūmarajā mutto* 'ti dhūmato ca rajato ca mutto. *Rahugahaṇā vippamutto* 'ti rāhuno candassa āsannūpakkilesattā dvīhi upasaggehi visesetvā vuttaŋ. *Bhāsate* iti sa-obhāsaṭṭhena. *Tapate* iti satejaṭṭhena. *Virocate* iti ruciraṭṭhena. *Evam evan*[1] 'ti evaŋ evaŋ. Yasmā pana cando 'pi sayaŋ bhāsanto tapanto virocanto imaŋ okāsalokaŋ obhāseti, *bhikkhu* ca paññāya bhāsanto tapanto virocanto imaŋ khandhādilokaŋ paññāya obhāseti, tasmā ubhayatrā-pi bhāsatī 'ti avatvā bhāsate icc-eva vuttaŋ.[2] Evaŋ hi vutte hetu-attho vutto hoti.

---

[1] *Text* eva. [2] *As given in* vv.ll. *in Text.*

"Ativisadatarābha[1]-suriyopamaŋ agahetvā kasmā candopamā gahitā"? 'ti ce: Sabbakilesapariḷāhavūpasamena santassa bhikkhuno santaguṇayutta-candopamā anucchavikā 'ti gahitā 'ti veditabbaŋ. Evaŋ ānāpānasati-bhāvanāsiddhisādhakaŋ yogāvacaraŋ thunitvā imāni terasa ñāṇanī 'ti tāni ñāṇāni nigametvā dassetī 'ti.

Vodānañāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

32. Satokāri-ñāṇaniddese*: mātikāyaŋ *Idha bhikkhū* 'ti imasmiŋ sāsane bhikkhu. Ayaŋ hi ettha idha-saddo sabbappakāra-ānāpānasati-samādhinibbattakassa puggalassa sannissayabhūta-sāsanaparidīpano, aññasāsanassa tathābhāvapaṭisedhano ca. Vuttaŋ h' etaŋ: "Idh' eva bhikkhave samaṇo . . . suññā parappavādā samaṇehi aññe" 'ti. *Araññagato vā, rukkhamūlagato vā, suññāgāragato vā* 'ti idam assa ānāpānasatisamādhi - bhāvanānurūpa-senāsanapariggahaparidīpanaŋ. Imassa hi bhikkhuno dīgharattaŋ rūpādīsu ārammaṇesu anuvisaṭaŋ cittaṃ sammā[2] ānāpānasatisamadhi-ārammaṇaŋ abhirūhituŋ na icchati. Kuṭagoṇayuttaratho viya uppatham eva dhāvati. Tasmā seyyathā 'pi nāma gopo kūṭadhenuyā sabbaŋ khīraŋ pivitvā vaḍḍhitaŋ kūṭavacchaŋ dametukāmo dhenuto apanetvā ekam-ante mahantaŋ thambhaŋ nikhanitvā tattha yottena bandheyya, ath' assa so vaccho ito c' ito ca vipphanditvā palāyituŋ asakkonto tam eva thambhaŋ upanisīdeyya vā upanipajjeyya vā; evam evaŋ iminā bhikkhunā dīgharattaŋ rūpārammaṇādi rasapānavaḍḍhitaŋ duṭṭhacittaŋ dametukāmena rūpādi-ārammaṇato apanetvā araññaŋ vā rukkhamūlaŋ vā, suññāgāraŋ vā, pavesetvā tattha assāsapassāsa-thambhe satiyottena bandhitabbaŋ. Evam assa taŋ cittaŋ ito c' ito ca vipphanditvā 'pi pubbe āciṇṇārammaṇaŋ alabhamānaŋ satiyottaŋ chinditvā palāyi-

* *Compare* Visuddhimagga VIII. 3.

[1] B Ativicarantaŋ rāgaŋ; SM ativītarābhaŋ. [2] SH *omits*.

tuŋ asakkontaŋ tam ev' ārammaṇaŋ upacāra-ppaṇāvasena upanisīdati c' eva upanipajjati ca. Ten' āhu porāṇā:

> Yathā thambhe nibandheyya
> Vacchaŋ dammaŋ naro idha,
> Bandheyy' evaŋ sakaŋ cittaŋ
> Satiyā-rammaṇe daḷhan
> (Vis. Magga. VIII.)

'ti. Evam assa taŋ senāsanaŋ bhāvanānurūpaŋ hoti. Atha vā yasmā idaŋ kammaṭṭhānappabhede muddhabhūtaŋ[1] sabbabuddha-paccekabuddha-buddhasāvakānaŋ visesādhigama-diṭṭhadhammasukhavihāra-padaṭṭhānaŋ, ānāpānasati-kammaṭṭhānaŋ, itthipurisa-hatthi-assādisaddasamākulaŋ gāmantaŋ apariccajitvā na sukaraŋ bhāvetuŋ, saddakaṇṭakattā jhānassa; agāmake pana araññe sukaraŋ yogāvacarena idaŋ kammaṭṭhānaŋ pariggahetvā ānāpāna-catutthajjhānaŋ[2] nibbattetvā tad eva pādakaŋ katvā saṅkhāre sammasitvā aggaphalaŋ arahattaŋ pāpuṇituŋ; tasmā tassa anurūpaŋ senāsanaŋ upādisanto Bhagavā, "Araññagato vā" 'ti ādim āha; tath' eva thero. Vatthuvijjācariyo viya hi Bhagavā, so yathā vatthuvijjācariyo nagarabhūmiŋ passitvā, suṭṭhu upaparikkhitvā, "Ettha nagaraŋ māpethā" 'ti upadisati, sotthinā ca nagare niṭṭhite rājakulato mahāsakkāraŋ labhati; evam eva yogāvacarassa anurūpaŋ senāsanaŋ upaparikkhitvā, ettha kammaṭṭhānaŋ anuyuñjitabban 'ti upadisati. Tato tattha kammaṭṭhānam anuyuttena yoginā kamena arahatte patte, Sammāsambuddho vata so Bhagavā! 'ti mahantaŋ sakkāraŋ labhati.

Ayaŋ pana bhikkhu dīpisadiso 'ti vuccati. Yathā hi mahādīpirājā araññe tiṇagahanaŋ vā, vanagahanaŋ vā, pabbatagahanaŋ vā nissāya nilīyitvā vanamahisa-gokaṇṇa-sūkarādayo mige gaṇhāti; evam eva ayaŋ araññādīsu kammaṭṭhānam anuyuñjanto bhikkhu yathākkamena sotāpatti-sakadāgāmi-anāgāmi-arahattamagge c' eva ariyaphalāni ca gaṇhātī 'ti veditabbo. Ten' āhu porāṇā:

---

[1] SH *v.l.* mukha-. [2] B, SM catukka-.

Yathā 'pi dīpiko nāma
Nilīyitvā gaṇhate[1] mige,
Tath' evāyaŋ buddhaputto
Yuttayogo vipassako
Araññaŋ pavisitvāna
Gaṇhāti[2] phalam uttaman 'ti.
(Vis. Magga. VIII.)

Ten' assa parakkamajavayoggabhūmiŋ[3] araññasenāsanaŋ dassento, araññagato vā 'ti ādim āha. Tattha: araññagato 'ti upari-vuttalakkhaṇaŋ yañ kiñci pavivekasukhaŋ araññaŋ gato. Rukkhamūlagato 'ti rukkhasamīpaŋ gato. Suññāgāragato 'ti suññaŋ vivittokāsaŋ gato. Ettha ca ṭhapetvā araññañ ca, rukkhamūlañ ca, avasesaŋ-sattavidha-senāsanaŋ gato 'pi suññāgāragato 'ti vattuŋ vaṭṭatī. Navavidhaŋ hi senāsenaŋ, yath' āha: "So vivittaŋ senāsanaŋ bhajati, araññaŋ, rukkhamūlaŋ, pabbataŋ, kandaraŋ, giriguhaŋ, susānaŋ, vanapatthaŋ, abbhokāsaŋ, palālapuñjan 'ti." Evam assa ututtayānukūlaŋ, dhātucariyānukūlañ ca ānāpānasatibhāvanānurūpaŋ senāsanaŋ upadisitvā alīnānuddhaccapakkhikaŋ santam iriyāpathaŋ upadisanto *nisīdatī* 'ti āha.

Atha 'ssa nisajjāya daḷhabhāvaŋ, assāsapassāsānaŋ pavattanasamatthataŋ, ārammaṇapariggahūpāyañ ca dassento pallaṅkaŋ ābhujitvā 'ti ādim āha. Tattha: *Pallaṅkan* 'ti samantato ūrubaddhāsaŋ. *Ābhujitvā* 'ti bandhitvā. *Ujuŋ kāyaŋ paṇidhāyā* 'ti uparimasarīraŋ ujukaŋ ṭhapetvā aṭṭhārasa-piṭṭhikaṇṭaka-koṭiyā koṭiŋ paṭipādetvā. Evaŋ hi nisinnassa cammamaŋsanahārūni na paṇamanti. Ath' assa yā tesaŋ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyuŋ, tā na uppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittaŋ ekaggaŋ hoti, kammaṭṭhānaŋ na paripatati,[4] vuddhiŋ phātiŋ upagacchati. *Parimukhaŋ satiŋ upaṭṭhapetvā* 'ti kammaṭṭhānābhimukhaŋ satiŋ ṭhapayitvā. *So sato 'va*[1] *assasati, sato passasatī* 'ti so bhikkhu evaŋ nisīditvā, evañ ca satiŋ upaṭṭhapetvā taŋ satiŋ avijahanto sato eva assasati, sato passasati. Satokārī hotī 'ti vuttaŋ hoti.

---

[1] SH, SM -tī.
[2] B Gaṇhate.
[3] B yoggam eva bhūmiŋ.
[4] B paripūrati *for* na paripatati.

Idāni yehi pakārehi satokārī hoti te pakāre dassetuŋ *Dīghaŋ vā assasanto* 'ti ādim āha. Tattha: dīghaŋ assasanto 'ti dīghaŋ assāsaŋ pavattayanto, tathā *rassaŋ*. Yā pana tesaŋ dīgharassatā, sā kālavasena veditabbā. Kadāci hi manussā hatthi-ahi-ādayo viya kālavasena dīghaŋ assasanti ca passasanti ca, kadāci sunakhasasādayo viya rassaŋ. Aññathā hi cuṇṇavicuṇṇā assāsapassāsā dīgharassā nāma na honti. Tasmā te dīghaŋ kālaŋ pavisantā ca nikkhamantā ca dīghā, rassaŋ kālaŋ pavisantā ca nikkhamantā ca rassā 'ti veditabbā. Tatrāyaŋ bhikkhu upari vuttehi navah' ākārehi dīghaŋ assasanto passasanto ca, *dīghaŋ assasāmi* . . . *passasāmī* 'ti pajānāti; tathā *rassaŋ* . . . Evaŋ pajānāto ca:

Dīgho rasso ca assāso
Passāso 'pi ca tādiso,
Cattāro vaṇṇā vattanti
Nāsikagge 'va bhikkhuno,
(Vis. M. VIII.)

'ti catunnañ[1] c' assa ākārānaŋ ekenākārena kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā sampajjatī 'ti veditabbā. *Sabbakāyapaṭisaŋvedī assasissāmī 'ti sikkhati, sabbakāyapaṭisaŋvedī passasissāmī 'ti sikkhatī* 'ti sakalassa assāsakāyassa ādimajjha-pariyosānaŋ viditaŋ karonto, pākaṭaŋ karonto, assasissāmī 'ti sikkhati; sakalassa passāsakāyassa . . . . . . passasissāmī 'ti sikkhati. Evaŋ viditaŋ karonto, pākaṭaŋ karonto, ñāṇasampayuttacittena assasati c' eva passasati ca, tasmā "Assasisissāmi . . . passasissāmī" 'ti sikkhatī 'ti vuccati. Ekassa hi bhikkhuno cuṇṇavicuṇṇavisaṭe[2] assāsakāye, passāsakāye vā, ādi pākaṭo hoti, na majjha-pariyosānaŋ. So ādim eva pariggahetuŋ sakkoti, majjha-pariyosāne kilamati. Ekassa majjhaŋ pākaṭaŋ hoti, na ādi-pariyosānaŋ, so majjham eva pariggahetuŋ sakkoti, ādi-pariyosāne kilamati. Ekassa pariyosānaŋ pākaṭaŋ hoti, na ādi-majjhaŋ. So pariyosānam yeva pariggahetuŋ sakkoti, ādi-majjhe kilamati. Ekassa sabbaŋ pākaṭaŋ hoti, so sabbam 'pi pariggahetum

[1] SH navannaŋ. [2] B cuṇṇavikate; SM cuṇṇavinane.

sakkoti, na katthaci kilamati. Tādisena bhāvitabban 'ti dassento āha: Sabbakāyapaṭisaŋvedī 'ti ādi.

Tattha: sikkhatī 'ti evaŋ ghaṭati vāyamati. Yo vā tathābhūtassa saŋvaro ayam ettha adhisīlasikkhā; yo vā tathābhūtassa samādhi ayaŋ adhicittasikkhā; yā tathābhūtassa paññā ayaŋ adhipaññāsikkhā; 'ti imā tisso sikkhāyo tasmiŋ ārammaṇe tāya satiyā tena manasikārena sikkhati āsevati bhāveti bahulīkarotī 'ti evam ettha attho daṭṭhabbo. Tattha yasmā purimanayena kevalaŋ assāsitabbaŋ passāsitabbam eva ca, na aññaŋ kiñci kātabbaŋ, ito paṭṭhāya pana ñāṇuppādanādīsu yogo karaṇīyo; tasmā tattha assasāmī 'ti pajānāti, passasāmī 'ti pajānātī 'ti c' eva vattamānakālavasena pāḷiŋ vatvā ito paṭṭhāya kattabbassa ñāṇuppādādino ākārassa dassanatthaŋ sabbakāyapaṭisaŋvedī assasissāmī 'ti ādinā nayena anāgatakālavasena pāḷi āropitā 'ti veditabbā.

Passambhayaŋ kāyasaṅkhāraŋ ... pe ... sikkhatī 'ti oḷārikaŋ assāsapassāsa-saṅkhātaŋ kāyasaṅkhāraŋ passambhento paṭippassambhento nirodhento vūpasamento assasissāmi, passasissāmī 'ti vā sikkhati. Tatr' evaŋ oḷārikasukhumatā ca passaddhi ca veditabbā: Imassa hi bhikkhuno pubbe apariggahitakāle kāyo ca cittañ ca sadarathā honti oḷārikā. Kāyacittānaŋ oḷārikatte avūpasante assāsapassāsā 'pi oḷārikā honti, balavatarā hutvā pavattanti, nāsikā na ppahoti, mukhena assasanto 'pi, passasanto 'pi, tiṭṭhati. Yadā pan' assa kāyo 'pi, cittam 'pi pariggahītā honti, tadā te santā honti vūpasantā. Tesu vūpasantesu[1] assāsapassāsā sukhumā hutvā pavattanti, "Atthi nu kho n' atthī"? 'ti vicetabbākārapattā honti. Seyyathā 'pi purisassa dhāvitvā, pabbatā vā orohitvā, mahābhāraŋ vā sīsato āropetvā ṭhitassa oḷārikā assāsapassāsā honti . . . pe[2] . . . tiṭṭhati; yadā pan' esa taŋ parissamaŋ vinodetvā, nahātvā ca pivitvā ca, allasāṭakaŋ hadaye katvā sītāya chāyāya nipanno hoti, ath' assa te assāsapassāsā sukhumā honti, "Atthi nu kho n' atthī?" 'ti vicetabbākārappattā. Evam eva imassa bhikkhuno apari-

---

[1] B santesu.

[2] *All editions repeat in full.*

ggahītakāle 'ti vitthāretabbaŋ. Tathā hi 'ssa pubbe apariggahītakāle oḷārikoḷārike kāyasaṅkhāre passambhemī 'ti ābhogasamannāhāra-manasikāro n' atthi, pariggahītakāle pana atthi. Ten' assa apariggahītakālato pariggahītakāle kāyasaṅkhāro sukhumo hoti. Ten' āhu porāṇā:

Sāraddhe kāye citte ca
Adhimattaŋ pavattati.
Asāraddhamhi kāyamhi
Sukhumaŋ sampavattatī 'ti.
(Vis. M. VIII.)

Pariggahe[1] 'pi oḷāriko, paṭhamajjhānūpacāre sukhumo. Tasmim 'pi oḷāriko, paṭhamajjhāne sukhumo. Paṭhamajjhāne ca dutiyajjhānūpacāre ca oḷāriko, dutiyajjhāne sukhumo. Dutiyajjhāne ca tatiyajjhānūpacāre ca oḷāriko, tatiyajjhāne sukhumo. Tatiyajhāne ca catutthajjhānūpacāre ca oḷāriko, catutthajjhāne atisukhumo, appavattim eva pāpuṇāti. Idaŋ tāva Dīghabhāṇaka-Saŋyuttabhāṇakānaŋ mataŋ. Majjhimabhāṇakā pana, "Paṭhamajjhāne oḷāriko, dutiyajjhānūpacāre sukhumo," 'ti evaŋ heṭṭhimaheṭṭhimajjhānato uparūpari jhānūpacāre 'pi sukhumataraŋ icchanti. Sabbesaŋ yeva pana matena apariggahītakāle pavattakāyasaṅkhāro pariggahītakāle paṭippassambhati; pariggahītakāle pavattakāyasaṅkhāro paṭhamajjhānūpacāre . . . pe . . . catutthajjhāne paṭippassambhati. Ayaŋ tāva samathe nayo.

Vipassanāya pana apariggahītakāle pavattakāyasaṅkhāro o., mahābhūtapariggahe sukhumo. So 'pi o., upādārūpapariggahe su. So 'pi o., sakalarūpapariggahe . . . arūpapariggahe . . . rūpārūpapariggahe . . . paccayapariggahe . . . sappaccayanāmarūpadassane . . . lakkhaṇārammaṇikavipassanāya . . . dubbalavipassanāya oḷāriko, balavavipassanāya sukhumo. Tattha pubbe vuttanayen' eva purimassa purimassa pacchimena pacchimena paṭippassaddhi veditabbā. Evam ettha oḷārikasukhumatā, paṭippassaddhi

[1] B, SM Pariggahitakāle.

ca veditabbā. Ayaŋ tāv' ettha kāyānupassanāvasena vuttassa paṭhamacatukkassa anupubbapadavaṇṇanā.

Yasmā pan' ettha idam eva catukkaŋ ādikammikassa kammaṭṭhānavasena vuttaŋ, itarāni pana tīṇi catukkāni ettha pattajjhānassa vedanā-citta-dhammāṇupassanāvasena; Tasmā imaŋ kammaṭṭhānaŋ bhāvetvā ānāpānacatukkajjhānapadaṭṭhānāya vipassanāya saha paṭisambhidāhi arahattaŋ pāpuṇitukāmena ādikammikena kulaputtena Visuddhimagge vuttanayena sīlaparisodhanādīni sabbakiccāni katvā sattaṅgasamannāgatassa ācariyassa santike pañcasandhikaŋ kammaṭṭhānaŋ uggahetabbaŋ. Tatr' ime pañca sandhāyo: uggaho, paripucchā, upaṭṭhānaŋ, appaṇā, lakkhaṇan 'ti.

Tattha: Uggaho nāma kammaṭṭhānassa uggaṇhanaŋ. Paripucchā nāma kammaṭṭhānassa paripucchanaŋ. Upaṭṭhānaŋ nāma kammaṭṭhānassa upaṭṭhānaŋ. Appaṇā nāma kammaṭṭhānassa appaṇā. Lakkhaṇaŋ nāma kammaṭṭhānassa lakkhaṇā. Evaŋ-lakkhaṇam idaŋ kammaṭṭhānan 'ti kammaṭṭhāna-sabhāvūpadhāraṇan 'ti vuttaŋ hoti. Evaŋ pañcasandhikaŋ kammaṭṭhānaŋ uggaṇhanto attanā 'pi na kilamati, ācariyam 'pi na viheseti.[1] Tasmā thokaŋ uddisāpetvā bahuŋ kālaŋ sajjhāyitvā evaŋ pañcasandhikaŋ kammaṭṭhānaŋ uggahetvā ācariyassa santike vā aññattha vā aṭṭhārasadosayutte vihāre vajjetvā pañcaṅgasamannāgate senāsane vasantena upacchinna-khuddakapaḷibodhena katabhattakiccena bhattasammadaŋ paṭivinodetvā sukhanisinnena Ratanattaya-guṇānussaraṇena cittaŋ sampahaŋsetvā ācariyuggahato ekapadam 'pi aparihāpentena idaŋ ānāpānasati-kammaṭṭhānaŋ manasikātabbaŋ. Tatrā-yaŋ manasikāravidhi:

Gaṇanā anubandhanā
Phusanā ṭhapanā sallakkhaṇā
Vivaṭṭanā pārisuddhi
Tesañ ca paṭipassanā 'ti.
(Vis. M. VIII.)

---

[1] B vihetheti.

Tattha: Gaṇanā 'ti gaṇanā yeva. Anubandhanā 'ti anugamanā. Phusanā 'ti phuṭṭhaṭṭhānaŋ. Ṭhapanā 'ti appaṇā. Sallakkhanā 'ti vipassanā. Vivaṭṭanā 'ti maggo. Pārisuddhī 'ti phalaŋ. Tesañ ca paṭipassanā 'ti paccavekkhaṇā.

Tattha iminā ādikammikena kulaputtena paṭhamaŋ gaṇanāya idaŋ kammaṭṭhānaŋ manasikātabbaŋ. Gaṇentena pana pañcannaŋ heṭṭhā na ṭhapetabbaŋ. Dasannaŋ upari na gaṇetabbaŋ. Antarā khaṇḍaŋ na dassetabbaŋ. Pañcannaŋ heṭṭhā ṭhapentassa hi sambādhe okāse cittuppādo vipphandati, sambādhe vaje sanniruddhagogaṇo viya. Dasannaŋ upari nentassa gaṇananissito cittuppādo hoti. Antarā khaṇḍaŋ dassentassa, "Sikhāppattaŋ nu kho me kammaṭṭhānan?" 'ti cittaŋ vikampati. Tasmā ete dose vajjetvā gaṇetabbaŋ. Gaṇentena ca paṭhamaŋ dandhagaṇanāya dhaññamāpakagaṇanāya gaṇetabbaŋ. Dhaññamāpako hi nāḷiŋ pūretvā "Ekan" 'ti vatvā okirati. Puna pūrento kiñci kacavaraŋ disvā chaḍḍento "Ekaŋ ekan" 'ti vadati. Es' eva nayo "Dve dve" 'ti ādīsu. Evam eva iminā 'pi assāsapassāsesu yo upaṭṭhāti, taŋ gahetvā "Ekaŋ ekan" 'ti ādiŋ katvā yāva "Dasa dasā" 'ti pavattamānaŋ pavattamānaŋ upalakkhetvā 'va gaṇetabbaŋ. Tassa evaŋ gaṇayato nikkhamantā ca pavisantā ca assāsapassāsā pākaṭā honti. Athā-nena taŋ dandhagaṇanaŋ dhaññamāpakagaṇanaŋ pahāya sīghagaṇanāya gopālakagaṇanāya gaṇetabbaŋ. Cheko hi gopālako sakkharāyo ucchaṅgena gahetvā rajjudaṇḍahattho pāto vajaŋ gantvā gāvo piṭṭhiyaŋ paharitvā paḷighatthambhamatthake nisinno dvāraŋ pattaŋ pattaŋ yeva gāviŋ "Eko dve" 'ti sakkharaŋ khipitvā khipitvā gaṇeti. Tiyāmarattiŋ sambādhe okāse dukkhavuttha-gogaṇo nikkhamanto aññamaññaŋ upanighaŋsento[1] vegena vegena puñjapuñjo hutvā nikkhamati. So vegena, "Tīni, cattāri, pañca, dasā" 'ti gaṇeti yeva. Evam assā-pi purimanayena gaṇayato assāsapassāsā pākaṭā hutvā sīghaŋ sīghaŋ punappunaŋ sañcaranti. Tato tena punappunaŋ sañcarantī 'ti ñatvā anto ca bahi ca agahetvā dvāraŋ pattaŋ pattaŋ yeva gahetvā

[1] B ghaŋsanto.

"Eko, dve, tīṇi, cattāri, pañca; Eko, . . . pe . . . pañca, cha, satta, aṭṭha, nava, dasā" 'ti sīghaŋ sīghaŋ gaṇetabbam eva ca. Gaṇanāpaṭibaddhe hi kammaṭṭhāne gaṇanābalen' eva cittaŋ ekaggaŋ hoti, arittupatthambhanavasena caṇḍasote nāvāṭhapanam iva.

Tass' evaŋ sīghaŋ sīghaŋ gaṇayato kammaṭṭhānaŋ nirantaraŋ pavattaŋ viya hutvā upaṭṭhāti. Atha nirantaraŋ pavattatī 'ti ñatvā anto ca bahi ca vātaŋ apariggahetvā purimanayen' eva vegena gaṇetabbaŋ. Anto pavisanavātena hi saddhiŋ cittaŋ pavesayato abbhantaraŋ vātabbhāhataŋ medapuṭaŋ[1] viya hoti. Bahi-nikkhamanavātena saddhiŋ cittaŋ nīharato bahiddhā puthuttārammaṇe cittaŋ vikkhipati.[2] Phuṭṭhokāse pana satiŋ ṭhapetvā bhāventass' eva bhāvanā sampajjati. Tena vuttaŋ: "Anto ca bahi ca . . . pe . . . gaṇetabban" 'ti. Kīva ciraŋ pan' etaŋ gaṇetabban? 'ti. Yāva vinā gaṇanāya assāsapassāsārammaṇe sati patiṭṭhāti. Bahivisaṭavitakka-vicchedaŋ katvā assāsapassāsārammaṇe satisaṇṭhāpanatthaŋ yeva hi gaṇanā 'ti.

Evaŋ gaṇanāya manasikatvā anubandhanāvasena manasikātabbaŋ. Anubandhanā nāma gaṇanaŋ paṭisaŋharitvā satiyā nirantaraŋ assāsapassāsānaŋ anugamanaŋ. Tañ ca kho pana na ādi-majjha-pariyosānānugamanavasena. Ādi-majjha-pariyosānāni tantassā-nugamane ādīnavā ca heṭṭhā vuttān' eva. Tasmā anubandhanāya manasikarontena na ādimajjhapariyosānavasena manasikātabbaŋ. Api ca kho phusanāvasena ca ṭhapanāvasena ca manasikātabbaŋ. Gaṇanā-nubandhanāvasena viya hi phusanā-ṭhapanāvasena visuŋ manasikāro n' atthī. Phuṭṭhaphuṭṭha-ṭṭhāne yeva pana gaṇento gaṇanāya ca phusanāya ca manasikaroti. Tatth' eva gaṇanaŋ paṭisaŋharitvā te satiyā anubandhanto appaṇāvasena ca cittaŋ ṭhapento anubandhanāya ca phusanāya ca ṭhapanāya ca manasikarotī 'ti vuccati. Sv-āyam-attho Aṭṭhakathāsu vutta-paṅgula-dovārikopamāhi, idh' eva pāḷiyaŋ vutta-kakacūpamāya ca, veditabbo.

[1] SH -pūritaŋ. [2] B vikkhambhati.

Tatrā-yaŋ paṅgulopamā: Seyyathā 'pi paṅgulo dolāya kīḷataŋ mātāputtānaŋ dolaŋ khipitvā tatth' eva dolathambhamūle nisinno kamena āgacchantassa ca gacchantassa ca dolāphalakassa ubho koṭiyo majjhañ ca passati, na ca ubhokoṭimajjhānaŋ dassanatthaŋ byāvaṭo hoti; Evam eva bhikkhu sativasena upanibandhanatthambhamūle ṭhatvā assāsapassāsadolaŋ khipitvā tatth' eva nimitte satiyā nisīdanto kamena āgacchantānañ ca, gacchantānañ ca phuṭṭhaṭṭhāne assāsapassāsānaŋ ādi-majjha-pariyosānaŋ satiyā anugacchanto tatth' eva cittaŋ ṭhapetvā passati, na ca tesaŋ dassanatthaŋ byāvaṭo hoti. Ayaŋ paṅgulopamā.

Ayaŋ pana dovārikopamā: Seyyathā 'pi dovāriko nagarassa anto ca bahi ca purise,[1] "Ko tvaŋ? Kuto āgato? Kuhiŋ vā gacchasi? Kiŋ vā te hatthe?" 'ti na vīmaŋsati, na hi tassa te bhārā, dvārappattaŋ dvārappattaŋ yeva pana vīmaŋsati; evam eva imassa bhikkhuno antopaviṭṭhavātā ca bahinikkhantavatā[2] ca na bhārā honti, dvārappattā dvārappattā yeva bhārā 'ti. Ayaŋ dovārikopamā.

Kakacūpamā pana, "Nimittaŋ assāsapassāsā" 'ti ādinā nayena idha vuttā yeva. Idha pan' assa āgatāgatavasena amanasikāramattam eva payojanan 'ti veditabbaŋ. Idaŋ kammaṭṭhānaŋ manasikaroto kassaci na ciren' eva nimittañ ca uppajjati, avasesajjhānaṅga-paṭimaṇḍitā appaṇā-saṅkhātā ṭhapanā ca sampajjati. Kassaci pana gaṇanāvasen' eva manasikārakālato ppabhuti yathā sāraddhakāyassa mañce vā pīṭhe vā nisīdato mañcapīṭhaŋ onamati, vikūjati, paccattharaṇaŋ valiŋ gaṇhāti; asāraddhakāyassa pana nisīdato n' eva mañcapīṭhaŋ onamati, na vikūjati, na . . . gaṇhāti; tūlapicupūritaŋ viya mañcapīṭhaŋ hoti; (Kasmā? yasmā asāraddhakāyo lahuko hoti.) evam evaŋ gaṇanāvasena manasikārakālato ppabhuti anukkamena oḷārika-assāsapassāsanirodhavasena kāyassa darathe vūpasante kāyo 'pi cittam 'pi lahukaŋ hoti; sarīraŋ ākāse laṅghanākārappattaŋ viya hoti. Tassa oḷārika-assāsapassāse niruddhe sukhuma-assāsa-

[1] B, SH v.l. omit. [2] B -nikkhamana-.

passāsa-nimittārammaṇaŋ cittaŋ pavattati. Tasmim 'pi niruddhe aparāparato sukhumataraŋ assāsapassāsa-nimittārammaṇaŋ pavattati yeva. Sv-āyam-attho uparivutta-kaŋsathālopamāya veditabbo. Yathā hi aññāni kammaṭṭhānāni uparūpari vibhūtāni honti, na tathā idaŋ. Idaŋ pana uparūpari bhāventassa[1] sukhumattaŋ gacchati, upaṭṭhānam 'pi na upagacchati. Evaŋ anupaṭṭhante pana tasmiŋ tena bhikkhunā, "Ācariyaŋ pucchissāmī" 'ti va, "Naṭṭhaŋ dāni me kammaṭṭhānan" 'ti vā uṭṭhāy' āsanā na gantabbaŋ. Iriyāpathaŋ vikopetvā gacchato hi kammaṭṭhānaŋ navanavam eva hoti. Tasmā yathānisinnen' eva desato āharitabbaŋ.

Tatrā-yaŋ āharaṇūpāyo: Tena bhikkhunā kammaṭṭhānassa anupaṭṭhānabhāvaŋ ñatvā iti paṭisañcikkhitabbaŋ, "Ime assāsapassāsā nāma kattha atthi? Kattha n' atthi? Kassa vā atthi? Kassa vā n' atthī?" 'ti. Ath' evaŋ paṭisañcikkhato, "Ime anto-mātukucchiyaŋ n' atthi, udake nimuggānaŋ n' atthi. Tathā asaññībhūtānaŋ, matānaŋ, catutthajjhānaŋ samāpannānaŋ, rūpārūpabhavasamaṅgīnaŋ, nirodhasamāpannānan," 'ti ñatvā evaŋ attanā 'va attā paṭicodetabbo, "Nanu tvaŋ paṇḍita, n' eva mātukucchigato, na udake nimuggo, na asaññībhūto, na mato, na catutthajjhānaŋ samāpanno, na rūpārūpabhavasamaṅgī, na nirodhasamāpanno. Atthi yeva te assāsapassāsā; mandapaññatāya pana pariggahetuŋ na sakkosī" 'ti.

Athā-nena pakatiphuṭṭhavasena cittaŋ ṭhapetvā manasikāro pavattetabbo. Ime hi dīghanāsikassa nāsāpuṭaŋ ghaṭṭento pavattanti, rassanāsikassa uttaroṭṭhaŋ. Tasmā 'nena, "Idaŋ nāma ṭhānaŋ ghaṭṭentī" 'ti nimittaŋ ṭhapetabbaŋ. Imam eva hi atthavasaŋ paṭicca vuttaŋ Bhagavatā: Nā-haŋ bhikkhave muṭṭhassatissa asampajānassa ānāpānasati-bhāvanaŋ vadāmī" 'ti. Kiñ cā-pi hi yaŋ kiñci kammaṭṭhānaŋ satassa sampajānass' eva sampajjati, ito aññaŋ pana manasikarontassa pākaṭaŋ hoti. Idam pana ānāpānasati-kamma-

[1] B *repeats twice.*

ṭṭhānaŋ garukaŋ, garukabhāvanaŋ, buddha-paccekabuddha-buddhaputtānaŋ mahāpurisānaŋ yeva manasikārabhūmibhūtaŋ, na c' eva ittaraŋ,[1] na ca ittara[1]-sattasamāsevitaŋ. Yathā yathā manasi-kayirati,[2] tathā tathā santaŋ c' eva hoti sukhumañ ca. Tasmā ettha balavatī sati ca paññā ca icchitabbā. Yathā hi maṭṭhasaṭakassa tuṇṇakaraṇakāle sūci 'pi sukhumā icchitabbā, sūcipāsavedhanam[3] 'pi tato sukhumataraŋ; evam eva[4] maṭṭhasāṭakasadisassa imassa kammaṭṭhānassa bhāvanākāle sūcipaṭibhāgā sati 'pi, sūcipāsavedhanapaṭibhāgā[3] taŋsampayuttā paññā 'pi balavatī icchitabbā. Tāhi ca pana satipaññāhi samannāgatena bhikkhunā na te assāsapassāsā aññatra pakatiphuṭṭhokāsā 'va[4] pariyesitabbā.

Yathā hi kassako khettaŋ kasitvā balivadde muñcitvā gocaramukhe katvā chāyāya nisinno vissameyya, ath' assa te balivaddā vegena aṭaviŋ paviseyyuŋ; yo hoti cheko kassako, so puna te gahetvā yojetukāmo na tesaŋ anupadaŋ gantvā aṭaviŋ āhiṇḍati; atha kho rasmiñ ca patodañ ca gahetvā ujukam eva tesaŋ nipātanatitthaŋ[5] gantvā nisīdati vā, nipajjati va; atha te goṇe divasabhāgaŋ caritvā nipātanatitthaŋ[6] otaritvā, nahātvā ca pivitvā ca paccuttaritvā ṭhite disvā, rasmiyā bandhitvā patodena vijjhanto ānetvā yojetvā puna kammaŋ karoti; evam eva[4] tena bhikkhunā na te assāsapassāsā aññatra pakatiphuṭṭhokāsā pariyesitabbā. Satirasmiŋ pana paññāpatodañ ca gahetvā pakatiphuṭṭhokāse cittaŋ ṭhapetvā manasikāro pavattetabbo. Evaŋ hi 'ssa manasikaroto na cirass' eva te upaṭṭhanti nipātanatitthe viya goṇā. Tato tena satirasmiyā bandhitvā tasmiŋ yeva ṭhāne yojetvā paññāpatodena vijjhantena punappunaŋ kammaṭṭhānaŋ anuyuñjitabbaŋ. Tass' evam anuyuñjato na cirass' eva nimittaŋ upaṭṭhāti. Tam pan' etaŋ na sabbesaŋ ekasadisaŋ hoti. Api ca kho kassaci sukhasamphassaŋ uppādayamāno tūlapicu viya, kappāsapicu viya, vātadhārā viya ca upaṭṭhātī 'ti ekacce āhu.

---

[1] SH itara.
[2] B -kariyati.
[3] B -pāsaka-.
[4] SH, SM evaŋ.
[5] B *omits*.
[6] SH, SM nipānatitthaŋ (*throughout*).

Ayam pana Aṭṭhakathāsu vinicchayo: Idaŋ hi kassaci tārakarūpaŋ viya, maṇigūḷikā viya, muttāguḷika viya ca; kassaci kharasamphassaŋ hutvā kappāsaṭṭhi viya, dārusārasūci viya ca; kassaci dīghapāmaṅgasuttaŋ viya, kusumadāmaŋ viya, dhūmasikhā viya ca, kassaci vitthaŋ makkaṭakasuttaŋ viya, vaḷāhakapaṭalaŋ viya, padumapupphaŋ viya, rathacakkaŋ viya, candamaṇḍalaŋ viya, suriyamaṇḍalaŋ viya, ca upaṭṭhāti. Tañ ca pan' etaŋ yathā sambahulesu bhikkhūsu suttantaŋ sajjhāyitvā nisinnesu ekena bhikkhunā, "Tumhākaŋ kīdisaŋ hutvā idaŋ suttaŋ upaṭṭhātī?" 'ti vutte eko, "Mayhaŋ mahatī pabbateyyā nadī viya upaṭṭhātī" 'ti āha; añño, "Mayhaŋ ekā vanarājī viya"; añño, "Mayhaŋ eko sītacchāyo sākhāsampanno phalabhārabhārito rukkho viyā," 'ti tesaŋ hi taŋ ekam eva suttaŋ saññānānatāya nānato upaṭṭhāti; evaŋ ekam eva kammaṭṭhānaŋ saññānānatāya nānato upaṭṭhāti. Saññajaŋ hi etaŋ saññānidānaŋ, saññāpabhavaŋ. Tasmā saññānānatāya nānato upaṭṭhātī 'ti veditabbaŋ. Evaŋ upaṭṭhite pana nimitte tena bhikkhunā ācariyasantikaŋ gantvā ārocetabbaŋ: "Mayhaŋ bhante evarūpaŋ nāma upaṭṭhātī" 'ti. Ācariyena pana, "Nimittam idaŋ āvuso, kammaṭṭhānaŋ punappunaŋ manasi-karohi sappurisā!" 'ti vattabbo. Athā-nena nimitte yeva cittaŋ ṭhapetabbaŋ. Evam assā-yaŋ itoppabhuti ṭhapanāvasena bhāvanā hoti. Vuttaŋ h' etaŋ porāṇehi:

Nimitte ṭhapayaŋ cittaŋ
Nānākāraŋ vibhāvayaŋ
Dhīro assāsapassāse
Sakaŋ cittaŋ nibandhatī 'ti.
(Vis. M. 286.)

Tass evaŋ nimittupaṭṭhānato pabhuti nīvaraṇāni vikkhambhitān' eva honti, kilesā sannisinnā 'va, cittaŋ upacārasamādhinā samāhitam eva. Athā-nena taŋ nimittaŋ n' eva vaṇṇato manasi-kātabbaŋ, na lakkhaṇato paccavekkhitabbaŋ. Api ca kho khattiyamahesiyā cakkavattigabbho viya kassakena sāliyavagabbho viya ca āvāsādīni satta asappāyāni vajjetvā, tan' eva satta sappāyāni sevantena sādhukaŋ rakkhitabbaŋ.

Atha naŋ evaŋ rakkhitvā punappunaŋ manasikāravasena vuddhiŋ virūḷhiŋ gamayitvā dasavidhaŋ appaṇākosallaŋ sampādetabbaŋ, viriyasamatā yojetabbā. Tass' evaŋ ghaṭentassa Visuddhimagge vuttānukkamena* tasmiŋ nimitte catukka-pañcakajjhānāni nibbattanti. Evaŋ nibbatta-catukka-pañcakajjhāno pan' ettha bhikkhu sallakkhaṇā-vivaṭṭanāvasena kammaṭṭhānaŋ vaḍḍhetvā pārisuddhiŋ pattukāmo tad eva jhānaŋ pañcah' ākārehi vasippattaŋ paguṇaŋ katvā, nāmarūpaŋ vavatthapetvā vipassanaŋ paṭṭhapeti.

Kathaŋ ?

So hi samāpattito vuṭṭhāya assāsapassāsānaŋ samudayo karajakāyo ca cittañ cā 'ti passati. Yathā hi kammāragaggariā dhamamānāya bhastañ ca purisassa ca tajjaŋ vāyāmaŋ paṭicca vāto sañcarati, evam eva kāyañ ca cittañ ca paṭicca assāsapassāsā 'ti; tato assāsapassāse ca kāyañ ca rūpan 'ti; cittañ ca taŋsampayutte ca dhamme arūpan 'ti vavatthapeti. Evaŋ nāmarūpaŋ vavatthapetvā tassa paccayaŋ pariyesati. Pariyesanto ca taŋ disvā tīsu 'pi addhāsu nāmarūpassa pavattiŋ ārabbha kaṅkhaŋ vitarati. Vitiṇṇakaṅkho kalāpasammasanavasena aniccaŋ, dukkham, anattā 'ti tilakkhaṇaŋ āropetvā udayabbayānupassanāya uppanne obhāsādayo dasa vipassanūpakkilese pahāya, upakkilesavimuttaŋ udayabbayānupassanāñāṇaŋ Maggo 'ti vavatthapetvā, udayaŋ pahāya bhaṅganupassanaŋ patvā, nirantaraŋ bhaṅgānupassanena bhayato upaṭṭhitesu sabbasaṅkhāresu nibbindanto virajjanto vimuccanto, yathākkamena cattāro ariyamagge pāpuṇitvā arahattaphale patiṭṭhāya ekūnavīsatibhedassa paccavekkhaṇañāṇassa pariyantappatto sadevakassa lokassa aggadakkhiṇeyyo hoti. Ettāvatā c' assa gaṇanaŋ ādiŋ katvā paṭipassanāpariyosānā ānāpānasatisamādhibhāvanā samattā hotī 'ti.

Ayaŋ Sabbākārato Paṭhamacatukka-Vaṇṇanā.

---

* VM, *page* 286.

Itaresu pana tīsu catukkesu yasmā visuŋ kammaṭṭhāna-bhāvanānayo nāma n' atthi, tasmā anupadavaṇṇanānayen' eva tesaŋ evam attho veditabbo:

Pītisaŋvedī 'ti pītiŋ paṭisaŋviditaŋ karonto pākaṭaŋ karonto, Assasissāmī . . . passasissāmī 'ti sikkhati. Tattha dvih' ākārehi pīti paṭisaŋveditā hoti: ārammaṇato ca asammohato ca. Kathaŋ ārammaṇato pīti paṭisaŋveditā hoti? Sappītike dve jhāne samāpajjati. Tassa samāpattikkhaṇe jhānapaṭilābhena ārammaṇato pīti paṭisaŋviditā[1] hoti tadārammaṇassa paṭisaŋviditattā. Kathaŋ asammohato? Sappītike dve jhāne samāpajjitvā vuṭṭhāya jhānasampayuttaŋ pītiŋ khayato vayato sammasati. Tassa vipassanākkhaṇe lakkhaṇapaṭivedhena asammohato pīti paṭisaŋviditā hoti.[1] Eten' eva nayena avasesapadāni 'pi atthato veditabbāni. Idaŋ pan' ettha visesamattaŋ:

Tiṇṇaŋ jhānānaŋ vasena sukhapaṭisaŋveditā hoti, catunnam 'pi jhānānaŋ vasena cittasaṅkhārapaṭisaŋveditā veditabbā. Cittasaṅkhāro 'ti vedanā-saññākkhandhā.

[176] *Passambhayaŋ kāyasaṅkhāran* 'ti [a](oḷārikaŋ oḷārikaŋ cittasaṅkhāraŋ)[b] passambhento, nirodhento 'ti attho. So vitthārato kāyasaṅkhāre vuttanayena veditabbo. Api c' ettha pīti-pade pīti-sisena vedanā vuttā. Sukha-pade sarūpen' eva vedanā. Dvīsu cittasaṅkhāra-padesu saññā ca vedanā ca cetasikā. Ete dhammā "cittapaṭibaddhā cittasaṅkhārā" 'ti vacanato, "saññāsampayuttā vedanā" 'ti evaŋ vedanānupassanānayena idaŋ catukkaŋ bhāsitan 'ti veditabbaŋ. Tatiyacatukke 'pi catunnaŋ jhānānaŋ vasena cittapaṭisaŋveditā veditabbā.

Abhippamodayaŋ cittan 'ti cittaŋ modento pamodento bhāsento[2] pabhāsento[3] Assasissāmī . . . passasissāmī 'ti sikkhati. Tattha dvīh' ākārehi abhippamodo hoti: samādhivasena ca vipassanāvasena ca. Kathaŋ samādhivasena?

---

[1] SH -veditā; SM -viditā (*throughout*).
[a to b] B oḷārikacittasaṅkhāraŋ.
[2] B hāsento. [3] B pahāsento.

Sappītike dve jhāne samāpajjati, so samāpattikkhaṇe sampayuttapītiyā cittaŋ āmodeti pamodeti. Kathaŋ vipassanāvasena ? Sappītike dve jhāne samāpajjitvā vuṭṭhāya jhānasampayuttaŋ pītiŋ khayato vayato sammasati.[1] Evaŋ vipassanākkhaṇe jhānasampayuttaŋ pītiŋ ārammaṇaŋ katvā cittaŋ āmodeti pamodeti. Evaŋ paṭipanno, abhippamodayaŋ cittaŋ ... ... sikkhatī 'ti vuccati.

Samādahaŋ cittan. 'ti paṭhamajjhānādivasena ārammaṇe cittaŋ samaŋ ādahanto samaŋ ṭhapento. Tāni vā pana jhānāni samāpajjitvā vuṭṭhāya jhānasampayuttaŋ cittaŋ khayato vayato sammasato vipassanākkhaṇe lakkhaṇapaṭivedhena uppajjati khaṇika-cittekaggatā. Evaŋ uppannāya khaṇikacittekaggatāya vasena 'pi ārammane cittaŋ samaŋ ādahanto, samaŋ ṭhapento, " samādahaŋ cittaŋ assasissāmi . . . passasissamī 'ti sikkhatī " 'ti vuccati.

Vimocayaŋ cittan 'ti paṭhamajjhānena nīvaraṇehi cittaŋ mocento vimocento, dutiyena vitakkavicārehi, tatiyena pītiyā, catutthena sukhadukkhehi cittaŋ mocento vimocento; tāni vā pana jhānāni samāpajjitvā vuṭṭhāya jhānasampayuttaŋ[2] cittaŋ[2] khayato vayato sammasati. So vipassanākkhaṇe aniccānupassanāya niccasaññāto cittaŋ mocento vimocento; dukkhānupassanāya sukhasaññāto, anattānupassanāya attasaññāto, nibbidānupassanāya nandito, virāgānupassanāya rāgato, nirodhānupassanāya samudayato, paṭinissaggānupassanāya ādānato cittaŋ mocento vimocento assasati c' eva passasati ca. Tena vuccati: Vimocayaŋ cittaŋ . . . 'ti sikkhatī 'ti.

Catutthe catukke pana *aniccānupassī* 'ti ettha tāva aniccaŋ veditabbaŋ, aniccatā veditabbā, aniccānupassanā veditabbā, aniccānupassī veditabbo. Tattha: aniccan 'ti pañcakkhandhā. Kasmā ? Uppāda-vaya-ññathattabhāvā. Aniccatā 'ti tesaŋ yeva uppāda-vaya-ññathattaŋ, hutvā abhāvo vā. Nibbattānaŋ ten' ev' ākārena aṭhatvā[3] khaṇabhaṅgena

---

[1] B sampassati. [2] B jhānasampayuttadhamme.
[3] B ahutva; SH *v.l.* ṭhatvā.

bhedo 'ti attho. Anīccānupassanā 'ti tassā aniccatāya vasena rūpādīsu aniccan 'ti anupassanā. Aniccānupassī 'ti tāya anupassanāya samannāgato. Tasmā evambhūto assasanto passasanto ca idha " aniccānupassī . . . sikkhatī " 'ti veditabbo.

Virāgānupassī 'ti ettha pana dve virāgā: khayavirāgo ca accantavirāgo ca. Tattha khayavirāgo 'ti saṅkhārānaŋ khaṇabhaṅgo. Accantavirāgo 'ti nibbāṇaŋ. Virāgānupassanā 'ti tadubhayadassanavasena pavattā vipassanā ca maggo ca. Tāya duvidhāya 'pi anupassanāya samannāgato hutvā assasanto passasanto ca " Virāgānupassī . . . . . . sikkhatī " 'ti veditabbo. *Nirodhānupassī*-pade 'pi es' eva ṇayo.

Paṭinissaggānupassī 'ti etthā pi dve paṭinissaggā: pariccāgapaṭinissaggo ca pakkhandanapaṭinissaggo ca. Paṭinissaggo yeva anupassanā paṭinissaggānupassanā. Vipassanāmaggānam etaŋ adhivacanaŋ. Vipassanā hi tadaṅgavasena saddhiŋ khandhābhisaṅkhārehi kilese pariccajati, saṅkhatadosadassanena ca tabbiparīte nibbāṇe tanninnatāya pakkhandatī 'ti pariccāgapaṭinissaggo c' eva pakkhandanapaṭinissaggo cā-ti vuccati. Maggo samucchedavasena saddhiŋ khandhābhisaṅkhārehi kilese pariccajati, ārammaṇakaraṇena[1] nibbāṇe pakkhandatī 'ti pariccāgapaṭinissaggo c' eva pakkhandanapaṭinissaggo ca-ti vuccati. Ubhayam 'pi pana purimañāṇānaŋ[2] anu-anupassanato anupassanā 'ti vuccati. Tāya duvidhāya 'pi paṭinissaggānupassanāya samannāgato hutvā assasanto ca passasanto ca " paṭinissaggānupassī . . . . . . sikkhatī " 'ti veditabbo.

Ettha ca aniccānupassī 'ti taruṇavipassanāya vasena vuttaŋ. Virāganupassī 'ti tato balavatarāya saṅkhāresu virajjanasamatthāya[3] vipassanāya vasena; nirodhānupassī 'ti tato balavatarāya kilesanirodhanasamatthāya vipassanāya

---

[1] B -karaṇavasena. [2] SH purimapurima-. [3] B vivaṭṭana-.

vasena; paṭinissaggānupassī 'ti maggassa āsannabhūtāya titikkhāya[1] vipassanāya vasena vuttan 'ti veditabbaŋ. Yattha pana maggo 'pi labbhati so abhiñño yeva. Evam idaŋ catukkaŋ suddhavipassanāvasena vuttaŋ, purimāni pana tīṇi samathavipassanāvasenā 'ti.

Anāpānasatimātikā-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

33. Idāni yathānikkhittaŋ mātikaŋ paṭipāṭiyā bhājetvā dassetuŋ *Idhā 'ti imissā diṭṭhiyā* 'ti ādi āraddhaŋ. Tattha: Imissā diṭṭhiyā 'ti ādīhi dasahi padehi sikkhattaya-saṅkhātaŋ sabbaññubuddhasāsanam eva kathitaŋ. Taŋ hi Buddhena bhagavatā diṭṭhattā diṭṭhī 'ti vuccati. Taŋ yeva khamanavasena khanti, ruccanavasena ruci, gahaṇavasena ādāyo, sabhāvaṭṭhena dhammo, sikkhitabbaṭṭhena vinayo, tadubhayena 'pi dhammavinayo, pavuttavasena pāvacanaŋ, seṭṭhacariyaṭṭhena brahmacariyaŋ, anusiṭṭhidānavasena satthusāsanan 'ti vuccati. Tasmā imissā diṭṭhiyā 'ti ādīsu imissā buddhadiṭṭhiyā, *imissā* buddha-*khantiyā*, *imissā* buddha-*ruciyā*, *imasmiŋ* buddha-*ādāye*, *imasmiŋ* buddha-*dhamme*, *imasmiŋ vinaye* . . . . . . *dhammavinaye* . . . . . . *pāvacane* . . . . . . *brahmacariye*, *imasmiŋ* buddha-*satthusāsane* 'ti attho veditabbo. Api c' ettha sikkhattaya-saṅkhātaŋ sakalapāvacanaŋ Bhagavatā diṭṭhattā sammāditthipaccayattā sammādiṭṭhipubbaṅgamattā ca diṭṭhi, Bhagavato khamanavasena khanti, ruccanavasena ruci, gahaṇavasena ādāyo, attano kārakaŋ apāye apatamānaŋ dhāretī 'ti dhammo, tass' eva saṅkilesapakkhaŋ vinetī 'ti vinayo, dhammo ca so vinayo cā 'ti Dhammavinayo. Kusaladhammehi vā akusaladhammānaŋ esa vinayo 'ti Dhammavinayo. (Ten' eva vuttaŋ: " Ye ca kho tvaŋ Gotami dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saŋvattanti, no sarāgāya . . . pe . . . ekaŋsena Gotami dhāreyyāsi, eso dhammo, eso vinayo, etaŋ satthusāsanan 'ti.") Dhammena vā vinayo, na daṇḍādīhī 'ti Dhammavinayo. Vuttam 'pi c' etaŋ:

---

[1] SH atitikkhāya.

Daṇḍen' eke damayanti
Aṅkusehi kasāhi ca;
Adaṇḍena asatthena
Nāgo danto mahesinā 'ti.

Tathā:

Dhammena niyyamānānaŋ[1]
Kā usūyā vijānatan ? 'ti.

Dhammāya vā vinayo Dhammavinayo. Anavajjadhammatthaŋ h' esa vinayo, na bhavabhogānisaŋsatthaŋ. Ten' āha Bhagavā: "Na yidaŋ bhikkhave brahmacariyaŋ vussati janakuhanatthan" 'ti vitthāro. Puṇṇatthero 'pi āha: "Anupādā parinibbāṇatthaŋ kho āvuso Bhagavati brahmacariyaŋ vussatī" 'ti. Visuddhaŋ vā nayatī 'ti Vinayo. Dhammato vinayo Dhammavinayo. Saŋsāradhammato hi, sokādidhammato[2] vā esa visuddhaŋ nibbāṇaŋ nayati. Dhammassa vā vinayo, na titthakarānan 'ti Dhammavinayo. Dhammabhūto hi Bhagavā, tass' ev' esa vinayo. Yasmā vā dhammā[3] eva abhiññeyyā,[3] pariññeyyā,[3] pahātabbā,[3] bhāvetabbā,[3] sacchikātabbā[3] ca, tasmā esa dhammesu[4] vinayo, na sattesu, na jīvesu cā 'ti Dhammavinayo.

Sātthasabyañjanakādīhi aññesaŋ vacanato padhānaŋ vacanan 'ti pavacanaŋ. Pavacanaŋ eva pāvacanaŋ. Sabbacariyāhi visiṭṭhacariyabhāvena brahmacariyaŋ. Devamanussānaŋ satthubhūtassa Bhagavato sāsanan 'ti Satthusāsanaŋ. Satthubhūtaŋ[5] vā sāsanaŋ Satthusāsanaŋ. "Yo vā Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā" 'ti hi dhammavinayo ca satthā 'ti. Evaŋ tesaŋ padānaŋ attho veditabbo. Yasmā pana imasmiŋ yeva sāsane sabbākāra-ānāpānasatisamādhi-nibbattako bhikkhu vijjati, na aññatra, tasmā tattha tattha imissā 'ti ca, imasmin 'ti ca ayaŋ niyamo kato 'ti veditabbo. Ayaŋ *idhā 'ti* mātikāya niddesassa attho.

Puthujjanakalyāṇako vā 'ti ādinā ca bhikkhu-saddassa vacanatthaŋ avatvā idhā-dhippetabhikkhu yeva dassito.

---

[1] SH naya-. [2] B lokādi-. [3] B -o.
[4] B dhamme. [5] B Satthūsu.

Tattha puthujjano ca so kilesānaŋ asamucchinnattā, kalyāṇo ca sīlādipaṭipattiyuttattā 'ti puthujjanakalyāno. Puthujjanakalyāṇo eva puthujjanakalyāṇako. Adhisīlādīni sikkhatī 'ti *sekho*; sotāpanno vā, sakadāgāmī vā, anāgāmī vā. Akuppo calayitum asukkuṇeyyo arahattaphaladhammo assā 'ti *akuppadhammo*. So 'pi hi imaŋ samādhiŋ bhāveti.

Araññaniddese vinayapariyāyena tāva "Ṭhapetvā gāmañ ca gāmūpacārañ ca avasesaŋ *araññan*" '*ti* āgataŋ. Suttantikapariyāyena āraññakaŋ bhikkhuŋ sandhāya "Araññakaŋ nāma senāsanaŋ pañcadhanusatikaŋ pacchiman" 'ti āgataŋ. Vinayasuttantā pana ubho 'pi pariyāyadesanā nāma. Abhidhammo nippariyāyadesanā 'ti abhidhammapariyāyena araññaŋ dassetuŋ *nikkhamitvā bahi indakhīlā* 'ti vuttaŋ. Indakhīlato bahi nikkhamitvā 'ti attho. (Nikkhamitvā bahi indakhīlan 'ti 'pi pāṭho. Indakhīlaŋ atikkamitvā bahī 'ti vuttaŋ hoti.) Indakhīlo 'ti c' ettha gāmassa vā nagarassa vā ummāro.

Rukkhamūlaniddese rukkhamūlassa pākaṭattā taŋ avatvā 'va yatthā 'ti ādim āha. Tattha: *yatthā* 'ti yasmiŋ rukkhamūle. Āsanti nisīdanti etthā 'ti *āsanaŋ*. *Paññattan* 'ti ṭhapitaŋ. *Mañco vā* 'ti ādīni āsanassa pabhedavacanāni. Mañco 'pi hi nisajjāya 'pi okāsattā idha āsanesu[1] vutto. So pana masārabundikābaddha[2]-kulīrapādaka-āhaccapādakānaŋ aññataro. *Pīṭhaŋ* tesaŋ aññataram eva. *Bhisī* 'ti uṇṇābhisi-colabhisi-vākabhisi-tiṇabhisi-paṇṇabhisīnaŋ aññatarā. *Taṭṭikā* 'ti tālapaṇṇādīhi cinitvā katā. *Cammakhaṇḍo* 'ti nisajjāraho, yo koci cammakhaṇḍo. *Tiṇasantharā*dayo tiṇādīni gumbetvā[3] katā. *Tatthā* 'ti tasmiŋ rukkhamūle. *Caṅkamati vā* 'ti ādīhi rukkhamūlassa catu-iriyāpathapavattana-yoggatā kathitā. Yatthā 'ti ādīhi sabbapadehi rukkhamūlassa sandacchāyatā, janavivittatā ca vuttā hoti.

Kenacī 'ti kenaci samūhena. Taŋ samūhaŋ bhinditvā vitthārento *gahaṭṭhehi vā pabbajitehi vā* 'ti āha. *Anākiṇṇan*

---

[1] B sāsane. [2] B masāraka-bandikā-. [3] B gunthitvā.

'ti asaṅkiṇṇaŋ asambādhaŋ. Yassa senāsanassa samantā gāvutam 'pi addhayojanam 'pi pabbatagahanaŋ vanagahanaŋ nadīgahanaŋ hoti, na koci avelāya upasaṅkamituŋ sakkoti, idaŋ santike 'pi anākiṇṇaŋ nāma. Yaŋ pana aḍḍhayojanikaŋ vā yojanikaŋ vā hoti, idaŋ dūratāya eva anākiṇṇaŋ nāma.

Vihāro 'ti aḍḍhayogādimuttako avasesāvāso. *Aḍḍhayogo* 'ti supaṇṇavaṅkagehaŋ.[1] *Pāsādo* 'ti dve kaṇṇikā gahetvā kato dīghapāsādo. *Hammiyan* 'ti upari ākāsatale patiṭṭhitakūṭāgārapāsādo yeva. Guhā 'ti iṭṭhakāguhā, silāguhā, dāruguhā, paŋsuguhā 'ti evaŋ hi Khandhakaṭṭhakathāyaŋ vuttaŋ. Vibhaṅgaṭṭhakathāyaŋ pana: " Vihāro 'ti samantā parihārapathaŋ, anto yeva rattitthāna-divāṭṭhānāni ca dassetvā katasenāsanaŋ; guhā 'ti bhūmiguhā, yattha rattindivaŋ dīpaŋ laddhuŋ vaṭṭati, pabbataguhā " 'ti idaŋ dvayaŋ visesetvā vuttaŋ.

Mātikāya sabbakālasādhāraṇa-lakkhaṇavasena nisīdatī* 'ti vattamānavacanaŋ kataŋ. Idha pana nisinnassa bhāvanārambhasambhāvato[2] nisajjārambha - pariyosāna - dassanatthaŋ *nisinno* 'ti niṭṭhānavacanaŋ kataŋ. Yasmā pana ujuŋ kāyaŋ paṇidhāya nisinnassa kāyo ujuko hoti, tasmā byañjane ādaraŋ akatvā adhippetam eva dassento *ujuko* 'ti ādim āha. Tattha: *ṭhito supaṇihito* 'ti ujukaŋ paṇihitattā ṭhapitattā ujuko hutvā ṭhito; na sayam evā 'ti attho.

Pariggahaṭṭho 'ti pariggahitaṭṭho. Kiŋ pariggahītaŋ? Niyyāṇaŋ. Kiŋ niyyāṇaŋ? Ānāpāṇasatisamādhi yeva yāva arahattamaggā niyyāṇaŋ. Ten' āha *niyyāṇaṭṭho* 'ti. *Mukha-saddassa* jeṭṭhakatthavasena saŋsārato niyyāṇaṭṭho vutto. *Upaṭṭhānaṭṭho* 'ti sabhāvaṭṭho yeva. Sabbehi pan' etehi padehi pariggahītaniyyāṇaŋ *satiŋ* katvā 'ti attho vutto hoti. (Keci pana pariggahaṭṭho 'ti satiyā pariggahaṭṭho;

---

* *Text*, p. 175, § 32, *line* 3.

---

[1] SH *v.l.* suvaṇṇa-; B subaṇṇa. [2] B -rabbhasambha-.

niyyāṇaṭṭho 'ti assāsapassāsānaŋ pavisananikkhamana-dvāraṭṭho 'ti vaṇṇayanti.) Pariggahita-assāsapassāsaniyyāṇaŋ satiŋ *upaṭṭhapetvā* 'ti vuttaŋ hoti.

34. *Dvattiŋsāya*[1] [177] *ākārehī* 'ti tāsu tāsu avatthāsu yathākkamena labbhamānānaŋ anavasesa - pariyādānavasena vuttaŋ. *Dīghaŋ assāsavasenā* 'ti mātikāya Dīghan 'ti vutta-assāsavasena. Evaŋ sesesu. *Ekaggatan* 'ti ekaggabhāvaŋ. *Avikkhepan* 'ti avikkhipanaŋ. Ekaggatā eva hi nānārammaṇesu cittassa avikkhipanato avikkhepo 'ti vuccati. *Pajānato* 'ti asammohavasena pajānantassa, vindantassā 'ti vā attho. "Avikkhepo me paṭiladdho" 'ti ārammaṇakaraṇavasena pajānantassa vā. *Tāya satiyā* 'ti tāya upaṭṭhitāya satiyā. *Tena ñāṇenā* 'ti tena avikkhepajānanañāṇena. *Satokārī hotī* 'ti ettha yasmā ñāṇasampayuttā eva sati satī 'ti adhippetā (Yath' āha: "satimā hoti paramena satinepakkena samannāgato" 'ti), tasmā sato 'ti vacanen' eva ñāṇam 'pi gahitam eva hoti.

35. *Addhānasaṅkhāte* 'ti dīghasaṅkhāte kāle. Dīgho hi maggo addhāno 'ti vuccati. Ayam 'pi kālo dīghattā addhāno viya addhāno 'ti vutto. *Assasatī* 'ti ca, *passasatī* 'ti ca assāsañ ca passāsañ ca visuŋ visuŋ vatvā 'pi bhāvanāya nirantarappavattidassanatthaŋ *assasati 'pi passasati 'pī*, 'ti puna samāsetvā vuttaŋ. *Chando uppajjati* 'ti bhāvanābhivuddhiyā bhiyyobhāvāya chando jāyati. *Sukhumataran* 'ti passambhanasabhāvato[2] vuttaŋ. *Pāmojjaŋ*[3] *uppajjatī* 'ti bhāvanāpāripūriyā pīti jāyati. *Assāsapassāsā 'pi cittaŋ vivaṭṭatī* 'ti assāsapassāse nissāya paṭibhāganimitte uppajjante pakati-assāsapassāsato cittaŋ nivattati. *Upekkhā saṇṭhātī* 'ti tasmiŋ paṭibhāganimitte upacārappaṇā-samādhippattiyā puna samādhāne byāpārābhāvato tatramajjhattupekkhā saṇṭhāti nāma. *Navah' ākārehī* 'ti ettha bhāvanārambhato pabhuti pure chanduppādā assasati 'pi passasati 'pī 'ti vuttā tayo ākārā, chanduppādato pabhuti pure pāmojjupādā tayo, pāmojjuppādato pabhuti tayo 'ti nava ākārā.[4]

---

[1] *Text* Ba-. [2] B -sabbhā-; SH *v.l.* -sambha-.
[3] SH pāmu- (*throughout*). [4] SH navākārā.

Kāyo 'ti cuṇṇavicuṇṇā 'pi assāsapassāsā samūhaṭṭhena kāyo. Pakati-assāsa-pakatipassāse nissāya uppannanimittam 'pi assāsapassāsā 'ti nāmaŋ labhatī. *Upaṭṭhānaŋ satī* 'ti taŋ ārammaṇaŋ upecca tiṭṭhatī 'ti sati upaṭṭhānaŋ nāma. *Anupassanā ñāṇan* 'ti samathavasena nimittakāyānupassanāvipassanāvasena nāmakāya-rūpakāyānupassanā ñāṇan 'ti attho. *Kāyo upaṭṭhānan* 'ti so kāyo "Upecca tiṭṭhati ettha satī" 'ti Upaṭṭhānaŋ nāma. *No satī* 'ti so kāyo sati nāma na hotī 'ti attho. *Tāya satiyā* 'ti idāni vuttāya satiyā. *Tena ñāṇenā* 'ti idān' eva vuttena ñāṇena. *Taŋ kāyaŋ anupassatī* 'ti samathavipassanāvasena yathāvuttaŋ[1] kāyaŋ anugantvā jhānasampayuttañāṇena vā vipassanāñāṇena vā passati.

Mātikāya kāyādīnaŋ padānaŋ abhāve 'pi imassa catukkassa kāyānupassanāvasena vuttattā idāni vattabbaŋ. *Kāye kayānupassanā-satipaṭṭhānabhāvanā* 'ti vacanaŋ sandhāya kāya-padaniddeso kato. Kāye kāyānupassanā 'ti bahuvidhe kāye tassa kāyassa anupassanā; athavā kāye kāyānupassanā, na aññadhammānupassanā 'ti vuttaŋ hoti. Anicca-dukkh-ānatt-āsubhato[2] kāye na nicca-sukh-att-asubhānupassanā. Atha kho anicca-dukkh-ānatt-āsubhato kāyass' eva anupassanā. Athavā kāye ahan 'ti vā, maman 'ti vā, itthī 'ti vā, puriso 'ti vā gahetabbassa kassaci ananupassanato tass' eva kāyamattassa anupassanā 'ti vuttaŋ hoti. Upari vedanāsu vedanānupassanā 'ti ādīsu tīsu 'pi es' eva nayo. Sati yeva upaṭṭhānaŋ satipaṭṭhānaŋ. Kāyānupassanāya sampayuttaŋ satipaṭṭhānaŋ kāyānupassanāsatipaṭṭhānaŋ. Tassa bhāvanā kāyānupassanāsatipaṭṭhāna-bhāvanā.

[**178**] 36. *Taŋ kāyan* 'ti aniddiṭṭhe 'pi nāmarūpakāye kāyasaddena tassā-pi saṅgahitattā niddiṭṭhaŋ viya katvā vuttaŋ. Aniccānupassanādayo hi nāmarūpakāye eva labbhanti, na nimittakāye. Anupassanā ca *bhāvanā* ca vuttaṭṭhā eva.

37. *Dīghaŋ assāsapassāvasenā* 'ti ādi ānāpānasatibhāvanāya ānisaŋsaŋ dassetuŋ vuttaŋ. Tassā-pi hi sativepullatā

[1] B yathākkamaŋ vuttaŋ. [2] B -bhabhūte.

ñāṇavepullatā ca ānisaŋso. Tattha: *cittassa ekaggataŋ avikkhepaŋ pajānato* 'ti paṭiladdhajhānassa vipassanākāle cittekaggataŋ sandhāya vuttaŋ. *Viditā vedanā* 'ti sāmaññato udayadassanena viditā vedanā. *Viditā upaṭṭhahantī* 'ti khayato vayato suññato viditā[1] upaṭṭhahanti. *Viditā abbhatthaŋ gacchantī* 'ti sāmaññato vayadassanena viditā vināsaŋ gacchanti, bhijjantī 'ti attho. *Saññāvitakkesu* 'pi es' eva nayo. Imesu pana tīsu vuttesu sesārūpadhammā 'pi vuttā hontī. "Kasmā pana ime tayo eva vuttā?" 'ti ce: duppariggahattā. Vedanāsu tāva sukhadukkhā pākaṭā. Upekkhā pana sukhumā duppariggahā, na suṭṭhu pākaṭā. Sā 'pi c' assa pākaṭā hoti. Saññā ākāramattagāhakattā na yathāsabhāvagāhiṇī, sā ca sabhāvasāmaññalakkhaṇa-gāhakena vipassanāñāṇena sampayuttā ativiya apākaṭā, sā 'pi c' assa pākaṭā hoti. Vitakko ñāṇapaṭirūpakattā ñāṇato visuŋ katvā duppariggaho, ñāṇapaṭirūpako hi vitakko. Yath' āha: "Yā c' āvuso Visākha, sammādiṭṭhi, yo ca sammāsaṅkappo, ime dhammā paññākkhandhe saṅgahītā" 'ti. Yo 'pi c' assa vitakko pākaṭo hotī 'ti evaŋ duppariggahesu vuttesu sesā vuttā 'va hontī 'tī.

38-40. Imesaŋ pana padānaŋ niddese: *Kathaŋ viditā vedanā uppajjantī?* 'ti pucchitvā taŋ avissajjetvā 'va vedanuppādassa viditatte yeva vissajjite vedanāya viditattaŋ vissajjitaŋ hotī 'ti, *Kathaŋ vedanāya uppādo vidito hotī?* 'ti ādim āha. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Avijjāsamudayā* . . . . . . *avijjānirodhā* 'ti ādayo heṭṭhā vuttattā eva. Iminā 'va nayena saññā-vitakkā 'pi veditabbā. Vitakkavāre pana *Phassasamudayā . . . phassanirodhā* 'ti avatvā phassaṭṭhāne. *Saññāsamudayā . . . saññānirodhā* 'ti vuttaŋ. "Taŋ kasmā?" 'ti ce: saññāmūlakattā vitakkassa. "Saññānānattaŋ paṭicca uppajjati saṅkappanānattan" 'ti hi vuttaŋ.

Aniccato manasikaroto 'ti ādīsu ca vedanaŋ aniccato manasikaroto 'ti ādinā nayena tasmiŋ tasmiŋ vāre so so yeva dhammo yojetabbo. Yasmā pana vipassanāsampa-

[1] B *omits.*

yuttā vedanā vipassanākiccakaraṇe asamatthattā vipassanāya anupakārikā, tasmā yeva ca bodhipakkhiyadhammesu nāgatā. Vipassanāsampayuttāya pana saññāya kiccam eva aparibyattaŋ, tasmā sā vipassanāya ekantam upakārikā eva. Vitakkaŋ pana vinā vipassanākiccam eva n' atthi. Vitakkasahāyā 'pi vipassanā sakakiccaŋ karoti. Yath' āha: "Paññā attano dhammatāya aniccaŋ, dukkhaŋ, anattā 'ti ārammaṇaŋ nicchetuŋ na sakkoti. Vitakke pana ākoṭetvā ākoṭetvā dente sakkoti. Yathā hi heraññiko kahāpaṇaŋ hatthe ṭhapetvā sabbabhāgesu oloketukāmo samāno 'pi na cakkhutalen' eva parivattetuŋ sakkoti, aṅgulipabbehi pana parivattetvā parivattetvā ito c' ito ca oloketuŋ sakkoti; evam va paññā attano dhammatāya aniccādivasena ārammaṇaŋ nicchetuŋ na sakkoti, abhiniropanalakkhaṇena pana āhananapariyāhananarasena vitakkena ākoṭentena viya parivattentena viya ca ādāy' ādāya dinnam eva nicchetuŋ sakkoti. Tasmā vedanāsaññānaŋ vipassanāya anupakāratta lakkhaṇamattavasen' eva dassetuŋ, *vedanāya* [**179**] . . . *saññāyā* 'ti tattha tattha ekavacanena niddeso kato. Yattako pana vipassanāya bhedo tattako eva vitakkassā 'ti dassetuŋ *vitakkānan* 'ti tattha tattha bahuvacanena niddeso kato 'ti vattuŋ yujjati.

[**180**] 41. Puna *dīghaŋ assāsapassāsavasenā* 'ti ādi ānāpānasatibhāvanāya sampattiŋ bhāvanāphalañ ca dassetuŋ vuttaŋ. Tattha: *samodhānetī* 'ti ārammaṇaŋ ṭhapeti, ārammaṇaŋ patiṭṭhāpetī 'ti vā attho. Samodahanabyāpārābhāve[1] 'pi bhāvanāpāripūriyā eva samodahati nāma. *Gocaran* 'ti vipassanākhaṇe saṅkhārārammaṇaŋ, maggakkhaṇe ca phalakkhaṇe ca nibbāṇārammaṇaŋ. Samatthan 'ti samam eva attho, samassa vā attho 'ti samattho, taŋ *samatthaŋ*. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Maggaŋ samodhānetī* 'ti maggaphalakkhaṇe yeva. Gocaraŋ nibbāṇam eva. *Ayaŋ puggalo* 'ti ānāpānasatibhāvanaŋ anuyutto yogāvacaro 'va. *Imasmiŋ ārammaṇe* 'ti ettha pana kaye 'ti padena saṅgahite nāmarūpakāya-saṅkhāte saṅkhatārammaṇe.

---

[1] B Samodahanaŋ byā-.

Ten' eva kamena magge nibbāṇārammaṇe ca. *Yaŋ tassā* 'ti ādīhi *ārammaṇa-gocara* saddānaŋ ekatthatā vuttā. *Tassā* 'ti tassa puggalassa. *Pajānātī 'ti puggalo* pajānāti[1] *pajānanā paññā* 'ti puggalo paññāya pajānatī 'ti vuttaŋ hoti. *Ārammaṇassa upaṭṭhānan* 'ti vipassanākhaṇe saṅkhārārammaṇassa, maggaphalakhaṇe ca nibbāṇārammaṇassa upaṭṭhānaŋ sati.[2] Ettha kammatthe sāmivacanaŋ, yathā: Rañño upaṭṭhānan 'ti. *Avikkhepo* 'ti samādhi. *Adhiṭṭhānan* 'ti yathāvuttasaṅkhārārammaṇaŋ nibbāṇārammaṇañ ca, taŋ hi adhiṭṭhāti ettha cittan 'ti adhiṭṭhānaŋ. *Vodānan* 'ti ñāṇaŋ. Taŋ hi vodāyati visujjhati tena cittan 'ti vodānaŋ.

Līnapakkhiko samādhi alīnabhāvappattiyā samabhūtattā *samaŋ*. Uddhaccapakkhikaŋ ñāṇaŋ anuddhatabhāvappattiyā samabhūtattā samaŋ. Tena vippassanā-maggaphalakkhaṇesu samathavipassanānaŋ yuganandhatā vuttā hoti. Sati pana sabbatthikattā tadubhayasamatāya upakārikā 'ti samaŋ. Ārammaṇaŋ samathādhiṭṭhānattā samaŋ.

Anavajjattho 'ti vipassanāya anavajjasabhāvo. *Nikkilesattho* 'ti maggassa nikkilesasabhāvo. (Nikkilesattho[3] 'ti vā pāṭho.) *Vodānattho* 'ti phalassa parisuddhasabhāvo. *Paramattho* 'ti nibbāṇassa sabbadhammuttamasabhāvo. *Paṭivijjhatī* 'ti taŋ sabhāvaŋ asammohato paṭivijjhati. Ettha ca *ārammaṇassa upaṭṭhānan* 'ti ādīhi samapaṭivedho vutto. Etth' eva ca vodānatthapaṭivedhassa vuttattā tena ekalakkhaṇā anavajjattha-nikkilesattha-paramatthā lakkhaṇāhāravasena vuttā yeva honti. Yath' āha:

Vuttamhi ekadhamme
Ye dhammā ekalakkhaṇā keci[4]
Vuttā bhavanti sabbe;
Iti vutto lakkhaṇohāro[5] 'ti.

Anavajjattho, nikkilesattho c' ettha avikkhepa-saṅkhatassa samassa attho payojanan 'ti samattho. Vodānattho vipa-

---

[1] SH *omits.* [2] SH Saman 'ti. [3] *So in Text.*
[4] B, SH *v.l.* tena. [5] B, SH *v.l.* -nāhāro.

ssanāmaggavodānaŋ sandhāya samam eva attho 'ti samattho. Phalavodānaŋ sandhāya maggavodāna-saṅkhātassa samassa attho 'ti samattho. Paramattho pana samam eva attho 'ti vā nibbāṇapayojanattā sabbassa samassa attho 'ti vā samattho. Taŋ vuttappakāraŋ samañ ca samatthañ ca ekadesasarūpekasesaŋ katvā *samatthaŋ ca paṭivijjhatī*[1] 'ti vuttaŋ.

42-45. Indriya-bala-[**181-182**]bojjhaṅgadhammā vipassanāmaggaphalakkhaṇe 'pi labbhanti. Maggo ca tisso ca visuddhiyo maggaphalakkhaṇe yeva, vimokkho ca vijjā ca khayañāṇañ ca maggakkhaṇe yeva, vimutti ca anuppāde ñāṇañ ca phalakkhaṇe yeva, sesā vipassanākhane 'pī 'ti dhammavāre ime dhamme imasmiŋ ārammaṇe *samodhānetī* 'ti, nibbāṇaŋ ṭhapetvā sesā yathāyogaŋ veditabbā. Idaŋ pana yebhuyyenavasena vuttaŋ. Avuttatthā pan' ettha heṭṭhā vuttā eva. Ekekacatukkavasen' ettha niyyāṇe dassite 'pi catukkantogadhassa ekekassā-pi bhāgassa niyyāṇassa upanissayattā ekekabhāgavasena niyyāṇaŋ dassitaŋ, na hi ekekaŋ vinā niyyāṇaŋ hotī 'ti.

Dīghaŋ-Assāsapassāsa-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

46-47. Rassaniddese: *ittarasaṅkhāte* 'ti paritta-saṅkhāte kāle. Sesam ettha vuttanayena veditabbaŋ.[2]

[**183**] 48. *Sabbakāyapaṭisaŋvedī*-niddese arūpadhammesu vedanāya oḷārikattā sukhagahaṇatthaŋ paṭhamaŋ iṭṭhāniṭṭhārammaṇa-saŋvedikā *vedanā* vuttā. Tato yaŋ vedeti taŋ sañjānātī 'ti evaŋ vedanāvisayassa ākāragāhikā *saññā*; tato saññāvasena abhisaṅkhārikā *cetanā*; tato "Phuṭṭho vedeti, phuṭṭho sañjānāti, phuṭṭho cetetī" 'ti vacanato *phasso*; tato sabbesaŋ sādhāraṇalakkhaṇo *manasikāro*; 'ti cetanādīhi saṅkhārakkhandho vutto. Evaŋ tīsu khandhesu vuttesu

---

[1] B paṭipajjatī.

[2] B *inserts after this*, Rass-assāsapassāsa-niddesavaṇṇanā.

taŋnissayo viññāṇakkhandho vutto 'va hoti. *Nāmañ cā* 'ti vuttappakāraŋ nāmaŋ ca. *Nāmakāyo cā* 'ti idaŋ pana nāmena nibbāṇassā-pi saṅgahitattā lokuttarānañ ca avipassanūpagattā taŋ apanetuŋ vuttaŋ. Kāyo 'ti hi vacanena nibbāṇaŋ apanītaŋ hoti nibbāṇassa rāsivinimmuttattā. *Ye ca vuccanti cittasaṅkhārā* 'ti saññā ca vedanā ca cetasikā; ete dhammā cittapaṭibaddhā. Cittasaṅkhārā 'ti evaŋ vuccamānā 'pi cittasaṅkhārā idha nāmakāyen' eva saṅgahitā 'ti vuttaŋ hoti.

Mahābhūtā 'ti mahantapātubhāvato mahābhūtasāmaññato mahāparivārato mahāvikārato mahantabhūtattā cā 'ti mahābhūtā. Te pana paṭhavī, āpo, tejo, vāyo 'ti cattāro. *Catunnaŋ mahābhūtānaŋ upādāya rūpan* 'ti upayogatthe sāmivacanaŋ. Cattāro mahābhūte upādāya nissāya amuñcitvā pavattarūpan 'ti attho. Tam pana cakkhu, sotaŋ, ghāṇaŋ, jivhā, kāyo, rūpaŋ, saddo, gandho, raso, itthindriyaŋ, purisindriyaŋ, jīvitindriyaŋ, hadayavatthu, ojā, kāyaviññatti, vacīviññatti, ākāsadhātu, rūpassa lahutā, mudutā, kammaññatā, upacayo, santati, jaratā, aniccatā 'ti catuvīsatividhaŋ. *Assāso ca passāso cā* 'ti pākatiko yeva. Assāsapassāse nissāya uppannaŋ paṭibhāganimittam 'pi tad eva nāmaŋ labhati paṭhavīkasiṇādīni viya. Rūpasarikkhakattā rūpan 'ti ca nāmaŋ labhati, "bahiddhā rūpāni passatī" 'ti ādīsu viya. *Nimittañ ca upanibandhanā* 'ti sati-upanibandhanāya nimittabhūtaŋ assāsapassāsānaŋ phusanaṭṭhānaŋ.[1] *Ye ca vuccanti kāyasaṅkhārā* 'ti assāsapassāsā kāyikā ete dhammā kāyapaṭibaddhā kāyasaṅkhārā 'ti evaŋ vuccamānā 'pi kāyasaṅkhārā idha rūpakāyen' eva saṅgahītā 'ti vuttaŋ hoti.

49. *Te kāyā paṭividitā hontī* 'ti jhānakkhaṇe assāsapassāsanimittakāyā, vipassanākhaṇe avasesarūpārūpakāyā ārammaṇato paṭividitā honti, maggakkhaṇe asammohato paṭividitā honti. Assāsapassāsavasena paṭiladdhajhānassa yogissa uppannavipassanāmagge 'pi sandhāya *dīghaŋ assāsa-*

[1] B *adds* yeva.

passāsavasenā 'ti ādi vuttaŋ. *Āvajjato pajānato* 'ti ādīni sīlakathāyaŋ vuttatthāni. [184] Te vuttappakāre kāye antokaritvā *sabbakāyapaṭisaŋvedī* 'ti vuttaŋ.

50. *Sabbakāyapaṭisaŋvedī assāsapassāsānaŋ saŋvaraṭṭhenā* 'ti ādīsu sabbakāyapaṭisaŋvedī 'ti vutta assāsapassāsato uppajjanajhānavipassanāmaggesu saŋvaro yeva saŋvaraṭṭhena *sīlavisuddhi*. Avikkhepo yeva *avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi*. Paññā yeva *dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi*. Jhānavipassanāsu virati-abhāve 'pi pāpābhāvamattam eva saŋvaro nāmā 'ti veditabbaŋ.

51. *Passambhayan* 'ti ādīnaŋ niddese: *kāyikā* 'ti rūpakāye bhavā. *Kāyapaṭibaddhā* 'ti kāyaŋ paṭibaddhā, kāyaŋ nissitā; kāye sati honti, asati na honti. Tasmā yeva te kāyena saṅkhariyantī 'ti *kāyasaṅkhārā*. *Passambhento* 'ti nibbāpento sannisīdāpento. Passambhanavacanen' eva oḷārikānaŋ passambhanaŋ siddhaŋ. *Nirodhento* 'ti oḷārikānaŋ anuppādanena nirodhento. Vūpasamento 'ti oḷārike yeva ekasantatipariṇāmanayena santabhāvaŋ nayanto. *Sikkhatī* 'ti adhikāravasena assasissāmī 'ti sikkhatī 'ti sambandho; tisso sikkhā sikkhatī 'ti vā attho. Idāni oḷārikapassambhanaŋ dassetuŋ *yathārūpehī* 'ti ādim āha. Tattha: yathārūpehī 'ti yādisehi. *Ānamanā* 'ti pacchato namanā; *vinamanā* 'ti ubhayapassato namanā; *sannamanā* 'ti sabbato 'pi namantassa suṭṭhu namanā; *paṇamanā* 'ti purato namanā; *iñjanā* 'ti kampanā; *phandanā* 'ti īsakaŋ calanā; [185] *pakampanā* 'ti bhusaŋ kampanā.

" Yathārūpehi kāyasaṅkhārehi kāyassa ānamanā . . . pe . . . pakampanā tathārūpaŋ kāyasaṅkhāraŋ passambhayan " 'ti ca, " yā kāyassa ānamanā . . . pe . . . pakampanā, tañ ca passambhayan " 'ti ca sambandho kātabbo. Kāyasaṅkhāresu hi passambhitesu kāyassa ānamanādayo ca passambhitā yeva hontī 'ti *yathārūpehi kāyasaṅkhārehi kāyassa na ānamanā*-dikā hoti, tathārūpaŋ *santaŋ sukhumam* 'pi *kāyasaṅkhāraŋ passambhayan* 'ti ca; *yā* kāyassa na ānamanādikā, tathārūpaŋ santaŋ sukhumaŋ *pasambhayan* 'ti ca samban-

dhato veditabbaŋ.[1] Santaŋ sukhuman 'ti ca bhāvanapuŋsakavacanam etaŋ. Iti kirā 'ti ettha: *Iti* evam-atthe; *kira* yadi-atthe. Yadi evaŋ sukhumake 'pi assāsapassāse *passambhayaŋ assasissāmi . . . passasissāmī 'ti sikkhatī* 'ti codakena codanā āraddhā hoti. Athavā "kirā" 'ti codakavacanattā asaddahanatthe, parokkhatthe ca yujjati yeva. "evaŋ sukhumānam 'pi passambhanaŋ sikkhatī 'ti na saddahāmi, apaccakkhaŋ me" 'ti vuttaŋ hoti.

Evaŋ sante 'ti evaŋ sukhumānaŋ passambhane sante. *Vātūpaladdhiyā ca pabhāvanā na hotī* 'ti assāsapassāsavātassa upaladdhiyā. Upaladdhī 'ti viññāṇaŋ. Assāsapassāsavātaŋ upalabbhamānassa tadārammaṇassa bhāvanā, viññāṇassa pabhāvanā uppādanā na hoti; tassa ārammaṇassa bhāvanā na hotī 'ti attho. *Assāsapassāsānañ ca pabhāvanā na hotī* 'ti bhāvanāya sukhumakānam 'pi assāsapassāsānaŋ nirodhanato tesaŋ ca uppādanā pavattanā na hotī 'ti attho. *Anāpānasatiyā ca pabhāvanā na hotī* 'ti assāsapassāsabhāvato yeva tadārammaṇāya bhāvanāviññāṇasampayuttāya satiyā ca pavattanā na hoti; tasmā yeva taŋsampayuttassa ānāpānasatisamādhissa ca bhāvanā na hoti. *Na ca naŋ tan* 'ti ettha ca nan 'ti nipātamattaŋ, "bhikkhu ca nan" 'ti ādīsu viya. Taŋ vuttavidhaŋ *samāpattiŋ paṇḍitā* na *samāpajjanti 'pi*, tato na *vuṭṭhahanti 'pī* 'ti sambandho. Codanāpakkhassa parihāravacane: *iti kirā* 'ti evam eva. Ettha eva-kāratthe kira saddo-daṭṭhabbo. *Evaŋ sante* 'ti evaŋ passambhane sante eva. *Yathā kathaŋ viyā* 'ti yathā taŋ vuttavidhānaŋ hoti, tathā taŋ kathaŋ viyā ? 'ti upamaŋ pucchati.

Idāni: *seyyathā 'pī* 'ti taŋ upamaŋ dasseti. *Kaŋse* 'ti kaŋsamayabhājane.[2] *Nimittan* 'ti tesaŋ saddānaŋ ākāraŋ. "Nimittan" 'ti ca sāmi-atthe upayogavacanaŋ; Nimittassā 'ti attho. Saddanimittañ ca saddato anaññaŋ. *Suggahitattā* 'ti suṭṭhu uggahitattā. (Sugahitattā 'ti 'pi pāṭho. Suṭṭhu gahitattā 'ti attho.) *Sumanasi katattā* 'ti suṭṭhu āvajjitattā. *Sūpadhāritattā* 'ti suṭṭhu citte ṭhapitattā. *Su-*

---

[1] SH veditabbo. [2] B kaŋsabhājane.

khumasaddanimittārammaṇattā '*pī* 'ti tadā sukhumānam 'pi saddānaŋ niruddhattā [a]anuggahitasaddanimittassa anārammaṇā[b] 'pi sukhumataraŋ saddanimittaŋ ārammaṇaŋ katvā sukhumataraŋ saddanimittārammaṇam 'pi cittaŋ pavattati; sukhumatarasadda-nimittārammaṇabhāvato 'pi 'ti vā attho. Iminā 'va nayena appaṇāyam 'pi attho veditabbo.

[**186**] Passambhayan 'ti ādīsu: "*Passambhayaŋ kāyasaṅkhāran* 'ti vuttā *assāsapassāsā kāyo* 'ti" vā; "passambhayaŋ kāyasaṅkhāran 'ti ettha assāsapassāsā kāyo 'ti" vā yojanā veditabbā.

52. Bhāvanāvisuddhiyā kāyasaṅkhāre passambhamāne 'pi "Oḷārikaŋ kāyasaṅkhāraŋ passambhemī" 'ti yogino ābhoge sati tenādarena ativiya passambhati, anupaṭṭhahantam 'pi sukhumaŋ su-ānayaŋ hoti. *Aṭṭha anupassane ñāṇānī* 'ti dīghaŋ, rassaŋ, sabbakāyapaṭisaŋvedī, passambhayaŋ kāyasaṅkhāran 'ti vuttesu catūsu vatthūsu assāsavasena catasso, passāsavasena catasso 'ti aṭṭha anupassanāñāṇāni. *Aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo*[1] 'ti dīghaŋ assāsavasena cittassa ekaggataŋ avikkhepaŋ pajānato sati upaṭṭhitā hotī 'ti ādina nayena vuttesu catūsu vatthūsu assāsavasena catasso, passāsavasena catasso 'ti aṭṭha ca upaṭṭhānānussatiyo.[2] *Cattāri suttantikavatthūnī* 'ti Bhagavatā Ānapānasatisuttanṭe vuttattā paṭhamacatukkavasena cattāri suttantikavatthūnī 'ti.

Paṭhamacatukka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

53-54. Dutiyacatukkassa *pītipaṭisaŋvedī*-niddese *uppajjati pītipāmojjan*[3] 'ti ettha: Pītī 'ti mūlapadaŋ; pāmojjan 'ti tassa atthapadaŋ, pamuditabhāvo 'ti attho. [**187**] *Yā pīti-*

---

a to b B anuggahitattā saddanimittassa anārammaṇaŋ.

1 B upaṭṭhānānupassiyo.

2 B -nupassiyo. Aṭṭha c' upaṭṭhānānupassatiyo 'ti 'pi pāṭho. SM *adds* Aṭṭha c' upaṭṭhānānussatiyo 'ti pi pāṭho.

3 SH -pāmujja (*throughout*).

pāmojjan 'ti ādīsu yā pīti 'ti ca pāmojjan 'ti ca evamādīni nāmāni labhati, sā pīti 'ti vuttaŋ hoti. Tattha: Pīti 'ti sabhāvapadaŋ. Pamuditabhāvo pāmojjaŋ. Āmodanākāro *āmodanā*, pamodanākāro *pamodanā*. Yathā ca bhesajjānaŋ vā, telānaŋ vā, uṇhodakasītodakānaŋ vā ekatokaraṇaŋ modanā 'ti vuccati, evam ayam 'pi dhammānaŋ ekatokaraṇena modanā. Upasaggavasena padaŋ maṇḍetvā[1] amodanā pamodanā 'ti vuttā. Hāsetī 'ti *hāso*, pahāsetī 'ti *pahāso*. Haṭṭhapahaṭṭhākārānam etaŋ adhivacanaŋ. *Vitti* 'ti vittaŋ, dhanass' etaŋ nāmaŋ. Ayaŋ pana somanassapaccayattā vittasarikkhatāya vitti. Yathā hi dhanino dhanaŋ paṭicca somanassaŋ uppajjati, evaŋ pītimato 'pi pītiŋ paṭicca somanassaŋ uppajjati, tasmā vittī 'ti vuttā. Tuṭṭhisabhāvasaṇṭhitiyā hi pītiyā etaŋ nāmaŋ. Pītimā pana puggalo kāyacittānaŋ uggatattā abbhuggatattā udaggo 'ti vuccati. Udaggassa bhāvo *odagyaŋ*. Attano manatā attamanatā. Anabhiraddhassa hi mano dukkhapadaṭṭhānattā na attano mano nāma hoti. Abhiraddhassa sukhapadaṭṭhānattā attano mano nāma hoti. Iti attano manatā attamanatā, sakamanabhāvo 'ti attho. Sā pana yasmā na aññassa kassaci attano manatā, cittass' eva pan' eso bhāvo cetasiko dhammo, tasmā *attamanatā cittassā* 'ti vuttā. Sesam ettha ca upari ca heṭṭhāvuttanayena yojetvā veditabbaŋ.

55-57. *Sukhapaṭisaŋvedanā*-niddese: [188] *Dve sukhānī* 'ti samatha-vipassanābhūmidassanatthaŋ vuttaŋ. Kāyikaŋ hi sukhaŋ vipassanāya bhūmi, cetasikaŋ sukhaŋ samathassa ca vipassanāya ca bhūmi. *Kāyikan* 'ti pasādakāyaŋ vinā[2] anuppattito kāye niyuttan 'ti kāyikaŋ. *Cetasikan* 'ti avippayogavasena[3] cetasi-niyuttan 'ti cetasikaŋ. Tattha kāyika-padena cetasikaŋ *sukhaŋ* paṭikkhipati, sukha-padena kāyikaŋ dukkhaŋ. Tathā cetasika-padena kāyikaŋ sukhaŋ paṭikkhipati, sukha-padena cetasikaŋ dukkhaŋ. *Sātan* 'ti madhuraŋ sumadharaŋ. *Sukhan* 'ti sukham eva; na dukkhaŋ. *Kāyasamphassajan* 'ti kāyasamphassajātaŋ. *Sātaŋ*

---

[1] SH vaḍḍhetvā. [2] SH pasādakāyaŋ. Taŋ vinā.
[3] SH, SM adhi-.

sukhaŋ vedayitan 'ti sātaŋ vedayitaŋ, na asātaŋ vedayitaŋ, sukhaŋ vedayitaŋ, na dukkhaŋ vedayitaŋ. Parato tīni padāni itthiliṅgavasena vuttāni: *sātā* vedanā na asātā, *sukhā vedanā* na dukkhā 'ti. Ayam eva pan' ettha attho.

Cetasikasukha-niddeso vuttapaṭipakkhanayena yojetabbo. *Te sukhā* 'ti liṅgavipallāso kato. Tāni sukhānī 'ti vuttaŋ hoti. Sesam ettha-catukke heṭṭhā paṭhamacatukke vuttanayen' eva veditabbaŋ. [189] Cattāri suttantikavatthūni dutiya-tatiya-catukkavasena veditabbānī 'ti.

Dutiyacatukka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

58. Tatiyacatukkaniddese: *cittan* 'ti mūlapadaŋ, *viññāṇan* 'ti atthapadaŋ. *Yaŋ cittan* 'ti ādi pītiyaŋ vuttanayena yojetabbaŋ. Tattha: cittan 'ti ādīsu cittatāya cittaŋ. Ārammaṇaŋ minamānaŋ jānātī 'ti *mano*. *Mānasan* 'ti mano yeva.

" Antaḷikkhacaro poso
Yvā[1] yaŋ carati mānaso,"

'ti hi ettha pana sampayuttakadhammo mānaso 'ti vutto.

" Kathaŋ hi Bhagavā tuyhaŋ
Sāvako sāsane rato
Appattamānaso sekkho
Kālaŋ kayirā janesu tā ?"

'ti arahattaŋ mānasan 'ti ettha[2] ca[2] vuttaŋ. Idha pana mano 'va mānasaŋ, byañjanavasena h' etaŋ padaŋ vaḍḍhitaŋ.[3] *Hadayan* 'ti: "cittaŋ vā te khipissāmi, hadayaŋ vā te phālessāmī" 'ti ettha uro hadayan 'ti vuttaŋ: "hadayā hadayaŋ maññe aññāya tacchatī" 'ti ettha cittaŋ; "Vakkaŋ hadayaŋ" 'ti ettha hadayavatthu. Idha pana cittam eva abbhantaraṭṭhena hadayan 'ti vuttaŋ. Tad eva parisuddha-

[1] B, SM Svā-. [2] SH, SM *omit.* [3] SM vaḍḍhati.

ṭṭhena *paṇḍaraŋ*. Bhavaṅgaŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. Yath' āha: "Pabhassāram idaŋ bhikkhave cittaŋ. Tañ ca kho āgantukehi upakkilesehi upakkiliṭṭhan" 'ti. Tato nikkhittaŋ pana akusalam 'pi gaṅgāya nikkhittā nadī Gaṅgā viya, Godāvarito nikkhittā Godāvarī viya ca paṇḍaran 't' eva vuttaŋ. Yasmā pana ārammaṇavijānana-lakkhaṇaŋ cittaŋ upakkilesena kileso na hoti, sabhāvato parisuddham eva hoti, upakkilesayoge pana sati upakkiliṭṭhaŋ nāma hoti, tasmā 'pi paṇḍaran 'ti vattuŋ yujjati.

[190] *Mano manāyatanan* 'ti idha pana manogahaṇaŋ manass' eva āyatanabhāvadīpanatthaŋ. Ten' etaŋ dīpeti: Na yidaŋ devāyatanaŋ viya manassa āyatanattā manāyatanaŋ. Atha kho mano eva āyatanaŋ manāyatanan 'ti. Āyatanattho heṭṭhā vutto yeva. Manate iti mano, vijānātī 'ti attho. Aṭṭhakathācariyā pan' āhu: "nāḷiyā minamāno viya, mahātulāya dhārayamāno viya ca ārammaṇaŋ jānātī 'ti mano. Tad eva mananalakkhaṇe indaṭṭhaŋ karotī 'ti indriyaŋ. Mano eva indriyaŋ *manindriyaŋ*. Vijānātī 'ti *viññāṇaŋ*. Viññāṇam eva khandho *viññāṇakkhandho*. Rūḷhito khandho vutto. Rāsaṭṭhena hi viññāṇakkhandhassa ekadeso ekaŋ viññāṇaŋ. Tasmā yathā rukkhassa ekadesaŋ chindanto rukkhaŋ chindatī 'ti vuccati, evam eva viññāṇakkhandhassa ekadesabhūtaŋ ekaŋ 'pi[1] viññāṇaŋ rūḷhito viññāṇakkhandho 'ti vuttaŋ. Yasmā pana rāsaṭṭho yeva khandhaṭṭho na hoti koṭṭhāsaṭṭho 'pi khandhaṭṭho yeva, tasmā koṭṭhāsaṭṭhena viññāṇakoṭṭhāso 'ti 'pi attho. *Tajjā manoviññāṇadhātū* 'ti tesaŋ phassādīnaŋ sampayuttadhammānaŋ anucchaviko[2] manoviññāṇadhātu. Imasmiŋ hi pade ekam eva cittaŋ minanaṭṭhena mano, vijānanaṭṭhena viññāṇaŋ, sabhāvaṭṭhena nissattaṭṭhena vā 'pi dhātū 'ti tīhi nāmehi vuttaŋ.

59. *Abhippamodo* 'ti adhikā tuṭṭhi.

60. [191] *Samādhi*-niddese: acalabhāvena ārammaṇe tiṭṭhatī 'ti *ṭhiti*. Parato padadvayaŋ upasaggavasena vaḍḍhi-

---

[1] SH, SM *omit*. [2] B -kā.

taŋ. Api ca sampayutte dhamme ārammaṇamhi sampiṇḍitvā tiṭṭhatī 'ti *saṇṭhiti*. Ārammaṇaŋ ogāhetvā anupavisitvā tiṭṭhatī 'ti *avaṭṭhiti*. Kusalapakkhasmiŋ cattāro dhammā ārammaṇaŋ ogāhanti: saddhā, sati, samādhi, paññā. Ten' eva saddhā okappanā 'ti vuttā, sati apilāpanā 'ti, samādhi avaṭṭhitī 'ti, paññā pariyogāhanā 'ti. Akusalapakkhe pana tayo dhammā ārammaṇaŋ ogāhanti: taṇhā, diṭṭhi, avijjā 'ti. Ten' eva te oghā 'ti vuttā. Uddhaccavicikicchāvasena pavattassa visāhārassa paṭipakkhato *avisāhāro*, avisāharaṇan[1] 'ti attho. Uddhaccavicikicchāvasen' eva gacchantaŋ cittaŋ vikkhipati nāma, ayaŋ pana tathā na hotī 'ti *avikkhepo*. Uddhaccavicikicchāvasen' eva cittaŋ visāhaṭaŋ[2] nāma hoti, ito c' ito ca harīyati, ayaŋ pana [a]avisāhaṭassa manassa sabhāvo[b] 'ti *avisāhaṭamānasatā*.[3] *Samatho* 'ti tividho samatho: cittasamatho, adhikaraṇasamatho, sabbasaṅkhārasamatho 'ti. Tattha aṭṭhasu samāpattīsu cittekaggatā cittasamatho nāma, taŋ hi āgamma cittacalanaŋ cittavipphandanaŋ samati vūpasamati; tasmā so cittasamatho 'ti vuccati. Sammukhāvinayādi sattavidho adhikaraṇasamatho nāma, taŋ hi āgamma tāni tāni adhikaraṇāni samanti ... ... adhikaraṇasamatho 'ti vuccati. Yasmā pana sabbe saṅkhārā nibbāṇaŋ āgamma samanti ... ... taŋ sabbasaṅkhārasamatho 'ti vuccati. Imasmiŋ atthe cittasamatho adhippeto. Samādhilakkhaṇe indaṭṭhaŋ karotī 'ti *samādhindriyaŋ*. Uddhaccena na kampatī 'ti *samādhibalaŋ*. *Sammāsamādhī* 'ti yathāvasamādhi, niyyānikasamādhi, kusalasamādhi.

61. *Rāgato vimocayaŋ cittan* 'ti ādīhi dasahi kilesavatthūhi vimocanaŋ vuttaŋ. *Thīna*-gahaṇen' eva c' ettha middhagahaṇaŋ, *uddhacca*-gahaṇen' eva ca kukkuccagahaṇaŋ kataŋ hotī 'ti ? Aññesu pāṭhesu sahacārittā kilesavatthuto vimocanavacanen' eva paṭhamajjhānādīhi nīvaraṇādito vimocanaŋ, aniccānupassanādīhi niccasaññādito ca vimocanaŋ vu-

---

[1] SH -hā-. [2] B visaṭaŋ.
[a] to [b] B avisāhassa mānasassa bhāvo.
[3] *Text* -ta-.

ttam eva hotī 'ti. *Kathaŋ taŋ cittaŋ anupassatī ?** 'ti ettha peyyāle ca aniccānupassanāya[1] niccasaññādīnaŋ pahāṇaŋ vuttam eva. *Cattāri suttantikavatthūni* tatiya-catukkavasena veditabbānī 'ti.

Tatiyacatukka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

62. Catutthacatukkaniddese: "Aniddiṭṭhe napuŋsakan" 'ti vacanato asukan 'ti aniddiṭṭhattā *aniccan 'ti kiŋ aniccan ?* 'ti napuŋsakavacanena pucchā katā. *Uppādavayaṭṭhenā* 'ti uppādavaya-saṅkhātena aṭṭhena, uppādavayasabhāvenā 'ti attho. Ettha ca pañcakkhandhā sabhāvalakkhaṇaŋ, pañcannaŋ khandhānaŋ uppādavayā vikāralakkhaṇaŋ. Etena hutvā-abhāvena aniccan[2] 'ti vuttaŋ hoti. [a]Ten' eva ca Aṭṭhakathāya saṅkhatalakkhaṇavasena "aniccatā 'ti tesaŋ yeva uppāda-vaya-ññathattan" 'ti ca vatvā 'pi "hutvā-abhāvo cā" 'ti vuttaŋ. Etena hutvā-abhāvākāro aniccalakkhaṇan 'ti vuttaŋ hoti.[b] [**192**] *Pañcannaŋ khandhānaŋ udayabbayaŋ passanto imāni paññāsa lakkhaṇānī* 'ti peyyālaŋ katvā vuttaŋ. *Dhammā* 'ti saññākkhandhādayo yathāvuttadhammā 'va.

63. Virāgānupassī-niddese[3] *Rūpe ādīnavaŋ disvā* 'ti bhaṅgānupassanato paṭṭhāya parato vuttehi aniccaṭṭhādīhi rūpakkhandhe ādīnavaŋ disvā. *Rūpavirāge* 'ti nibbāṇe, nibbāṇaŋ hi āgamma rūpaŋ virajjati apunaruppattidhammataŋ āpajjanena nirujjhati. Tasmā nibbāṇaŋ rūpavirāgo ti vuccati. *Chandajāto hotī* 'ti anussavavasena uppanna-dhammacchando hoti. *Saddhādhimutto* 'ti tasmiŋ yeva nibbāṇe saddhāya ca adhimutto nicchito. *Cittañ c' assa svādhiṭṭhitan* 'ti assa yogissa cittaŋ khayavirāga-saṅkhāte rūpabhaṅge ārammaṇa-

* *Text, p.* 100, *l.* 14.

[1] B -ssanādīhi; SM -ssanā-.
[2] SH aniccā.
[a] to [b] B *omits.*
[3] SH *omits.*

vasena accantavirāga-saṅkhāte rūpavirāge nibbāṇe anussavavasena suṭṭhu adhiṭṭhitaŋ, suṭṭhu patiṭṭhitaŋ[1] hotī 'ti sambandhato veditabbaŋ. *Rūpe virāgānupassī* 'ti rūpassa khayavirāgo rūpe virāgo 'ti pakatibhummavacanena vutto. Rūpassa accantavirāgo rūpe virāgo 'ti nimittatthe bhummavacanena vutto. Taŋ duvidhim 'pi virāgaŋ ārammaṇato ajjhāsayato ca anupassanasīlo rūpavirāgānupassī 'ti vutto. Esa nayo *vedanā*-dīsu.

64. *Nirodhānupassī*-padaniddese 'pi es' eva nayo.

65. *Katīh' ākārehī* 'ti adi pan' ettha viseso. Tattha *avijjā*-dīnaŋ paṭiccasamuppādaṅgānaŋ ādīnavanirodhadassanen' eva rūpādīnam 'pi ādīnavanirodhā dassitā honti. Tesam 'pi paṭiccasamuppādaṅgānātivattanato. Iminā eva ca visesavacanena virāgānupassanato nirodhānupassanāya visiṭṭhabhāvo vutto hoti. [193] Tattha: *aniccaṭṭhenā* 'ti khayaṭṭhena, [a]hutvā-abhāvaṭṭhena vā. *Dukkhaṭṭhenā* 'ti bhayaṭṭhena, paṭipīḷanaṭṭhena vā. *Anattaṭṭhenā* 'ti asārakaṭṭhena avasavattanaṭṭhena vā. *Santāpaṭṭhenā* 'ti kilesasantāpanaṭṭhena. *Vipariṇāmaṭṭhenā* 'ti jarā-bhaṅgavasena dvidhā pariṇāmanaṭṭhena.[b]

Nidānanirodhenā 'ti mūlapaccayābhāvena. *Nirujjhatī* 'ti na bhavati. *Samudayanirodhenā* 'ti āsannapaccayābhāvena, mūlapaccayo hi byādhissa asappāyabhojanaŋ viya nidānan 'ti vutto. Āsannapaccayo byādhissa vātapittasemho viya samudayo 'ti vutto. Nidānaŋ hi nicchayena dadāti phalam iti ni-dānaŋ, samudayo pana suṭṭhu udeti etasmā phalam iti sam-udayo. *Jātinirodhenā* 'ti mūlapaccayassa uppatti-abhāvena. *Pabhavanirodhenā* 'ti āsannapaccayassa uppatti-abhāvena. Jāti yeva hi pabhavati[2] etasmā dukkhan 'ti pabhavo 'ti vattuŋ yujjati. *Hetunirodhenā* 'ti janakapaccayābhāvena. *Paccayanirodhenā* 'ti upatthambhaka-paccayābhāvena. Mūlapaccayo 'pi hi āsannapaccayo ca janakapaccayo

---

[1] B paṇidhitaŋ. [a] to [b] B *omits*. [2] SH bhavati.

ca upatthambhakapaccayo ca hoti yeva. Etehi tikkhavipassanākhaṇe tadaṅganirodho, maggakkhaṇe samucchedanirodho vutto hoti. *Ñāṇuppādenā* 'ti tikkhavipassanāñāṇassa vā, maggañāṇassa vā, uppādena. *Nirodhūpaṭṭhānenā* 'ti vipassanākkhaṇe paccakkhato khayanirodhassa anussavavasena nirodha-saṅkhātassa nibbāṇassa upaṭṭhānena. Etehi visaya-visayaniyamo 'va kato hoti, tadaṅga-samucchedanirodho ca vutto hoti.

[194] 67. *Paṭinissaggānupassī*-niddese[1]: *Rūpaŋ pariccajatī 'ti* ādīnavadassanena nirapekkhatāya rūpakkhandhaŋ pariccajati. *Pariccāgapaṭinissaggo* 'ti pariccāgaṭṭhena paṭinissaggo 'ti vuttaŋ hoti. Etena paṭinissagga-padassa pariccāgaṭṭho vutto. Tasmā kilesānaŋ pajahanan 'ti attho. Ettha ca vuṭṭhānagāminī vipassanā kilese tadaṅgavasena pariccajati, maggo samucchedavasena. *Rūpanirodhe nibbāṇe cittaŋ pakkhandatī* 'ti vuṭṭhānagāminī tanninnatāya pakkhandati, maggo ārammaṇakaraṇena. *Pakkhandanapaṭinissaggo* 'ti pakkhandanaṭṭhena paṭinissaggo 'ti vuttaŋ hoti. Etena paṭinissagga-padassa pakkhandanattho vutto. Tasmā cittassa nibbāṇe vissajjanan 'ti attho. *Cattāri suttantikavatthūni* catutthacatukkavasena veditabbāni. Imasmiŋ catukke *jarāmaraṇe* vattabbaŋ heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaŋ. Satipaṭṭhānesu ca, "kāye kāyānupassanā, citte cittānupassanā" 'ti kāya-cittānaŋ ekattavohāravasena ekavacananiddeso kato. "Vedanāsu vedanānupassanā, dhammesu dhammānupassanā" 'ti vedanā-dhammānaŋ nānattavohāravasena bahuvacananiddeso kato 'ti veditabbo 'ti.

Catutthacatukka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.
Niṭṭhitā ca Satokāriñāṇa-Niddesa-Vaṇṇanā.

68. Idāni chahi rāsīhi uddiṭṭhañāṇesu catuvīsati-samādhiñāṇaniddese tāva kāyānupassanādīnaŋ tiṇṇaŋ catukkānaŋ vasena dvādasannaŋ vatthūnaŋ ekekasmiŋ *assāsavasena*

[1] B -padaniddese.

eko, *passāsavasena* eko 'ti dve dve *samādhī* 'ti dvādasasu vatthūsu catuvīsati samādhayo[1] honti. Jhānakkhaṇe tehi sampayuttāni *catuvīsati samādhi*-vasena *ñāṇāni*.

Dvāsattativipassanā-ñāṇaniddese: *dīghaŋ* [195] *assāsā* 'ti dīghan 'ti vutta-assāsato. Kiŋ vuttaŋ hoti ?[2] Dīghaŋ assāsahetu jhānaŋ paṭilabhitvā samāhitena cittena vipassanākkhaṇe aniccato anupassanaṭṭhena *vipassanā* 'ti vuttaŋ hoti. Esa nayo uttaratrā[3]-pi. Tesaŋ yeva dvādasannaŋ vatthūnaŋ ekekasmiŋ assāsavasena tisso, passāsavasena tisso 'ti cha anupassanā 'ti dvādasasu vatthūsu dvāsattati anupassanā honti. Tā eva dvāsattati anupassanā *dvāsattati vipassanāvasena ñāṇāni*.

Nibbidāñāṇaniddese: *aniccānupassī assasan*[4] 'ti aniccānupassī hutvā assasanto, aniccānupassī hutvā vattanto 'ti attho. Assāsan 'ti ca idaŋ vacanaŋ hetu-atthe daṭṭhabbaŋ. *Yathābhūtaŋ jānāti passatī 'ti nibbidāñāṇan* 'ti kalāpasammasanato paṭṭhāya yāva bhaṅgānupassanā pavattavipassanāñāṇena saṅkhārānaŋ yathāsabhāvaŋ jānāti, cakkhunā diṭṭham iva ca ten' eva ñāṇacakkhunā passati. Tasmā nibbidāñāṇaŋ nāmā 'ti attho. Saṅkhāresu nibbidāñāṇaŋ nāmā 'ti vuttaŋ hoti. Upari bhayatūpaṭṭhānādīnaŋ, muñcitukamyatādīnañ ca nāṇānaŋ visuŋ āgatattā idha yathāvuttān' eva vipassanāñāṇāni nibbidāñāṇānī 'ti veditabbānī.

Nibbidānulomañāṇaniddese: *aniccānupassī assasan*[4] 'ti aniccānupassino assasantassa, sāmi-atthe paccattavacanaŋ. *Bhayatūpaṭṭhāne paññā* 'ti vacanen' eva bhayatūpaṭṭhānaādīnavānupassanā-nibbidānupassanāñāṇāni vuttāni honti. Tiṇṇaŋ ekalakkhaṇattā imāni tīṇi ñāṇāni anantarā vuttānaŋ nibbidāñāṇānaŋ anukūlabhāvena[5] anulomato nibbidānulomañāṇānī 'ti vuttāni.

Nibbidāpaṭippassaddhiñāṇa-niddese: *aniccānupassī assasan*[4] 'ti anantarasadisam eva. *Paṭisaṅkhā santiṭṭhanā paññā*

---

[1] B, SM -dhiyo. [2] B 'ti vuttaŋ hoti. [3] B, SM uttaratthā.
[4] B, SH assāsan. [5] B kusalabhāvena.

'ti vacanen' eva muñcitukamyatā-paṭisaṅkhānupassanā-saṅkhārūpekkhāñāṇāni vuttāni honti. Tiṇṇaŋ ekalakkhaṇattā paṭisaṅkhā-santiṭṭhanā 'ti vacanen' eva anulomañāṇa-maggañāṇāni 'pi gahitāni honti. Saṅkhārūpekkhāñāṇa-anulomañāṇāni 'pi hi nibbidāya sikhāpattattā nibbidājananabyāpārappahāṇena *nibbidāpaṭippasaddhi-ñāṇāni* nāma honti. Maggañāṇaŋ pana nibbidāpaṭippassaddhante uppajjanato nibbidāpaṭippassaddhiñāṇaŋ nāma hotī 'ti ativiya yujjatī 'ti nibbidā-nulomañāṇesu viya ādibhūtaŋ muñcitukamyatāñāṇaŋ agahetvā paṭisaṅkhā-santiṭṭhanā 'ti ante ñāṇadvayagahaṇaŋ maggañāṇasaṅgahaṇatthaŋ. Muñcitukamyatā 'ti hi vutte anulomañāṇaŋ saṅgayhati, na maggañāṇaŋ. Maggañāṇaŋ hi muñcitukamyatā nāma na hoti, kiccasiddhiyaŋ santiṭṭhanato pana santiṭṭhanā nāma hoti. Aṭṭhakathāyam 'pi ca "phussanā 'ti appaṇā" 'ti vuttaŋ. Idaŋ ca maggañāṇaŋ nibbāṇe appaṇā 'ti katvā santiṭṭhanā nāma hotī 'ti. Santiṭṭhanā 'ti vacanena maggañāṇam 'pi saṅgayhati. Nibbidānulomañāṇāni 'pi atthato nibbidāñāṇān' eva hontī 'ti tāni 'pi nibbidāñāṇehi saṅgahetvā nibbidā-paṭippassaddhiñāṇānī 'ti nibbidāgahaṇam eva kataŋ, na nibbidānulomagahaṇaŋ.

Tīsu 'pi c' etesu ñāṇaṭṭhakaniddesesu[1] catutthassa dhammānupassanācatukkassa vasena vuttānaŋ catunnaŋ vatthūnaŋ ekekasmiŋ assāsavasena ekaŋ, passāsavasena ekan 'ti dve dve ñāṇānī 'ti catūsu vatthūsu aṭṭha ñāṇāni honti.

Vimuttisukhañāṇa-niddese: *pahīṇattā* 'ti pahāṇaŋ dassetvā tassa pahāṇassa samucchedapahāṇattaŋ dassento *samucchinnattā* āha. *Vimuttisukhe ñāṇan* 'ti phalavimuttisukhasampayutta-ñāṇañ ca phalavimuttisukh-ārammaṇapaccavekkhaṇa-ñāṇañ ca. Anusayavatthussa kilesassa pahāṇena pariyuṭṭhāna-duccaritavatthupahāṇaŋ hotī 'ti dassanatthaŋ puna anusayānaŋ pahāṇaŋ vuttaŋ. [**196**] *Ekavīsati*-phalañāṇaŋ sandhāya pahāṇakilesagaṇanāya 'pi ñāṇagaṇanā katā hoti.

---

[1] B -ttika-.

Paccavekkhaṇāñāṇañ ca sandhāya pahīṇakilesa-paccavekkhaṇagaṇanāya phalapaccavekkhaṇañāṇagaṇanā katā hotī 'ti.

Ñāṇarāsichakka-Niddesa-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmagga-ṭṭhakathāya Ānāpānassatikathā-Vaṇṇanā Niṭṭhitā.*

---

* *Here ends the corresponding Text of the Paṭisambhidāmagga, vol. i.*

SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

THE SADDHAMMAPPAKĀSINĪ

COMMENTARY ON THE PAṬISAMBHIDĀMAGGA

VOL. III.

CONTENTS OF VOL. III

Saddhammappakāsinī

PAṬISAMBHIDĀMAGGAṬṬHAKATHĀ

[INDRIYAKATHĀ-VAṆṆANĀ*]

[1] 1. Idāni Ānāpānasatikathānantaraŋ kathitāya Indriyakathāya anupubbatthānuvaṇṇanā anuppattā. Ayaŋ hi Indriyakathā ānāpānasatibhāvanāya upakārakānaŋ indriyānaŋ abhāve ānāpānasatibhāvanāya abhāvato tadupakārānaŋ indriyānaŋ visodhanādi-vidhidassanatthaŋ Anāpānasatikathānantaraŋ kathitā 'ti. Tañ ca kathetabbaŋ Indriyakathaŋ attanā Bhagavato sammukhā sutaŋ viññātādhippāyasuttantikadesanaŋ pubbaṅgamaŋ katvā tadatthappakāsanavasena kathetukāmo paṭhamaŋ tāva *Evaŋ me sutan* 'ti ādim āha. Tattha: Evan 'ti nipātapadaŋ. Me 'ti ādīni nāmapadāni. Viharatī 'ti ettha Vi iti upasaggapadaŋ. Haratī 'ti ākhyātapadan 'ti iminā tāva nayena padavibhāgo veditabbo.

Atthato pana upam-ūpadesa-garaha-pasaŋsan-ākāra-gahaṇesu Evaŋ-saddo dissati, nidassanatthe ca avadhāraṇatthe ca. Idha pana Evaŋ-saddo ākāratthe nidassanatthe ca viññujanena paññatto, tath' eva avadhāraṇatthe ca. Tattha ākāratthena Evaŋ-saddena etam atthaŋ dīpeti. Nānānayanipuṇam anekajjhāsayasamuṭṭhānaŋ atthabyañjanasampannaŋ vividhapāṭihāriyaŋ dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīraŋ, sabbasattānaŋ sakasakabhāsānurūpato sotapatham agacchantaŋ tassa Bhagavato vacanaŋ sabbappakārena ko samattho viññātuŋ? Sabbatthāmena pana sotukāmataŋ janetvā 'pi "Evaŋ me sutaŋ. Mayā 'pi eken-ākārena sutan" 'ti. Nidassanatthena: "Nā-haŋ sayambhū, na mayā idaŋ sacchikatan" 'ti attānaŋ parimocento "Evaŋ me sutaŋ, mayā 'pi evaŋ sutan" 'ti idāni vattabbaŋ sakalaŋ suttaŋ nidasseti.

Avadhāraṇatthena thero Sāriputto "Etadaggaŋ bhikkhave mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ mahāpaññānaŋ yadidaŋ Sāriputto" 'ti; "Nā-haŋ bhikkhave aññaŋ ekapuggalam 'pi samanupassāmi yo evaŋ Tathāgatena anuttaraŋ dhammacakkaŋ pavattitaŋ sammad-eva anuppavatteti, yatha-yidaŋ bhikkhave, Sāriputto; Sāriputto bhikkhave

---

* *Here begins the corresponding portion of the Text as in Vol. II.*

Tathāgatena anuttaraŋ dhammacakkaŋ pavattitaŋ sammad-eva anuppavattetī" 'ti evam ādinā nayena Bhagavatā pasatthabhāvānurūpaŋ attano dhāraṇabalaŋ dassento sattānaŋ sotukāmataŋ janeti: "Evaŋ me sutaŋ, tañ ca kho atthato vā byañjanato vā anūnam anadhikaŋ, evam eva na aññathā daṭṭhabban" 'ti.

Me-saddo karaṇa-sampadāna-sāmi-atthesu dissati. Idha pana mayā sutaŋ, mama sutan 'ti ca atthadvaye yujjati.

Sutan 'ti ayaŋ saddo sa-upasaggo anupasaggo ca vissuta-gamana-kilinna-upacita-anuyoga-sotaviññeyyesu dissati, viññāte 'pi ca sotadvārānusārena. Idha pan' assa sotadvārānusārena upadhāritan 'ti vā upadhāraṇan 'ti vā attho. Me saddassa hi Mayā 'ti atthe sati, Evaŋ mayā sutan sotadvārānusārena, evaŋ upadhāritan 'ti yujjati. Mamā 'ti atthe sati, Evaŋ me sutaŋ sotadvārānusārena upadhāraṇan 'ti yujjatī. Api ca, Evaŋ me sutan 'ti attano uppāditabhāvaŋ appaṭijānanto purimasavaṇaŋ vivaranto sammukhā paṭiggahitam idaŋ mayā tassa Bhagavato catuvesārajjavisāradassa dasabaladharassa āsabhaṭṭhāna-ṭṭhāyino sīhanādanadino sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambuddhassa na ettha atthe va, dhamme vā, pade vā, byañjane vā; kaṅkhā vā vimati vā kātabbā 'ti imasmiŋ dhamme assaddhiyaŋ vināseti, saddhāsampadaŋ uppādetī 'ti. Ten' etaŋ vuccati:

Vināsayati assaddhaŋ
Saddhaŋ vaḍḍheti sāsane,
"Evaŋ me sutam" icc-evaŋ
Vadaŋ Gotamasāvako,[1] 'ti.

Ekan 'ti gaṇanaparicchedaniddeso. Samayan 'ti paricchinnaniddeso; Ekaŋ samayan 'ti aniyāmita[2]-paridīpanaŋ. Tattha samayasaddo:

Samavāye khaṇe kāle
Samūhe hetu-diṭṭhisu
Paṭilābhe pahāṇe ca
Paṭivedhe ca dissati.
· DhsA. 57.

Idha pan' assa Kālo attho. Tena saŋvacchara-utu-māsaddhamāsa-rattindiva-pubbaṇha-majjhantika-sāyaṇha-paṭhama-majjhima-pacchi-

---

[1] BM -sāsane. [2] B aniyā-.

mayāma-muhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekaŋ samayan 'ti dīpeti. Tattha kiñcāpi etesu saŋvaccharādīsu samayesu yaŋ yaŋ suttaŋ yamhi yamhi saŋvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge divasabhāge vā 'ti vuttaŋ, sabbaŋ taŋ therassa suviditaŋ suvavatthāpitaŋ paññāya. Yasmā pana, "Evaŋ me sutaŋ asukasaŋvacchare . . . utumhi . . . māse . . . pakkhe . . . rattibhāge asukadivasabhāge vā" 'ti evaŋ vutte na sakkā sukhena dhāretuŋ vā uddisituŋ vā uddisāpetuŋ vā, bahuñ ca vattabbaŋ hoti, tasmā eken' eva padena tam atthaŋ samodhānetvā "Ekaŋ samayan" 'ti āha.

Ye vā ime gabbhokkantikasamayo, jātisamayo,[1] saŋvega . . . abhinikkhamana . . . dukkarakārika . . . Māravijaya . . . abhisambodhi . . . diṭṭhadhammasukhavihāra . . . desanā . . . parinibbānasamayo 'ti evamādayo Bhagavato devamanussesu ativiya pakāsā[2] anekakālappabhedā eva Samayā, tesu Samayesu desanāsamayasaṅkhātaŋ "Ekaŋ samayan" 'ti dīpeti. Yo cā-yaŋ ñāṇakaruṇākicca-samayesu karuṇākicca-samayo, attahita-parahitapaṭipatti-samayesu parahita-paṭipattisamayo, sannipatītānaŋ karaṇīyadvayasamayesu dhammīkathā-samayo, desanā-paṭipatti-samayesu desanāsamayo; tesu 'pi Samayesu aññataraŋ Samayaŋ sandhāya "Ekaŋ samayan" 'ti āha.

Yasmā pana "Ekaŋ samayan" 'ti accantasaŋyogattho sambhavati, yaŋ hi samayaŋ Bhagavā imaŋ aññaŋ vā suttantaŋ desesi, accantam eva taŋ samayaŋ karuṇāvihārena vihāsi, tasmā tadatthajotanatthaŋ idha upayogavacananiddeso kato 'ti. Ten' etaŋ vuccati:

"Taŋ taŋ attham apekkhitvā
Bhummena karaṇena ca,
Aññattha samayo vutto
Upayogena so idhā," 'ti.

Porāṇā pana vaṇṇayanti: "Tasmiŋ samaye 'ti vā, Tena samayenā 'ti vā, Taŋ samayan 'ti vā abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummam eva attho 'ti." Tasmā Ekaŋ samayan 'ti vutte 'pi Ekasmiŋ samaye 'ti attho veditabbo 'ti.

Bhagavā 'ti garugaruŋ hi loke Bhagavā 'ti vadanti. Ayaŋ ca sabbaguṇavisiṭṭhatāya sabbasattānaŋ garu. Tasmā Bhagavā 'ti veditabbo. Porāṇehi 'pi vuttaŋ:

---

[1] B, SM jāta-. [2] B -sakā.

" Bhagavā 'ti vacanaŋ seṭṭhaŋ,
Bhagavā 'ti vacanam uttamaŋ,
Garugāravayutto so
Bhagavā tena vuccatī " 'ti.
VM. 209.

Api ca:
Bhāgyavā bhaggavā yutto
Bhagehi ca vibhattavā,
Bhattavā vantagamano
Bhavesu Bhagavā tato, 'ti.
VM. 210.

Imissā 'pi gāthāya vasena assa padassa vitthārato attho veditabbo. So Visuddhimagge Buddhānussatiniddese vutto yeva. Ettāvatā c' ettha: Evan 'ti vacanena desanāsampattiŋ niddisati, Me sutan 'ti sāvakasampattiŋ, Ekaŋ samayan 'ti kālasampattiŋ, Bhagavā 'ti desakasampattiŋ.

Sāvatthiyan 'ti ettha ca Savatthassa isino nivāsaṭṭhānabhūtā nagarī Sāvatthī, yathā Kākandī, Mākandī[1] 'ti evaŋ tāva akkhara-cintakā Aṭṭhakathācariyā pana bhaṇanti: " Yaŋ kiñci manussānaŋ upabhogaparibhogaŋ sabbam ettha atthī 'ti Sāvatthī. Satthasamā-yoge ca " Kiŋ bhaṇḍam atthī " ? 'ti pucchite, " Sabbam atthī " 'ti 'pi vacanam upādāya Sāvatthī.

Sabbadā sabbūpakaraṇaŋ[2]
Sāvatthiyaŋ samohitaŋ,
Tasmā sabbam upādāya
Sāvatthī 'ti pavuccatī,

'ti. Tassaŋ Sāvatthiyaŋ. Samīpatthe bhummavacanaŋ.

Viharatī 'ti avisesena iriyāpatha-dibba-brahma-ariyavihāresu añña-taravihārasamaṅgī-paridīpanam etaŋ. Idha pana ṭhānagamanāsana-sayana-ppabhedesu iriyāpathesu aññatara-iriyāpathasamāyogapari-dīpanaŋ. Tena ṭhito 'pi, gacchanto 'pi, nisinno 'pi, sayāno 'pi Bha-gavā Viharatī 'cceva veditabbo. So hi Bhagavā ekaŋ iriyāpatha-payogaŋ aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantam[3] attabhā-vaŋ harati pavatteti, tasma Viharatī 'ti vuccatī.

Jetavane 'ti ettha attano paccatthikajanaŋ[4] jinātī 'ti Jeto; Rañño vā attano paccatthikajane jite jāto 'ti Jeto; maṅgalakamyatāya[5] vā

---

[1] B Kākati, Māgaṇḍī; SM Kākanti vā Kantī. [2] B sattū-.
[3] SH -paṭa-. [4] B -jane. [5] B -sammatāya.

tassa evaŋ nāmam eva katan 'ti Jeto. Vanatī[1] 'ti Vanaŋ; attasampadāya sattānaŋ bhattiŋ kāreti, attani sinehaŋ uppādetī 'ti attho. Vanute iti vā Vanaŋ; nānā-vidha-kusumagandha-sammodamattakokilādivihaṅgama-virutehi mandamārutacalita-rukkhasākhāviṭapapallavapalāsehi "Etha! maŋ paribhuñjathā!" 'ti pāṇino yācati viyā 'ti attho. Jetassa vanaŋ Jetavanaŋ. Taŋ hi Jetena rājakumārena ropitaŋ saŋvaḍḍhitaŋ paripālitaŋ,[2] so ca tassa sāmī ahosi, tasmā Jetavanan 'ti vuccati. Tasmiŋ Jetavane. Vanañ ca nāma ropimaŋ, sayañjātan 'ti duvidhaŋ. Idañ ca, Veḷuvanādīni ca ropimāni; Andhavana-Mahāvanādīni sayaŋ jātāni.

Anāthapiṇḍikassa ārāme 'ti Sudatto nāma so gahapati mātāpituhi katanāmavasena, sabbakāmasamiddhatāya pana vigatamaccheratāya karuṇādiguṇasamaṅgitāya ca niccakālaŋ anāthānaŋ piṇḍam adāsi. Tena Anāthapiṇḍiko 'ti saṅkhaŋ gato. Āramanti ettha pāṇīno visesena vā pabbajitā 'ti Ārāmo. Tassa pupphaphalādisobhāya nātidūra-nāccā-sannatādi-pañcavidha-senāsanaṅga-sampattiyā ca; tato tato āgamma ramanti abhiramanti anukkaṇṭhitā hutvā vasantī 'ti attho. Vuttappakārāya vā sampattiyā tattha tattha gate 'pi attano abbhantaraŋ ānetvā ramāpetī 'ti Ārāmo. So hi Anāthapiṇḍikena gahapatinā Jetassa rājakumārassa hatthato aṭṭhārasahi hiraññakoṭīhi koṭisanthārena kiṇitvā, aṭṭhārasahi hiraññakoṭīhi senāsanaŋ kārāpetvā, aṭṭhārasahi hiraññakoṭīhi vihāramaggaŋ[3] niṭṭhapetvā; evaŋ catupaññāsa-hirañña-koṭipariccāgena Buddhapamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyādito.[4] Tasmā Anāthapiṇḍikassa ārāmo 'ti vuccati. Tasmiŋ Anāthapiṇḍikassa ārāme.

Ettha ca: Jetavane 'ti vacanaŋ purimasāmiparikittanaŋ. Anāthapiṇḍikassa ārāme 'ti pacchimasāmiparikittanaŋ. "Kiŋ etesaŋ parikittane payojanan?" 'ti: Puññakāmānaŋ diṭṭhānugati-āpajjanatthaŋ. Tattha hi dvārakoṭṭhakapāsādamāpane bhūmivikkayaladdhā aṭṭhārasa-hiraññakoṭiyo anekakoṭi-agghanakā rukkhā Jetassa pariccāgo, Catupaññāsa-hiraññakoṭiyo Anāthapiṇḍikassa. Iti tesaŋ parikittanena evaŋ puññakāmā puññāni karontī 'ti dassento āyasmā Sāriputto aññe 'pi puññakāme tesaŋ diṭṭhānugati-āpajjane niyojeti.

Tattha siyā: Yadi tāva Bhagavā Sāvatthiyaŋ viharati, "Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme," 'ti navattabbaŋ, atha tattha "Viharati Sāvatthiyan" 'ti na vattabbaŋ, na hi sakkā ubhayattha ekaŋ samayaŋ viharitun 'ti.

---

[1] SH vanayatī.
[2] B parivāsitaŋ.
[3] B -mahaŋ.
[4] B -tito.

Na kho pan' etaŋ evaŋ daṭṭhabbaŋ. Na nu avocumhā samīpatthe bhummavacanan 'ti. Tasmā yathā Gaṅgāyamunādīnaŋ samīpe goyūthāni carantāni "Gaṅgāya caranti, Yamunāya carantī" 'ti vuccanti; evam idhā-pi yad idaŋ Sāvatthiyā samīpe Jetavanaŋ Anāthapiṇḍikassa ārāmo, tattha viharanto vuccati: Sāvatthiyaŋ viharati . . . ārāme 'ti.

Gocaragāmanidassanatthaŋ hi 'ssa Sāvatthivacanaŋ, pabbajitānurūpanivāsanaṭṭhāna-nidassanatthaŋ sesavacanaŋ. Tattha Sāvatthikittanena āyasmā Sāriputto Bhagavato gahaṭṭhānuggahakaraṇaŋ dasseti, Jetavanādikittanena pabbajitā-nuggahakaraṇaŋ. Tathā purimena paccayagahaṇato attakilamathānuyogavivajjanaŋ, pacchimena vatthukāmappahāṇato kāmasukhallikānuyogavivajjanupāyaŋ. Athavā purimena ca dhammadesanābhiyogaŋ, pacchimena vivekādhimuttiŋ; Purimena karuṇāya upagamanaŋ, pacchimena paññāya apagamanaŋ; Purimena sattānaŋ hitasukhanipphādanādhimuttataŋ, pacchimena parahitasukhakaraṇe nirupalepanataŋ; Purimena dhammikasukhāpariccāganimittaŋ[1] phāsuvihāraŋ, pacchimena uttarimanussadhammānuyoganimittaŋ; Purimena manussānaŋ upakārabahulataŋ, pacchimena devānaŋ; Purimena loke jātassa loke saŋvaddhabhāvaŋ, pacchimena lokena[2] anupalittataŋ; Purimena: "Ekapuggalo bhikkhave loke uppajjamāno uppajjati bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaŋ. Katamo ekapuggalo? Tathāgato arahaŋ sammāsambuddho" 'ti vacanato yadatthaŋ Bhagavā uppanno tadatthaparidīpanaŋ, pacchimena yattha uppanno tadanurūpavihāraparidīpanaŋ: Bhagavā hi paṭhamaŋ Lumbinīvane, dutiyaŋ bodhimaṇḍe 'ti lokiyalokuttarassa uppattiyā vane yeva uppanno, ten' assa vane yeva vihāraŋ dassetī[3] 'ti. Evam-ādinā nayen' ettha atthayojanā veditabbā.

Tatrā 'ti desakālaparidīpanaŋ.[4] Taŋ hi yaŋ samayaŋ viharati tatra samaye; yasmiŋ ca Jetavane viharati tatra Jetavane 'ti dīpeti; bhāsitabbayutte vā desakāle dīpeti. Na hi Bhagavā ayutte dese kāle vā dhammaŋ deseti. "Akālo kho tāva Bābhiyā" 'ti ādi c' ettha sādhakaŋ. *Kho* 'ti padapūraṇamatte avadhāraṇatthe ādikālatthe vā nipāto. *Bhagavā* 'ti lokagarudīpanaŋ. *Bhikkhū* 'ti kathāsavaṇayuttapuggalavacanaŋ. Api c' ettha bhikkhako 'ti bhikkhu. Bhikkhācariyaŋ ajjhupagato 'ti Bhikkhū 'ti ādinā nayena vacanattho veditabbo. *Āmantesī* 'ti ālapi abhāsi sambodhesi, ayam ettha attho.

---

[1] B -sukha-.
[2] B *omits*.
[3] SH dassati.
[4] B desanākāla-.

Aññatra pana ñāpane 'pi pakkosane 'pi. *Bhikkhavo* 'ti āmantanākāradīpanaŋ. Tena tesaŋ bhikkhūnaŋ bhikkhanasīlatā-bhikkhanadhammatā-bhikkhane-sādhukāritādi-guṇayogasiddhena vacanena hīnādhikajanasevitaŋ vuttiŋ pakāsento uddhatadīnabhāvaniggahaŋ karoti. Bhikkhavo 'ti iminā ca karuṇāvipphārasommahadaya-nayananipāta-pubbaṅgamena vacanena te attano mukhābhimukhe karonto ten' eva kathetukamyatādīpakena[1] vacanena nesaŋ sotukamyataŋ[2] janeti. Ten' eva ca sambodhanatthena vacanena sādhukasavaṇamanasikāre 'pi te niyojeti, sādhukasavaṇa-manasikārāyattā hi sāsanasampattī.

Aparesu devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhū yeva āmantesī? 'ti ce: Jeṭṭhaseṭṭhāsanna-sadāsannihitabhājanabhāvato. Sabbaparisasādhāranā hi Bhagavato dhammadesanā. Parisāya ca jeṭṭhā bhikkhū paṭhamuppannattā Seṭṭhā anagāriyabhāvaŋ ādiŋ katvā satthu cariyānuvidhāyakattā, sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca; Āsannā tattha nisinnesu satthusantikattā; Sadā sannihitā satthusantikāvacarattā; dhammadesanāya ca te eva Bhājanaŋ, yathānusiṭṭhaŋ paṭipattisabbhāvato.

Tattha siyā: "Kim atthaŋ pana Bhagavā dhammaŋ desento paṭhamaŋ bhikkhū āmantesi, na dhammam eva desesī"? 'ti. Satijananatthaŋ. Parisāya hi bhikkhū aññaŋ cintentā 'pi, vikkhittacittā 'pi, dhammaŋ paccavekkhantā 'pi, kammaṭṭhānaŋ manasi karontā 'pi nisinnā honti. Te anāmantetvā dhamme desiyamāne ayaŋ desanā kinnidānā? Kimpaccayā? Katamāya aṭṭhuppattiyā desitā 'ti sallakkhetuŋ asakkontā vikkhepaŋ āpajjeyyuŋ, duggahītaŋ vā gaṇheyyuŋ; tena tesaŋ satijananatthaŋ Bhagavā paṭhamaŋ āmantetvā pacchā dhammaŋ desetī.

Bhadante 'ti gāravavacanam etaŋ satthuno paṭivacanadānaŋ vā. Api c' ettha Bhikkhavo 'ti vadamāno Bhagavā te bhikkhū ālapati. Bhadante 'ti vadamānā te Bhagavantaŋ paccālapanti. Tathā: Bhikkhavo 'ti Bhagavā bhāsati; [a]Bhadante 'ti te paccābhāsanti. Bhikkhavo 'ti paṭivacanaŋ dāpeti[b]; Bhadante 'ti paṭivacanaŋ denti. *Te bhikkhū* 'ti ye Bhagavā āmanteti. *Bhagavato paccassosuṇ* 'ti Bhagavato āmantanaŋ paṭi-assosuŋ; abhimukhā hutvā suṇiŋsu sampaṭicchiŋsu. Paṭiggahesun 'ti attho. *Bhagavā etad avocā* 'ti Bhagavā etaŋ idāni vattabbaŋ sakalaŋ suttaŋ avoca.

---

[1] B -kāmatā-. [2] B -kāmataŋ. [a to b] Not in SH.

Ettāvatā ca yaŋ āyasmatā Sāriputtena kamalakuvalayujjalavimalasādhurasasalilāya pokkharaṇiyā sukhāvataraṇatthaŋ nimmalasilātalaracanāvilāsasopānaŋ vippakiṇṇamuttājāla-sadisavālukākiṇṇapaṇḍarabhūmibhāgaŋ titthaŋ viya; suvibhattabhittivicitra-vedikāparikkhittassa nakkhattapathaŋ phusitukāmatāya viya vijambhitasamussayassa[1] pāsādavarassa sukhārohaṇatthaŋ dantamaya-saṇhamuduphalaka-kañcanalatāvinaddha-maṇippabhāsamudayujjalasobhaŋ[2] sopānaŋ viya; suvaṇṇavalayanūpurādisaṅghaṭṭanasaddasammissita-kathitahasita-madhurassara-gehajanavicaritassa uḷārissariyavibhava-sobhitassa mahāgharassa sukhappavesanatthaŋ suvaṇṇarajata-maṇimuttāpavāḷādi-jutivisada-vijjotita-suppatiṭṭhitavisāla-dvārakavāṭaŋ mahādvāraŋ viya; atthabyañjanasampannassa buddhānaŋ desanāñāṇagambhīrabhāva-saññūcakassa imassa suttassa sukhāvagāhanatthaŋ kāla-desa-desaka-parisā-padesapatimaṇḍitaŋ nidānaŋ bhāsitaŋ, tassa atthavaṇṇanā samattā.

Suttante: *Pañcā* 'ti gaṇanaparicchedo. *Imāni indriyānī* 'ti paricchinnadhammanidassanaŋ. Indriyattho heṭṭhā vutto. Idāni imaŋ suttantaŋ dassetvā imasmiŋ suttante vuttānaŋ indriyānaŋ visuddhibhāvanā-vidhānaŋ bhāvitataŋ[3] paṭipassaddhiñ[4] ca dassetukāmo "Imāni pañcindriyānī" 'ti ādim āha. Tattha: *Visujjhantī* 'ti visuddhiŋ pāpuṇanti. *Assaddhe* 'ti tīsu ratanesu saddhāvirahite. *Saddhe* 'ti tīsu ratanesu saddhāsampanne. *Sevato* 'ti cittena sevantassa. *Bhajato* 'ti upasaṅkamantassa. *Payirupāsato* 'ti sakkaccaŋ upanisīdantassa. *Pasādanīye suttante* 'ti pasādajanake ratanattayaguṇapaṭisaŋyutte suttante. *Kusīte* 'ti kucchitena ākārena sīdantī 'ti kusīdā. Kusīdā eva kusītā. Te kusīte. *Sammappadhāne* 'ti catukiccasādhakaviriya-paṭisaŋyutta-suttante. *Muṭṭhassatī* 'ti naṭṭhasatike. *Satipaṭṭhāne* 'ti satipaṭṭhānādhikārake suttante. *Jhānavimokkhe* 'ti catukkajjhāna[5]-aṭṭhavimokkha-tividhavimokkhādhikārake suttante. *Duppaññe* 'ti nippaññe, paññā-'bhāvato vā duṭṭhā paññā etesan 'ti duppaññā. Te duppaññe. *Gambhīrañāṇacariyan* 'ti catusacca-paṭiccasamuppādādi-paṭisaŋyutte suttante, ñāṇakathāsadise vā. [2] *Suttanta*-kkhandhe 'ti suttantakoṭṭhāse.

3. Assaddhiyan[6] 'ti ādīsu: assaddhiyan 'ti assaddhabhāvaŋ. Assaddhiye ādīnavadassāvī *assaddhiyaŋ pajahanto*, [a]saddhindriye ānisaŋsadassāvī *saddhindriyaŋ bhāvento*[b] assaddhiyaŋ pajahati. Esa

[1] B -ocayassa.
[2] B -maṇigaṇappabhā-.
[3] SH *v.l.* -tattaŋ; B bhāvitaŋ.
[4] B tappaṭipassaddhiñ.
[5] SH *v.l.* catuttha-.
[6] B Asaddhiyan (*throughout*).
[a to b] B saddhindriyaŋ bhāveti. Saddhindriye ānisaŋsadassāvī ...

nayo sesesu. Kosajjan 'ti kusītabhāvaŋ. *Pamādan* 'ti sativippavāsaŋ. *Uddhaccan* 'ti uddhatabhāvaŋ; vikkhepan 'ti attho.

4. *Pahīṇattā*[1] 'ti appaṇāvasena jhānapāripūriyā pahīṇattā.[1] *Suppahīṇattā*[1] 'ti vuṭṭhānagāminīvasena vipassanāpāripūriyā suṭṭhu pahīṇattā. *Bhāvitaŋ hoti subhāvitan* 'ti vuttakkamen' eva yojetabbaŋ. Vipassanāya hi vipakkhavasena pahīṇattā supahīṇattā 'ti vattuŋ yujjati. Tasmā yeva ca subhāvitan 'ti. Na tathā jhānena. Yasmā pahātabbānaŋ pahāṇena bhāvana siddhā, bhāvanāsiddhiyā ca pahātabbānaŋ pahāṇasiddhi hoti, tasmā yamakaŋ katvā niddiṭṭhaŋ.

5. Paṭippassaddhivāre: *Bhāvitāni c' eva honti subhāvitāni cā* 'ti bhāvitānaŋ yeva subhāvitatā. *Paṭippassaddhāni ca suppaṭippassaddhāni cā* 'ti paṭippassaddhānaŋ yeva suppaṭippassaddhatā vuttā. Phalakkhaṇe maggakiccanipphattivasena[2] bhāvitatā paṭippassaddhatā ca veditabbā. [3] *Samucchedavisuddhiyo* 'ti maggavisuddhiyo yeva. *Paṭippassaddhivisuddhiyo* 'ti phalavisuddhiyo.

6. Evaŋ idāni tathā vuttavidhāni indriyāni kārakapuggalavasena yojetvā dassetuŋ *Katīnaŋ puggalānan* 'ti ādim āha. Tattha: *Savaṇena buddho* 'ti sammāsambuddhato dhammakathāsavaṇena catusaccaŋ buddhavā. Ñātavā 'ti attho. Idaŋ bhāvitindriyabhāvassa kāraṇavacanaŋ. Bhāvanābhisamayavasena hi maggassa buddhattā phalakkhaṇe bhāvitindriyo hotī. Aṭṭhannam 'pi ariyānaŋ *tathāgatassa* sāvakattā visesetvā arahattaphalaṭṭham eva dassento *Khīṇāsavo* 'ti āha. So yeva hi sabbakiccanipphattiyā[3] *bhāvitindriyo* 'ti vutto. Itare 'pi pana taŋ-taŋ-maggakiccanipphattiyā[3] pariyāyena bhāvitindriyā eva. Tasmā eva catūsu phalakkhaṇesu pañcindriyāni bhāvitāni c' eva honti, subhāvitāni cā 'ti vuttaŋ. Yasmā pana tesaŋ upari maggatthāya indrīyabhāvanā atthi yeva, tasmā te na nippariyāyena bhāvitindriyā. *Sayambhūtaṭṭhenā* 'ti anācariyena[4] hutvā sayam eva ariyāya jātiyā bhūtaṭṭhena jātaṭṭhena. Bhagavā so 'pi hi bhāvanāsiddhivasena phalakkhaṇe Sayambhū nāma hoti; evaŋ phalakkhaṇe sayambhūtaṭṭhena bhāvitindriyo. *Appameyyaṭṭhenā* 'ti anantaguṇayogato pamāṇetuŋ[5] asakkuṇeyyaṭṭhena. Bhagavā phalakkhaṇe bhāvanāsiddhito appameyyo 'ti. Tasmā yeva bhāvitindriyo.

Paṭhamasuttanta-niddesa-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

7. Puna aññaŋ suttantaŋ nikkhipitvā indriyavidhānaŋ niddisitukāmo Panc' imāni bhikkhave 'ti ādikaŋ suttantaŋ dasseti. Tattha:

---

[1] B -nattā. [2] B -nibbattivasena. [3] B -nibbattiyā.
[4] SH v.l. -riyo. [5] B pametuŋ.

[4] *Ye hi kecī* 'ti anavasesapariyādānaŋ. Hi-kāro padapūraṇamatte nipāto. *Samaṇā vā brāhmaṇā* vā 'ti lokavohāravasena vuttaŋ. *Samudayan* 'ti paccayaŋ. *Atthaṅgaman* 'ti uppannānaŋ abhāvagamanaŋ, anuppannānaŋ anuppādaŋ vā. *Assādan* 'ti ānisaŋsaŋ. *Ādīnavan* 'ti dosaŋ. *Nissaraṇan* 'ti niggamanaŋ. *Yathābhūtan* 'ti yathāsabhāvaŋ. *Samaṇesū* 'ti samitapāpesu. *Samaṇasammatā* 'ti na mayā samaṇā 'ti sammatā. Sammatā 'ti vattamānakālavasena vuccamāne saddalakkhaṇavasena *me* 'ti ettha[1] sāmivacanam eva hoti. *Brāhmaṇesu* 'ti bāhitapāpesu. *Sāmaññatthan* 'ti samaṇabhāvassa atthaŋ. *Brāhmaññatthan* 'ti brāhmaṇabhāvassa atthaŋ. Dvayenā-pi arahattaphalam eva vuttaŋ. (Athavā: *Sāmaññatthan* 'ti heṭṭhā tīṇi phalāni. *Brāhmaññatthan* 'ti arahattaphalaŋ.) Sāmaññabrāhmaññan 'ti hi ariyamaggo yeva. *Diṭṭhe 'va dhamme* 'ti paccakkhe yeva attabhāve. *Sayaŋ abhiññā sacchikatvā* 'ti attanā yeva adhikena ñāṇena paccakkhaŋ katvā. *Upasampajjā* 'ti pāpuṇitvā nipphādetvā vā.

8. Suttantaniddese paṭhamaŋ indriyasamudayādīnaŋ[2] pabhedagaṇanaŋ pucchitvā puna pabhedagaṇanā vissajjitā. Tattha: [5] *Asītisatan* 'ti asīti-uttaraŋ sataŋ. Paṇḍitehi Asītisatan 'ti vuttehi *ākārehī* 'ti yojanā.

9. Puna pabhedagaṇanā - pucchā - pubbaṅgama - gaṇanā - niddese: *Adhimokkhatthāyā* 'ti adhimuccanatthāya saddahanatthāya. *Āvajjanāya samudayo* 'ti manodvārāvajjanacittassa samudayo. *Saddhindriyassa samudayo* 'ti saddhindriyassa paccayo. Saddhaŋ uppādessāmī 'ti pubbabhāgāvajjanaŋ saddhindriyassa upanissayapaccayo, saddhindriyajavanassa āvajjanaŋ paṭhamassa javanassa anantarapaccayo, dutiyajavanādīnaŋ upanissayapaccayo. *Adhimokkhavasenā* 'ti chandasampayutta-adhimokkhavasena. *Chandassa samudayo* 'ti pubbabhāgāvajjanapaccayā uppannassa adhimokkhasampayuttassa yevāpanakabhūtassa dhammachandassa samudayo. So pana saddhindriyassa sahajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-atthi-avigatavasena paccayo hoti. Chandādhipatikāle adhipatipaccayo ca hoti. So yeva dutiyassa anantara-samanantara-ananta-rūpa-nissayā-sevana-natthivigatavasena paccayo hoti. Chandādhipatikāle adhipatipaccayo ca hoti. So yeva dutiyassa[3] anantara-samanantara-anantarūpanissayāsevana-natthi-vigatavasena paccayo hoti. Iminā 'va *manasikārassa* 'pi yojanā kātabbā. Kevalaŋ h' ettha manasikāro 'ti sāraṇalakkhaṇo yevāpanaka-manasikāro. Adhipatipaccayatā pan' assa na hoti. Sampayuttesu imesaŋ dvinnaŋ yeva gahaṇaŋ balavapaccayattā 'ti

[1] B Sameti. Ettha. [2] B -dīni. [3] B hoti yeva. Dutiyassa . . .

veditabbaŋ. *Saddhindriyassa vasenā* 'ti bhāvanābhivuddhiyā indriyabhāvaŋ pattassa saddhindriyassa vasena. *Ekattupaṭṭhānan* 'ti ekārammaṇe acalabhāvena bhusaŋ ṭhānaŋ uparūpari saddhindriyassa paccayo hoti. Saddhindriye vuttanayen' eva sesindriyāni 'pi veditabbāni. [6] Evam ekekassa indriyassa cattāro cattāro samudayā 'ti pañcannaŋ indriyānaŋ vīsati samudayā honti. Puna catunnaŋ samudayānaŋ ekekasmiŋ samudaye pañca pañca indriyāni yojetvā vīsati samudayā vuttā. Paṭhamavīsati nānāmaggavasena daṭṭhabbā, dutiyavīsati ekamaggavasena daṭṭhabbā 'ti vadanti. Evaŋ cattārīsa ākārā honti.

10. Atthaṅgamavāro 'pi iminā 'va nayena veditabbo. So pana *atthaṅgamo* indriyabhāvanaŋ ananuyuttassa[1] appaṭiladdhāpaṭilābhatthaṅgamo indriyabhāvanāya parihīnassa paṭiladdhaparihāni-atthaṅgamo, phalappattassa paṭippassaddhi-atthaṅgamo. [7] *Ekatta*[2]*-anupaṭṭhānan* 'ti ekatte anupaṭṭhānaŋ.

[8] 11. Assādaniddese: *Assaddhiyassa anupaṭṭhānan* 'ti assaddhe puggale parivajjayato, saddhe puggale sevato, pasādaniyasuttante paccavekkhato tattha yoniso manasikāraŋ bahulīkaroto ca assaddhiyassa anupaṭṭhānaŋ hoti. *Assaddhiyapariḷāhassa anupaṭṭhānan* 'ti ettha assaddhassa saddhākathāya pavattamānāya dukkhaŋ domanassaŋ uppajjati, ayaŋ assaddhiyapariḷāho. *Adhimokkhacariyāya vesārajjan* 'ti saddhāvatthuvasena vā bhāvanāya vā vasippattassa saddhāpavattiyā visāradabhāvo hoti. *Santo ca vihārādhigamo* 'ti samathassa vā vipassanāya vā paṭilābho. *Sukhaŋ somanassan* 'ti ettha cetasikasukhabhāvadassanatthaŋ somanassa-vacanaŋ, saddhindriyasamuṭṭhita-paṇīta-rūpaphuṭakāyassa kāyikasukham 'pi labbhati yeva. Sukhasomanassa-padhānassādattā ayaŋ saddhindriyassa assādo 'ti visesetvā vuttaŋ. Iminā 'va nayena sesindriyassā-pi yojetvā veditabbā.

[9] 12. Ādīnavaniddese: Aniccaṭṭhenā 'ti saddhindriyassa aniccaṭṭhena. So aniccaṭṭho saddhindriyassa ādīnavo 'ti vuttaŋ hoti. Itaradvaye 'pi es' eva nayo. Imesu samudaya-tthaṅgama-ssādādīnavā lokiya-indriyānam[3] evā 'ti veditabbā.

[10-13] 13. Nissaraṇaniddese: *Adhimokkhaṭṭhenā* 'ti ādīsu ekekasmiŋ indriye pañca pañca katvā pañcannaŋ indriyānaŋ pañcavīsati nissaraṇāni maggaphalavasena niddiṭṭhāni. Tattha: *Tato paṇītatarasaddhindriyassa paṭilābhā* 'ti tato[4] vipassanākhaṇe[5] pavattasaddhi-

[1] B anuyuttassa. [2] *Text* Ekattaŋ. [3] SH -yam.
[4] *Not in* SH. [5] B paṭipadāvipassanākhaṇe.

ndriyato maggakkhaṇe paṇītatarassa saddhindriyassa paṭilābhavasena. *Purimatarasaddhindriyā nissaṭaŋ hotī* 'ti tasmiŋ maggakkhaṇe saddhindriyaŋ purimatarato vipassanākhaṇe pavattasaddhindriyato[1] nikkhantaŋ hoti. Imiṇā 'va nayena phalakkhaṇe saddhindriyam 'pi ubhayattha sesindriyāni 'pi yojetabbāni.

Pubbabhāge pañcahi indriyehī 'ti paṭhamajjhānūpacāre pañcahi indriyehi. Paṭhamajjhānādi-aṭṭhasamāpattivasena aṭṭha nissaraṇāni, aniccānupassanādi-aṭṭhārasa-mahāvipassanāvasena aṭṭhārasa nissaraṇāni, sotāpattimaggādivasena aṭṭhalokuttaranissaraṇāni; evaŋ jhānasamāpatti-mahāvipassanā-maggaphalavasena catuttiŋsa nissaraṇāni purima-purima-samatikkamato niddiṭṭhāni.

Nekkhamme pañc' indriyānī 'ti ādīni pana sattatiŋsa nissaraṇāni paṭipakkhapahāṇavasena paṭipakkhato niddiṭṭhāni. Tattha nekkhammādīsu sattasu satta[2] nissaraṇāni upacāra-bhūmivasena vuttāni. Phalāni pana paṭipakkhapahāṇābhāvato na vuttāni.

Diṭṭhekaṭṭhehī 'ti yāva sotāpattimaggā diṭṭhiyā saha ekasmiŋ puggale ṭhitā 'ti diṭṭhekaṭṭhā. Tehi diṭṭhekaṭṭhehi. *Oḷārikehī* 'ti thūlehi kāmarāgavyāpādehi. *Anusahagatehī* 'ti sukhumabhūtehi kāmarāgabyāpādehi yeva. *Sabbakilesehī* 'ti rūparāgādīhi. Tesu hi pahīṇesu sabbakilesā pahīṇā honti. Tasmā Sabbakilesehī 'ti vuttaŋ. Avuttatthāni pan' ettha padāni heṭṭhā vuttaṭṭhān'[3] evā 'ti. *Sabbesaŋ yeva khīṇāsavānaŋ tattha tattha panc' indriyānī* 'ti: Adhimokkhaṭṭhenā 'ti ādīsu pubbe vuttesu ṭhānesu tasmiŋ tasmiŋ ṭhāne panc' indriyāni buddha-paccekabuddha-sāvakānaŋ khīṇāsavānaŋ yathāyogaŋ tato nissaṭāni honti. Imasmiŋ vāre paṭhamaŋ vuttanayā eva yathāyogaŋ khīṇāsavavasena vuttā.

Kathaŋ pan' etāni nissaraṇāni *asītisataŋ*[4] hontī? 'ti. Vuccate: Maggaphalavasena[5] vuttāni pañcavīsati, samatikkamavasena vuttāni catuttiŋsa, paṭipakkhavasena vuttāni sattatiŋsā 'ti paṭhamavāre sabbāni channavuti nissaraṇāni honti. Etāni yeva dutiyavāre khīṇāsavānaŋ vasena dvādasasu apanītesu caturāsīti honti. Iti purimāni channavuti, imāni ca caturāsītī 'ti asītisataŋ honti. Katamāni pana dvādasa khīṇāsavānaŋ apanetabbāni? Samatikkamato vuttesu maggaphalavasena vuttāni aṭṭha nissaraṇāni, paṭipakkhato vuttesu maggavasena vuttāni cattārī 'ti imāni dvādasa apanetabbāni.

---

[1] B *omits* pavatta. [2] B *omits*. [3] SH *v.l.* vuttāni.
[4] *Text* atīti- (*misprint*). [5] B puggalavasena.

Arahattaphalavasena vuttāni kasmā apanetabbānī? 'ti ce: Sabbapaṭhamaŋ vuttānaŋ pañcavīsatiyā nissaraṇānaŋ maggaphalavasen' eva labbhanato. Arahattaphalavasena nissaraṇāni vuttān' eva honti. Heṭṭhimaŋ heṭṭhimaŋ pana phalasamāpattiŋ uparimā uparimā na samāpajjanti yevā 'ti heṭṭhā tīṇi 'pi phalāni na labbhanti yeva. Jhānasamāpattivipassanā-nekkhammādīni ca kiriyāvasena labbhanti. Pancā-pi c' etāni indriyāni pubbam eva paṭipakkhānaŋ paṭippassaddhattā paṭipakkhato nissaṭān' eva hontī 'ti.

Dutiyasuttanta-niddesa-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

14. Puna aññaŋ suttantaŋ nikkhipitvā indriyavidhānaŋ niddisitukāmo *Pañc' imāni bhikkhave* 'ti ādim āha. Tattha: *Sotāpattiyaṅgesū* 'ti ettha Soto ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Sotassa āpatti bhusaŋ pāpuṇanaŋ Sotāpatti. Sotāpattiyā aṅgāni sambhārāni Sotāpattiaṅgāni. Sotāpannatāya pubbabhāgapaṭilābha-aṅgāni. Sappurisasaŋsevo sotāpatti-aṅgaŋ, saddhammasavaṇaŋ . . ., yoniso-manasikāro . . ., dhammānudhammapaṭipatti sotāpatti-aṅgaŋ; imāni cattāri sotāpatti-aṅgāni. Sesā heṭṭhā vuttā eva. Idañ ca imesaŋ indriyānaŋ sakavisaye jeṭṭhakabhāvadassanatthaŋ vuttaŋ. Yathā hi cattāro seṭṭhiputtā, rājā 'ti, rājapañcamesu sahāyesu "Nakkhattaŋ kīḷissāmā" 'ti vīthiŋ otiṇṇesu ekassa seṭṭhiputtassa gehaŋ gatakāle itare cattāro tūṇhī[1] nisīdanti, gehasāmiko 'va "Imesaŋ khādanīyaŋ bhojanīyaŋ detha, imesaŋ gandhamālālaṅkārādīni dethā" 'ti gehe vicāreti; dutiyassa . . . tatiyassa . . . catutthassa gehaŋ gatakāle itare cattāro . . . pe . . . vicāreti; atha sabbapacchā rañño gehaŋ gatakāle kiñcā-pi rājā sabbattha issaro 'pi imasmiŋ pana kāle attano gehe yeva "Imesaŋ . . . . . . dethā" 'ti vicāreti; evam eva *saddhāpañcamakesu* indriyesu. Tesu sahāyesu ekato vīthiŋ otarantesu viya ekārammaṇe uppajjamānesu 'pi yathā paṭhamassa gehe itare cattāro tūṇhī nisīdanti, gehasāmiko 'va vicāreti; evaŋ sotāpatti-aṅgāni patvā adhimokkhalakkhaṇaŋ saddhindriyam eva jeṭṭhakaŋ hoti pubbaṅgamaŋ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā dutiyassa gehe itare cattāro tūṇhī nisīdanti, gehasāmiko 'va vicāreti, evaŋ sammappadhānāni patvā paggahaṇalakkhaṇaŋ viriyindriyam eva jeṭṭhakaŋ . . . . . . honti. Yathā tatiyassa gehe . . . pe . . . vicāreti, evaŋ satipaṭṭhānāni patvā upaṭṭhānalakkhaṇaŋ satindriyam eva jeṭṭhakaŋ . . . . . . honti. Yathā catutthassa gehe . . . pe . . . vicāreti, evaŋ jhānāni patvā avikkhepalakkhaṇaŋ samādhindriyam eva jeṭṭhakaŋ . . . . . . honti.

[1] B tuṇhī (*throughout*).

Sabbapacchā rañño gehaŋ gatakāle pana yathā itare cattāro tuṇhī nisīdanti, rājā 'va vicāreti, evaŋ ariyasaccāni patvā pajānanalakkhaṇaŋ paññindriyam eva jeṭṭhakaŋ ... tadanvayāni hontī 'ti.

[14] 15-16. Suttantassa pabheda-gaṇanā-pucchā pubbaṅgaŋ eva. Pabhedagaṇananiddese: *Sappurisasaŋseve* 'ti sobhanānaŋ purisānaŋ sammā sevane. *Adhimokkhādhipateyyaṭṭhenā* 'ti adhimokkhasaṅkhātena sesindriyesu adhipatibhāvaṭṭhena. Sesindriyānaŋ pubbaṅgamaṭṭhenā 'ti attho. *Saddhammasavaṇe* 'ti sataŋ dhammo, sobhano vā dhammo 'ti saddhammo. Tassa saddhammassa savaṇe. *Yonisomanasikāre* 'ti upāyena manasikāre.

[15-18] *Dhammānudhammapaṭipattiyā* 'ti ettha navalokuttaradhamme anugato dhammo dhammānudhammo. Sīlasamādhipaññāsaṅkhātassa dhammānudhammassa paṭipattipaṭipajjanaŋ Dhammānudhammapaṭipatti.

17-26. Sammappadhānādīsu 'pi es' eva nayo.

[19] 27. Cariyāvāre 'pi iminā 'va nayena attho veditabbo. Kevalaŋ paṭhamavāro indriyānaŋ uppādanakālavasena vutto. Cariyāvāro uppannānaŋ āsevanakālavasena ca pāripūrikālavasena[1] ca vutto. Cariyā pakati ussannatā 'ti hi[2] atthato ekaŋ. Idāni cariyāsambandhen' eva cāravihāraniddesavasena aparena pariyāyena indriyavidhānaŋ niddisitukāmo *Cāro ca vihāro cā* 'ti ādikaŋ uddesaŋ uddisitvā tassa niddesam āha. Tattha uddese tāva *yathācarantaŋ viharantaŋ viññū sabrahmacārī gambhīresu ṭhānesu okappeyyuŋ: "Addhā ayam āyasmā patto pāpuṇissati vā"* 'ti. Tathā indriyasampannassa cāro ca vihāro ca viññūhi sabrahmacārīhi *anubuddho hoti paṭividdho* 'ti uddesassa sambandho veditabbo.

Uddesaniddese cariyā cāro yeva, cāro cariyā 'ti hi atthato ekaŋ. Tasmā Cāro 'ti padassa niddese *Cariyā* 'ti vuttaŋ. *Iriyāpathacariyā* 'ti iriyāpathānaŋ cariyā, pavattan 'ti attho. Sesesu 'pi es' eva nayo. *Āyatanacariyā* pana āyatanesu satisampajaññānaŋ cariyā. *Patti* 'ti phalāni, tāni hi pāpuṇīyantī 'ti Pattī 'ti vuttāni.[3] Sattalokassa diṭṭhadhammika-samparāyikā atthā *lokatthā* 'ti ayaŋ viseso.

Idāni tāsaŋ cariyānaŋ bhūmiŋ dassento *catūsu iriyāpathesū* 'ti ādim āha. *Satipaṭṭhānesū* 'ti ārammaṇasatipaṭṭhānesu. Satipaṭṭhānesu vuccamānesu 'pi satito anaññāni, vohāravasena aññāni viya katvā vuttaŋ. *Ariyasaccesū* 'ti pubbabhāge[4] lokiyasaccañāṇena[4]

---

[1] SH pāripūrivasena.
[2] SH, SM hī 'ti.
[3] SH, SM vuttā.
[4] SM -bhāgalokiya-.

visuŋ visuŋ saccapariggahavasena vuttaŋ. Ariyamaggesu ... *sāmaññaphalesū* 'ti ca vohāravasen' eva vuttaŋ. *Padese* 'ti lokatthacariyāya ekadese; nippadesato hi lokatthacariyaŋ buddhā eva karonti.

Puna tā eva cariyāyo kārakapuggalavasena dassento *paṇidhisampannānan* 'ti ādim āha. Tattha paṇidhisampannā nāma iriyāpathānaŋ santattā iriyāpathavuttiyā sampannā akampita-iriyāpathā bhikkhubhāvānurūpena santena iriyāpathena sampannā. *Indriyesu guttadvārānan* 'ti cakkhādīsu chasu indriyesu attano attano visaye pavattesu ekekadvāravasena guttaŋ dvāraŋ etesan 'ti Guttadvārā, tesaŋ guttadvārānaŋ. Dvāran 'ti c' ettha uppattidvāravasena cakkhādayo eva. *Appamādavihārīnan* 'ti sīlādīsu appamādavihāravataŋ. *Adhicittam anuyuttānan* 'ti samādhim anuyuttānaŋ. *Buddhisampannānan* 'ti nāmarūpavavatthānaŋ ādiŋ katvā yāva gotrabhū tāva pavattena ñāṇena sampannānaŋ[1]: *Sammā paṭipannānan* 'ti catumaggakkhaṇe. *Adhigataphalānan* 'ti catuphalakkhaṇe.

[20] *Adhimuccanto* 'ti adhimokkhaŋ karonto. *Saddhāya caratī* 'ti saddhāvasena pavattati. *Vijānanto* 'ti indriyasampayutta-javanapubbaṅgamena āvajjanaviññāṇena ārammaṇaŋ vijānanto. *Viññāṇacariyāyā* 'ti āvajjanaviññāṇacariyāvasena. *Evaŋ paṭipannassā* 'ti sahajavanāya[2] indriyacariyāya paṭipannassa. *Kusalā dhammā āyāpentī* 'ti samathavipassanāvasena pavattā kusalā dhammā bhusaŋ yāpenti, pavattantī 'ti attho. *Āyatanacariyāyā* 'ti kusalānaŋ dhammānaŋ bhusaŋ yatanacariyāya[3] ghaṭanacariyāya, pavattanacariyāyā 'ti vuttaŋ hoti. *Visesam adhigacchatī* 'ti vikkhambhana-tadaṅga-samuccheda-paṭippassaddhivasena visesaŋ adhigacchati. *Dassanacariyādayo* vuttaṭṭhā yeva.

28. *Saddhāya viharatī* 'ti ādīsu saddhādisamaṅgissa iriyāpathavihāro daṭṭhabbo. *Anubuddho* 'ti anumānabuddhiyā. *Paṭividdho* 'ti paccakkhabuddhiyā. Yasmā adhimokkhaṭṭhādīsu anubuddhesu paṭividdhesu cāro ca vihāro ca anubuddho hoti paṭividdho tasmā anubodhapaṭivedhesu 'pi adhimokkhaṭṭhādayo ca niddiṭṭhā. *Evaŋ saddhāya carantan* 'ti ādīsu: Evan 'ti vuttappakāraŋ niddisanto yathā-saddassa atthaŋ niddisati.

[21] *Viññū* 'ti ādīsu 'pi yathāsabhāvaŋ jānantī 'ti Viññū. Viññātaŋ sabhāvaŋ vibhāventi pākaṭaŋ karontī 'ti *vibhāvī*. Asani viya siluccaye kilese medhati kiŋsatī 'ti medhā. Khippaŋ gahaṇadhāra-

---

[1] B *adds* samāpannānaŋ. [2] B sahajātajavanāya. [3] B yatanānaŋ ca-.

ṇaṭṭhena vā medhā. Medhā etesaŋ atthī 'ti *medhāvī*. Ñāṇagatiyā paṇḍanti gacchanti pavattantī 'ti *paṇḍitā*. Buddhisampadāya samannāgatattā *buddhisampannā*. Sahabrahmaŋ uttamaŋ paṭipadaŋ carantī 'ti *sabrahmacārino*. Apalokanakammādi catubbidhaŋ kammaŋ ekato karaṇavasena *ekaŋ kammaŋ*. Tathā pañcavidho pāṭimokkhuddeso. Samā sikkhā etesan 'ti Samasikkhā. Samasikkhānaŋ bhāvo *samasikkhatā*. (Samasikkhātā 'ti 'pi paṭhanti.) Yesaŋ ekaŋ kammaŋ, eko uddeso, samasikkhatā te Sabrahmacārī 'ti vuttaŋ hotī.

Jhānānī 'ti vattabbe Jhānā 'ti liṅgavipallāso kato. *Vimokkhā* 'ti tayo vā aṭṭha vā vimokkhā. *Samādhī* 'ti savitakkasavicāra-avitakkavicāramatta-avitakkāvicārā tayo samādhī. *Samāpattiyo* 'ti suññatā-'nimittā-'ppaṇihitā. *Abhiññāyo* 'ti cha abhiññā. Eko aŋso bhāgo, na dutiyo 'ti Ekaŋso. Ekaŋsassa atthassa vacanaŋ *ekaŋsavacanaŋ*. Evaŋ sesesu 'pi yojanā kātabbā. Visesato pana samaŋ samantā vā seti pavattatī 'ti saŋsayo. Natth' ettha saŋsayo 'ti *nissaŋsayo*. Ekasmiŋ yeva anicchayatā hutvā itaram 'pi kaṅkhatī 'ti kaṅkhā. Natth' ettha kaṅkhā 'ti *nikkaṅkho*. Dvidhābhāvo dvejjhaŋ. Natth' ettha dvejjhan 'ti *advejjho*.[1] Dvidhā calayati[2] kampetī[3] 'ti dveḷhakaŋ. Natth' ettha dveḷhakan 'ti *adveḷhako*. Niyogena niyamena vacanaŋ *niyogavacanaŋ*. (Niyyogavacanan 'ti 'pi paṭhanti.) Apaṇṇakassa aviruddhassa niyyāṇikassa atthassa vacanaŋ *apaṇṇakavacanaŋ*. Avatthāpanakavacanan 'ti nicchayavacanaŋ. Sabbam 'pi h' etaŋ vicikicchābhāvassa vevacanaŋ.

Piyassa atthassa sabbhāvato[4] vacanaŋ piyam[5] evā[5] 'ti[5] *piyavacanaŋ*. Tathā *garuvacanaŋ*. Saha gāravena garubhāvena *sagāravaŋ*. Paṭissayanaŋ paṭissayo. Paraŋ garuŋ katvā nissayanaŋ apassayanan 'ti attho. Paṭissavaṇaŋ vā paṭissavo, nivātavuttitāya paravacanasavaṇan 'ti attho. Ubhayathā 'pi parajeṭṭhakabhāvass' etaŋ nāmaŋ. Saha gāravena vattatī 'ti sagāravaŋ. Saha paṭissayena, paṭissavena vā, vattatī 'ti sappaṭissayaŋ. Sappaṭissavan 'ti vā vattabbe yakāraŋ vakāraŋ vā lopaŋ katvā Sappaṭissan 'ti vuttaŋ. Adhikaŋ visiṭṭhaŋ vacanaŋ adhivacanaŋ. Sagāravañ ca taŋ sappaṭissañ cā 'ti Sagāravasappaṭissaŋ. Sagāravasappaṭissaŋ adhivacanaŋ *sagāravasappaṭissādhivacanaŋ*. Ubhayatthā-pi vevacanavikappanānaŋ vasena[6] punappunaŋ *etan*[7] 'ti vuttaŋ. *Patto vā pāpuṇissati vā* 'ti jhānādīni yeva.

Tatiyasuttanta-niddesa-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH *v.l.* -jjhaŋ. [2] B elayati. [3] B kappeti.
[4] SH *v.l.* sambhā-; B *v.l.* sambha-. [5] B *omits*.
[6] SM -vikappananattavasena. [7] SM ekan.

29. Puna paṭhamasuttam eva nikkhipitvā aparena ākārena indriyāni niddisati. Tattha: [a]*Katīh' ākārehi ken' aṭṭhena daṭṭhabbānī* 'ti katīhi ākārehi daṭṭhabbānī 'ti, ken' aṭṭhena daṭṭhabbānī 'ti daṭṭhabbākāre ca daṭṭhabbaṭṭhañ ca pucchati. *Chahi ākārehi* ten' aṭṭhena daṭṭhabbānī 'ti chahi ākārehi ca daṭṭhabbāni, ten' eva[b] cha-ākārasaṅkhāten' atthena daṭṭhabbāni. *Ādhipateyyaṭṭhenā* 'ti adhipatibhāvaṭṭhena.[1] *Ādivisodhanaṭṭhenā* 'ti kusalānaŋ dhammānaŋ ādibhūtassa sīlassa visodhanaṭṭhena. *Adhimattaṭṭhenā* 'ti balavaṭṭhena. Balavaŋ hi adhikā mattā pamāṇaŋ assā 'ti Adhimattan 'ti vuccati. *Adhiṭṭhānaṭṭhenā* 'ti patiṭṭhānaṭṭhena. *Pariyādānaṭṭhenā* 'ti khepanaṭṭhena. *Patiṭṭhāpakaṭṭhenā* 'ti patiṭṭhāpanaṭṭhena.

30. Ādhipateyyaṭṭhaniddese: *Assaddhiyaŋ pajahato* 'ti ādi ekekass' eva indriyassa paṭipakkhapajahanavacanaŋ. Ekakkhaṇe 'pi attano attano paṭipakkhapahāṇa-kiccasādhane adhipatibhāvasādhanatthaŋ vuttaŋ. Sesāni cattāri indriyāni taŋsampayuttān' eva vuttāni. Nānākhaṇesu vā ekekaŋ indriyaŋ dhuraŋ katvā tassa tassa paṭipakkhassa taŋ taŋ indriyaŋ jeṭṭhakaŋ katvā sesāni tadanvayāni katvā vuttan 'ti 'pi veditabbaŋ.

[22] *Kāmacchandaŋ pajahato* 'ti ādi pana ekakkhaṇavasen' eva vuttaŋ.

[23] 31. *Ādivisodhanaṭṭha*-niddese: *Assaddhiyasaŋvaraṭṭhena*[2] *sīlavisuddhī* 'ti assaddhiyassa nivāraṇaṭṭhena virati-atthena sīlamalavisodhanato Sīlavisuddhi nāma. *Saddhindriyassa ādivisodhanā* 'ti saddhindriyassa upanissayavasena ādibhūtassa sīlassa visodhanā. Iminā 'va nayena sesāni 'pi *kāmacchandādi*-saŋvaraṇamūlakāni ca indriyāni veditabbāni.

32. *Adhimattaṭṭha*-niddese: *Saddhindriyassa bhāvanāya chando uppajjatī* 'ti saddhassa puggalassa saddhāpaṭisaŋyuttaŋ dhammaŋ sutvā vā saddhindriyabhāvanāya assādaŋ disvā vā saddhindriye kusalo dhammacchando jāyati. *Pāmojjaŋ*[3] *uppajjatī* 'ti chandajātattā dubbalapīti uppajjati.

[24] *Pīti uppajjatī* 'ti pamuditattā balavapīti uppajjati. *Passaddhi uppajjatī* 'ti pītiyā pīṇitattā kāyacittapassaddhi uppajjati. *Sukhaŋ uppajjatī* 'ti passaddhakāyacittattā cetasikaŋ sukhaŋ uppa-

---

a to b B Katīh' ākārehi daṭṭhabbānī 'ti katīhi ā. daṭṭhabbānī. Ken' atthena d. 'ti daṭṭhabbākāre daṭṭhabbatthañ ca pucchati. Chahākārehī 'ti chahi ākārehi. Ken' atthena d. 'ti ten' eva . . .

[1] B -bhāvena. [2] *Text* Assaddhiyaŋ saŋva-. [3] SH, SM pāmujjaŋ.

jjati. *Obhāso uppajjatī* 'ti sukhena abhisannattā ñāṇobhāso uppajjati. *Saŋvego uppajjatī* 'ti ñāṇobhāsena viditasaṅkhārādīnavattā saṅkhārappavattiyaŋ saŋvego uppajjati. *Saŋvejetvā cittaŋ samādahatī* 'ti saŋvegaŋ uppādetvā ten' eva saŋvegena cittaŋ samāhitaŋ karoti. *Sādhukaŋ paggaṇhātī* 'ti līnuddhatabhāvaŋ[1] mocetvā suṭṭhu paggaṇhāti. *Sādhukaŋ ajjhupekkhatī* 'ti viriyassa samaŋ hutvā pavattattā puna viriyasamatāniyojane vyāpāraŋ[2] akaronto tatramajjhattupekkhāvasena sādhukaŋ ajjhupekkhati nāma. *Upekkhāvasenā* 'ti samavāhitalakkhaṇāya tatramajjhattupekkhāya vasena. *Nānattakilesehī* 'ti vipassanāya paṭipakkhabhūtehi nānāsabhāvehi kilesehi: *Vimokkhavasenā* 'ti bhaṅgānupassanato paṭṭhāya nānattakilesehi vimuccanavasena. *Vimuttattā* 'ti nānattakilesehi vimuttattā. *Te dhammā* 'ti chandādayo dhammā. *Ekarasā hontī* 'ti vimuttirasena ekarasā honti. *Bhāvanāvasenā* 'ti ekarasabhāvanāvasena. *Tato paṇītatare vivaṭṭantī* 'ti tena[3] kāraṇena vipassanārammaṇato paṇītatare nibbāṇārammaṇe vivaṭṭanānupassanā-saṅkhātena gotrabhūñāṇena chandādayo dhammā nivattanti. Saṅkhārārammaṇato apagantvā nibbāṇārammaṇe pavattantī 'ti attho. *Vivaṭṭanāvasenā* 'ti evaŋ gotrabhūkhaṇe saṅkhārārammaṇato vivaṭṭanavasena. *Vivaṭṭitattā tato vossajjantī*[4] 'ti maggasamaṅgī puggalo maggassa uppādakkhaṇe yeva dubhato[5] vuṭṭhānavasena vivaṭṭitattā ten' eva kāraṇena kilese ca khandhe ca vossajati. *Vossajjitattā tato nirujjhantī* 'ti maggassa uppādakkhaṇe yeva kilese ca khandhe ca vossajjitattā ten' eva kāraṇena kilesā ca khandhā ca anuppattinirodhavasena nirujjhanti. Vossajjitattā 'ti ca āsaŋsāyaŋ bhūtavacanaŋ kataŋ.

Kilesanirodhe sati khandhanirodhasabbhāvato ca khandhanirodho vutto. Nirodhavasenā 'ti yathāvuttanirodhavasena. Tass' eva maggassa uppādakkhaṇe dve vossagge dassetukāmo *nirodhavasena dve vossaggā* 'ti ādim āha. Dve 'pi heṭṭhā vuttaṭṭhā eva. *Assaddhiyassa pahāṇāya chando uppajjatī** 'ti ādīsu 'pi iminā 'va nayena vitthārato attho veditabbo.

33. *Viriyindriyādi*-mūlakesu 'pi vāresu es' eva nayo.

[25-26] 34. Iminā 'va nayena adhiṭṭhānaṭṭha-niddeso 'pi vitthārato veditabbo. Kevalaŋ h' ettha *adhiṭṭhātī* 'ti viseso; patiṭṭhātī 'ti attho.

* *Commentary follows the order indicated in the footnote on Text, p. 23.*

[1] B līnattabhāvaŋ. [2] B byā-. [3] B kena.
[4] B -jjatī; SH vossajatī. [5] B dukkhato.

35. *Pariyādānaṭṭha*-niddese: *pariyādiyatī* 'ti khepeti.

36. Patiṭṭhāpakaṭṭhaniddese: *saddho saddhindriyaŋ adhimokkhe patiṭṭhāpetī* 'ti saddhāsampanno "Sabbe saṅkhārā aniccā dukkhā anattā" 'ti adhimuccanto saddhindriyaŋ adhimokkhe patiṭṭhāpeti. Iminā puggalavisesena indriyabhāvanāviseso niddiṭṭho. *Saddhassa saddhindriyaŋ adhimokkhe patiṭṭhāpetī* 'ti saddhāsampannassa puggalassa saddhindriyaŋ, taŋ yeva Saddhaŋ tathā adhimuccantaŋ adhimokkhe patiṭṭhāpetī. Iminā indriyabhāvanāvisesena puggalaviseso niddiṭṭho. Evaŋ cittaŋ paggaṇhanto *paggahe patiṭṭhāpeti*, Satiŋ upaṭṭhapento *upaṭṭhāne patiṭṭhāpeti*, Cittaŋ samādahanto *avikkhepe patiṭṭhāpeti*, Aniccaŋ dukkham anattā 'ti passanto *dassane patiṭṭhāpetī* 'ti sesesu 'pi yojanā veditabbā. *Yogāvacaro* 'ti samathayoge vipassanāyoge vā avacaratī 'ti Yogāvacaro. Avacaratī 'ti pavisitvā caratī 'ti.

Catutthasuttanta-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[27] 37. Idāni samādhiŋ bhāvayato ca vipassanaŋ bhāvayato ca indriyasamādhānaŋ dassetukāmo paṭhamaŋ tāva upaṭṭhānakosallappabhedaŋ niddisituŋ *Puthujjano samādhiŋ bhāvento*[1] 'ti ādim āha. Tattha: Puthujjano samādhiŋ bhāvento 'ti nibbedhabhāgiyaŋ samādhiŋ bhāvento. Sekkhassa vītarāgassa ca pana lokuttaro 'pi samādhi labbhati.

38. *Āvajjitattā* 'ti kasiṇādinimittassa āvajjitattā. Kasiṇādiparikammaŋ katvā tattha uppāditanimittattā 'ti vuttaŋ hoti. *Ārammaṇūpaṭṭhānakusalo* 'ti tassa uppāditassa nimittass' eva upaṭṭhāne kusalo. *Samathanimittūpaṭṭhānakusalo* 'ti accāraddhaviriyatādīhi uddhate citte passaddhisamādhi-upekkhāsambojjhaṅga-bhāvanāvasena cittopasamanimittassa upaṭṭhāne kusalo. *Paggahanimittūpaṭṭhānakusalo* 'ti atisithilaviriyatādīhi līne citte dhammavicaya-pītisambojjhaṅgabhāvanāvasena cittapaggahanimittassa upaṭṭhāne kusalo. *Avikkhepūpaṭṭhānakusalo*[2] 'ti anuddhatālīnacittassa sampayuttassa samādhissa upaṭṭhāne kusalo. *Obhāsūpaṭṭhānakusalo* 'ti paññāpayogamandatāya nirassāde citte aṭṭhasaŋvegavatthu-paccavekkhaṇena cittaŋ saŋvejetvā ñāṇobhāsassa upaṭṭhāne kusalo. Aṭṭhasaŋvegavatthūni nāma: Jāti-jarā-byādhi-maraṇāni cattāri, apāyadukkhaŋ pañcamaŋ, atīte vaṭṭamūlakaŋ dukkhaŋ, anāgate vaṭṭamūlakaŋ dukkhaŋ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaŋ dukkhan 'ti. *Sampahaŋsanūpaṭṭhānakusalo* 'ti upasamasukhānadhigamena nirassāde

---

[1] *Text* bhāvayanto. [2] B -pasamuṭṭhāna-.

citte buddha-dhamma-saṅghaguṇānussaraṇena cittaŋ pasādento sampahaŋsanassa upaṭṭhāne kusalo. *Upekkhūpaṭṭhānakusalo* 'ti uddhaṭādi-dosavirahite citte niggahapaggahādīsu byāpārābhāvakaraṇena upekkhāya upaṭṭhāne kusalo.

Sekkho[1] 'ti tisso sikkhā sikkhatī 'ti Sekkho. *Ekattūpaṭṭhānakusalo* 'ti sakkāyadiṭṭhādīnaŋ pahīṇattā nekkhammādino ekattassa upaṭṭhāne kusalo. *Vītarāgo* 'ti sabbaso pahīṇarāgattā Vītarāgo khīṇāsavo. [28] *Ñāṇūpaṭṭhānakusalo* 'ti arahā dhammesu vigatasammohattā tattha tattha asammohañāṇassa upaṭṭhāne kusalo. *Vimuttupaṭṭhānakusalo* 'ti arahattaphalavimuttiyā upaṭṭhāne kusalo. Vimuttī 'ti hi sabbakilesehi vimuttattā arahattaphalavimutti adhippetā.

39-41. Vipassanābhāvanāya upaṭṭhān-ānupaṭṭhānesu *Aniccato* 'ti ādīni, *Niccato* 'ti ādīni ca Sīlakathāyaŋ vuttanayen' eva veditabbāni. Pāṭhato pana *āyūhanānupaṭṭhānakusalo*, *vipariṇāmūpaṭṭhānakusalo*, *animittūpaṭṭhānakusalo*, *nimittānupaṭṭhānakusalo*, *appaṇihitūpaṭṭhānakusalo*, *paṇidhānupaṭṭhānakusalo*, *abhinivesānupaṭṭhānakusalo* 'ti etesu sāmivacanena samāsapadacchedo kātabbo. Sesesu pana nissakkavacanena pāṭho. *Suññatūpaṭṭhānakusalo* 'ti pan' ettha suññato upaṭṭhānakusalo 'ti vā suññatāya upaṭṭhānakusalo 'ti vā padacchedo kātabbo. Yasmā pana nibbidā-virāga-nirodha-paṭinissaggānupassanā, adhipaññā-dhammavipassanā, yathābhūtañāṇadassanaŋ, paṭikaṅkhānupassanā, vivaṭṭanānupassanā 'ti imā aṭṭha mahāvipassanā attano sabhāvavisesena[2] visesitā, na ārammaṇavisesena, tasmā imāsaŋ aṭṭhannaŋ "Aniccato upaṭṭhānakusalo hotī" 'ti ādīni vacanāni viya "Nibbidāto upaṭṭhānakusalo hotī" 'ti ādīni vacanāni na yujjanti. Tasmā eva imā aṭṭha na yojitā.

[29] Ādīnavānupassanā pana *suññatūpaṭṭhānakusalo hoti abhinivesānupaṭṭhānākusalo hotī* 'ti iminā yugalakavacanen' eva atthato "Ādīnavato upaṭṭhānakusalo hoti ālayābhinivesānupaṭṭhānakusalo hotī" 'ti yojitā 'va hotī 'ti sarūpena na yojitā. Iti purimā ca aṭṭha, ayañ ca ādīnavānupassanā 'ti aṭṭhārasasu mahāvipassanāsu imā nava ayojetvā itarā eva nava yojitā 'ti veditabbā. *Ñāṇūpaṭṭhānakusalo* 'ti sekkho vipassanānupakkilesānaŋ abhāvato vipassanābhāvanāya ñāṇassa upaṭṭhāne kusalo. Samādhibhāvanāya pana nikantisabbhāvato[3] ñāṇūpatthāne kusalo 'ti na vutto. *Visaŋyogūpaṭṭhānakusalo* 'ti kāmayogavisaŋyogo, bhavayogavisaŋyogo, diṭṭhiyogavisaŋyogo, avijjāyogavisaŋyogo 'ti catudhā vuttassa visaŋyogassa upa-

---

[1] *Text* ekho (*throughout*). [2] B sabhāvaŋ vi-. [3] B -abhāvato.

ṭṭhāne kusalo. *Saŋyogānūpaṭṭhānakusalo* 'ti kāmayoga-bhavayoga-diṭṭhiyoga-avijjāyogavasena catudhā vuttassa saŋyogassa anupaṭṭhāne kusalo. *Nirodhūpaṭṭhānakusalo* 'ti: "Puna ca paraŋ bhikkhave khīṇāsavassa bhikkhuno nibbāṇaninnaŋ cittaŋ hoti nibbāṇapoṇaŋ nibbāṇapabbhāraŋ vivekaṭṭhaŋ nekkhammābhirataŋ, byantībhūtaŋ sabbaso āsavaṭṭhānīyehi dhammehī," 'ti vutta-khīṇāsavabalavasena nibbāṇaninnacittattā khīṇāsavo 'va Nirodha-saṅkhātassa nibbāṇassa upaṭṭhāne kusalo. *Ārammaṇūpaṭṭhānakusalavasenā* 'ti ādīsu Kusalan 'ti ñāṇaŋ. Ñāṇam 'pi hi Kusalan 'ti kusalapuggalayogato Kusalaŋ, yathā paṇḍitapuggalayogato Paṇḍitā dhammā 'ti. Tasmā kosallavasenā 'ti attho.

[30] 42-43. Idāni *Catusaṭṭhiyā ākārehī* 'ti ādi Ñāṇakathāyaŋ vuttam pi Indriyakathāsambandhena idh' ānetvā vuttaŋ. Taŋ heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaŋ.

[31] 44-45. Puna samantacakkhusambandhena indriyavidhānaŋ vattukāmo

Na tassa addiṭṭham
Idh' atthi kiñcī

'ti ādim āha. Tattha: *Samantacakkhū* 'ti sabbaññutañāṇaŋ. *Pañcindriyassa vasenā* 'ti ādinā pañcannaŋ indriyānaŋ aviyogitaŋ dasseti. [32] *Saddahanto paggaṇhātī* 'ti ādīhi ekekindriyamūlakehi pañcahi catukkehi pañcannaŋ indriyānaŋ ninnapayogakāle vā, maggakkhaṇe vā ekarasabhāvaŋ aññamaññapaccayabhāvañ ca dasseti. *Saddahitattā paggahitan* 'ti ādīhi ekekindriyamūlakehi pañcahi catukkehi pañcannaŋ indriyānaŋ nibbattikāle vā; phalakāle vā ekarasabhāvaŋ aññamaññapaccayabhāvañ ca dasseti. [33-34] Puna buddhacakkhusambandhena indriyavidhānaŋ vattukāmo *Yaŋ buddhacakkhū* 'ti ādim āha. Tattha: Buddhacakkhū 'ti indriyaparopariyattañāṇaŋ, āsayānusayañāṇañ ca. *Buddhañāṇan* 'ti ca idaŋ tad eva dvayaŋ.

46. Sesaŋ heṭṭhā vuttattham evā 'ti.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmaggaṭṭhakathāya
Indriyakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[VIMOKKHAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[35] 1. Idāni Indriyakathānantaraŋ kathitāya Vimokkhakathāya apubbatthānuvaṇṇanā anuppattā. Ayaŋ hi Vimokkhakathā indriyabhāvanānuyuttassa vimokkhasambhavato Indriyakathānantaraŋ kathitā. Tañ ca kathento Bhagavato sammukhā sutaŋ[1] suttantadesanaŋ[1] pubbaṅgamaŋ katvā kathesi. Tattha suttante tāva *Suññato vimokkho* 'ti ādīsu: suññatākārena nibbāṇaŋ ārammaṇaŋ katvā pavatto ariyamaggo Suññato vimokkho. So hi suññatāya dhātuyā uppannattā Suññato, kilesehi vimuttattā *Vimokkho*. Eten' eva nayena animittākārena nibbāṇaŋ ārammaṇaŋ katvā pavatto *animitto*; appaṇihitākārena ... pavatto *appaṇihito* 'ti veditabbo.

Eko hi ādito 'va aniccato saṅkhāre sammasati. Yasmā pana na aniccato sammasanamatten' eva maggavuṭṭhānaŋ hoti, dukkhato anattato 'pi sammasitabbam eva, tasmā dukkhato 'pi anattato 'pi sammasati. Tassa evaŋ paṭipannassa aniccato ce sammasanakāle maggavuṭṭhānaŋ hoti, ayaŋ aniccato abhinivisitvā aniccato vuṭṭhāti nāma. Sace pan' assa dukkhato, ... anattato sammasanakāle maggavuṭṭhānaŋ hoti, ayaŋ aniccato abhinivisitvā dukkhato ...... anattato vuṭṭhāti nāma. Esa nayo dukkhato ... anattato abhinivisitvā vuṭṭhānesu 'pi.

Ettha ca yo 'pi aniccato abhiniviṭṭho, yo 'pi dukkhato . . . yo 'pi anattato ... vuṭṭhānakāle ca aniccato vuṭṭhānaŋ hoti, tayo 'pi janā adhimokkhabahulā honti, saddhindriyaŋ paṭilabhanti, animittavimokkhena vimuccanti, paṭhamamaggakkhaṇe saddhānusārino honti,[2] sattasu ṭhānesu saddhāvimuttā.

Sace pana dukkhato vuṭṭhānaŋ hoti, tayo 'pi janā passaddhibahulā honti, samādhindriyaŋ paṭilabhanti, appaṇihitavimokkhena vimuccanti, sabbattha kāyasakkhino honti. Yassa pan' ettha arūpajjhānaŋ pādakaŋ hoti, so aggaphale ubhatobhāgavimutto hoti. Atha tesaŋ anattato vuṭṭhānaŋ hoti, tayo 'pi janā vedabahulā honti, paññindriyaŋ paṭilabhanti, suññatavimokkhena vimuccanti, paṭhamamaggakkhaṇe dhammānusārino honti, chasu ṭhānesu diṭṭhippattā, aggaphale paññāvimuttā 'ti.

Api ca maggo nāma pañcahi kāraṇehi nāmaŋ labhati: sarasena vā, paccanīkena vā, saguṇena vā, ārammaṇena vā, āgamanena vā. Sace hi saṅkharūpekkhā aniccato saṅkhāre sammasitvā vuṭṭhāti, animittavimokkhena vimuccati, sace dukkhato sammasitvā vuṭṭhāti, appaṇi-

---

[1] SH, SM sutasuttantadesanā-pubbaṅgamaŋ. [2] B labhanti.

hitavimokkhena vimuccati; sace anattato sammasitvā vuṭṭhāti, suññatavimokkhena vimuccati. Idaŋ sarasato nāmaŋ nāma.

Aniccānupassanāya pana saṅkhārānaŋ ghanavinibbhogaŋ katvā niccanimitta-dhuvanimitta-sassatanimittāni pahāya āgatattā animitto; dukkhānupassanāya sukhasaññaŋ pahāya paṇidhipatthanaŋ sukkhāpetvā āgatattā appaṇihito; anattānupassanāya atta-satta-puggalasaññā[1] pahāya saṅkhāre[2] suññato diṭṭhattā suññato 'ti. Idaŋ paccanīkato nāmaŋ nāma.

Rāgādīhi pana suññattā suññato, rūpanimittādīnaŋ rāganimittādīnaŋ yeva vā abhāvena animitto, rāgappaṇidhi-ādīnaŋ abhāvato appaṇihito 'ti. Idam assa saguṇato nāmaŋ nāma. Yo yaŋ suññaŋ, animittaŋ, appaṇihitañ ca nibbānaŋ ārammaṇaŋ karotī 'ti 'pi suññato, animitto appaṇihito 'ti vuccati. Idam assa ārammaṇato nāmaŋ nāma.

Āgamanaŋ pana duvidhaŋ: vipassanāgamanaŋ maggāgamanañ ca. Tattha magge vipassanāgamanaŋ labbhati, phale maggāgamanaŋ. Anattānupassanā hi suññatā nāma, suññatavipassanāya maggo suññato, suññatamaggassa phalaŋ suññataŋ. Aniccānupassanā animittā nāma, animittānupassanāya maggo animitto. Idaŋ pana nāmaŋ Abhidhammapariyāyena labbhati; Suttantapariyāyena na labbhati. Tatha hi "Gotrabhūñāṇaŋ animittaŋ nibbāṇaŋ ārammaṇaŋ katvā animitta-nāmakaŋ hutvā sayaŋ āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā maggassa nāmaŋ detī" 'ti vadanti. Tena maggo Animitto 'ti vutto. Maggāgamanena phalaŋ animittan 'ti yujjati yeva. Dukkhānupassanā saṅkhāresu paṇidhiŋ sukkhāpetvā āgatattā appaṇihitā nāma. Appaṇihitavipassanāya maggo appaṇihito, appaṇihitamaggassa phalaŋ appaṇihitan 'ti evaŋ vipassanā attano nāmaŋ maggassa deti, maggo phalassā 'ti idaŋ āgamanato nāmaŋ nāma. Evaŋ saṅkhārūpekkhā vimokkhavisesaŋ niyametī 'ti.

Evaŋ Bhagavatā desite *tayo* mahāvatthuke vimokkhe uddisitvā taŋniddesavasen' eva apare 'pi vimokkhe niddisitukāmo *Api ca aṭṭhasaṭṭhi vimokkhā* 'ti ādim āha. Tattha: Api cā 'ti aparapariyāyadassanaŋ.

"Kathaŋ te aṭṭhasaṭṭhi honti? Nanu te pañcasattatī?" 'ti.

Saccaŋ. Yathā rūpavasena pañcasattatī 'ti Bhagavatā pana desite tayo vimokkhe ṭhapetvā aññavimokkhe niddisanato imesaŋ tadavarodhato ca ime tayo na gaṇhetabbā.[3] Ajjhattavimokkhādayo 'pi

[1] SM -saññaŋ. [2] B saṅkhāresu. [3] B gahe-, SM gaṇe-.

vimokkhā catudhā vitthāravacane yeva antogadhattā na gaṇhetabbā.[1] Paṇihito vimokkho, appaṇihito vimokkho 'ti ettha appaṇihito vimokkho paṭhamaŋ uddiṭṭhena ekanāmakattā na gaṇhetabbo.[1] Evaŋ imesu sattasu[2] apanītesu[2] sesā aṭṭhasaṭṭhi vimokkhā honti.

"Evaŋ sante suññatavimokkhādayo tayo puna kasmā uddiṭṭhā?" 'ti ce: Uddesena saṅgahetvā tesam 'pi niddesakaraṇatthaŋ. Ajjhattavuṭṭhānādayo pana tayo pabhedaŋ vinā mūlarāsivasena uddiṭṭhā.[3] Paṇihitavimokkha-paṭipakkhavasena puna *appaṇihito vimokkho* uddiṭṭho 'ti veditabbo.

Ajjhattavuṭṭhānādīsu ajjhattato vuṭṭhātī 'ti *ajjhattavuṭṭhāno*. Anulomentī 'ti *anulomā*. Ajjhattavuṭṭhānānaŋ paṭippassaddhi apagamā *ajjattavuṭṭhānapaṭippassaddhi*. *Rūpī* 'ti: ajjhattaŋ kesādīsu uppāditaŋ rūpajjhānaŋ rūpaŋ, taŋ rūpaŋ assa atthī 'ti Rupī. *Rūpāni passatī* 'ti bahiddhā nīlakasiṇādi-rupāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhattabahiddhāvatthukesu kasiṇesu jhānapaṭilābho dassito. *Ajjhattaŋ arūpasaññī* 'ti ajjhattaŋ na rūpasaññī; attano kesādīsu anuppāditarūpāvacarajjhāno 'ti attho. Iminā bahiddhā parikammaŋ katvā bahiddhā ca paṭiladdhajhānatā dassitā. *Subhan t' eva adhimutto* 'ti subham icc-eva ārammaṇe adhimutto. Tattha kiñcā-pi anto-appaṇāyaŋ subhan 'ti ābhogo n' atthi. Yo paṇa appaṭikūlākārena sattārammaṇaŋ pharanto viharati, so yasmā subhan t' eva adhimutto hoti, tasmā evaŋ uddeso kato 'ti. Appitasamaye eva vikkhambhanavimutti-sambhāvato *samayavimokkho*. So yeva sakiccakaraṇavasena appitasamaye eva niyutto 'ti *sāmayiko*. (Sāmāyiko 'ti 'pi pāṭho.) Kopetuŋ bhañjituŋ[4] sakkuṇeyyatāya *kuppo*. Lokaŋ anatikkamanato loke niyutto 'ti *lokiko*. (Lokiyo[5] 'ti 'pi pāṭho.) Lokaŋ uttarati uttiṇṇo 'ti vā *lokuttaro*. Ārammaṇakaraṇavasena saha āsavehī 'ti *sāsavo*. Ārammaṇakaraṇavasena sampayogavasena ca n' atth' 'ettha āsavā 'ti *anāsavo*. Rupa-saṅkhātena saha āmisenā 'ti *sāmiso*. Sabbaso Rūpārūpappahāṇā nirāmisato 'pi nirāmisataro 'ti *nirāmisā nirāmisataro*. *Paṇihito* 'ti taṇhāvasena paṇihito, patthito. Ārammaṇakaraṇavasena saŋyojanehi saŋyuttattā *saŋyutto*. *Ekattavimokkho* 'ti kilesehi anajjhārūḷhattā ekasabhāvo vimokkho. [36] *Saññāvimokkho* 'ti vipassanāñāṇam eva viparītasaññāya vimuccanato saññāvimokkho. Tad-eva vipassanāñāṇaŋ sammohato vimuccanavasena ñāṇam eva vimokkho 'ti *ñāṇavimokkho*. *Sītisiyā vimokkho* 'ti vipassanāñāṇam eva sītibhaveyyā 'ti pavatto vimokkho

---

[1] B gahe-; SM gaṇe-. [2] B sattatīsu appaṇihitesu (!). [3] B na uddiṭṭhā.
[4] B kiñjituŋ. [5] *As in the Text.*

sītisiyā vimokkho. (Sītisitā[1] vimokkho 'ti 'pi pāṭho. Sītibhāvitāya vimokkho 'ti tassa atthaŋ vaṇṇayanti). *Jhānavimokkho* 'ti upacārappaṇābhedaŋ lokiya-lokuttarabhedañ ca jhānam eva vimokkho. *Anupādā cittassa vimokkho* 'ti anupādiyitvā gahaṇaŋ akatvā cittassa vimokkho. Sesaŋ vuttanayen' eva veditabban 'ti.

Vimokkhuddesa-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

2. *Katamo* 'ti ādike uddesassa niddese: *Iti paṭisañcikkhatī* 'ti evaŋ upaparikkhati. *Suññam idan* 'ti idaŋ khandhapañcakaŋ suññaŋ. Kena suññaŋ? Attena vā, attaniyena vā. Tattha *attena vā* 'ti bālajanaparikappitassa attano abhāvā tena attanā ca suññaŋ. *Attaniyena vā* 'ti tassa parikappitassa attano santakena ca suññaŋ. Attano abhāvena ca attaniyābhāvo. Attaniyañ ca nāma niccaŋ vā siyā, sukhaŋ vā. Tad-ubhayam 'pi n' atthi. Tena niccapaṭikkhepena aniccānupassanā, sukhapaṭikkhepena dukkhānupassanā ca vuttā hoti. Suññam idaŋ attena vā 'ti anattānupassanā yeva vuttā. *So* 'ti so evaŋ tīhi anupassanāhi vipassamāno bhikkhu. *Abhinivesaŋ na karotī* 'ti anattānupassanāvasena attābhinivesaŋ na karoti. *Nimittaŋ na karotī* 'ti aniccānupassanāvasena niccanimittaŋ na karoti. *Paṇidhiŋ na karotī* 'ti dukkhānupassanāvasena paṇidhiŋ na karoti. Ime tayo vimokkhā pariyāyena vipassanākhaṇe tadaṅgavasenā-pi labbhanti, Nippariyāyena pana samucchedavasena maggakkhaṇe yeva.

Cattāri jhānāni ajjhattaŋ nīvaraṇādīhi vuṭṭhānato *ajjhattavuṭṭhāno vimokkho*. Catasso arūpasamāpattiyo ārammaṇehi vuṭṭhānato *bahiddhāvuṭṭhāno vimokkho*. Ārammaṇam 'pi hi bāhirāyatanāni viya idha Bahiddhā 'ti vuttaŋ. Ime dve vikkhambhaṇavimokkhā. *Dubhato vuṭṭhāno* pana samucchedavimokkho.

3. *Nīvaraṇehi vuṭṭhātī* 'ti ādīhi ajjhattavuṭṭhānaŋ sarūpato vuttaŋ. *Rūpasaññāyā* 'ti ādīhi kasiṇādi-ārammaṇasamatikkamassa pākaṭattā taŋ avatvā suttantesu vutta-rūpasaññādisamatikkamo vutto. *Sakkāyadiṭṭhi-vicikicchā-sīlabbataparāmāsā* 'ti samāsapadaŋ. Sakkāyadiṭṭhiyā vicikicchāya sīlabbataparāmāsā 'ti vicchedo. (Ayam eva vā pāṭho.)

[37] 4. *Vitakko cā* 'ti ādīhi jhānānaŋ samāpattīnaŋ ca upacārabhūmiyo vuttā. *Aniccānupassanā* 'ti ādīhi catunnaŋ maggānaŋ pubbabhāgavipassanā vuttā.

---

[1] B, SM -sikā.

5. *Paṭilābho vā* 'ti pañcavidha-vasippattiyā byāpito patthaṭo lābho 'ti paṭilābho. Vasippattiyā hi sabbo jhānapayogo samāpattipayogo ca paṭippassaddho hoti. Tasmā paṭilābho Paṭippassaddhivimokkho 'ti vutto. Vipāko pana jhānassa samāpattiyā ca paṭippassaddhi hotī 'ti ujukam eva. Keci pana, "Upacārapayogassa paṭippassaddhattā jhānassa samāpattiyā ca paṭilābho hoti, tasmā jhānasamāpattipaṭilabho *paṭippassaddhivimokkho* 'ti vuccatī" 'ti vadanti.

[38] 6. *Ajjhattan* 'ti attānaŋ adhikicca pavattaŋ. *Paccattan* 'ti attānaŋ paṭicca pavattaŋ. Dvayenā[1]-pi niyakajjhattam eva dīpeti. *Nīlanimittan* 'ti nīlam eva. *Nīlasaññaŋ paṭilabhatī* 'ti tasmiŋ nīlanimitte Nīlam iti saññaŋ paṭilabhati. *Suggahitaŋ karotī* 'ti parikammabhūmiyaŋ suṭṭhu uggahitaŋ karotī. *Sūpadhāritaŋ upadhāretī* 'ti upacārabhūmiyaŋ suṭṭhu upadhāritaŋ katvā dhāreti.[2] *Svāvatthāpitaŋ*[3] *avatthāpetī* 'ti appaṇābhūmiyaŋ suṭṭhu nicchitaŋ nicchinātī. (Vavatthāpetī 'ti 'pi pāṭho.) Ajjhattaŋ hi nīlaparikammaŋ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāyaŋ vā karoti. *Bahiddhā nīlanimitte* 'ti nīlapuppha-nīlavattha-nīladhātūnaŋ aññatare nīlakasiṇe *Cittaŋ upasaŋharatī* 'ti[4] cittaŋ[4] upaneti.[4] *Pītā*-dīsu 'pi es' eva nayo. *Āsevatī* 'ti tam eva saññaŋ ādito sevatī. *Bhāvetī* 'ti vaḍḍhetī. *Bahulīkarotī* 'ti punappunaŋ karoti. *Rūpan* 'ti nīlanimittarūpaŋ. *Rūpasaññī* 'ti tasmiŋ rūpe saññā rūpasaññā, sā assa atthī 'ti Rupasaññī. Ajjhattapītanimittādīsu *pīta*-parikammaŋ karonto mede vā chaviyā vā akkhīnaŋ[5] pītaṭṭhāne vā karoti. Lohita-parikammaŋ karonto maŋ-se vā lohite vā jivhāya vā hatthatala-pādatalesu vā akkhīnaŋ rattaṭṭhāne vā karoti. Odāta-parikammaŋ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaŋ setaṭṭhāne vā karoti.

7. [39] *Ajjhattaŋ arūpan* 'ti ajjhattarūpanimittaŋ n' atthī 'ti attho.

8. *Mettāsahagatenā* 'ti paṭhama-dutiya-tatiyajjhānavasena mettāya samannāgatena. *Cetasā* 'ti cittena. *Ekaŋ disan* 'ti ekaŋ ekissā disāya: Paṭhamapariggahitaŋ sattaŋ upādāya ekadisāpariyāpanna-sattapharaṇavasena vuttaŋ. *Pharitvā* 'ti phusitvā, ārammaṇaŋ katvā. *Viharatī* 'ti brahmavihārādhiṭṭhitaŋ iriyāpathavihāraŋ pavatteti. *Tathā dutiyan* 'ti yathā puratthimādīsu yaŋ kiñci ekaŋ disaŋ pharitvā viharati, tath' eva tadanantaraŋ, dutiyaŋ ... tatiyaŋ ... catutthaŋ vā 'ti attho. *Iti uddhan* 'ti eten' eva nayena uparimaŋ disan 'ti vuttaŋ hoti. *Adho tiriyan* 'ti adhodisam 'pi tiriyaŋ disam 'pi evam

[1] B ubhayenā-; SM, SH *v.l.* ñāyena-.
[2] SH, SM upadhāreti.
[3] *Text* Svāvatthikaŋ; SH Svāvatthitaŋ.
[4] *Not in B.*
SM Akkhinimittaṭṭhāne.

eva. Tattha ca Adho 'ti heṭṭhā. Tiriyan 'ti anudisā. Evaŋ sabbadisāsu assamaṇḍalikāya assam iva mettāsahagataŋ cittaŋ sāreti 'pi paccāsāreti 'pī 'ti. Ettāvatā ekam ekaŋ disaŋ pariggahetvā odhiso mettāpharaṇaŋ dassitaŋ. *Sabbadhī* 'ti ādi pana anodhiso dassanatthaŋ vuttaŋ. Tattha: Sabbadhī 'ti sabbattha. *Sabbattatāyā*[1] 'ti sabbesu hīna-majjhimukkaṭṭha-mitta-sapatta-majjhattādi-ppabhedesu attatāya. "Ayaŋ parasatto" 'ti vibhāgaŋ akatvā attasamatāyā 'ti vuttaŋ hoti. Athavā sabbattatāyā 'ti sabbena cittabhāvena īsakam 'pi bahi avikkhipamāno[2] 'ti vuttaŋ hoti. *Sabbāvantan* 'ti sabbasattavantaŋ; sabbasattayuttan 'ti attho. (Sabbavantan 'ti 'pi pāṭho.) *Lokan* 'ti sattalokaŋ. Vipulenā 'ti evamādipariyāyadassanato pan' ettha puna mettāsahagatenā 'ti vuttaŋ. Yasmā vā ettha odhiso pharaṇe viya puna tathā-saddo vā,[3] iti-saddo vā, na vutto; tasmā puna *mettāsahagatena cetasā* 'ti vuttaŋ. Nigamanavasena vā etaŋ vuttaŋ. *Vipulenā* 'ti ettha paharaṇavasena vipulatā daṭṭhabbā. Bhūmivasena pana taŋ *mahaggataŋ*. Taŋ hi kilesavikkhambhanasamatthatāya, vipulaphalatāya, dīghasantānatāya ca mahantabhāvaŋ gataŋ; mahantehi vā uḷāracchandaviriyacittapaññehi gataŋ paṭipannan 'ti Mahaggataŋ. Paguṇavasena appamāṇasattārammaṇavasena ca *appamāṇaŋ*. Byāpādapaccatthikappahāṇena *averaŋ*. Domanassappahāṇato *abyāpajjhaŋ*, niddukkhan 'ti vuttaŋ hoti.

Appaṭikūlā hontī 'ti bhikkhuno cittassa appaṭikūlā hutvā upaṭṭhahanti. Sesesu 'pi vuttanayen' eva *karuṇā-muditā-upekkhā*-vasena yojetabbaŋ. Karuṇāya cittavihesapaccatthika[4]-ppahāṇena averaŋ,[5] muditāya aratipaccatthikappahāṇena. *Upekkhāsahagatenā* 'ti catutthajjhānavasena upekkhāya samannāgatena rāgapaccatthika-ppahāṇena averaŋ. Gehasitasomanassappahāṇato abyāpajjhaŋ.[6] Sabbam 'pi hi akusalaŋ kilesa-pariḷāha-yogato sabyāpajjham[6] evā 'ti ayaŋ tesaŋ viseso.

9. *Sabbaso* 'ti sabbākārena sabbāsaŋ vā; anavasesānan 'ti attho. *Rūpasaññānan* 'ti saññāsīsena vuttarūpāvacarajjhānānañ c' eva tadārammaṇānañ ca. Rūpāvacarajjhānaŋ pi hi Rūpan 'ti vuccati, "Rūpī rūpāni passatī" 'ti ādīsu. Tassa ārammaṇam 'pi "Bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇānī" 'ti ādīsu. Tasmā idha rūpe saññā Rūpasaññā 'ti evaŋ saññā-sīsena vutta-rūpāvacarajjhānass' etaŋ adhivacanaŋ. Rūpaŋ saññā assā 'ti Rūpasaññaŋ; rūpam assa nāman

---

[1] SM -tthatāya. [2] SH *v.l.* -ppa-. [3] *Not in* SH.
[4] B vihiŋsāpaccatthika-.
[5] B *adds* hasita-somanassappahāṇena averaŋ. [6] B, SH *v.l.* -jjaŋ.

'ti vuttaŋ hoti. Evaŋ paṭhavīkasiṇādibhedassa tadārammaṇassa c' etaŋ adhivacanan 'ti veditabbaŋ. *Samatikkamā* 'ti virāgā nirodhā ca.

Kiŋ vuttaŋ hoti? Etāsaŋ kusala-vipāka-kiriyāvasena pañcadasannaŋ jhānasaṅkhātānaŋ rūpasaññānaŋ, etesañ ca paṭhavikasiṇādivasena navannaŋ ārammaṇa-saṅkhātānaŋ rūpasaññānaŋ, sabbākārena anavasesānaŋ vā virāgā ca nirodhā ca virāgahetū c' eva nirodhahetū ca ākāsānañcāyatanaŋ upasampajja viharati. Na hi sakkā sabbaso anatikkantarūpasaññena etaŋ upasampajja viharitun 'ti. Yasmā pana ārammaṇasamatikkamena pattabbā etā samāpattiyo na ekasmiŋ yeva ārammaṇe paṭhamajjhānādīni viya, ārammaṇe avirattassa ca saññāsamatikkamo na hoti, tasmā ayaŋ[1] ārammaṇa-samatikkamavasenā-pi atthavaṇṇanā katā 'ti veditabbā.

Paṭighasaññānaŋ atthaṅgamā 'ti cakkhādīnaŋ vatthūnaŋ, rūpādīnaŋ ārammaṇānañ ca paṭighātena uppannasaññā Paṭighasaññā. Rūpasaññādīnaŋ etaŋ adhivacanaŋ. Tāsaŋ kusalavipākānaŋ pañcannaŋ, akusalavipākānaŋ pañcannan 'ti sabbaso dasannam 'pi paṭighasaññānaŋ atthaṅgamā pahāṇā asamuppādā; appavattiŋ katvā 'ti vuttaŋ hoti. Kāmañ c' etā paṭhamajjhānādīni samāpannassa 'pi na santi, na hi tasmiŋ samaye pañcadvāravasena cittaŋ pavattati. Evaŋ sante 'pi aññattha pahīṇānaŋ sukhadukkhānaŋ catutthajjhāne viya, sakkāyadiṭṭhādīnaŋ tatiyamagge viya ca imasmiŋ jhāne ussāhajananatthaŋ imassa jhānassa pasaŋsāvasena etāsaŋ ettha vacanaŋ veditabbaŋ. Athavā kiñcā-pi tā rūpāvacaraŋ samāpannassa na santi, atha kho na pahīṇattā na santi; na hi rūpavirāgāya rūpāvacarabhāvanā saŋvattati, rūpāyattā yeva ca etāsaŋ pavatti. Ayaŋ pana bhāvanā rūpavirāgāya saŋvattati, tasmā tā ettha pahīṇā 'ti vattuŋ vaṭṭati. Na kevalañ ca vattuŋ, ekaŋsen' eva evaŋ dhāretum 'pi vaṭṭati. Tāsaŋ hi ito pubbe appahīṇattā yeva paṭhamajjhānaŋ samāpannassa saddo kaṇṭako 'ti vutto Bhagavatā. Idha ca pahīṇattā yeva arūpasamāpattīnaŋ āneñjatā santavimokkhatā ca vuttā.

Nānattasaññānaŋ amanasikārā 'ti nānatte vā gocare pavattānaŋ saññānaŋ, nānattānaŋ vā saññānaŋ. Yasmā h' etā rūpasaññādibhede[2] nānatte nānāsabhāve gocare pavattanti, yasmā c' etā aṭṭha kāmāvacarakusalasaññā, dvādasa akusalasaññā, ekādasa kāmāvacarakusalavipākasaññā, dve akusalavipākasaññā, ekādasa kāmāvacarakiriyāsaññā 'ti evaŋ catucattālīsam 'pi saññā nānattā nānāsabhāvā aññamaññavisadisā, tasmā Nānattasaññā 'ti vuttā. Tāsaŋ sabbaso

---

[1] B sā 'yaŋ. [2] B rūpasaddādi-.

nānattasaññānaŋ amanasikārā anāvajjanā 'ti citte ca anuppādanāya. Yasmā n' āvajjati citte ca na uppādeti, na manasi karoti, na paccavekkhati, tasmā 'ti vuttaŋ hoti. Yasmā c' ettha purimā rūpasaññā paṭighasaññā ca iminā jhānena nibbatte bhave 'pi na vijjanti, pageva tasmiŋ bhave imaŋ jhānaŋ upasampajja viharaṇakāle, tasmā tāsaŋ samatikkamā atthaṅgamā 'ti dvedhā 'pi abhāvo yeva vutto. Nānattasaññāsu pana yasmā aṭṭha kāmāvacara-kusalasaññā, nava kiriyāsaññā, dasākusalasaññā 'ti imā sattavīsati saññā iminā jhānena nibbatte bhave vijjanti, tasmā tāsaŋ amanasikārā 'ti vuttan 'ti veditabbaŋ. Tatthā-pi imaŋ jhānaŋ upasampajja viharanto tāsaŋ amanasikārā yeva upasampajja viharati, tā pana manasi karonto asamāpanno hotī 'ti.

Saṅkhepato c' ettha *Rupasaññānaŋ samatikkamā* 'ti iminā sabbarūpāvacaradhammānaŋ pahāṇaŋ vuttaŋ. "*Paṭighasaññānaŋ atthaṅgamā nānattasaññānaŋ amanasikārā*" 'ti iminā sabbesaŋ kāmāvacara-cittacetasikānaŋ pahāṇañ ca amanasikāro ca vutto 'ti veditabbo.

Ananto ākāso 'ti ettha paññattimattattā nā-ssa uppādanto vā vayanto vā paññāyatī 'ti Ananto. Anantapharaṇavasenā pi Ananto. Na hi so yogī ekadesavasena pharati, sakalavasen' eva pharati. Ākāso 'ti kasiṇugghāṭimākāso. *Ākāsānañcāyatanā*-dīni vuttatthāni. *Upasampajja viharatī* 'ti taŋ patvā nipphādetvā tadanurūpena iriyāpathena viharati. Tad eva samāpajjitabbato Samāpatti. *Ākāsānañcāyatanaŋ samatikkammā* 'ti pubbe vuttanayena jhānam 'pi ākāsānañcāyatanaŋ, ārammaṇam 'pi. Ārammaṇam 'pi hi pubbe vuttanayen' eva. Ākāsānañcañ ca taŋ arūpajjhānassa ārammaṇattā (devānaŋ Devāyatanaŋ viya), adhiṭṭhānaṭṭhena āyatanañ cā 'ti Ākāsānañcāyatanaŋ. Tathā ākāsānañcañ ca taŋ tassa jhānassa sañjātihetuttā (Kambojā assānaŋ āyatanan 'ti ādīni viya) sañjātidesaṭṭhena āyatanañ cā 'ti 'pi Ākāsānañcāyatanaŋ. Evam etaŋ jhānañ ca ārammaṇañ cā 'ti ubhayam 'pi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvā 'va yasmā idaŋ viññāṇañcāyatanaŋ upasampajja vihātabbaŋ, tasmā ubhayam 'p' etam ekajjhaŋ katvā "Ākāsānañcāyatanaŋ samatikkammā" 'ti idaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ.

[40] Anantaŋ viññāṇan 'ti taŋ yeva Ananto ākāso 'ti pharitvā pavattaŋ viññāṇaŋ, *Anantaŋ viññāṇan 'ti* manasi karonto 'ti vuttaŋ hoti. Manasikāravasena vā Anantaŋ. So hi taŋ ākāsārammaṇaviññāṇaŋ anavasesato manasi karonto anantaŋ manasi karoti. *Vi-*

ññāṇañcāyatanaŋ samatikkammā 'ti etthā-pi ca pubbe vuttanayen' eva jhānam 'pi viññāṇañcāyatanaŋ, ārammaṇam 'pi. Ārammaṇam 'pi hi pubbe vuttanayen' eva viññāṇañcañ[1] ca, taŋ dutiyassa arūpajjhānassa ārammaṇattā adhiṭṭhānaṭṭhena āyatanañ cā 'ti Viññāṇañcāyatanaŋ. Tathā viññāṇañcañ[1] ca taŋ tass' eva jhānassa sañjātihetuttā sañjātidesaṭṭhena āyatanañ cā 'ti 'pi viññāṇañcāyatanaŋ. Evam etaŋ jhānañ ca ārammaṇañ cā 'ti ubhayam 'pi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvā ca yasmā idaŋ ākiñcaññāyatanaŋ upasampajja vihātabbaŋ, tasmā ubhayam 'p' etam ekajjhaŋ katvā Viññāṇañcāyatanaŋ samatikkammā 'ti idaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ.

N' atthi kincī 'ti: " N' atthi n' atthi !" " Suññaŋ suññaŋ !" " Vivittaŋ vivittan !" 'ti evaŋ manasi karonto 'ti vuttaŋ hoti.

Ākiñcaññāyatanaŋ samatikkammā 'ti etthā-pi pubbe vuttanayen' eva jhānam 'pi ākiñcaññāyatanaŋ, ārammaṇam 'pi. Ārammaṇam 'pi hi pubbe vuttanayen' eva ākiñcaññañ ca taŋ tatiyassa āruppajhānassa ārammaṇattā adhiṭṭhānaṭṭhena āyatanañ cā 'ti Ākiñcaññāyatanaŋ. Tathā ākiñcaññañ ca taŋ tass' eva jhānassa sañjātihetuttā sañjātidesaṭṭhena āyatanañ cā 'ti 'pi Ākiñcaññāyatanaŋ. Evam etaŋ jhānañ ca ārammaṇañ cā 'ti ubhayam 'pi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvā idaŋ *nevasaññanāsaññāyatanaŋ upasampajja* vihātabbaŋ, tasmā ubhayam 'p' etam ekajjhaŋ katvā, Ākiñcaññāyatanaŋ samatikkammā 'ti idaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ. Saññāvedayitanirodha-kathā heṭṭhā kathitā 'va.

10. Rūpī rūpāni passatī 'ti ādikā satta vimokkhā paccanīkadhammehi suṭṭhu vimuccanaṭṭhena, ārammaṇe abhirativasena, suṭṭhu muccanaṭṭhena ca Vimokkhā. Nirodha-samāpatti pana cittacetasikehi vimuttaṭṭhena Vimokkho. Samāpatti-samāpannasamaye vimutto hoti, vuṭṭhitasamaye avimutto hotī 'ti *samayavimokkho*. Samucchedavimuttivasena accantavimuttattā *ariyamaggā*; paṭippassaddhi-vimuttivasena accantavimuttattā *sāmaññaphalāni*; nissaraṇavimuttivasena accantavimuttattā *nibbānaŋ asamayavimokkho*. Tathā *sāmayikāsāmayika-vimokkho*. Pamādaŋ āgamma parihāyatī 'ti *kuppo*. [a]Tathā na parihāyatī 'ti *akuppo*.[b] Lokāya saŋvattatī 'ti *lokiyo*. *Ariyamaggā* lokaŋ uttarantī 'ti *lokuttarā*. *Sāmaññaphalāni nibbānañ ca* lokato uttiṇṇā 'ti lokuttarā. Ādittaŋ ayogulaŋ makkhikā viya tejussadaŋ lokuttaraŋ dhammaŋ āsavā nālambantī[2] 'ti *anāsavo*.

---

[1] B, SH *v.l.* viññāṇañ ca. [a to b] *Not in* SH.
[2] B na labbhanti; SH *v.l.* nālabbhanti.

[41] 11. *Rūpapaṭisaŋyutto* 'ti rūpajjhānāni. *Arūpapaṭisaŋyutto* 'ti arūpasamāpattiyo. Taṇhāya ālambito *paṇihito*, anālambito *appaṇihito*. Maggaphalāni ekārammaṇattā ekaniṭṭhattā ca *ekattavimokkho*, nibbānaŋ adutiyattā ekattavimokkho. Ārammaṇanānattā vipākanānattā ca nānattavimokkho ca.

12. *Siyā* 'ti bhaveyya. *Dasa hontī* 'ti ca *eko hotī* 'ti ca bhaveyyā 'ti attho. Siyā 'ti ca etaŋ vidhivacanaŋ,[1] na pucchāvacanaŋ. *Vatthuvasenā* 'ti niccasaññādi-dasavatthuvasena dasa honti. *Pariyāyenā* 'ti vimuccanapariyāyena eko hoti. *Siyā 'ti kathañ ca siyā ?* 'ti yaŋ vā siyā 'ti vihitaŋ taŋ kathaŋ siyā ? 'ti pucchati. *Aniccānupassanāñāṇan*[2] 'ti samāsapadaŋ. (Aniccānupassanaŋ ñāṇan[3] 'ti vā pāṭho.) Tathā sesesu 'pi. *Niccato saññāyā* 'ti niccato pavattāya saññāya. Niccan 'ti pavattāya saññāyā 'ti attho. [42] Esa nayo *sukhato* ... *attato* ... *nimittato saññāyā* 'ti ettha-pi. *Nimittato* 'ti ca niccanimittato. *Nandiyā saññāyā* 'ti nandīvasena pavattāya saññāya; nandīsampayuttāya saññāyā 'ti attho. Esa nayo *rāgato* ... *samudayato* ... *ādānato* ... *paṇidhito* ... *abhinivesato saññāyā* 'ti etthā-pi. Yasmā pana khaya-vaya-vipariṇāmānupassanā tisso aniccānupassanādīnaŋ balavabhāvāya balavapaccayabhūtā bhaṅgānupassanāvisesā; bhaṅgadassanena hi aniccānupassanā balavatī hoti, aniccānupassanāya balavatiyā jātāya yad aniccaŋ taŋ dukkhaŋ, yaŋ dukkhaŋ tad anattā 'ti dukkhānattānupassanā 'pi balavatiyo honti; tasmā aniccānupassanādīsu vuttāsu tā 'pi tisso vuttā 'va honti. Yasmā ca suññatānupassanā *abhinivesato saññāya muccatī* 'ti vacanen' eva sārādānābhinivesa-sammohābhinivesa-ālayābhinivesa-saŋyogābhinivesato saññāya muccatī 'ti vuttam eva hotī 'ti abhinivesābhāven' eva appaṭisaṅkhāto saññāya muccatī 'ti vuttam eva hoti; tasmā adhipaññādhammavipassanādayo pañcā-pi anupassanā na vuttā 'ti veditabbā. Evaŋ aṭṭhārasasu mahāvipassanāsu etā aṭṭhānupassanā avatvā das' eva anupassanā vuttā 'ti veditabbā.

13. *Aniccānupassanā yathābhūtaŋ ñāṇan* 'ti aniccānupassanā yeva yathābhūtaŋ ñāṇaŋ. Ubhayam 'pi paccattavacanaŋ. *Yathābhūtañāṇan* 'ti ñāṇattho vutto. Evaŋ sesesu 'pi. [43] *Sammohā aññāṇā* 'ti sammohabhūtā aññāṇā. *Muccatī* 'ti vimokkhattho vutto.

14. *Aniccānupassanā anuttaraŋ sītibhāva*[4]*-ñāṇan* 'ti ettha sāsane yeva sabbhāvato uttamaṭṭhena anuttaraŋ, anuttarassa paccayattā vā anuttaraŋ. Sītibhāvo eva ñāṇaŋ sītibhāvañāṇaŋ. Taŋ aniccānu-

---

[1] B vivecanaŋ.
[2] SH -naññāṇan.
[3] SH -nāñāṇan (*as in the Text*).
[4] *Text* -bhāvaŋ.

passanā-saṅkhātaŋ anuttaraŋ sītibhāvañāṇaŋ. "Chahi bhikkhave dhammehi samannāgato bhikkhu bhabbo anuttaraŋ sītibhāvaŋ sacchikātun" 'ti ettha nibbāṇaŋ anuttaro sītibhāvo nāma. Idha pana vipassanā anuttaro sītibhāvo. [44] *Niccato santāpaparīḷāhadarathā muccatī* 'ti etthā-pi niccan 'ti pavattakilesā eva idha cā-mutra ca santāpanaṭṭhena Santāpo; paridahanaṭṭhena Pariḷāho; uṇhaṭṭhena Daratho 'ti vuccanti.

15. *Nekkhammaŋ jhāyatī 'ti jhānan* 'ti ādayo heṭṭhā vuttatthā. Nekkhammādīni c' ettha aṭṭha samāpattiyo ca nibbedhabhāgiyān' eva.

[45] 16. *Anupādā cittassa vimokkho* 'ti idha vipassanā yeva. "Etadatthā kathā, etandatthā mantanā, yad idaŋ anupādā cittassa vimokkho" 'ti: ettha pana nibbāṇaŋ anupādā cittassa vimokkho.

[46] 17. *Katīh' upādānehī* 'ti katīhi upādānehi.

18. *Katamā ekūpādānā* 'ti katamato ekūpādānato. [47] *Idaŋ ekūpādānā* 'ti ito ekato upādānato. Idan 'ti pubbaññāṇāpekkhaŋ vā. Upādānato muccanesu yasmā ādito saṅkhārāṇaŋ udayabbayaŋ passitvā passitvā aniccānupassanāya vipassati, pacchā saṅkhārānaŋ bhaṅgam eva passitvā animittānupassanāya vipassati; Aniccānupassanāviseso yeva hi animittānupassanā. Saṅkhārānaŋ udayabbayadassanena ca bhaṅgadassanena ca attābhāvo pākaṭo hoti. Tena diṭṭhūpādānassa ca attavādūpādānassa ca pahāṇaŋ hoti. Diṭṭhippahāṇen' eva ca "Sīlabbatena attā sujjhatī" 'ti dassanassa abhāvato sīlabbatūpādānassa pahāṇaŋ hoti. Yasmā ca anattānupassanāya ujukam eva attābhāvaŋ[1] passati, anattānupassanāviseso yeva ca suññatānupassanā; tasmā *imāni cattāri ñāṇāni* diṭṭhūpādānādīhi *upādānehi muccanti*. Dukkhānupassanādīnaŋ yeva ca pana catassannaŋ taṇhāya ujuvipaccanīkattā aniccānupassanādīnañ ca tissannaŋ kāmūpādānato muccanaŋ na vuttaŋ. Yasmā ādito dukkhānupassanāya "Saṅkhārā dukkhā" 'ti passato pacchā appaṇihitānupassanāya ca "Saṅkhārā dukkhā" 'ti passato saṅkhārānaŋ patthanā[2] pahīyati, dukkhānupassanāviseso yeva hi appaṇihitānupassanā; yasmā ca saṅkhāresu nibbidānupassanāya nibbindantassa, virāgānupassanāya virajjantassa saṅkhārānaŋ patthanā[2] pahīyati, tasmā [48] *imāni cattāri ñāṇāni* kāmūpādānato *muccanti*. Yasmā nirodhānupassanāya kilese nirodheti, paṭinissaggānupassanāya kilese pariccajati, tasmā *imāni dve ñāṇāni catūhi upādānehi muccantī* 'ti. Evaŋ sabhāvanānattena ca ākāranānattena ca aṭṭhasaṭṭhi vimokkhā niddiṭṭhā.

---

[1] SM attabhāvaŋ.　　[2] B pavattanā.

19. Idāni ādito uddiṭṭhānaŋ tiṇṇaŋ vimokkhānaŋ mukhāni dassetvā vimokkhamukha-pubbaṅgamaŋ indriyavisesaŋ puggalavisesañ ca dassetukāmo *Tīṇi kho pan' imānī* 'ti ādim āha. Tattha: *Vimokkhamukhānī* 'ti tiṇṇaŋ vimokkhānaŋ mukhāni. *Lokaniyyānāya saŋvattantī* 'ti tedhātukalokato niyyānāya niggamanāya saŋvattanti. *Sabbasaṅkhāre pariccheda-parivaṭumato samanupassanatāyā* 'ti sabbesaŋ saṅkhārānaŋ udayabbayavasena paricchedato c' eva parivaṭumato ca samanupassanatāya. "Lokaniyyānaŋ hotī" 'ti pāṭhaseso. Aniccānupassanā hi udayato "Pubbe saṅkhārā n' atthī" 'ti paricchinditvā tesaŋ gatiŋ samanvesamānā "Vayato paraŋ na gacchanti, etth' eva antaradhāyantī" 'ti parivaṭumato pariyantato samanupassati. Sabbasaṅkhārā hi udayena pubbantaparicchinnā, vayena aparantaparicchinnā. *Animittāya ca dhātuyā cittasampakkhandanatāyā* 'ti vipassanākhaṇe 'pi nibbāṇaninnatāya animittākārena upaṭṭhānato animittasaṅkhātāya nibbāṇadhātuyā cittapavisanatāya ca lokaniyyānaŋ hoti. *Manosamuttejanatāyā* 'ti cittasaŋvejanatāya. Dukkhānupassanāya hi saṅkhāresu cittaŋ saŋvijjati. *Appaṇihitāya ca dhātuyā* 'ti vipassanākkhaṇe 'pi nibbāṇaninnatāya appaṇihitākārena upaṭṭhānato appaṇihita-saṅkhātāya nibbāṇadhātuyā. *Sabbadhamme* 'ti nibbāṇassa avipassanūpagatte 'pi anattasabhāvasabbhāvato Sabbasaṅkhāre 'ti avatvā Sabbadhamme 'ti vuttaŋ. *Parato samanupassanatāyā* 'ti paccayāyattattā avasatāya[1] avidheyyatāya ca "Nāhaŋ, na maman" 'ti evaŋ anattato samanupassanatāya. *Suññatāya ca dhātuyā* 'ti vipassanākkhaṇe 'pi nibbāṇaninnatāya suññatākārena upaṭṭhānato suññatā-saṅkhātāya nibbāṇadhātuyā. Iti imāni tīṇi vacanāni anicca-dukkhā-nattānupassanānaŋ vasena vuttāni.

20. Ten' eva tadanantaraŋ *Aniccato manasi karoto* 'ti ādi vuttaŋ. Tattha: *Khayato* 'ti khīyanato. *Bhayato* 'ti sabhayato. *Suññato* 'ti attarahitato. *Adhimokkhabahulan* 'ti aniccānupassanāya khaṇabhaṅgavasena saṅkhārā bhijjantī 'ti saddhāya paṭipannassa paccakkhato khaṇabhaṅgadassanena "Saccaŋ vatā-ha Bhagavā" 'ti Bhagavati saddhāya saddhābahulaŋ cittaŋ hoti. Athavā paccuppannānaŋ padesa[2]-saṅkhārānaŋ aniccataŋ passitvā "Evaŋ aniccā atītā-nāgatapaccuppannā sabbe saṅkhārā!" 'ti adhimuccanato adhimokkhabahulaŋ cittaŋ hoti. [49] *Passaddhibahulan* 'ti dukkhānupassanāya cittakkhobhakarāya paṇidhiyā pajahanato cittadarathābhāvena passaddhibahulaŋ cittaŋ hoti. Athavā dukkhānupassanāya saŋvegajananato[3] saŋviggassa ca yoniso padahanato vikkhepābhāvena passa-

[1] B asassatāya. [2] B paresaŋ. [3] B saŋvejanato.

ddhibahulaŋ cittaŋ hoti. *Vedabahulan* 'ti anattānupassanāya bāhirakehi adiṭṭhaŋ gambhīra-anattalakkhaṇaŋ passato ñāṇabahulaŋ cittaŋ hoti. Athavā sadevakena lokena adiṭṭhaŋ anattalakkhaṇaŋ diṭṭhan 'ti tuṭṭhassa tuṭṭhibahulaŋ[1] cittaŋ hoti.

Adhimokkhabahulo saddhindriyaŋ paṭilabhatī 'ti pubbabhāge adhimokkho bahulaŋ pavattamāno bhāvanāpāripūriyā Saddhindriyaŋ nāma hoti, taŋ so paṭilabhati nāma. *Passaddhibahulo samādhindriyaŋ paṭilabhatī* 'ti pubbabhāge passaddhibahulassa "Passaddhakāyo sukhaŋ vedeti, sukhino cittaŋ samādhiyatī" 'ti vacanato bhāvanāpāripūriyā passaddhipaccayā samādhindriyaŋ hoti, taŋ so paṭilabhati nāma. *Vedabahulo paññindriyaŋ paṭilabhatī* 'ti pubbabhāge vedo bahulaŋ pavattamāno bhāvanāpārīpūriyā paññīndriyaŋ nāma hoti, taŋ so paṭilabhati nāma.

21. *Ādhipateyyaŋ hotī* 'ti chandādike adhipatibhūte 'pi sakiccanipphādanavasena adhipati hoti, padhāno hoti. *Bhāvanāyā* 'ti bhummavacanaŋ, uparūparibhāvanatthāya vā. *Tadanvayā*[2] *hontī* 'ti taŋ anugāmīni, taŋ anuvattīni honti. *Sahajātapaccayā hontī* 'ti uppajjamānā ca saha uppādabhāvena upakārakā honti pakāsassa padīpo viya. *Aññamaññapaccayā hontī* 'ti aññamaññaŋ uppādanūpatthambhanabhāvena upakārakā honti aññamaññūpatthambhakaŋ tidaṇḍaŋ viya. *Nissayapaccayā hontī* 'ti adhiṭṭhānākārena nissayākārena ca upakārakā honti taru-cittakammānaŋ paṭhavī-paṭā viya. *Sampayuttapaccayā hontī* 'ti ekavatthuka-ekārammaṇa-ekuppāda-ekanirodhasaṅkhātena sampayuttabhāvena upakārakā honti.

[50-51] 22. *Paṭivedhakāle* 'ti maggakkhaṇe saccapaṭivedhakāle. *Paññindriyaŋ ādhipateyyaŋ hotī* 'ti maggakkhaṇe nibbāṇaŋ ārammaṇaŋ katvā saccadassanakiccakaraṇavasena ca kilesappahāṇa-kiccakaraṇavasena ca paññindriyam eva jeṭṭhakaŋ hoti. *Paṭivedhāyā* 'ti saccapaṭivijjhanatthāya. *Ekarasā* 'ti vimuttirasena. *Dassanaṭṭhenā* 'ti saccadassanaṭṭhena. *Evaŋ paṭivijjhanto 'pi bhāveti, bhāvento 'pi paṭivijjhatī* 'ti maggakkhaṇe sakiŋ yeva bhāvanāya ca paṭivedhassa ca sabbhāvadassanatthaŋ vuttaŋ. Anattānupassanāya vipassanākkhaṇe 'pi paññindriyass' eva ādhipateyyattā *paṭivedhakāle 'pī*[3] 'ti api-saddo payutto.

23. *Aniccato manasi karoto katamindriyaŋ adhimattaŋ hotī?* 'ti ādi indriyavisesena puggalavisesaŋ dassetuŋ vuttaŋ. Tattha saddhindriya-samādhindriya-paññindriyānaŋ adhimattatā saṅkhārūpekkhā-

[1] SH *v.l.* tuṭṭhiŋ bahulaŋ. [2] *Text* tadanvayānī. [3] 'pi *not in Text.*

ya veditabbā. Saddhāvimutto 'ti ettha avisesetvā vutte 'pi upari visesetvā vuttattā sotāpattimaggaŋ ṭhapetvā sesesu sattasu-ṭṭhānesu Saddhāvimutto 'ti vuttaŋ hoti. Saddhāvimutto saddhindriyassa adhimattattā hoti. "Na saddhindriyassa[1] adhimattattā sabbattha saddhāvimutto" 'ti 'pi vuttaŋ hoti, "Sotāpattimaggakkhaṇe saddhindriyassa adhimattattā yeva, sesesu samādhindriya-paññindriyādhimattatte 'pi sati Saddhāvimutto yeva nāma hotī" 'ti vadanti. *Kāyasakkhī hotī* 'ti aṭṭhasu 'pi ṭhānesu kāyasakkhī nāma hoti. *Diṭṭhippatto hotī* 'ti saddhāvimutte vuttanayen' eva veditabbaŋ.

[52] 24. *Saddahanto vimutto 'ti saddhāvimutto* 'ti saddhindriyassa adhimattattā sotāpattimaggakkhaṇe saddahanto catūsu 'pi phalakkhaṇesu vimutto 'ti saddhāvimutto 'ti[2] vuttaŋ hoti. Uparimaggattayakkhaṇe saddhāvimuttattaŋ idāni vakkhati, sotāpattimaggakkhaṇe pana saddhānusārittaŋ pacchā vakkhati. *Phuṭṭhattā sacchikato*[3] *'ti kāyasakkhī* 'ti sukkhavipassakatte sati, upacārajjhānaphassassa rūpārūpajjhānalābhitte[4] sati, rūpārūpajjhānaphassassa[4] phuṭṭhattā nibbāṇaŋ sacchikato 'ti kāyasakkhī nāma. Kāyena[5] vuttappakāre jhānaphasse ca nibbāṇe ca Sakkhī 'ti vuttaŋ hoti. *Diṭṭhippatto* 'ti diṭṭhattā patto 'ti sotāpattimaggakkhaṇe sampayuttena paññindriyena paṭhamaŋ nibbāṇassa diṭṭhattā, pacchā sotāpattiphalādivasena nibbāṇaŋ patto 'ti Diṭṭhippatto. Paññindriya-saṅkhātāya diṭṭhiyā nibbāṇaŋ patto 'ti vuttaŋ hoti. Sotāpattimaggakkhaṇe pana dhammānusārittaŋ pacchā vakkhati.

Saddahanto vimuccatī 'ti saddhāvimutto 'ti saddhindriyassa adhimattattā sakadāgāmi-anāgāmi-arahattamaggakkhaṇesu saddahanto vimuccatī 'ti Saddhāvimutto. Ettha vimuccamāno 'pi āsaŋsāya bhūtavacanavasena Vimutto 'ti vutto. *Jhānaphassan* 'ti tividhaŋ jhānaphassaŋ. Jhānaphassan 'ti ādīni, *Dukkhā saṅkhārā* 'ti ādīni ca paṭhamaŋ vuttaŋ dvayam eva visesetvā vuttāni. *Ñātaŋ hotī* 'ti ādīni heṭṭhā vuttatthāni. Ettha ca jhānalābhī puggalo samādhindriyassa anukūlāya dukkhānupassanāya eva vuṭṭhahitvā maggaphalāni pāpuṇātī 'ti ācariyānaŋ adhippāyo. *Siyā* 'ti siyuŋ, bhaveyyun 'ti attho. Siyā 'ti etaŋ vidhivacanam eva. *Tayo puggalā* 'ti vipassanāniyamena indriyaniyamena ca vuttā tayo puggalā. *Vatthuvasenā* 'ti tīsu anupassanāsu ekena[6] indriyavatthuvasena. *Pariyāyenā* 'ti ten' eva pariyāyena. Iminā vārena kiŋ dassitaŋ

---

[1] B sesindriyassa.
[2] B *adds* saddhāya vimutto.
[3] *Text* sacchikaroti.
[4] B rūpāvacarajjhāna-.
[5] B Nāmakāyena.
[6] B ekeka.

hoti? Heṭṭhā ekekissā anupassanāya ekekassa indriyassa ādhipaccaŋ yebhuyyavasena vuttan 'ti ca kadāci tīsu 'pi anupassanāsu ekekass' eva indriyassa ādhipaccaŋ hotī 'ti ca dassitaŋ hoti. Athavā pubbabhāgavipassanākkhaṇe tissannam 'pi anupassanānaŋ sabbhāvato[1] tāsu pubbabhāgavipassanāsu tesaŋ tesaŋ indriyānaŋ ādhipaccaŋ apekkhitvā maggaphalakkhaṇesu saddhāvimuttādīni nāmāni hontī 'ti. Evaŋ hi vuccamāne heṭṭhā vuṭṭhānagāminī vipassanāya upari ca kato indriyādhipaccapuggalaniyamo sukato yeva niccalo yeva ca hoti. Anantaravāre *Siyā* 'ti, [53] *añño yevā* 'ti evaŋ siyā 'ti attho. Ettha pubbe vutto yeva niyamo.

25. Idāni maggaphalavasena puggalavisesaŋ vibhajitvā dassetuŋ *Aniccato manasi karoto* ... pe ... *sotāpattimaggaŋ paṭilabhatī* 'ti ādim āha. Tattha saddhaŋ anusarati[2] anugacchati, saddhāya vā nibbāṇaŋ anussarati anugacchatī 'ti *saddhānusārī*. *Sacchikatan* 'ti paccakkhakataŋ.

[54] 26. *Arahattan* 'ti arahattaphalaŋ.

27. Paññāsaṅkhātaŋ dhammaŋ anusarati,[2] tena vā dhammena nibbāṇaŋ anusaratī[2] 'ti *dhammānusārī*.

[55] 28. Puna aparehi pariyāyehi indriyattayavisesena puggalavisesaŋ vaṇṇetukāmo *Ye hi kecī* 'ti ādim āha. Tattha: *Bhāvitā vā* 'ti atīte bhāvayiŋsu vā. *Bhāventi vā* 'ti paccuppanne. *Bhāvissanti vā* 'ti anāgate. *Adhigatā vā* 'ti ādi ekekattikaŋ purimassa purimassa atthavivaraṇatthaŋ vuttaŋ. *Phassitā vā* 'ti ñāṇaphusanāya phussiŋsu vā. *Vasippattā* 'ti issarabhāvaŋ pattā. *Pāramippattā* 'ti vosānaŋ pattā. *Vesārajjappattā* 'ti visāradabhāvaŋ pattā. Sabbattha *saddhāvimuttā*-dayo heṭṭhā vuttakkhaṇesu yeva.

[56] 29. *Satipaṭṭhānā*-dayo maggakkhaṇe yeva. *Aṭṭha vimokkhe* 'ti: Rūpī rūpāni passatī 'ti ādike.

30. *Paṭisambhidā* maggapattiyaŋ eva *pattā*. *Tisso sikkhā* 'ti adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā. Maggappattā evaŋ sikkhamānā *dukkhaŋ parijānantī* 'ti ādīni maggakkhaṇe yeva.

[57] 31. *Pariññāpaṭivedhaŋ paṭivijjhatī* 'ti pariññāpaṭivedhena paṭivijjhati, pariññāya paṭivijjhitabban 'ti vā pariññāpaṭivedhaŋ. Evaŋ sesesu 'pi. Sabbadhammādīhi visesetvā *abhiññāpaṭivedhā*-dayo vuttā. *Sacchikiriyāpaṭivedho* pana maggakkhaṇe yeva nibbāṇapaccavekkha-

---

[1] B abhāvato. [2] B, SM *and* SH *v.l.* -ssa-.

ṇañāṇa-siddhivasena veditabbo 'ti. Evam idha pañca ariyapuggalā niddiṭṭhā honti. (Ubhatobhāgavimutto ca paññāvimutto cā 'ti ime dve aniddiṭṭhā. Aññattha pana "Dukkhato manasi karonto passaddhibahulo samādhindriyaŋ paṭilabhati, so sabbattha Kāyasakkhī nāma hoti. Arūpajjhānaŋ pana patvā maggaphalaŋ patto Ubhatobhāgavimutto nāma hoti. Anattato manasi karonto vedabahulo paññindriyaŋ paṭilabhati, sotāpattimaggakkhaṇe dhammānusārī hoti, chasu ṭhānesu diṭṭhippatto, aggaphale[1] paññāvimutto" 'ti vuttaŋ. Te idha *kāyasakkhī-diṭṭhippattehi* yeva saṅgahītā. Atthato pana arūpajjhānena c' eva ariyamaggena cā 'ti ubhatobhāgena vimutto 'ti Ubhatobhāgavimutto. Pajānanto vimutto 'ti Paññāvimutto 'ti.) Ettāvatā indriyapuggalavisesā niddiṭṭhā honti.

[58] 32. Idāni vimokkhapubbaṅgamam eva vimokkhavisesaŋ puggalavisesañ ca dassetukāmo *Aniccato manasi karoto* 'ti ādim āha. Tattha:

[59] 33. *Dve vimokkhā* 'ti appaṇihita-suññatavimokkhā. Aniccānupassanāgamanavasena hi Animittavimokkho 'ti laddhanāmo maggo; Rāgadosamohapaṇidhīnaŋ abhāvā saguṇato ca tesaŋ yeva paṇidhīnaŋ abhāvā Appaṇihitan 'ti laddhanāmaŋ nibbāṇaŋ ārammaṇaŋ karotī 'ti ārammaṇato ca Appaṇihitavimokkho 'ti nāmam 'pi labhati. Tathā rāgadosamohehi suññattā saguṇato ca, rāgādīhi yeva suññattā Suññatan 'ti laddhanāmaŋ nibbāṇaŋ ārammaṇaŋ karotī 'ti ārammaṇato ca Suññatavimokkho 'ti nāmam 'pi labhati, tasmā te dve vimokkhā animittavimokkh-*anvayā* nāma honti, animittamaggato anaññe[2] 'pi aṭṭhannaŋ maggaṅgānaŋ ekekassa maggaṅgassa vasena *sahajātādipaccayā* ca hontī 'ti veditabbā.

Puna *dve vimokkhā* 'ti suññatānimittavimokkhā. Dukkhānupassanāgamanavasena hi Appaṇihitavimokkho 'ti laddhanāmo maggo. Rūpanimittādīnaŋ rāganimittādīnaŋ niccanimittādīnaŋ ca abhāvā saguṇato ca, tesaŋ yeva nimittānaŋ abhāvā Animitta-saṅkhātaŋ nibbāṇaŋ ārammaṇaŋ karotī 'ti ārammaṇato ca Animittavimokkho 'ti nāmam 'pi labhati. Sesaŋ vuttanayen' eva yojetabbaŋ.

Puna *dve vimokkhā* 'ti animitta-appanihitavimokkhā. Yojanā pan' ettha vuttanayā eva.

[60] 34-35. *Paṭivedhakāle* 'ti indriyānaŋ vuttakkamen' eva vuttaŋ. Maggakkhaṇaŋ pana muñcitvā vipassanākkhaṇe vimokkho nāma n'

---

[1] B maggaphale. [2] B añño.

atthi. Paṭhamaŋ vutto yeva pana maggavimokkho. Paṭivedhakāle 'ti vacanena visesetvā dassito. *Yo cāyaŋ puggalo saddhāvimutto* 'ti ādikā dve vārā (*Text P.* 52 *l.* 13 *&* *P.* 53 *l.* 10) ca *Aniccato manasi karonto sotāpattimaggaŋ paṭilabhatī* 'ti ādiko vāro (*Text P.* 53 *l.* 26) ca saṅkhitto. Vimokkhavasena pana yojetvā vitthārato veditabbo.

[61] 36-37. *Ye hi keci nekkhamman* 'ti ādiko vāro vuttanayen' eva veditabbo (*Text P.* 55 *l.* 22 *et seq.*) 'ti. Ettāvatā vimokkha-puggalavisesā niddiṭṭhā hontī 'ti.

[62] 38. Puna vimokkhamukhāni ca vimokkho[1] ca anekadhā niddisitukāmo *Aniccato manasi karonto*[2] 'ti ādim āha. Tattha: *Yathābhūtan* 'ti yathāsabhāvena. *Jānātī* 'ti ñāṇena jānāti. *Passatī* 'ti ten' eva ñāṇena cakkhunā viya passati. *Tadanvayenā* 'ti tadanugamanena. Tassa paccakkhato ñāṇena diṭṭhassa anugamanenā[3] 'ti attho. *Kaṅkhā pahīyatī* 'ti aniccānupassanāya niccāniccakaṅkhā, itarāhi itarakaṅkhā.

Nimittan 'ti santati-ghanavi-nibbhogena niccasaññāya pahīṇattā ārammaṇabhūtaŋ saṅkhāranimittaŋ *yathābhūtaŋ jānāti. Tena vuccati sammādassanan* 'ti tena yathābhūtaŋ jānanena taŋ ñāṇāŋ Sammādassanan 'ti vuccati. *Pavattan* 'ti dukkhappattākāre sukhasaññaŋ ugghāṭetvā sukhasaññāya pahāṇena, paṇidhi-saṅkhātāya taṇhāya pahīṇattā, sukhasammatam 'pi vipākapavattaŋ *yathābhūtaŋ jānāti.*

[63] *Nimittañ ca pavattañ cā* 'ti nānādhātu-manasikārasambhavena samūhaghanavinibbhogena ubhayathā 'pi attasaññāya pahīṇattā [a]sukhasammatam 'pi vipākapavattaŋ[b] *yathābhūtaŋ jānāti. Yañ ca yathābhūtaŋ ñāṇan* 'ti ādittayaŋ idāni vuttam eva, na aññaŋ.

39. *Bhayato upaṭṭhātī* 'ti nicca-sukha-attābhāvadassanato yathākkamaŋ taŋ-taŋ-bhayato upaṭṭhāti. [c]*Yañ ca bhayatūpaṭṭhāne ñāṇan*[d] 'ti ādinā udayabbayānupassanā-ñāṇaŋ, bhaṅgānupassanāñāṇaŋ, bhayatupaṭṭhānañāṇaŋ, ādīnavānupassanāñāṇaŋ, nibbidānupassanāñāṇaŋ, muñcitukamyatañāṇaŋ, paṭisaṅkhānupassanāñāṇaŋ, saṅkhārūpekkhāñāṇaŋ, anulomañāṇan 'ti vuttesu Paṭipadāñāṇadassanavisuddhi-saṅkhātesu navasu vipassanāñāṇesu bhayatūpaṭṭhānasambandhena avatthābhedena bhinnāni ekaṭṭhāni tīṇi ñāṇāni vuttāni, na sesāni. Puna tīsu anupassanāsu ante ṭhitāya anantarāya anattānu-

---

[1] SH -ā. [2] SH karoto. [3] SH *v.l.*, B anumānena.
[a to b] B saṅkhāranimittañ ca vipākappavattañ ca.
[c to d] *Text* Yā ca bhayatupaṭṭhāne paññā yañ ca ādīnave ñāṇaŋ.

passanāya sambandhena tāya saha suññatānupassanāya ekaṭṭhataŋ dassetuŋ *Yā ca anattānupassanā yā ca suññatānupassanā* 'ti ādim āha. Imāni hi dve ñāṇāni atthato ekam eva, avatthābhedena pana bhinnāni. Yathā ca imāni tathā aniccānupassanā ca animittānupassanā ca atthato ekam eva ñāṇaŋ. Dukkhānupassanā ca appaṇihitānupassanā ca atthato ekam eva ñāṇaŋ. Kevalaŋ avatthābheden' eva bhinnāni. Anattānupassanā-suññatānupassañāṇañ ca ekaṭṭhatāya vuttāya tesaŋ dvinnam 'pi ñāṇānaŋ ekalakkhaṇattā ekaṭṭhatā vuttā 'va hotī 'ti.

40. *Nimittaŋ paṭisaṅkhā ñāṇaŋ uppajjatī* 'ti saṅkhāranimittaŋ addhuvaŋ tāvakālikan 'ti aniccalakkhaṇavasena jānitvā ñāṇaŋ uppajjati. Kāmañ ca na paṭhamaŋ[1] jānitvā pacchā ñāṇaŋ uppajjati, vohāravasena pana "Mānañ ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇan" 'ti ādīni viya evaŋ vuccati. Saddasatthavidū 'pi ca "Ādiccaŋ pāpuṇitvā tamo vigacchatī" 'ti ādīsu viya samānakāle 'pi imaŋ padaŋ icchanti. Ekattanayena vā purimañ ca pacchimañ ca ekaŋ katvā evaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ. Imina nayena itarasmim 'pi padadvaye attho veditabbo.

[64] *Muñcitukamyatā*-dīnaŋ tiṇṇaŋ ñāṇānaŋ ekaṭṭhatā heṭṭhā vuttanayā eva. *Nimittā cittaŋ vuṭṭhātī* 'ti saṅkhāranimitte dosadassanena tattha anallīnatāya saṅkhāranimittā cittaŋ vuṭṭhāti nāma. *Animitte cittaŋ pakkhandatī* 'ti saṅkhāranimittapaṭipakkhena animittasaṅkhāte nibbāṇe tanninnatāya cittaŋ pavisati. Sesānupassanādvaye 'pi iminā nayena attho veditabbo. *Nirodhanibbāṇadhātuyā* 'ti idha vutten' eva paṭhamānupassanādvayam 'pi vuttam eva hoti. (Nirodhe 'ti 'pi pāṭho.) *Bahiddhā vuṭṭhānavivaṭṭane paññā* 'ti vuṭṭhānasambandhena[2] gotrabhūñāṇaŋ vuttaŋ. *Gotrabhūdhammā* 'ti gotrabhūñāṇam eva. Itarathā hi ekaṭṭhatā na yujjati. "Asaṅkhatā dhammā apaccayā dhammā" 'ti ādīsu viya vā catumaggavasena vā bahuvacanaŋ katan 'ti veditabbaŋ. Yasmā Vimokkho 'ti maggo, maggo ca dubhatovuṭṭhāno, tasmā tena sambandhena yā ca dubhatovuṭṭhāna-vivaṭṭane paññā 'ti ādi vuttaŋ.

[65] 41. Puna vimokkhānaŋ nānākhaṇāni ekakkhaṇapariyāyaŋ dassetukāmo *Katīh' ākārehī* 'ti ādim āha. Tattha: *Ādhipateyyaṭṭhenā* 'ti jeṭṭhakaṭṭhena. *Adhiṭṭhānaṭṭhenā* 'ti patiṭṭhaṭṭhena. *Abhinīhāraṭṭhenā* 'ti vipassanāvidhito nīhāraṭṭhena. *Niyyānaṭṭhenā* 'ti nibbāṇūpagamanaṭṭhena. *Aniccato manasi karoto*[3] 'ti vuṭṭhānagāminī-

---

[1] B Kāmacchandaŋ paṭhamaŋ. [2] B vutthapadena.
[3] SH karotī; SH *v.l.* -nto.

vipassanākhaṇe yeva. *Animitto vimokkho* 'ti maggakkhaṇe yeva. Esa nayo sesesu. *Cittaŋ adhiṭṭhātī* 'ti cittaŋ adhikaŋ katvā ṭhāti[1]; cittaŋ patiṭṭhāpetī 'ti adhippāyo. *Cittaŋ abhinīharatī* 'ti vipassanāvidhito cittaŋ nīharati. [66] *Nirodhaŋ nibbānaŋ niyyātī* 'ti nirodhasaṅkhātaŋ nibbāṇaŋ upagacchatī 'ti. Evaŋ ākāranānattato catudhā nānākhaṇatā dassitā.

42. Ekakkhaṇatāya: *Samodhānaṭṭhenā* 'ti ekajjhaŋ samosaraṇaṭṭhena. *Adhigamanaṭṭhenā* 'ti vindanaṭṭhena. *Paṭilābhaṭṭhenā* 'ti, pāpuṇanaṭṭhena. *Paṭivedhanaṭṭhenā* 'ti ñāṇena paṭivijjhanaṭṭhena. *Sacchikiriyaṭṭhenā* 'ti paccakkhakaraṇaṭṭhena. *Phusanaṭṭhenā*[2] 'ti ñāṇaphusanatāya phusanaṭṭhena. *Abhisamayaṭṭhenā* 'ti abhimukhaŋ samāgamanaṭṭhena. Ettha Samodhānaṭṭhenā 'ti mūlapadaŋ, sesāni adhigamanavevacanāni.[3] Tasmā yeva hi sabbesaŋ ekato vissajjanaŋ kataŋ. *Nimittā muccatī* 'ti nimittato muccati. Iminā vimokkhaṭṭho vutto. *Yato muccatī* 'ti yato nimittato muccati. *Tattha na paṇidahatī* 'ti tasmiŋ nimitte patthanaŋ[4] na karoti. *Yattha na paṇidahatī* 'ti yasmiŋ nimitte na paṇidahati. *Tena suñño* 'ti tena nimittena suñño. *Yena suñño* 'ti yena nimittena suññatā. *Tena nimittena animitto* 'ti iminā animittaṭṭho vutto. *Paṇidhiyā muccatī* 'ti paṇidhito muccati. (Paṇidhi muccatī 'ti pāṭho nissakkattho yeva.) Iminā vimokkhaṭṭho vutto. *Yattha na paṇidahatī* 'ti yasmiŋ dukkhe na paṇidahati. *Tena suñño* 'ti tena dukkhena suñño. *Yena suñño* 'ti yena dukkhanimittena suñño. *Yena nimittenā* 'ti yena dukkhanimittena. *Tattha na paṇidahatī* 'ti iminā appaṇihitaṭṭho vutto. [67] *Abhinivesā muccatī* 'ti iminā vimokkhaṭṭho vutto. *Yena suñño* 'ti yena abhinivesanimittena suñño. *Yena nimittenā* 'ti yena abhinivesanimittena. *Yattha na paṇidahati tena suñño* 'ti yasmiŋ abhinivesanimitte na paṇidahati tena abhinivesanimittena suñño. Iminā suññataṭṭho vutto.

43. Puna aṭṭha vimokkhādīni niddisitukāmo *Aṭṭha*[5] *vimokkhā*[5] 'ti ādim āha. Tattha: *Niccato abhinivesā* 'ti ādīni Saññāvimokkhe vuttanayena veditabbāni. *Sabbābhinivesehī* 'ti vuttappakārehi abhinivesehi. Iti abhinivesamuccanavasena suññatavimokkhā nāma jātā.

[68] 44. Te yeva niccādinimitta-muccanavasena Animittavimokkhā.

45. Niccan 'ti-ādipaṇidhīhi muccanavasena Appaṇihitavimokkhā. Ettha ca *Paṇidhi muccatī* 'ti sabbattha nissakkattho veditabbo.

---

[1] B tiṭṭhati. [2] *Text* Phassana-. [3] SH -mavevacanāni.
[4] B patitthānaŋ. [5] *Not in Text.*

(Paṇidhiyā muccatī[1] 'ti vā pāṭho). [69] *Sabbapaṇidhīhi muccatī* 'ti c' ettha sādhakaŋ. Evaŋ tisso anupassanā tadaṅgavimokkhattā ca samucchedavimokkhassa paccayattā ca pariyāyena Vimokkhā 'ti vuttā.

46. *Tattha jātā* 'ti anantare vipassanāvimokkhe 'pi sati imissā kathāya maggavimokkhādhikārattā tasmiŋ maggavimokkhe Jātā 'ti vuttaŋ hoti. *Anavajjakusalā* 'ti rāgādivajjavirahitā kusalā. (Vicchedaŋ katvā vā pāṭho.[1]) *Bodhipakkhiyā dhammā* 'ti cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo 'ti vuttā sattatiŋsa bodhipakkhiyadhammā. *Idaŋ mukhan* 'ti idaŋ vuttappakāraŋ dhammajātaŋ ārammaṇato nibbāṇapavesāya mukhattā Mukhaŋ nāmā 'ti vuttaŋ hoti. *Tesaŋ dhammānan* 'ti tesaŋ bodhipakkhiyānaŋ dhammānaŋ. *Idaŋ vimokkhamukhan* 'ti nibbāṇaŋ vikkhambhana-tadaṅga-samuccheda-paṭippassaddhi-nissaraṇa-vimokkhesu nissaraṇavimokkho 'va. "Yāvatā bhikkhave dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā virāgo tesaŋ dhammānaŋ aggam akkhāyatī" 'ti vuttattā uttamaṭṭhena mukhañ cā 'ti Vimokkhamukhaŋ. Vimokkhañ ca taŋ mukhañ ca Vimokkhamukhan 'ti kammadhāraya-samāsavasena ayam eva attho vutto. Vimokkhañ cā 'ti ettha liṅgavipallāso kato.

Tīṇi akusalamūlānī 'ti lobha-dosa-mohā. *Tīṇi duccaritānī* 'ti kāya-vacī-manoduccaritāni. *Sabbe 'pi akusalā dhammā* 'ti akusalamūlehi sampayuttā duccaritehi sampayuttā ca asampayuttā ca sevitabbadomanassādīni ṭhapetvā sabbe 'pi akusalā dhammā. Kusalamūla-sucaritāni vuttapaṭipakkhena veditabbāni. [70] *Sabbe 'pi kusalā dhammā* 'ti vuttanayen' eva sampayuttā asampayuttā ca vimokkhassa upanissayabhūtā sabbe 'pi kusalā dhammā.

47. Vivaṭṭakathā heṭṭhā vuttā. Vimokkhavivaṭṭasambandhena pan' ettha sesavivaṭṭā 'pi vuttā.

48. *Āsevanā* 'ti ādito sevanā. *Bhāvanā* 'ti tass' eva vaḍḍhanā. *Bahulīkamman* 'ti tass' eva vasippattiyā punappunaŋ karaṇaŋ. Maggassa pana ekakkhaṇe yeva kiccasādhanavasena āsevanādīni veditabbāni. [71] *Paṭilābho vā vipāko vā* 'ti ādīni heṭṭhā vuttatthān' evā 'ti.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmaggaṭṭhakathāya
Vimokkhakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] *As in Text.*

[GATIKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[72] 1. Idāni tassā vimokkhuppattiyā hetubhūtaŋ hetusampattiŋ dassentena kathitāya Gatikathāya apubbatthānuvaṇṇanā[1]: Duhetukapaṭisandhikassā-'pi hi,

N' atthi jhānaŋ apaññassā

'ti vacanato jhānam 'pi na uppajjati, kiŋ pana vimokkho? Tattha: *Gatisampattiyā* 'ti niraya-tiracchānayoni-pettivisaya-manussa-deva-saṅkhātāsu pañcasu gatīsu manussa-deva-saṅkhātāya gatisampattiyā. Eten' eva purimā tisso gativipattiyo paṭikkhipati. Gatiyā sampatti Gatisampatti. Sugatī 'ti vuttaŋ hoti. Gatī 'ti ca sahokāsā khandhā. Pañcasu ca gatīsu pettivisayagahaṇen' eva asurakāyo 'pi gahito. Devā 'ti cha kāmāvacaradevā brahmāṇo ca. Devagahaṇena asurā 'pi saṅgahītā. *Ñāṇasampayutte* 'ti ñāṇasampayutta-paṭisandhikkhaṇe. Khaṇo 'pi hi ñāṇasampayuttayogena ten' eva vohārena vutto 'ti veditabbo. *Katīnaŋ hetūnan* 'ti alobhādosāmohahetūsu katīnaŋ hetūnaŋ. *Upapatti* 'ti upapajjanaŋ, nibbattī 'ti attho. Yasmā pana suddakulajātā 'pi tihetukā honti, tasmā te sandhāya paṭhamapucchā. Yasmā ca yebhuyyena mahāpuññā tīsu mahāsālakulesu jāyanti, tasmā tesaŋ tiṇṇaŋ kulānaŋ vasena tisso pucchā. Pāṭho pana saṅkhitto.

Mahatī sālā etesan 'ti Mahāsālā; mahāgharā[2] mahāvibhavā 'ti attho. Athavā mahā sāro etesan 'ti Mahāsārā 'ti vattabbe ra-kārassa la-kāraŋ katvā Mahāsalā 'ti vuttaŋ. Khattiyā mahāsālā, khattiyesu vā mahāsālā 'ti *khattiyamahāsālā*. Sesesu 'pi es' eva nayo. Tattha yassa khattiyassa gehe pacchimantena koṭisataŋ dhanaŋ nidhānagataŋ hoti, kahāpaṇānañ ca vīsati ammaṇāni[3] divasaŋ valañje nikkhamanti, ayaŋ khattiyamahāsālo nāma. Yassa brāhmaṇassa gehe pacchimantena asītikoṭidhanaŋ nidhānagataŋ hoti, kahāpaṇānañ ca dasa ammaṇāni divasaŋ valañje nikkhamanti, ayaŋ *brāhmaṇamahāsālo* nāma. Yassa gahapatissa gehe pacchimantena cattāḷīsakoṭidhanaŋ nidhānagataŋ hoti, kahāpaṇānañ ca pañca ammaṇāni divasaŋ valañje nikkhamanti, ayaŋ *gahapatimahāsālo* nāma.

Rūpāvacarānaŋ arūpāvacarānañ ca ekantatihetukattā "ñāṇasampayutte" 'ti na vuttaŋ. Manussesu pana duhetukāhetukānañ ca sabbhāvato kāmāvacaresu devesu duhetukānañ ca sabbhāvato sesesu *ñāṇasampayutte* 'ti vuttaŋ. Ettha ca *kāmāvacaradevā* pañcakāmagu-

[1] SM anupubba-. [2] SH, SM mahāsārā. [3] B ambaṇāni (*throughout*).

ṇaratiyā kīḷanti, sarīrajutiyā ca jotantī 'ti *devā*. Rūpāvacara-brahmāno jhānaratiyā kīḷanti, sarīrajutiyā ca jotantī 'ti *devā*. Arūpāvacarabrahmāno jhānaratiyā kīḷanti, ñāṇajutiyā ca jotantī 'ti *devā*.

2. *Kusalakammassa javanakkhaṇe* 'ti atītajātiyā idha tihetukapaṭisandhijanakassa tihetuka-kāmāvacara-kusalakammassa ca javanavīthiyaŋ punappunaŋ uppattivasena sattavāraŋ javanakkhaṇe, pavattanakāle 'ti attho. *Tayo hetū kusalā* 'ti alobho, kusalahetu, adoso kusalahetu, amoho kusalahetu. *Tasmiŋ khaṇe jātacetanāyā* 'ti tasmiŋ vuttakkhaṇe yeva jātāya kusalacetanāya. *Sahajātapaccayā hontī* 'ti uppajjamānā ca saha uppādanabhāvena upakārakā honti. *Tena vuccatī* 'ti tena sahajātapaccayabhāven' eva vuccati. *Kusalamūlapaccayā 'pi saṅkhārā* 'ti ekacittakkhaṇika-paccayākāranayena vuttaŋ. Saṅkhārā 'ti ca bahuvacanena tattha saṅkhārakkhandhasaṅgahītā sabbe cetasikā[1] saṅgahītā 'ti veditabbaŋ. Api-saddena saṅkhārapaccayā 'pi kusalamūlānī 'ti 'pi vuttaŋ hoti. *Nikantikkhaṇe* 'ti attano vipākaŋ dātuŋ paccupaṭṭhitakamme vā tathā paccupaṭṭhitakammena upaṭṭhāpite kammanimitte vā, gatinimitte vā, uppajjamānānaŋ nikantikkhaṇe. Nikantī 'ti nikāmanā patthanā. Āsannamaraṇassa hi mohena ākulacittattā[2] avīcijālāya 'pi nikanti uppajjati. Kim pana sesesu nimittesu? *Dve hetū* 'ti lobho akusalahetu, moho akusalahetu. Bhavanikanti pana paṭisandhi-anantaraŋ pavattabhavaṅgavīthito vuṭṭhitamattass' eva attano khandhasantānaŋ ārabbha sabbesam 'pi uppajjati. "Yassa vā pana yattha akusalā dhammā n' uppajjittha, tassa tattha kusalā dhammā n' uppajjitthā?" 'ti, "Amantā" 'ti evam ādi idam eva sandhāya vuttaŋ. *Tasmiŋ khaṇe jātacetanāyā* 'ti akusalacetanāya. *Paṭisandhikkhaṇe* 'ti tena kammena gahitapaṭisandhikkhaṇe. *Tayo hetū* 'ti alobho abyākatahetu, adoso abyākatahetu, amoho abyākatahetu. *Tasmiŋ khaṇe jātacetanāyā* 'ti vipākābyākatacetanāya. *Nāmarūpapaccayā viññāṇan* 'ti ettha tasmiŋ paṭisandhikkhaṇe tayo vipākahetū sesacetasikā ca nāmaŋ, hadayavatthu rūpaŋ, tato nāmarūpapaccayato 'pi paṭisandhiviññāṇaŋ pavattati. *Viññāṇapaccayā nāmarūpan* 'ti etthā pi nāmaŋ vuttappakāram eva, rūpaŋ pana idha sahetukamanussapaṭisandhiyā adhippetattā gabbhaseyyakānaŋ vatthudasakaŋ, kāyadasakaŋ, bhāvadasakan 'ti samatiŋsa rūpāni; saŋsedajānaŋ opapātikānañ ca paripuṇṇāyatanānaŋ cakkhudasakaŋ, sotadasakaŋ, ghāṇadasakaŋ, jivhādasakañ cā 'ti samasattati rūpāni. Taŋ vuttappakāraŋ nāmarūpaŋ paṭisandhikkhaṇe paṭisandhiviññāṇapaccayā pavattati.

---

[1] B cittacetasikā. [2] SH *v.l.*, SM akusala-.

Pañcakkhandhā 'ti ettha paṭisandhicittena paṭisandhikkhaṇe labbhamānāni rūpani Rūpakkhandho, sahajātā vedanā Vedanākkhandho, saññā Saññākkhandho, sesacetasikā Saṅkhārakkhandho, paṭisandhicittaŋ viññāṇakkhandho. *Sahajātapaccayā hontī* 'ti cattāro arūpino khandhā aññamaññaŋ sahajātapaccayā hontī 'ti rūpakkhandhena cattāro mahābhūtā aññamaññaŋ sahajātapaccayā honti. Arūpino khandhā ca hadayarūpañ ca aññamaññaŋ sahajātapaccayā honti. Mahābhūtā 'pi upādārūpānaŋ sahajātapaccayā hontī.

[73] *Aññamaññapaccayā hontī* 'ti aññamaññaŋ uppādanūpatthambhanabhāvena upakārakā hontī 'ti cattāro arūpino khandhā ca aññạmaññapaccayā honti. Cattāro mahābhūtā aññamaññapaccayā honti. [a]Arūpino khandha ca hadayarupañ ca aññamaññapaccayā honti.[b] *Nissayapaccayā hontī* 'ti adhiṭṭhānākārena nissayākārena ca upakārakā honti. "Cattāro arūpino khandhā ca aññamaññaŋ nissayapaccayā hontī" 'ti sahajātā viya vitthāretabbā. *Vippayuttapaccayā hontī* 'ti ekavatthukādi-bhāvānūpagamanena vippayuttabhāvena upakārakā honti. Arūpino khandhā paṭisandhirūpānaŋ vippayuttapaccayā honti, hadayarūpaŋ arūpīnaŋ khandhānaŋ vippayuttapaccayo hoti. Pañcakkhandhā 'ti h' ettha evaŋ yathālābhavasena vuttaŋ. *Cattāro mahābhūtā* 'ti ettha tayo paccayā paṭhamaŋ vuttā yeva.

Tayo jīvitasaṅkhārā 'ti āyu ca usmā ca viññāṇañ ca. Āyū 'ti rūpajīvitindriyaŋ, arūpajīvitindriyañ ca. Usmā 'ti tejodhātu. Viññāṇan 'ti paṭisandhiviññāṇaŋ. Etāni hi uparūpari jīvitasaṅkhāraŋ saṅkharonti pavattentī 'ti Jīvitasaṅkhārā. *Sahajātapaccayā hontī* 'ti ārūpajīvitindriyaŋ paṭisandhiviññāṇañ ca sampayuttakānaŋ khandhānañ ca hadayarūpassa ca aññamañña-sahajātapaccayā honti. Tejodhātu tiṇṇaŋ mahābhūtānaŋ aññamañña-sahajātapaccayo hoti. Upādārūpānaŋ sahajātapaccayo 'va. Rūpajīvitindriyaŋ sahajātarūpānaŋ pariyāyena sahajātapaccayo hotī 'ti veditabbaŋ. *Aññamaññapaccayā honti, nissayapaccayā hontī* 'ti dvayaŋ ārūpajīvitindriyaŋ paṭisandhiviññāṇañ ca sampayuttakhandhānaŋ aññamaññapaccayā hontī 'ti aññamañña-nissayapaccayā hontī 'ti vuttanayen' eva yojetvā veditabbaŋ. *Vippayuttapaccayā hontī* 'ti arūpajīvitindriyaŋ paṭisandhiviññāṇañ ca paṭisandhirūpānaŋ vippayuttapaccayā honti. Rūpajīvitindriyam pana aññamañña-nissaya-vippayuttapaccayatte na yujjati.[1] Tasmā: Tayo jīvitasaṅkhārā 'ti yathālābhavasena vuttaŋ.

Nāmañ ca rūpañ ca vuttanayen' eva catupaccayatte yojetabbaŋ.

[a to b] *Not in* SH *and* SM.

[1] B -paccayatthena yujjati.

Cuddasa dhammā 'ti pañcakkhandhā, cattāro mahābhūtā, tayo jīvitasaṅkhārā, nāmañ ca rūpañ cā 'ti evaŋ gaṇanāvasena cuddasa dhammā. Tesañ ca upari aññesañ ca sahajātādi-paccayabhāvo vuttanayo eva. *Sampayuttapaccayā honti* 'ti puna ekavatthuka-ekārammaṇa-ekuppāda-ekanirodhasaṅkhātena sampayuttabhāvena upakārakā honti. *Pañcindriyānī* 'ti saddhindriyādīni. *Nāmañ cā* 'ti idha vedanādayo tayo khandhā. *Viññāṇañ cā* 'ti paṭisandhiviññāṇaŋ. Puna: *Cuddasa dhammā* 'ti cattāro khandhā, pañcindriyāni, tayo hetū, nāmañ ca viññāṇañ cā 'ti evaŋ gaṇanāvasena cuddasa dhammā.

Aṭṭhavīsati dhammā 'ti purimā ca cuddasa, ime ca cuddasā 'ti aṭṭhavīsati. Idha rūpassā-pi paviṭṭhattā sampayuttapaccayaŋ apanetvā vippayuttapaccayo vutto. Evaŋ paṭisandhikkhaṇe vijjamānassa tassa tassa paccayuppannassa dhammassa taŋ taŋ paccayabhedaŋ dassetvā paṭhamaŋ niddiṭṭhe hetū nigametvā dassento *Imesaŋ aṭṭhannaŋ hetūnaŋ paccayā uppatti*[1] *hotī* 'ti āha.

3. Kammāyūhanakkhaṇe *tayo* kusalahetū, *nikantikkhaṇe dve* akusalahetū, *paṭisandhikkhaṇe tayo* abyākatahetū 'ti evaŋ aṭṭha hetū. Tattha tayo kusalahetū, dve akusalahetū ca idha paṭisandhikkhaṇe pavattiyā upanissayapaccayā honti. Tayo abyākatahetū yathāyogaŋ hetupaccaya-sahajāta-paccayavasena paccayā honti. Sesavāresu 'pi es' eva nayo.

[74] 4. *Arūpāvacarānaŋ* pana rūpābhāvā [75] *Nāmapaccayā*[2] *'pi viññāṇaŋ viññāṇapaccayā 'pi nāman*[3] 'ti vuttaŋ. Rūpamissakacuddasako 'pi ca parihīno. Tassa parihīnattā *aṭṭhavīsati dhammā* 'ti vāro ca na labbhati.

5. Idāni vimokkhassa paccayabhūtaŋ tihetukapaṭisandhiŋ dassetvā ten' eva sambandhena duhetuka-paṭisandhivisesañ ca dassetukāmo *Gatisampattiyā ñāṇavippayutte* 'ti ādim āha.

[76] 6. *Kusalakammassa javanakkhaṇe* 'ti atītajātiyā idha paṭisandhijanakassa duhetuka-kusalakammassa vuttanayen' eva javanakkhaṇe. *Dve hetū* 'ti ñāṇavippayuttattā alobho kusalahetu, adoso kusalahetu. Dve avyākatahetū 'pi alobhādosā yeva. *Cattāri indriyānī* 'ti paññindriyavajjāni saddhindriyādīni cattāri. *Dvādasa dha-*

---

[1] *Text* upapatti. SH *reads* paccayā n' atthi uppatti...
[2] *Text* Nāmarūpa-. (*Oversight ?*)
[3] *Text* nāmarūpan. (*Oversight ?*)

mmā 'ti paññindriyassa amohahetussa ca parihīnattā[1] dvādasa. Tesaŋ dvinnaŋ yeva parihīnattā[1] chabbīsati.

[77] *Channaŋ hetūnan* 'ti dvinnaŋ kusalahetūnaŋ, dvinnaŋ akusalahetūnaŋ, dvinnaŋ vipākahetūnan 'ti evaŋ channaŋ hetūnaŋ. Rūpārūpāvacarā pan' ettha ekantatihetukattā na gahitā. Sesaŋ paṭhamavāre vuttanayen' eva veditabbaŋ. Imasmiŋ vāre duhetukapaṭisandhiyā duhetukakammass' eva vuttattā tihetukakammena duhetukapaṭisandhi na hotī 'ti vuttaŋ hoti. Tasmā yaŋ Dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaŋ Tipiṭaka-Mahādhammarakkhita-ttheravāde "Tihetukakammena paṭisandhi tihetuka 'va hoti, [a]duhetukāhetukā na hoti.[b] Duhetukakammena duhetukā hoti, tihetukā na hotī," 'ti vuttaŋ taŋ imāya pāḷiyā sameti. Yaŋ pana Tipiṭaka-Cūlanāgattherassa ca Moravāpivāsi-Mahādattattherassa ca vādesu, "Tihetukakammena paṭisandhi tihetukā 'pi hoti, duhetukā 'pi; ahetukā na hoti. Duhetukakammena duhetukā hoti, ahetukā 'pi; tihetukā na hotī," 'ti vuttaŋ taŋ imāya pāḷiyā viruddhaŋ viya dissati. Imissa kathāya hetu-adhikārattā ahetukapaṭisandhi na vuttā 'ti.

Gatikathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[KAMMAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[78] 1. Idāni tassā hetusampattiyā paccayabhūtaŋ kammaŋ dassentena kathitāya Kammakathāya apubbatthānuvaṇṇanā: tattha *Ahosi kammaŋ ahosi kammavipāko* 'ti ādīsu atītabhavesu katassa kammassa atītabhavesu yeva vipakkavipākaŋ gahetvā "ahosi kammaŋ, ahosi kammavipāko" 'ti vuttaŋ. Tass' eva atītassa kammassa diṭṭhadhammavedanīyassa upapajjavedanīyassa ca paccayavekallena atītabhavesu yeva avipakkavipākañ ca atīte yeva parinibbutassa ca diṭṭhadhammavedanīya - upapajjavedanīya[2] - aparāpariyavedanīyassa kammassa avipakkavipākañ ca gahetvā *ahosi kammaŋ nāhosi kammavipāko'* ti vuttaŋ. Atītass' eva kammassa avipakkavipākassa paccuppannabhave paccayasampattiyā vipaccamānaŋ vipākaŋ gahetvā *ahosi kammaŋ atthi kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Atītass' eva kammassa atikkantavipākakālassa ca paccuppannabhave[3] parinibbāyantassa ca

[1] B pahīnattā.
[2] SM uppajja-.
[a to b] SH *omits*.
[3] SM bhave.

avipaccamānaŋ vipākaŋ gahetvā *ahosi kammaŋ n' atthi kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Atītass' eva kammassa vipākārahassa avipakkavipākassa anāgate bhave paccayasampattiyā vipaccitabbaŋ vipākaŋ gahetvā *ahosi kammaŋ bhavissati kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Atītass' eva kammassa atikkantavipākakālassa ca anāgatabhave parinibbāyantassa ca avipākaŋ[1] gahetvā *ahosi kammaŋ na bhavissati kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Evaŋ atītakammaŋ atīta-paccuppannā-nāgata-vipākāvipākavasena chadhā dassitaŋ.

Paccuppannabhave katassa diṭṭhadhammavedanīyassa kammassa idh' eva vipaccamānaŋ vipākaŋ gahetvā *atthi kammaŋ atthi kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Tass' eva paccuppannassa kammassa paccayavekallena idha avipaccamānañ[2] ca diṭṭheva dhamme parinibbāyantassa idha avipaccamānañ ca vipākaŋ gahetvā *atthi kammaŋ n' atthi kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Paccuppannass' eva kammassa upapajjavedanīyassa ca aparāpariyāyavedanīyassa ca anāgatabhave vipaccitabbaŋ vipākaŋ gahetvā *atthi kammaŋ bhavissati kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Paccuppannass' eva kammassa upapajjavedanīyassa paccayavekallena anāgatabhave avipaccitabbañ ca anāgatabhave parinibbāyitabbassa aparapariyāya-vedanīyassa avipaccitabbañ ca vipākaŋ gahetvā *atthi kammaŋ na bhavissati kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Evaŋ paccuppannakammaŋ paccuppannānāgata-vipākāvipākavasena catudhā dassitaŋ.

Anāgatabhave[3] kātabbassa kammassa anāgatabhave vipaccitabbaŋ vipākaŋ gahetvā *bhavissati kammaŋ bhavissati kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Tass' eva anāgatassa kammassa paccayavekallena avipaccitabbañ ca anāgatabhave parinibbāyitabbassa avipaccitabbañ ca vipākaŋ gahetvā *bhavissati kammaŋ na bhavissati kammavipāko* 'ti vuttaŋ. Evaŋ anāgatakammaŋ anāgata-vipākāvipākavasena dvidhā dassitaŋ. Taŋ sabbaŋ ekato katvā dvādasavidhena kammaŋ dassitaŋ hoti.

Imasmiŋ ṭhāne ṭhatvā tīṇi kammacatukkāni āharitvā vuccanti. Tesu hi vuttesu ayam attho pākaṭataro bhavissati. Catubbidhaŋ hi kammaŋ: Diṭṭhadhammavedanīyaŋ, Upapajjavedanīyaŋ, Aparapariyāyavedanīyaŋ, Ahosikamman 'ti. Tesu ekajavanavīthiyaŋ sattasu cittesu kusalā vā akusalā vā paṭhamajavanacetanā-diṭṭhadhammavedanīyakammaŋ nāma. Taŋ imasmiŋ yeva attabhāve vipākaŋ deti. Tathā asakkontaŋ pana Ahosi kammaŋ nāhosi kammavipāko, na bhavissati kammavipāko, n' atthi kammavipāko 'ti imassa tikassa

---

[1] B avipaccitabbavipākaŋ. [2] SM -mānassa. [3] SM Anāgate.

vasena Ahosikammaŋ nāma hoti. Atthasādhikā pana sattamajavanacetanā upapajjavedanīyakammaŋ nāma. Taŋ anantare attabhāve vipākaŋ deti. Tathā asakkontaŋ vuttanayen' eva Ahosikammaŋ nāma hoti. Ubhinnaŋ antare pana pañca javanacetanā aparapariyāyavedanīyakammaŋ nāma. Taŋ anāgate yadā okāsaŋ labhati tadā vipākaŋ deti. Sati saŋsārappavattiyā Ahosikammaŋ nāma na hoti.

Aparam 'pi catubbidhaŋ kammaŋ: yaŋ Garukaŋ, yaŋ Bahulaŋ,[1] yad-Asannaŋ, Kaṭattā-vā-pana kamman 'ti. Tattha kusalaŋ vā hoti· akusalaŋ vā, garukāgarukesu yaŋ garukaŋ mātughātādikammaŋ vā mahaggatakammaŋ vā, tad-eva paṭhamaŋ vipaccati. Tathā bahulābahulesu 'pi yaŋ bahulaŋ hoti susīlyaŋ vā dussīlyaŋ vā, tad-eva paṭhamaŋ vipaccati. Yad-āsannaŋ nāma maraṇakāle anussaritakammaŋ vā katakammaŋ vā, yaŋ hi āsannamaraṇo anussarituŋ sakkoti kātuŋ vā, ten' eva upapajjati. Etehi pana tīhi muttaŋ na[2] punappunaŋ laddhāsevanaŋ Kaṭattā-vā-pana kammaŋ nāma hoti. Tesaŋ abhāve taŋ paṭisandhiŋ ākaḍḍhati.

Aparaŋ vā catubbidhaŋ kammaŋ: Janakaŋ, Upatthambhakaŋ, Upapīḷakaŋ, Upaghātakan 'ti. Tattha: Janakaŋ nāma kusalam 'pi akusalam 'pi hoti. Paṭisandhiyaŋ pavatte 'pi[3] rūpārūpavipākaŋ janeti. Upatthambhakam pana vipākaŋ janetuŋ na sakkoti. Aññena kammena dinnāya paṭisandhiyā janite vipāke uppajjanakasukhadukkhaŋ upatthambheti, addhānaŋ pavatteti. Upapīḷakaŋ aññena kammena dinnāya paṭisandhiyā janite vipāke uppajjanakasukhadukkhaŋ pīḷeti, bādhati, addhānaŋ pavattituŋ na deti. Upaghātakam pana kusalam 'pi akusalam 'pi samānaŋ aññaŋ dubbalakammaŋ ghātetvā tassa vipākaŋ paṭibāhetvā attano vipākassa okāsaŋ karoti. Evaŋ pana kammena kate okāse taŋ vipākaŋ uppannaŋ nāma vuccati.

Iti imesaŋ dvādasannaŋ kammānaŋ kammantarañ ca vipākantarañ ca buddhānaŋ kammavipākañāṇass' eva yāthāvasarasato pākaṭaŋ hoti, asādhāraṇaŋ sāvakehi. Vipassakena pana kammantaraŋ ca vipākantarañ ca ekadesato jāṇitabbaŋ. Tasmā ayaŋ mukhamattadassanena kammaviseso pakāsito 'ti. Evaŋ suddhikakammavasena paṭhamavāraŋ vatvā tad-eva kammaŋ dvidhā vibhajitvā kusalākusalādi-yugalavasena dasahi pariyāyehi apare dasa vārā vuttā. Tattha ārogyaṭṭhena *kusalaŋ*, anārogyaṭṭhena *akusalaŋ*. Idaŋ dukaŋ jātivasena vuttaŋ.

---

[1] SH yaggarukaŋ, yabbahulaŋ. [2] SH, SM *omit* na. [3] SH *v.l.* pavatteti.

[79] 2. Akusalam eva rogādidosasaŋyogena[1] *sāvajjaŋ*. Kusalaŋ tadabhāvena *anavajjaŋ*. Akusalaŋ aparisuddhattā kaṇhābhijātihetuttā vā *kaṇhaŋ*. Kusalaŋ parisuddhattā sukkābhijātihetuttā vā *sukkaŋ*. Kusalaŋ sukhavuddhimattā[2] *sukhudrayaŋ*.[3] Akusalaŋ dukkhavuddhimattā[2] *dukkhudrayaŋ*.[4] Kusalaŋ sukhaphalavattā *sukhavipākaŋ*. Akusalaŋ dukkhaphalavattā *dukkhavipākan* 'ti evaŋ etesaŋ nānākāro veditabbo 'ti.

Kammakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[VIPALLĀSAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[80] 1. Idāni tassa kammassa paccayabhūte vipallāse dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya (A. iv, 49) Vipallāsakathāya apubbatthānuvaṇṇanā: Suttante tāva saññāvipallāsā 'ti saññāya vipallāsabhāvā; viparītasaññā 'ti attho. Sesadvayesu 'pi es' eva nayo. Cittakiccassa dubbalaṭṭhāne diṭṭhivirahitāya akusalasaññāya sakakiccassa balavakāle *saññāvipallāso*. Diṭṭhivirahitass' eva akusalacittassa sakakiccassa balavakāle *cittavipallāso*. Diṭṭhisampayutte citte *diṭṭhivipallāso*. Tasmā sabbadubbalo saññāvipallāso. Tato balavataro cittavipallāso. Sabbabalavataro diṭṭhivipallāso. Ajātabuddhidārakassa kahāpaṇadassanaŋ viya hi saññā ārammaṇassa upaṭṭhānākāramattagahaṇato. Gāmikapurisassa kahāpaṇadassanaŋ viya cittaŋ lakkhaṇapaṭivedhassā-pi sampāpaṇato. Kammārassa mahāsaṇḍāsena ayogahaṇaŋ viya diṭṭhi abhinivissa parāmasanato. *Anicce niccan 'ti saññāvipallāso* 'ti anicce vatthusmiŋ " Niccaŋ idan " 'ti evaŋ gahetvā uppajjanakasaññā saññāvipallāso. Imina nayena sabbapadesu attho veditabbo.

2. *Na-saññāvipallāso, na-cittavipallāso na-diṭṭhivipallāso* 'ti catūsu vatthūsu dvādasannaŋ vipallāsagāhānaŋ abhāvā yāthāvagahaṇaŋ vuttaŋ.

Gāthāsu: *Anattani ca attā* 'ti anattani attā 'ti evaŋ saññino 'ti attho. *Micchādiṭṭhihatā*[5] 'ti na kevalaŋ saññino 'va, saññāya viya uppajjamānāya micchādiṭṭhiyā 'pi hatā.[6] *Khittacittā* 'ti saññādiṭṭhīhi

---

[1] B -sampayogena.
[2] B, SH *v.l.*, SM -buddhimattā.
[3] SM sukhindriyaŋ.
[4] SM dukkhindriyaŋ.
[5] B -gatā.
[6] B -diṭṭhiyā gahaṇatā.

viya uppajjamānena khittena vibbhantena cittena samannāgatā. *Visaññino* 'ti desanāmattam etaŋ. Viparīta-saññācittadiṭṭhino 'ti attho. (Athavā saññāpubbaṅgamattā diṭṭhiyā paṭhamaŋ catūhi padehi saññāvipallāso vutto. Tato micchādiṭṭhihatā[1] 'ti diṭṭhivipallāso, Khittacittā 'ti cittavipallāso. Visaññino 'ti tīhi vipallāsagahehi pakatisaññāvirahitā mohaŋ gatā,

Mucchito visavegena
Visaññī samapajjathā[2]

'ti ettha viya.)

[81] *Te yogayuttā Mārassā* 'ti te janā sattā Mārassa yoge yuttā nāma honti. *Ayogakkhemagāmino*[3] 'ti catūhi yogehi itīhi khemaŋ nibbāṇaŋ appattā. *Sattā gacchanti saŋsāran* 'ti te yeva puggalā saŋsāraŋ saŋsaranti. Kasmā? *Jātimaraṇagāmino* hi te, tasmā saŋsarantī 'ti attho. Buddhā 'ti catusaccabuddhā sabbaññuno. Kālattayasādhāraṇavasena bahuvacanaŋ. *Lokasmin* 'ti okāsaloke. *Pabhaṅkarā* 'ti lokassa paññālokaṅkarā. *Imaŋ dhammaŋ pakāsentī* 'ti vipallāsappahāṇaŋ dhammaŋ jotentī. *Dukkhūpasamagāminan* 'ti dukkhavūpasamaŋ nibbāṇaŋ gacchantaŋ. *Tesaŋ sutvānā* 'ti tesaŋ buddhānaŋ dhammaŋ sutvāna. *Sappaññā* 'ti bhabbabhūtā paññāvanto. *Sacittaŋ paccaladdhun* 'ti vipallāsavajjitaŋ sakacittaŋ paṭilabhitvā. Paṭi-aladdhā[4] 'ti padacchedo; athavā paṭilabhiŋsu, paṭi-aladdhun 'ti padacchedo. *Aniccataŋ*[5] *dakkhun* 'ti aniccavasen' eva addasaŋsu. *Anattani anattā* 'ti attānaŋ anattā 'ti addakkhuŋ. Athavā anattanī vatthusmiŋ attā n' atthī 'ti addakkhuŋ. *Sammādiṭṭhisamādānā* 'ti gahitasammādassanā. *Sabbadukkhaŋ upaccagun* 'ti sakalaŋ vaṭṭadukkhaŋ samatikkantā.

Pahīṇāpahīṇapucchāya: *Diṭṭhisampannassā* 'ti sotāpannassa. *Dukkhe sukhan 'ti saññā uppajjati, cittaŋ uppajjatī* 'ti mohakālussiyassa appahīṇattā saññāmattaŋ vā cittamattaŋ vā uppajjati. Anāgāmissā-pi uppajjati, kiŋ pana sotāpannassa? Ime dve arahato yeva pahīṇā. *Asubhe subhan 'ti saññā uppajjati, cittaŋ uppajjatī* 'ti sakadāgāmissa 'pi uppajjati, kiŋ pana sotāpannassa? Ime dve anāgāmissa pahīṇā 'ti Aṭṭhakathāyaŋ vuttaŋ. Tasmā idaŋ dvayaŋ sotāpanna-sakadāgāmino sandhāya vuttan 'ti veditabbaŋ. Anāgāmino kāmarāgassa pahīṇattā Asubhe subhan 'ti saññācittavipallāsānañ ca pahāṇaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ.

---

[1] B -gatā. [2] B Visaññitam āpajjatī. [3] SH -kkhemino.
[4] B, SH *v.l.* paṭi-aladdhun. [5] *Text* Aniccato.

Dvīsu vatthūsū 'ti ādīhi padehi pahīṇāpahīṇe nigametvā dasseti. Tattha: Anicce niccan 'ti, anattani attā 'ti imesu *dvīsu vatthūsu cha vipallāsā pahīṇā.* Dukkhe sukhan 'ti, Asubhe subhan 'ti imesu *dvīsu vatthūsu dve* diṭṭhi-*vipallāsā pahīṇā.* (Kesuci potthakesu "Dve" 'ti paṭhamaŋ likhitaŋ, pacchā "Chā" 'ti.) *Catūsu vatthūsū* 'ti cattāri ekato katvā vuttaŋ. *Aṭṭhā* 'ti dvīsu cha, dvīsu dve 'ti aṭṭha. *Cattāro* 'ti dukkhāsubhavatthūsu ekekasmiŋ dve dve saññācittavipallāsā 'ti cattāro. (Kesuci potthakesu "Cha dvīsu" 'ti vuttaṭṭhānesu 'pi evam eva likhitan 'ti.)

Vipallāsakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[MAGGAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[82] 1. Idāni tesaŋ tiṇṇaŋ vipallāsānaŋ pahāṇākāraŋ ariyamaggaŋ dassentena kathitāya Maggakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha: *Maggo 'ti kenaṭṭhena maggo?* 'ti yo Buddhasāsane Maggo 'ti vuccati, so ken' aṭṭhena maggo nāma hotī 'ti attho. *Micchādiṭṭhiyā pahāṇāyā* 'ti ādīsu dasasu pariyāyesu paṭhamo paṭhamo tassa tassa maggaṅgassa ujuvipaccanīkavasena vutto. *Maggo c' eva hetu cā* 'ti tassa tassa kiccassa karaṇāya paṭipadaṭṭhena Maggo, sampāpakaṭṭhena Hetu. Tena maggassa paṭipadaṭṭho sampāpakaṭṭho ca vutto hoti. "Ayaŋ maggo ayaŋ paṭipadā" 'ti ādīsu hi paṭipadā maggo. "Maggassa nīyyānaṭṭho gahetabbo" 'ti ādīsu sampāpako hetu. Evaŋ dvīhi dvīhi padehi "Maggo 'ti ken' aṭṭhena maggo?" 'ti pucchāya vissajjanaŋ kataŋ hoti. *Sahajātānaŋ dhammānaŋ upatthambhanāyā* 'ti attanā saha jātānaŋ arūpadhammānaŋ sahajāta-aññamañña-nissaya-paccayādibhāvena upatthambhanabhāvāya. *Kilesānaŋ pariyādānāyā* 'ti tantam-maggavajjhānaŋ vuttāvasesakilesānaŋ khepanāya. *Paṭivedhādivisodhanāyā* 'ti ettha yasmā, "Ko c' ādi kusalānaŋ dhammānaŋ? Sīlañ ca suvisuddhaŋ diṭṭhi ca ujukā" (S. v. 143) 'ti vacanato sīlañ ca diṭṭhi ca saccapaṭivedhassa ādi. So ca ādimaggakkhaṇe visujjhati. Tasmā paṭivedhādivisodhanāyā 'ti vuttaŋ. *Cittassa adhiṭṭhānāyā* 'ti sampayuttacittassa sakakicce patiṭṭhāpanāya. *Cittassa vodānāyā* 'ti cittassa parisuddhabhāvāya. *Visesādhigamāyā* 'ti lokiyato visesapaṭilābhāya. *Uttaripaṭivedhāyā* 'ti lokiyato uttaripaṭivijjhanatthāya. [83] *Saccābhisamayāyā* 'ti catunnaŋ saccānaŋ ekābhisamayāya kiccanipphattivasena ekapaṭivedhāya. *Nirodhe patiṭṭhāpanāyā* 'ti cittassa vā puggalassa vā nibbāṇe patiṭṭhāpanatthāya.

2. *Sakadāgāmimagga*-kkhaṇādīsu aṭṭha maggaṅgāni ekato katvā taŋ-taŋ-maggavajjhakilesappahāṇaŋ vuttaŋ. Evaŋ vacane kāraṇaŋ heṭṭhā vuttam eva. Yasmā uparūparimaggenā-pi suṭṭhu ādivisodhanā suṭṭhu cittavodānañ ca hoti, tasmā tāni 'pi padāni vuttāni.

[84] 3. *Dassanamaggo* 'ti ādīhi yāva pariyosānā tassa dhammassa lakkhaṇavasena maggaṭṭho vutto. Tāni sabbāni 'pi padāni Abhiññeyyaniddese vuttatthan' eva. Evam ettha yathāsambhavaŋ lokiyalokuttaro maggo niddiṭṭho. [a]Hetuṭṭhena maggo niddiṭṭho.[b] Nippariyāyamaggattā c' assa puna Maggo 'ti na vuttaŋ. [85] *Ādhipateyyaṭṭhena indriyā* 'ti ādīni ca indriyādīnaŋ atthavasena.[1] *Saccāni* 'ti c' ettha saccañāṇāni. Sabbe 'pi te dhammā nibbāṇassa paṭipadaṭṭhena maggo. Ante vuttaŋ *nibbāṇaŋ* pana saŋsāradukkhābhibhūtehi dukkhanissaraṇatthikehi sappurisehi maggīyatī 'ti *maggo* 'ti vuttan 'ti veditabban 'ti.

Maggakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[MAṆḌAPEYYAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[86] 1. Idāni tassa maggassa maṇḍapeyyattaŋ dassentena kathitāya Bhagavato vacanekadesapubbaṅgamāya Maṇḍapeyyakathāya apubbatthānuvaṇṇanā, tattha: *Maṇḍapeyyan* 'ti yathāsampannaŋ nimmalaŋ vippasannaŋ sappi Sappimaṇḍo 'ti vuccati, evaŋ vippasannaṭṭhena Maṇḍo, pātabbaṭṭhena Peyyaŋ, yaŋ hi pivitvā antaravīthiyaŋ patitā visaññino attano sāṭakādīnam 'pi assāmikā honti, taŋ pasannam 'pi na pātabbaŋ. Mayham pana idaŋ sikkhāttayasaṅgahitaŋ sāsanabrahmacariyaŋ sampannattā, nimmalattā, vippasannattā Maṇḍañ ca hitasukhāvahattā Peyyañ cā 'ti Maṇḍapeyyan 'ti dīpeti. Maṇḍo peyyo etthā 'ti Maṇḍapeyyo. Kin taŋ? Sāsana-*brahmacariyaŋ*.

Kasmā sikkhāttayaŋ brahmacariyaŋ nāma?

Uttamaṭṭhena nibbāṇaŋ Brahmaŋ nāma. Sikkhāttayaŋ nibbāṇatthāya pavattanato brahmatthāya cariyā 'ti Brahmacariyan 'ti vuccati. Sāsana-brahmacariyan 'ti taŋ yeva.

[a to b] B Hetuṭṭhena maggo 'ti ca aṭṭhaṅgiko maggo niddiṭṭho.
[1] *After* atthavasena B *adds* vuttāni, na maggatthavasena.

Satthā sammukhībhūto 'ti idam ettha kāraṇavacanaŋ. Yasmā pana Satthā sammukhībhūto, tasmā viriyapayogaŋ katvā pivath' etaŋ maṇḍaŋ! Bāhirakaŋ hi bhesajjamaṇḍaŋ vejjassa asammukhā pivantānaŋ pamāṇaŋ[1] vā uggamana-niggamanaŋ vā na jānāmā 'ti āsaṅkā hoti. Vejjassa sammukhā pana, Vejjo jānissatī 'ti nirāsaṅkā pivanti. Evam eva amhākañ ca dhammassāmī Satthā summukhībhūto 'ti viriyaŋ katvā pivathā 'ti maṇḍapāne sanniyojeti. Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaŋ anusāsatī 'ti Satthā. "Api ca Satthā bhagavā satthavāho" 'ti ādinā Niddesanayena (Nd[1] 446) 'p' ettha attho veditabbo. Sandissamāno mukho bhūto 'ti Sammukhībhūto.

Maṇḍapeyyaniddese Tidhattamaṇḍo[2] 'ti: Tidhābhāvo tidhattaŋ. Tidhattena maṇḍo Tidhattamaṇḍo. Tividhena maṇḍo 'ti attho. *Satthari sammukhībhūte* 'ti idaŋ sabbākāraparipuṇṇa-maṇḍattayadassanatthaŋ vuttaŋ. Parinibbute 'pi pana satthari ekadesena maṇḍattayaŋ pavattati yeva. Ten eva c' assa niddese "Satthari sammukhībhūte" 'ti avatvā *Katamo desanāmaṇḍo?* 'ti ādi vuttan 'ti veditabbaŋ. *Desanāmaṇḍo* 'ti dhammadesanā eva maṇḍo. *Paṭiggahamaṇḍo* 'ti desanāpaṭiggāhako eva maṇḍo. *Brahmacariyamaṇḍo* 'ti maggabrahmacariyam eva maṇḍo. *Ācikkhanā* 'ti desetabbānaŋ saccādīnaŋ imāni nāmānī 'ti nāmavasena kathanā. *Desanā* 'ti dassanā. *Paññāpanā* 'ti jānāpanā, ñāṇamukhe ṭhapanā vā. Āsanaŋ ṭhapento hi "Āsanaŋ paññāpetī" 'ti vuccati. *Paṭṭhapanā* 'ti paññāpanā; pavattanā 'ti attho; ñāṇamukhe ṭhapanā vā. *Vivaraṇā* 'ti vivaṭakaraṇaŋ; vivaritvā dassanā 'ti attho. *Vibhajanā* 'ti vibhāgakiriyā; Vibhāgato dassanā 'ti attho. *Uttānīkamman* 'ti pākaṭabhāvakaraṇaŋ.

(Athavā Ācikkhanā 'ti desanādīnaŋ channaŋ padānaŋ mūlapadaŋ. Desanādīni cha padāni tassa atthavivaraṇatthaŋ[3] vuttāni. Tattha: Desanā 'ti ugghaṭitaññūnaŋ vasena saṅkhepato paṭhamaŋ uddesavasena desanā.[4] Ugghaṭitaññū hi saṅkhepato vuttaŋ paṭhamaŋ vuttañ ca paṭivijjhanti. *Paññāpanā* 'ti vipañcitaññūnaŋ vasena tesaŋ cittatosanena buddhinisāṇena[5] ca paṭhamaŋ saṅkhittassa vitthārato niddesavasena paññāpanā. *Paṭṭhapanā* 'ti tesaŋ yeva niddiṭṭhassa niddesassa paṭiniddesavasena vitthārakaraṇena paññāpanā. *Vivaraṇā* 'ti niddiṭṭhassā-pi punappunaŋ vacanena vitthāraṇā.[6]

---

[1] B vamanaŋ.
[2] *Text* Tividho maṇḍo.
[3] SH vivaraṇatthaŋ.
[4] B kathanā.
[5] B buddhānaŋ sāsane.
[6] SH, SM vivaraṇā.

Vibhajanā 'ti punappunaŋ vuttassā-pi vibhāgakaraṇena vibhajanā. *Uttānīkamman* 'ti vivaṭassa vitthārakaravacanena vibhattassa ca nidassanavacanena uttānīkaraṇaŋ. Ayaŋ desanā neyyānam 'pi paṭivedhāya hoti. *Ye vā pan' aññe 'pi kecī* 'ti Piyaṅkara-mātādikā vinipātikā gahitā. *Viññātāro* 'ti paṭivedhavasena lokuttaradhammaŋ viññātāro. Ete hi bhikkhu-ādayo paṭivedhavasena dhammadesanaŋ paṭiggaṇhantī 'ti paṭiggahino. *Ayam evā* 'ti ādīni paṭhama-ñāṇaniddese vuttatthāni. Ariyamaggo nibbāṇena saŋsandanato brahmatthāya cariyā 'ti *brahmacariyan* 'ti vuccati.

2. Idāni *adhimokkhamaṇḍo* 'ti ādīhi tasmiŋ maggakkhaṇe vijjamānāni indriya-bala-bojjhaṅga-maggaṅgāni Maṇḍapeyyavidhāne yojetvā dasseti. Tattha: Adhimokkhamaṇḍo 'ti adhimokkha-saṅkhāto maṇḍo. *Kasaṭo* 'ti pasādavirahito adhimokkhamaṇḍo. Chaḍḍetvā 'ti samucchedavasena pahāya. *Saddhindriyassa* [87] *adhimokkhamaṇḍaŋ pivatī 'ti maṇḍapeyyan* 'ti saddhindriyato adhimokkhamaṇḍassa anaññatte 'pi sati aññaŋ viya katvā vohāravasena vuccati. Yathā loke nisadapotako nisadapotakasarīrassa anaññatte 'pi sati "Nisadapotassa sarīran" 'ti vuccati; yathā ca pāḷiyaŋ "Phusitattan" 'ti ādīsu dhammato anañño 'pi bhāvo añño viya vutto; yathā ca Aṭṭhakathāyaŋ "Phusanalakkhaṇo phasso" 'ti ādīsu dhammato anaññam 'pi lakkhaṇaŋ aññaŋ viya vuttaŋ; evam idan 'ti veditabbaŋ. Pivatī 'ti c' ettha taŋsamaṅgī puggalo 'ti vuttaŋ hoti. Taŋsamaṅgī puggalo taŋ maṇḍaŋ pivatī 'ti katvā tena puggalena so maṇḍo pātabbato Maṇḍapeyyaŋ nāma hotī 'ti vuttaŋ hoti. Maṇḍapeyyo 'ti ca vattabbe Maṇḍapeyyan 'ti liṅgavipallāso kato. Sesānam 'pi iminā nayena attho veditabbo. Apubbesu pana *pariḷāho* 'ti pīnanalakkhaṇāya pītiya paṭipakkho kilesasantāpo. [88] *Duṭṭhullan* 'ti upasamapaṭipakkho kilesavasena oḷārikabhāvo asantabhāvo.[1] *Appaṭisaṅkhā* 'ti paṭisaṅkhānapaṭipakkho kilesavasena asamavāhitabhāvo.

3. Puna aññena pariyāyena maṇḍapeyyavidhiŋ niddisitukāmo *Atthi maṇḍo* 'ti ādim āha. Tattha: *Tatthā* 'ti tasmiŋ saddhindriye. Attharaso 'ti ādīsu saddhindriyassa adhimuccanaŋ attho, saddhindriyaŋ dhammo. Tad-eva nānākilesehi vimuttattā Vimutti. Tassa atthassa sampatti *attharaso*; tassa dhammassa sampatti *dhammaraso*. Tassā vimuttiyā sampatti *vimuttiraso*. (Athavā atthapaṭilābharati attharaso; dhammapaṭilābharati dhammaraso; vimuttipaṭilābharati vimuttiraso. Ratī 'ti ca taŋsampayuttā tadārammaṇā vā pīti. Iminā nayena sesapadesu 'pi attho veditabbo.) Imasmiŋ pariyāye

[1] B asantāpo.

maṇḍassa peyyaŋ Maṇḍapeyyan 'ti attho vutto hoti. [89] Evaŋ indriyādi-bodhipakkhiyadhammapaṭipāṭiyā indriya - bala - bojjhaṅga-maggaṅgānaŋ vasena maṇḍapeyyaŋ dassetvā puna ante ṭhitaŋ brahmacariyamaṇḍaŋ dassento maggassa padhānattā[1] maggaŋ pubbaṅgamaŋ katvā uppaṭipāṭivasena maggaṅga-bojjhaṅga-bala-indriyāni dassesi.

[90-91] 4. *Ādhipateyyaṭṭhena indriyā*[2] *maṇḍo* 'ti ādayo yathāyogaŋ lokiyalokuttarā maṇḍa. Taŋ heṭṭhā vuttanayena veditabbaŋ. *Tathaṭṭhena*[3] *saccā*[3] *maṇḍo*[3] 'ti ettha pana dukkhasamudayānaŋ maṇḍattābhāvā Mahāhatthipadasutte (M. i. 185) viya saccañāṇāni Saccā 'ti vuttan 'ti veditabban 'ti.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmaggaṭṭhakathāya
Maṇḍapeyyakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Mahāvagga-vaṇṇanā 'ti.

[YUGANANDHAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[92] 1. Idāni maṇḍapeyyaguṇassa ariyamaggassa yuganandhaguṇaŋ dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya Yuganandhakathāya apubbatthanuvaṇṇanā: Yasmā pana Dhammasenāpati Dhammarāje dharamāne yeva Dhammarājassa parinibbāṇasaŋvacchare parinibbuto, tasmā Dhammarāje dharamāne yeva Dhammabhaṇḍāgārikena desitaŋ imaŋ suttantaŋ tass' eva sammukhā sutvā *Evaŋ me sutan* 'ti ādim āhā 'ti veditabbaŋ. Tattha: *Āyasmā* 'ti piyavacanaŋ guruvacanaŋ sagārava-sappatissavacanaŋ; āyumā 'ti attho. *Ānando* 'ti tassa therassa nāmaŋ. So hi jāyamāno yeva ca kule ānandaŋ bhusaŋ tuṭṭhiŋ akāsi. Tasmā 'ssa Ānando 'ti nāmaŋ katan 'ti veditabbaŋ. *Kosambiyan* 'ti evaŋnāmake nagare. Tassa hi nagarassa ārāmapokkharaṇī-ādīsu tesu tesu ṭhānesu kosambarukkhā ussannā ahesuŋ, tasmā taŋ Kosambī 'ti saṅkhaŋ agamāsi. Kusambassa isino assamato avidūre māpitattā 'ti eke. *Ghositārāme* 'ti Ghositaseṭṭhinā kārite ārāme.

Kosambiyaŋ hi tayo seṭṭhino ahesuŋ: Ghositaseṭṭhī, Kukkuṭaseṭṭhi, Pāvārikaseṭṭhī 'ti. Te tayo 'pi loke Buddho uppanno 'ti sutvā pañcahi pañcahi sakaṭasatehi dānūpakaraṇāni gahāpetvā Sāvatthiŋ

[1] B pajānanattā. [2] *Text* -yaŋ; SH -ya-. [3] *Not in Text.*

gantvā Jetavanasamīpe khandhāvāraŋ bandhitvā Satthu santikaŋ gantvā vanditvā paṭisanthāraŋ katvā nisinnā. Satthu dhammadesanaŋ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahitvā Satthāraŋ nimantetvā Buddhamukhassa bhikkhusaṅghassa aḍḍhamāsamattaŋ mahādānaŋ datvā Bhagavato pādamūle nipajjitvā sakajanapadagamanatthaŋ Bhagavantaŋ yācitvā, "Suññāgāre kho gahapatayo tathāgatā abhiramantī" 'ti Bhagavatā vutte, "Dinnā no Bhagavatā paṭiññā" 'ti ñatvā ati viya tuṭṭhā Dasabalaŋ vanditvā nikkhantā antarāmagge yojane yojane Bhagavato nivāsatthaŋ vihāraŋ karonto[1] anupubbena Kosambiŋ patvā attano attano ārāme mahantaŋ dhanapariccāgaŋ katvā Bhagavato vihāre kārāpayiŋsu. Tattha Ghositasetthinā kārito Ghositārāmo nāma ahosi. Kukkuṭaseṭṭhinā kārito Kukkuṭārāmo nāma. Pāvārikaseṭṭhinā ambavane kārito Pāvārikambavanaŋ nāma. Taŋ sandhāya vuttaŋ, "Ghositaseṭṭhinā kārite ārāme" 'ti.

Avuso bhikkhave 'ti ettha Buddhā bhagavanto sāvake ālapantā Bhikkhave 'ti ālapanti. Sāvakā pana buddhehi sadisā mā homā 'ti Āvuso 'ti paṭhamaŋ vatvā pacchā Bhikkhavo 'ti vadanti. Buddhehi ca ālapite[2] bhikkhusaṅgho Bhadante 'ti paṭivacanaŋ deti. Sāvakehi ālapite[2] *Āvuso* 'ti. *Yo hi koci* 'ti aniyāmavacanaŋ; etena tādisānaŋ sabbabhikkhūnaŋ pariyādānaŋ. *Mama santike* 'ti mama samīpe. *Arahattappattan* 'ti attanā arahattassa pattaŋ. Napuŋsakabhāve siddhavacanaŋ.[3] (Arahattaŋ pattan 'ti vā padacchedo. Attanā pattaŋ arahattan 'ti attho. Arahattappattaŋ attānan 'ti vā pāṭhaseso.) *Catūhi maggehī* 'ti upari vuccamānehi catūhi paṭipadāmaggehi, na ariyamaggehi, "Catūhi maggehi[4]" 'ti visuñ ca vuttattā. Kassaci arahato paṭhamassa ariyamaggassa dhammuddhaccapubbaṅgamo maggo, ekassa ariyamaggassa samathapubbaṅgamo, ekassa vipassanāpubbaṅgamo, ekassa yuganandhapubbaṅgamo 'ti evaŋ cattāro 'pi paṭipadā maggā hontī 'ti veditabbaŋ.

Etesaŋ vā aññatarenā 'ti etesaŋ catunnaŋ paṭipadānaŋ maggānaŋ ekena vā paṭipadāmaggena. Arahattapattaŋ byākarotī 'ti attho. Sukkhavipassakassa hi arahato dhammuddhaccapubbaṅgamaŋ sotāpattimaggaŋ patvā sesamaggattayam 'pi suddhavipassanāhi yeva pattassa arahattappatti dhammuddhacca-pubbaṅgamamaggā hoti, dhammuddhaccaviggahaŋ patvā vā, appatvā vā, samathapubbaṅgamādīnaŋ tiṇṇaŋ paṭipadānaŋ maggānaŋ ekekassa vasena pattacatu-

[1] B kārentā; SM kārento.
[2] B -to.
[3] B siddhaŋ va naŋ.
[4] B dhammehi.

maggassa arahato arahattappatti itara-ekekamagge pubbaṅgamā hoti, tasmā āha,[1] "Etesaŋ vā aññatarenā" 'ti.

Samathapubbaṅgamaŋ vipassanaŋ bhāvetī 'ti samathaŋ pubbaṅgamaŋ purecārikaŋ katvā vipassanaŋ bhāveti. Paṭhamaŋ samādhiŋ uppādetvā pacchā vipassanaŋ bhāvetī 'ti attho. *Maggo sañjāyatī* 'ti paṭhamo lokuttaramaggo nibbattati. *So taŋ maggan* 'ti ādīsu ekacittakkhaṇikassa maggassa āsevanādīni nāma n' atthi, dutiyamaggādayo pana uppādento tam eva maggaŋ *āsevati bhāveti bahulīkarotī* 'ti vuccati. *Saŋyojanā pahīyanti, anusayā byantī-hontī* 'ti yāva arahattamaggā kamena sabbe saŋyojanā pahīyanti, anusayā byantī-honti. Anusayā byantī-hontī 'ti ca puna anuppattiyā vigatā[2] hontī 'ti attho.

Puna ca paran 'ti puna ca aparaŋ kāraṇaŋ. *Vipassanāpubbaṅgamaŋ samathaŋ bhāvetī* 'ti vipassanaŋ pubbaṅgamaŋ purecārikaŋ katvā samathaŋ bhāveti. Paṭhamaŋ vipassanaŋ uppādetvā pacchā samādhiŋ bhāvetī 'ti attho.

Yuganandhaŋ bhāvetī 'ti yuganandhaŋ katvā bhāveti. Ettha ten' eva cittena samāpattiŋ samāpajjitvā ten' eva saṅkhāre sammasituŋ na sakkā; ayam pana yāvatā samāpattiyo samāpajjati tāvatā saṅkhāre sammasati. Yāvatā saṅkhāre sammasati, tāvatā samāpattiyo samāpajjati. Kathaŋ? Paṭhamaŋ jhānaŋ samāpajjati, tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati; saṅkhāre sammasitvā dutiyaŋ jhānaŋ samāpajjati, tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati; saṅkhāre sammasitvā tatiyaŋ jhānaŋ ... pe ... nevasaññā-nāsaññāyatana-samāpattiŋ samāpajjatī. Tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati. Evaŋ samathavipassanaŋ yuganandhaŋ bhāveti nāma.

[93] *Dhammuddhaccaviggahītaŋ mānasaŋ hotī* 'ti ettha mandapaññānaŋ vipassakānaŋ upakkilesavatthuttā vipassanūpakkilesa-saññitesu obhāsādīsu dasasu dhammesu bhantatāvasena uddhaccasahagatacittuppattiyā vikkhepa-saṅkhātaŋ uddhaccaŋ Dhammuddhaccaŋ; tena dhammuddhaccena viggahītaŋ virūpagahītaŋ virodham āpāditaŋ mānasaŋ cittaŋ Dhammuddhaccaviggahītaŋ mānasaŋ hoti; tena vā dhammuddhaccena kāraṇabhūtena tammūlaka-taṇhāmānadiṭṭhuppattiyā viggahītaŋ mānasaŋ hoti. (Dhammuddhaccaviggahītamānasan 'ti vā pāṭho hoti.) *So āvuso samayo* 'ti iminā maggāmaggavavatthānena taŋ dhammuddhaccaŋ paṭibāhitvā puna vipassanāvīthiŋ paṭipannakālaŋ[3] dasseti. *Yaŋ taŋ cittan* 'ti yasmiŋ samaye taŋ vipassanāvīthiŋ okkamitvā pavattaŋ cittaŋ. *Ajjhattam eva santiṭṭhatī*

---

[1] SH, SM *omit.* [2] SH, SM vigatantā. [3] B puna vīthippaṭipannakālaŋ.

'ti vipassanāvīthiŋ paccotaritvā tasmiŋ samaye Gocarajjhatta-saṅkhāte ārammaṇe santiṭṭhati patiṭṭhāti. *Sannisīdatī* 'ti tatth' eva pavattivasena sammā nisīdati. *Ekodi hotī* 'ti ekaggaŋ hoti. *Samādhiyatī* 'ti sammā ādhiyati suṭṭhu ṭhitaŋ hotī 'ti.

Ayaŋ suttanta-vaṇṇanā.*

2. Tassa suttantassa niddesakathāya *tattha jāte dhamme* 'ti tasmiŋ samādhismiŋ jāte cittacetasike dhamme. *Aniccato anupassanaṭṭhenā* 'ti ādinā vipassanāya bhedaŋ dasseti. *Sammādiṭṭhi-maggo* 'ti sammādiṭṭhi-saṅkhāto maggo. Aṭṭhasu maggaṅgesu ekeko 'pi hi Maggo 'ti vuccati. *Āsevatī* 'ti sotāpattimaggavasena. *Bhāvetī* 'ti sakadāgāmimagguppādanena. Bahulīkarotī 'ti anāgāmi-arahatta-magguppādanena.

[94] Imesaŋ tiṇṇaŋ avatthābhede 'pi sati āvajjanādīnaŋ[1] sādhāraṇattā sadisam eva vissajjanaŋ kataŋ.

[95] 3. Ālokasaññā-paṭinissaggānupassanānaŋ antarā peyyāle avikkhepādīni ca jhāna-samāpatti-kasiṇā-nussati-asubhā ca dīghaŋ-assāsādīni ca Ānantarikasamādhiñāṇa-niddese (*Vol. I, pp.* 310-312) niddiṭṭhattā saṅkhittāni. Tattha ca: Avikkhepavasenā 'ti pubbabhāgāvikkhepavasena gahetabbaŋ. Aniccānupassī assāsavasenā 'ti ādike suddhavipassanāvasena vuttacatukke pana taruṇavipassanākāle vipassanāsampayutta-samādhipubbaṅgamā balavavipassanā veditabbā. Vipassanāpubbaṅgamavāre paṭhamaŋ Aniccato 'ti ādinā ārammaṇaŋ aniyametvā vipassanā vuttā, pacchā Rūpaŋ aniccato 'ti ādinā ārammaṇaŋ niyametvā vuttā. *Tattha jātānan* 'ti tassā vipassanāya jātānaŋ cittacetasikānaŋ dhammānaŋ.

[96] 4. *Vossaggārammaṇatā*[1] 'ti ettha vossaggo[2] nibbānaŋ. Nibbānaŋ hi saṅkhatavossaggato pariccāgato Vossaggo 'ti vutto, vipassanā ca taŋsampayuttadhammā ca nibbānaninnatāya ajjhāsayavasena nibbāne patiṭṭhitattā nibbāṇapatiṭṭhā nibbāṇārammaṇā. Patiṭṭhā 'pi hi ālambīyatī 'ti ārammaṇaŋ nāma hoti. Nibbāne patiṭṭhaṭṭhen' eva nibbāṇarammaṇā. Aññattha paḷiyam 'pi hi "Patiṭṭhā ārammaṇan" 'ti vuccati, yath' āha: "Seyyathā 'pi āvuso nalāgāraŋ vā tiṇāgāraŋ vā sukkhaŋ kolāpaŋ terovassikaŋ puratthimāya ce 'pi disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetha aggi otāraŋ,

* *Text pp.* 92-93, *para.* 1=A. iv, 170.

[1] B -bhedena vīsati-āva...

[2] SH Vavassa-.

labhetha aggi ārammaṇan?" 'ti ādi. Tasmā tattha jātānaŋ dhammānaŋ vossaggārammaṇatāya[1] nibbaṇa-patiṭṭhābhāvena hetubhūtena uppādito yo cittassa ekaggatā-saṅkhāto upacārappaṇābhedo avikkhepo, so Samādhī 'ti vipassanāto[2] pacchā uppādito nibbedhabhāgiyo samādhi niddiṭṭho hoti. Tasmā yeva hi, *Iti Paṭhamaŋ vipassanā pacchā samatho* 'ti vuttaŋ.

[97] 5. Yuganandhaniddese yasmā heṭṭhā suttantavaṇṇanāya vutto yuganandhakkamo purimadvayaniddesavasen' eva pākaṭo, maggakkhaṇe yuganandhakkamo pana na pākaṭo, tasmā pubbabhāge anekantikaŋ yuganandhabhāvaŋ avatvā maggakkhaṇe ekantena labbhamāna-yuganandhabhāvanam eva dassento *soḷasahi ākārehī* 'ti ādim āha. Tattha: Ārammaṇaṭṭhenā 'ti ādīsu sattarasasu ākāresu ante uddiṭṭhaŋ yuganandhaŋ mūlapadena ekaṭṭhattā taŋ vippahāya sesānaŋ vasena Soḷasahī 'ti vuttaŋ. *Ārammanaṭṭhenā* 'ti alambanaṭṭhena; ārammaṇavasenā 'ti attho. Evaŋ sesesu 'pi. Gocaraṭṭhenā 'ti ārammaṇaṭṭhe 'pi sati nissayitabbaṭṭhanaṭṭhena. *Pahāṇaṭṭhenā* 'ti pajahanaṭṭhena. *Pariccāgaṭṭhenā* 'ti pahāṇe 'pi sati puna anādiyanena pariccāgaṭṭhena. *Vuṭṭhānaṭṭhenā* 'ti uggamanaṭṭhena. *Vivaṭṭanaṭṭhenā* 'ti uggamane 'pi sati apunarāvaṭṭanena nivattanaṭṭhena. *Santaṭṭhenā* 'ti nibbutaṭṭhena. *Paṇītaṭṭhenā* 'ti nibbutaṭṭhe 'pi sati uttamaṭṭhena atappakaṭṭhena vā. *Vimuttaṭṭhenā* 'ti bandhanāpagataṭṭhena. *Anāsavaṭṭhenā* 'ti bandhanamokkhe 'pi sati ārammaṇaŋ katvā pavattamānāsava-virahitaṭṭhena. *Taraṇaṭṭhenā* 'ti anosīditvā pilavanaṭṭhena atikkamanaṭṭhena vā. *Animittaṭṭhenā* 'ti saṅkhāranimitta-virahitaṭṭhena. *Appaṇihitaṭṭhenā* 'ti paṇidhivirahitaṭṭhena. *Suññataṭṭhenā* 'ti abhinivesa-virahitaṭṭhena. *Ekarasaṭṭhenā* 'ti ekakiccaṭṭhena. *Anativattanaṭṭhenā* 'ti aññamaññaŋ anatikkamanaṭṭhena. *Yuganandhaṭṭhenā* 'ti yugalaṭṭhena.

Uddhaccaŋ pajahato . . . avijjaŋ pajahato 'ti yogino tassa tassa paṭipakkhapahāṇavasena vuttaŋ. *Nirodho* c' ettha nibbāṇam eva.

Aññamaññaŋ nātivattantī 'ti samatho ce vipassanaŋ ativatteyya, līnapakkhikattā samathassa cittaŋ kosajjāya saŋvatteyya. Vipassanā ce samathaŋ ativatteyya, uddhaccapakkhikattā vipassanāya cittaŋ uddhaccāya saŋvatteyya. Tasmā samatho ca vipassanaŋ anativattamāno kosajjapātaŋ[3] na karoti, vipassanā samathaŋ anativattamānā uddhaccapātaŋ na karoti. Samatho samaŋ pavattamāno vipassanaŋ uddhaccapātato rakkhati, vipassanā samaŋ pavattamānās amathaŋ kosajjapātato rakkhati. Evam eva ubho aññamaññaŋ anativatta-

[1] SH, SM vavassa-. [2] SH -nato. [3] SH *v.l.* -jjam āpātaŋ.

nakiccena ekakiccā samā hutvā pavattamānā[1] na aññamaññaŋ anativattamānā atthasiddhikarā[2] honti.[3] Tesaŋ maggakkhaṇe yuganan-ahdttaŋ uṭṭhānagāminī-vipassanākkhaṇe yuganandhattā yeva hoti.

[98] 6. Pahāṇa-pariccāga-vuṭṭhāna-vivaṭṭana-taraṇānaŋ[4] maggakiccavasena vuttattā sakalassa maggakiccassa[5] dassanatthaŋ Uddhaccasahagata-kilesā ca khandhā ca, avijjāsahagata-kilesā ca khandhā ca niddiṭṭhā. Sesānaŋ na tathā-vuttattā paṭipakkha-dhammamatta[6]-dassanavasena uddhaccāvijjā eva niddiṭṭhā. *Vivaṭṭato* 'ti nivattantassa.

[99] 7. *Samādhi* kāmāsavā *vimutto hotī* 'ti samādhissa kāmacchandapaṭipakkhattā vuttaŋ. *Rāgavirāgā* 'ti rāgassa virāgo samatikkamo etissā atthī 'ti rāgavirago; rāgavirāgato 'ti nissakkavacanaŋ vā. Tathā *avijjāvirāgā*. *Cetovimuttī* 'ti maggasampayutto samādhi. *Paññāvimuttī* 'ti maggasampayuttā paññā.

8. *Tarato* 'ti tarantassa. [100] *Sabbapaṇidhīhī* 'ti rāgadosamohapaṇidhīhi sabbapatthanāhi vā. Evaŋ cuddasa ākāre vissajjetvā ekarasaṭṭhañ ca anativattanaṭṭhañ ca avissajjetvā 'va *imehi soḷasahi ākārehī* 'ti āha. Kasmā? Tesaŋ cuddasannaŋ ākārānaŋ ekekassa avasāne, "Ekarasā honti ... yaganandhā honti ... aññamaññaŋ nā-tivattantī 'ti niddiṭṭhattā te dve 'pi ākārā niddiṭṭhā 'va honti. Tasmā Soḷasahī 'ti āha. Yuganandhaṭṭho pana uddese 'pi na bhaṇito yevā 'ti.*

9. *Dhammuddhacca*-vāre: Aniccato manasi karoto obhāso uppajjatī 'ti udayabbayānupassanāyaŋ ṭhitassa tīhi anupassanāhi punappunaŋ saṇkhāre vipassantassa vipassantassa[7] vipassanāñāṇesu paripākagatesu tadaṅgavasena kilesappahāṇena parisuddhacittassa aniccato vā dukkhato vā anattato vā manasi-karaṇakkhaṇe vipassanāñāṇānubhāvena pakatiya 'va obhāso uppajjatī 'ti. Paṭhamaŋ tāva aniccato manasi karoto obhāso kathito. Akusalo vipassako tasmiŋ obhāse uppanne, "Na ca vata me ito pubbe evarūpo obhāso uppannapubbo, addhā maggaŋ patto 'mhi, phalaŋ patto 'mhī," 'ti amaggaŋ yeva maggo 'ti, aphalam eva phalan 'ti gaṇhāti. Tassa amaggaŋ maggo 'ti, aphalaŋ phalan 'ti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā[8] hoti. So

* *This explains the doubt expressed by A. C. Taylor in his footnote on Text, page 97.*

1 B, SH *v.l.*, SM -māne.
2 SH *v.l.* anattha-; B -siddhiŋ.
3 B karonti.
4 B, SH *v.l.*, S.M. -karaṇānaŋ.
5 SH *v.l.* maggassa.
6 SH *v.l.* paṭipakkhamatta-.
7 B *does not repeat.*
8 B okkantā.

attano vipassanāvīthiŋ vissajjetvā vikkhepam āpanno vā obhāsam eva taṇhādiṭṭhimaññanāhi maññamāno vā nisīdati. So panā-yaŋ obhāso kassaci bhikkhuno pallaṅkaṭṭhānamattam eva obhāsento uppajjati, kassaci antogabbhaŋ, kassaci bahigabbham 'pi, kassaci sakalavihāraŋ ... gāvutaŋ ... addhayojanaŋ ... yojanaŋ ... dviyojanaŋ ... pe ... kassaci paṭhavītalato yāva akaniṭṭhabrahmalokā[1] ekālokaŋ kurumāno. Bhagavato pana dasasahassīlokadhātuŋ[2] obhāsento udapādi. Ayaŋ hi obhāso caturaṅgasamannāgate 'pi andhakāre taŋ taŋ ṭhānaŋ obhāsento uppajjati.

[101] *Obhāso dhammo 'ti obhāsaŋ āvajjatī* 'ti ayaŋ obhāso maggadhammo, phaladhammo 'ti vā, taŋ taŋ obhāsaŋ manasi karoti. *Tato vikkhepo uddhaccan* 'ti tato obhāsato dhammo 'ti āvajjanakaraṇato vā yo uppajjati vikkhepo so Uddhaccaŋ nāmā 'ti attho. *Tena uddhaccena viggahitamānaso* 'ti tena evaŋ uppajjamānena uddhaccena virodhitacitto, tena vā uddhaccena kāraṇabhūtena[3] tammūlaka-kilesuppattiyā virodhitacitto vipassako vipassanāvīthiŋ okkamitvā vikkhepaŋ vā tammūlaka-kilesesu vā ṭhitattā *aniccato dukkhato anattato* upaṭṭhānāni *yathābhūtaŋ na-ppajānāti. Tena vuccati Dhammuddhaccaviggahitamānaso* 'ti evaŋ Iti-saddo[4] yojetabbo hoti. *So samayo* 'ti evaŋ assādavasena upakkiliṭṭhacittassa 'pi yogino sace upaparikkhā uppajjati, so evaŋ pajānāti, "Vipassanā nāma saṅkhārārammaṇā, maggaphalāni nibbāṇārammaṇāni, imāni ca cittāni saṅkhārārammaṇāni, tasmā nāyam obhāso maggo, udayabbayānupassanā yeva nibbāṇassa lokiko maggo" 'ti maggāmaggaŋ vavatthapetvā taŋ vikkepaŋ parivajjayitvā udayabbayānupassanāya ṭhatvā sādhukaŋ saṅkhāre aniccato dukkhato anattato vipassati. Evaŋ upaparikkhantassa so samayo hoti. Evaŋ apassanto pana "Maggaphalappatto 'mhī" 'ti adhimāniko hoti.

Yaŋ taŋ cittan 'ti yaŋ taŋ vipassanācittaŋ. *Ajjhattaŋ yevā* 'ti aniccānupassanāya ārammaṇe gocarajjhatte yeva. *Ñāṇaŋ uppajjatī* 'ti tass' eva yogāvacarassa rūpārūpadhamme tūlayantassa tīrayantassa vissaṭṭha-indavajiram iva avihatavegaŋ tikhiṇaŋ sūram ativisadaŋ vipassanāñāṇaŋ uppajjati. *Pīti uppajjatī* 'ti tass' eva tasmiŋ samaye khuddikā pīti, khaṇikā pīti, okkantikā pīti, ubbegā pīti, pharaṇā pītī 'ti ayaŋ pañcavidhā vipassanāsampayuttā pīti sakalasarīraŋ pūrayamānā uppajjati. *Passaddhi uppajjatī* 'ti tass' eva tasmiŋ samaye kāyacittānaŋ n' eva daratho, na gāravatā,[5] na ka-

---

[1] B -lokaŋ. [2] B -sahassa-. [3] B karaṇa-.
[4] *This does not suit the readings in the Text.* [5] B kharatā.

kkhalatā, na akammaññatā, na gelaññatā, na vaṅkatā hoti. Atha kho pan' assa kāyacittāni passaddhāni lahūni mudūni kammaññāni paguṇāni suvisadāni ujukāni yeva honti. So imehi passaddhādīhi anuggahita-kāyacitto tasmiŋ samaye amānusiŋ nāma ratiŋ anubhavati, yaŋ sandhāya vuttaŋ:

Suññāgāraŋ paviṭṭhassa
Santacittassa bhikkhuno
Amānusī ratī hoti
Sammā dhammaŋ vipassato.

Yato yato sammasati
Khandhānaŋ udayabbayaŋ,
Labhati pītipāmojjaŋ
Amataŋ taŋ vijānatan 'ti.
(*Vism.* 636.)

Evam assa imaŋ amānusiŋ ratiŋ sādhayamānā[1] lahutādīhi saha vipassanāsampayuttā kāyacittappassaddhi uppajjati. *Sukhaŋ uppajjatī* 'ti tass' eva tasmiŋ samaye sakalasarīraŋ abhisandayamānaŋ vipassanāsampayuttaŋ sukhaŋ uppajjati. *Adhimokkho uppajjatī* 'ti tass' eva tasmiŋ samaye cittacetasikānaŋ atisayapasādabhūtā vipassanāsampayuttā saddhā uppajjati. *Paggaho uppajjatī* 'ti tass' eva tasmiŋ samaye asithilam anaccāraddhaŋ supaggahītaŋ vipassanāsampayuttaŋ viriyaŋ uppajjati. *Upaṭṭhānaŋ uppajjatī* 'ti tass' eva tasmiŋ samaye supaṭṭhitā suppatiṭṭhitā nikhātā acalā pabbatarājasadisā vipassanāsampayuttā sati uppajjati. So yaŋ yaŋ ṭhānaŋ āvajjati samannāharati manasi karoti paccavekkhati, taŋ taŋ ṭhānam assa okkanditvā[2] pakkhanditvā dibbacakkhuno paraloko viya satiyā upaṭṭhāti. *Upekkhā* 'ti vipassanūpekkhā c' eva āvajjanūpekkhā ca. Tasmiŋ hi samaye sabbasaṅkhāresu majjhattabhūta vipassanūpekkhā 'pi balavatī *uppajjati*, manodvāre āvajjanūpekkhā 'pi. Sā hi 'ssa taŋ taŋ ṭhānaŋ āvajjantassa vissaṭṭha-indavajiram iva pattapuṭe pakkhanta[3]-tattanārāco viya ca sūrā tikhiṇā hutvā vahati; evaŋ hi Visuddhimagge vuttaŋ (*Vism.* 636). Vipassanūpekkhā 'ti c' ettha vipassanāsampayuttā tatramajjhattūpekkhā 'ti ācariyā vadanti.

Vipassanāñāṇe hi gayhamāne Ñāṇaŋ uppajjatī 'ti vipassanāñāṇassa āgatattā punaruttidoso hoti. Tatiyajjhānavaṇṇanāyañ ca, "Saṅkhārūpekkhā-vipassanūpekkhānam 'pi atthato ekībhāvo. Paññā eva hi sā, kiccavasena dvidhā bhinnā" 'ti vuttaŋ (*Vism.* 161). Tasmā vipassanāsampayuttāya tatramajjhattūpekkhāya vuccamānāya pu-

[1] SH *v.l.*, SM samayamānā. [2] SH okkha-. [3] B, SH, SH *v.l.* -nda.

naruttidoso ca na hoti, tatiyajjhānavaṇṇanāya ca sameti. Yasmā ca pañcasu indriyesu ñāṇaŋ, adhimokkho, paggaho, upaṭṭhānan 'ti paññindriya-saddhindriya-viriyindriya-satindriyāni niddiṭṭhāni, samādhindriyaŋ pana aniddiṭṭhaŋ hoti; yuganandhavasenā-pi ca samādhindriyaŋ niddisitabbam eva hoti; tasmā samappavatto samādhi puna samādhāne byāpārappahāṇakaraṇena Upekkhā 'ti vutto 'ti veditabbaŋ.

Nikanti uppajjatī 'ti evaŋ obhāsādipatimaṇḍitāya vipassanāya ālayaŋ kurumānā sukhumā santākārā nikanti uppajjati, yā Kileso 'ti pariggahetum 'pi na sakkā hoti. Yathā ca obhāse evaŋ etesu 'pi aññatarasmiŋ uppanne yogāvacaro, "Na ca vata me ito pubbe evarūpaŋ ñāṇaŋ uppannapubbaŋ, evarūpā pīti ... passaddhi ... sukhaŋ ... adhimokkho ... paggaho ... upaṭṭhānaŋ ... upekkhā ... nikanti uppannapubbā. Addhā maggappatto 'mhi! Phalappatto 'mhī!" 'ti amaggam eva maggo 'ti, aphalam eva phalan 'ti gaṇhāti. Tassa amaggaŋ maggo 'ti, aphalañ ca phalan 'ti gaṇhato vipassanā vīthiukkantā hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaŋ vissajjetvā nikantim eva assādento nisīdati.

Ettha ca obhāsādayo upakkilesavatthutāya Upakkilesā 'ti vuttā, na akusalattī; Nikanti pana upakkileso c' eva, upakkilesavatthu ca. Vatthuvasen' eva c' ete dasa, gāhavasena pana samatiŋsa honti.

Kathaŋ?

"Mama obhāso uppanno" 'ti gaṇhato hi diṭṭhigāho hoti; "Manāpo vata obhāso uppanno!" 'ti gaṇhato mānagāho; obhāsaŋ assādayato taṇhāgāho. Iti obhāse diṭṭhi-māna-taṇhāvasena tayo gāhā, tathā sesesu 'pī 'ti. Evaŋ gāhavasena samatiŋsa upakkilesā honti.

Dukkhato manasi karoto ... anattato manasi karoto 'ti vāresu 'pi iminā 'va nayena attho veditabbo. Ekeka-anupassanāvasena h' ettha ekekassa vipassanūpakkilesuppatti veditabbā, na ekass' eva.

[**102**] 10. Tīsu anupassanāsu evaŋ abhedato vipassanāvasena upakkilese dassetvā puna bhedavasena dassento *Rupaŋ aniccato manasi karoto* 'ti ādim āha. Tattha: *Jarāmaraṇaŋ aniccato upaṭṭhānan* 'ti jarāmaraṇassa aniccato upaṭṭhānaŋ yasmā pubbe vuttānaŋ samatiŋsāya upakkilesānaŋ vasena akusalo abyatto yogāvacaro obhāsādīsu vikampati, obhāsādīsu ekekaŋ, "Etaŋ mama, eso 'ham asmi, eso me attā," 'ti samanupassati tasmā tam atthaŋ dassento

Obhāse c' eva ñāṇe cā

'ti ādigāthādvayam āha.

Tattha: *vikampatī* 'ti obhāsādike ārammaṇe nānākilesavasena vividhā kampati vedhati. *Yehi cittaŋ pavedhatī* 'ti yehi passaddhisukhehi cittaŋ nānākilesavasena nānāpakārena vedhati kampati; tasmā *passaddhiyā sukhe c' eva* yogāvacaro vikampatī 'ti sambandho veditabbo. *Upekkhāvajjanāya c' evā* 'ti upekkhā-saṅkhātāya āvajjanāya c' eva vikampati; āvajjanūpekkhāya c' eva vikampatī 'ti attho. Vissuddhimagge (*Vism.* 637) pana "Upekkhāvajjanāyaŋ cā" 'ti vuttaŋ. *Upekkhāya cā* 'ti heṭṭhā vuttappakārāya upekkhāya ca vikampati, *nikantiyā* ca vikampatī 'ti attho.

Ettha ca dvinnaŋ upekkhānaŋ niddiṭṭhattā heṭṭhā "Upekkhā uppajjatī" 'ti vuttaṭṭhāne ca ubhayathā attho vutto. Aniccānupassanādīsu ca ekekissā yeva āvajjanūpekkhāya sabbhāvato ekekā yeva anupassanā, "Aniccaŋ aniccaŋ Dukkhaŋ dukkhaŋ Anattā anattā," 'ti punappunaŋ bhāvīyatī 'ti vuttaŋ hoti. Yasmā pana kusalo paṇḍito byatto buddhisampanno yogāvacaro obhāsādīsu uppannesu, "Ayaŋ kho me obhāso uppanno, so kho panā-yaŋ anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammo 'ti," iti vā naŋ paññāya paricchindati upaparikkhati; athavā pan' assa evaŋ hoti: "Sace obhāso attā bhaveyya, attā 'ti gahetuŋ vaṭṭeyya; anattā 'va panā-yaŋ attā 'ti gahito; tasmā-yaŋ avasavattanaṭṭhena anattā 'ti passanto diṭṭhiŋ ugghāṭeti; sace obhāso nicco bhaveyya nicco 'ti gahetuŋ vaṭṭeyya, anicco 'va panā-yaŋ nicco 'ti gahito; tasmā-yaŋ hutvā abhāvaṭṭhena anicco 'ti passanto mānaŋ samugghāṭeti; sace obhāso sukho bhaveyya, sukho 'ti gahetuŋ vaṭṭeyya, dukkho 'va panā-yaŋ sukho 'ti gahito; tasmā-yaŋ uppādavayapaṭipīḷanaṭṭhena[1] Dukkho" 'ti passanto nikantiŋ pariyādiyati. Yathā ca obhāse evaŋ sesesu 'pi; evaŋ upaparikkhitvā obhāsaŋ "N' etaŋ mama, n' eso 'ham asmi, na me 'so attā" 'ti samanupassati; ñāṇaŋ . . . pe . . . nikantiŋ "N' etaŋ . . .[2] . . . attā" 'ti samanupassati; evaŋ samanupassanto obhāsādīsu na kampati, na vedhati; tasmā tam atthaŋ dassento *Imāni dasa ṭhānānī* 'ti gātham āha.

Tattha: Dasa ṭhānānī 'ti obhāsādīni. *Paññā yassa paricitā* 'ti yassa upakkilesavimuttāya paññāya paricitā 'ti punappunaŋ phuṭṭhāni paribhāvitāni. *Dhammuddhaccakusalo hotī* 'ti so paññāya paricita-dasaṭhāno yogāvacaro pubbe vuttappakārassa dhammuddhaccassa yathāsabhāvapaṭivedhanena cheko hoti. *Na ca sammohaŋ gacchatī* 'ti dhammuddhaccakusalattā yeva taṇhāmānadiṭṭhugghāṭavasena[3] sammohañ ca na gacchati.

---

[1] B uppādavayehi pīḷa-. [2] *All sources repeat.* [3] B -diṭṭhuppāda-.

Idāni pubbe vuttam eva vidhiŋ aparena pariyāyena vibhāvetvā dassento Vikkhipati c' eva kilissati cā 'ti ādi gātham āha. Tattha: mandapañño yogāvacaro obhāsādīsu vikkhepañ ca avasesakilesuppattiñ ca pāpuṇāti. Majjhimapañño vikkhepam eva pāpuṇāti, nāvasesakilesuppattiŋ. So adhimāniko hoti. Tikkhapañño vikkhepaŋ pāpuṇitvā 'pi taŋ adhimānaŋ pahāya vipassanaŋ ārabhati. Atitikkhapañño na ca vikkhepaŋ pāpuṇāti na cā-vasesakilesuppattiŋ. *Vikkhipati c' evā* 'ti tesu mandapañño dhammuddhacca-saṅkhātaŋ vikkhepañ c' eva pāpuṇāti.[1] *Kilissati cā* 'ti taṇhā-māna-diṭṭhikilesehi kilesīyati, upatāpīyati,[2] vibādhīyatī 'ti attho. *Cavati cittabhāvanā* 'ti tassa mandapaññassa vipassanā-cittabhāvanā kilesesu yeva ṭhānato paṭipakkhāvihatattā cavati, paripatatī 'ti attho.

[103] *Vikkhipati na*[3] *kilissatī* 'ti majjhimapañño vikkhepena vikkhipati, kilesehi na kilissati. *Bhāvanā parihāyatī* 'ti tassa majjhimapaññassa adhimānikattā vipassanārambhābhāvena vipassanā parihāyati, na-ppavattatī 'ti attho. *Vikkhipati na kilissatī* 'ti tikkhapañño 'pi vikkhepena vikkhipati, kilesehi na kilissati. *Bhāvanā na parihāyatī* 'ti tassa tikkhapaññassa sante 'pi vikkhepe taŋ adhimānavikkhepaŋ pahāya vipassanārambhasabbhāvena vipassanābhāvanā na parihāyati, pavattatī 'ti attho. *Na ca vikkhipate cittaŋ na kilissatī* 'ti atitikkhapaññassa cittaŋ na vikkhepena vikkhipati, na ca kilesehi kilissati. *Na cavati cittabhāvanā* 'ti tassa vipassanācittabhāvanā na cavati, vikkhepakilesābhāvena yathāṭhāne tiṭṭhatī 'ti attho.

Imehi catūhi ṭhānehī 'ti ādīsu idāni vuttehi imehi catūhi ṭhānehi hetubhūtehi karaṇabhūtehi vā obhāsādike *dasa* ṭhāne cittassa saṅkhepena vikkhepena ca *viggahitaŋ* mānasaŋ vikkhepakilesuppattivirahito catuttho kusalo mahāpañño yogāvacaro mandapaññādīnaŋ tiṇṇaŋ yogāvacarānaŋ mānasaŋ evaŋ ca evaŋ ca hotī 'ti nānappakārato *jānātī* 'ti sambandhato atthavaṇṇanā veditabbā. *Saṅkhepo* 'ti cittavikkhepassa c' eva kilesānañ ca uppattivasena cittassa līnabhāvo veditabbo. *Vikkhepo* 'ti

"Vikkhipati, na kilissatī"

'ti dvīsu ṭhānesu vuttavikkhepavasena cittassa uddhatabhāvo veditabbo 'ti.

Yuganandhakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH, SM pāpuṇīyati.

[2] SM upatāpiya; SH *omits*.

[3] na *not in Text*.

[SACCAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[104] 1. Idāni yuganandhaguṇassa ariyamaggassa vasena saccaṭṭhaŋ saccapaṭivedhavisesaŋ saccalakkhaṇāni vidhānañ ca dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya Saccakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva *tathānī* 'ti yathāsabhāvavasena tacchāni; yathāsabhāvabhūtān' eva hi dhammajātāni saccaṭṭhena saccāni. Saccaṭṭho Paṭhamañāṇa-niddesavaṇṇanāyaŋ vutto. *Avitathānī* 'ti vuttasabhāve vipariyāyavirahitānī; na hi saccāni asaccāni nāma honti. *Anaññathānī* 'ti aññasabhāvavirahitāni; na asaccāni saccāni nāma honti. *Idaŋ dukkhan 'ti bhikkhave tatham etan* 'ti: bhikkhave! Idaŋ dukkhan 'ti yaŋ vuccati etaŋ yathāsabhāvattā tathaŋ; dukkham eva hi dukkhaŋ. Vuttasabhāve vipariyāyābhāvato avitathaŋ; na hi dukkhaŋ adukkhaŋ nāma hoti. Aññasabhāvavirahitattā anaññathaŋ; na hi dukkhaŋ samudayādisabhāvaŋ hoti. Samudayādīsu 'pi es' eva nayo.

2. *Tathaṭṭhenā* 'ti yathāsabhāvaṭṭhena. *Pīḷanaṭṭhā*-dayo Ñāṇakathāyaŋ (*Text I*, p. 118) vuttaṭṭhā yeva.

[105] 3. *Ekapaṭivedhānī* 'ti ekena maggañāṇena paṭivedho, ekato vā paṭivedho, etesan 'ti ekapaṭivedhāni. *Anattaṭṭhenā* 'ti catunnaŋ saccānaŋ attavirahitattā anattaṭṭhena; vuttaŋ h' etaŋ Visuddhimagge: "Paramatthato hi sabbān' eva saccāni vedaka-kārakanibbuta-gamakābhāvato suññānī 'ti veditabbāni. Ten' etaŋ vuccati:

"Dukkham eva hi, na koci dukkhito,
Kārako na, kiriyā ca vijjati.
Atthi nibbuti, na nibbuto pumā,
Maggam atthi, gamako na vijjatī 'ti.

Dhuva-sukha-sukha-ttasuññaŋ
Purimadvayam attasuññam amatapadaŋ,
Dhuva-sukha-attavirahito
Maggo iti suññatā tesū 'ti." (*Vism.* 512-3.)

Athavā: *Saccaṭṭhenā* 'ti avisaŋvādakaṭṭhena. *Paṭivedhaṭṭhenā* 'ti maggakkhaṇe paṭivijjhitabbaṭṭhena. *Ekasaṅgahītānī* 'ti tathaṭṭhādinā ekeken' eva atthena saṅgahītāni, ekagaṇanaŋ gatānī 'ti attho. *Yaŋ ekasaṅgahītaŋ taŋ ekattan* 'ti yasmā ekena saṅgahītaŋ tasmā ekattan 'ti attho. Saccānaŋ bahutte 'pi ekattam apekkhitvā ekavacanaŋ kataŋ. *Ekattaŋ ekena ñāṇena paṭivijjhatī* 'ti pubbabhāge catunnaŋ saccānaŋ nānattekattaŋ svāvatthitaŋ vavatthapetvā ṭhito

maggakkhaṇe ekena maggañāṇena tathaṭṭhādikaŋ[1] ekattaŋ paṭivijjhati.

Kathaŋ ?

Nirodhasaccassa tathaṭṭhādike ekatte paṭividdhe sesasaccānam 'pi tathaṭṭhādikaŋ ekattaŋ paṭividdham eva hoti. Yathā pubbabhāge pañcannaŋ khandhānaŋ nānattekattaŋ svāvatthitaŋ vavatthāpetvā ṭhitassa maggavuṭṭhānakāle aniccato vā, dukkhato vā, anattato vā vuṭṭhahantassa ekasmim 'pi khandhe aniccādito diṭṭhe sesakhandhā 'pi aniccādito diṭṭhā 'va honti, evam idam 'pi daṭṭhabbaŋ.

Dukkhassa dukkhaṭṭho tathaṭṭho 'ti dukkhasaccassa pīḷanaṭṭhādiko catubbidho attho sabhāvaṭṭhena tathaṭṭho. Sesasaccesu 'pi es' eva nayo. So yeva catubbidho attho attābhāvato *anattaṭṭho*, vuttasabhāvena[2] avisaŋvādakato *saccaṭṭho*, [106] maggakkhaṇe paṭivijjhitabbato paṭivedhaṭṭho 'ti vutto 'ti veditabbaŋ.

4. Yaŋ aniccan 'ti ādi sāmaññalakkhaṇapubbaŋ katvā dassitaŋ. Tattha: *Yaŋ aniccaŋ taŋ dukkhaŋ*, yaŋ dukkhaŋ taŋ aniccan 'ti dukkha-samudaya-maggā gahitā, tāni hi tīṇi saccāni aniccāni c' eva aniccattā dukkhāni ca. *Yaŋ aniccaŋ ca dukkhañ ca taŋ anattā* 'ti tāni yeva tīṇi gahitāni. *Yaŋ aniccaŋ ca dukkhañ ca anattā cā* 'ti tehi tīhi saha nirodhasaccañ ca saṅgahitaŋ. Cattāri 'pi hi anattāni yeva. *Taŋ tathan* 'ti taŋ saccacatukkaŋ sabhāvabhūtaŋ. *Taŋ saccan* 'ti tad eva saccacatukkaŋ yathāsabhāve avisaŋvādakaŋ.

Navah' ākārehī 'ti ādīsu, "Sabbaŋ bhikkhave abhiññeyyan" 'ti vacanato *abhiññaṭṭhena* dukkhassa pariññaṭṭhe, samudayassa pahānaṭṭhe, maggassa bhāvanaṭṭhe, nirodhassa sacchikiriyaṭṭhe āveṇike 'pi, idha catūsu 'pi saccesu ñātapariññāsabbhāvato[3] *pariññaṭṭhena* catusaccadassanena, pahānasabbhāvato *pahānaṭṭhena*, catusaccabhāvanāsabbhāvato *bhāvanaṭṭhena*, catunnaŋ saccānaŋ sacchikiriyāsabbhāvato *sacchikiriyaṭṭhenā* 'ti niddiṭṭhan 'ti veditabbaŋ.

5. *Navah' ākārehi tathaṭṭhenā* 'ti ādīsu paṭhamaŋ vuttanayen' eva yojanā kātabbā.

[107] 6. Dvādasahi ākārehī 'ti ādīsu tathaṭṭhādayo Ñāṇakaṭhāyaŋ vuttaṭṭhā. Etesaŋ niddese 'pi vuttanayen' eva yojanā veditabbā. (*Vol. I*, p. 102.)

[108] *Saccānaŋ kati lakkhaṇānī* 'ti ādīsu upari vattabbāni cha lakkhaṇāni saṅkhatāsaṅkhatavasena dvidhā bhinditvā *dve lakkhaṇānī*

---

[1] SH, SM -ditattaŋ. [2] SH, SM -ve. [3] B suññatāpariññā-.

'ti āha. Tattha *saṅkhatalakkhaṇañ ca asaṅkhatalakkhaṇañ cā* 'ti: "Tīṇi 'māni bhikkhave saṅkhatassa saṅkhatalakkhaṇāni—uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaŋ paññāyati; tīṇi 'māni bhikkhave asaṅkhatassa asaṅkhatalakkhaṇāni—na uppādo paññāyati, na vayo ... na ṭhitassa ... paññāyatī" 'ti evaŋ vuttaŋ saṅkhatassa Saṅkhatam iti lakkhaṇañ ca, asaṅkhatassa Asaṅkhatam iti lakkhaṇañ ca. [a]Saṅkhataŋ pana na lakkhaṇaŋ,[b] lakkhaṇaŋ na saṅkhataŋ, na ca saṅkhataŋ vinā lakkhaṇaŋ paññāpetuŋ sakkā, nā-pi lakkhaṇaŋ vinā saṅkhataŋ. Lakkhaṇena pana saṅkhataŋ pākaṭaŋ hoti.

Puna tad eva lakkhaṇadvayaŋ vitthārato dassento *Cha lakkhaṇānī* 'ti ādim[1] āha. *Saṅkhatānaŋ saccānan* 'ti dukkha-samudaya-magga-saccānaŋ; tāni hi paccayehi saṅgamma katattā saṅkhatāni. *Uppādo* 'ti jāti. *Paññāyatī* 'ti jānīyati. *Vayo* 'ti bhaṅgo. *Ṭhitānaŋ aññathattan* 'ti ṭhitippattānaŋ aññathābhāvo jarā. Tiṇṇaŋ saṅkhatasaccānaŋ nipphannattā *uppāda-vaya-ññathattaŋ* vuttaŋ. Tesaŋ yeva pana uppādassa, jarāya, bhaṅgassa ca anipphannattā uppāda-vaya-ññathattaŋ na vattabbaŋ. Saṅkhatanissitattā uppāda-vaya-ññathattaŋ na paññāyatī 'ti na vattabbaŋ. Saṅkhatavikārattā pana saṅkhatan 'ti vattabbaŋ. "Dukkha-samudayānaŋ uppāda-jarā-bhangā saccapariyāpannā, maggasaccassa uppāda-jarā-bhaṅgā na saccapariyāpannā" 'ti vadanti.

Tattha: "Saṅkhatānaŋ uppādakkhaṇe saṅkhatā 'pi, uppādalakkhaṇam 'pi, kāla-saṅkhāto tassa khaṇo 'pi paññāyati; uppāde vītivatte saṅkhatā 'pi, jarālakkhaṇam 'pi, kāla-saṅkhāto tassa khaṇo 'pi paññāyati; bhaṅgakkhaṇe[2] saṅkhatā 'pi, jarā 'pi, bhaṇgalakkhaṇam 'pi, kāla-saṅkhāto tassa khaṇo 'pi paññāyatī" 'ti Khandhakavaggaṭṭhakathāyaŋ vuttaŋ.

Asaṅkhatassa saccassā 'ti nirodhasaccassa; taŋ hi paccayehi samāgamma akatattā sayam eva nipphannan 'ti asaṅkhataŋ. *Ṭhitassā* 'ti niccattā ṭhitassa, na ṭhānappattattā. Puna tad eva lakkhaṇadvayaŋ vitthārato dassento *dvādasa lakkhaṇānī* 'ti āha.

8. *Catunnaŋ saccānaŋ kati kusalā?* 'ti ādīsu [109] *abyākatan* 'ti vipākābyākataŋ, kiriyābyākataŋ, rūpābyākataŋ, nibbāṇābyākatan 'ti catūsu abyākatesu nibbāṇābyākataŋ; cattāri 'pi hi kusalākusalalakkhaṇena na byākatattā Abyākatāni. *Siyā kusalan* 'ti kāmāvacara-

---

[a to b] B Asaṅkhataŋ pana lakkhaṇaŋ na saṅkhataŋ.

[1] *Not in* SH, SM. [2] SH *v.l.* -kkhaṇaŋ.

rūpāvacara-arūpāvacarakusalānaŋ vasena kusalam 'pi bhāveyya. *Siyā akusalan* 'ti taṇhaŋ[1] ṭhapetvā sesākusalavasena.[2] *Siyā abyākatan* 'ti kāmāvacara-rūpāvacara-arūpāvacara-vipāka-kiriyānaŋ rūpānañ ca vasena. *Siyā tīṇi saccānī* 'ti ādīsu: *saṅgahitānī* 'ti gaṇitāni.[3] *Vatthuvasenā* 'ti akusala-kusalā-byākata-dukkha-samudaya-nirodha-magga-saṅkhātavatthuvasena.

Yaŋ dukkhasaccaŋ akusalan 'ti ṭhapetvā taṇhaŋ avasesaŋ akusalaŋ. *Akusalaṭṭhena dve saccāni ekasaccena saṅgahītāni* 'ti imāni dve dukkha-samudayasaccāni akusalaṭṭhena ekasaccena saṅgahītāni. Akusalasaccaŋ nāma hotī 'ti attho. *Ekasaccaŋ dvīhi saccehi saṅgahītan* 'ti ekaŋ akusalasaccaŋ dvīhi dukkha-samudayasaccehi saṅgahītaŋ. *Yaŋ dukkhasaccaŋ kusalan* 'ti tebhūmakaŋ kusalaŋ. Imāni dve dukkha-maggasaccāni kusalaṭṭhena ekasaccena saṅgahītāni. Kusalasaccaŋ nāma hotī 'ti.[4] Ekaŋ[5] kusalasaccaŋ dvīhi dukkha-maggasaccehi saṅgahītaŋ. *Yaŋ dukkhasaccaŋ abyākatan* 'ti tebhūmakavipāka-kiriyā, rūpañ ca. Imāni dve dukkha-nirodhasaccāni abyākataṭṭhena ekasaccena saṅgahītāni. Ekaŋ abyākatasaccaŋ dvīhi dukkha-nirodhasaccehi saṅgahītaŋ. *Tīṇi saccāni ekasaccena saṅgahītānī* 'ti samudaya-magga-nirodhasaccāni ekena akusala-kusala-abyākatabhūtena dukkhasaccena saṅgahitāni. *Ekaŋ saccaŋ tīhi saccehi saṅgahītan* 'ti ekaŋ dukkhasaccaŋ visuŋ akusala-kusala-abyākatabhūtehi samudaya-magga-nirodhasaccehi saṅgahītaŋ. (Keci pana dukkha-samudayasaccāni akusalaṭṭhena samudayasaccena saṅgahītāni; dukkha-maggasaccāni kusalaṭṭhena maggasaccena saṅgahītani, na dassanaṭṭhena; dukkha-nirodhasaccānī abyākataṭṭhena nirodhasaccena saṅgahītāni, na asaṅkhataṭṭhenā[6] 'ti vaṇṇayanti.)

9. Puna aññassa suttantassa atthavasena saccapaṭivedhaŋ niddisitukāmo "Pubbe me bhikkhave" 'ti ādikaŋ suttantaŋ āharitvā dassesi. Tattha: *Pubbe me bhikkhave sambodhā* 'ti bhikkhave! Mama sambodhito sabbaññutañāṇato pubbe. *Anabhisambuddhassā* 'ti sabbadhamme appaṭividdhasa. *Bodhisattass' eva sato* 'ti bodhisattabhūtass' eva. *Etad ahosī* 'ti bodhipallaṅke nisinnassa etaŋ parivitakkitaŋ ahosi. *Assādo* 'ti assādīyatī 'ti assādo. *Ādīnavo* 'ti doso. *Nissaraṇan* 'ti apagamanaŋ. *Sukhan* 'ti sukhayatī 'ti sukhaŋ; yass' uppajjati taŋ sukhitaŋ karotī 'ti attho. *Somanassan* 'ti pītisomanassayogato sobhanaŋ mano assā 'ti sumano. Sumanassa bhāvo

---

[1] Taṇhaŋ *only in* SM.
[2] SH *v.l.* avasesaŋ akusalaŋ.
[3] B gaṇhitāni.
[4] 'ti *only in* B.
[5] B Evaŋ.
[6] SM, SH *v.l.* saṅkha-.

somanassaŋ. Sukham eva pītiyogato visesitaŋ. *Aniccan* 'ti addhuvaŋ. *Dukkhan* 'ti dukkhavatthuttā saṅkhāradukkhattā ca dukkhaŋ. *Vipariṇāmadhamman* 'ti avasī hutvā jarābhaṅgavasena parivattanapakatikaŋ. Etena anattabhāvo vutto hoti. *Chandarāgavinayo* 'ti chanda-saṅkhātassa rāgassa saŋvaraṇaŋ, na vaṇṇarāgassa. *Chandarāgappahāṇan* 'ti tass' eva chandarāgassa pajahanaŋ.

10. Yāva kīvañ cā 'ti ādīsu *yāva imesaŋ pañcannaŋ upādānakkhandhānaŋ* ... pe ... [110] *yathābhūtaŋ nābbhaññāsiŋ* na adhikena ñāṇena paṭivijjhiŋ, tāva *anuttaraŋ sammāsambodhiŋ*, anuttaraŋ sabbaññubhāvaŋ, *abhisambuddho* abhisametāvī arahan 'ti n' evā-haŋ *paccaññāsiŋ*, n' eva paṭiññaŋ akāsin 'ti sambandhato attho. *Kīvañ cā* 'ti nipātamattaŋ. *Yato* 'ti yasmā yadā vā. *Athā* 'ti anantaraŋ. *Ñāṇañ ca pana me dassanaŋ udapādī* 'ti dassanakiccakaraṇena dassanasaṅkhātaŋ paccavekkhaṇañāṇañ ca me uppajji. *Akuppā* 'ti kopetuŋ cāletuŋ asakkuṇeyyā. *Vimuttī* 'ti arahattaphalavimutti. Etāya eva phalapaccavekkhaṇāya magganibbāṇapaccavekkhaṇā 'pi vuttā 'va hoti. *Ayam antimā jātī* 'ti ayaŋ pacchimā khandhappavatti. *N' atthi dāni punabbhavo* 'ti idāni puna uppatti n' atthi. Etena pahīṇakilesapaccavekkhaṇā vuttā. Arahato hi avasiṭṭhakilesa-paccavekkhaṇā na hoti.

11. Saccapaṭivedhañāṇa-yojanākkame ca: *ayaŋ rūpassa assādo 'ti pahāṇapaṭivedho* 'ti pubbabhāge[1] ayaŋ taṇhāsampayutto rūpassa assādo 'ti ñatvā maggakkhaṇe samudayappahāṇa-saṅkhāto samudayasaccapaṭivedho. *Samudayasaccan* 'ti samudayasaccapaṭivedhañāṇaŋ; ariyasaccārammaṇañāṇam 'pi hi "Ye keci kusalā dhammā sabbe te catūsu ariyasaccesu saṅgahaŋ gacchantī" 'ti ādīsu viya Saccan 'ti vuccanti. *Ayaŋ rūpassa ādīnavo 'ti pariññāpaṭivedho* 'ti pubbabhāge ayaŋ rūpassa ādīnavo 'ti ñatvā maggakkhaṇe dukkhapariññā-saṇkhāto dukkhasaccapaṭivedho. *Dukkhasaccan* 'ti dukkhasaccapaṭivedhañāṇaŋ. *Idaŋ rūpassa nissaraṇan 'ti sacchikiriyāpaṭivedho* 'ti pubbabhāge idaŋ rūpassa nissaraṇan 'ti ñatvā maggakkhaṇe nirodhasacchikiriyā-saṅkhāto nirodhasaccapaṭivedho. *Nirodhasaccan* 'ti nirodhasaccārammaṇaŋ nirodhasaccapaṭivedhañāṇaŋ. *Yā imesu tīsu ṭhānesū* 'ti imesu yathāvuttesu tīsu samudaya-dukkha-nirodhesu. Paṭivedhavasena pavattā yā *diṭṭhi*, yo *saṅkappo* 'ti yojanā. *Bhāvanāpaṭivedho* 'ti ayaŋ maggabhāvanā-saṅkhāto maggasaccapaṭivedho. *Maggasaccan* 'ti maggasaccapaṭivedhañāṇaŋ.

---

[1] *Not in B.*

12. Puna aparena pariyāyena saccāni ca saccapaṭivedhañ ca dassento *Saccan 'ti katih' ākārehi saccan?* 'ti ādim āha. Tattha yasmā sabbe 'pi sabbaññū bodhisattā bodhipallaṅke nisinnā jarāmaraṇādikassa dukkhasaccassa jāti-ādikaŋ samudayasaccaŋ "Kin nu kho?" 'ti esanti; tathā esantā ca "Jarāmaraṇādikassa dukkhasaccassa jāti-ādikaŋ samudayasaccaŋ paccayo" 'ti vavatthapento pariganhanti; tasmā sā ca esanā, so ca pariggaho, saccānaŋ esanattā pariggahattā ca Saccan 'ti katvā [111-112] *esanaṭṭhena pariggahaṭṭhenā* 'ti vuttaŋ. Ayañ ca vidhi paccekabuddhānam 'pi paccayapariggahe labbhati yeva. Sāvakānam pana anussavavasena paccayapariggāho labbhati. *Paṭivedhaṭṭhenā* 'ti pubbabhāge tathā esitānaŋ pariggahitānañ ca maggakkhaṇe ekapaṭivedhaṭṭhena.

Kinnidānan 'ti ādīsu nidānādīni sabbāni kāraṇavevacanāni. Kāraṇaŋ hi yasmā phalaŋ nideti, "Handa! naŋ gaṇhathā" 'ti appeti viya, tasmā Nidānan 'ti vuccati. Yasmā phalaŋ tato samudeti jāyati pabhavati, tasmā Samudayo, Jāti, Pabhavo 'ti vuccati. Ayam pan' ettha attho: Kiŋ nidānaŋ etassā 'ti *Kinnidānaŋ*. Ko samudayo etassā 'ti *kiŋsamudayaŋ*. Kā jāti etassā 'ti *kiŋjātikaŋ*. Ko pabhavo etassā 'ti *kimpabhavaŋ*. Yasmā pana tassa jāti yathāvuttena atthena nidānañ c' eva samudayo ca pabhavo ca, tasmā Jāti, Nidānan 'ti ādim āha. *Jarāmaraṇan* 'ti dukkhasaccaŋ. *Jarāmaraṇasamudayan* 'ti tassa paccayaŋ samudayasaccaŋ. *Jarāmaraṇanirodhan* 'ti nirodhasaccaŋ. *Jarāmaraṇanirodhagāminī-paṭipadan* 'ti maggasaccaŋ.

Iminā 'va nayena sabbapadesu attho veditabbo 'ti.

[113] 13. *Nirodhapajānanā* 'ti ārammaṇakaraṇena nirodhassa pajānanā. *Jāti siyā dukkhasaccaŋ siyā samudayasaccan* 'ti bhavapaccayā paññāyanaṭṭhena dukkhasaccaŋ jarāmaraṇassa paccayaṭṭhena samudayasaccaŋ. Esa nayo sesesu 'pi. [114] *Avijjā siyā dukkhasaccan* 'ti pana āsavasamudayā avijjāsamudayo samudayaṭṭhenā[1] 'ti.

Saccakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[BOJJHAṄGAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[115] Idāni saccapaṭivedhasiddhaŋ bojjhaṅgavisesaŋ dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya Bojjhaṅgakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva *bojjhaṅgā* 'ti bodhiyā, bodhissa vā,

[1] B avijjāsamu-.

aṅgā 'ti Bojjhaṅgānī 'ti vuttaŋ hoti. Yāya hi ayaŋ dhammasāmaggiyāya lokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhacca-patiṭṭhānāyūhana-kāmasukha-ttakilamathānuyoga-ucchedasassatābhinivesādīnaŋ anekesaŋ upaddavānaŋ paṭipakkhabhūtāya sati-dhammavicaya-viriya-pīti-passaddhi-samādhi-upekkhāsaṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatī 'ti katvā Bodhī 'ti vuccati; bujjhati kilesasantānaniddāya vuṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati; nibbāṇam eva vā sacchikarotī 'ti vuttaŋ hoti; (yath' āha: "Satta bojjhaṅge bhāvetvā anuttaraŋ sammāsambodhiŋ abhisambuddho" 'ti) tasmā dhammasāmaggi-saṅkhātāya bodhiyā aṅgā 'ti Bojjhaṅgā; Jhanaṅga-Maggaṅgādayo viya. Yo 'p' esa yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatī 'ti katvā ariyasāvako Bodhī 'ti vuccati, tassa bodhissa aṅgā 'ti 'pi Bojjhaṅgā; Senaṅga-Rathaṅgādayo viya. Ten' āhu Aṭṭhakathācariyā: "Bujjhanakassa puggalassa aṅgāni Bojjhaṅgā" 'ti. *Satisambojjhaṅga*-dīnaŋ attho Abhiññeyyaniddese vutto.

Bojjhaṅgatthaniddese: *Bodhāya saŋvattatī* 'ti bujjhanatthāya saŋvattati.

Kassa bujjhanatthāya?

Maggaphalehi nibbāṇassa paccavekkhaṇāya katakiccassa bujjhanatthāya, maggena vā kilesaniddāto pabujjhanatthāya, phalena pabuddhabhāvatthāyā 'ti 'pi vuttaŋ hoti. Balavavipassanāya 'pi bojjhaṅgā bodhāya saŋvattanti. Tasmā ayaŋ vipassanā-maggaphala-bojjhaṅgānaŋ sādhāraṇattho. Tīsu 'pi hi ṭhānesu te te bodhāya nibbāṇapaṭivedhāya saŋvattanti. Etena bodhiyā aṅgā 'ti Bojjhaṅgā 'ti vuttaŋ hoti. *Bujjhantī 'ti bojjhaṅgā* 'ti ādīhi pañcahi catukkehi vuttānaŋ bojjhaṅgānaŋ uppattiṭṭhānaŋ Abhiññeyyaniddese vuttaŋ. Api ca, Bujjhantī 'ti bojjhaṅgānaŋ sakiccakaraṇe samatthabhāvadassanatthaŋ kattuniddeso; *Bujjhanaṭṭhenā* 'ti sakiccakaraṇasamatthatte 'pi sati kattuno abhāvadassanatthaŋ bhāvaniddeso; *bodhentī* 'ti bojjhaṅgabhāvanāya bujjhantānaŋ yogīnaŋ payojakattā bojjhaṅgānaŋ hetu-kattuniddeso. *Bodhanaṭṭhenā* 'ti paṭhamaŋ vuttanayen' eva payojaka-hetu-kattuno bhāvaniddeso. Etehi 'pi bodhiyā aṅgā 'ti Bojjhaṅgā 'ti vuttaŋ hoti.

Bodhipakkhiyaṭṭhenā 'ti: Bujjhanaṭṭhena Bodho 'ti laddhanāmassa yogissa pakkhe bhavattā. Ayam etesaŋ yogino upakārattaniddeso. Etehi bodhissa aṅgā 'ti Bojjhaṅgā 'ti vuttaŋ hoti. Buddhilabhanaṭṭhenā 'ti ādike chakke *buddhilabhanaṭṭhenā* 'ti yogāvacarena buddhiyā pāpuṇanaṭṭhena. *Ropanaṭṭhenā* 'ti sattānaŋ patiṭṭhāpana-

ṭṭhena. *Pāpuṇanaṭṭhenā*[1] 'ti patiṭṭhāpitāya niṭṭhāpanaṭṭhena. Ime vipassanābojjhaṅgā, Pati, Abhi, Saŋ iti tīhi upasaggehi visesitā Magga-phalabojjhaṅgā 'ti vadanti. Sabbesam 'pi dhammavohārena niddiṭṭhānaŋ bojjhaṅgānaŋ Bodhiya aṅgā 'ti Bojjhaṅgā 'ti vuttaŋ hotī 'ti veditabbaŋ.

2. Mūlaṭṭhenā 'ti ādike mūlamūlake dasake *mūlaṭṭhenā* 'ti vipassanādīsu purimā purimā bojjhaṅgā pacchimānaŋ pacchimānaŋ bojjhaṅgānañ ca sahajātadhammānañ ca aññamaññañ ca mūlaṭṭhena. *Mūlacariyaṭṭhenā* 'ti mūlaŋ hutvā cariyā, pavatti Mūlacariyā. Tena mūlacariyaṭṭhena. Mūlaŋ hutvā pavattanaṭṭhenā 'ti attho. *Mūlapariggahaṭṭhenā* 'ti te eva bojjhaṅgā ādito ppabhuti uppādanatthāya parigayhamānattā pariggahā. Mūlāni yeva pariäggahā Mūlapariggahā. Tena mūlapariggahaṭṭhena. Te eva aññamaññaŋ parivāravasena parivāraṭṭhena. [116] Bhāvanāpāripūrivasena *paripūraṇaṭṭhena*. Niṭṭhaŋ pāpuṇanavasena *paripākaṭṭhena*. Te eva mūlāni ca chabbidhā pabhedabhinnattā[2] paṭisambhidā cā 'ti mūlapaṭisambhidā. Tena *mūlapaṭisambhidaṭṭhena*. *Mūlapaṭisambhidā-pāpaṇaṭṭhenā* 'ti bojjhaṅgabhāvanānuyuttassa yogino tammūlapaṭisambhidaŋ pāpaṇaṭṭhena. Tass' eva yogino tassā mūlapaṭisambhidāya *vasībhāvaṭṭhena*. Sesesu 'pi īdisesu puggalavohāresu bodhissa aṅgā 'ti bojjhaṅgā 'ti vuttaŋ hotī 'ti veditabbaŋ. *Mūlapaṭisambhidāya vasībhāvappattānam 'pī* 'ti īdisesu 'pi niṭṭhāvacanesu phalabojjhaṅgā[3] 'ti veditabbaŋ. (Vasībhāvappattānan 'ti 'pi pāṭho.)

Mūlamūlakadasakaŋ Niṭṭhitaŋ.

Sesesu 'pi hetumūlakādīsu navasu dasakesu iminā 'va nayena sādhāraṇavacanānaŋ attho veditabbo. Asādhāraṇesu pana yathāvuttā eva bojjhaṅgā yathāvuttānaŋ dhammānaŋ janakattā *hetū* nāma honti; upatthambhakattā *Paccayā* nāma. Te eva tadaṅgasamuccheda-paṭippassaddhi-visuddhibhūtattā *Visuddhi* nāma; vajjavirahitattā *Anavajjā* nāma; "Sabbe 'pi kusalā dhammā nekkhamman" 'ti vacanato *Nekkhammaŋ* nāma; [117] Kilesehi vimuttattā tadaṅgavimutti-ādivasena[4] *vimutti* nāma; maggaphalabojjhaṅgā visayībhūtehi āsavehi virahitattā *anāsavā*. Tividhā 'pi bojjhaṅgā kilesehi suññattā tadaṅgavivekādivasena *vivekā*. Vipassanāmaggabojjhaṅgā pariccāga-vossaggattā pakkhandana-vossaggattā ca *vossaggā*. Phalabojjhaṅgā[5] pakkhandana-vossaggattā *vossaggā*.

---

[1] B pāpanaṭṭhenā. [2] B chabbidhappabhedena bhinnattā.
[3] B, SM, SH *v.l.* bala-. [4] SH, SM *omit.* [5] B Bala-.

3. Mūlaṭṭhaŋ bujjhantī 'ti ādayo ekekapadavasena niddiṭṭhā. Nava dasakā vuttanayen' eva veditabbā. Vasībhāvappattānan 'ti padaŋ pana vattamānavacanābhāvena na yojitaŋ.[1]

[118-125] 4-12. *Pariggahaṭṭhā*-dayo Abhiññeyyaniddese vuttatthā (*Vol. I*, p. 94).

13. Puna thero attanā desitaŋ suttantaŋ uddisitvā tassa niddesavasena bojjhaṅgavidhiŋ dassetukāmo *ekaŋ samayan* 'ti ādikaŋ nidānaŋ vatvā suttantaŋ tāva uddisi. Attanā desitasuttattā eva c' ettha "Evaŋ me sutan" 'ti na vuttaŋ. *Āyasmā Sāriputto* 'ti pan' ettha desakabyattibhāvatthaŋ attānaŋ paraŋ viya katvā vuttaŋ. Īdisaŋ hi vacanaŋ loke ganthesu bahu yujjanti. *Pubbaṇhasamayan* 'ti sakalaŋ pubbaṇhasamayaŋ; accantasaŋyogatthe upayogavacanaŋ. Sesadvaye 'pi es' eva nayo. [126] *Satisambojjhaṅgo iti ce me āvuso hotī* 'ti satisambojjhaṅgo 'ti evañ ca mayhaŋ hoti. *Appamāṇo 'ti me hotī* 'ti appamāṇo 'ti evaŋ me hoti. *Susamāraddho 'ti me hotī* 'ti suṭṭhu paripuṇṇo 'ti evaŋ me hoti. *Tiṭṭhantan* 'ti nibbāṇārammaṇe pavattivasena tiṭṭhantaŋ. *Cavatī* 'ti nibbāṇārammaṇato apagacchati. Sesabojjhaṅgesu 'pi es' eva nayo.

Rājamahāmattassā 'ti rañño mahā-amaccassa, mahatiyā vā bhogamattāya bhogappamāṇena samannāgatassa. *Nanārattānan* 'ti nānāraṅgarattānaŋ; pūraṇatthe sāmivacanaŋ. Nānārattehī 'ti attho. *Dussakaraṇḍako* 'ti dussapelā. *Dussayugan* 'ti vatthayugalaŋ. *Pārupitun* 'ti acchādetuŋ. Imasmiŋ suttante therassa phalabojjhaṅgā kathitā. Yadā hi thero satisambojjhaṅgaŋ sīsaŋ katvā phalasamāpattiŋ samāpajjati, tadā itare tadanvayā honti. Yadā dhammavicayādīsu aññataraŋ, tadā sesā 'pi tadanvayā hontī 'ti evaŋ phalasamāpattiyā attano ciṇṇavasībhāvaŋ dassento thero imaŋ suttantaŋ kathesī 'ti.

14. *Kathaŋ satisambojjhaṅgo iti ce hotī* 'ti: Bojjhaṅgo 'ti satisambojjhaṅgaŋ sīsaŋ katvā phalasamāpattiŋ samāpajjantassa aññesu bojjhaṅgesu vijjamānesu evaŋ ayaŋ satisambojjhaṅgo hotī 'ti ce pavattassa kathaŋ so satisambojjhaṅgo hotī? 'ti attho. *Yāvatā nirodhūpaṭṭhātī* 'ti yattakena kālena nirodho upaṭṭhāti; yattake kāle ārammaṇato nibbāṇaŋ upaṭṭhātī 'ti attho. *Yāvatā accī* 'ti yattakena parimāṇena jālā.

[127] *Kathaŋ appamāṇo iti ce hotī 'ti bojjhaṅgo?* 'ti na appamāṇe 'pi satisambojjhaṅge vijjamāne evaŋ ayaŋ appamāṇo hotī 'ti iti ce

[1] B -vacanabhāvena yojitaŋ.

pavattassa so appamāṇo satisambojjhaṅgo kathaŋ hotī? 'ti attho. *Pamāṇabandhā* 'ti kilesā ca pariyuṭṭhānā ca ponobhavikasaṅkhārā ca pamāṇabandhā nāma honti. "Rāgo pamāṇakaraṇo, doso ... moho pamāṇakaraṇo 'ti vacanato rāgādayo yassa uppajjanti ayaŋ ettako 'ti tassa pamāṇakaraṇato pamāṇaŋ nāma, tasmiŋ pamāṇe bandhā paṭibandhā āyattā 'ti kilesādayo pamāṇabandhā nāma honti. *Kilesā* 'ti anusayabhūtā. *Pariyuṭṭhānā* 'ti samudācārappatta-kilesā. *Saṅkhārā ponobhavikā* 'ti punappunaŋ bhavakaraṇaŋ punabbhavo. Punabbhavo sīlam etesan 'ti ponabbhavikā. Ponabbhavikā eva ponobhavikā; kusalākusalakamma-saṅkhātā saṅkhārā. *Appamāṇo* 'ti vuttappakārassa pamāṇassa abhāvena appamāṇo. Maggaphalānam 'pi appamāṇattā tato visesadassanatthaŋ[1] *acalaṭṭhena asaṅkhataṭṭhenā* 'ti vuttaŋ. Bhaṅgābhāvato acalo, paccayābhāvato asaṅkhato, yo hi acalo asaṅkhato ca, so ativiya pamāṇavirahito hoti.

Kathaŋ susamāraddho iti ce[2] hotī 'ti bojjhaṅgo? 'ti anantaraŋ vuttanayena yojetabbaŋ. *Visamā* 'ti sayañ ca visamattā visamassa ca bhāvassa hetuttā visamā. *Samadhammo* 'ti santaṭṭhena paṇītaṭṭhena samo dhammo; pamāṇābhāvato santo. "Yāvatā bhikkhave dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā virāgo tesaŋ dhammānaŋ aggam akkhāyatī" (*A.* 2, 34) 'ti vacanato sabbadhammuttamaṭṭhena paṇīto. Tasmiŋ samadhammesu[3] vutte susame āraddho *susamāraddho.*

15. *Āvajjitattā* 'ti phalasamāpattiyā pavattakālaŋ[4] sandhāya vuttaŋ. Anuppādādi-saṅkhāte nibbāṇe manodvārāvajjanassa uppannattā 'ti vuttaŋ hoti. *Tiṭṭhatī* 'ti pavattati. *Uppādā*-dīni heṭṭhā vuttaṭṭhāni.

[**128-9**] 16-17. Avasesa[5]-bojjhaṅgamūlakesu 'pi vāresu es' eva nayo.

Bojjhaṅgakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[METTĀKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[**130**] 1. Idāni Bojjhaṅgakathā-nantaraŋ kathitāya Bojjhaṅgakathāmatiyā[6] suttantapubbaṅgamāya Mettākathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva: *Āsevitāyā* 'ti vaḍḍhitāya, ādarena sevitāya.

---

[1] SH visesanatthaŋ; SM visesenatthaŋ.
[2] B ce me; *Text* me, *v.l.* ce.
[3] B samadhammo 'ti.
[4] B, SM pavatti-.
[5] SH, SM Sesa.
[6] B gatiyā.

Bhāvitāyā 'ti vaḍḍhitāya. *Bahulīkatāyā* 'ti punappunaŋ katāya. *Yānīkatāyā* 'ti yuttayānasadisāya katāya. *Vatthukatāyā* 'ti patiṭṭhānaṭṭhena[1] vatthu viya katāya. *Anuṭṭhitāyā* 'ti paccupaṭṭhitāya. *Paricitāyā* 'ti samantato citāya upacitāya. *Susamāraddhāyā* 'ti suṭṭhu samāraddhāya sukatāya. *Ānisaŋsā* 'ti guṇā. *Pāṭikaṅkhā* 'ti paṭikaṅkhitabbā icchitabbā. *Sukhaŋ supatī* 'ti yathā sesajanā samparivattamānā kākacchamānā dukkhaŋ supanti, evaŋ asupitvā sukhaŋ supati, niddaŋ okkanto 'pi samāpattiŋ samāpanno viya hoti. *Sukhaŋ paṭibujjhatī* 'ti yathā aññe nitthunantā vijambhantā samparivattantā dukkhaŋ paṭibujjhanti, evaŋ appaṭibujjhitvā vikasamānam iva padumaŋ sukhaŋ nibbikāraŋ paṭibujjhati. *Na pāpakaŋ supinaŋ passatī* 'ti supinaŋ passanto 'pi bhaddakam eva supinaŋ passati, cetiyaŋ vandanto viya, pūjaŋ karonto viya, dhammaŋ suṇanto viya ca hoti. Yathā pan' aññe attānaŋ corehi parivāritaŋ viya, vāḷehi upaddutaŋ viya, papātaŋ papatantaŋ viya ca passanti, na evaŋ pāpakaŋ supinaŋ passati.

Manussānaŋ piyo hotī 'ti ure āmuttamuttāhāro viya, sīse piḷandhamālā viya ca manussānaŋ piyo hoti manāpo. *Amanussānaŋ piyo hotī* 'ti yath' eva ca manussānaŋ evaŋ amanussānam 'pi piyo hoti. *Devatā rakkhantī* 'ti puttam iva mātāpitaro devatā rakkhanti. *Nā-ssa aggi vā visaŋ vā satthaŋ vā kamatī* 'ti mettāvihārissa kāye aggi vā, visaŋ vā, satthaŋ vā na kamati, na pavisati, nā-ssa kāyaŋ vikopetī 'ti vuttaŋ hoti. *Tuvaṭaŋ cittaŋ samādhiyatī* 'ti mettāvihārino khippam eva cittaŋ samādhiyati, n' atthi tassa dandhāyitattaŋ. *Mukhavaṇṇo vippasīdatī* 'ti bandhanā pamutta-tālapakkaŋ viya c' assa vippasannavaṇṇaŋ mukhaŋ hoti. *Asammūḷho kālaŋ karotī* 'ti mettāvihārino sammohamaraṇaŋ nāma n' atthi, asammūḷho niddaŋ okkamanto viya kālaŋ karoti. *Uttariŋ appaṭivijjhanto* 'ti mettāsamāpattito uttari arahattaŋ adhigantuŋ asakkonto ito cavitvā suttappabuddho viya. *Brahmalokūpago hotī* 'ti brahmalokaŋ upapajjatī 'ti attho.

2. Mettāniddese: *Anodhiso pharaṇā* 'ti odhi mariyādā; na odhi Anodhi, tato Anodhiso; anodhito 'ti attho. Nippadesato phusanā 'ti vuttaŋ hoti. *Odhiso* 'ti padesavasena. Disāpharaṇā 'ti disāsu *pharaṇā*. Sabbe 'ti anavasesapariyādānaŋ. *Sattā* 'ti padassa attho Ñāṇakathāmātikā-vaṇṇanāyaŋ vutto. Rūḷhisaddena pana vītarāgesu 'pi ayaŋ vohāro vattati, vilīvamaye 'pi vijanivisese Tālavaṇṭa-vohāro viya. *Averā* 'ti verarahitā. *Abyāpajjhā* 'ti byāpādarahitā. Anīghā

[1] SH patiṭṭhaṭṭhena.

'ti niddukkhā. (Anigghā 'ti 'pi pāṭho.) Sukhī attānaŋ pariharantū 'ti sukhitā hutvā attabhāvaŋ vattayantu. Averā 'ti ca sakasantāne ca pare paṭicca, parasantāne ca itare paṭicca verābhāvo dassito. Abyāpajjha 'ti ādīsu verābhāvā tammūlaka-byāpādābhāvo. Anīghā 'ti byāpādābhāvā tammūlaka-dukkhābhāvo. Sukhī attānaŋ pariharantū 'ti dukkhābhāvā sukhena attabhāvapariharaṇaŋ dassitan 'ti evam ettha vacanasambandho veditabbo 'ti. Imesu ca: Averā hontū 'ti ādīsu catūsu 'pi vacanesu yaŋ yaŋ pākaṭaŋ hoti, tassa tassa vasena mettāya pharati.

Pāṇā 'ti ādīsu pāṇatāya Pāṇā, assāsapassāsāyatta-vuttitāyā 'ti attho. Bhūtattā *bhūtā*, abhinibbattā 'ti attho. Puŋ vuccati nirayo, tasmiŋ galanti gacchantī 'ti *puggalā*. Attabhāvo vuccati sarīraŋ, khandhapañcakam eva vā. Taŋ upādāya paññattimattasabbhāvato tasmiŋ attabhāve pariyāpannā paricchinnā antogadhā 'ti *attabhāvapariyāpannā*. Yathā ca sattā 'ti vacanaŋ, evaŋ sesāni 'pi rūḷhivasena āropetvā sabbān' etāni sabbasattavevacanānī 'ti veditabbāni. [131] Kāmañ ca aññāni 'pi " Sabbe jantū sabbe jīvā " 'ti ādīni sabbasattavevacanāni atthi, pākaṭavasena pana imān' eva pañca gahetvā *pañcah' ākārehi anodhiso pharaṇa mettā cetovimutti* 'ti vuttaŋ. Ye pana sattā pāṇā 'ti ādīnaŋ na kevalaŋ vacanamattato 'va, atha kho atthato 'pi nānattam eva iccheyyuŋ; tesaŋ anodhiso pharaṇā virujjhati. Tasmā tathā atthaŋ agahetvā imesu pañcasu ākāresu aññataravasena anodhiso mettāya pharati.

Odhiso pharaṇe pana *itthiyo* ... *purisā* 'ti liṅgavasena vuttaŋ, *ariyā* ... *anariyā* 'ti ariya-puthujjanavasena, *devā* ... *manussā* ... *vinipātikā* 'ti upapattivasena.

3. *Disā*-pharaṇe 'pi disāvibhāgaŋ akatvā[1] " Sabbadisāsu sabbe sattā " 'ti ādinā nayena pharaṇato anodhiso pharaṇā hoti; " Sabbadisāsu sabbitthiyo " 'ti ādinā nayena pharaṇato odhiso pharaṇā. Yasmā pana ayaŋ tividhā 'pi mettāpharaṇā appaṇāppattacittassa vasena vuttā, tasmā tīsu vāresu[2] appaṇā gahetabbā. Anodhiso pharaṇā tāva " Sabbe sattā averā hontū " 'ti ekā, " Abyāpajjhā hontū " 'ti ekā, " Anīghā hontū " 'ti ekā, " Sukhī attānaŋ pariharantū " 'ti ekā; tāni 'pi hi cattāri hitopasaŋhāravasena[3] vuttāni. Hitopasaŋhāralakkhaṇā hi mettā. " Iti sattā 'ti ādīsu pañcasu ākāresu catassannaŋ appaṇānaŋ vasena vīsati appaṇā honti. Odhiso pharaṇe *Sabbā itthiyo* 'ti ādīsu sattasu ākāresu catassannaŋ catassannañ ca vasena aṭṭhavīsati appaṇā.

---

[1] B vidisāvibhāgaŋ katvā. [2] B ṭhānesu. [3] SM -vasen' eva.

Disāpharaṇe pana *sabbe puratthimāya disāya sattā* 'ti ādinā nayena ekamekissā disāya vīsati vīsati katvā dve satāni. *Sabbā* puratthimāya disāya *itthiyo* 'ti ādinā nayeṇa ekamekissā disāya aṭṭhavīsati aṭṭhavīsati katvā asīti-dve-satānī 'ti cattāri satāni asīti ca appaṇā. Iti sabbāni 'pi idha vuttāni aṭṭhavīsādhikāni pañca appaṇāsatāni honti. Yathā ca mettāya tividhena pharaṇā vuttā, tathā karuṇā-muditā-upekkhānam 'pi vuttā 'va hotī 'ti veditabbaŋ.

Atha mettūpasaŋhārākāraŋ indriyāni paribhāvanañ ca dassetuŋ *Sabbesaŋ sattānaŋ pīḷanaŋ vajjetvā* 'ti ādim āha. Tattha: Pīḷanan 'ti abbhantarato sarīrapīḷanaŋ. *Upaghātan* 'ti bāhirato sarīropaghātaŋ. *Santāpan* 'ti yathā tathā vā cittasantāpanaŋ. *Pariyādānan* 'ti pakatiyā jīvitādiparikkhayaŋ. *Vihesan* 'ti parato jīvitaviheṭhanaŋ. *Vajjetvā* 'ti pīḷanādīsu ekekaŋ attano citten' eva apanetvā. Imāni pīḷanādīni pañca padāni mettopasaŋhārassa paṭipakkhavivajjanavasena vuttāni, *Apīḷanāyā* 'ti ādīni mettopasaŋhāravasena. Apīḷanāyā 'ti apīḷanākārena sabbasatte mettāyatī 'ti sambandho. Evaŋ sesesu 'pi. *Mā verino, mā dukkhino, mā dukkhitattā* 'ti imāni 'pi tīṇi mettopasaŋhārassa paṭipakkha-paṭipakkhepavacanāni. Mā-vacanassa "ma hontū" 'ti attho. *Averino ... sukhino ... sukhitattā* 'ti imāni tīṇi mettopasaŋhāravacanāni.

Abyāpajjhā anīghā 'ti idaŋ dvayaŋ Sukhino 'ti vacanena saṅgahītan 'ti veditabbaŋ. Sukhitattā 'ti tass' eva sukhassa niccappavattidassanaŋ; Sukhitattā 'ti ca *sukhī attānaŋ pariharantū* 'ti ca atthato ekaŋ. *Apīḷanāyā* 'ti ādīhi vā abyāpajjhānīgha-vacanāni saṅgahītāni. *Aṭṭhah' ākārehī* 'ti "apīḷanāyā" 'ti ādayo pañca mettopasaŋhārākārā, "averino hontū" 'ti ādayo tayo mettopasaŋhārākārā 'ti imehi aṭṭhah' ākārehi. *Mettāyatī* 'ti siniyhati.[1] *Taŋ dhammaŋ cetayatī* 'ti taŋ hitopasaŋhāraŋ cetayati abhisandahati; pavattetī 'ti attho.

[132] *Sabbabyāpāda-pariyuṭṭhānehi vimuccatī* 'ti mettāya paṭipakkhabhūtehi sabbehi byāpādasamudācārehi vikkhambhanato vimuccati. *Mettā ca ceto ca vimutti cā 'ti* ekā yeva mettā tidhā vaṇṇitā.

4. *Averino ... khemino ... sukhino* 'ti imāni tīṇi padāni pubbe vutte ākāre saṅkhepena saṅgahetvā vuttāni. *Saddhāya adhimuccatī* 'ti ādinā nayena vuttāni *panc' indriyāni* mettāya sampayuttāni yeva. Āsevanā 'ti ādīsu chasu vāresu āsevīyati etehi mettā 'ti *āsevanā*. Tathā *bhāvanā ... bahulīkammaŋ*.[2] *Alaṅkārā* 'ti vibhūsanā. *Svālaṅkatā* 'ti suṭṭhu alaṅkatā bhūsitā. *Parikkhārā* 'ti sambhārā. *Supa-*

---

[1] B sinehaŋ karoti. [2] Text -mmā.

rikkhatā 'ti suṭṭhu sambhūtā. *Parivārā* 'ti rakkhaṇaṭṭhena. Puna āsevanādīni aṭṭhavīsati padāni mettāya vaṇṇabhaṇanatthaŋ vuttāni. Tattha: *Pāripūrī* 'ti paripuṇṇabhāvā. *Sahagatā* 'ti mettāya sahagatā. Tathā *sahajātā*-dayo. *Pakkhandanā* 'ti mettāya pavisanā.[1] Pakkhandati etehi mettā 'ti vā pakkhandanā. Tathā *saŋsīdanā*-dayo. *Etaŋ santan 'ti passanā*[2] 'ti esā mettā santā 'ti, etehi passanā[2] hotī 'ti, etaŋ santan 'ti passanā.[2] "Etadaggan" 'ti ādīsu viya napuŋsakavacanaŋ.

[133] *Svādhiṭṭhitā* 'ti suṭṭhu patiṭṭhitā. *Susamuggatā* 'ti suṭṭhu samussitā. *Suvimuttā* 'ti attano attano paccanīkehi suṭṭhu vimuttā. *Nibbattentī* 'ti mettāsampayuttā hutvā mettaŋ nibbattenti. *Jotentī* 'ti pākaṭaŋ karonti. *Pakāsentī* 'ti virocenti.

5. Indriyavāre vuttanayen' eva *bala*-vāro 'pi veditabbo.

[134-136] 6-7. Bojjhaṅga-maggaṅga-vārā pariyāyena vuttā, na yathālakkhaṇavasena. Maggaṅgavāre *sammāvācā-kammantājīvā* mettādhipubbabhāgavasena vuttā, na appaṇāvasena. Na hi ete mettāya saha bhavanti.

8-14. *Sabbesaŋ pāṇānan* 'ti ādīnaŋ [137-139] sesavārānam 'pi sattavāre vuttanayen' eva attho veditabbo. Mettābhāvanāvidhānaŋ pana Visuddhimaggato* gahetabban 'ti.

Mettākathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[VIRĀGAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[140] 1. Idāni maggapayojana-pariyosānāya Mettākathāya anantaraŋ kathitāya Virāga-saṅkhātamaggapubbaṅgamāya Virāgakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha paṭhamaŋ tāva:

Nibbindaŋ virajjati,
Virāgā vimuccatī

'ti vuttānaŋ dvinnaŋ suttantapadānaŋ atthaŋ niddisitukāmena *Virāgo maggo vimutti phalaŋ* 'ti uddeso ṭhapito. Tattha paṭhamaŋ vacanatthaŋ tāva niddisitukāmo *Kathaŋ virāgo maggo?* 'ti ādim āha. Tattha: *virajjatī* 'ti virattā hoti. Sesāni Maggañāṇaniddese vuttatthāni (*Vol. I*, p. 278).

Virāgo 'ti yasmā sammādiṭṭhi virajjati tasmā virāgo nāmā 'ti

---

* *Vism.* 295-314.

---

[1] B vipassanaŋ.

[2] SH, SM phassanā.

attho. So ca virāgo yasmā virāgārammaṇo ... pe ... virāge patiṭṭhito, tasmā ca virāgo 'ti evaŋ Virāgārammaṇo 'ti ādīnaŋ pañcannaŋ vacanānaŋ sambandho veditabbo. Tattha: *virāgārammaṇo* 'ti nibbāṇārammaṇo. *Virāgagocaro* 'ti nibbāṇavisayo. *Virāge samudāgato* 'ti nibbāṇe samuppanno. *Virāge ṭhito* 'ti pavattivasena nibbāṇe ṭhito. *Virāge patiṭṭhito* 'ti anivattanavasena nibbāne patiṭṭhito.

Nibbānañ ca virāgo 'ti nibbāṇaŋ virāgahetuttā virāgo. *Nibbāṇārammaṇatā jātā* 'ti nibbāṇārammaṇe jātā nibbāṇārammaṇabhāvena vā jātā. Te maggasampayuttā *sabbe* 'va phassādayo dhammā virajjanaṭṭhena *virāgā honti* 'ti virāgā nāma honti. *Sahajātānī* 'ti sammādiṭṭhisahajātāni sammāsaṅkappādīni *satta* magg-*aṅgāṇi*. *Virāgaŋ gacchantī 'ti virāgo maggo* 'ti virāgaŋ nibbāṇaŋ ārammaṇaŋ katvā gacchantī 'ti virāgārammaṇattā virāgo nāma, magganaṭṭhena Maggo nāma hotī 'ti attho. Ekekam 'pi maggaṅgaŋ Maggo 'ti nāmaŋ labhati. Iti ekekassa aṅgassa maggatte vutte sammādiṭṭhiyā 'pi maggattaŋ vuttam eva hoti. Tasmā yeva ca *etena maggenā* 'ti aṭṭha[1] maggaṅgāni gahetvā vuttaŋ. *Buddhā cā* 'ti paccekabuddhā 'pi saṅgahītā. Te 'pi hi, "Dve 'me bhikkhave buddhā, tathāgato ca arahaŋ sammāsambuddho, paccekabuddho cā" 'ti vuttattā buddhā yeva. *Agatan* 'ti anamatagge saŋsāre agatapubbaŋ. *Disan* 'ti sakalāya paṭipattiyā dissati apadissati abhisandahīyatī 'ti Disā; sabbabuddhehi[2] vā "paramaŋ sukhan" 'ti dissati apadissati kathīyatī 'ti Disā; sabbadukkhaŋ vā dissanti vissajjenti ujjhanti[3] etāyā 'ti Disā, taŋ Disaŋ. *Aṭṭhaṅgiko maggo* 'ti kiŋ vuttaŋ hoti? Yo so aṭṭhaṅgiko dhammasamūho, so etena nibbāṇaŋ gacchantī 'ti gamanaṭṭhena Maggo nāmā 'ti vuttaŋ hoti. *Puthu-samaṇabrāhmaṇānaŋ parappavādānan* 'ti visuŋ visuŋ samaṇānaŋ brāhmaṇānañ ca ito aññaladdhikānaŋ. *Aggo* 'ti tesaŋ sesamaggānaŋ visiṭṭho. *Seṭṭho* 'ti sesamaggato ativiya pasaŋsanīyo. *Mokkho*[4] 'ti mukhe sādhu, sesamaggānaŋ abhimukhe ayam eva sādhū 'ti attho. *Uttamo* 'ti sesamagge ativiya uttiṇṇo. *Pavaro* 'ti sesamaggato nānappakārehi sambhajanīyo. *Itī* 'ti kāraṇatthe nipāto. Tasmā Bhagavatā *maggānaŋ aṭṭhaṅgiko seṭṭho* 'ti vutto 'ti adhippāyo. Vuttaŋ hi Bhagavatā:

Maggān' aṭṭhaṅgiko seṭṭho
Saccānaŋ caturo padā
Virāgo seṭṭho dhammānaŋ
Dvipadānañ ca Cakkhumā (*Dhp.* 273)

'ti. Taŋ idha vicchinditvā "Maggānaŋ aṭṭhaṅgiko seṭṭho" 'ti vuttaŋ.

---

[1] SM agga-. [2] B buddhehi. [3] B ussajjanti.
[4] *Text* Pāmokkho; B Yo mokkho.

[141-2] 2-4. Sesavāresu 'pi iminā 'va nayena, heṭṭhā vuttanayena ca attho veditabbo.

5. *Dassanavirāgo* 'ti ādīsu dassana-saṅkhāto virāgo dassanavirāgo. [143-146] Indriyaṭṭhato balassa visiṭṭhattā idha indriyato balaŋ paṭhamaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ. *Ādhipateyyaṭṭhena indriyā*[1] 'ti ādi indriyādīnaŋ atthavibhāvanā, na virāgassa.[2] *Tathaṭṭhena saccā* 'ti saccañāṇaŋ veditabbaŋ. *Sīlavisuddhī* 'ti sammāvācākammantājīvā. *Cittavisuddhī* 'ti sammāsamādhi. *Diṭṭhivisuddhī* 'ti sammādiṭṭhi-saṅkappo. *Vimuttaṭṭhenā* 'ti taŋ-taŋ-maggavajjhakilesehi muttaṭṭhena. *Vijjā* 'ti sammādiṭṭhi. *Vimutti* 'ti samucchedavimutti. *Amatogadhaŋ nibbāṇaŋ pariyosānaṭṭhena maggo* 'ti maggaphalapaccavekkhaṇā hi maggīyatī 'ti Maggo. Imasmiŋ Virāganiddese vuttā dhammā sabbe 'pi maggakkhaṇe yeva, Vimuttiniddese phalakkhaṇe. Tasmā chandamanasikārā 'pi maggaphalasampayuttā.

6-10. Virāganiddese viuttanayen' eva *vimutti*-niddese 'pi attho veditabbo. Phalaŋ pan' ettha paṭippassaddhivimuttattā vimutti. Nibbāṇaŋ nissaraṇavimuttattā vimutti. "Sahajātāni sattaṅgānī" (*Text* 140, 12) 'ti ādīni vacanāni idha na labbhantī 'ti na vuttāni. Sayaŋ phalavimuttattā *pariccāgaṭṭhena vimutti* 'ti ettakam eva vuttaŋ. Sesaŋ vuttanayam evā 'ti.

Virāgakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[PAṬISAMBHIDĀKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[147] 1. Idāni virāga-saṅkhātamaggavasena siddhaŋ paṭisambhidāpabhedaŋ dassentena kathitāya Dhammacakkappavattana-suttantapubbaṅgamāya (*Vin.* i. 10*f.*) Paṭisambhidākathāya apubbatthānuvaṇṇanā: Suttante tāva *Bārāṇasiyan* 'ti Barāṇasā[3] nāma nadi. Bārāṇasāya[4] avidūre bhavā nagarī Bārāṇasī; tassaŋ Bārāṇasiyaŋ. *Isipatane migadāye* 'ti isīnaŋ patanuppatanavasena evaŋ laddhanāme migānaŋ abhayadānadinnaṭṭhānattā Migadāya-saṅkhāte ārāme. Tattha hi uppannā sabbaññū isayo patanti; dhammacakkappavattanatthaŋ nisīdantī 'ti attho. Nandamūlakapabbhārato sattāhaccayena nirodhasamāpattito vuṭṭhitā Anotattadahe katamukhadhovanakiccā ākāsena āgantvā paccekabuddha-isayo 'p' ettha samosaraṇavasena[5]

---

[1] SH -yāni. [2] SH ādīnaŋ atthavibhāvanā virāgassa.
[3] B -ṇasī. [4] B -ṇasiyā. [5] B otaraṇa-.

patanti, uposathatthaŋ ca anuposanatthañ ca sukhaŋ[1] sannipatanti, Gandhamādanaŋ patigacchantā ca tato ca uppatantī 'ti 'pi iminā isīnaŋ patanuppatanavasena taŋ Isipatanan 'ti vuccati. (Isipadanan 'ti 'pi pāṭho.) *Pañcavaggiye* 'ti

Koṇḍañño Bhaddiyo Vappo
Mahānāmo ca Assaji;
Ete pañca mahātherā
Pañcavaggā 'ti vuccare,

'ti evaŋ vuttānaŋ pañcannaŋ bhikkhūnaŋ vaggo Pañcavaggo. Tasmiŋ pañcavagge bhavā taŋ-pariyāpannattā 'ti Pañcavaggiyā, te[2] pañcavaggiye.[2] *Bhikkhū āmantesī* 'ti Dīpaṅkaradasabalapādamūle katābhinīhārato paṭṭhāya pāramiyo pūrento anupubbena pacchimaŋ bhavaŋ patvā pacchimabhave ca katābhinikkhamaṇo anupubbena Bodhimaṇḍaŋ patvā tattha aparājitapallaṅke nisinno Mārabalaŋ bhinditvā paṭhamayāme pubbenivāsaŋ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuŋ visodhetvā pacchimayāmāvasāne dasasahassīlokadhātuŋ unnādento sampakampento sabbaññutaŋ patvā satta sattāhāni Bodhimaṇḍe vītināmetvā Mahābrahmunā āyācitadhammadesano buddhacakkhunā lokaŋ oloketvā lokānuggahena Bārāṇasiŋ gantvā Pañcavaggiye bhikkhū saññāpetvā dhammacakkaŋ pavattetukāmo āmantesi.

Dve 'me bhikkhave antā 'ti dve 'me bhikkhave koṭṭhāsā. Imassa pana vacanassa samudāhārena samudāhāranigghoso heṭṭhā avīci upari bhavaggaŋ patvā dasasahassiŋ lokadhātuŋ pattharitvā aṭṭhāsi. Tasmiŋ yeva samaye aṭṭhārasakoṭisaṅkhā brahmāno samāgacchiŋsu. Pacchimadisāya suriyo atthaŋ gameti. Puratthimāya disāya uttarāsāḷhanakkhattena yutto puṇṇo cando uggacchati. Tasmiŋ samaye Bhagavā Dhammacakkappavattana-suttantaŋ ārabhanto "Dve 'me bhikkhave antā" 'ti ādim āha. Tattha: *Pabbajitenā* 'ti gihīsaŋyojanavatthukāmaŋ chetvā pabbajitena. *Na sevitabbā* 'ti na valañjetabbā. Pabbajitānaŋ yeva visesato paṭipattiyā bhājanahetuttā pabbajitena na sevitabbā 'ti vuttaŋ. *Yo cā-yaŋ kāmesu kāmasukhallikānuyogo* 'ti yo ca ayaŋ vatthukāmesu kilesakāmasukhassa kilesakāmasukhanissayassa vā anuyogo. *Hīno* 'ti lāmako. *Gammo* 'ti gāmavāsīnaŋ santako. *Pothujjaniko* 'ti puthujjanena andhabālajanena āciṇṇo. *Anariyo* 'ti na ariyo, athavā na visuddhānaŋ uttamānaŋ ariyānaŋ santako. *Anatthasaŋhito* 'ti na atthasaŋhito, sukhāvahakāraṇaŋ anissito 'ti attho. *Attakilamathānuyogo* 'ti attano kilamathassa

[1] SH, SM *omit*.
[2] SH *omits*.

anuyogo. Attano dukkhakaraṇan 'ti attho. *Dukkho* 'ti kaṇṭakāpassaya-seyyādīhi attamāraṇehi dukkhāvaho. Tehi[1] tapassīhi uttamaŋ tapo 'ti gahitattā tesaŋ cittānurakkhaṇatthaŋ idha Hīno 'ti na vuttaŋ. Pabbajitānaŋ dhammattā Gammo 'ti ca, gihīhi asādhāraṇattā Pothujjaniko 'ti ca na vuttaŋ.

Tattha pana kehici pabbajitapaṭiññehi diṭṭhadhammanibbāṇavādehi "Yato kho bho ayaŋ attā pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgībhūto paricāreti, ettāvatā kho bho ayaŋ attā diṭṭhadhammanibbāṇaŋ patto hotī" 'ti gahitattā tesaŋ cittānurakkhaṇatthaŋ ca paccuppannasukhattā ca tassa dhammasamādānassa Dukkho 'ti na vuttaŋ. Kāmasukhallikānuyogo paccuppanne taṇhā-ditthi-saṅkiliṭṭhasukhattā āyati ca dukkhavipākattā tadanuyuttānaŋ taṇhādiṭṭhibandhanabaddhattā ca na sevitabbo. Attakilamathānuyogo paccuppanne diṭṭhi-saṅkiliṭṭhadukkhattā āyatiŋ ca dukkhavipākattā tadanuyuttānaŋ diṭṭhibandhanabandhattā ca na sevitabbo.

Ete te 'ti te ete. *Anupagammā* 'ti na upagantvā. *Majjhimā* 'ti saṅkiliṭṭha-sukhadukkhānaŋ abhāvā majjhe bhavā 'ti Majjhimā. Sā eva nibbāṇaŋ paṭipajjanti etāyā 'ti *paṭipadā*. *Abhisambuddhā* 'ti paṭividdhā. *Cakkhukaraṇī* 'ti ādīsu paññācakkhuŋ karotī 'ti cakkhukaraṇī. *Ñāṇakaraṇī* 'ti tass' eva vevacanaŋ. *Upasamāyā* 'ti kilesūpasamāya. *Abhiññāyā* 'ti catunnaŋ saccānaŋ abhijānanatthāya. *Sambodhāyā* 'ti tesaŋ yeva sambujjhanatthāya. *Nibbāṇāyā* 'ti nibbāṇasacchikiriyatthāya. (Athavā dassanamaggañāṇaŋ karotī 'ti Cakkhukaraṇī, bhāvanāmaggañāṇaŋ karotī 'ti Ñāṇakaraṇī. Sabbakilesānaŋ upasamāya. Sabbadhammānaŋ abhiññāya. Arahattaphalasambodhāya, kilesānañ ca khandhānañ ca nibbāṇāya.

2. Saccakathā Abhiññeyyaniddese (*Vol. I*, 86) vuttā.

[**148**] 3. Evaŋ Bhagavā saccāni pakāsetvā attani katabahumānānaŋ tesaŋ attano paṭivedhakkamaŋ sutvā paṭipattiyā bahumānāropaṇena paṭipattiŋ sādhetvā[2] saccapaṭivedhaŋ passanto *Idaŋ dukkhaŋ ariyasaccan 'ti me bhikkhave* 'ti ādinā attano paṭivedhakammaŋ dassesi. Tattha: *ananussutesū* 'ti na anussutesu, paraŋ anugantvā assutesū 'ti attho. *Cakkhū* 'ti ādīnaŋ attho parato āvibhavissati. *Idaŋ dukkhaŋ ariyasaccaŋ* ... *idaŋ dukkhasamudayaŋ* ... *idaŋ dukkhanirodhaŋ* ... *idaŋ dukkhanirodhagāminīpaṭipadā-ariyasaccan* 'ti catunnaŋ saccānaŋ dassanaŋ paṭivedho sekhabhūmiyaŋ; *pariññeyyaŋ* ... *pahātabbaŋ* ... *sacchīkātabbaŋ* ... *bhāvetabban* 'ti catunnaŋ saccānaŋ bhāvanāpaṭi-

[1] SH dukkhāvahehi. [2] B paṭipattiyaŋ patvā.

vedho sekhabhūmiyaŋ yeva. *Pariññātaŋ* ... *pahīṇaŋ* ... *sacchīkataŋ* ... *bhāvitan* 'ti catunnaŋ saccānaŋ paccavekkhaṇā asekhabhūmiyaŋ.

4. *Tiparivaṭṭaŋ* 'ti saccañāṇa-kiccañāṇa-katañāṇasaṅkhātānaŋ tiṇṇaŋ parivaṭṭānaŋ vasena tayo parivaṭṭā assā 'ti Tiparivaṭṭaŋ. Ettha hi "Idaŋ dukkhaŋ ... idaŋ dukkhasamudayaŋ ... idaŋ dukkhanirodhaŋ ... idaŋ dukkhanirodhagāminī-paṭipadā-ariyasaccan" 'ti evaŋ catūsu saccesu yathābhūtaŋ ñāṇaŋ Saccañāṇaŋ nāma. Tesu yeva "Pariññeyyaŋ ... pahātabbaŋ ... sacchīkātabbaŋ ... bhāvetabban" 'ti evaŋ kattabbakiccajānanañāṇaŋ Kiccañāṇaŋ nāma. "Pariññātaŋ ... pahīṇaŋ ... sacchīkataŋ ... bhāvitan 'ti evaŋ tassa kiccassa katabhāvajānanañāṇaŋ Katañāṇaŋ nāma. *Dvādasākāran* 'ti tesaŋ yeva ekekasmiŋ sacce tiṇṇaŋ tiṇṇaŋ ākārānaŋ vasena dvādasa ākārā assā 'ti dvādasākāraŋ. *Ñāṇadassanan* 'ti etesaŋ tiparivaṭṭānaŋ dvādasannaŋ ākārānaŋ vasena uppannaŋ ñāṇa-saṅkhātaŋ dassanaŋ.

[149] *Attamanā* 'ti sakamanā, sattānaŋ hi sukhakāmittā dukkhapaṭikkūlattā pītisomanassayuttamano sakamano nāma. Pītisomanassehi attamanā gahitamanā byāpitamanā 'ti vā attho. *Abhinandun* 'ti abhimukhā hutvā nandiŋsu.

Veyyākaraṇe 'ti suttante, niggāthako hi suttanto kevalaŋ atthassa byākaraṇato Veyyākaraṇaŋ nāma. *Bhaññamāne* 'ti kathiyamāne; vattamānasamīpe vattamānavacanaŋ kataŋ[1]; bhaṇite 'ti attho. *Virajan* 'ti vigatarāgādirajaŋ. *Vītamalan* 'ti vigatarāgādimalaŋ, rāgādayo hi ajjhottharaṇaṭṭhena Rajo nāma, dussanaṭṭhena malaŋ nāma. *Dhammacakkhun* 'ti katthaci paṭhamamaggañāṇaŋ, katthaci ādīni tīṇi maggañāṇāni, katthaci catuttha-maggañāṇam 'pi. Idha pana paṭhama-maggañāṇam eva. *Yaŋ kiñci samudayadhammaŋ sabbaŋ taŋ nirodhadhamman* 'ti vipassanāvasena evaŋ pavattassa dhammacakkhuŋ udapādī 'ti attho. *Dhammacakke* 'ti paṭivedhañāṇe ca desanāñāṇe ca; bodhipallaṅke nisinnassa hi Bhagavato catūsu saccesu dvādasākāraŋ paṭivedhañāṇam 'pi, Isipatane nisinnassa dvādasākāram eva saccadesanāya pavattakaŋ desanāñāṇam 'pi Dhammacakkaŋ nāma. Ubhayam 'pi h' etaŋ Dasabalassa pavattañāṇam eva. Taŋ imāya desanāya pakāsentena Bhagavatā dhammacakkaŋ pavattitaŋ nāma. Taŋ pan' etaŋ dhammacakkaŋ yāva Aññākoṇḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiŋ sotāpattiphale na patiṭṭhāti, tāva Bhagavā Pavatteti nāma, patiṭṭhite pana Pavattitaŋ nāma. Taŋ sandhāya *pavattite ca Bhagavatā dhammacakke* 'ti vuttaŋ.

[1] SH *v.l.* Kathaŋ.

Bhummā devā 'ti bhummaṭṭhakā devā. *Saddam anussāvesun* 'ti ekappahāren' eva sādhukāraŋ datvā *Etaŋ Bhagavata* 'ti ādīni vadantā saddaŋ anusāvayiŋsu. *Appaṭivattiyan* 'ti "Na yidaŋ tathā" 'ti paṭilomaŋ vattetuŋ asakkuṇeyyaŋ. Sannipatitā c' ettha devabrahmāno desanāpariyosāne ekappahāren' eva sādhukāraŋ adaŋsu. Sannipātaŋ anāgatā pana bhummadevādayo tesaŋ tesaŋ sutvā sādhukāram adaŋsū 'ti veditabbaŋ. Tesu pana pabbatarukkhādīsu nibbattabhummadevā te cātummahārājikapariyāpannā hontā 'pi idha visuŋ katvā vuttā. *Cātummahārājikā* 'ti ca Dhataraṭṭha-Virūḷhaka-Virūpakkha-Kuvera-saṅkhātā catumahārājā devatā etesan 'ti Cātummahārājikā. Te Sineruvemajjhe honti. Tesu Pabbataṭṭhakā 'pi atthi, ākāsaṭṭhakā 'pi. Tesam paramparā Cakkavāḷapabbataŋ pattā. Khiḍḍāpadosikā, Manopadosikā, Sītavalāhakā, Uṇhavalāhakā, Candimā devaputto, Suriyo devaputto 'ti ete sabbe 'pi Cātummahārājika-devalokaṭṭhā eva.

Tettiŋsa janā tattha uppannā 'ti *Tāvatiŋsā*. Api ca Tāvatiŋsā 'ti tesaŋ devānaŋ nāmam evā 'ti 'pi vuttaŋ. Te 'pi atthi pabbataṭṭhakā, atthi ākāsaṭṭhakā. [a]Tesaŋ paramparā Cakkavāḷapabbataŋ pattā. Tathā[b] Yāmādīnaŋ.[1] Ekadevaloke 'pi hi devānaŋ paramparā Cakkavāḷapabbataŋ appattā nāma n' atthi.

Dibbaŋ sukhaŋ yātā payātā sampattā 'ti *Yāmā*. Tuṭṭhā pahaṭṭhā 'ti *Tusitā*. Pakatipaṭiyattārammaṇato atirekena ramitukāmakāle yathāruci te bhoge nimminitvā nimminitvā ramantī 'ti *Nimmāṇaratī*. Cittacāraŋ ñatvā paranimmitesu bhogesu vasaŋ vattentī 'ti *Paranimmitavasavattī*. Brahmakāye brahmaghaṭāya niyuttā 'ti *Brahmakāyikā*. Sabbe 'pi pañcavokārabrahmāno gahitā.

Tena khaṇenā 'ti vacanaŋ visesetvā *tena muhuttenā* 'ti vuttaŋ. Muhutta-saṅkhātena khaṇena, na[2] paramatthakhaṇenā 'ti vuttaŋ hoti. *Yāva brahmalokā* 'ti brahmalokaŋ anto katvā. *Saddo* 'ti sādhukārasaddo. *Dasasahassī* 'ti dasasahassa-cakkavāḷavatī. *Saṅkampī* 'ti uddhaŋ[3] uggacchantī suṭṭhu kampi. *Sampakampī* 'ti uddhaŋ[3] uggacchantī adho okkamantī[4] suṭṭhu pakampi. *Sampavedhī* 'ti catudisā gacchantī suṭṭhu pavedhi. Sambuddhabhāvāya mātukucchiŋ okkamante ca Bodhisatte, tato nikkhamante ca mahāpaṭhavī puññatejena akampittha. Abhisambodhiyaŋ paṭivedhañāṇatejena dhammacakkappavattane desanāñāṇatejena sādhukāraŋ dātu-

a to b SH *v.l. omits.*
1 SH *v.l.* Evamādīnaŋ.
2 SH *omits* na.
3 B *adds* adho.
4 B, SM *omit* adho okkamantī; SH *v.l. inserts* uddhaŋ *before* adho.

kāmā viya paṭhavī devatānubhāvena akampittha. Āyusaṅkhārossajjane mahāparinibbāṇe ca kāruññena cittasaṅkhobhaŋ asahamānā viya paṭhavī devatānubhāvena akampittha.

Appamāṇo 'ti vuddhappamāṇo.[1] *Uḷāro* 'ti ettha: "Uḷārāni khādanīyāni khādantī" 'ti ādīsu madhuraŋ Uḷāran 'ti vuttaŋ. "Uḷārāya c' ettha bhogāya cittaŋ na namatī" 'ti ādīsu paṇītaŋ Uḷāran 'ti vuttaŋ. "Uḷārāya khalu bhavaŋ Vacchāyano samaṇaŋ Gotamaŋ pasaŋsāya pasaŋsatī" 'ti ādīsu seṭṭhaŋ Uḷāran 'ti vuttaŋ. Idha pana vipulo Uḷāro 'ti vutto. *Obhāso* 'ti desanāñāṇānubhāvena ca, devatānubhāvena ca jāta-obhāso. *Loke* 'ti cakkavāḷa-dasasahassiyaŋ yeva. *Atikkamm' eva devānaŋ devānubhāvan* 'ti devānaŋ ayaŋ ānubhāvo: nivatthavatthappabhā dvādasa yojanāni pharati, tathā sarīrassa, alaṅkārassa, vimānassa ca. Taŋ devānubhāvaŋ atikkamitvā yevā 'ti attho. *Udānan* 'ti somanassañāṇamayikaŋ udāhāraŋ. *Udānesī* 'ti udāhari. *Aññāsi vata bho Koṇḍañño* 'ti imassa 'pi udānassa udāharaṇaghoso dasasahassī-lokadhātuŋ pharitvā aṭṭhāsi. Aññāta-Koṇḍañño[2] 'ti bhusaŋ ñāta[3]-Koṇḍañño 'ti attho.

[150] 5. *Cakkhu*-ādīnaŋ niddese *Dassanaṭṭhenā* 'ti ādīsu ekam eva ñāṇaŋ. Yathāvuttassa neyyassa[4] cakkhu viya *dassana*-kiccakaraṇena *cakkhu*, *ñāṇa*-kiccakaraṇena *ñāṇaŋ*, nānappakārato jānanakiccakaraṇena *paññā*, anavasesa-*paṭivedha*-karaṇena *vijjā*, sabbadā *obhāsa*-kiccakaraṇena *āloko* nāmā 'ti attho. *Cakkhu*[5] *dhammo* 'ti ādīsu 'pi ekaŋ yeva ñāṇaŋ kiccanānattena pañcadhā vaṇṇitaŋ. *Ārammaṇā* 'ti upatthambhanaṭṭhena, *gocarā* 'ti visayaṭṭhena. Dassanaṭṭhenā 'ti ādīsu ñāṇakiccaŋ pañcadhā vuttaŋ.

[151-155] 6. Iminā nayena tīsu vāresu ekekasmiŋ pañca pañca katvā *paṇṇarasa dhammā*, *paṇṇarasa atthā*, dvīsu paṇṇarasakesu *tiŋsa niruttiyo*, paṇṇarasasu dhammesu, paṇṇarasasu atthesu, tiŋsāya niruttīsu *saṭṭhi ñāṇāni* veditabbāni. Sesa-ariyasaccesu 'pi es' eva nayo.

7. *Catūsu ariyasaccesu* ekekasmiŋ ariyasacce paṇṇarasannaŋ paṇṇarasannaŋ dhammānaŋ atthānañ ca vasena *saṭṭhi dhammā*, *saṭṭhi atthā*. Saṭṭhiyā dhammesu, saṭṭhiyā atthesu ca *vīsasataniruttiyo*[6]; vīsādhikaŋ satan 'ti attho. Saṭṭhiyā dhammesu, saṭṭhiyā atthesu, vīsuttarasataniruttīsū 'ti evaŋ *cattārīsañ ca dve ca ñāṇasatāni*.

---

[1] B vaḍḍha-.
[2] B Aññāsi-; SH Aññā-.
[3] B ñāṇa.
[4] B ñeyyassa.
[5] *Text* Cakkhuŋ.
[6] *Text* vīsasatā ni-.

8-10. Satipaṭṭhanasuttanta-pubbaṅgame, Iddhipādasuttanta-pubbaṅgame ca paṭisambhidāniddese iminā 'va nayena attho ca gaṇanā ca veditabba.

[156] 11. *Sattannaŋ bodhisattānaŋ* suttantesu ekekasmiŋ yeva samudaye cakkhādayo pañca, nirodhe pañcā 'ti *dasa dhammā.* Samudaye dassanaṭṭhādayo pañca, nirodhe pañcā 'ti *dasa atthā.* Tesaŋ vasena vīsati niruttiyo, *Cattāriŋsaŋ*[1] ñāṇāni. Satta[2] ekato katvā vuttagaṇanā suviññeyyā.

12. Evaŋ sabbaññutañāṇavasena vuttapaṭisambhidā-niddese ekekamūlake suññato *diṭṭho vidito sacchīkato phassito paññāyā* 'ti imesu pañcasu vacanesu ekekasmiŋ yeva cakkhādayo pañca, dassanaṭṭhādayo pañcā 'ti pañca-pañcakānaŋ vasena pañcavīsati dhammā, pañcavīsati atthā, taddiguṇā niruttiyo, taddiguṇāni ñāṇāni. [157] Pañca ekato katvā vuttavāre 'pi pañcakkhattuŋ pañcavīsati katvā *pañcavīsasataŋ dhammā, pañcavīsasataŋ atthā,* taddiguṇā niruttiyo, taddiguṇāni ñāṇāni. *Aḍḍhateyyānī* 'ti c' ettha dve satāni ca paññāsañ ca.

13-15. *Khandhā*-dīsu 'pi es' eva nayo. Iminā 'va nayena *sacca*-vāra-*paṭisambhidā*-vāre ca dhammādigaṇanā veditabbā.

[158] 16. Buddhadhammavāre[3]: *Diyaḍḍhasatan* 'ti chakkhattuŋ pañcavīsati, satañ ca paññāsañ ca hoti, taddiguṇā niruttiyo, taddiguṇāni ñāṇāni. *Paṭisambhidādhikaraṇe* 'ti paṭisambhidādhikāre. *Aḍḍhanavadhammasatānī*[4] 'ti paṭhamaŋ vuttesu catūsu saccesu saṭṭhi, catūsu satipaṭṭhānesu saṭṭhi, catūsu sammappadhānesu saṭṭhi, sattabodhisattaveyyākaraṇesu sattati, abhiññaṭṭhādīsu pañcasu pañcavīsasataŋ, khandhādīsu pañcasu pañcavīsasataŋ; puna catūsu ariyasaccesu sataŋ, catūsu paṭisambhidāsu sataŋ, chasu buddhadhammesu diyaḍḍhasatan 'ti evaŋ aṭṭha satāni ca paññāsañ ca dhammā honti. Evaŋ *atthā* 'pi tattakā eva honti. Evam eva saddhādīsu[5] tīsu ṭhānesu vīsasataŋ niruttiyo, sattasu veyyākaraṇesu cattārīsasataŋ niruttiyo, abhiññaṭṭhādīsu, khandhaṭṭhādīsu ca aḍḍhateyyāni aḍḍhateyyāni niruttisatāni, ariyasaccesu paṭisambhidāsu ca dve dve niruttisatāni, buddhadhammesu tīṇi niruttisatānī 'ti evaŋ *niruttisahassañ ca satta niruttisatāni ca* honti. Evam eva saccāni. Tīsu ṭhānesu cattārīsādhikāni dve dve ñāṇasatāni, sattasu veyyākaraṇesu asīti-adhikāni dve ñāṇasatāni, abhiññaṭṭhādīsu khandhaṭṭhādīsu ca pañca pañca

---

1 SH -sa. 2 SM cattāri. 3 B Vuḍḍhavāre.
4 *Text* Aḍḍhanavamāni dha-. 5 B, SM saccādīsu.

ñāṇasatāni, saccesu paṭisambhidāsu ca cattāri cattāri ñāṇasatāni, buddhadhammesu cha ñāṇasatānī 'ti evaŋ *tīṇī ca ñāṇasahassāni cattāri ñāṇasatāni* hontī 'ti.

Paṭisambhidākathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[DHAMMACAKKAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[159] 1. Puna Dhammacakkappavattana-suttantam eva pubbaṅgamaŋ katvā kathitāya Dhammacakkakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha: *Dukkhavatthukā* 'ti ekābhisamayavasena dukkhaŋ vatthu etesan 'ti Dukkhavatthukā. Tad eva dukkhaŋ visesetvā *saccavatthukā* 'ti ādim āha. Tattha saccaŋ ārammaṇaŋ upatthambho etesan 'ti *saccārammaṇā*. Saccaŋ gocaro visayo etesan 'ti *saccagocarā*. *Saccasaṅgahitā* 'ti maggasaccena saṅgahitā. *Saccapariyāpannā* 'ti maggasaccāyattā. *Sacce samudāgatā* 'ti dukkhapajānanena dukkhasacce samuppannā. Tathā tatth' eva *thitā* ... *patiṭṭhitā* 'ti.

2. Idāni "Pavattite ca Bhagavatā dhammacakke" 'ti vuttaŋ dhammacakkaŋ niddisitukāmo *dhammacakkan* 'ti ādim āha. Tattha duvidhaŋ dhammacakkaŋ: paṭivedhacakkaŋ, desanādhammacakkañ ca. Paṭivedhadhammacakkaŋ bodhipallaṅke, desanādhammacakkaŋ Isipatane. *Dhammañ ca pavatteti cakkaŋ cā 'ti* paṭivedha-*dhammacakkaŋ* vuttaŋ. *Cakkañ ca pavatteti dhammañ cā 'ti* desanā-*dhammacakkaŋ*.

Kathaŋ hi Bhagavā Bodhipallaṅke nisinno maggakkhaṇe indriyabala-bojjhaṅga-maggaṅgādibhedaŋ dhammañ cā pavatteti? So yeva ca dhammo kilesasattughātāya pavattanato pahāraṇacakkaŋ viyā 'ti cakkaŋ. Cakkañ ca dhammaŋ pavattento yeva Bhagavā tañ ca cakkaŋ pavatteti nāma. Etena dhammo yeva cakkan 'ti kammadhāraya-samāsatā vuttā hoti. Isipatane nisinno Bhagavā dhammadesanākhaṇe veneyyasantāne kilesasattughātāya pavattanato paharaṇacakkasadisaŋ desanācakkañ ca pavatteti. Veneyyasantāne indriya-bala-bojjhaṅga-maggaṅgādibhedaŋ dhammacakkañ ca pavatteti. Etena dhammo ca cakkañ ca Dhammacakkan 'ti dvandasamāsatā vuttā hoti. Yasmā pana pavattake sati pavattanā nāma hoti, tasmā sabbatthā-pi *pavattetī* 'ti vuttaŋ. Pavattanaṭṭhena pana *cakkan* 'ti vuttaŋ Hotī 'ti veditabbaŋ. *Dhammena pavattetī 'ti dhammacakkan* 'ti ādīni desanādhammacakkam eva sandhāya vuttānī 'ti veditabbāni.

Tattha: Dhammena pavattetī 'ti yathāsabhāvattā dhammena pavattaŋ cakkan 'ti Dhammacakkhan 'ti vuttaŋ hoti. *Dhammacariyāya pavattetī* 'ti veneyyasantāne dhammatthāya pavattaŋ cakkan '*ti Dhammacakkan* 'ti vuttaŋ hoti. *Dhamme ṭhito* 'ti ādīhi Bhagavato dhammabhūtatā[1] dhammassāmitā ca vuttā hoti, yath' āha: "So āvuso Bhagavā jānaŋ jānāti, passaŋ passati, cakkhubhūto ñāṇabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā, atthassa ninnetā, amatassa dātā, dhammassāmī tathāgato" 'ti. Tasmā tehi dhammassa cakkan 'ti Dhammacakkan 'ti vuttaŋ hoti. Ṭhito 'ti visayībhāvena ṭhito. *Patiṭṭhito* 'ti acalabhāvena patiṭṭhito. *Vasippatto* 'ti issarabhāvappatto.

[160] *Pāramippatto* 'ti koṭippatto. *Vesārajjappatto* 'ti visāradabhāvaŋ patto. Dhamme patiṭṭhāpento 'ti ādīhi veneyyasantānam apekkhitvā vuttehi pana vacanehi dhammassāmitāya ca dhammatthāya cakkan 'ti vuttaŋ hoti. Dhammaŋ sakkaronto 'ti ādīhi dhammatthāya cakkan 'ti vuttaŋ hoti. Yo hi dhammaŋ sakkārādivasena pavatteti, so dhammatthaŋ pavatteti. *Dhammaŋ sakkaronto* 'ti yathā kato so dhammo sukato hoti, evam eva naŋ karonto. *Dhammaŋ garuŋ karonto* 'ti tasmiŋ gāravuppattiyā taŋ garuŋ karonto. *Dhammaŋ mānento* 'ti dhammaŋ piyañ ca bhāvanīyañ ca katvā viharanto. *Dhammaŋ pūjento* 'ti taŋ apadisitvā desanāpaṭipatti-pūjāya pūjaŋ karonto. *Dhammaŋ apacāyamāno* 'ti tass' eva dhammassa sakkāragarukārehi nīcavuttitaŋ karonto. *Dhammaddhajo* . . . *dhammaketū* 'ti taŋ dhammaŋ dhajam iva purakkhatvā, ketum iva ca ukkhipitvā pavattiyā dhammadhajo dhammaketu ca hutvā 'ti attho. *Dhammādhipateyyo* 'ti dhammādhipatito āgato bhāvanādhammavasen' eva ca sabbakiriyānaŋ karaṇena dhammādhipateyyo hutvā. *Taŋ kho pana dhammacakkaŋ appaṭivattiyan* 'ti kenaci nivattetuŋ asakkuṇeyyatāya appaṭihatavuttitā vuttā. Tasmā so dhammo pavattanaṭṭhena Dhammacakkan 'ti vuttaŋ hoti.

Saddhindriyaŋ dhammo, taŋ dhammaŋ pavattetī 'ti veneyyasantāne maggasampayutta-saddhindriyuppādanena taŋ saddhindriyaŋ dhammaŋ pavattetī 'ti attho. [161] Es' eva nayo sesesu 'pi. *Saccā* 'ti saccañāṇāni. *Vipassanā* ca *vijjā* ca maggañāṇam eva. [162] *Anuppāde ñāṇan* 'ti arahattaphale ñāṇaŋ. Tam 'pi veneyyasantāne pavattati yeva. Nibbānañ ca paṭivedhaŋ karonto *pavatteti* yeva nāma.

---

[1] B -bhūtassa.

3-4. Samudayavārādīsu [163] *samudayavatthukā ... nirodhavatthukā ... maggavatthukā* 'ti visesapadaŋ dassetvā saṅkhittaŋ. Etthāpi vuttasadisaŋ paṭhamaŋ vuttanayen' eva veditabbaŋ.

5-6. *Satipaṭṭhāna-* [164-165] *iddhipāda*-pubbaṅgamavārā 'pi maggakkhaṇavasena vuttā. Te 'pi tattha tattha visesapadaŋ dassetvā saṅkhittā 'ti.

Dhammacakkakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[LOKUTTARAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[166] 1. Idāni lokuttaradhammappavatikāya[1] Dhammacakkakathāya anantaraŋ kathitāya Lokuttarakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha: Lokuttara-padassa attho niddesavāre āvibhavissati. *Cattāro satipaṭṭhānā* 'ti ādayo sattatiŋsa bodhipakkhiya-dhammā yathāyogaŋ maggaphalasampayuttā. Te bujjhanaṭṭhena Bodhī 'ti evaŋ laddhanāmassa ariyassa pakkhe bhavattā Bodhipakkhiyā nāma. Pakkhe bhavattā 'ti upakārabhāve ṭhitattā. Tesu ārammaṇesu okkhanditvā pakkhanditvā upaṭṭhānato Upaṭṭhānaŋ. Sati yeva upaṭṭhāṇan Satipaṭṭhānaŋ. Kāya-vedanā-citta-dhammesu pan' assa asubha-dukkhāniccānattākāra-gahaṇavasena subha-sukha-nicca-attasaññā-pahāṇakiccasādhanavasena ca pavattito catudhā bhedo hoti. Tasmā Cattāro satipaṭṭhānā 'ti vuccanti.

Padahanti etenā 'ti Padhānaŋ. Sobhanaŋ padhānaŋ Sammappadhānaŋ; sammā vā padahanti etenā 'ti Sammappadhānaŋ; sobhanaŋ vā taŋ kilesavirūpappavatti-virahitato padhānañ ca hitasukhanipphādakaṭṭhena seṭṭhabhāvāvahanato padhānabhāvakaraṇato vā 'ti Sammappadhānaŋ. Viriyass' etaŋ adhivacanaŋ. Ta-yidaŋ uppannānuppannānaŋ akusalānaŋ pahāṇā-nuppattikiccaŋ, anuppannu-ppannānañ ca kusalānaŋ uppatti-ṭṭhitikiccaŋ sādhayatī 'ti catubbidhaŋ hoti. Tasmā *cattāro sammappadhānā* 'ti vuccanti.

Nipphattipariyāyena ijjhanaṭṭhena ijjhanti etāya sattā, iddhā vuddhā ukkaŋsagatā hontī 'ti iminā vā pariyāyena Iddhi. Tassā sampayuttāya pubbaṅgamaṭṭhena phalabhūtāya pubbabhāgakāraṇaṭṭhena ca iddhiyā pādo 'ti Iddhipādo. So chanda-viriya-citta-vīmaŋsāvasena catubbidho hoti. Tasmā *cattāro iddhipādā* 'ti vuccanti.

Assadhiya-kosajja-pamāda-vikkhepa-sammohānaŋ abhibhavanato abhibhavana-saṅkhātena adhipati-yaṭṭhena Indriyaŋ. Assaddhiyā-

[1] SH, SM -dhammavatiyā.

dīhi anabhibhavanīyato akampiyaṭṭhena Balaŋ. Tad ubhayam 'pi saddhā-viriya-sati-samādhi-paññāvasena pañcavidhaŋ hoti. Tasmā *panc' indriyāni, pañca balānī* 'ti vuccanti.

Bujjhanakasattassa pana aṅgabhāvena sati-ādayo satta dhammā Bojjhaṅgā, niyyāṇaṭṭhena ca sammādiṭṭhi-ādayo aṭṭha maggaṅgā honti. Tena ca vuccanti *satta bojjhaṅgā* 'ti, ariyo *aṭṭhaṅgiko maggo* 'ti.

Iti ime sattatiŋsa bodhipakkhiyā dhammā pubbabhāge lokiyavipassanāya vattamānāya cuddasavidhena kāyaŋ pariganhato ca kāyānupassanā-satipaṭṭhānaŋ, navavidhena vedanaŋ pariganhato ca vedanānupassanā-satipaṭṭhānaŋ, soḷasavidhena cittaŋ pariganhato ca cittānupassanā-satipaṭṭhānaŋ, pañcavidhena dhamme pariganhato ca dhammānupassanā-satipaṭṭhānaŋ. Iti imasmiŋ attabhāve anuppannapubbaŋ parassa uppannaŋ akusalaŋ disvā "Yathāpaṭipannassa tassa taŋ uppannaŋ, na tathā paṭipajjissāmi; evaŋ me etaŋ nūppajjissatī" 'ti tassa anuppādāya vāyamanakāle paṭhamaŋ sammappadhānaŋ; Attano samudācārappattam akusalaŋ disvā tassa pahāṇāya vāyamanakāle dutiyaŋ; imasmiŋ attabhāve anuppannapubbaŋ jhānaŋ vā vipassanaŋ vā uppādetuŋ vāyamantassa tatiyaŋ; uppannaŋ yathā na parihāyati evaŋ punappunaŋ uppādentassa catutthaŋ sammappadhānaŋ.

Chandaŋ dhuraŋ katvā kusaluppādanakāle chandiddhipādo; viriyaŋ ... cittaŋ ... vīmaŋsaŋ dhuraŋ katvā kusaluppādanakāle vīmaŋsiddhipādo.

Micchāvācāya viramaṇakāle sammāvācā; micchākammantā ... micchājīvā ... viramanakāle sammājīvo 'ti evaŋ nānācittesu labbhanti. Catumaggakkhaṇe pana ekacitte labbhanti. Phalakkhaṇe, ṭhapetvā cattāro sammappadhāne avasesā tettiŋsa labbhanti. Evaŋ ekacitte labbhamānesu c' etesu ekā 'va nibbāṇārammaṇā sati kāyādīsu subhasaññādi-ppahāṇakiccasādhanavasena cattāro satipaṭṭhānā 'ti vuccati. Ekam eva viriyaŋ anuppann-uppannānaŋ anuppādādikiccasādhanavasena cattāro sammappadhānā 'ti vuccati. Sesesu hāpanavaḍḍhanaŋ[1] n' atthi. Api ca tesu:

Nava ekavidhā, eko
Dvedha, 'tha catu-pañcadhā,
Aṭṭhadḥā, navadhā c' eva
Iti chaddhā bhavanti te.
(*Vism.* 680.)

[1] B pahānavindanaŋ.

Nava ekavidhā 'ti chando, cittaŋ, pīti, passaddhi, upekkhā, saṅkappo, vācā, kammanto, ājīvo 'ti ime nava chandiddhipādādi-vasena ekavidhā 'va honti. Aññakoṭṭhāsaŋ na gacchanti.[1] Eko dvedhā 'ti saddhā indriya-balavasena dvedhā ṭhitā. Atha catu-pañcadhā 'ti atha 'ñño eko catudhā, añño pañcadhā ṭhito 'ti attho. Tattha samādhi eko indriya-bala-bojjhaṅga-maggaṅgavasena catudhā ṭhito. Paññā tesaŋ ca catunnaŋ iddhipādakoṭṭhāsassa ca vasena pañcadhā. Aṭṭhadhā navadhā c' evā 'ti aparo eko aṭṭhadhā, eko navadhā ṭhito 'ti attho. Catusatipaṭṭhāna-indriya-bala-bojjhaṅga-maggaṅga-vasena sati aṭṭhadhā ṭhita, catusammappadhāna-iddhipāda-indriya-bala-bojjhaṅga-maggaṅgavasena viriyaŋ navadhā 'ti. Evaŋ:

Cuddas' eva asambhinnā
Hont' ete bodhipakkhiyā
Koṭṭhāsato sattavidhā
Sattatiŋsa ppabhedato.

Sakiccanipphādanato
Sarūpena ca vuttito
Sabbe 'va ariyamaggassa
Sambhave sambhavanti te.
(*Vism.* 681.)

Evaŋ maggaphalasampayutte sattatiŋsa bodhipakkhiyadhamme dassetvā puna te maggaphalesu saṅkhipitvā *cattāro* ca *ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalānī* 'ti āha. Samaṇabhāvo sāmaññaŋ, catunnaŋ ariyamaggānam etaŋ nāmaŋ. Sāmaññānaŋ phalāni Sāmaññaphalāni. *Nibbāṇaŋ* pana sabbehi asammissam eva. Iti vitthārato sattatiŋsabodhipakkhiya-catumagga-catuphala-nibbāṇānaŋ vasena chacattālīsa lokuttaradhammā. Tato saṅkhepena catumagga-catuphala-nibbāṇānaŋ vasena nava lokuttaradhammā. Tato 'pi saṅkhepena magga-phala-nibbāṇānaŋ vasena tayo lokuttaradhammā 'ti veditabbaŋ. Satipaṭṭhānādīnaŋ maggaphalānañ ca lokuttaratte vutte taŋsampayuttānaŋ phassādīnam 'pi lokuttarattaŋ vuttam eva hoti. Padhānadhammavasena pana satipaṭṭhānādayo 'va vuttā. Abhidhamme ca Lokuttaradhammaniddese maggaphalasampayuttānaŋ phassādīnaŋ lokuttarattaŋ vuttam evā 'ti.

Lokaŋ tarantī 'ti lokaŋ atikkamanti. Sabbam idha īdisaŋ vattamānakālavacanaŋ cattāro ariyamagge sandhāya vuttaŋ. Sotāpattimaggo hi apāyalokaŋ tarati, sakadāgāmimaggo kāmāvacaralokeka-

[1] B bhajanti.

desaŋ tarati, anāgāmimaggo kāmāvacaralokaŋ tarati, arahattamaggo rūpārūpāvacaralokaŋ tarati. *Lokā uttarantī* 'ti lokā uggacchanti. *Lokato* 'ti ca *lokamhā* 'ti ca tad eva nissakkavacanaŋ visesetvā dassitaŋ. *Lokaŋ samatikkamantī* 'ti paṭhamaŋ vuttattham eva. Tattha upasaggatthaŋ anapekkhitvā vuttaŋ. Idha saha upasaggatthena vuttaŋ. *Lokaŋ samatikkantā* 'ti yathāvuttaŋ lokaŋ sammā atikkantā. Sabbam idha īdisaŋ atītakālavacanaŋ phalanibbāṇāni sandhāya vuttaŋ. Sotāpattiphalādīni hi yathāvuttaŋ lokaŋ atikkamitvā ṭhitāni. Sadā nibbāṇaŋ sabbalokaŋ atikkamitvā ṭhitaŋ. *Lokena atirekā* 'ti lokato adhikabhūtā. Idaŋ sabbe 'pi lokuttaradhamme sandhāya vuttaŋ. *Nissarantī* 'ti niggacchanti. *Nissaṭā* 'ti niggatā. *Loke na tiṭṭhantī* 'ti ādīni aṭṭhārasavacanāni sabbalokuttaresu 'pi yujjanti. Na tiṭṭhantī 'ti loke apariyāpannattā vuttaŋ. *Loke na limpatī* 'ti santāne[1] vattamānā 'pi tasmiŋ na limpantī 'ti attho. Akatapaṭivedhānaŋ kenaci cittena katapaṭivedhānaŋ akusalena ca asamatthena ca cittena na limpantī 'ti attho. *Asaŋlittā*[2] *anupalittā* 'ti upasaggena visesitaŋ. *Vippamuttā* 'ti alittattam eva nānābyañjanena visesitaŋ. Ye keci hi yattha yena[3] vā alittā, te tattha tena vā vippamuttā honti. *Lokā vippamuttā* 'ti ādīni tīṇi nissakkavasena vuttāni.[4]

[167] *Visaŋyuttā* 'ti vippamuttassa visesanaŋ. Ye keci hi yattha yena yato vippamuttā, te tattha tena tato visaŋyuttā nāma honti. *Lokā sujjhantī* 'ti lokamalaŋ dhovitvā lokā sujjhanti. *Visujjhantī* 'ti tad eva upasaggena visesitaŋ. *Uṭṭhahantī* 'ti uṭṭhitā[5] honti.' *Vivaṭṭantī* 'ti nivaṭṭanti.[6] *Na sajjantī*[7] 'ti na lagganti. *Na gayhantī* 'ti na gaṇhīyanti. *Na bajjhantī* 'ti na bādhīyanti. *Samucchindantī* 'ti appavattiŋ karonti. Yathā ca *lokaŋ samucchinnattā* 'ti tath' eva "lokā visuddhattā" 'ti ādi vuttam eva hoti. *Paṭippassambhentī* 'ti nirodhenti. *Apathā*[8] 'ti ādīni cattāri sabbesu 'pi lokuttaresu yujjanti. Apathā[8] 'ti amaggā. *Agatī* 'ti appatiṭṭhā. *Avisayā* 'ti anāyattā. *Asādhāraṇā* 'ti asamānā. *Vamantī* 'ti uggilanti. *Na paccāgamantī*[9] 'ti vuttapaṭipakkhanayena vuttaŋ. Vantaŋ puna na adantī 'ti attho. Etena vantassa suvantabhāvo vutto hoti. Anantaradukattaye 'pi es' eva nayo.

Visīnentī 'ti vikiranti vimuccanti, na bandhantī 'ti attho. *Na ussīnentī* 'ti na vikiranti, na vimuccanti. (Visinentī[10] 'ti, na ussinentī[10] 'ti rassaŋ katvā pāṭho sundaro.) *Vidhūpentī* 'ti nibbāpenti.

---

[1] B khandhasantāne. [2] B Asaṅkilitthā.
[3] B sakkāyena *for* yattha yena. [4] SH, SM *omit.*
[5] B uddhaŋ. [6] B nissajjanti. [7] SH, SM nissajanti.
[8] SH *v.l.* atītā. [9] SH, SM paccāvamantī. [10] *So in Text.*

Na sandhūpentī 'ti na ujjalanti. *Lokaŋ samatikkamma abhibhuyya tiṭṭhantī* 'ti sabbe 'pi lokuttarā dhammā lokaŋ sammā atikkamitvā abhibhavitvā ca tiṭṭhantī 'ti Lokuttarā. Sabbehi 'pi imehi yathāvuttehi pakārehi likuttarānaŋ lokato uttarabhāvo adhikabhāvo ca vutto hotī 'ti.

Lokuttarakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[BALAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[168] Idāni Lokuttarakathāya anantaraŋ kathitāya Lokuttarakathāvatiyā[1] suttantapubbaṅgamāya Balakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha ādito suttantavasena *pañca balāni* dassetvā tadaññāni 'pi balāni dassetukāmo *Api ca aṭṭhasaṭṭhi balānī* 'ti ādim āha. Sabbāni 'pi taŋ taŋ paṭipakkhehi akampiyaṭṭhena Balāni nāma honti.

Hiribalan 'ti ādīsu pāpato hirīyanti etāyā 'ti Hirī; lajjāy' etaŋ nāmaŋ. Pāpato ottappanti etenā 'ti ottappaŋ; pāpato ubbegass' etaŋ nāmaŋ. Ajjhattasamuṭṭhānā hiri, bahiddhāsamuṭṭhānaŋ ottappaŋ. Attādhipati hiri, lokādhipati ottappaŋ. Lajjīsabhāvasaṇṭhitā hirī, bhayasabhāvasaṇṭhitaŋ ottappaŋ. Sappatissavalakkhaṇā hirī, vajja-bhīruka-bhayadassāvilakkhaṇaŋ ottappaŋ. Sā eva hiri ahirikena na kampatī 'ti *hiribalaŋ*. Tad eva ottappaŋ anottappena na kampatī 'ti *ottappabalaŋ*.

Appaṭisaṅkhānena na kampatī 'ti *paṭisaṅkhānabalaŋ*. Upaparikkhaṇapaññāy' etaŋ nāmaŋ. Viriyasīsena satta bojjhaṅge bhāventassa uppannabalaŋ *bhāvanābalaŋ*. Tathāpavattānaŋ catunnaŋ khandhānam etaŋ nāmaŋ. Parisuddhāni sīlādīni *anavajjabalaŋ*. Cattāri saṅgahavatthūni *saṅgahabalaŋ*. (Saṅgahe balan 'ti 'pi pāṭho.) Dukkhamānaŋ adhivāsanaŋ *khantibalaŋ*. Dhammakathāya paresaŋ tosanaŋ[2] *paññattibalaŋ*. Kathitassa[3] atthassa adhigamāpanaŋ *nijjhantibalaŋ*. Kusalesu bahubhāvo[4] *issariyabalaŋ*. Kusalesu yathāruci patiṭṭhānaŋ *adhiṭṭhānabalaŋ*. Hiribalādīnaŋ attho mātikāpadesu byañjanavasena[5] visesato yujjamānaŋ gahetvā vutto. *Samathabalaŋ vipassanābalan* 'ti balappattā samathavipassanā eva.

2. Mātikāniddese: *Assaddhiye na kampatī 'ti saddhābalan* 'ti mūlabalatthaŋ vatvā tam eva aparehi navahi pariyāyehi visesetvā dassesi.

---

[1] B *omits*; SH *v.l.* -pavattiyā. [2] B, SM pare santosanaŋ; SH *v.l.* toso.
[3] B adhikassa; SH *v.l.*, SM adhītassa. [4] B pahu-. [5] SM bujjhana-.

Yo hi dhammo akampiyo balappatto hoti, so sahajāte upatthambheti, attano paṭipakkhe kilese pariyādiyati, paṭivedhassa ādibhūtaŋ sīlaŋ diṭṭhiñ ca visodheti. Cittaŋ ārammaṇe patiṭṭhāpeti. Cittaŋ pabhassaraŋ karonto[1] vodāpeti. Vasiŋ pāpento visesaŋ adhigamāpeti. Tato uttariŋ pāpento uttaripaṭivedhaŋ kāreti. Kamena ariyamaggaŋ pāpetvā saccābhisamayaŋ kāreti. Phalappattiyā *nirodhe* patiṭṭhāpeti. Tasmā navadhā balattho visesito.

Esa nayo *viriyā*-dīsu catūsu.

[169] 3. *Kāmacchandaŋ hirīyatī* 'ti nekkhammayutto yogī *nekkhammena* kāmacchandato hirīyati. Ottappe 'pi es' eva nayo. Etehi sabbākusalehi 'pi hirīyanā ottappanā vuttā yeva honti. *Byāpādan* 'ti ādīnam 'pi iminā 'va nayena attho veditabbo. *Paṭisaṅkhātī* 'ti asammohavasena ādīnavato upaparikkhati.

[170] 4. *Bhāvetī* 'ti vaḍḍheti. *Vajjan* 'ti rāgādivajjaŋ. *Saṅgaṇhātī* 'ti bandhati.

[171] 5. *Khamatī*[2] 'ti tassa yogissa khamati ruccati. *Paññāpetī* 'ti toseti. *Nijjhāpetī* 'ti cintāpeti. *Vasaŋ vattetī* 'ti citte pahu[3] hutvā cittaŋ attano vasaŋ katvā pavatteti. *Adhiṭṭhātī* 'ti vidahati.

[172] 6-7. Bhāvanābalādīni sabbāni 'pi nekkhammādīni yeva. Mātikāvaṇṇanāya aññathā vutto attho pana byañjanavaseṇ' eva pākaṭattā idha na vutto 'ti veditabbaŋ. *Samathabalaŋ*, *vipassanābalañ* ca vitthārato niddisitvā avasāne *uddhaccasahagata-kilese ca khandhe ca na kampatī* 'ti ādi ca [173] *avijjāsahagata-kilese ca khandhe ca na kampatī* 'ti ādi ca samathabala-vipassanābalānaŋ lakkhaṇadassanathaŋ vuttaŋ.

8. Sekhāsekhabalesu *sammādiṭṭhiŋ sikkhatī 'ti sekhabalan* 'ti sekhapuggalo sammādiṭṭhiŋ sīkkhatī 'ti Sekho. Sā sammādiṭṭhi tassa sekhassa balan 'ti Sekhabalan 'ti attho. *Tattho sikkhitattā asekhabalan* 'ti asekhapuggalo tattha sammādiṭṭhiyā sikkhitattā na sikkhatī 'ti Asekho. Sā yeva ca sammādiṭṭhi tassa asekhassa balan 'ti Asekhabalaŋ. Es' eva nayo *sammāsaṅkappā*-dīsu. *Sammāñāṇan* 'ti paccavekkhaṇañāṇaŋ. Tam 'pi hi lokiyam 'pi hontaŋ sekhassa pavattattā Sekhabalaŋ, asekhassa pavattattā Asekhabalan 'ti vuttaŋ. *Sammāvimuttī* 'ti aṭṭha maggaṅgāni ṭhapetvā sesā balasampayuttā[4]

[1] B, SH *v.l.*, SM karontaŋ.
[2] *Text* Khantī.
[3] BM, SH *v.l.*, SM bahu.
[4] B phala-.

dhammā. Keci pana ṭhapetvā lokuttaravimuttiŋ avasesā vimuttiyo Sammāvimuttī 'ti vadanti. Tassa sekhāsekhabalattaŋ vuttanayam eva.

9. Khīṇāsavabalesu sabbāni 'pi ñāṇabalāni. *Khīṇāsavassa bhikkhuno* 'ti karaṇatthe sāmivacanaŋ, khīṇāsavena bhikkhunā 'ti attho. *Aniccato* 'ti hutvā abhāvakāraṇena aniccato. *Yathābhūtan* 'ti yathāsabhāvato. *Paññāyā* 'ti saha vipassanāya maggapaññāya. Aniccato *sudiṭṭhā* ... *dukkhato* ... *anattato sudiṭṭhā hontī* taŋmūlakattā. *Yan* 'ti bhāva-napuŋsakavacanaŋ, yena kāraṇenā 'ti vā attho. *Āgammā* 'ti paṭicca. *Paṭijānātī* 'ti sampaṭicchati paṭiññaŋ karoti. *Aṅgārakāsūpamā* 'ti mahābhitāpaṭṭhena aṅgārakāsuyā upamitā. *Kāmā* 'ti vatthukāmā ca kilesakāmā ca. *Vivekaninnan* 'ti phalasamāpattivasena upadhiviveka-saṅkhāta-nibbāṇaninnaŋ. Tayo hi vivekā: Kāyaviveko, cittaviveko, upadhiviveko 'ti. Kāyaviveko ca vivekaṭṭha-kāyānaŋ nekkhammābhiratānaŋ, cittaviveko ca adhicittam anuyuttānaŋ, upadhiviveko ca nirūpadhīnaŋ puggalānaŋ visaṅkhāragatānaŋ. (Nissaraṇaviveka-saṅkhātaŋ nibbāṇaninnaŋ vā. Pañca hi vivekā: vikkhambhanaviveko, tadaṅgaviveko, samucchedaviveko, paṭippassaddhiviveko, nissaraṇaviveko 'ti. Vivekaninnan 'ti ca viveke ninnaŋ.)

Vivekapoṇan 'ti viveke nataŋ. *Vivekapabbhāran* 'ti vivekasīsabhāraŋ. Dve 'pi purimass' eva vevacanāni. *Vivekaṭṭhan* 'ti kilesehi vajjitaŋ dūrībhūtaŋ vā. *Nekkhammābhiratan* 'ti nibbāṇe abhirataŋ, pabbajjāya abhirataŋ vā. *Byantībhūtan* 'ti vigatantībhūtaŋ, ekadesenā-pi anallīnaŋ vippamuttaŋ visaŋsaṭṭhaŋ. *Sabbaso* 'ti sabbathā. *Āsavaṭṭhānīyehi dhammehī* 'ti sampayogavasena āsavānaŋ kāraṇabhūtehi kilesadhammehī 'ti attho. (Athavā: Byantībhūtan 'ti vigatanikantibhūtan 'ti, nittaṇhan 'ti attho. Kuto? Sabbaso āsavaṭṭhānīyehi dhammehi. Sabbehi tebhūmakadhammehī 'ti attho. Idha dasahi khīṇāsavabalehi khīṇāsavassa lokiyalokuttaro maggo kathito. Aniccato sabbe saṅkhārā 'ti dukkhapariññābalaŋ, Aṅgārakāsūpamā kāmā 'ti samudayapahāṇabalaŋ, Vivekaninnaŋ cittaŋ hotī 'ti nirodhasacchikiriyābalaŋ, Cattāro satipaṭṭhānā 'ti ādi sattavidhaŋ maggabhāvanābalan 'ti 'pi vadanti.)

[174] 10. Dasa iddhibalāni Iddhikathāya āvībhavissanti.

11. Tathāgatabalaniddese: *Tathāgatabalānī* 'ti aññehi asādhāraṇāni Tathāgatass' eva balāni; yathā vā pubbabuddhānaŋ balāni puññussayasampattiyā āgatāni tathā āgatabalānī 'ti 'pi attho. Tattha

duvidhaŋ tathāgatabalaŋ: Kāyabalaŋ, ñāṇabalañ ca. Tesu kāyābalaŋ hatthikulānusārena veditabbaŋ. Vuttaŋ h' etaŋ porāṇehi:

"Kālāvakañ ca Gaṅgeyyaŋ
Paṇḍaraŋ Tamba-Piṅgalaŋ
Gandha-maṅgala-Hemañ ca
Uposatha-Chaddant' ime dasā"
(*MA*. II, 25)

ti imāni dasa hatthikulāni. Tattha: Kālāvakan 'ti pakatihatthikuaŋ daṭṭhabbaŋ. Yaŋ dasannaŋ purisānaŋ kāyabalaŋ, taŋ etassa Kālāvakassa hatthino balaŋ. Yaŋ dasannaŋ Kālāvakānaŋ balaŋ taŋ ekassa Gaṅgeyyassa balaŋ. Yaŋ dasannaŋ Gaṅgeyyānaŋ taŋ ekassa Paṇḍarassa. Yaŋ dasannaŋ Paṇḍarānaŋ taŋ ekassa Tambassa. Yaŋ dasannaŋ Tambānaŋ taŋ ekassa Piṅgalessa. Yaŋ dasannaŋ Piṅgalānaŋ taŋ ekassa Gandhahatthino. Yaŋ dasannaŋ Gandhahatthīnaŋ taŋ ekassa Maṅgalahatthino. Yaŋ dasannaŋ Maṅgalahatthīnaŋ taŋ ekassa Hemavatassa. Yaŋ dasannaŋ Hemavatānaŋ taŋ ekassa Uposathassa. Yaŋ dasannaŋ Uposathānaŋ taŋ ekassa Chaddantassa. Yaŋ dasannaŋ Chaddantānaŋ taŋ ekassa tathāgatassa balaŋ. Nārāyaṇa-saṅghātabalan 'ti 'pi idam eva vuccati. Tad etaŋ pakatihatthino gaṇanāya hatthīnaŋ koṭisahassassa, purisagaṇanāya dasannaŋ purisakoṭisahassānaŋ balaŋ hoti. Idaŋ tāva tathāgatassa kāyabalaŋ.

Ñāṇabalaŋ pana idha tāva aññathā ca pāḷiyaŋ āgatam eva. Dasabalañāṇaŋ Majjhime āgataŋ. Catuvesārajjañāṇaŋ, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇaŋ, catuyoni-paricchedakañāṇaŋ, pañcagati-paricchedakañāṇaŋ Saŋyuttake āgatāni. Tesattati ñāṇāni, sattasattati ñāṇānī 'ti evaŋ aññāni 'pi anekāni ñāṇasahassāni, etaŋ ñāṇabalaŋ nāma. Idhā-pi ñāṇabalam eva adhippetaŋ. Ñāṇaŋ hi akampiyaṭṭhena, upatthambhanaṭṭhena ca Balan 'ti vuttaŋ. (*Cf. MA*. II, 25-26.)

Ṭhānañ ca ṭhānato 'ti kāraṇañ ca kāraṇato; kāraṇaŋ hi yasmā tattha phalaŋ tiṭṭhati tadāyattavuttitāya uppajjati c' eva pavattati ca, tasmā Ṭhānan 'ti vuccati. Taŋ Bhagavā ye ye dhammā yesaŋ yesaŋ dhammānaŋ hetū, paccayā uppādāya, taŋ taŋ ṭhānan 'ti; ye ye dhammā yesaŋ yesaŋ dhammānaŋ na hetū, na paccayā uppādāya, taŋ taŋ aṭṭhānan 'ti pajānanto ṭhānañ ca ṭhānato *aṭṭhānañ ca aṭṭhānato yathābhūtaŋ pajānāti*. (*Cf. MA*. II, 28.) *Yam 'pī 'ti* yena ñāṇena. *Idam pī* 'ti idam 'pi ṭhānāṭhānañāṇaŋ *Tathāgatassa tathāgatabalaŋ* nāma *hotī* 'ti attho. Evaŋ sesapadesu 'pi yojanā veditabbā.

Āsabhaṭṭhānan 'ti seṭṭhaṭṭhānaŋ uttamaṭṭhānaŋ; āsabhā vā pubbabuddhā, tesaŋ ṭhānan 'ti attho. Api ca gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho; vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho. Sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehi 'pi asantasanīyo Nisabho, so idha usabho 'ti adhippeto. Idam 'pi hi tassa pariyāyavacanaŋ. Usabhassa etan 'ti Āsabhaŋ. Ṭhānan 'ti catūhi pādehi paṭhaviŋ uppīḷetvā avaṭṭhānaŋ.[1] Idaŋ pana āsabhaŋ viyā 'ti Āsabhaŋ. Yath' eva hi nisabha-saṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi paṭhaviŋ uppīḷetvā acalaṭṭhāne[2] tiṭṭhati, evaŋ Tathāgato 'pi dasahi tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapadehi aṭṭhaparisapaṭhaviŋ uppīḷetvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhāne[2] tiṭṭhati. Evaŋ tiṭṭhamāno ca naŋ āsabhaŋ ṭhānaŋ *paṭijānāti* upagacchati, na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaŋ: Āsabhaṭṭhānaŋ paṭijānātī 'ti. (*MA*. II, 26-27.)

Parisāsū 'ti khattiya-brāhmaṇa-gahapati-samaṇa-cātummahārājika-Tavatiŋsa-māra-brahmānaŋ vasena aṭṭhasu parisāsu. *Sīhanādaŋ nadatī* 'ti seṭṭhanādaŋ asambhītanādaŋ nadati; sīhanādasadisaŋ vā nādaŋ nadati; ayam attho Sīhanādasuttena (*M*. I, 64) dīpetabbo. Yathā vā sīho sahanato hananato ca Sīho 'ti vuccati, evaŋ Tathāgato lokadhammānaŋ sahanato parappavādānaŋ hananato Sīho 'ti vuccati. Evaŋ vuttassa sīhassa nādaŋ Sīhanādaŋ. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaŋso sīhanādaŋ nadati, evaŋ Tathāgatasīho 'pi tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaŋso "Iti rūpan" 'ti ādinā nayena nānāvidhadesanāvilāsa-sampannaŋ sīhanādaŋ nadati. Tena vuttaŋ: Parisāsu sīhanādaŋ nadatī 'ti. (*MA*. II, 27.)

Brahmacakkaŋ pavattetī 'ti ettha Brahman 'ti seṭṭhaŋ uttamaŋ, visuddhaŋ. Cakka-saddo panā-yaŋ:

Sampattiyaŋ lakkhaṇe ca
Rathaṅge iriyāpathe
Dāne ratanadhammesu[3]
Cakkādisu ca[4] dissati.
Dhammacakke idha mato
Tam 'pi dvedhā vibhāvaye.
(*MA*. II, 27.)

---

[1] SH acalaṭṭhānaŋ.
[2] SH -ṭṭhānena.
[3] SH *v.l.*, SM dhamme ca.
[4] B, SH *v.l.*, SM Khuracakkādīsu.

"Cattār' imāni bhikkhave cakkāni yehi samannāgataŋ devamanussānan" 'ti ādīsu hi ayaŋ sampattiyaŋ dissati. "Heṭṭhā pādatalesu cakkāni jātāni hontī 'ti ettha lakkhaṇe. "Cakkaŋ 'va vahato padan" 'ti ettha rathaṅge. "Catucakkaŋ navadvāran" 'ti ettha iriyāpathe. "Dadaŋ bhuñjañ ca mā pamādo, Cakkaŋ vattaya Kosalādhipā" 'ti ettha dāne. "Dibbaŋ cakkaratanaŋ pātur-ahosī" 'ti ettha cakkaratane. "Mayā pavattitaŋ cakkan" 'ti ettha dhammacakke. "Icchāhatassa posassa Cakkaŋ bhamati matthake" 'ti ettha khuracakke.[1] "Khurapariyantena ce 'pi cakkenā" 'ti ettha paharaṇacakke. "Asanicakkan" 'ti ettha asanimaṇḍale. Idha panā-yaŋ dhammacakke mato.

Tam pana dhammacakkaŋ duvidhaŋ hoti: Paṭivedhañānañ ca desanāñāṇañ ca. Tattha paññāpabhāvitaŋ attano ariyaphalāvahaŋ paṭivedhañāṇaŋ, karuṇāpabhāvitaŋ sāvakānaŋ ariyaphalāvahaŋ desanāñāṇaŋ. Tattha paṭivedhañāṇaŋ Uppajjamānaŋ, Uppannan 'ti duvidhaŋ. Taŋ hi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā Uppajjamānaŋ nāma, phalakkhaṇe Uppannaŋ nāma. Tusitabhavanato vā yāva bodhipallaṅke arahattamaggā Uppajjamānaŋ nāma, phalakkhaṇe Uppannaŋ nāma. Dīpaṅkara-dasabalato vā paṭṭhāya yāva arahattamaggā Uppajjamānaŋ nāma, phalakkhaṇe Uppannaŋ nāma. Desanāñāṇam 'pi Pavattamānaŋ, Pavattan 'ti duvidhaŋ. Taŋ hi yāva Aññākoṇḍaññassa[2] therassa arahattamaggā Pavattamānaŋ nāma, phalakkhaṇe pavattaŋ nāma. Tattha paṭivedhañāṇaŋ lokuttaraŋ, desanāñāṇaŋ lokiyaŋ, ubhayam 'pi pan' etaŋ aññehi asādhāraṇaŋ; Buddhānaŋ yeva orasañāṇaŋ. (*MA*. II, 27-28.) Tena vuttaŋ: Brahmacakkaŋ pavattetī 'ti.

Kammasamādānānan 'ti samādiyitvā katānaŋ kusalākusala-kammānaŋ. Kammam eva vā kammasamādānaŋ. *Ṭhānaso hetuso* 'ti paccayato c' eva hetuto ca. Tattha gati-upadhi-kāla-payogā vipākassa ṭhānaŋ, kammaŋ hetu. (*MA*. II, 29.)

[175] *Sabbatthagāminin* 'ti sabbagatigāminiñ ca agatigāminiñ ca. *Paṭipadan* 'ti maggaŋ. *Yathābhūtaŋ pajānātī* 'ti bahūsu 'pi manussesu ekam eva pāṇaŋ ghātentesu imassa cetanā nirayagāminī bhavissati, imassa tiracchānayoni-gāminī 'ti iminā nayena ekavatthusmim 'pi kusalākusalacetanā-saṅkhātānaŋ paṭipattīnaŋ aviparītato sabhāvaŋ jānāti. (*MA*. II, 29.)

Anekadhātū 'ti cakkhudhātu-ādīhi kāmadhātu-ādīhi vā dhātūhi bahudhātu. *Nānādhātū* 'ti tāsaŋ[3] yeva dhātūnaŋ vilakkhaṇattā

---

[1] SH uracakke. [2] B Aññāsi-; SH *v.jl.*, SM Aññāta-. [3] B tesaŋ.

nānappakāradhātu. *Lokan* 'ti khandhāyatanadhatu-lokaŋ. *Yathābhūtaŋ pajānātī* 'ti tāsaŋ tāsaŋ dhātūnaŋ aviparītato sabhāvaŋ paṭivijjhati. *Nānādhimuttikan* 'ti hīnapaṇītādi-adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaŋ. *Parasattānan* 'ti padhānasattānaŋ. *Parapuggalānan* 'ti tato paresaŋ hīnasattānaŋ. (Ekattham eva vā etaŋ padadvayaŋ veneyyavasena Bhagavatā dvedhā vuttaŋ. Idhā-pi Bhagavatā vuttanayen' eva vuttaŋ.) *Indriyaparopariyattan* 'ti saddhādīnaŋ indriyānaŋ parabhāvañ ca aparabhāvañ ca. Vuddhiñ ca hāniñ cā 'ti attho. *Jhāna-vimokkha-samādhi-samāpattīnan* 'ti paṭhamādīnaŋ catunnaŋ jhānānaŋ, rūpī rūpāni passatī 'ti ādīnaŋ aṭṭhannaŋ vimokkhānaŋ, savitakkasavicārādīnaŋ tiṇṇaŋ samādhīnaŋ, paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnañ ca navannaŋ anupubbasamāpattīnaŋ. *Saṅkilesan* 'ti hānabhāgiyadhammaŋ. *Vodānan* 'ti visesabhāgiyadhammaŋ. *Vuṭṭhānan* 'ti yena kāraṇena jhānādīhi vuṭṭhahanti taŋ kāraṇaŋ. Taŋ pana "Vodānam 'pi vuṭṭhānaŋ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānam 'pi vuṭṭhānan" 'ti evaŋ vuttaŋ paguṇajjhānañ[1] c' eva bhavaṅgaŋ, phalasamāpattiyo ca. Heṭṭhimaŋ heṭṭhiman 'ti hi paguṇajjhānaŋ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaŋ hoti. Tasmā: Vodānam 'pi vuṭṭhānan 'ti vuttaŋ. Bhavaṅgena pana sabbajjhānehi vuṭṭhānaŋ hoti. Nirodhasamāpattito phalasamāpattiyā vuṭṭhānaŋ hoti. Taŋ sandhāya: Tamhā tambā samādhimhā vuṭṭhānam 'pi Vuṭṭhānan 'ti vuttaŋ. (*Cf. MA.* II, 29-30.)

Pubbenivāsa-dibbacakkhu [176] -āsavakkhayañāṇāni heṭṭhā pakāsitān' eva. Tattha: *āsavānaŋ khayā* 'ti arahattamaggena sabbakilesānaŋ khayā. *Anāsavan* 'ti āsavavirahitaŋ. *Cetovimuttiŋ paññāvimuttin* 'ti ettha ceto-vacanena arahattaphalasampayutto samādhi, paññā-vacanena taŋsampayuttā ca paññā vuttā. Tattha ca samādhi rāgato vimuttattā cetovimutti, paññā avijjāya vimuttattā paññāvimuttī 'ti veditabbā. Vuttaŋ h' etaŋ Bhagavatā: "Yo hi 'ssa bhikkhave samādhi tad assa Samādhindriyaŋ, yā bhikkhave paññā tad assa paññindriyaŋ. Ito kho bhikkhave rāgavirāgā cetovimutti, avijjāvirāgā paññāvimuttī" 'ti. Api c' ettha samathabalaŋ cetovimutti, vipassanābalaŋ paññāvimuttī 'ti veditabbā. *Diṭṭh' eva dhamme* 'ti imasmiŋ yeva attabhāve. *Sayaŋ abhiññā sacchikatvā* 'ti adhikāya paññāya attanā yeva paccakkhaŋ katvā. Aparappaccayena ñatvā 'ti attho. *Upasampajjā* 'ti adhigantvā nipphādetvā vā. Imesaŋ pana dasannaŋ dasabalañāṇānaŋ vitthāro Abhidhamme vuttanayena veditabbo.

---

[1] SH *v.l.* paguṇajātaŋ jhānaŋ.

Tattha paravādikathā hoti: "Dasabalañāṇaŋ nāma pāṭiekkaŋ[1] ñāṇaŋ n' atthi, sabbaññutañāṇass' evā-yaŋ pabhedo" 'ti.

Na taŋ tathā daṭṭhabbaŋ, aññam eva hi dasabalañāṇaŋ, aññaŋ sabbaññutañāṇaŋ. Dadabalañāṇaŋ hi sakasakakiccam eva jānāti; subbaññutañāṇaŋ tam 'pi, tato avasesam 'pi jānāti. Dasabalañāṇesu hi paṭhamaŋ kāraṇākāraṇam eva jānāti, Dutiyaŋ kammantaravipākantaram eva, tatiyaŋ kammaparicchedam eva, catutthaŋ dhātunānattakāraṇam eva, pañcamaŋ sattānaŋ ajjhāsayādhimuttiŋ yeva, chaṭṭhaŋ indriyānaŋ tikkhamudubhāvam eva, sattamaŋ jhānādīhi saddhiŋ tesaŋ saṅkilesādim eva, aṭṭhamaŋ pubbenivutthakhandhasantatim eva, navamaŋ sattānaŋ cutipaṭisandhim eva, dasamaŋ saccaparicchedam eva. Sabbaññutañāṇaŋ pana etehi jānitabbañ ca tato uttariñ ca pajānāti; etesaŋ pana kiccaŋ na sabbaŋ karoti. Taŋ hi jhānaŋ hutvā appetuŋ na sakkoti, iddhi hutvā vikubbituŋ na sakkoti, maggo hutvā kilese khepetuŋ na sakkoti.

Api ca paravādī evaŋ pucchitabbo: Dasabalañāṇaŋ nām' etaŋ savitakkasavicāraŋ,[2] avitakkavicāramattaŋ, avitakkāvicāraŋ, kāmāvacaraŋ, rūpāvacaraŋ, arūpāvacaraŋ, lokiyaŋ, lokuttaran? 'ti.

Jānanto "Paṭipāṭiyā satta ñāṇāni savitakkasavicārānī"[3] 'ti vakkhati. "Tato parāni dve avitakka-avicārānī"[4] 'ti vakkhati. "Āsavakkhayañāṇaŋ siyā savitakkasavicāraŋ, siyā avitakkavicāramattaŋ, siyā avitakka-avicāran" 'ti vakkhati. Tatha "Paṭipāṭiyā satta kāmāvacarāni, tato parāni dve rūpāvacarāni, tato avasāne ekaŋ lokuttaran" 'ti vakkhati. "Sabbaññutañāṇaŋ pana savitakkasavicāram eva kāmāvacaram eva lokiyam evā" 'ti vakkhati.

Evam ettha apubbatthānuvaṇṇanaŋ ñatvā idāni yasmā tathāgato paṭhamaŋ yeva ṭhānāṭhānañāṇena veneyyasattānaŋ āsavakkhayādhigamassa c' eva anadhigamassa ca ṭhānāṭhānabhūtaŋ kilesāvaraṇābhāvaŋ passati lokiya-sammādiṭṭhiṭṭhānadassanato niyata-micchādiṭṭhiṭṭhānābhāvadassanato ca; atha nesaŋ kammavipākañāṇena vipākāvaraṇābhāvaŋ passati tihetuka-paṭisandhidassanato; sabbatthagāminī-paṭipadāñāṇena kammāvaraṇābhāvaŋ passati ānantarikakammābhāvadassanato; evaŋ anāvaraṇānaŋ anekadhātu-nānādhātuñāṇena anukūladhammadesanatthaŋ cariyāvisesaŋ passati dhātuvematta-dassanato; atha tesaŋ nānādhimuttikatā-ñāṇena adhimuttiŋ passati, payogaŋ anādiyitvā 'pi adhimuttivasena dhammadesana-

---

[1] B pāṭiyekkaŋ.
[2] SH v.l. -avicāraŋ.
[3] B, SH v.l., SM avitakka-avi-.
[4] B -vicāramattānī.

tthaŋ; ath' evaŋ diṭṭhādhimuttīnaŋ yathāsatti yathābalaŋ dhammaŋ desetuŋ indriyaparopariyatta-ñāṇena indriyaparopariyattaŋ passati saddhādīnaŋ tikkhamudubhāvadassanato; evaŋ pariññātindriya-paropariyattā 'pi pan' ete sace dūre honti atha jhānādiñāṇena jhānādīsu vasībhūtattā iddhivisesena khippaŋ upagacchati; upagantvā ca nesaŋ pubbenivāsānussati-ñāṇena pubbajātivibhāvanaŋ dibbacakkhuñāṇānubhāvato pattabbena cetopariyañāṇena sampati cittavisesaŋ[1] passanto, āsavakkhaya-ñāṇānubhāvena āsavakkhayagāminiyā paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayāya dhammaŋ deseti; tasmā iminā anukkamena imāni dasa balāni vuttānī 'ti veditabbāni.

12. Idāni sabbabalāni lakkhaṇato niddisitukāmo *Ken' aṭṭhena saddhābalan?* 'ti ādinā nayena pucchaŋ katvā *Assaddhiye akampiyaṭṭhenā* 'ti ādinā nayena vissajjanaŋ akāsi. Tattha: *hirīyatī* 'ti ādi puggalādhiṭṭhānā desanā. Bhāvanābalādīsu adhiṭṭhānabalapariyantesu *tatthā* 'ti ca, *tenā* 'ti ca, *tan* 'ti ca nekkhammādikam eva sandhāya vuttan 'ti veditabbaŋ. *Tena cittaŋ ekaggan* 'ti tena samādhinā cittaŋ ekaggaŋ hotī 'ti vuttaŋ hoti. *Tattha jāte* 'ti tattha samathe sampayogavasena jāte, tasmiŋ vā vipassanārammaṇaŋ hutvā jāte. *Tattha sikkhatī 'ti* tattha sekhabale sekkho sikkhatī 'ti *sekhabalan* 'ti attho. *Tattha sikkhitattā*[2] 'ti tattha asekhabale asekkhassa sikkhitattā *asekkhabalaŋ*. *Tena āsavā khīṇā 'ti* tena lokiya-lokuttarena ñāṇena āsavā khīṇā 'ti taŋ ñāṇaŋ *khīṇāsavabalaŋ*. Lokiyenā-pi hi ñāṇena āsavā khīṇā nāma, vipassanāya abhāve lokuttaramaggābhāvato. Evaŋ khīṇāsavassa balan 'ti Khīṇāsavabalaŋ. *Taŋ*[3] *tassa ijjhatī 'ti iddhibalan* 'ti tassa iddhimato ijjhatī 'ti Iddhi yeva balaŋ. *Appameyyaṭṭhenā* 'ti yasmā sāvakā ṭhānāṭhānādīni ekadesena jānanti, sabbākārena pajānanaŋ yeva sandhāya " yathābhūtaŋ pajānātī " 'ti vuttaŋ. Kiñcā-pi tīsu vijjāsu yathābhūtaŋ pajānātī 'ti na vuttaŋ, aññattha pana vuttattā tāsu 'pi vuttam eva hoti. Aññatthā 'ti sesesu sattasu nāṇabalesu ca Abhidhamme ca dasasu 'pi balesu. Indriyaparopariyattañāṇaŋ pana sabbathā 'pi sāvakehi asādhāraṇam eva. Tasmā[4] dasa 'pi balāni sāvakehi asādhāraṇānī 'ti. Adhimattaṭṭhena atuliyaṭṭhena appameyyāni, tasmā yeva ca appameyyaṭṭhena *Tathāgatabalan* 'ti vuttan 'ti.

Balakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] B sampatticitta-.
[2] SH -tatto.
[3] SH *omits*.
[4] B Kasmā?

[SUÑÑAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[177] 1. Idāni lokuttarabala-pariyosānāya Balakathāya anantaraŋ kathitāya lokuttarasuññatā-pariyosānāya suttantapubbaṅgamāya Suññakathāya[1] apubbatthānuvaṇṇanā. Suttante tāva *Athā* 'ti vacanopādāne nipāto. Etena *Āyasmā* 'ti ādivacanassa[2] upādānaŋ kataŋ hoti. *Kho* 'ti pūraṇatthe nipāto. *Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī* 'ti bhummatthe karaṇavacanaŋ; tasmā Bhagavā tattha upasaṅkamī 'ti evam ettha attho daṭṭhabbo, yena vā kāraṇena Bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, ten' eva kāraṇena upasaṅkamī 'ti evam 'p' ettha attho daṭṭhabbo.

Kena ca kāraṇena Bhagavā upasaṅkamitabbo? Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena sāduphalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalita-mahārukkho viya. Tena kāraṇena Upasaṅkamī 'ti evam ettha attho daṭṭhabbo. Upasaṅkamī 'ti ca gato 'ti vuttaŋ hoti. *Upasaṅkamitvā* 'ti upasaṅkamanapariyosānadīpanaŋ. Athavā evañ ca gato tato āsannataraŋ ṭhānaŋ Bhagavato samīpasaṅkhātaŋ gantvā 'ti 'pi vuttaŋ hoti. *Abhivādetvā* 'ti pañcapatiṭṭhitena vanditvā. Idāni yen' aṭṭhena loke aggapuggalassa upaṭṭhānaŋ āgato taŋ pucchitukāmo dasanakhasamodhāna-samujjalaŋ añjaliŋ sirasi patiṭṭhapetvā ekam antaŋ nisīdi. *Ekam antan* 'ti ca bhāvanapuŋsakaniddeso, "Visamaŋ candimasuriyā pariharantī" 'ti ādisu viya. Tasmā yathā nisinno ekam antaŋ nisinno hoti, tathā nisīdī 'ti evam ettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaŋ upayogavacanaŋ. *Nisīdī* 'ti nisajjaŋ kappesi; paṇḍitā hi devamanussā garuṭṭhānīyaŋ upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekam antaŋ nisīdanti. Ayañ ca thero tesaŋ aññataro, tasmā ekam antaŋ nisīdī.

Kathaŋ nisinno pana *ekam antaŋ nisinno* hotī 'ti? Cha nisajjadose vajjetvā. Seyyath-īdaŋ: Atidūraŋ, accāsannaŋ, uparivātaŋ, unnatapadesaŋ, atisammukhaŋ, atipacchā 'ti. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena kathetabbaŋ hoti. Accāsanne nisinno saṅghaṭṭanaŋ karoti. Uparivāte nisinno sarīragandhena bādhati. Unnatappadese nisinno agāravaŋ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuŋ āhacca daṭṭhabbaŋ hoti. Atipacchā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, gīvaŋ pasāretvā daṭṭhabbaŋ hoti, tasmā ayam 'pi ete nisajjadose vajjetvā nisīdi. Tena vuttaŋ: Ekam antaŋ nisīdī 'ti.

---

[1] SH Suññatā-. [2] B adhiva-.

Etad avocā 'ti etaŋ avoca. *Suñño loko suñño loko 'ti bhante vuccatī* 'ti imasmiŋ sāsane paṭipannehi tehi tehi bhikkhūhi "Suñño loko, suñño loko" 'ti kathīyatī 'ti attho. Tahiŋ tahiŋ tādisānaŋ vacanānaŋ bahukattā tesaŋ sabbesaŋ saṅgaṇhanatthaŋ āmeṇḍitavacanaŋ kataŋ. Evaŋ hi vutte sabbāni tāni vacanāni saṅgahītāni honti. *Kittāvatā* 'ti kittakena parimāṇena. *Nu*[1] iti saŋsayatthe nipāto.

Suññaŋ attena vā attaniyena vā 'ti kārako, vedako, sayaŋvasī 'ti evaŋ loke parikappitena attanā ca, attābhāvato yeva attano santakena parikkhārena ca suññaŋ sabbaŋ cakkhādi lokiyaŋ dhammajātaŋ. Taŋ yeva palujjanaṭṭhena Loko nāma. *Yasmā* ca attā ca ettha n' atthi, attaniyañ ca ettha n' atthi, *tasmā suñño loko 'ti vuccatī* 'ti attho. Lokuttaro 'pi ca dhammo atta-ttanīyehi suñño eva, pucchānurūpena pana lokiyo 'va dhammo vutto. Suñño 'ti ca dhammo n' atthī 'ti vuttaŋ na hoti. Tasmiŋ dhamme atta-ttaniyasārassa natthibhāvo vutto hoti. Loke ca "Suññaŋ gharaŋ, suñño ghaṭo" 'ti vutte gharassa ghaṭassa ca natthibhāvo vutto na hoti; tasmiŋ ghare ghaṭe ca aññassa natthibhāvo vutto hoti. Bhagavatā ca, "Iti yaŋ hi kho tattha na hoti tena taŋ suññaŋ samanupassati, yaŋ pana tattha avasiṭṭhaŋ hoti taŋ santaŋ idam atthī 'ti pajānātī" 'ti ayam eva attho vutto. Tathā ñāyaganthe ca saddaganthe ca ayam eva attho. Iti imasmiŋ suttante anattalakkhaṇam eva kathitaŋ.

2. Suttantaniddese: *Suññaŋ suññan* 'ti ādīni pañcavīsati mātikāpadāni suññasambandhena uddisitvā tesaŋ niddeso kato. Tattha mātikāya tāva suñña-saṅkhātaŋ suññaŋ, na aññena upapadena[2] visesitan 'ti suññaŋ suññaŋ. Asukan 'ti aniddiṭṭhattā c' ettha suññattam eva vā apekkhitvā napuŋsakavacanaŋ kataŋ. Evaŋ sesesu 'pi. Saṅkhārā yeva sesasaṅkhārehi suññā 'ti *saṅkhārasuññaŋ*. Jarābhaṅgavasena virūpo pariṇāmo Vipariṇāmo, tena vipariṇāmena suññaŋ *vipariṇāmasuññaŋ*. Aggañ ca taŋ atta-ttaniyehi sabbasaṅkhārehi vā suññaŋ cā 'ti *aggasuññaŋ*. Lakkhaṇam eva sesalakkhaṇehi suññan 'ti *lakkhaṇasuññaŋ*. Nekkhammādinā vikkhambhanena suññaŋ *vikkhambhanasuññaŋ*. *Tadaṅgasuññā*-dīsu 'pi catūsu es' eva nayo.

[178] Ajjhattañ ca taŋ atta-ttaniyādīhi suññañ cā 'ti Ajjhattasuññaŋ. Bahiddhā ca taŋ atta-ttaniyādīhi suññañ cā 'ti Bahiddhāsuññaŋ. Tad ubhayaŋ atta-ttaniyādīhi suññan 'ti *ubhatosuññaŋ*. Samāno bhāgo etassā 'ti Sabhāgaŋ. Sabhāgañ ca taŋ atta-ttaniyādīhi suññañ cā 'ti *sabhāgasuññaŋ*; sadisasuññan 'ti attho. Visabhā-

---

[1] B, SH *v.l.*, SM Nanu. [2] SH *v.l.* uppādenā; SH -padena.

gañ ca taŋ atta-ttaniyādīhi suññañ cā 'ti *visabhāgasuññaŋ*; visadisasuññan 'ti attho. (Kesuci potthakesu sabhāga-visabhāgasuññaŋ[1] nissaraṇena suññānantaraŋ likhitaŋ.) Nekkhammādi-esanā kāmacchandādinā suññā 'ti *esanāsuññaŋ*. *Pariggahasuññā*-dīsu tīsu 'pi es' eva nayo. Ekārammaṇe patiṭṭhitattā nānārammaṇavikkhepābhāvato ekattañ ca taŋ nānattena suññañ cā 'ti *ekattasuññaŋ*. Tabbiparītena nānattañ ca taŋ ekattena suññañ cā 'ti *nānattasuññaŋ*. Nekkhammādi-khanti kāmacchandādinā suññā 'ti *khantisuññaŋ*. *Adhiṭṭhāna*-suññe, pariyogāhana-suññe ca es' eva nayo. (*Pariyogāhanasuññan*[2] 'ti 'pi pātho.) *Sampajānassā* 'ti sampajaññena samannāgatassa parinibbāyantassa arahato. *Pavattapariyādānan* 'ti anupādā-parinibbāṇaŋ. *Sabbasuññatānan* 'ti sabbasuññānaŋ. *Paramatthasuññan* 'ti sabbasaṅkhārābhāvato uttamatthabhūtaŋ suññaŋ.

3. Mātikāniddese: *Niccena vā* 'ti bhaṅgaŋ atikkamitvā vaṭṭamānassa kassaci niccassa abhāvato niccena ca suññaŋ. *Dhuvena vā* 'ti vijjamāne kāle 'pi paccayāyattavuttitāya thirassa kassaci abhāvato dhuvena ca suññaŋ. *Sassatena vā* 'ti abbocchinnassa sabbakāle vijjamānassa kassaci abhāvato sassatena ca suññaŋ. *Avipariṇāmadhammena vā* 'ti bhaṅgavasena avipariṇāmapakatikassa kassaci abhāvato avipariṇāmadhammena ca suññaŋ. Suttante attasuññatāya eva vuttāya 'pi niccasuññatañ ca sukhasuññatañ ca dassetuŋ idha *Niccena vā* 'ti ādīni 'pi vuttāni. Aniccass' eva hi pīḷāyogena dukkhattā niccasuññatāya vuttāya sukhasuññatā 'pi vuttā 'va hoti. Rūpādayo pan' ettha cha visayā, cakkhuviññāṇādīni cha viññāṇāni, cakkhusamphassādayo cha phassā, cakkhusamphassajā vedanādayo cha vedanā ca saṅkhittā 'ti veditabbā.

4. *Puññābhisaṅkhāro* 'ti bhāvanā-ādīsu punāti attano kārakaŋ, pūreti c' assa ajjhāsayaŋ, pujjañ ca bhavaŋ nibbattetī 'ti Puññaŋ. Abhisaṅkharoti vipākakaṭattā-rūpañ cā 'ti Abhisaṅkhāro. Puññaŋ abhisaṅkhāro Puññābhisaṅkhāro. Puññapaṭipakkhato apuññaŋ abhisaṅkhāro *apuññābhisaṅkhāro*. Na iñjaŋ Aneñjaŋ. Aneñjaŋ bhavaŋ abhisaṅkharotī 'ti *āneñjābhisaṅkhāro*. Puññābhisaṅkhāro dānasīla-bhāvanādivasena pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā, bhāvanāvasen' eva ca pavattā pañca rūpāvacarakusalacetanā 'ti terasa cetanā honti. Apuññābhisaṅkhāro pāṇātipātādivasena pavattā dvādasa akusalacetanā. Āneñjābhisaṅkhāro bhāvanāvasen' eva pavattā catasso arūpāvacaracetanā 'ti tayo 'pi saṅkhārā ekūnatiŋsa cetanā honti.

---

[1] SH sabhāgasuññaŋ. [2] *As in the Text.*

Kāyasaṅkhāro 'ti ādīsu kāyato vā pavatto, kāyassa vā saṅkhāro 'ti kāyasaṅkhāro. Vacīsaṅkhāra-cittasaṅkhāresu 'pi es' eva nayo. Ayaŋ tiko kammāyūhanakkhaṇe puññābhisaṅkhārādīnaŋ dvārato pavattidassanatthaŋ vutto. Kāyaviññattiŋ samuṭṭhāpetvā hi kāyadvārato pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā, dvādasa akusalacetanā, abhiññācetanā cā 'ti ekavīsaticetanā *kāyasaṅkhāro* nāma. Tā eva ca vacīviññattiŋ samuṭṭhāpetvā vacīdvārato pavattā *vacīsaṅkhāro* nāma. Manodvāre pavattā pana sabbā 'pi ekūnatiŋsa cetanā *cittasaṅkhāro* nāma.

Atītā saṅkhārā 'ti ādīsu sabbe 'pi saṅkhatadhammā sakakkhaṇaŋ[1] patvā niruddhā *atītā saṅkhārā*. Sakakkhaṇaŋ[2] appattā *anāgatā saṅkhārā*. Sakakkhaṇaŋ[2] pattā *paccuppannā saṅkhārā* 'ti.

5. Vipariṇāmasuññe paccuppannaŋ dassetvā tassa tassa vipariṇāmo sukhena vattuŋ sakkā 'ti paṭhamaŋ paccuppannadhammā dassitā. Tattha: *Jātaŋ rūpan* 'ti paccuppannaŋ rūpaŋ. *Sabhāvena suññan* 'ti ettha sayaŋ bhāvo Sabhāvo; sayam eva uppādo 'ti attho. Sako vā bhāvo Sabhāvo; attano yeva uppādo 'ti attho. Paccayāyattavuttittā paccayaŋ vinā sayam eva[3] bhāvo, attano eva vā bhāvo etasmiŋ n' atthī 'ti sabhāvena suññaŋ. Sayam eva bhāvena, attano eva vā bhāvena suññan 'ti vuttaŋ hoti. Athavā sakassa bhāvo paṭhavīdhātu-ādīsu hi anekesu rūpārūpadhammesu ekeko dhammo paraŋ upādāya Sako nāma. Bhāvo 'ti ca dhammapariyāyavacanam etaŋ. Ekassa ca dhammassa añño bhāva-saṅkhāto dhammo n' atthi, tasmā sakassa aññena bhāvena suññaŋ; sako aññena bhāvena suñño 'ti attho. Tena etassa dhammassa ekasabhāvatā vuttā hoti. Athavā sabhāvena suññan 'ti suññasabhāven' eva suññaŋ.

Kiŋ vuttaŋ hoti? Suññaŋ[4] hi[5] suññasuññatāya eva suññaŋ, na aññāhi pariyāyasuññatāhi suññan 'ti vuttaŋ hoti.

Sace pana keci vadeyyuŋ, "Sako bhāvo Sabhāvo, tena sabhāvena suññan 'ti, kiŋ vuttaŋ hoti? Bhāvo 'ti dhammo. So paraŋ upādāya sa-padena visesito sabhāvo nāma hoti. Dhammassa kassaci avijjamānattā jātaŋ rūpaŋ sabhāvena suññan 'ti rūpassa avijjamānatā vuttā hotī 'ti"; evaŋ sati "Jātan rūpan" ti vacanena virujjhati. Na hi uppādarahitaŋ jātaŋ nāma hoti. Nibbānaŋ hi uppādarahitaŋ, taŋ jātaŋ nāma na hoti. Jātijarāmaraṇāni ca uppādarahitāni jātāni nāma na honti. Ten' ev' ettha: Jātā jātisabhāvena

[1] SH *v.l.* salakkhaṇaŋ; B sakasakalakkhaṇaŋ. [2] B Sakalakkhaṇaŋ.
[3] B na ca. [4] SH *omits*. [5] SH, SM *omit*.

suññā, jātijarāmaraṇaŋ taŋ-sabhāvena suññan 'ti, evaŋ anuddharitvā bhavam eva avasānaŋ katvā niddiṭṭhā.

Yadi uppādarahitassa Vijātan 'ti vacanaŋ yujjeyya, " Jātā Jāti," " Jātaŋ Jarāmaraṇan " 'ti vattabbaŋ bhaveyya. Yasmā uppādarahitesu jātijarāmaraṇesu jāta-vacanaŋ[1] na vuttaŋ, tasmā sabhāvena suññaŋ avijjamānan 'ti vacanaŋ avijjamānassa uppādarahitattā Jātan 'ti vacanena virujjhati. Avijjamānassa ca Suññan 'ti vacanaŋ heṭṭhā vuttena loka-vacanena ca Bhagavato vacanena ca ñāyasaddaganthavacanena ca virujjhati. Anekāhi ca yuttīhi virujjhati. Tasmā taŋ vacanaŋ kacavaram iva chaḍḍetabbaŋ.

" Yaŋ bhikkhave atthi sammataŋ loke paṇḍitānaŋ, aham 'pi taŋ Atthī 'ti vadāmi; yaŋ bhikkhave n' atthi sammataŋ loke paṇḍitānaŋ, aham 'pi taŋ n' atthī 'ti vadāmi. Kiñ ca b. atthi sammataŋ loke paṇḍitānaŋ yam ahaŋ Atthī 'ti vadāmi ? Rūpaŋ b. aniccaŋ dukkhaŋ vipariṇāmadhammaŋ atthi sammataŋ loke paṇḍitānaŋ, aham 'pi taŋ atthī 'ti vadāmī " 'ti ādīhi anekehi Buddhavacanappamāṇehi anekāhi ca yuttīhi dhammā sakakkhaṇe[2] vijjamānā evā 'ti niṭṭham ettha gantabbaŋ.

Vigataŋ rūpan 'ti uppajjitvā bhaṅgaŋ patvā[3] niruddhaŋ atītarūpaŋ. *Vipariṇatañ c' eva suññañ cā* 'ti jarābhaṅgavasena virūpaŋ vipariṇāmaŋ pattañ ca vattamānass' eva vipariṇāmasabbhāvato, atītassa vipariṇāmābhāvato, tena[4] vipariṇāmena[5] suññañ cā 'ti attho. *Jātā vedanā* 'ti ādīsu 'pi es' eva nayo. Jāti-jarā-maraṇaŋ pana anipphannattā sakabhāvena alabbhanīyato tasmā jātā jāti, jātaŋ jarāmaraṇan 'ti ādike dve naye pahāya *bhavā*-dikam eva nayaŋ pariyosānaŋ katvā ṭhapitaŋ.

[179] 6. *Aggan* 'ti agge bhavaŋ. *Seṭṭhan* 'ti ati viya pasaŋsanīyaŋ. *Visiṭṭhan* 'ti atisayabhūtaŋ. (Viseṭṭhan 'ti 'pi pāṭho.) Tidhā 'pi pasatthaŋ nibbāṇaŋ sammāpaṭipadāya paṭipajjitabbato *padaŋ* nāma. *Yad idan* 'ti yaŋ idaŋ idāni vattabbanibbāṇaŋ nidasseti. Yasmā nibbāṇam āgamma sabbasaṅkhārānaŋ samatho hoti, khandhūpadhikilesūpadhi-abhisaṅkhārūpadhi-kāmaguṇūpadhi-saṅkhātānaŋ upadhīnaŋ paṭinissaggo hoti, taṇhānaŋ khayo, virāgo, nirodho ca hoti, tasmā *sabbasaṅkhārasamatho*, *sabbūpadhipaṭinissaggo*, *taṇhakkhayo*, *virāgo*, *nirodho* 'ti vuccati. *Nibbāṇan* 'ti sabhāvalakkhaṇena nigamitaŋ.

7. Lakkhaṇesu hi, " Tīṇi-māni bhikkhave bālassa bālalakkhaṇāni, katamāni tīṇi ? Idha b. bālo duccintitacintī ca hoti dubbhāsita-

[1] B, SH v,l., SM jāti-. [2] B sakalakkhaṇe. [3] SH v.l. appatvā.
[4] B kenaci. [5] B pariṇāmena.

bhāsī, dukkaṭakammakārī (*M.* III, 163). Imāni kho b. tīṇi bālassa bālalakkhaṇānī" 'ti vuttaŋ. Paṇḍitehi bālassa bālo 'ti sallakkhaṇato tividhaŋ *bālalakkhaṇaŋ*. "Tīṇī māni b. paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇāni. Katamāni tīṇi? Idha b. paṇḍito sucintitacintī ca hoti subhāsitabhāsī sukatakammakārī (*M*. III, 170). Imāni kho b. tīṇi paṇḍitassa paṇḍitalakkhānī" 'ti vuttaŋ. Paṇḍitehi paṇḍitassa Paṇḍito 'ti sallakkhaṇato tividhaŋ *paṇḍitalakkhaṇaŋ*.

"Tīṇī-māni b. saṅkhatassa saṅkhatalakkhaṇāni. Katamāni tīṇi? Uppādo paññāyati, vayo paññāyatī, ṭhitassa aññathattaŋ paññāyatī" 'ti vuttaŋ. Uppādo eva saṅkhatam iti lakkhaṇan 'ti saṅkhatalakkhaṇaŋ. Evam itaradvaye 'pi attho veditabbo. Iminā uppādakkhaṇe[1] sesaŋ[2] dvinnaŋ, ṭhitikkhaṇe sesaŋ[2] dvinnaŋ, bhaṅgakkhaṇe ca sesaŋ[2] dvinnaŋ abhāvo dassito. Yaŋ pan' ettha peyyālamukhena jātiyā ca *jarāmaraṇassa* ca uppādādilakkhaṇaŋ vuttaŋ, taŋ vipariṇāmasuññatāya jātijarāmaraṇāni hitvā bhavapariyosānass' eva nayassa vacanena ca uppādādīnaŋ uppādādi-avacanasamayena[3] ca virujjhati. Lakkhaṇasote patitattā pana sotāpatitaŋ[4] katvā likhitan 'ti veditabbaŋ. Yathā ca Abhidhamme ahetukavipākamanodhātu-manoviññāṇadhātūnaŋ saṅgahavāre "Labbhamānam 'pi jhānaṅgaŋ pañcaviññāṇasote patitvā gatan 'ti na uddhaṭan" 'ti vuttaŋ, evam idhā-pi sotāpatitā[4] veditabbā. Athavā jātijarāmaraṇavantānaŋ saṅkhārānaŋ uppādādayo jatijarāmaraṇaŋ "Aniccato" 'ti ādīsu viya tesaŋ viya katvā vuttan 'ti veditabbaŋ.

8. *Nekkhammena kāmacchando vikkhambhito c' eva suñño cā* 'ti kāmacchando nekkhammena vikkhambhito c' eva nekkhammassa tattha abhāvato ten' eva vikkhambhana-saṅkhātena nekkhammena suñño ca. Evaŋ sesesu 'pi yojanā kātabbā.

[180] 9. Tadaṅgappahāṇa-samucchedappahāṇesu 'pi c' ettha tadaṅgavasena ca samucchedavasena ca pahīṇaŋ dūrīkatam eva hotī 'ti iminā dūrikaraṇaṭṭhena vikkhambhanaŋ vuttaŋ. *Nekkhammena kāmacchando tadaṅgasuñño* 'ti nekkhammena pahīṇo kāmacchando tena nekkhamma-saṅkhātena aṅgena suñño. Athavā yo koci kāmacchando nekkhammassa tattha tattha[5] abhāvato nekkhammena tena aṅgena suñño. Evaŋ sesesu 'pi yojanā kātabbā. Tassa tassa aṅgassa tattha tattha abhāvamatten' eva c' ettha upacāra-ppaṇā-jhānavasena

---

[1] B, SH *v.l.* uppādalakkhaṇena.
[2] B sesānaŋ; SM sesa-.
[3] B uppādādi-adhivacanena samayena ca.
[4] B sotappa-; SM sotapa-.
[5] SH, SM *do not repeat.*

ca vipassanāvasena ca tadaṅgasuññatā niddiṭṭhā. Pahāṇadīpakassa vacanassa abhāvena pana vivaṭṭanānupassanaŋ yeva pariyosānaŋ katvā vipassanā niddiṭṭhā; cattāro maggā na niddiṭṭhā.

10. *Nekkhammena kāmacchando samucchinno c' eva suñño cā* 'ti ādīsu vikkhambhane vuttanayen' ev' ettha attho veditabbo. Tadaṅgavikkhambhanavasena pahīṇāni 'pi c' ettha samudācārābhāvato samucchinnāni nāma hontī 'ti iminā pariyāyena samucchedo vutto. Taŋ-taŋ-samucchedakiccasādhanavasena vā maggasampayutta-nekkhammādivasena vuttan 'ti veditabbaŋ.

11-12. *Paṭippassaddhi-nissaraṇa*-suññesu ca idha vuttanayen' eva attho veditabbo. Tadaṅga-vikkhambhana-samuccheda-pahāṇesu pan' ettha paṭippassaddhimattattā nissaṭamattañ ca gahetvā vuttaŋ. Pañcasu 'pi etesu suññesu nekkhammādīni yeva vikkhambhana-tadaṅga-samuccheda-paṭippassaddhi-nissaraṇanāmena vuttāni.

[**181**] 13-17. *Ajjhattan* 'ti ajjhattabhūtaŋ. *Bahiddhā* 'ti bahiddhā bhūtaŋ. *Dubhato suññan* 'ti ubhayasuññaŋ. Paccattādīsu[1] 'pi hi To 'ti vacanaŋ hoti yeva. Ajjhattikāyatanādīni[2] *cha* ajjhattikāyatanādibhāvena *sabhāgāni*. Parehi *visabhāgāni* ... *viññāṇakāyā* 'ti ādīsu c' ettha kāya-vacanena viññāṇādīni yeva vuttāni.

[**182**] 18-20. *Nekkhammesanā*-dīsu nekkhammādīni yeva tadatthikehi viññūhi esīyantī 'ti esanā. Athavā pubbabhāge nekkhammādīnaŋ esanā 'pi kāmacchandādīhi suññā, kim pana nekkhammādīnī ? 'ti 'pi vuttaŋ hoti. Pariggahādīsu nekkhammādīni yeva pubbabhāge esitāni aparabhāge parigayhantī 'ti *pariggaho* 'ti, pariggahitāni pattivasena[3] paṭilabbhantī 'ti *paṭilābho*, paṭiladdhāni ñāṇavasena paṭivijjhissantī[4] 'ti *paṭivedho* 'ti ca vuttāni.

[**183**] 22-25. *Ekattasuññañ* ca *nānattasuññañ* ca sakiŋ yeva pucchitvā ekattasuññaŋ vissajjetvā nānattasuññaŋ avissajjetvā 'va sakiŋ nigamanaŋ kataŋ. " Kasmā na vissajjitan " ? 'ti ce: Vuttapariyāyen' ev' ettha yojanā ñāyatī 'ti na vissajjitan 'ti veditabbaŋ. Ayaŋ pan' ettha yojanā: *Nekkhammaŋ ekattaŋ*, *kāmacchando nānattaŋ*, nekkhammekattena suññan 'ti. Evaŋ sesesu 'pi yojanā veditabbā. Khanti-ādīsu nekkhammādīni yeva khamanato ruccanato *khantī* 'ti; rucitāni yeva pavisitvā tiṭṭhanato *adhiṭṭhānan* 'ti, pavisitvā ṭhitānaŋ yathārucim eva sevanato *pariyogāhanan* 'ti ca vuttāni.

---

[1] B Ajjhattā-.
[2] SH, SM *omit*.
[3] B pavatti-.
[4] B, SM -vijjhantī.

[184] 26. *Idha sampajāno* 'ti ādiko paramatthasuññaniddeso Parinibbāṇañāṇaniddese vaṇṇito yeva.

Imesu ca sabbesu suññesu saṅkhārasuññaŋ, vipariṇāmasuññaŋ, lakkhaṇasuññañ ca yathāvuttānaŋ dhammānaŋ aññamañña-asammissatā-dassanatthaŋ, yattha pana akusalapakkhikānaŋ kusalapakkhikena suññatā vuttā, tena akusale ādīnavadassanatthaŋ; yattha pana kusalapakkhikānaŋ akusalapakkhikena suññatā vuttā, tena kusale ānisaŋsadassanatthaŋ; yattha atta-ttaniyādīhi suññatā vuttā, taŋ sabbasaṅkhāresu nibbidājananatthaŋ; aggasuññaŋ paramatthasuññañ ca nibbāṇe ussāhajananatthaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ. Tesu aggasuññañ ca paramatthasuññañ cā 'ti dve suññāni atthato ekam eva. Nibbāṇaŋ aggaparamatthavasena sa-upādisesa-anupādisesavasena ca dvidhā katvā vuttaŋ. Tāni dve attaniye suññasuññato[1] saṅkhārasuññato ca sabhāgāni. Suññasuññaŋ, ajjhattasuññaŋ, bahiddhāsuññaŋ, dubhatosuññaŋ, sabhāgasuññaŋ, visabhāgasuññan 'ti imāni cha suññāni suññasuññam eva hoti. Ajjhattādibhedato pana chadhā vuttāni, tāni cha ca atta-ttaniyādisuññato sabhāgāni. Saṅkhāra-vipariṇāma-lakkhaṇasuññāni, vikkhambhana-tadaṅga-samucchedapaṭippassaddhi-nissaraṇasuññāni, esanā-pariggaha-paṭilābha-paṭivedhasuññāni, ekatta-nānattasuññāni, khanti-adhiṭṭhāna-pariyogāhanasuññāni cā 'ti sattarasasuññāni attani avijjamānehi tehi tehi dhammehi suññattā avijjamānānaŋ vasena visuŋ visuŋ vuttāni. Saṅkhāra-vipariṇāma-lakkhaṇasuññāni pana itarena itarena asammissavasena sabhāgāni. Vikkhambhanādīni pañca kusalapakkhena suññattā sabhāgāni. Esanādīni cattari khanti-ādīni ca tīṇi akusalapakkhena suññattā sabhāgāni. Ekatta-nāṇattasuññāni aññamaññapaṭipakkhavasena sabhāgāni.

Sabbe dhammā samāsena
Tidhā, dvedhā, tath' ekadhā
Suññā 'ti suññatthavidū
Vaṇṇayantī 'dha sāsane.

Kathaŋ? Sabbe dhammā tāva lokiyā dhammā dhuva-subha-sukha-attavirahitattā dhuva-subha-sukha-ttasuññā, maggaphaladhammā dhuva-sukha-ttavirahitattā dhuvasukhattasuññā. Aniccattā yeva sukhena suññā. Anāsavattā na[2] subhena suññā. Nibbāṇadhammo attass' eva abhāvato attasuñño. Lokiyalokuttarā pana sabbe 'pi saṅkhatā dhammā sattassa kassaci abhāvato sattasuññā.

[1] B dve attattanīyasuññato; SM suññato *for* suññasuññato.
[2] B *omits*.

Asaṅkhato nibbāṇadhammo tesaŋ saṅkhārānam 'pi abhāvato saṅkhārasuñño. Saṅkhatāsaṅkhatā pana sabbe 'pi dhammā atta-saṅkhātassa puggalassa abhāvato attasuññā 'ti.

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmaggaṭṭhakathāya Suññakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Majjhimavaggassa apubbatthānuvaṇṇanā.

[PAÑÑĀKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[185] 1. Idāni visesato paññāya padaṭṭhānabhūtāya Suññākathāya anantaraŋ kathitāya Paññākathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha: ādito tāva sattasu anupassanāsu ekekamūlakā satta paññā pucchāpubbaṅgamaŋ katvā niddiṭṭhā. Puna sattānupassanāmūlakā ekekuttaramūlakā ca tisso paññā pucchaŋ[1] akatvā 'va niddiṭṭhā. Evam ādito dasa-paññāpāripūrī niddiṭṭhā. Tattha: *Aniccānupassanā* tāva yasmā aniccato diṭṭhesu saṅkhāresu "Yad aniccaŋ taŋ dukkhan" 'ti dukkhato ca, "Yaŋ dukkhaŋ tad anattā" 'ti anattato ca javati, tasmā sā *bhāvitā bahulīkatā javanapaññaŋ paripūreti*. Sā hi sakavisayesu javatī 'ti javanā, javanā ca sā paññā cā 'ti javanapaññā. *Dukkhānupassanā* samādhindriyanissitattā balavatī hutvā paṇidhi[2] nibbijjhati padāleti, tasmā *nibbedhikapaññaŋ paripūreti*. Sā hi nibbijjhatī 'ti Nibbedhikā. Nibbedhikā ca sā paññā cā 'ti Nibbedhikapaññā. *Anattānupassanā* suññatādassanena vuddhippattiyā mahattapattattā *mahāpaññaŋ paripūreti*. Sā hi vuddhippattattā mahatī ca sā paññā cā 'ti Mahāpaññā. *Nibbidānupassanā* yasmā tissannaŋ yeva anupassanānaŋ purimato 'pi āsevanāya balappattāvatthattā[3] sabbasaṅkhāresu nibbindanasamatthā hutvā tikkhā hoti, tasmā *tikkhapaññaŋ paripūreti*. *Virāgānupassanā* 'pi yasmā tissannaŋ yeva anupassanānaŋ purimato 'pi āsevanābalappattānaŋ vuddhatarāvatthattā[4] sabbasaṅkhārehi virajjanasamatthā hutvā vipulā hoti, tasmā *vipulapaññaŋ paripūreti*. *Nirodhānupassanā* 'pi yasmā tissannaŋ yeva anupassanānaŋ purimato 'pi āsevanābalappattānaŋ vuddhatarāvatthattā[4] vayalakkhaṇavasena sabbasaṅkhārānaŋ nirodhadassanasamatthā hutvā gambhīrā hoti, tasmā *gambhīrapaññaŋ paripūreti*. Nirodho hi uttānapaññehi alabbhaneyyapatiṭṭhattā gambhīro,

---

1 SM pucchā ca.
2 SH paṇidhiŋ.
3 B -pattattā
4 B -rappavattattā.

tasmiŋ gambhīre gādhappattā paññā 'pi gambhīrā. *Paṭinissaggānupassanā* 'pi yasmā tissannaŋ ... (*repeat*) ... vayalakkhaṇavasena sabbasaṅkhārapaṭinissajjanasamatthā[1] hutvā asāmantā hoti, buddhi hi pariyantapattattā chahi paññāhi dūre hotī 'ti attho, tasmā sayaŋ asāmantattā *asāmantapaññaŋ paripūreti.* Sā hi heṭṭhimapaññāhi dūrattā asāmantā asamīpā vā paññā 'ti Asāmantapaññā.

Paṇḍiccaŋ paripūrentī 'ti paṇḍitabhāvaŋ paripūrentī. Yasmā yathāvutta-satta-paññā paripuṇṇā bhāvetvā paṇḍitalakkhaṇappatto sikhāppatta-vuṭṭhānagāminī-vipassanā-saṅkhātehi saṅkhārū-pekkhānuloma-gotrabhūñāṇehi paṇḍito hutvā paṇḍiccena samannāgato hoti, tasmā Paṇḍiccaŋ paripūrentī 'ti vuttaŋ. *Aṭṭha paññā* 'ti paṇḍiccasaṅkhātāya paññāya saha sabbā aṭṭha paññā. *Puthupaññaŋ paripūrentī* 'ti yasmā tena paṇḍiccena samannāgato hutvā so paṇḍito gotrabhūñāṇānantaraŋ nibbāṇaŋ ārammaṇaŋ katvā lokuttarabhāvappattiyā lokiyato puthubhūtattā visuŋ bhūtattā Puthupaññā 'ti saṅkhātaŋ maggaphalapaññaŋ pāpuṇāti, tasmā " Aṭṭha paññā puthupaññaŋ paripūrentī " 'ti vuttaŋ.

Imā nava paññā 'ti ādīsu tass' eva kamena adhigatamaggaphalassa ariyapuggalassa paṇīta-lokuttara-dhammopayogena paṇītacittasantānattā pahaṭṭhākāren' eva ca pavattamānacittasantānassa phalānantaraŋ otiṇṇabhavaṅgato vuṭṭhitassa maggapaccavekkhaṇā, tato ca bhavaṅgaŋ otaritvā vuṭṭhitassa phalapaccavekkhaṇā, iminā 'va nayena pahīṇakilesapaccavekkhaṇā, avasiṭṭhakilesapaccavekkhanā, nibbāṇapaccavekkhanā pavattanti. Tāsu paccavekkhaṇāsu maggapaccavekkhaṇā, phalapaccavekkhaṇā ca paṭibhānapaṭisambhidā hoti.

Kathaŋ ? " Yaŋ kiñci paccayasambhūtaŋ, nibbāṇaŋ, bhāsitattho, vipāko, kiriyā 'ti ime pañca dhammā Attho " 'ti abhidhamme pāḷiŋ anugantvā tadaṭṭhakathāyaŋ[2] vuttaŋ.[3] Nibbāṇassa ca atthattā tadārammaṇaŋ maggaphalañāṇaŋ " Atthesu ñāṇaŋ atthapaṭisambhidā " 'ti vacanato atthapaṭisambhidā hoti. Tassa atthapaṭisambhidābhūtassa maggaphalañāṇassa paccavekkhaṇāñāṇaŋ " Ñāṇesu ñāṇaŋ paṭibhānapaṭisambhidā " 'ti vacanato paṭibhānapaṭisambhidā hoti. Sā ca paccavekkhaṇā paññā hāsākārena pavattamānacittasantānassa hāsapaññā nāma hoti. Tasmā nava paññā *hāsapaññaŋ paripūrentī* 'ti ca, *hāsapaññā paṭibhānapaṭisambhidā* 'ti ca vuttaŋ. Sabbappakārā 'pi paññā tassa tassa atthassa pākaṭakaraṇa-saṅkhātena paññāpanaṭṭhena Paññā. Tena ten' eva pakārena dhamme jānātī 'ti 'pi Paññā.

---

[1] SH *v.l.* -samatthatā. [2] B Aṭṭha-. [3] B vuttassa.

Tassā 'ti tassa vuttappakārassa ariyapuggalassa; karaṇatthe sāmivacanaŋ. *Atthavavatthānato* 'ti yathāvuttassa pañcavidhassa atthassa vavatthāpanavasena. Vuttam 'pi c' etaŋ Samaṇakaraṇīyakathāyaŋ: "Hetuphalaŋ nibbāṇaŋ vacanattho, athavā pākaŋ[1] kiriyā 'ti atthe pañcapabhede paṭhamantapabhedagataŋ ñāṇan" 'ti. *Adhigatā hoti* 'ti paṭiladdhā hoti. Sā yeva paṭilābhasacchikiriyāya *sacchikatā*. [a]Paṭilābhaphassen' eva *phassitā*[b] *paññāya*. *Dhammavavatthānato* 'ti yo koci phalanibbattako hetu, ariyamaggo, bhāsitaŋ, kusalaŋ, akusalan 'ti ime pañca dhammā Dhammo 'ti Abhidhamme pāḷiānusārena vuttānaŋ pañcannaŋ dhammānaŋ vavatthāpanavasena. Vuttam 'pi c' etaŋ Samaṇakaraṇīyakathāyaŋ: "Hetu ariyamaggo, vacanaŋ kusalaŋ akusalañ cā 'ti dhamme pañcapabhede dutiyantapabhedagataŋ ñāṇan" 'ti. *Niruttivavatthānato* 'ti tesaŋ atthadhammānaŋ anurūpaniruttīnaŋ vavatthāpanavasena. *Paṭibhānavavatthānato* 'ti paṭibhāna-saṅkhātānaŋ tiṇṇaŋ paṭisambhidāñāṇānaŋ vavatthāpanavasena. [**186**] *Tass' imā* 'ti nigamanavacanam etaŋ.

2. Evaŋ sabbasaṅgāhakavasena anupassanānaŋ visesaŋ dassetvā idāni vatthubhedavasena dassento *Rūpe aniccānupassanā* 'ti ādim āha. Taŋ heṭṭhā vuttattham eva.

[**187-188**] 3. Puna rūpādīsu yeva atītā-nāgata-paccuppannavasena *javanapaññaŋ* dassetukāmo kevalaŋ rūpādivasena ca atītā-nāgata-paccuppannarūpādivasena ca pucchaŋ katvā pucchākamen' eva vissajjanaŋ akāsi. Tattha: suddharūpādi-vissajjanesu paṭhamaŋ niddiṭṭhā eva paññā, atītā-nāgata-paccuppannamūlakesu sabbavissajjanesu tesu atītādīsu javanavasena javanapaññā 'ti niddiṭṭhā.[2]

[**189**] 4. Puna anekasuttanta-pubbaṅgamaŋ paññāpabhedaŋ dassetukāmo paṭhamaŋ tāva suttante uddisi. Tattha: *Sappurisasaŋsevo* 'ti heṭṭhā vuttappakārānaŋ sappurisānaŋ bhajanaŋ. *Saddhammasavaṇan* 'ti tesaŋ sappurisānaŋ santike sīlādipaṭipattidīpakassa saddhammavacanassa savaṇaŋ. *Yoniso manasikāro* 'ti sutānaŋ dhammānaŋ atthūpaparikkhaṇavasena upāyena manasikāro. *Dhammānudhammapaṭipatti* 'ti lokuttaradhamme anugatassa sīlādipaṭipadādhammassa paṭipajjanaŋ.

5. *Paññāpaṭilābhāya* ... *paññāvuddhiyā* ... *paññāvepullāya* ... *paññābāhullāyā* 'ti imāni cattāri paññāvasena bhāvavacanāni.[3] Sesāni dvādasa puggalavasena bhāvavacanāni.

---

[1] B atha vipākaŋ.
[2] SM -ṭṭhaŋ.
[a] to [b] B Paṭivedhadassanena phusita.
[3] SM bhāvanā-.

6. Suttantaniddese: *Channaŋ abhiññāñāṇānan* 'ti iddhividha-dibbasota-cetopariya-pubbenivāsa-dibbacakkhu-asavānaŋkhaya-ñāṇānaŋ. *Tesattatīnaŋ ñāṇānan* 'ti Ñāṇakathāya niddiṭṭhānaŋ sāvakasādhāraṇānaŋ ñāṇānaŋ. Sattasattatīnaŋ ñāṇānan 'ti ettha: " Sattasattati vo bhikkhave ñāṇavatthūni desissāmi, taŋ suṇātha, sādhukaŋ manasi karotha, bhāsissāmī" 'ti; " Katamāni bhikkhave sattasattati ñāṇavatthūni? Jātipaccayā jarāmaraṇan 'ti ñāṇaŋ, asati jātiyā n' atthi jarāmaraṇan ... atītam 'pi addhānaŋ jātipaccayā jarāmaraṇan ... asati jātiyā n' atthi jarāmaraṇaŋ, anāgatam 'pi addhānaŋ jātipaccayā ... asati ... jarāmaraṇan 'ti ñāṇaŋ; yam 'pi 'ssa taŋ dhammaṭṭhitiñāṇaŋ tam 'pi khayadhammaŋ vayadhammaŋ virāgadhammaŋ nirodhadhamman 'ti ñāṇaŋ, bhavapaccayā jātī ... upādānapaccayā bhavo ... taṇhāpaccayā upādānan ... vedanāpaccayā taṇhā ... phassapaccayā vedanā ... saḷāyatanapaccayā phasso ... nāmarūpapaccayā saḷāyatanan ... viññāṇapaccayā nāmarūpan ... saṅkhārapaccayā viññāṇan ... avijjāpaccayā saṅkhārā ... asati avijjāya n' atthi saṅkhārā ... atītam 'pi addhānaŋ avijjāpaccayā ... anāgatam 'pi addhānaŋ avijjāpaccayā ... yam 'pi 'ssa taŋ dhammaṭṭhitiñāṇaŋ tam 'pi ... nirodhadhamman 'ti ñāṇaŋ, imāni vuccanti bhikkhave sattasattati ñāṇavatthūnī" 'ti evaŋ Bhagavatā Nidānavagge vuttāni sattasattati ñāṇāni. Jarāmaraṇe ñāṇaŋ, jarāmaraṇa-samudaye ..., ... -nirodhe ..., -nirodhagāminiyā paṭipadāya ñāṇan 'ti iminā nayena ekādasasu aṅgesu cattāri cattāri katvā vuttāni catucattārīsa ñāṇavatthūni pana idha na gahitāni.[1] (*Cf. S.* II, 57.) Ubhayattha ca ñāṇāni yeva hitasukhassa vatthūnī 'ti Ñāṇavatthūnī 'ti.

Lābho 'ti ādīsu lābho yeva upasaggena visesetvā *paṭilābho* 'ti vutto. Puna tass' eva atthāvivaraṇatthaŋ *Patti sampattī* 'ti vuttaŋ. *Phusanā*[2] 'ti adhigamavasena phusanā. *Sacchikiriyā* 'ti paṭilābhasacchikiriyā. *Upasampadā* 'ti nipphādanā.

[190] *Sattannaŋ ca sekkhānan* 'ti tisso sikkhā sikkhantī 'ti sekkhasaññitānaŋ sotāpattimaggaṭṭhādīnaŋ sattannaŋ. *Puthujjanakalyāṇakassa cā* 'ti nibbāṇagāminiyā paṭipadāya yuttattā sundaraṭṭhena kalyāṇasaññitassa puthujjanassa. Vaḍḍhitaŋ vaḍḍhanaŋ etāyā 'ti *vaḍḍhitavaḍḍhanā*.[3] Yathāvuttānam 'pi aṭṭhannaŋ paññānaŋ vasena, visesato ca arahato paññāvasena *paññāvuddhiyā*.[4] Tathā *paññāvepullāya*.

---

[1] B puna idha gahitāni; SM pana idha gahitāni.
[2] *Text* phassanā.
[3] *Text* Vaḍḍhanā; B vaḍḍhitavaḍḍhanaŋ.
[4] *Text*, SM -buddhiyā.

7. *Mahante atthe pariganhātī* 'ti ādīsu paṭisambhidāppatto ariyasāvako atthādayo ārammaṇakaraṇena pariganhātī 'ti sabbā 'pi mahāpaññā ariyasāvakānaŋ yeva. Tassā ca paññāya visayā heṭṭhā vuttaṭṭhā yeva.

[191] 8. *Puthunānākhandhesū* 'ti ādīsu nānā-saddo puthu-saddassa atthavacanaŋ. *Ñāṇaŋ pavattatī 'ti puthupaññā* 'ti tesu tathāvuttesu khandhādīsu ñāṇaŋ pavattatī 'ti katvā tañ ñāṇaŋ Puthupaññā nāmā 'ti attho. *Nānāpaṭiccasamuppādesū* 'ti paṭiccasamuppannānaŋ dhammānaŋ vasena paccayabahuttā vuttaŋ. *Nānāsuññatamanupalabbhesū* 'ti: upalabbhanaŋ upalabbho, gahaṇan 'ti attho. Na upalabbho Anupalabbho. Anupalabbhānaŋ bahuttā bahuvacanena anupalabbhā pañcavīsati suññatāvasena vā nānāsuññatāsu atta-ttanīyādīnaŋ anupalabbhā nānāsuññatānupalabbhā, tesu. "Nānāsuññatānupalabbhesū" 'ti vattabbe "adukkhamasukhā" 'ti ādīsu viya makāro padasandhivasena vutto. Imā pañca paññā kalyāṇaputhujjanehī sādhāraṇā. Nānā-atthādīsu paññā ariyānaŋ [a]yeva. *Puthujjanasādhāraṇe dhamme*[b] 'ti lokiyadhamme. Iminā avasānapariyāyena lokiyato puthubhūtā[1] visuŋbhūtā paññā 'ti *puthupaññā* nāmā 'ti vuttaŋ hoti.

9. *Vipulapaññā* mahāpaññā-nayena veditabbā. Yathāvutte dhamme pariganhantassa guṇamahantatāya tesaŋ dhammānaŋ pariggāhikāya ca paññāya mahantatāya tesaŋ dhammānaŋ sayaṃ eva mahantattā, uḷārattā dhammānañ ca, paññāya ca vipulatā veditabbā.

[192] 10. *Gambhīrapaññā* puthupaññānayena veditabbā. Te ca dhammā te[2] ca[2] anupalabbhā; sā ca paññā pakatijanena alabbhaneyyapatiṭṭhattā gambhīra.

[193] 11. *Yassa puggalassā* 'ti ariyapuggalass' eva. *Añño koci* 'ti puthujjano. *Abhisambhavitun* 'ti sampāpuṇituŋ. *Anabhisambhavanīyo* 'ti sampāpuṇituŋ asakkuṇeyyo. *Aññehī* 'ti puthujjaneh' eva. *Aṭṭhamakassā* 'ti arahattaphalaṭṭhato paṭṭhāya gaṇiyamāne aṭṭhamabhūtassa sotāpattimaggaṭṭhassa. Dūre 'ti vippakaṭṭhe. *Vidūre* 'ti vīsesena vippakaṭṭhe. *Suvidūre* 'ti suṭṭhu visesena vippakaṭṭhe. *Na* [194] *santike* 'ti na samīpe. *Na sāmantā* 'ti na samīpabhāge. Imāni dve paṭisedhasahitāni vacanāni dūrabhāvass' eva niyamanāni. *Upādāyā* 'ti paṭicca. *Sotāpannassā* 'ti sotāpattiphalaṭṭhassa. Eten' eva taŋ-taŋ-maggapaññā taŋ-taŋ-phalapaññāya dūre 'ti vuttaŋ hoti.

[a to b] SH yeva puthujjanāsādhāranā. *Dhamme* ...
[1] SM puthubhūtanibbāṇārammaṇattā puthubhūtā. [2] B *omits*.

Paccekasambuddho[1] 'ti upasaggena visesitaŋ. Itaradvayaŋ pana suddham eva āgataŋ. Paccekabuddhassa sadevakassa ca lokassa paññā Tathāgatassa paññāya dūre 'ti ādīni vatvā tam eva dūraṭṭhaŋ anekappakārato dassetukāmo Paññāpabhedakusalo 'ti ādim āha.

Tattha: *Paññāpabhedakusalo* 'ti attano anantavikappe[2] paññāpabhede cheko. *Pabhinnañāṇo* 'ti anantappabhedappattañāṇo. Etena paññāpabhedakusalatte 'pi sati tāsaŋ paññānaŋ anantabhedattaŋ dassetī. *Adhigatapaṭisambhido* 'ti paṭiladdha-aggacatupaṭisambhiḍāñāṇo. *Catuvesārajjappatto* 'ti cattāri visāradabhāva-saṅkhātāni ñānāni patto, yath' āha: "Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā 'ti tatra vata maŋ samaṇo vā, brāhmaṇo vā, devo vā, māro vā, brahmā vā, koci vā lokasmiŋ sahadhammena paṭicodessatī 'ti nimittam etaŋ bhikkhave na samanupassāmi. Etam ahaŋ bhikkhave nimittaŋ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajjappatto viharāmi. Khīṇāsavassa te paṭijānato ime āsavā aparikkhīṇā 'ti ... Ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā te paṭisevato nālaŋ antarāyāyā 'ti ... Yassa kho pana te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyā 'ti, tatra vata maŋ samaṇo vā...... koci vā lokasmīŋ sahadhammena paṭicodessatī 'ti nimittam etaŋ bhikkhave na samanupassāmi. Etam ahaŋ ...... viharāmī" 'ti. (*M*. I. 71-72.)

Dasabalabaladhārī[3] 'ti dasa balāni etesan 'ti Dasabalā; dasabalānaŋ balāni Dasabala-balāni. Tāni dasa balāni dhārayatī 'ti Dasabaladhārī; dasabala-ñāṇabaladhārī 'ti attho. Etehi tīhi vacanehi anantappabhedānaŋ neyyānaŋ pabhedamukhamattaŋ dassitaŋ. So yeva paññāpayogavasena abhimaṅgalasammataṭṭhena *purisāsabho*; asantāsaṭṭhena *purisasīho*; mahantaṭṭhena *purisanāgo*; pajānanaṭṭhena *purisājañño*; lokakiccadhuravahanaṭṭhena *purisadhorayho*.

Atha tejādikaŋ anantañāṇato laddhaŋ guṇavisesaŋ dassetukāmo tesaŋ tejādīnaŋ anantañāṇamūlakabhāvaŋ dassento Anantañāṇo 'ti vatvā Anantatejo 'ti ādim āha. Tattha: *Anantañāṇo* 'ti gaṇanavasena ca pabhāvavasena[4] ca antarahitañāṇo. *Anantatejo* 'ti veneyyasantāne mohatamavidhamanena anantañāṇatejo. *Anantayaso* 'ti paññāguṇeh' eva lokattayavitthatānanta-kittighoso. *Aḍḍho* 'ti paññādhanasamiddhiyā samiddho. *Mahaddhano* 'ti paññādhanavaḍḍhatte 'pi pabhāvamahattena[4] mahantaŋ paññādhanam[5] assā 'ti

[1] *Text*, B -kabuddho.
[2] B, SH *v.l.* -vikappena.
[3] *Text* Dasabaladhārī.
[4] B, SM sabhāva-.
[5] B mahantam 'pi ñāṇadhanaŋ.

Mahaddhano. (Mahādhano 'ti 'pi pāṭho.) Dhanavā 'ti pasaŋsitabba-paññādhanavattā[1] niccayutta-paññādhanavattā[1] atisayabhūta-paññādhanavattā[1] Dhanavā. Etesu hi tīsu atthesu idaŋ vacanaŋ saddavidū icchanti.

Evaŋ[2] paññāguṇena Bhagavato attasampattisiddhiŋ dassetvā puna paññāguṇen' eva lokahitasampattisiddhiŋ dassento Netā 'ti ādim āha. Tattha: Veneyye saŋsāra-saṅkhātabhayaṭṭhānato nibbāṇa-saṅkhāṭakhemaṭṭhānaŋ *netā*. Tattha nayanakāle evaŋ saŋvaravinaya-pahāṇavinayavasena veneyye *vinetā*. Dhammadesanākāle evaŋ saŋsayacchedanena *anunetā*. Saŋsayaŋ chinditvā paññāpetabbaŋ atthaŋ *paññāpetā*. Tathā paññāpitānaŋ nicchayakaraṇena *nijjhāpetā*. Tathā nijjhāpitassa atthassa paṭipattipayojanavasena *pekkhatā*.[3] Tathā paṭipanne paṭipattiphalena *pasādetā*. *So hi Bhagavā* 'ti ettha hi-kāro anantaraŋ vuttassa atthassa kāraṇāpadese nipāto. *Anuppannassa maggassa uppādetā* 'ti sakasantāne na uppannapubbassa cha-asādhāraṇañāṇahetubhūtassa ariyamaggassa bodhimūle lokahitatthaŋ sakasantāne uppādetā. *Asañjātassa maggassa sañjānetā* 'ti veneyyasantāne asañjātapubbassa sāvakapāramīñāṇahetubhūtassa ariyamaggassa dhammacakkappavattanato pabhuti yāvajjakālā veneyyasantāne sañjānetā. Sāvakaveneyyānam 'pi hi santāne Bhagavato vuttavacanen' eva ariyamaggassa sañjānanato Bhagavā Sañjānetā nāma hoti. *Anakkhātassa maggassa akkhātā* 'ti aṭṭhadhammasamannāgatānaŋ buddhabhāvāya katābhinīhārānaŋ bodhisattānaŋ buddhabhāvāya vyākaraṇaŋ datvā,[4] Anakkhātapubbassa pāramitāmaggassa buddho bhavissatī 'ti vyākaraṇamatten' eva vā bodhimūle uppajjitabbassa ariyamaggassa akkhātā. Ayaŋ nayo paccekabodhisatta-byākaraṇe 'pi labbhati yeva. *Maggaññū* 'ti paccavekkhaṇāvasena attanā uppādita-ariyamaggassa ñātā. *Maggavidū* 'ti veneyyasantāne janetabbassa ariyamaggassa kusalo. *Maggakovido* 'ti bodhisattānaŋ akkhātabbamagge vicakkhaṇo.

Athavā abhisambodhipaṭipatti-maggaññū, paccekabodhipaṭipatti-maggavidū, sāvakabodhipaṭipattimaggakovido. Atha vā:

Etena maggena ataŋsu pubbe
Tarissanti yeva taranti oghan

'ti vacanato yathāyogaŋ atītānāgata-paccuppanna-buddha-paccekabuddha-sāvākānaŋ maggavasena ca, suññatānimitta-appaṇihitama-

---

[1] B -dhanavantattā.
[2] SH *omits*.
[3] SH pekkhetā.
[4] SM katvā.

ggavasena[1] ca, ugghaṭitaññū-vipacitaññū-neyyapuggalānaŋ maggavasena ca yathākkamen' atthayojanaŋ karonti.

Maggānugāmī ca panā 'ti Bhagavatā gatamaggānugāmino hutvā. Ettha ca-saddo hetu-atthe nipāto. Etena Bhagavato magguppādanādi-guṇādhigamāya hetu vutto hoti. Pana-saddo katatthe[2] nipāto. Tena Bhagavatā katamaggakāraṇaŋ[2] vuttaŋ hoti. *Pacchā samannāgatā* 'ti paṭhamaŋ gatassa Bhagavato pacchāgata-sīlādiguṇena samannāgatā.

Iti thero "Anuppannassa maggassa Uppādenā" 'ti ādīhi yasmā sabbe 'pi Bhagavato sīlādayo guṇā arahattamaggam eva nissāya āgatā, tasmā arahattamaggam eva nissāya guṇaŋ kathesi. *Jānaŋ jānātī* 'ti jānitabbaŋ jānāti. Sabbaññutāya yaŋ kiñci paññāya jānitabbaŋ nāma atthi, taŋ sabbaŋ pañca-neyyapathasambhūtaŋ paññāya jānātī 'ti attho. *Passaŋ passatī* 'ti passitabbaŋ passati. Sabbadassāvitāya taŋ yeva neyyapathaŋ cakkhunā diṭṭhaŋ viya karonto paññācakkhunā passatī 'ti attho; yathā vā ekacco viparītaŋ gaṇhanto 'pi jānanto 'pi na jānāti, passanto 'pi na passati, na evaŋ Bhagavā. Bhagavā pana yathāsabhāvaŋ gaṇhanto jānāti yeva, passati yeva.

Svā-yaŋ dassanaparināyakaṭṭhena *cakkhubhūto.* Viditāditaṭṭhena[3] *ñāṇabhūto.* Aviparītasabhāvaṭṭhena vā pariyattidhammapavattanato hadayena cintetvā vācāya nicchāritadhammamayo[4] 'ti *dhammabhūto.* Seṭṭhaṭṭhena brahmabhūto. (Athavā cakkhu viya bhūto 'ti cakkhubhūto. Ñāṇaŋ viya bhūto 'ti ñāṇabhūto. Dhammo viya bhūto 'ti dhammabhūto. Brahmā viya bhūto 'ti brahmabhūto.) Svā-yaŋ dhammassa vacanato, vattanato vā *vattā.* Nānappakārehi vacanato vā, vattanato vā, *pavattā.* Atthaŋ nīharitvā nīharitvā nayanato *atthassa ninnetā.* Amatādhigamāya paṭipattidassanato amatappakāsanāya vā dhammadesanāya, amatassa adhigamāpanato *amatassa dātā.* Lokuttaradhammassa uppāditattā veneyyānurūpena yathāsukhaŋ lokuttaradhammassa dānena ca, dhammesu ca issaro 'ti *dhammassāmī. Tathāgata*-padaŋ heṭṭhā vuttatthaŋ.

Idāni: Jānaŋ jānātī 'ti ādīhi vuttaŋ guṇaŋ sabbaññutāya visesetvā dassetukāmo sabbaññutaŋ sādhento *n' atthī* 'ti ādim āha. Evambhūtassa hi *Bhagavato* pāramitā-puññabalappabhāvanipphannena arahattamaggañāṇena sabbadhammesu savāsanassa sammohassa[5] vihatattā asacchikataŋ nāma n' atthi. Asammohato sabbadhammānaŋ

---

[1] B appaṇihita-nimitta-magga-. [2] B, SH *v.l.* gata-.
[3] B viditādiṭṭhena. [4] B-dhammappayogo. [5] B mohassa.

ñātattā *aññātaŋ* nāma n' atthi. Tath' eva sabbadhammānaŋ cakkhunā viya ñāṇacakkhunā diṭṭhattā *adiṭṭhaŋ* nāma n' atthi. Ñāṇena pana pattattā *aviditaŋ* nāma n' atthi. Asammohasacchikiriyāya sacchikatattā *asacchikataŋ* nāma n' atthi. Asammohapaññāya phuṭṭhattā paññāya *aphussitaŋ* nāma n' atthi. *Paccuppannan* 'ti paccuppannaŋ kālaŋ vā dhammaŋ vā. *Upādāyā* 'ti ādāya, anto katvā 'ti attho. Upādāyā 'ti vacanen' eva kālavimuttaŋ nibbāṇam 'pi gahitam eva hoti. *Atītā*-divacanāni ca N' atthī 'ti ādivacanena ca ghaṭīyanti, Sabbe 'ti ādivacanena vā. *Sabbe dhammā* 'ti sabba-saṅkhatāsaṅkhatadhammapariyādānaŋ. *Sabbākārenā* 'ti sabbadhammesu ekekass' eva dhammassa aniccākārādi-sabbākārapariyādānaŋ. *Ñāṇamukhe* 'ti ñāṇābhimukhe. *Āpāthaŋ āgacchantī* 'ti osaraṇaŋ upenti. *Jānitabban* 'ti padaŋ *neyyan* 'ti padassa atthavivaraṇatthaŋ vuttaŋ. *Attattho vā* 'ti ādīsu vā-saddo samuccayattho. Attattho 'ti attano attho. *Parattho* 'ti paresaŋ tiṇṇaŋ lokānaŋ attho. *Ubhayattho* 'ti attano ca paresañ cā 'ti sakiŋ yeva ubhinnaŋ attho. *Diṭṭhadhammiko* 'ti diṭṭhadhamme niyutto diṭṭhadhammappayojano vā attho. Samparāye niyutto samparāyappayojano vā attho[1] *samparāyiko*. Uttāno 'ti ādīsu vohāravasena vattabbo sukhapatiṭṭhattā *uttāno*.

[195] Vohāraŋ atikkamitvā vattabbo suññatāpaṭisaŋyutto dukkhapatiṭṭhattā *gambhīro*. Lokuttaro accantatirokkhattā *gūḷho*. Aniccatādiko ghanādīhi paṭicchannattā *paṭicchanno*. Appacuravohārena[2] vattabbo yathārūpaŋ agahetvā adhippāyassa netabbattā *neyyo*. Pacuravohārena vattabbo vacanamattena adhippāyassa nītattā *nīto*. Suparisuddha-sīlasamādhivipassanattho tadaṅgavikkhambhanavasena[3] vajjavirahitattā *anavajjo*. Kilesasamucchedanato ariyamaggattho *nikkileso*. Kilesapaṭippassaddhattā ariyaphalattho *vodāno*. Saṅkhatāsaṅkhatesu aggadhammattā nibbāṇaŋ *paramattho*. *Parivattatī* 'ti buddhañāṇassa visayabhāvato abahibhūtattā *antobuddhañāṇe* byāpitvā vā, samantā vā āliṅgitvā vā, visesena vā vattati. *Sabbaŋ kāyakamman* 'ti ādīhi Bhagavato ñāṇamayataŋ dasseti. *Ñāṇānuparivattatī* 'ti ñāṇaŋ anuparivattati. Ñāṇavirahitaŋ na hotī 'ti attho.

Appaṭihatan 'ti nirāvaraṇataŋ dasseti. Puna sabbaññutaŋ upamāya sādhetukāmo *yāvatakan* 'ti ādim āha. Tattha: jānitabban 'ti *neyyaŋ*. Neyyapariyanto, neyyāvasānam assa atthī 'ti *neyyapariyantikaŋ*. Asabbaññūnaŋ pana neyyāvasānam eva n' atthi. *Ñāṇapariyantike* 'pi es' eva nayo. Purimayamake vuttattham eva iminā yamakena visesetvā dasseti. Tatiyayamakena paṭisedhavasena niyamitvā da-

[1] SH, SM *omit*. [2] B Amadhura-. [3] B bhavādivikkha-.

sseti. Ettha ca neyyaŋ ñāṇassa pathattā *neyyapatho*. *Aññamañña*[1]-*pariyantaṭṭhāyino* 'ti neyyañ ca ñāṇañ ca khepetvā[2] ṭhānato aññamaññassa pariyante ṭhānasīlā. *Āvajjanapaṭibaddhā* 'ti manodvārāvajjanāyattā; āvajjitānantaram eva jānātī 'ti attho. *Ākaṅkhanapaṭibaddhā*[3] 'ti ruci-āyattā; āvajjanānantaraŋ javanañāṇena jānātī 'ti attho. Itarāni dve padāni imesaŋ dvinnaŋ padānaŋ yathākkamena atthappakāsanatthaŋ vuttāni. *Buddho āsayaŋ jānāti* 'ti ādīni Ñāṇakathāyaŋ vaṇṇitāni. Mahāniddese pana "Bhagavā āsayaŋ jānātī" 'ti āgataŋ; tattha "Buddhassa Bhagavato" 'ti āgataṭṭhāne ca idha katthaci" Buddhassā" 'ti āgataŋ.

[196] *Antamaso* 'ti uparimantena. *Timi-timiṅgalan* 'ti ettha: Timi nāma ekā macchajāti, timiŋ galituŋ samatthā tato mahantasarīrā 'ti timiṅgalā nāma ekā macchajāti. Timiṅgalaŋ galituŋ samatthā pañcayojanasatikasarīrā Timitimiṅgalā nāma ekā macchajāti. Idha jātigahaṇena ekavacanaŋ katan 'ti veditabbaŋ. *Garuḷaŋ venateyyan*[4] 'ti ettha: Garuḷo[5] 'ti jātivasena nāmaŋ. Venateyyo 'ti gottavasena. *Padese* 'ti ekadese. *Sāriputtasamā*[6] 'ti sabbabuddhānaŋ dhammasenāpatitthere gahetvā vuttan 'ti veditabbaŋ. Sesasāvakā hi paññāya Dhammasenāpatittherena samānā nāma n' atthi, yath' āha: "Etadaggaŋ bhikkhave mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ mahāpaññānaŋ yad idaŋ Sāriputto 'ti." (A. i, 23.) Aṭṭhakathāyañ ca vuttaŋ:

Lokanāthaŋ ṭhapetvāna
Ye c' aññe santi pāṇino
Paññāya Sāriputtassa
Kalaŋ nāgghanti soḷasiŋ.

Pharitvā 'ti buddhañāṇaŋ sabbadevamanussānam 'pi paññaŋ pāpuṇitvā ṭhānato tesaŋ *paññaŋ pharitvā* byāpitvā tiṭṭhati. *Atighaŋsitvā* 'ti buddhañāṇaŋ sabbadevamanussānam 'pi paññaŋ atikkamitvā tesaŋ avisayabhūtam 'pi sabbaneyyaŋ ghaŋsitvā bhañjitvā tiṭṭhati. Mahāniddese (*Page* 452) pana "Abhibhavitvā" 'ti pāṭho; madditvā 'ti 'pi attho. *Ye 'pi te* 'ti ādi evaŋ pharitvā atighaŋsitvā ṭhānassa paccakkhakāraṇaŋ dasseti. Tattha: *Paṇḍitā* 'ti paṇḍiccena samannāgatā. *Nipuṇā* 'ti saṇhasukhumabuddhino sukhume atthantare paṭivijjhanasamatthā. *Kataparappavādā* 'ti ñātaparappavādā c' eva parehi saddhiŋ katavādaparicayā ca. *Vālavedhirūpā* 'ti vālavedhi-dhanuggahasadisā. *Te bhindantā*[7] *maññe caranti paññāgatena*

---

[1] *Text* -maññaŋ. [2] *Text* Ākaṅkhā-. [3] SH *v.l.* byāpe-.
[4] SM Galura-ve-. [5] SM Galuro.
[6] *Text* Sāriputta sattā ... [7] SH vobhi-.

diṭṭhigatānī 'ti vālavedhī viya vālaŋ, sukhumāni 'pi paresaŋ diṭṭhigamanāni[1] attano paññāgamanena bhindantā viya carantī 'ti attho. Athavā Gūthagataŋ, Muttagatan 'ti ādīsu viya paññā eva Paññāgatāni, diṭṭhiyo eva Diṭṭhigatāni. *Pañhaŋ abhisaṅkharitvā* 'ti dvipadam 'pi, tipadam 'pi, catuppadam 'pi pucchaŋ racayitvā, tesaŋ pañhānaŋ atibahuŋ katvā sabbasaṅgahatthaŋ dvikkhattuŋ vuttaŋ. *Gūḷhāni ca paṭicchannāni*[2] *ca*[2]: Atthajātānī 'ti pāṭhaseso. Tesaŋ tathā vinayaŋ disvā attanā abhisaṅkhatapañhaŋ pucchatū 'ti evaŋ Bhagavatā adhippetattā pañhaŋ pucchanti. Aññesaŋ pana pucchāya okāsam eva adatvā Bhagavā upasaṅkamantānaŋ dhammaŋ deseti, yath' āha: " Te pañhaŋ abhisaṅkharonti, imaŋ pañhaŋ samaṇaŋ Gotamaŋ upasaṅkamitvā pucchissāma. Sace no samaṇo Gotamo evaŋ puṭṭho evaŋ byākarissati, evam assa mayaŋ taŋ vādaŋ āropessāma. Evaŋ me puṭṭho evaŋ byākarissati, evaŋ pi 'ssa mayaŋ taŋ vādaŋ āropessāmā 'ti. Te yena samaṇo Gotamo ten' upasaṅkamanti. Te samaṇo Gotamo dhammiyā kathāya sandasseti, samādapeti samuttejeti sampahaŋseti. Te samaṇena Gotamena dhammiyā kathāya sandassitā samādapitā samuttejitā sampahaŋsitā na c' eva samaṇaŋ Gotamaŋ pañhaŋ pucchanti, kut' assa vādaŋ āropessanti? Aññadatthu samaṇass' eva Gotamassa sāvakā sampajjantī " 'ti.

Kasmā pañhaŋ na pucchantī? 'ti ce: Bhagavā kira parisamajjhe dhammaŋ desento parisāya ajjhāsayaŋ oloketi. Tato passati, " Ime paṇḍitā gūḷhaŋ rahassaŋ[3] pañhaŋ ovaṭṭikasāraŋ katvā āgatā 'ti. So tehi apuṭṭho yeva pañhapucchāya ettakā dosā, vissajjane ettakā, atthe pade akkhare ettakā 'ti ime pañhe pucchanto evaŋ puccheyya; vissajjento evaŋ vissajjeyyā 'ti; iti ovaṭṭikasāraŋ katvā ānīte pañhe dhammakathāya antare pakkhipitvā vidaŋseti.[4] Te paṇḍitā " Seyyo vata no, mayaŋ[5] ime pañhe na pucchimha. Sace[6] mayaŋ puccheyyāma, appatiṭṭhā te no katvā samaṇo Gotamo khipeyyā " 'ti attamanā bhavanti. Api ca buddhā nāma dhammaŋ desentā parisaŋ mettāya pharanti. Mettāya ca pharaṇena dasabalesu mahājanassa cittaŋ pasīdati. Buddhā nāma rūpaggappattā honti dassanasampannā madhurassarā mudujivhā suphassitadantāvaraṇā, amatena hadayaŋ siñcantā viya dhammaŋ kathenti. Tatra nesaŋ mettāpharaṇena pasannacittānaŋ evaŋ hoti: " Evarūpaŋ advejjhakathaŋ amoghakathaŋ niyyānikakathaŋ kathentena Bhagavatā saddhiŋ na sakkhi-

---

[1] SH *v.l.* -gatāni.
[2] *Not in* SH, SM.
[3] B rahasseyyaŋ.
[4] B viddhaŋseti; SM viḍaŋ-.
[5] B ye mayaŋ . . .
[6] B Sammūkhe 'pi.

ssāma paccanīkagāhaŋ gaṇhitun!" 'ti attano pasannabhāven' eva pañhaŋ na pucchantī 'ti.

Kathitā vissajjitā 'ti: "Evaŋ tumhe pucchathā 'ti pucchitapuñhānaŋ[1] uccāraṇena *te pañhā Bhagavatā kathitā* eva honti; yathā ca te vissajjetabbā tathā *vissajjitā eva honti*. *Niddiṭṭhakāraṇā* 'ti iminā kāraṇena hetunā eva hotī 'ti evaŋ sahetukaŋ katvā vissajjanena Bhagavatā niddiṭṭhakāraṇā eva honti te pañhā. *Upakkhittakā 'va te Bhagavato sampajjantī* 'ti te khattiyapaṇḍitādayo Bhagavato pañhavissajjanen' eva Bhagavato samīpe khittakā pādakhittakā sampajjanti, sāvakā vā sampajjanti, upāsakā vā 'ti attho. Sāvakasampattiŋ vā pāpuṇanti, upāsakasampattiŋ vā 'ti vuttaŋ hoti. *Athā* 'ti anantaratthe nipāto.[2] Tesaŋ upakkhittakasampatti-samanantaram evā 'ti attho. *Tatthā* 'ti tasmiŋ ṭhāne, tasmiŋ adhikāre vā. *Atirocatī* 'ti ati viya joteti pakāsati. *Yad idaŋ paññāyā* 'ti yā 'yaŋ Bhagavato paññā tāya paññāya Bhagavā atirocatī 'ti attho. *Iti*-saddo kāraṇattho. Iminā kāraṇena *aggo asāmantapañño* 'ti attho.

12. *Rāgaŋ abhibhuyyatī 'ti bhūripaññā* 'ti sā sāmaggapaññā[3] attanā vajjaŋ[4] rāgaŋ abhibhuyyatī 'ti abhibhavati, maddatī[5] 'ti bhūripaññā. Bhūrī 'ti hi phuṭṭhaṭṭho visadattho. Yā ca phuṭṭhā sā paṭipakkhaŋ abhibhavati, na aphuṭṭhā. Tasmā bhūripaññāya abhibhavanattho vutto. *Abhibhavitā 'ti* sā sā phalapaññā taŋ taŋ rāgaŋ abhibhavitavatī madditavatī 'ti *bhūripaññā*. (Abhibhavatā 'ti vā pāṭho.) Sesesu 'pi es' eva nayo.

[197] Rāgādīsu pana: rajjanalakkhaṇo *rāgo*, dussanalakkhaṇo *doso*, muyhanalakkhaṇo *moho*, kujjhanalakkhaṇo *kodho*, upanandhalakkhano *upanāho*. Pubbakālaŋ kodho, aparakālaŋ upanāho. Paraguṇamakkhaṇalakkhaṇo *makkho*, yugaggāhalakkhaṇo *palāso*, parasampattikhīyanalakkhaṇā *issā*, attano sampattinigūhanalakkhaṇaŋ *macchariyaŋ*, attanā katapāpapaṭicchādanalakkhaṇā *māyā*, attano avijjamānaguṇa-ppakāsanalakkhaṇaŋ *sāṭheyyaŋ*, cittassa uddhumātabhāvalakkhaṇo *thambho*, karaṇuttariyakaraṇa-lakkhaṇo *sārambho*, unnatilakkhaṇo *māno*, abbhunnatilakkhaṇo *atimāno*, mattabhāvalakkhaṇo *mado*, pañcasu kāmaguṇesu cittavossaggalakkhaṇo *pamādo*.

Rāgo ari, taŋ ariŋ maddatī[6] *paññā 'ti* ādīhi kiŋ vuttaŋ hoti? Rāgādiko kileso cittasantāne [a]bhūto arī 'ti bhū-ari.[b] Padasandhivasena a-kāralopaŋ katvā Bhūrī 'ti vutto. Tassa bhūrissa maddanī paññā

---

[1] SH apu-. [2] SH, SM *omit*. [3] SH sāmanta-.
[4] B vajjhaŋ. [5] B viddhaṇsīyatī. [6] *Text* -ti.
[a to b] B bhūto 'ti bhūto-arī 'ti padacchedo.

'ti vattabbe maddana-saddalopaŋ katvā *bhūripaññā* 'ti vuttan 'ti veditabbaŋ. Taŋ ariŋ maddatī 'ti ca tesaŋ arīnaŋ maddanī 'ti padacchedo kātabbo. *Paṭhavīsamāyā* 'ti vitthatavipulaṭṭhen' eva paṭhavīsamāya. *Vitthatāyā* 'ti pajānitabbe visaye patthaṭāya na ekadese vattamānāya. *Vipulāyā* 'ti oḷārikabhūtāya. Mahāniddese pana "Vipulāya vitthatāyā" 'ti āgataŋ. Samannāgato 'ti puggalo. Itisaddo kāraṇattho. Iminā kāraṇena puggalassa bhūripaññāya samannāgatattā tassa paññā Bhūripaññā nāmā 'ti; bhūte atthe ramatī 'ti attho. Bhūripaññassa paññā Bhūripaññā 'ti vattabbe ekassa paññāsaddassa lopaŋ katvā Bhūripaññā 'ti vuttaŋ. Bhūrisamā paññā 'ti vā Bhūripaññā.

Api cā 'ti aññapariyāyadassanatthaŋ vuttaŋ. *Paññāya-m-etan* 'ti paññāya etaŋ *adhivacanan* 'ti adhikavacanaŋ. *Bhūrī* 'ti bhūte atthe ramatī 'ti Bhūri. *Medhā* 'ti asani viya siluccaye kilese medhati hiŋsatī 'ti Medhā. Khippaŋ gahaṇadhāraṇaṭṭhena vā Medhā. *Pariṇāyikā* 'ti yass' uppajjati taŋ sattaŋ hitapaṭipattiyaŋ sampayutte dhamme ca yathāvalakkhaṇapaṭivedhe parinetī 'ti pariṇāyikā. Imeh'[1] eva aññāni 'pi paññā-pariyāyavacanāni vuttāni honti.

13. *Paññābāhullan* 'ti paññā bahulā assā 'ti paññābahulo, tassa bhāvo Paññābāhullaŋ, Tañ ca bahulaŋ pavattamānā paññā eva. *Idh' ekacco* 'ti ādīsu puthujjanakalyāṇako vā ariyo vā. Paññā garukā assā 'ti *paññāgaruko*. Paññā caritaŋ pavattaŋ assā 'ti *paññācarito*. Paññā āsayo assā 'ti *paññāsayo*. Paññāya adhimutto *paññādhimutto*. Paññā eva dhajabhūto assā 'ti *paññādhajo*. Paññā eva ketubhūtā assā 'ti *paññāketu*. Paññā eva adhipati Paññādhipati, paññādhipatito āgatattā[2] *paññādhipateyyo*. Dhammasabhāvavicinanaŋ bahulam assā 'ti *vicayabahulo*. Nānappakārehi dhammasabhāvavicinanaŋ bahulam assā 'ti *pavicayabahulo*. Paññāya ogāhetvā tassa tassa dhammassa khāyanaŋ pākaṭakaraṇaŋ okkhāyanaŋ, taŋ bahulam assā 't *okkhāyanabahulo*. Paññāya tassa tassa dhammassa sammāpekkhaṇā Sampekkhā, sampekkhāya ayanaŋ pavattanaŋ sampekkhāyanaŋ. Sampekkhāyanaŋ dhammo pakati assā 'ti *sampekkhāyanadhammo*. Taŋ taŋ dhammaŋ vibhūtaŋ pākaṭaŋ katvā viharatī 'ti vibhūtavihārī, vibhūto vā vihāro assa atthī 'ti *vibhūtavihārī*. Sā paññā caritaŋ garukā bahulā assā 'ti *taccarito taggaruko tabbahulo*. Tassaŋ paññāyaŋ ninno poṇo pabbhāro adhimutto 'ti *tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto* 'ti. Sā paññā adhipati tadadhipati; tato āgato *tadadhipateyyo*. Paññāgaruko 'ti ādīni, "Kāmaŋ sevantaŋ yeva jānāti

[1] B Imāya. [2] SH āgato.

ayaŋ puggalo kāmagaruko" 'ti ādīsu viya purimajātito pabhuti vuttāni, taccarito 'ti ādīni imissaŋ jātiyā vuttāni.

[198] 14-15. Sīghapaññā ca lahupaññā ca hāsapaññā ca javanapaññā ca lokiyalokuttaramissakā. Khippaṭṭhena sīghapaññā, lahukaṭṭhena lahupaññā, hāsabahulaṭṭhena hāsapaññā, vipassanūpagasaṅkhāresu visaṅkhārena ca javanaṭṭhena javanapaññā.

Sīghasīghan 'ti bahunnaŋ sīlādīnaŋ saṅgahatthaŋ dvikkhattuŋ vuttaŋ. *Sīlānī* 'ti cāritta-vārittavasena paññattāni pātimokkhasaŋvarasīlāni. *Indriyasaŋvaran* 'ti cakkhādīnaŋ channaŋ indriyānaŋ rāgapaṭighappavesanaŋ akatvā satikavāṭena vāraṇaŋ thakanaŋ. *Bhojane mattaññutan* 'ti paccavekkhitaparibhogavasena bhojane mattaññubhāvaŋ. *Jāgariyānuyogan* 'ti divasassa tīsu koṭṭhāsesu rattiyā paṭhama-majjhima-koṭṭhāsesu ca jāgarati, na niddāyati, samaṇadhammam[1] eva ca karotī 'ti Jagaro. Jāgarassa bhāvo, kammaŋ vā Jāgariyaŋ. Jāgariyassa anuyogo Jāgariyānuyogo. Taŋ Jāgariyānuyogaŋ. *Sīlakkhandhan* 'ti sekhaŋ, asekhaŋ vā sīlakkhandhaŋ. Evam itare 'pi khandhā veditabbā. *Paññākkhandhan* 'ti maggapaññañ ca sekhāsekhānaŋ lokiyapaññañ ca. *Vimuttikkhandhan* 'ti phalavimuttiŋ. *Vimuttiñāṇadassanakkhandhan* 'ti paccavekkhaṇañāṇaŋ.

[199] 16. *Hāsabahulo* 'ti mūlapadaŋ. *Vedabahulo* 'ti tassā eva pītiyā sampayuttasomanassavedanā - vedanavasena niddesapadaŋ. *Tuṭṭhibahulo* 'ti nātibalavapītiyā tuṭṭhākāravasena. *Pāmojjabahulo*[2] 'ti balavapītiyā pamuditabhāvavasena.

[200] 17. *Yaŋ kiñci rūpan* 'ti ādi Sammasanañāṇaniddese vuttatthaŋ (*P*. 246). *Tūlayitvā* 'ti kalāpasammasanavasena tūletvā. *Tīrayitvā* 'ti udayabbayānupassanāvasena tīrayitvā. *Vibhāvayitvā* 'ti bhaṅgānupassanādivasena pākaṭaŋ katvā. *Vibhūtaŋ katvā* 'ti saṅkhārūpekkhā-nulomavasena phuṭaŋ katvā.

18. *Tikkhapaññā* lokuttarā eva. [201] *Uppannan* 'ti samathavipassanāvasena vikkhambhana-tadaṅgavasena pahīṇam 'pi ariyamaggena asamūhatattā uppattidhammataŋ anatītatāya asamūhatūppannan 'ti vuccati, taŋ idha adhippetaŋ. *Nādhivāsetī* 'ti santānaŋ āropetvā na vāseti. *Pajahatī* 'ti samucchedavasena pajahati. *Vinodetī* 'ti khipati. *Byantīkarotī* 'ti vigatantaŋ karoti. *Anabhāvaŋ gametī* 'ti anu-abhāvaŋ gameti. Vipassanānukkamena ariyamaggaŋ patvā samucchedavasen' eva abhāvaŋ gamayatī 'ti attho. Ettha ca kāmapaṭisaŋyutto vitakko *kāmavitakko*. "Ime sattā marantū" 'ti

---

[1] B jāgariyadhammaŋ. [2] SH, SM Pāmu- (*throughout*).

paresaŋ maraṇapaṭisaŋyutto vitakko *byāpādavitakko*. "Ime sattā vihiŋsīyantu" 'ti paresaŋ vihiŋsāpaṭisaŋyutto vitakko vihiŋsāvitakko. *Pāpake* 'ti lāmake. *Akusale dhamme* 'ti akosallasambhūte dhamme.

19. *Nibbedhikapaññā* 'ti nibbidā[1]-bahulassa puggalassa uppannā maggapaññā eva. *Ubbegabahulo* 'ti ñāṇabhayavasena bhayabahulo. *Uttāsabahulo* 'ti balavabhayabahulo. Idaŋ purimass' eva atthavivaraṇaŋ. *Ukkaṇṭhanabahulo* 'ti saṅkhārato uddhaŋ visaṅkhārābhimukhatāya ukkaṇṭhanabahulo. *Anabhiratibahulo* 'ti ukkaṇṭhanavasen' eva abhirati-abhāvaŋ dīpeti. Idāni 'pi tam atthaŋ dvīhi vacanehi vivari. Tattha: *bahimukho* 'ti saṅkhārato bahibhūtanibbāṇābhimukho. *Na ramatī* 'ti nā-bhiramati. *Anibbiddhapubban* 'ti anamatagge saŋsāre antaŋ pāpetvā anibbiddhapubbaŋ. *Appadālitapubban* 'ti tass' eva atthavacanaŋ. Antakaraṇen' eva apadālitapubban 'ti attho. *Lobhakkhandhan* 'ti lobharāsiŋ, lobhakoṭṭhāsaŋ vā.

[202] 20. *Imāhi soḷasahi paññāhi samannāgato* 'ti ukkaṭṭhaparicchedena arahā yeva vutto. Upari eko sekhapaṭisambhidappatto 'ti vuttattā sotāpanna-sakadāgāmī-anāgāmino 'pi labbhanti yeva. *Dve puggalā* 'ti ādīhi paṭisambhidappattapuggala-visesapaṭipāṭiŋ dasseti. Tattha: *Pubbayogo* 'ti atītajātīsu paṭisambhidappatti-hetubhūto puññapayogo. *Tenā* 'ti tena pubbayogakāraṇena. Evaŋ sesesu 'pi. *Atireko hotī* 'ti atiritto hoti; atirekayogato vā Atireko 'ti vutto. *Adhiko hotī* 'ti aggo hoti. Viseso hotī 'ti visiṭṭho hoti; visesayogato vā Viseso. *Ñāṇaŋ pabhijjatī* 'ti paṭisambhidāñāṇappabhedaŋ pāpuṇati. *Bahussuto* 'ti buddhavacanavasena. *Desanābahulo* 'ti dhammadesanāvasena. *Garūpanissito* 'ti paññāya adhikaŋ garuŋ upanissito. *Vihārabahulo* 'ti vipassanāvihārabahulo, phalasamāpattivihārabahulo vā. *Paccavekkhanābahulo* 'ti vipassanāvihāre sati vipassanā-paccavekkhanābahulo, phalasamāpattivihāre sati phalasamāpatti-paccavekkhanābahulo.

[203-204] *Sekhapaṭisambhidappatto* 'ti sekho hutvā paṭisambhidapatto. Evaŋ *asekhapaṭisambhidappatto*. *Sāvakapāramippatto* 'ti ettha mahāpaññānaŋ aggassa mahāsāvakassa[2] sattasaṭṭhiyā sāvakañāṇānaŋ pāragamanaŋ paramī; sāvakassa pāramī Sāvakapāramī, taŋ sāvakapāramiŋ patto 'ti Sāvakapāramippatto. (Sāvakapāramitāppatto 'ti vā pāṭho.) Sattasaṭṭhiyā sāvakañāṇānaŋ pālako pūrako ca so mahāsāvako Paramo. Tassa paramassa ayaŋ sattasaṭṭhibheda-ñāṇakiriyā paramassabhāvo, kammaŋ vā 'ti Pāramī. Tassa sāvakassa pāramī

---

[1] B nibbedha-. [2] B aggasāvaka-mahāsāvakānaŋ.

Sāvakapāramī, taŋ patto 'ti sāvakapāramippatto. Sāvakapāramippatto 'ti Mahāmoggallānattherādiko yo koci sāvako. Sāvakapāramippattasāvakato atirekassa aññassa sāvakassa abhāvā *eko paccekabuddho* 'ti āha. Puna *paññāpabhedakusalo* 'ti ādīhi vuttattham eva nigametvā dassesī 'ti Ñāṇakathāya yebhuyyena anekāni ñāṇāni niddiṭṭhāni, Paññākathāya yebhuyyena ekā 'pi paññā nānākāravasena nānākatvā vuttā 'ti ayaŋ viseso.

Paññākathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[IDDHIKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[205] 1. Idāni Paññākathāya anantaraŋ paññānubhāvaŋ dassentena kathitāya Iddhikathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha pucchāsu tāva: *Kā iddhī?* 'ti sabhāvapucchā. *Kati iddhiyo?* 'ti pabhedapucchā. *Kati bhūmiyo?* 'ti sambhārapucchā. *Kati pādā?* 'ti patiṭṭhāpucchā. *Kati padānī?* 'ti āsannakāraṇapucchā. *Kati mūlanī?* 'ti ādikāraṇapucchā. Vissajjanesu: *Ijjhanaṭṭhena iddhī* 'ti nipphattiatthena paṭilābhaṭṭhena cā 'ti attho. Yaŋ hi nipphajjati paṭilabbhati ca, taŋ ijjhatī 'ti vuccati. Yath' āha:

"Kāmaŋ kāmayamānassa
Tassa ce taŋ samijjhatī" (*SN*. 766)

'ti. Nekkhammaŋ ijjhatī 'ti Iddhi. Paṭiharatī 'ti pāṭihāriyan 'ti ādi. Aparo nayo: ijjhanaṭṭhena iddhi. Upāyasampadāy' etaŋ adhivacanaŋ. Upāyasampadā hi ijjhati adhippetaphalappasavaṇato. Yath' āha: "Ayaŋ kho Citto gahapati sīlavā kalyāṇadhammo, sace paṇidahissati, Anāgatam addhānaŋ rājā assaŋ cakkavattī 'ti, ijjhissati sīlavato cetopaṇidhi visuddhattā 'ti. (*S* iv, 303.) Aparo nayo: Etāya sattā ijjhantī 'ti, iddhā vuddhā ukkaŋsagatā hontī 'ti vuttaŋ hoti. (*Cf. Vism.* 378.)

2. Dasasu iddhīsu: adhiṭṭhānavasena nipphannattā *adhiṭṭhānā iddhi.* Pakativaṇṇavijahanavikāravasena pavattattā *vikubbanā iddhi.* Sarīrabbhantare aññassa manomayassa sarīrassa nipphattivasena pavattattā *manomayā iddhi.* Ñāṇappavattito pubbe vā, pacchā vā, taṅkhaṇe vā ñāṇānubhāvanibbatto[1] viseso *ñāṇavipphārā iddhī.* Samādhito pabbe vā, pacchā vā, taṅkhaṇe vā samathānubhāvanibbatto[1] viseso *samādhivipphārā iddhi.* Cetovasippattānaŋ ariyānaŋ

---

[1] B -nipphatto.

yeva sambhavato ca *ariyā iddhi*. Kammavipākavasena jāto viseso *kammavipākajā iddhi*. Pubbe katapuññassa jāto viseso *puññavato iddhi*. Vijjāya jāto viseso *vijjāmayā iddhi*. Tena tena sammāpayogena tassa tassa dhammassa ijjhanaŋ *tattha tattha sammāpayogappaccayā ijjhanaṭṭhena iddhi*.

3. "Iddhiyā catasso bhūmiyo" 'ti avisesetvā vutte 'pi yathālābhavasena adhiṭṭhāna-vikubbana-manomayiddhiyā eva bhūmiyo, na sesānaŋ. *Vivekajā bhūmī* 'ti vivekato vā, viveke vā jātā vivekajā bhūmi. *Pītisukhabhūmī* 'ti pītisukhayuttā bhūmi. *Upekkhā-sukhabhūmī* 'ti tatramajjhattupekkhāya ca, sukhena ca yuttabhūmi. *Adukkhamasukhabhūmī* 'ti adukkhamasukhavedanāyuttā bhūmi. Tesu paṭhamadutiyāni jhānāni pītipharaṇatā, tīṇi jhānāni sukhapharaṇatā, catujjhānāni[1] cetopharaṇatā. Ettha ca purimāni tīṇi jhānāni yasmā pītipharaṇena, sukhapharaṇena ca, sukhasaññañ ca, lahusaññañ ca okkamitvā lahu-mudu-kammaññatāyo hutvā iddhī pāpuṇanti,[2] tasmā iminā pariyāyena iddhilābhāya saŋvattanato sambhārabhūmiyo 'ti veditabbāni. Catutthajjhānaŋ pana iddhilabhāya pakatibhūmi eva. *Iddhilābhāyā* 'ti attano santāne pātubhāvavasena iddhīnaŋ lābhāya. *Iddhipaṭilābhāyā* 'ti parihīnānaŋ vā iddhīnaŋ viriyārambhavasena puna lābhāya. (Upasaggavasena vā padaŋ vaḍḍhitaŋ.) *Iddhivikubbanāyā* 'ti iddhiyā vividhakaraṇabhāvāya. *Iddhivisavitāyā* 'ti vividhaŋ visesaŋ savati janeti pavattetī 'ti Visavī, vividhaŋ savanaŋ vā assa atthī 'ti Visavī; tassa bhāvo Visavitā; tassā visavitāya. Iddhiyā vividhavisesapavattanabhāvāyā 'ti attho. *Iddhivasībhāvāyā* 'ti iddhiyā issarabhāvāya. *Iddhivesārajjāyā* 'ti iddhivisāradabhāvāya.

4. *Iddhipādā* Ñāṇakathāyaŋ vuttatthā.

5. *Chandaŋ ce* [206] *bhikkhu nissāyā* 'ti yadi bhikkhu chandaŋ nissāya, chandaŋ adhipatiŋ karitvā. *Labhati samādhin* 'ti samādhiŋ paṭilabhati nibbatteti. Sesesu 'pi es' eva nayo. Tattha: chanda-citta-viriya-vīmaŋsā cattāri padāni, taŋsampayuttā cattāro samādhī cattāro padānī 'ti evaŋ *aṭṭha padāni*. Yasmā pana iddhim uppādetukāmatāchando samādhinā ekato niyutto 'va iddhilābhāya saŋvattati, tathā viriyādayo; tasmā imāni aṭṭha padāni vuttānī 'ti veditabbāni.

6. Yaŋ taŋ Bhagavatā abhiññā uppādetukāmassa yogino kattabbayogavidhiŋ dassentena, "So evaŋ samāhite citte parisuddhe pariyodāte anaṅgane vigatūpakkilese mudubhūte kammaniye ṭhite āneñja-

[1] B catutthaŋ jhānaŋ.

[2] SH, SM -ṇāti.

patte" (*M*. i, 276) 'ti cittassa ānejjaŋ[1] vuttaŋ, taŋ Thero soḷasadhā dassento *soḷasa mūlānī* 'ti ādim āha. Tattha: *Anonatan* 'ti kosajjavasena anonataŋ; asallīnan 'ti attho. *Anunnatan* 'ti uddhaccavasena uddhaŋ na ārūḷhaŋ; anuddhatan 'ti attho. *Anabhinatan* 'ti lobhavasena na abhinataŋ; anallīnan 'ti attho. Abhikāmatāya nataŋ abhinatan 'ti, idaŋ tādisaŋ na hotī 'ti vuttaŋ hoti. *Rāgenā* 'ti saṅkhāravatthukena lobhena. *Anapanatan* 'ti dosavasena na apanataŋ; aghaṭṭanan 'ti attho. Nataŋ, Natī 'ti atthato ekaŋ. Apagatanatan 'ti apanataŋ. Idaŋ tādisaŋ na hotī 'ti vuttaŋ hoti. *Anissitan* 'ti anattato diṭṭhattā diṭṭhivasena, Attā 'ti vā attaniyan 'ti vā kiñci na nissitaŋ. *Appaṭibaddhan* 'ti paccupakārāsāvasena na-ppaṭibaddhaŋ. *Chandarāgenā* 'ti sattavatthukena lobhena. *Vippamuttan*[2] 'ti vikkhambhanavimuttivasena kāmarāgato vippamuttaŋ. Athavā pañcavimuttivasena kāmarāgato vippamuttaŋ; athavā pañcavimuttivasena tato tato paṭipakkhato vippamuttaŋ. Idaŋ puthujjana-sekhāsekhānam 'pi abhiññāya uppādanato nirodhasamāpattiñāṇena soḷasahi ñāṇacariyāhī 'ti vuttanayena ukkaṭṭhaparicchedena vuttaŋ. Yathālābhavasena pana[3] gahetabbaŋ. *Kāmarāgenā* 'ti methunarāgena. *Visaŋyutan* 'ti vikkhambhanato sesakilesehi visaŋyuttaŋ. Ukkaṭṭhavasena samucchedato vā vippayuttaŋ. *Kilese* 'ti sesakilese. *Vimariyādakatan*[4] 'ti vikkhambhitabbamariyādavasena vigatakilesamariyādaŋ kataŋ. Tena tena maggena pahātabbamariyādavasena vā vigatakilesamariyādaŋ kataŋ. *Kilesamariyāde*[5] 'ti tena tena pahīṇena kilesamariyādena. Liṅgavipallāso c' ettha daṭṭhabbo. *Ekantagatan* 'ti ekārammaṇagataŋ. *Nānattakilesehī*[6] 'ti nānārammaṇe pavattamānehi kilesehi; idaŋ ārammaṇaŋ apekkhitvā vuttaŋ, Anonataŋ 'ti ādi pana kilese eva apekkhitvā. *Obhāsagatan* 'ti paññāya visadappavattivasena paññobhāsaŋ gataŋ, avijjandhakārehi balavaavijjāya. Catasso bhūmiyo, *soḷasa* ca *mūlāni* iddhiyā pubbabhāgavasena vuttāni, cattāro cattāro ca pādā, aṭṭha padāni pubbabhāgavasena, sampayogavasena ca vuttānī 'ti.

[207] 7. Evaŋ iddhiyā bhūmi-pāda-mūlabhūte dhamme dassetvā idāni tā iddhiyo dassento *Katamā adhiṭṭhanā iddhī?* 'ti ādim āha. Tattha uddesapadānaŋ attho Iddhividhañāṇaniddese vutto yeva. *Idha bhikkhū* 'ti imasmiŋ sāsane bhikkhu. Tena sabbappakāra[7]-iddhividhakārakassa aññattha abhāvaŋ dīpeti. Imesaŋ dvinnaŋ padānaŋ niddeso heṭṭhā[8] vuttattho. Ten' eva ca iddhiyā bhūmi-

[1] B ānañjaŋ. [2] SH Vimuttan. [3] B padaŋ.
[4] *Text* Vipari-; SM -yādīkatan. [5] *Text* -pariyāde.
[6] *Text* -kilese. [7] B -ppakāravasena. [8] SH, SM *omit*.

pāda-pada-mūlabhūtehi dhammehi samannāgato Visuddhimagge (374 *ff.*) vuttehi cuddasahi, paṇṇarasahi vā, ākārehi paridamitacittatā ca chandādi-ekekādhipatisamāpajjanavasena āvajjanādi-vasībhāvavasena ca, mudukammaññakatacittatā ca vuttā hoti. Balavapubbayogasampanno pubbayogasampattiyā arahattapaṭilābhen' eva paṭiladdhābhiññādiguṇo bhikkhu bhūmi-ādīhi dhammehi samannāgato hotī 'ti katvā so 'pi vutto 'va hoti.

Bahulaŋ[1] *āvajjatī* 'ti paṭhavikasiṇārammaṇaŋ abhiññāpādakaŋ catutthajjhānaŋ samāpajjitvā vuṭṭhāya sace sataŋ icchati, "Sataŋ homi, sataŋ homī" 'ti parikammakaraṇavasena āvajjati. *Āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhātī* 'ti evaŋ parikammaŋ katvā abhiññāñāṇena adhiṭṭhāti. Ettha parikammaŋ katvā puna pādakajjhānasamāpajjanaŋ na[2] vuttaŋ. Kiñcā-pi na vuttaŋ, atha kho Aṭṭhakathāya "Āvajjatī 'ti parikammavasen' eva vuttaŋ, Āvajjitvā ñāṇena adhiṭṭhātī 'ti abhiññāñāṇavasena vuttaŋ. Tasmā bahulaŋ āvajjati. Tato tesaŋ parikammacittānaŋ avasāne samāpajjati. Samāpattito uṭṭhahitvā puna Bahuko homī 'ti āvajjtvā tato paraŋ pavattānaŋ tiṇṇaŋ catunnaŋ vā pubbabhāgacittānaŋ anantarā uppannena sanniṭṭhāpanavasena adhiṭṭhānan 'ti laddhanāmena eken'[3] eva abhiññañāṇena adhiṭṭhātī 'ti evam ettha attho daṭṭhabbo" 'ti vuttattā evam eva daṭṭhabbaŋ.

Yathā "Bhuñjitvā sayatī" 'ti vutte pānīyaŋ apivitvā, hatthadhovanādīni akatvā bhuttānantaram eva sayatī 'ti attho na hoti, antarāsannesu 'pi aññesu kiccesu bhutvā sayatī 'ti vuccati; evam idhā-pī 'ti daṭṭhabbaŋ. Paṭhamaŋ pādakajjhānasamāpajjanam 'pi hi Pāliyaŋ avuttam evā 'ti. Tena pana adhiṭṭhānañāṇena sah' eva sataŋ hoti. Sahasse 'pi satasahasse 'pi es' eva nayo. Sace evaŋ na ijjhati, puna parikammaŋ katvā dutiyam 'pi samāpajjitvā uṭṭhāya adhiṭṭhātabbaŋ. Saŋyuttaṭṭhakathāyaŋ hi ekavāraŋ dvivāraŋ samāpajjituŋ vaṭṭatī 'ti vuttaŋ. Tattha pādakajjhānacittaŋ nimittārammaṇaŋ, parikammacittāni satārammaṇāni vā sahassārammaṇāni vā. Tāni ca kho vaṇṇavasena, na paṇṇattivasena. Adhiṭṭhānacittam 'pi tath' eva satārammaṇaŋ vā sahassārammaṇaŋ vā. Taŋ pubbe vuttaappaṇācittaŋ iva gotrabhū-anantaraŋ ekam eva uppajjati rūpāvacaracatutthajjhānikaŋ. (*Vism.* 387).

Yath' āyasmā Cuḷapanthako eko 'pi hutvā bahudhā hotī 'ti bahudhābhāvassa kāyasakkhīdassanatthaŋ vuttaŋ. Vattamānavacanaŋ pan' ettha therassa tathākaraṇapakatikattā tassa dharamānakālattā ca

---

[1] SH, SM -kaŋ (*throughout*). [2] SH, SM *omit* na. [3] SM eten'.

katan 'ti veditabbaŋ. *Eko*[1] *hotī* 'ti vāre 'pi es' eva nayo. Tatr' idaŋ vatthu: Te dve bhātaro kira therā panthe jātattā Panthakā 'ti nāmaŋ labhiŋsu. Tesu jeṭṭhako Mahāpanthako pabbajitvā saha paṭisambhidāhi arahattaŋ pāpuṇi. So arahā hutvā Cūlapanthakaŋ pabbājetvā (*Vism.* 387):

Padumaŋ yathā kokanadaŋ sugandhaŋ
Pāto siyā phullam avītagandhaŋ,
Aṅgīrasaŋ passa virocamānaŋ
Tapantam ādiccam iv' antalikkhe
(*Vism.* 388)

'ti imaŋ gāthaŋ adāsi. So taŋ catūhi māsehi paguṇaŋ kātuŋ nāsakkhi. Atha naŋ thero "Abhabbo tvaŋ imasmiŋ sāsane, nikkhama ito!" 'ti āha. Tasmiñ ca kāle thero bhattuddesako hoti. Jīvako Komārabhacco bahuŋ mālāgandhavilepanaŋ ādāya attano Ambavanaŋ gantvā satthāraŋ pūjetvā dhammaŋ sutvā Dasabalaŋ vanditvā theraŋ upasaṅkamitvā, "Sve bhante Buddhapamukhāni pañca bhikkhusatāni ādāya amhākaŋ nivesane bhikkhaŋ gaṇhathā" 'ti āha. Thero 'pi, "Ṭhapetvā Cūlapanthakaŋ sesānaŋ adhivāsemī" 'ti āha. Taŋ sutvā Cūlapanthako bhīyosomattāya domanassappatto hutvā puna divase pāto 'va vihārā nikkhamitvā sāsane sāpekkhatāya vihāradvārakoṭṭhake rodamāno aṭṭhāsi. Bhagavā tassa upanissayaŋ disvā taŋ upasaṅkamitvā, "Kasmā rodasī?" 'ti āha. So taŋ pavattiŋ ācikkhi. Bhagavā, "Na sajjhāyaŋ kātuŋ asakkonto mama sāsane abhabbo nāmà hoti, mā soci Panthakā" 'ti cakkaṅkiṭatalena[2] pāṇinā tassa sīsaŋ parāmasitvā taŋ bāhāyaŋ gahetvā vihāraŋ pavesetvā[3] Gandhakuṭipamukhe nisīdāpetvā iddhiyā abhisaṅkhataŋ parisuddhaŋ pilotikakhaṇḍaŋ "Imaŋ pilotikaŋ rajoharaṇaŋ rajoharaṇan 'ti hatthena parimajjanto nisīda Panthakā" 'ti vatvā tassa pilotikakhaṇḍaŋ datvā kāle ārocite bhikkhusaṅghaparivuto Jīvakassa gehaŋ gantvā paññattāsane nisīdi. Tassa taŋ pilotikakhaṇḍaŋ tathā parimajjantassa kiliṭṭhaŋ hutvā kamena kālavaṇṇaŋ ahosi. So "Idaŋ parisuddhaŋ pilotikakhaṇḍaŋ, n' atth' ettha doso, attabhāvaŋ nissāya panā-yaŋ doso" 'ti saññaŋ paṭilabhitvā pañcasu khandhesu ñāṇaŋ otāretvā vipassanaŋ vaḍḍhesi. Ath' assa Bhagavā obhāsaŋ vissajjetvā purato nisinno viya paññāyamānarūpo hutvā imā obhāsagāthā abhāsi:

---

[1] SH, SM Eko 'pi.
[2] B cakkacittena; SH *v.l.*, SM cakkacittatalena.
[3] SH pavisitvā.

Rāgo Rajo na ca pana reṇu vuccati,
Rāgass' etaŋ adhivacanaŋ Rajo 'ti,
Etaŋ rajaŋ vippajjahitva bhikkhavo
Viharanti te Vigatarajassa sāsane.

Doso rajo . . . pe . . . sāsane.

Moho rajo . . . pe[1] . . . sāsane.

Adhicetaso appamajjato
Munino monapathesu sikkhato,
Sokā na bhavanti tādino
Upasantassa sadā satīmato 'ti.
(*Cf. Vism.* 388.)

Gāthāpariyosāne thero saha paṭisambhidāhi arahattaŋ pāpuṇi. So manomaya-jhānalābhī hutvā eko hutvā bahudhā, bahudhā hutvā eko bhavituŋ samattho ahosi. Arahattamaggen' eva tīṇi piṭakāni,[2] cha ca abhiññā āgamiŋsu. Jīvako 'pi kho Dasabalassa dakkhiṇodakaŋ upanāmesi. Satthā pattaŋ hatthena pidahitvā "Kiŋ bhante"? 'ti puṭṭho "Vihāre eko bhikkhu atthi, Jīvakā" 'ti āha. So purisaŋ pesesi, "Gaccha, ayyaŋ gahetvā sīghaŋ ehī" 'ti. Cullapanthakatthero tassa purisassa pure āgamanā yeva bhātaraŋ attano pattavisesaŋ ñāpetukāmo bhikkhusahassaŋ nimminitvā ekam 'pi ekena asadisaŋ, ekassā-pi ca cīvaravicāraṇādi-sāsanakammaŋ aññena asadisaŋ akāsī. Puriso gantvā vihāre bahū bhikkhū disvā paccāgantvā, "Bahū bhante vihāre bhikkhū, pakkositabbaŋ ayyaŋ na passāmī" 'ti Jīvakassa kathesi.

Jīvako satthāraŋ pucchitvā tassa nāmaŋ vatvā puna taŋ pesesi. So gantvā, "Cūlapánthako nāma kataro bhante ?" 'ti pucchi. "Ahaŋ Cūlapanthako, ahaŋ Cūlapanthako !" 'ti sakiŋ yeva mukhasahassaŋ kathesi. So puna gantvā, "Sabbe 'pi kira Cūlapanthakā, ahaŋ pakkositabbaŋ na jānāmī" 'ti āha. Jīvako paṭividdhasaccatāya "Iddhimā bhikkhū" 'ti nayato aññāsi. Bhagavā āha, "Gaccha yaŋ paṭhamaŋ passasi taŋ cīvarakaṇṇe gahetvā 'Satthā taŋ āmantetī' 'ti vatvā ānehī" 'ti. So gantvā tathā akāsi. Tāvad eva sabbe 'pi nimmitā antaradhāyiŋsu. Thero taŋ uyyojetvā mukhadhovānādisarīrakiccaŋ niṭṭhapetvā paṭhamataraŋ gantvā paññattāsane nisīdi. (*Cf. Vism.* 389.) Tasmiŋ khaṇe Satthā dakkhiṇodakaŋ gaṇhitvā bhattakiccaŋ katvā Cūlapanthakattheren' eva bhattānumodanaŋ

---

[1] *All sources repeat in full.*
[2] B Arahattaphalen' eva 'ssa tīṇi ca piṭakāni.

dhammakathaŋ kathāpesi. Thero Dīgha-Majjhimāgamappamāṇaŋ dhammakathaŋ kathesī 'ti.

Aññe bhikkhū adhiṭṭhānena manomayaŋ kāyaŋ abhinimminitvā tayo vā cattāro vā abhinimminanti. Bahuke ekasadise yeva ca katvā nimminanti ekavidham eva kammaŋ kurumāne. Cūlapanthakatthero pana ekāvajjanen' eva bhikkhusahassaŋ māpesi! Dve 'pi jane na ekasadise akāsi na ekavidhaŋ kammaŋ kurumāne. Tasmā manomayaŋ kāyaŋ abhinimminantānaŋ aggo nāma jāto.

Aññe pana bahū aniyametvā nimmitā iddhimatā sadisā 'va honti. Ṭhānanisajjādīsu ca bhāsitatuṇhībhāvādīsu ca yaŋ yaŋ iddhimā karoti, taŋ tad eva karonti. Sace pana nānāvaṇṇaŋ kattukāmo hoti, keci paṭhamavaye, keci majjhima ... keci pacchimavaye, tathā dīghakese, upaḍḍhamuṇḍe, muṇḍe, missakakese, upaḍḍharattacīvare, paṇḍukacīvare, padabhāṇa - dhammakathā - sarabhañña[1] - pañhapucchana-pañhavissajjana-rajana-pacana-cīvarasibbana-dhovanādīni karonte, apare 'pi vā nānappakārake kātukāmo hoti, tena pādakajjhānato vuṭṭhāya, "Ettakā bhikkhū paṭhamavayā hontū" 'ti ādinā nayena parikammaŋ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhātabbaŋ. Adhiṭṭhānacittena saddhiŋ icchiticchitappakārā yeva hontī 'ti. Es' eva nayo *bahudhā 'pi hutvā eko hotī* 'ti ādīsu. Ayam pana viseso: *Pakatiyā bahuko*[2] 'ti nimmitakālabbhantare nimmitapakatiyā bahuko. Iminā ca bhikkhunā evaŋ bahubhāvaŋ nimminitvā "Puna eko 'va hutvā caṅkamissāmi, sajjhāyaŋ karissāmi, pañhaŋ pucchissāmī" 'ti cintetvā, "Ayaŋ vihāro appabhikkhuko, sace keci āgamissanti, kuto pana ettakā ekasadisā bhikkhū? Addhā therassa esa ānubhāvo[3] 'ti maŋ jānissantī" 'ti appicchatāya vā antarā 'va "Eko homī" 'ti icchantena pādakajjhānaŋ samāpajjitvā vuṭṭhāya "Eko homī" 'ti parikammaŋ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya "eko homī" 'ti adhiṭṭhātabbaŋ. Adhiṭṭhānacittena saddhiŋ yeva eko hoti. Evaŋ akaronto pana yathāparicchinnakālavasena sayam eva eko hoti. (*Vism.* 389-390.)

Āvibhāvan 'ti padaŋ[4] nikkhipitvā[5] kenaci anāvaṭṭaŋ hotī 'ti vuttattā "Kenaci anāvaṭa"-padena āvibhāva-padassa pākaṭabhāvattho vutto. Hotī 'ti padena "Karotī" 'ti pāṭhaseso vutto hoti. Pākaṭaŋ hontaŋ hi āvībhāve kate hoti. *Kenaci anāvatan* 'ti kuḍḍādinā yena kenaci anāvaṭaŋ āvaraṇavirahitaŋ. *Appaṭicchannan* 'ti uparito acchāditaŋ. Tad eva āvaṭattā *vivaṭaŋ*, appaṭicchannattā *pākaṭaŋ*.

[1] SH *v.l.* sarabhāṇa. [2] *Text* -lo. [3] SM evaŋ bahubhāvo.
[4] SH *v.l.* padā. [5] SH *v.l.*, SM nikkhamitvā.

Tirobhāvan 'ti antarikabhāvaŋ karoti. Āvaṭaŋ yeva tena āvaraṇena *pihitaŋ*. Paṭicchannaŋ yeva tena paṭicchādanena paṭikujjitaŋ.

[208] *Ākāsakasiṇasamāpattiyā* 'ti paricchedākāsakasiṇe uppāditāya catutthajjhānasamāpattiyā. *Lābhī* 'ti so lābho assa atthī 'ti lābhī. *Aparikkhitte* 'ti kenaci samantato aparikkhitte padese. Idha ākāsakasiṇass' eva vuttattā tattha-bhāvitam eva jhānaŋ ākāsakasiṇassa[1] paccayo hoti, na aññan, 'ti daṭṭhabbaŋ. Upari āpokasiṇādīsu 'pi tadārammaṇam eva jhānaŋ daṭṭhabbaŋ, na aññaŋ. Paṭhaviŋ āvajjati, udakaŋ ... ākāsaŋ ... pakatipaṭhavī-udaka-ākāse āvajjati. *Antalikkhe* 'ti tassa ākāsassa paṭhavito dūrākāsabhāvaŋ dīpeti. Candimasuriya-parimajjane kasiṇaniyamaŋ akatvā, *iddhimā* [209] *cetovasippatto* 'ti avisesena vuttattā n' atth' ettha kasiṇasamāpattiniyamo 'ti veditabbo.

Nisinnako vā nipannako vā 'ti nisinno nipanno 'ti imeh' eva itaraiiriyāpathadvayam 'pi vuttam eva hoti. *Hatthapāse hotū* 'ti hatthasamīpe hotu. (Hatthapasse hotū 'ti pi pātho.) Idaŋ tathākātukāmassa vasena vuttaŋ. Ayam pana tattha gantvā 'pi, hatthaŋ vaḍḍhetvā 'pi āmasati. *Āmasatī* 'ti īsakaŋ phusati. *Parāmasatī* 'ti bāḷhaŋ phusati. *Parimajjatī* 'ti samantato phusati. *Rūpagatan* 'ti hatthapāse ṭhitarūpam eva.

Dūre 'pi santike adhiṭṭhātī 'ti pādakajjhānato vuṭṭhāya dūre devalokaŋ vā, brahmalokaŋ vā āvajjati, *Santike hotū 'ti*; āvajjitvā, parikammaŋ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya ñāṇena adhiṭṭhāti, "Santike hotū" 'ti; *santike hoti*. Esa nayo sesapadesu 'pi.

Brahmalokaŋ pana gantukāmassa dūrassa santikakaraṇaŋ vatvā, brahmalokagamanassa anupakāram 'pi imāya iddhiyā ijjhamānavisesaŋ dassento *santike pī* 'ti ādim āha. Tattha na kevalaŋ thokakaraṇa-bahukaraṇam eva, amadhuran[2] 'ti ādīsu 'pi yaŋ yaŋ icchanti,[3] taŋ sabbaŋ iddhimato ijjhati.

Aparo nayo: "Dūre pi santike adhiṭṭhātī" 'ti dūre brahmalokaŋ vā manussalokassa santike adhiṭṭhāti; "santike 'pi dūre adhiṭṭhātī" 'ti santike manussalokaŋ vā dūre brahmaloke adhiṭṭhāti.

Bahukam 'pi thokaŋ adhiṭṭhātī 'ti sace brahmāno bahū[4] sannipatitā honti, mahā-attabhāvattā dassanūpacāraŋ, savaṇūpacāraŋ pajahanti. Dassanūpacāraŋ ca savaṇūpacāre ca ekajjhaŋ saṅkhipitvā bahukam 'pi Thokan 'ti adhiṭṭhāti. *Thokam 'pi bahukan 'ti* adhiṭṭhātī 'ti sace

---

[1] SM ākāsakaraṇassa.
[2] B adūran.
[3] B icchati.
[4] SH, SM *omit*.

mahāparivārena gantukāmo hoti, ekakattā thokaŋ attānaŋ bahukaŋ adhiṭṭhahitvā mahāparivāro gacchatī 'ti evam ettha attho daṭṭhabbo. Evaŋ sati catubbidham 'pi taŋ brahmalokagamane upakāro hoti.

Dibbena cakkhunā tassa Brahmuno rūpaŋ passatī 'ti idha ṭhito ālokaŋ vaḍḍhetvā yassa brahmuno rūpaŋ daṭṭhukāmo, dibbena cakkhunā tassa brahmuno rūpaŋ passati. Idh' eva ṭhito *dibbāya sotadhātuyā brahmuno* bhāsamānassa *saddaŋ suṇāti, cetopariyañāṇena tassa brahmuno cittaŋ pajānāti. Dissamānenā* 'ti cakkhunā pekkhiyamānena. *Kāyavasena cittaŋ pariṇāmetī* 'ti rūpakāyassa vasena cittaŋ pariṇāmeti. Rūpakāyassa vasena pariṇāmetī 'ti pādakajjhānacittaŋ gahetvā kāye āropeti. Lahusaññā kāyānugatikaŋ karoti dandhagamanaŋ, kāyagamanaŋ hi dandhaŋ hoti. *Adhiṭṭhātī* 'ti tass' eva vevacanaŋ; sanniṭṭhāpetī[1] 'ti attho. *Sukhasaññañ ca lahusaññañ ca okkamitvā* 'ti pādakajjhānārammaṇena iddhicittena sahajātaŋ sukhasaññañ ca lahusaññañ ca okkamitvā pavisitvā phusitvā pāpuṇitvā. Sukhasaññañ ca nāma upekkhāsampayuttasaññā. Upekkhā hi santaŋ sukhan 'ti vuttā. Sā yeva saññā nīvaraṇehi c' eva vitakkādipaccanīkehi vimuttattā Lahusaññā 'ti 'pi veditabbā. Taŋ okkantassa pan' assa karajakāyo 'pi tūlapicu viya sallahuko hoti. So evaŋ vātakkhittatūlapicunā viya sallahukena *dissamānena kāyena brahmalokaŋ gacchati.* Evaŋ gacchanto ca sace icchati paṭhavikasiṇavasena ākāse maggaŋ nimminitvā padasā gacchati. Sace icchati ākāse paṭhavikasiṇavasen' eva pade pade padumaŋ nimminitvā, padume padume padaŋ nikkhipanto padasā gacchati. Sace icchati vāyokasiṇavasena vātaŋ adhiṭṭhahitvā tūlapicu viya vāyunā gacchati. Api ca gantukāmatā 'va ettha pamāṇaŋ. Sati hi gantukāmatāya evaŋ katacittādhiṭṭhāno adhiṭṭhānavegakkhitto 'va so jiyāvegakkhitto saro viya dissamāno gacchati.

Cittavasena kāyaŋ pariṇāmetī 'ti karajakāyaŋ gahetvā pādakajjhānacitte āropeti, cittānugatikaŋ karoti sīghagamanaŋ; cittagamanaŋ hi sīghaŋ hoti. *Sukhasaññañ ca lahusaññañ ca okkamitvā* 'ti rūpakāyārammaṇena iddhicittena sahajātaŋ sukhasaññañ ca lahusaññañ ca. Sesaŋ vuttanayen' eva veditabbaŋ. Idam pana cittagamanam eva hoti. Evaŋ *adissamānena kāyena* gacchanto panā-yaŋ "Kiŋ tassādhiṭṭhānacittassa uppādakkhaṇe gacchati? Udāhu ṭhitikkhaṇe, bhaṅgakkhaṇe vā?" 'ti vutte, tīsu 'pi khaṇesu gacchatī 'ti thero āha.

"Kim pana so sayaŋ gacchati, nimmitaŋ pesetī"? 'ti.

---

[1] B satiŋ ṭhapeti.

Yathāruci karoti. Idha pan' assa sayaŋ gamanam eva āgataŋ. *Manomayan* 'ti adhiṭṭhānamanena nimmitattā manomayaŋ. *Sabbaṅgapaccaṅgan* 'ti sabba-aṅgapaccaṅgavantaŋ. *Ahīnindriyan* 'ti idaŋ cakkhusotādīnaŋ saṇṭhānavasena vuttaŋ, nimmitarūpe pana pasādo nāma n' atthi. *Sace so iddhimā caṅkamati, nimmito 'pi tattha caṅkamatī* 'ti ādi sabbaŋ sāvakanimmitaŋ sandhāya vuttaŋ. Buddhanimmitaŋ pana yaŋ yaŋ Bhagavā karoti, taŋ tam 'pi karoti,[1] Bhagavato cittavasena aññam 'pi karotī[1] 'ti.

[210] *Dhumāyati* ... *pajjalatī* 'ti tejokasiṇavasena. *Dhammaŋ bhāsatī* 'ti ādīni tīṇi aniyametvā vuttāni. *Santiṭṭhatī* 'ti saṅgamma[2] tiṭṭhati. *Sallapatī* 'ti saṅgamma[2] lapati. *Sākacchaŋ samāpajjatī* 'ti aññamaññassa uttarapaccutaradānavasena kathaŋ karoti. Ettha ca yaŋ so iddhimā idh' eva ṭhito dibbena cakkhunā rūpaŋ passati, dibbāya sotadhātuyā saddaŋ suṇāti, cetopariyañāṇena cittaŋ pajānāti, yam 'pi so idh' eva ṭhito tena Brahmunā saddhiŋ santiṭṭhati, sallapati, sākacchaŋ samāpajjati, yam 'pi 'ssa dūre 'pi santike adhiṭṭhātī 'ti ādikaŋ adhiṭṭhānaŋ, yam 'pi so dissamānena vā adissamānena vā kāyena Brahmalokaŋ gacchati ettāvatā na kāyena vasaŋ vatteti. Yañ ca kho tassa Brahmuno purato rūpaŋ abhinimminātī 'ti ādina nayena vuttavidhānaŋ āpajjati, ettāvatā kāyena vasaŋ vatteti nāma. Sesaŋ pana kāyena vasaŋ vattanāya pubbabhāgadassanatthaŋ vuttan 'ti. *Ayaŋ* tāva *adhiṭṭhānā iddhi*.

8. Vikubbaniddhi-niddese: *Sikhissa Bhagavato* sāvakanidassanaŋ vikubbaniddhiyā kāyasakkhipuggaladassanatthaŋ vuttaŋ. Tam 'pi dassento paṭhamaŋ tāva *Brahmaloke ṭhito sahassīlokadhātuŋ sarena viññāpesī*[3] 'ti ativiya acchariya-abbhutabhūtaŋ sahassīlokadhātuyā saddasavaṇaŋ adhiṭṭhāniddhiŋ dassesi. Idāni tassa vatthussa paridīpanatthaŋ idaŋ vuccati: Imasmā hi kappā ekatiŋse kappe Sikhī Bhagavā anantarajātiyā Tusitapurato cavitva Aruṇavatī-nagare Aruṇavato rañño Pabhāvatiyā nāma mahesiyā kucchismiŋ nibbattitvā paripakkañāṇo mahābhinikkhamaṇaŋ nikkhamitvā Bodhimaṇḍe sabbaññutañāṇaŋ paṭivijjhitvā pavattavaradhammacakko[4] Aruṇavatiŋ nissāya viharanto ekadivasaŋ pāto 'va sarīrapaṭijagganaŋ katvā mahābhikkhusaṅghaparivāro "Aruṇavatiŋ piṇḍāya pavisissāmī" 'ti nikkhamitvā vihāradvārakoṭṭhakasamīpe ṭhito Abhibhuŋ nāma aggasāvakaŋ āmantesi, "Atippago kho bhikkhu Aruṇavatiŋ piṇḍāya pavisituŋ, yena aññataro brahmaloko ten' upasaṅkamissāmā" 'ti.

---

[1] B, SH *v.l.*, SM karonti.
[2] B saṅka-.
[3] *Text* -peti.
[4] B pavattita-.

Yath' āha: Atha kho b. Sikhī bhagavā arahaŋ sammāsambuddho Abhibhuŋ bhikkhuŋ āmantesi, "Āyāma Brāhmaṇa, yena aññataro brahmaloko ten' upasaṅkamissāmā" 'ti. "Evaŋ bhante" 'ti kho b. Abhibhū bhikkhu Sikhissa bhagavato arahato sammāsambuddhassa paccassosi. Atha kho b. Sikhī bhagavā, Abhibhū ca bhikkhu yena aññataro brahmaloko ten' upasaṅkamiŋsū 'ti.

Tattha Mahābrahmā Sammāsambuddhaŋ disvā attamano paccuggamanaŋ katvā brahmāsanaŋ paññāpetvā adāsi. Therassā-pi anucchavikaŋ āsanaŋ paññāpayiŋsu. Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Thero 'pi attano pattāsane nisīdi.

Ten' āha: Atha kho b. Sikhī bhagavā arahaŋ sammāsambuddho Abhibhuŋ bhikkhuŋ āmantesi, "Paṭibhātu taŋ Brāhmaṇa, Brahmuno ca, Brahmaparisāya ca, Brahmapārisajjānañ ca dhammī kathā" 'ti. "Evaŋ bhante" 'ti kho b. Abhibhū bhikkhu Sikhissa bhagavato arahato sammāsambuddhassa paṭissutvā, Brahmuno ca, Brahmaparisāya ca, Brahmapārisajjānañ ca dhammakathaŋ kathesi. There dhammakathaŋ kathente brahmagaṇā ujjhāyiŋsu, "Cirassañ ca mayaŋ satthu brahmalokāgamanaŋ labhimhā. Ayañ ca bhikkhu ṭhapetvā satthāraŋ dhammakathaŋ ārabhī" 'ti. Satthā tesaŋ anattamanabhāvaŋ ñatvā Abhibhuŋ bhikkhuŋ etad avoca, "Ujjhāyanti kho brāhmaṇa, Brahmā ca, Brahmaparisā ca, brahmapārisajjā ca, tena hi tvaŋ brāhmaṇa bhiyyosomattāya saŋvejehī" 'ti. Thero satthu vacanaŋ sampaṭicchitvā anekavihitaŋ iddhivikubbanaŋ katvā sahassīlokadhātuŋ sarena viññāpento

Ārabhatha nikkhamatha yuñjatha buddhasāsane,
Dhunātha maccuno senaŋ nalāgāraŋ 'va kuñjaro.

So imasmiŋ dhammavinaye appamatto vihessati,
Pahāya jātisaŋsāraŋ dukkhass' antaŋ karissatī
(*S.* i, 156)

'ti imaŋ gāthādvayaŋ abhāsi.

Kiŋ pana katvā thero sahassīlokadhātuŋ sarena viññāpesī? 'ti.

Nīlakasiṇaŋ tāva samāpajjitvā uṭṭhāya abhiññāñāṇena cakkavāḷasahasse sabbattha andhakāraŋ[1] phari. Tato "Kim idaŋ andhakāran?" 'ti sattānaŋ ābhoge uppanne ālokakasiṇaŋ samāpajjitvā uṭṭhāya ālokaŋ dassesi. "Kiŋ āloko ayan?" 'ti vicinantānaŋ attānaŋ dassesi. Cakkavāḷasahasse ca devamanussā añjaliŋ paggaṇhitvā

[1] B anekappakāraŋ andhakāraŋ.

theraŋ yeva namassamānā aṭṭhaŋsu. Thero "Mahājano mayhaŋ dhammaŋ desentassa saddaŋ suṇātū" 'ti imā gāthā abhāsi. Sabbe osaṭāya parisāya majjhe nisīditvā dhammaŋ desentassa viya saddaŋ assosuŋ. Attho 'pi tesaŋ pākaṭo ahosi.

Taŋ viññāpanaŋ sandhāya Sarena viññāpesī[1] 'ti vuttaŋ. Tena kataŋ anekavihitaŋ iddhivikubbanaŋ sandhāya puna *So dissamānena 'pī* 'ti ādi vuttaŋ. Tattha: *dhammaŋ desesī* 'ti paṭhamaŋ vuttappakāraŋ iddhivikubbanaŋ dassento dhammaŋ desesi. Tato yathāvuttakkamena dve gatha bhāsanto Sarena viññāpesī 'ti veditabbaŋ. *Dissamānena 'pi kāyenā* 'ti ādīsu ca itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaŋ. Evambhūtakāyo hutvā 'ti attho.

Idāni taŋ vatthuŋ dassento aññassā-pi iddhimato vikubbaniddhikaraṇavidhānaŋ dassento *So pakativaṇṇaŋ vijahitvā* 'ti ādim aha. Tattha: So 'ti heṭṭhā vuttavidhānena mudukammaññakatacitto so iddhimā bhikkhu. Sace vikubbaniddhiŋ kātukāmo hoti, attano pakativaṇṇaŋ pakatisaṇṭhānaŋ vijahitvā *kumārakavaṇṇaŋ vā* dasseti.

Kathaŋ? Paṭhavīkasiṇārammaṇā-bhiññāpādaka-catutthajjhānato vuṭṭhāya "Evarūpo kumārako homī[2]" 'ti nimminitabbaŋ kumārakavaṇṇaŋ āvajjitvā kataparikammāvasāne puna samāpajjitvā vuṭṭhāya "Evarūpo nāma kumārako homī[2]" 'ti abhiññāñāṇena adhiṭṭhāti, saha adhiṭṭhānena kumārako hotī 'ti.

Visuddhimagge Kasiṇaniddese paṭhavīkasiṇavasena "Eko 'pi hutvā bahudhā hotī" 'ti, "Āvībhāvo ... pe ... evamādīni ijjhantī" 'ti vacanena idha paṭhavīkasiṇārammaṇaŋ pādakajjhānaŋ yujjati. Tatth' eva pana Abhiññāniddese vikubbaniddhiyā "Paṭhavīkasiṇādīsu aññatarārammaṇato abhiññāpādakajjhānato vuṭṭhāyā" 'ti vuttaŋ; tatth' eva ca "Attano kumārakavaṇṇo āvajjitabbo" 'ti vuttaŋ (*Vism.* 406). Taŋ nāgādinimmāṇe na yujjati viya. Nāgavaṇṇādinimmāṇe 'pi es' eva nayo. Tattha: *nāgavaṇṇan* 'ti sappasaṇṭhānaŋ. *Supaṇṇavaṇṇan* 'ti garuḷasaṇṭhānaŋ. *Indavaṇṇan* 'ti Sakkasaṇṭhānaŋ. *Devavaṇṇan* 'ti sesadevasaṇṭhānaŋ. Samuddavaṇṇaŋ pana āpokasiṇavasena ijjhati. *Pattin* 'ti padātiŋ. *Vividham 'pi senābyūhan* 'ti hatthi-ādīnaŋ vasena anekavihitaŋ senāsamūhaŋ. Visuddhimagge (*P.* 406) pana "Hatthim 'pi dassetī 'ti ādi pan' ettha bahiddhā 'pi hatthi-ādidassanavasena vuttaŋ; tattha Hatthī homī 'ti anadhiṭṭhahitvā, Hatthī hotū 'ti adhiṭṭhātabbaŋ; assādīsu 'pi es' eva nayo" 'ti vuttaŋ. Taŋ "Pakativaṇṇaŋ vijahitvā" 'ti vuttamū-

---

[1] *Text* -peti. [2] SM hotū.

lapadena ca vikubbaniddhibhāvena ca virujjhati. Pāliyaŋ vuttakkamena hi pakativaṇṇaŋ avijahitvā adhiṭṭhānavasena aññassa dassanaŋ Adhiṭṭhāniddhi nāma. Pakativaṇṇaŋ vijahitvā adhiṭṭhānavasena attano aññathā dassanaŋ Vikubbaniddhi nāma.

9. Manomayiddhiñāṇaniddese: *imamhā kāyā aññaŋ kāyaŋ abhinimminātī* 'ti ādīsu iddhimā bhikkhu manomayiddhiŋ kātukāmo ākāsakasiṇārammaṇa-pādakajjhānato vuṭṭhāya attano rūpakāyaŋ tāva āvajjitvā vuttanayen' eva "Susiro hotū" 'ti adhiṭṭhāti.[1] Susiro hoti. Atha tassa abbhantare paṭhavīkasiṇavasena aññaŋ kāyaŋ āvajjitvā parikammaŋ katvā vuttanayen' eva adhiṭṭhāti. Tassa abbhantare añño kāyo hoti. So taŋ mukhato abbhitvā[2] bahi ṭhapeti. Idāni tam atthaŋ upamāhi pakāsento [211] *seyyathā 'pī* 'ti ādim āha. Tattha: *muñjamhā* 'ti muñjatiṇamhā. *Īsikaŋ pavāheyyā* 'ti kaḷīraŋ luñceyya. *Kosiyā* 'ti kosakato. *Karaṇḍā* 'ti karaṇḍāya, purāṇatacakañcukato 'ti attho. Tattha ca: *Uddhareyyā* 'ti citten' ev' assa uddharaṇaŋ veditabbaŋ. *Ahi* nāma sajātiyaŋ ṭhito kaṭṭhantaraŋ vā, rukkhantaraŋ vā nissāya tacato sarīranikkaḍḍhanapayoga-saṅkhātena thāmena sarīraŋ saṅkhādamānaŋ viya purāṇaŋ tacaŋ jigucchanto, imehi catūhi kāraṇehi sayam eva kañcukaŋ jahāti.

Ettha ca yathā īsikādayo muñjādīhi sadisā honti, evam idaŋ manomayaŋ rūpaŋ iddhimato sabbākārehi sadisam eva hotī 'ti dassanatthaŋ imā upamā vuttā 'ti.

"Manomayena kāyena iddhimā upasaṅkamī"

'ti ettha abhiññāmanena katakāyo Manomayakāyo nāma. "Aññataraŋ manomayaŋ kāyaŋ upapajjī" 'ti ettha jhānamanena nibbattitakāyo tena manena katattā Manomayakāyo nāma. Idha pana abhiññāmanena uppāditakāyo tena manena katattā Manomayakāyo nāma. "Evaŋ sati adhiṭṭhāniddhiyā, vikubbaniddhiyā ca, kato Manomayakāyo nāma hotī?" 'ti ce: Hoti yeva. Idha pana tāsaŋ visuŋ visuŋ visesena visesetvā Adhiṭṭhāniddhi, Vikubbaniddhī 'ti ca vuttattā abbhantarato nimmānam eva Manomayiddhi nāma.[3]

10. Ñāṇavipphāriddhiniddese: ñāṇassa vipphāro vego assā atthī 'ti ñāṇavipphārā. Ettha ca satta-anupassanāvasen' eva iddhiŋ dassetvā sesā yāva arahattamaggā saṅkhittā 'ti veditabbā. *Āyasmato Bakkulassa ñāṇavipphārā iddhī* 'ti ādīsu Bakkulatthero tāva dvīsu kulesu

---

[1] SM āvajjati. [2] B apajahitvā; SM abbahitvā.
[3] B abbhantarato nipphannattā ca manomayiddhi nāma paññāyati.

vaḍḍhitattā evaŋ laddhanāmo pubbabuddhesu katādhikāro puññasampadāya sampanno thero.

So hi mahasampattiŋ anubhavamāno devamanussesu saŋsaranto. amhākaŋ Dasabalassa nibbattito puretaram eva Kosambiyaŋ seṭṭhikule nibbatti. Tañ jātakāle maṅgalatthāya mahāparivārena Yamunaŋ netvā saparivārā dhātī nimmujjanummujjanavasena[1] kīḷāpentī nahāpeti. Eko mahāmaccho "Bhakkho me ayan" 'ti maññamāno mukhaŋ vivaritvā upagato. Dhātī dārakaŋ chaḍḍetvā palātā. Mahāmaccho taŋ giḷi. Puññavā satto sayanagabbhaŋ pavisitvā nipanno viya na kiñci dukkhaŋ pāpuṇi! Maccho dārakassa tejena tattakapālaŋ giḷitvā viya ḍayhamāno vegena tiŋsayojanaŋ gantvā Bārāṇasīvāsino macchabandhassa jālaŋ pāvisi. So dārakassa tejena jālato nīhaṭamatto 'va mato. Macchabandhā taŋ sakalam eva antarakājena ādāya "Sahassena demā[2]" 'ti nagare carantā asītikoṭidhanassa aputtakassa seṭṭhissa gharadvāraŋ gantvā, seṭṭhibhariyāya ekena kahāpaṇena adaŋsu. Sā taŋ sayam eva phalake ṭhapetvā, piṭṭhito phālentī macchakucchiyaŋ suvaṇṇavaṇṇaŋ dārakaŋ disvā, "Macchakucchiyaŋ me putto laddho!" 'ti nādaŋ naditvā dārakaŋ ādāya sāmikaŋ upagacchi.

Seṭṭhī tāvad eva bheriŋ carāpetvā dārakaŋ ādāya rañño santikaŋ ānetvā tam atthaŋ ārocesi. Rājā "Puññavā dārako, posehi nan" 'ti āha.

Itaram 'pi seṭṭhikulaŋ taŋ pavattiŋ sutvā tattha gantvā "Amhākaŋ putto" 'ti dārakaŋ gaṇhituŋ vivadi. Ubho 'pi rājakulaŋ agamaŋsu. Rājā "Dvinnam 'pi aputtataŋ[3] kātuŋ na sakkā, dvinnam 'pi dāyādo hotū" 'ti āha. Tato paṭṭhāya dve 'pi kulāni lābhaggayasaggappattāni ahesuŋ. Tassa dvīhi kulehi vaḍḍhitattā Bakkulakumāro 'ti nāmam akaŋsu. Tassa viññutaŋ pattassa dvīsu 'pi nagaresu tayo tayo pāsāde kāretvā nāṭakāni paccupaṭṭhāpesuŋ. Ekekasmiŋ nagare cattāro māse vasati. Tahiŋ ekasmiŋ nagare cattāro māse vutthassa saṅghāṭanāvāsu maṇḍapaŋ kāretvā tattha naŋ nāṭakehi saddhiŋ āropetvā mahāsampattiŋ anubhavamānaŋ dvīhi māsehi itaraŋ nāṭakaŋ upaḍḍhapathaŋ nentī. Itaranagaravāsino nāṭakāni dvīhi māsehi upaḍḍhapathaŋ āgato bhavissatī 'ti tath' eva paccuggantvā dvīhi māsehi attano nagaraŋ ānenti. Itaranāṭakā majjhe nivattitvā attano nagaram eva gacchanti. Tattha cattāro māse vasitvā ten' eva niyāmena puna itaranagaraŋ gacchati.

[1] B udakakīḷana-nimmu... [2] B Sahassaŋ dethā.
[3] SH, SM -kaŋ.

Evam assa sampattiŋ anubhavantassa asītivassāni paripuṇṇāni. Tasmiŋ samaye amhākaŋ Bodhisatto sabbaññutaŋ pāpuṇitvā pavattavaradhammacakko anukkamena cārikaŋ caranto Kosambiŋ pāpuṇi. (Bārāṇasin 'ti Majjhimabhāṇakā.) Bakkulaseṭṭhi 'pi kho "Dasabalo āgato" 'ti sutvā bahuŋ gandhamālaŋ ādāya satthu santikaŋ gantvā dhammakathaŋ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. So sattāham eva puthujjano hutvā, aṭṭhame aruṇe saha paṭisambhidāhi arahattaŋ pāpuṇi. Atha dvīsu nagaresu paricitamātugāmā attano kulagharāni āgantvā tatth' eva vasamānā cīvarāni kārāpetvā pahiṇiŋsu. Thero ekaŋ addhamāsaŋ Kosambīvāsīhi pahitacīvaraŋ paribhuñjati, ekaŋ addhamāsaŋ Bārāṇasīvāsīhī 'ti. Eten' eva niyāmena dvīsu 'pi nagaresu yaŋ yaŋ uttamaŋ taŋ therass' eva āharīyati. Pabbajitassā-pi 'ssa sukhen' eva asītivassāni agamaŋsu. Ubhayatthā-pi 'ssa muhuttamattam 'pi appamattako 'pi ābādho na uppannapubbo. So pacchime kāle Bakkulasuttantaŋ kathetvā parinibbāyī 'ti. Evaŋ macchakucchiyaŋ arogabhāvo āyasmato Bakkulassa pacchimabhavikassa ten' attabhāvena paṭilabhitabba-arahattañāṇānubhāvena nibbattattā ñāṇavipphārā iddhi nāma. "Sucaritakammaphalappattassa paṭisambhidāñāṇassa ānubhāvenā" 'ti 'pi vadanti. (*Cf. AA.* I, 307 *ff.*)

Saṅkiccatthero 'pi pubbe katapuñño Dhammasenāpatittherassa upaṭṭhākassa Sāvatthiyaŋ aḍḍhakulassa dhītu kucchismiŋ nibbatti. Sā tasmiŋ kucchigate ekena byādhinā taŋ khaṇaŋ yeva kālam akāsi. Tassā sarīre jhāpiyamāne ṭhapetvā gabbhamaŋsaŋ sesamaŋsaŋ jhāpayi. Ath' assā gabbhamaŋsaŋ citakato otāretvā dvīsu tīsu ṭhānesu sūlehi vijjhiŋsu. Sūlakoṭi[1] dārakassa akkhikoṭiŋ phusi. Evaŋ gabbhamaŋsaŋ vijjhitvā aṅgārarāsimhi pakkhipitvā aṅgāreh' eva paṭicchādetvā pakkamiŋsu. Gabbhamaŋsaŋ jhāyi. Aṅgāramatthake pana suvaṇṇabimbasadiso dārako padumagabbhe nipanno viya ahosi. Pacchimabhavikasattassa hi Sinerunā otthariyamānassā-pi arahattaŋ appatvā jīvitakkhayo nāma n' atthi. Punadivase "Citakaŋ nibbāpessāmā" 'ti āgatā tathā nipannaŋ dārakaŋ disvā acchariyabbhutacittā jātā. Dārakaŋ ādāya nagaraŋ gantvā nemittake pucchiŋsu. Nemittakā "Sace ayaŋ dārako agāraŋ ajjhāvasati, yāva sattamā kulaparivaṭṭā ñātakā duggatā bhavissanti; sace pabbajissati, pañcahi samaṇasatehi parivuto carissatī" 'ti āhaŋsu.

Ayyakā taŋ dārakaŋ vaḍḍhesi. Ñātakā 'pi "Vaḍḍhitakāle amhākaŋ ayyassa santike pabbājessāmā" 'ti posayiŋsu. So sattavassikakāle "Tava kucchiyā vasanakāle mātā te kālam akāsi, tassā sarīre

[1] SH, SM -koṭiŋ.

jhāpiyamāne 'pi tvaŋ na jhāyī" 'ti kumārakānaŋ kathaŋ sutvā, "Ahaŋ kira evarūpā bhayā mutto, kiŋ me gharāvāsena? Pabbajjissāmī" 'ti ñātakānaŋ ārocesi. Te "Sādhu tātā" 'ti taŋ Dhammasenāpatittherassa santikaŋ netvā "Bhante imaŋ pabbājethā" 'ti adaŋsu. Thero tacapañcaka-kammaṭṭhānaŋ datvā pabbājesi. So khuragge yeva saha paṭisambhidāhi arahattaŋ pāpuṇi. (*DhA.* II, 241 *f.*) Paripuṇṇavasso ca upasampadaŋ labhitvā dasavasso hutvā pañcasatabhikkhuparivāro vicarī 'ti. Evaŋ vuttanayen' eva dārucitakāya arogabhāvo *āyasmato Saṅkiccassa ñāṇavipphārā iddhi* nāma.

Bhūtapālatthero 'pi pubbahetusampanno. Tassa pitā Rājagahe daḷiddamanusso. So taŋ dārakaŋ gahetvā dārūnaŋ atthāya sakaṭena aṭaviŋ gantvā dārubhāraŋ katvā sāyaŋ nagaradvārasamīpaŋ patto. Ath' assa goṇayugaŋ ossajitvā nagaraŋ pavisiŋsu. So sakaṭamūle puttakaŋ nisīdāpetvā goṇānaŋ anupadaŋ gacchanto nagaram eva pāvisi. Tassa anikkhantass' eva dvāraŋ pidahi.[1] Dārako sakalarattiŋ sakaṭassa heṭṭhā nipajjitvā niddaŋ okkami. Rājagahaŋ pakatiyā 'pi amanussabahulaŋ. Idaŋ pana susānaṭṭhāna-samīpaṭṭhānaŋ, na ca koci yakkho tassa pacchimabhavikassa dārakassa upaddavaŋ kātum asakkhi. So aparena samayena pabbajitvā, arahattaŋ pāpuṇitvā Bhūtapālatthero nāma ahosī 'ti. Evaŋ vāḷayakkhānucarite 'pi padese vuttanayen' eva arogabhāvo *āyasmato Bhūtapālassa ñāṇavipphārā iddhi* nāma.

[212] 11. *Samādhivipphāra*-niddese: *Āyasmato Sāriputtassa samādhivipphārā iddhī* 'ti ādīsu āyasmato Sāriputtassa Mahāmoggallānattherena saddhiŋ Kapotakandarāyaŋ viharato juṇhāya rattiyā navoropitehi kesehi ajjhokāse nisinnassa eko duṭṭhayakkho, sahāyakena yakkhena vāriyamāno 'pi sīse pahāraŋ adāsi, yassa meghassa viya gajjato saddo ahosi. Thero tassa paharaṇasamaye samāpattiŋ appetvā nisinno hoti. Ath' assa tena pahārena na koci ābādho ahosi. Ayaŋ tassa āyasmato samādhivipphārā iddhi.

Yath' āha: "Evaŋ me sutaŋ. Ekaŋ samayaŋ Bhagavā Rājagahe viharati . . . . . . (*The same story is quoted here from* Udāna, IV, 4, *Pp.* 39-41, ending with)

Yassa selūpamaŋ cittaŋ ṭhitaŋ nānukampati,
Vitattaŋ rajanīyesu kopanīye na kuppati,
Yass' evaŋ bhāvitaŋ cittaŋ kuto taŋ dukkham essatī? 'ti."
(*Ud.* 41.)

[1] B, SM -hitaŋ.

Ettha ca, Kuto taŋ dukkham essatī? 'ti Bhagavatā vuttavacanena, "Tena pahārena na koci ābādho ahosī" 'ti Aṭṭhakathāvacanaŋ ativiya sameti. Tasmā "Api ca me sīsaŋ thokaŋ dukkhan" 'ti vuttavacanena dukkhavedanā na hoti, sīsassa pana akammaññabhāvaŋ sandhāya Dukkhan 'ti vuttaŋ. Loke 'pi hi akicchena parihărituŋ sakkuṇeyyo[1] Sukhasīlo, kicchena pariharituŋ sakkuṇeyyo[2] Dukkhasīlo 'ti vuccati. Tam 'pi kho akammaññattaŋ samāpattito vuṭṭhitasamayattā ahosī[3] 'ti veditabbaŋ.[4] Samāpatti-appitasamaye hi tam 'pi na bhaveyyā 'ti. "Etarahi paŋsupisācakam 'pi na passāmā" 'ti daṭṭhuŋ asamatthatāya na vuttaŋ. Abhiññāsu byāpārābhāvena vuttaŋ. Thero kira pacchimā janatā pothujjanikāya iddhiyā sārasaññā mā 'hesun 'ti pacchimaŋ janataŋ anukampamāno yebhuyyena iddhiŋ na valañjesi. Theragāthāya ca:

"N'eva pubbenivāsāya na 'pi dibbassa cakkhuno,
Cetopariyāya iddhiyā cutiyā upapattiyā,
Sotadhātuvisuddhiyā paṇidhi me na vijjatī"
(*Thag.* 997)

'ti Therena sayam eva abhiññāsu patthanābhāvo vutto. Thero pana sattasaṭṭhiyā sāvakapāramīñāṇesu pāramippatto 'ti.

Sañjīvattheram pana Kakusandhassa Bhagavato dutiyaggasāvakaŋ nirodhasamāpannaŋ Kālaṅkato 'ti sallakkhetvā gopālakādayo tiṇakaṭṭhādīni saṅkaḍḍhitvā aggiŋ adaŋsu. Therassa cīvare aŋsumattam 'pi na jhāyittha! Ayam ass' *āsyasmato* anupubbasamāpattivasena pavatta-samathānubhāvanibbattattā *samādhi*-vipphāro.

Yath' āha: "Tena kho pana pāpima! samayena Kakusandho bhagavā arahaŋ sammāsambuddho loke uppanno hoti. Kakusandhassa kho pana pāpima! bhagavato arahato sammāsambuddhassa Vidhura-Sañjīvaŋ nāma sāvakayugaŋ aggaŋ bhaddayugaŋ ahosi. Yāvatā pana pāpima! Kakusandhassa sāvakā nā-ssu-dha koci āyasmatā Vidhurena samasamo hoti yad idaŋ dhammadesanāya. Iminā kho pana etaŋ pāpima! pariyāyena āyasmato Vidhurassa Vidhuro 't' eva samaññā udapādi.

"Āyasmā pana pāpima! Sañjīvo araññagato 'pi, rukkhamūlagato 'pi, suññāgāragato 'pi appakasiren' eva saññāvedayitanirodhaŋ samāpajjati. Bhūtapubbaŋ pāpima! āyasmā Sañjīvo aññatarasmiŋ rukkhamūle saññāvedayitanirodhaŋ samāpanno nisinno hoti. Adda-

[1] B susakku-; SM asakku-.
[2] B kusakku-.
[3] SH *v.l.* abhāsī; arahāsī; SM arahāsī.
[4] SH, SM -tabbo.

saŋsu kho pāpima! gopālakā, pasupālakā, kassakā, pathāvino[1] āyasmantaŋ Sañjīvaŋ aññatarasmiŋ rukkhamūle saññāvedayitanirodhaŋ samāpannaŋ. Disvāna tesaŋ etad ahosi: Acchariyaŋ vata bho! Abbhutaŋ vata bho! Ayaŋ samaṇo nisinnako kālakato. Handa naŋ dahāmā! 'ti. Atha kho te pāpima! gopālakā ...... pathāvino[1] tiṇaŋ ca, kaṭṭhañ ca, gomayañ ca saṅkaḍḍhitvā āyasmato Sañjīvassa kāye upanidhiŋsu. Upanidahitvā[2] aggiŋ datvā pakkamiŋsu. Atha kho pāpima! āyasmā Sañjīvo tassā rattiyā accayena, tāya samāpattiyā vuṭṭhahitvā, cīvarāni papphoṭvā pubbaṇhasamayaŋ nivāsetvā, pattacīvaraŋ ādāya gāmaŋ piṇḍāya pāvisi. Addasaŋsu te pāpima! gopālakā ...... pathāvino[1] āyasmantaŋ Sañjīvaŋ piṇḍāya carantaŋ. Disvāna tesaŋ etad ahosi: Acchariyaŋ vata bho! Abbhutaŋ vata bho! Ayaŋ samaṇo nisinnako kālakato. Svā-yaŋ paṭisañjīvito! 'ti. Iminā kho etaŋ pāpima! pariyāyena āyasmato Sañjīvassa Sañjīvo 't' eva samaññā udapādī" 'ti (*M*. i, 333).

Khāṇukoṇḍañña-tthero pana pakatiya 'va samāpattibahulo. So aññatarasmiŋ araññe rattiŋ samāpattiŋ appetvā nisīdi. Pañcasatā corā bhaṇḍakaŋ thenetvā gacchantā "Idāni amhākaŋ anupadaŋ gacchantā n' atthī" 'ti vissamitukāmā bhaṇḍakaŋ oropayamānaŋ "Khāṇuko ayan" 'ti maññamānā therass' eva upari sabbabhaṇḍakāni ṭhapesuŋ. Tesaŋ vissamitvā gacchantānaŋ paṭhamaŋ ṭhapitabhaṇḍakassa gahaṇakāle kālaparicchedavasena thero vuṭṭhāsi. Te therassa calanākāraŋ disvā bhītā viraviŋsu. Thero "Mā bhāyatha upāsakā, bhikkhu ahan!" 'ti āha. Te āgantvā vanditvā theragatena pasādena pabbajitvā saha paṭisambhidāhi arahattaŋ pāpuṇiŋsu, Tato pabhuti ca thero Khāṇukoṇḍaññatthero nāma ahosi. Ayam ettha pañcahi bhaṇḍakasatehi ajjhotthaṭassa tass' āyasmato ābādhābhāvo *samādhivipphārā iddhi*. (*Vism*. 380.)

Uttarā pana upāsikā Rājagahe mahādhanassa Puṇṇaseṭṭhino dhītā. Kumārikākāle yeva saddhiŋ mātāpitūhi sotāpattiphalaŋ pattā. Sā vayappattā Rājagahaseṭṭhino mahatā nibandhena tassa puttassa micchādiṭṭhikassa dinnā. Sā Buddhadassanāya, dhammasavaṇāya, Buddhapamukhassa bhikkhusaṅghassa dānaŋ ca dātuŋ okāsaŋ alabhamānā upaddutā hutvā tasmiŋ yeva nagare Sirimaŋ nāma gaṇikaŋ pakkosāpetvā okāsakaraṇattham eva pitugharā 'va ānītāni pañcadasa-kahāpaṇasahassāni tassā datvā "Ime kahāpaṇe gahetvā imaŋ aḍḍhamāsaŋ seṭṭhiputtaŋ paricarāhī" 'ti taŋ sāmikassa appetvā sayaŋ uposathaṅgāni adhiṭṭhāya, "Imaŋ aḍḍhamāsaŋ Buddhadassa-

---

[1] B kaṭṭhahārino; SM padhāvino. [2] SH, SM Upaini, Upacinitvā.

nādīni labhissamī" 'ti tuṭṭhamānasā yāva pavāraṇāya Buddhapamukhaŋ bhikkhusaṅghaŋ nimantāpetvā aḍḍhamāsaŋ mahādānaŋ adāsi. Pacchābhattaŋ mahānase khajjabhojjādīni[1] saŋvidahāpesi. Tassā sāmiko ca "Sve pavāraṇā" 'ti Sirimāya saha vātapāne ṭhatvā bahi olokento taŋ tathā vicarantiŋ sedakilinnaŋ, chārikāya okiṇṇaŋ, aṅgāramasimakkhitaŋ disvā, "Attano sampattiŋ abhuñjitvā kusalaŋ nāma karoti bālā!" 'ti hasi.

Uttarā 'pi taŋ oloketvā "Samparāyatthaŋ kusalaŋ na karoti bālo!" 'ti hasi.

Sirimā ubhinnam 'pi taŋ kiriyaŋ disvā "Ahaŋ gharasāminī" 'ti maññamānā issāpakatā Uttarāya kujjhitvā "Dukkhaŋ uppādessāmī" 'ti pāsādā otarati. Uttarā tañ ñatvā pīṭhake nisīditvā taŋ mettena cittena phari. Sirimā pāsādā oruyha mahānasaŋ pavisitvā pūvapacanato[2] uḷuṅkapūraŋ pakkaṭṭhitasappiŋ gahetvā tassā matthake okiri. Taŋ paduminīpatte sītudakaŋ viya vinivaṭṭetvā agamāsi. Dāsiyo Sirimaŋ hatthehi ca pādehi ca pothetvā bhūmiyaŋ pātesuŋ. Uttarā mettājhānato vuṭṭhāya dāsiyo vāresi. Sirimā Uttaraŋ khamāpesi. Uttarā "Sve Satthu purato khamāpehī" 'ti vatvā tāya kāyaveyyāvaṭikaŋ yācitāya byañjanasampādanaŋ[3] ācikkhi. Sā taŋ sampādetvā attano parivārā pañcasatā gaṇikāyo sasaṅghaŋ Satthāraŋ parivisitvā "Khamāpanasahāyikā hothā" 'ti vatvā punadivase tathā āgatāhi gaṇikāhi saddhiŋ Satthu bhattakiccāvasāne Satthāraŋ vanditvā, "Ahaŋ Bhagavā! Uttarāya aparajjhiŋ, khamatu me Uttarā" 'ti āha.

Satthā "Khama Uttare" 'ti vatvā "Khamāmi Bhagavā" 'ti vutte

"Akkodhena jine kodhan"

'ti ādikaŋ dhammaŋ desesi. Uttarā puretaram eva samikañ ca sassūsasure ca Satthu santike upanesi. Desanāvasāne te ca tayo janā sabbā ca gaṇikāyo sotāpattiphale patiṭṭhahiŋsū 'ti. Evaŋ *Uttarāya upāsikāya* pakkaṭṭhitasappinā pīḷābhāvo *samādhivipphārā iddhi*. (*Cf. AA.* I, 450 *ff.*)

Sāmāvātī upāsikā nāma Kosambiyaŋ Udenassa rañño aggamahesī. Tassa hi rañño pañcasata-pañcasata-itthiparivārā tisso aggamahesiyo ahesuŋ. Tāsaŋ Sāmāvatī Bhaddiyanagare Bhaddiyaseṭṭhino dhītā. Pitari kālakate pitusahāyassa Kosambiyaŋ Ghositaseṭṭhino ghare pañcasata-itthisataparivārā 'va vaḍḍhitā. Vayappattaŋ taŋ rājā

[1] B nisajjabhogādīni. [2] B uddhanato. [3] B upasaŋhāraŋ.

disvā sañjātasineho saparivāraŋ attano gharaŋ netvā abhisekaṭṭhānaŋ adāsi. Caṇḍapajjotassa rañño dhītā Vāsuladattā nāma ekā mahesī. Māgandiya-brāhmaṇassa dhītā Bhagavato pādaparicārikaŋ katvā pitarā dīyamānā

Disvāna taṇhaŋ aratiŋ ragañ ca
Nā-hosi chando api methunasmiŋ.
Kim ev' idaŋ muttakarīsapuṇṇaŋ
Padā 'pi naŋ samphusituŋ na icche
(*AA.* I, 437)

'ti Bhagavatā bhāsitaŋ gāthaŋ sutvā Bhagavati āghātaŋ bandhi. Tassā mātāpitaro Magandiyasutta(*M. Sutta No.* 75)-desanāvasāne anāgāmiphalaŋ patvā pabbajitvā arahattaŋ pāpuṇiŋsu. Tassā cūlapitā Māgandiyo taŋ Kosambiyaŋ netvā rañño adāsi. Sā rañño ekā mahesī.

Atha kho Ghositaseṭṭhī, Kukkuṭaseṭṭhī, Pāvārikaseṭṭhī 'ti tayo seṭṭhino loke Tathāgatuppādaŋ sutvā Jetavanaŋ Satthu santikaŋ gantvā, dhammaŋ sutvā, sotāpattiphalaŋ patvā, aḍḍhamāsaŋ Buddhapamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaŋ datvā Kosambigamanaŋ āyācitvā, Kosambiŋ gantvā, Ghositārāmo, Kukkuṭārāmo, Pāvārikārāmo 'ti tayo janā tayo ārāme kārāpetvā, anupubbena tattha āgataŋ Satthāraŋ paṭipāṭiyā ekekasmiŋ divase ekekasmiŋ vihāre vasāpetvā ekeko sasaṅghassa Bhagavato mahādānam adāsi. Ath' ekadivasaŋ tesaŋ upaṭṭhāko Sumano nāma mālākāro seṭṭhino āyācitvā sasaṅghaŋ satthāraŋ bhojetuŋ attano ghare nisīdāpesi. Tasmiŋ khaṇe Sāmāvatiyā paricārikā Khujjuttarā nāma dāsī aṭṭha kahāpaṇe gahetvā tassa gharaŋ agamāsi. So "Sasaṅghassa tāva Satthuno parivesanasahāyā hohī" 'ti āha. Sā tathā katvā Satthu bhattakiccāvasāne dhammadesanaŋ sutvā sotāpannā hutvā aññadā cattāro kahāpaṇe attano ādīyantī adinnaŋ ādīyituŋ abhabbattā aṭṭhahi kahāpaṇehi pupphāni ādāya Sāmāvatiyā upanāmesi. Tāya pupphānaŋ bahubhāvakāraṇaŋ puṭṭhā musā bhaṇituŋ abhabbattā yathāsabhāvaŋ āha. "Ajja kasmā na gaṇhī?" 'ti vuttā "Sammāsambuddhassa dhammaŋ sutvā amataŋ sacchā-kāsin" 'ti āha.

"Amma Uttare! taŋ dhammaŋ amhākam 'pi kathehī" 'ti.

"Tena hi maŋ[1] nhāpetvā suddhaŋ vatthayugaŋ datvā ucce āsane nisīdāpetvā sabbā nīcāsanesu nisīdathā" 'ti āha.

---

[1] B maŋ sīsaŋ.

Tā sabbā 'pi tathā kariŋsu. Sā sekhapaṭisambhidāppattā ariyasāvikā ekaŋ vatthaŋ nivāsetvā, ekaŋ uttarāsaṅgaŋ katvā vījaniŋ gahetvā tāsaŋ dhammaŋ desesi. Sāmāvatī ca pañcasatā ca itthiyo sotāpattiphalaŋ pāpiṇiŋsu. Tā sabbā 'pi Khujjuttaraŋ vanditvā, "Amma! ajjato[1] paṭṭhāya veyyāvaccaŋ akatvā amhākaŋ mātuṭṭhāne ācariyaṭṭhāne ca ṭhatvā Satthārā desitadesitaŋ dhammaŋ sutvā amhākaŋ kathehī," 'ti āhaŋsu. Sā tathā karontī aparabhāge Tipiṭakadharā hutvā Satthārā bahussutānaŋ upāsikānaŋ aggaṭṭhāne ṭhapitā aggaṭṭhānaŋ labhi. Sāmāvatīmissikā Buddhassa dassanaŋ pihenti. Dasabale antaravīthiŋ paṭipanne vātapānesu appahontesu bhittiŋ bhinditvā Satthāraŋ olokenti, vandanapūjanañ ca karonti. Māgandiyā tattha gatā tāni chiddāni disvā tattha kāraṇaŋ pucchantī Satthu āgatabhāvaŋ ñatvā Bhagavati āghātena tāsam 'pi kujjhitvā, "Mahārāja! Sāmāvatīmissikānaŋ bahiddhā patthanā atthi, bhittiŋ chinditvā samaṇaŋ Gotamaŋ olokenti, katipāhena tvaŋ māressantī," 'ti rājānaŋ āha.

Rājā chiddāni disvā 'pi tassā vacanaŋ na saddahi. Uddhacchikavātapānāni[2] kārāpesi. Puna Māgandiyā rājānaŋ tāsu bhinditukāmā aṭṭha sajīvakukkuṭe āharāpetvā "Mahārāja! Tāsaŋ vīmaŋsanatthaŋ ime kukkuṭe māretvā mamatthāya pacāhī 'ti pesehī" 'ti āha. Rājā tathā pesesi. Tāya "Pāṇātipātaŋ na karomā" 'ti vutte tassā "Samaṇassa Gotamassa pacitvā pesehī" 'ti āha. Raññā tathā pesite Māgandiyā aṭṭha māritakukkuṭe tathā vatvā pesesi. Sāmāvatī pacitvā Dasabalassa pāhesi. Māgandiyā tena 'pi rājānaŋ kopetuŋ nā-sakkhi. Rājā pana tīsu mahesīsu vasanaṭṭhāne satta divasāni vasati. Rājā attano gamanaṭṭhānaŋ Hatthikantavīṇaŋ ādāya gacchati. Māgandiyā rañño Sāmāvatiyā pāsādaŋ gamanakāle dāṭhā agadena dhovāpetvā veḷupabbe pakkhipāpetvā ekaŋ kaṇhasappapotakaŋ āharāpetvā antovīṇāya pakkhipitvā mālāgulakena chiddaŋ pidahi. Taŋ rañño tattha gatakāle aparāparaŋ vicarantī viya hutvā vīṇāchiddato mālāgulakaŋ apanesi. Sappo nikkhamitvā passasanto phaṇaŋ katvā sayanapiṭṭhe nipajji. Sā "Hanta! Dhī! Sappo!" 'ti mahāsaddam akāsi. Rājā sappaŋ disvā kujjhi. Sāmāvatī rañño kuddhabhāvaŋ ñatvā pañcannaŋ itthisatānaŋ saññam adāsi, "Ajja odissakamettāpharaṇena[3] rājānaŋ pharathā" 'ti. Sayam 'pi tathā akāsi. Rājā sahassatthāmadhanuŋ ādāya jiyaŋ poṭhetvā Sāmāvatiŋ dhure katvā sabbā tā itthiyo paṭipātiyā ṭhapāpetvā[4] visapītaŋ khurappaŋ sannayhitvā dhanuŋ pūretvā aṭṭhāsi. Khurappaŋ n' eva

---

[1] SH ajja.
[2] B odhi-.
[3] SM, SH *v.l.* Uddhacchiddika-.
[4] B, SH *v.l.*, SM vasāpetvā.

khipituŋ, na oropituŋ sakkoti; gattehi sedā muñcanti, sarīraŋ vedhati, mukhato khelo patati, gaṇhitabbagahaṇaŋ na passati!

Atha naŋ Sāmāvatī, "Kiŋ Mahārāja kilamasī"? 'ti āha.

"Āma ḍevi[1] kilamāmi, avassayo me hohī" 'ti.

"Sādhu Mahārāja khurappaŋ paṭhavīmukhaŋ karohī" 'ti.

Rājā tathā akāsi. Rañño hatthato khurappaŋ muccatū[2] 'ti adhiṭṭhāsi. Tasmiŋ khaṇe khurappaŋ mucci.[2] Rājā taŋ khaṇañ ñeva udake nimujjitvā allavattho allakeso Sāmāvatiyā pādesu nipatitvā "Khama devi mayhaŋ (*cf.* *AA.* I, 443),

"Sammuyhāmi pamuyhāmi Sabbā muyhanti me disā,
Sāmāvatī! maŋ tāyassu, tvaŋ 'va me saraṇaŋ bhavā"
(*DhA.* i, 217)

'ti āha. Sāmāvatī

"Mā maŋ tvaŋ saraṇaŋ gaccha, yam ahaŋ saraṇaŋ gatā
Saraṇaŋ gaccha taŋ Buddhaŋ, tvañ ca me saraṇaŋ bhavā"
(*Ibid.*)

'ti āha. Rājā, "Tena hi taŋ ca saraṇaŋ gacchāmi, satthārañ ca, varaŋ ca te dammī" 'ti āha. Sā "Varo gahito hotu Mahārājā" 'ti āha. Rājā Satthāraŋ upasaṅkamitvā saraṇaŋ gantvā nimantetvā Buddhapamukhassa saṅghassa sattāhaŋ mahādānaŋ datvā, Sāmāvatiŋ "Varaŋ gaṇhāhī" 'ti āha. "Sādhu Mahāraja! imaŋ varaŋ dehi, Satthā pañcahi bhikkhusatehi saddhiŋ idhā-gacchatu, dhammaŋ sossāmī" 'ti āha. Rājā Satthāraŋ vanditvā "Bhante pañcahi bhikkhusatehi saddhiŋ nibaddhaŋ idhā-gacchatha, Sāmāvatī-missikā Dhammaŋ sossāmā 'ti vadantī" 'ti āha.

Satthā "Mahārāja! buddhānaŋ nāma ekaṭṭhānaŋ nibaddhaŋ gantuŋ na vaṭṭati, mahājano 'pi paccāsiŋsatī" 'ti āha.

"Tena hi bhante bhikkhū āṇāpethā" 'ti.

Satthā Ānandattheraŋ āṇāpesi. Thero pañca bhikkhusatāni ādāya nibaddhaŋ rājakulaŋ gacchati. Tā 'pi devīpamukhā itthiyo theraŋ bhojetvā dhammaŋ suṇiŋsu. Sāmāvatiŋ ca Satthā mettāvihārīnaŋ upāsikānaŋ aggaṭṭhāne ṭhapesī 'ti. Evaŋ rañño khurappaŋ muñcituŋ avisahanabhāvo *Sāmāvatiyā upāsikāya samādhivipphārā iddhī* 'ti.

---

[1] SH *v.l.* Bhadde devi; SM Āma bhadde devi. [2] SM muñc-.

Ettha ca aveccappasādena vā, okappanapasādena vā, ratanattayasaraṇagamanena vā ratanattayaŋ upāsatī 'ti upāsikā 'ti vuccatī 'ti.

12. Ariyiddhiniddese: *Ariyā iddhī* 'ti cetovasippattānaŋ khīṇāsava-ariyānaŋ yeva sambhavato ariyā iddhī 'ti vuccati. *Idha bhikkhū* 'ti imasmiŋ sāsane khīṇāsavo bhikkhu. *Aniṭṭhe*[1] *vatthusmin* 'ti ārammaṇapakatiyā amanāpe vatthusmiŋ, satte vā, saṅkhāre vā. *Mettāya vā pharatī* 'ti satto ce hoti mettābhāvanāya pharati, *dhātuto vā upasaŋharatī* 'ti saṅkhāro ce hoti dhātumattan 'ti dhātumanasikāraŋ upasaŋharati. Satte 'pi dhātūpasaŋhāro vaṭṭati. *Asubhāya vā pharatī* 'ti satto ce asubhabhāvanāya pharati. *Aniccato vā upasaŋharatī* 'ti saṅkhāro ce hoti[2] Aniccan 'ti manasikāraŋ upasaŋharati. *Tadubhayan* 'ti taŋ ubhayaŋ.

[213] *Upekkhako* 'ti chaḷaṅgupekkhāya upekkhako. *Sato* 'ti sativepullappatto.[3] *Sampajāno* 'ti paññāya sampajānakārittā. *Cakkhunā rūpaŋ disvā* 'ti kāraṇavasena Cakkhū 'ti laddhavohārena rūpadassanasamatthena cakkhuviññāṇena. Porāṇā pan' āhu: "Cakkhu rūpaŋ na passati acittakattā, cittaŋ na passati acakkhukattā, dvārārammaṇa-saṅghaṭṭane pana pasādavatthukena cittena passati, īdisī pan' esā, "Dhanunā vijjhatī" 'ti ādīsu viya sasambhārakathā[4] nāma hoti, tasmā cakkhuviññāṇena rūpaŋ disvā 'ti ayam ettha attho" 'ti. Athavā cakkhunā kāraṇabhūtena rūpaŋ disvā 'ti attho. *N' eva sumano hotī* 'ti gehasitasomanassa-paṭikkhepo, na kiriyabhūtāya somanassavedanāya. *Na dummano* 'ti sabbadomanassapaṭikkhepo. *Upekkhako viharatī* 'ti iṭṭhāniṭṭhārammaṇāpāte[5] parisuddhapakatibhāvāvijahanākāra-bhūtāya chasu dvāresu pavattanato Chaḷaṅgupekkhā 'ti laddhanāmāya tatramajjhattupekkhāya upekkhako viharati. *So-tena saddaŋ sutvā* 'ti ādīsu 'pi es' eva nayo.

13. Kammavipākajiddhiniddese: *Sabbesaŋ pakkhīnan* 'ti sabbesaŋ pakkhijātānaŋ jhānābhiññā vinā yeva ākāsena gamanaŋ, tathā *sabbesaŋ devānaŋ* ākāsagamanaŋ dassanādīni ca. *Ekaccānaŋ manussānan* 'ti paṭhamakappikānaŋ manussānaŋ. *Ekaccānaŋ vinipātikānan* 'ti Piyaṅkaramātā, Punabbasumātā, Phussamittā, Dhammaguttā 'ti evam ādīnaŋ sukhasamussayato vinipatitattā vinipātikānaŋ aññesañ ca petānaŋ, nāgasupaṇṇānañ ca ākāsagamanādikaŋ *kammavipākajā iddhi*.

14. *Puññavato iddhi*-niddese: *Rājā* 'ti dhammena paresaŋ rañjanato Rājā. Ratanacakkaŋ vattetī 'ti *cakkavattī*. *Vehāsaŋ gacchatī* 'ti

[1] *Text* -ṭṭhasmiŋ. [2] SH *omits*. [3] SH -ppattattā; SM -ppattatāya.
[4] SM asambhā-. [5] SM -pāthe.

accantasaŋyogatthe upayogavacanaŋ. *Caturaṅginiyā* 'ti hatthi-assa-ratha-pattisaṅkhāta-catu-aṅgavatiyā. Senā 'ti tesaŋ samūhamattam eva. *Antamaso* 'ti heṭṭhimantato. *Assabandhā* nāma assānaŋ rakkhakā. *Gopurisā*[1] nāma gunnaŋ rakkhakā. *Upādāyā* 'ti avissajjetvā. Evaŋ tesaŋ vehāsagamanañ ca puññavato iddhī 'ti attho.

Jotikassa gahapatissa puññavato iddhī 'ti: Jotiko nāma pubbe paccekabuddhesu katādhikāro Rājagahanagare seṭṭhī. Tassa kira jātadivase sakalanagare sabbāvudhāni jaliŋsu. Sabbesaŋ kāyārūḷhāni ābharaṇāni 'pi pajjalitāni viya obhāsaŋ muñciŋsu. Nagaraŋ ekapajjotaŋ ahosi. Ath' assa nāmagahaṇadivase sakalanagarassa ekajotibhūtattā Jotiko 'ti nāmaŋ kariŋsu. Ath' assa vayappattakāle gehakaraṇatthāya bhūmitale sodhiyamāne Sakko devarājā āgantvā soḷasakarīsamattaṭṭhāne paṭhaviŋ bhinditvā sattaratanamayaŋ sattabhūmakaŋ pāsādaŋ uṭṭhāpesi. Pāsādaŋ parikkhipitvā sattaratanamaye sattadvārakoṭṭhakayutte satta pākāre uṭṭhāpesi. Pākārapariyante catusaṭṭhi kapparukkhe uṭṭhāpesi. Pāsādassa catūssu kaṇṇesu yojanika-tigāvutika-dvigāvutika-ekagāvutikā catasso nidhikumbhiyo uṭṭhāpesi. Pāsādassa catūsu kaṇṇesu taruṇatālakkhandhappamāṇā catasso suvaṇṇamayā Ucchuyaṭṭhiyo nibbattiŋsu. Tāsaŋ maṇimayāni pattāni, suvaṇṇamayāni pabbāni ahesuŋ. Sattasu dvārakoṭṭhakesu ekekasmiŋ eka-dvi-ti-catu-pañca-cha-satta-yakkhasahassaparivārā sattayakkhā ārakkhaŋ gaṇhiŋsu. Bimbisāramahārājā pāsādādīnaŋ uṭṭhānaŋ sutvā seṭṭhicchattaŋ pahiṇi. So Jotikaseṭṭhī 'ti sakala-Jambudīpe pākaṭo hutvā Uttarakuruto devatāhi ānetvā sirigabbhe nisīdāpitāya ekañ ca taṇḍulanāliŋ, tayo ca jotipāsāṇe gahetvā āgatāya bhariyāya saddhiŋ tasmiŋ pāsāde mahāsampattiŋ anubhavanto vasi.

Tesaŋ yāvajīvaŋ tāya ekataṇḍulanāḷiyā bhattaŋ pahosi. Sace kira te sakaṭasatam 'pi taṇḍulānaŋ pūretukāmā honti, sā taṇḍulanāli yeva hutvā tiṭṭhati. Bhattapacanakāle taṇḍule ukkhaliyaŋ pakkhipitvā tesaŋ pāsāṇānaŋ upari ṭhapenti, tavad eva pajjalitvā bhatte pakkamatte nibbāyanti. Ten' eva saññāṇena bhattassa pakkabhāvaŋ jānanti. Sūpeyyādipacanakāle 'pi es' eva nayo. Evaŋ tesaŋ jotipāsāṇehi āhāro paccati. Maṇi-ālokena vasanti. Aggissa vā dīpassa vā obhāsam eva na jāniŋsu. Jotikassa kira evarūpā[2] sampattī 'ti sakala-Jambudīpe pākaṭā[3] ahosi. Mahājano yānādīhi dassanatthāya āgacchati. Jotikaseṭṭhī āgatāgatānaŋ Uttarakurutaṇḍulānaŋ bhattaŋ dāpeti. "Kapparukkhehi vatthābharaṇāni gaṇhantū" 'ti āṇāpeti.

[1] *Text* Gopake. [2] SH, SM -po. [3] SH, SM -ṭo.

"Gāvutikanidhikumbhiyā mukhaŋ vivarāpetvā yāpanamattaŋ gaṇhantū" 'ti āṇāpeti. Sakala-Jambudīpavāsikesu dhanaŋ gahetvā gacchantesu nidhikumbhiyā aṅgulamattam 'pi ūnaŋ nā-hosī 'ti ayam assa puññavato iddhi.

Jaṭilassa gahapatissa puññavato iddhī 'ti: Jaṭilo nāma Kassapassa bhagavato dhātucetiye katādhikāro Takkasilāyaŋ seṭṭhī. Tassa kira mātā Bārāṇasiyaŋ seṭṭhidhītā abhirūpā ahosi. Taŋ paṇṇarasasolasavassuddesikakāle ārakkhaṇatthāya sattabhūmikassa pāsādassa uparitale vāsayiŋsu. Taŋ ekadivasaŋ vātapānaŋ vivaritvā bahi olokiyamānaŋ ākāsena gacchanto vijjādharo disvā uppannasineho vātapānena pavisitvā tāya saddhiŋ santhavam akāsi. Sā tena gabbhaŋ gaṇhi. Atha naŋ dāsī disvā "Amma! kiŋ idan"? 'ti vatvā, "Hotu, kassaci mā ācikkhī" 'ti vuttā bhayena tuṇhī ahosi. Sā 'pi dasame māse puttaŋ vijāyitvā navabhājanaŋ āharāpetvā tattha taŋ dārakaŋ nipajjāpetvā taŋ bhājanaŋ pidahitvā upari pupphadāmāni ṭhapetvā, "Imaŋ sīsena ukkhipitvā gantvā Gaṅgāya vissajjehi, kiŋ idan? 'ti ca puṭṭhā, Ayyāya me balikamman 'ti vadeyyāsī" 'ti āṇāpesi. Sā tathā akāsi.

Heṭṭhā Gaṅgāya piṭṭhe itthiyo nahāyamānā taŋ bhājanaŋ udakena āhariyamānaŋ disvā ekā "Mayh' etaŋ bhājanan" 'ti āha. Ekā "Yaŋ etassa anto taŋ mayhan" 'ti vatvā bhājane sampatte taŋ ādāya thale ṭhapetvā vivaritvā dārakaŋ disvā ekā "Mama bhājanan" 'ti vuttattā "Dārako mam' eva[1] hotī" 'ti āha. Ekā "Yaŋ bhājanassa anto taŋ mamā" 'ti vuttattā "Mama dārako" 'ti āha. (*DhA.* iv, 214).

Tā vivadamānā vinicchayaŋ gantvā amaccesu vinicchituŋ asakkontesu rañño santikaŋ agamaŋsu. Rājā tāsaŋ vacanaŋ sutvā "Tvaŋ dārakaŋ gaṇha, tvaŋ bhājanan" 'ti āha. Yāya pana dārako laddho, sā Mahākaccāyanattherassa Upaṭṭhāyikā hoti. Sā taŋ dārakaŋ therassa santike pabbājessāmā 'ti posesi. Tassa jātadivase gabbhamalassa dhovitvā anapanītattā kesā jaṭitā hutvā aṭṭhaŋsu. Ten' assa Jaṭilo 't' eva nāmaŋ akaŋsu. Tassa padasā vicaraṇakāle Thero taŋ gehaŋ piṇḍāya pāvisi. Upāsikā theraŋ nisīdāpetvā āhāram adāsi. Thero dārakaŋ disvā "Upāsike, dārako te laddho?" 'ti pucchi.

"Āma bhante, imā-haŋ tumhākaŋ santike pabbājessan 'ti posesin" 'ti āha.

Thero "Sādhū" 'ti taŋ ādāya gacchanto "Atthi nu kho imassa gihīsampattim anubhavituŋ pubbakamman?" 'ti olokento, "Mahā-

---

[1] SH *v.l.* mama gehassa.

puñño satto mahāsampattiŋ anubhavissati, daharo eva ca tāva, ñāṇam 'pi tāva tassa paripākaŋ na gacchatī" 'ti cintetvā taŋ ādāya Takkasilāyaŋ ekassa upaṭṭhākassa gehaŋ agamāsi. So theraŋ vanditvā ṭhito dārakaŋ disvā, "Dārako bhante laddho?" 'ti pucchi.

"Āma upāsaka, pabbajissati, daharo tāva tava santike hotū" 'ti.

So "Sādhu bhante" 'ti taŋ puttaṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggi. Tassa pana gehe dvādasa vassāni bhaṇḍakaŋ ussannaŋ hoti. So gāmantaraŋ gacchanto sabbam 'pi taŋ bhaṇḍakaŋ āpaṇaŋ āharitvā tassa tassa bhaṇḍakassa mūlaŋ ācikkhitvā, "Idañ c' idañ ca ettakaŋ nāma dhanaŋ gahetvā dadeyyāsī" 'ti vatvā pakkāmi. Taŋ divasaŋ nagarapariggāhikā devatā antamaso jīraka-marīcamattakenā-pi atthike tass' eva āpaṇābhimukhe kariŋsu. So dvādasa vassāni ussannabhaṇḍakaŋ ekadivasen' eva vikkiṇi. Kuṭumbiko āgantvā āpaṇe kiñci adisvā "Sabbaŋ te tāta bhaṇḍakaŋ nāsitan!" 'ti āha.

"Na nāsitaŋ tāta. Sabbaŋ tumhehi vuttanayena vikkiṇitaŋ. Idaŋ asukassa mūlaŋ, idaŋ asukassa mūlan" 'ti sabbamūlaŋ tass' eva appesi. Kuṭumbiko pasīditvā "Anaggho puriso yattha katthaci jīvituŋ samattho" 'ti attano vayappataŋ dhītaraŋ tassa datvā, "Geham assa karothā" 'ti purise āṇāpetvā niṭṭhite gehe, "Gacchatha, tumhe attano gehe vasathā" 'ti āha. Ath' assa gehaŋ pavisanakāle ekena pādena ummāraŋ akkantamatte[1] gehassa pacchimabhāge bhūmiṭṭhāne asītihattho suvaṇṇapabbato uṭṭhahi. Rājā kira Jaṭilassa gehe bhumiŋ bhinditvā suvaṇṇapabbato uṭṭhito 'ti sutvā tassa seṭṭhicchattaŋ pesesi. So Jaṭilaseṭṭhī nāma ahosī 'ti. (*DhA.* iv, 215-6.) Ayam assa puññavato iddhi.

Meṇḍakassa gahapatissa[2] *puññavato iddhī* 'ti: Meṇḍako nāma Vipassimhi bhagavati katādhikāro Magadharaṭṭhe Bhaddiyanagare seṭṭhī. Tassa kira pacchimagehe aṭṭhakarīsamattaṭṭhāne hatthiassa-usabhappamāṇā suvaṇṇameṇḍakā paṭhaviŋ bhinditvā piṭṭhiyā piṭṭhiŋ paharamānā uṭṭhahiŋsu. Tesaŋ mukhesu pañcavaṇṇānaŋ suttānaŋ geṇḍukā pakkhittā honti. Sappi-tela-madhu-phāṇitādīhi vā vatthacchādana-hiraññasuvaṇṇādīhi vā atthe sati tesaŋ mukhato geṇḍukaŋ apanenti. Ekassa 'pi meṇḍakassa mukhato sakalajambudīpavāsīnaŋ pahonaka-sappitelamadhuphāṇitādīni ca vatthacchādana-hiraññasuvaṇṇaŋ ca nikkhamati. Tato paṭṭhāy' esa Meṇḍakaseṭṭhī 'ti paññāyī 'ti. (*DhA.* iii, 364.) Ayam assa puññavato iddhī 'ti.

---

[1] B ummāre pattamatte; SH *v.l.* -re akkante. [2] SH, SM seṭṭhissa.

Ghositassa gahapatissa puññavato iddhī 'ti: Ghosito nāma paccekasambuddho katādhikāro Sakkaraṭṭhe[1] Kosambiyaŋ seṭṭhī. So kira devalokato cavitvā Kosambiyaŋ nagarasobhiniyā kucchismiŋ nibbatti. Sā taŋ vijātadivase suppe sayāpetvā saṅkārakūṭe chaddāpesi. Dārakaŋ kākasunakhā parivāretvā nisīdiŋsu. Eko puriso taŋ disvā 'va puttasaññaŋ paṭilabhitvā ".Putto me laddho" 'ti gehaŋ nesi. Tadā Kosambikaseṭṭhī purohitaŋ disvā "Kiŋ ācariya! ajja te tithikaraṇanakkhattādayo olokitā?" 'ti pucchitvā, "Āma mahāseṭṭhī" 'ti vutte, "Janapadassa kiŋ bhavissatī?" pucchi.

"Imasimiŋ nagare ajja jātadārako jeṭṭhaseṭṭhī bhavissatī" 'ti āha.

Tadā seṭṭhino bhariyā garugabbhā hoti. Tasmā so sīghaŋ gehaŋ pesesi, "Gaccha, jānāhi taŋ, vijātā vā, na vā" 'ti. "Na vijātā" 'ti sutvā gehaŋ gantvā, Kāliŋ nāma dāsiŋ pakkositvā sahassaŋ datvā, "Gaccha, imasmiŋ nagare upadhāretvā ajja jātadārakaŋ gaṇhitvā ehī" 'ti āha. Sā upadhārentī taŋ gehaŋ gantvā taŋ dārakaŋ taŋ divasaŋ jātaŋ ñatvā sahassaŋ datvā ānetvā seṭṭhino dassesi. Setthī "Sace me dhītā jāyissati, tāya naŋ saddhiŋ nivāsetvā seṭṭhiṭṭhānassa sāmikaŋ karissāmi; sace putto jāyissati, ghātessāmi nan" 'ti cintetvā taŋ gehe vaḍḍhāpesi.

Ath' assa bhariyā katipāhaccayena puttaŋ vijāyi. Seṭṭhī "Imasmiŋ asati mama putto seṭṭhiṭṭhānaŋ labhissati, idān' eva naŋ māretuŋ vaṭṭatī" 'ti Kāliŋ āmantetvā, "Gaccha je vajato gunnaŋ nikkhamanavelāya vajadvāramajjhe imaŋ tiriyaŋ nipajjāpehi, gāviyo naŋ madditvā māressanti; Madditāmadditabhāvaŋ pan' assa ñatvā ehī" 'ti āha. Sā gantvā gopālakena vajadvāre vivaṭṭamatte yeva taŋ tathā nipajjāpesi. Gogaṇajeṭṭhako usabho aññasmiŋ kāle sabbapacchā nikkhamanto 'pi taŋ divasaŋ sabbapaṭhamaŋ nikkhamitvā dārakaŋ catunnaŋ pādānaŋ antare katvā aṭṭhāsi! Anekasatā gāviyo[2] usabhassa dve passāni ghaŋsantiyo nikkhamiŋsu. Gopālako 'pi "Ayaŋ usabho pubbe sabbapacchā nikkhamati, ajja pana paṭhamaŋ nikkhamitvā dvāramajjhe niccalo 'va ṭhito, kin nu kho etan?" 'ti cintetvā gantvā[3] tassa heṭṭhā nipannaŋ dārakaŋ disvā puttasinehaŋ paṭilabhitvā, "Putto me laddho" 'ti gehaŋ nesi. Kālī gantvā seṭṭhinā pucchitā tam atthaŋ ārocetvā, "Gaccha naŋ puna imaŋ sahassaŋ datvā ānehī" 'ti vuttā puna ānetvā adāsi.

Atha naŋ seṭṭhī āha: "Amma Kāli! Imasmiŋ nagare pañca sakaṭasatāni paccūsakāle uṭṭhāya vaṇijjāya gacchanti. Tvaŋ imaŋ

---

[1] B Vaŋsakaraṭṭhe. [2] SH gāvo. [3] B upadhārento.

netvā cakkamagge nipajjāpehi. Goṇā vā naŋ maddissanti, cakkaŋ vā bhindissati. Pavattiñ c' assa ñatvā āgaccheyyāsī" 'ti. Sā gantvā cakkamagge nipajjāpesi. Sākaṭikajeṭṭhako purato ahosi. Ath' assa goṇā taŋ ṭhānaŋ patvā dhuraŋ chaḍḍesuŋ. Punappunaŋ[1] āropetvā pājiyamānā 'pi purato na gacchiŋsu. Evaŋ tassa tehi saddhiŋ vāyamantass' eva aruṇaŋ vuṭṭhahi. So "Kin nāma goṇā kariŋsu?" 'ti maggaŋ olokento dārakaŋ disvā, "Bhāriyaŋ vata kamman!" 'ti cintetvā, "Putto me laddho!" 'ti tuṭṭhamānaso taŋ gehaŋ nesi. Kālī gantvā seṭṭhinā pucchitā taŋ pavattiŋ ācikkhitvā, "Gaccha, naŋ puna sahassaŋ datvā ānehī" 'ti vuttā tathā akāsi.

Atha naŋ seṭṭhī āha: "Idāni naŋ āmakasusānaŋ netvā gacchantare nipajjāpehi. Tattha sunakhādīhi khādito, amanussena vā pahaṭo marissati. Matāmatabhāvañ c' assa jānitvā āgaccheyyāsī 'ti. Sā taŋ netvā tattha nipajjāpetvā ekamante aṭṭhāsi. Taŋ sunakhādayo vā, amanusso vā upasaṅkamituŋ nā-sakkhiŋsu. Ath' eko ajapālo ajā gocaraŋ nento susānapassena gacchati. Ekā ajā paṇṇāni khādamānā gacchantaraŋ pavisitvā dārakaŋ disvā jaṇṇukehi ṭhatvā dārakassa thanaŋ adāsi! Ajapālakena "He he[2]!" 'ti sadde kate 'pi na nikkhami. So "Yaṭṭhiyā naŋ paharitvā nīharissāmī" 'ti gacchantaraŋ paviṭṭho jaṇṇukehi ṭhatvā dārakaŋ khīraŋ pāyantiŋ disvā dārake puttasinehaŋ paṭilabhitvā, "Putto me laddho!" 'ti ādāya pakkāmi. Kālī gantvā seṭṭhina pucchitā taŋ pavattiŋ ācikkhitvā, "Gaccha, naŋ puna sahassaŋ datvā ānehī" 'ti vuttā tathā akāsi.

Atha naŋ seṭṭhī āha: "Amma, imaŋ ādāya corappapātapabbataŋ abhirūhitvā papāte khipa. Pabbatakucchiyaŋ paṭihaññamāno khaṇḍākhaṇḍiko hutvā bhūmiyaŋ patissati. Matāmatabhāvañ c' assa ñatvā āgaccheyyāsī 'ti. Sā taŋ tathā netvā pabbatamatthake ṭhatvā khipi. Taŋ kho pana pabbatakucchiŋ nissāya mahāveḷugumbo pabbatānusāren' eva vaḍḍhi. Tassa matthakaŋ ghanajāto jiñjukagumbo[3] avatthari. Dārako patanto kojave viya tasmiŋ pati. Taŋ divasañ ca naḷakārajeṭṭhakassa veṇubali patto hoti. So puttena saddhiŋ gantvā taŋ veḷugumbaŋ chindituŋ ārabhi. Tasmiŋ calite dārako saddam akāsi. So dārakasaddo viyā 'ti ekena passena abhirūhitvā taŋ disvā "Putto me laddho!" 'ti tuṭṭhacitto ādāya gato. Kālī gantvā seṭṭhinā pucchitā taŋ pavattiŋ ācikkhitvā, "Gaccha . . . . . . ānehī" 'ti vuttā tathā akāsi.

Seṭṭhino idañ c' idañ ca karontass' eva dārako vaḍḍhito. Mahāghosavacanattā c' assa Ghosito 't' eva nāmaŋ ahosi. So seṭṭhino

---

[1] B patodaŋ. [2] B "Bo!" [3] SM jajjaka-.

akkhimhi kaṇṭako viya khāyi. Ujukaŋ oloketum 'pi na visahi. Ath' assa maraṇūpāyaŋ cintento attano kumbhakārassa santikaŋ gantvā tassa, "Kadā āvāpaŋ[1] alimpessasī?" 'ti pucchitvā, "Sve" 'ti vutte, "Tena hi idaŋ sahassaŋ gaṇhitvā mam' ekaŋ kammaŋ karohī" 'ti āha.

"Kiŋ sāmī?" 'ti.

"Eko me avajātaputto atthi, taŋ tava santikaŋ pesissāmi. Atha naŋ gabbhaŋ pavesetvā tiṇhāya vāsiyā khaṇḍākhaṇḍikaŋ chinditvā cāṭiyaŋ pakkhipitvā āvāpe[2] paveseyyāsī 'ti, Idaŋ te sahassaŋ saccakārasadisaŋ. Uttariŋ pana te kattabbayuttakaŋ pacchā karissāmī" 'ti.

Kumbhakāro "sādhū" 'ti sampaṭicchi. Seṭṭhī punadivase Ghositaŋ pakkositvā, "Hiyyo mayā kumbhakāro ekaŋ kammaŋ āṇatto. Ehi tvaŋ tāta, tassa santikaŋ gantvā evaŋ vadehi: Hīyyo kira me pitarā āṇattaŋ kammaŋ nipphādehī" 'ti pahiṇi. So "Sādhū" 'ti agamāsi. Taŋ tattha gacchantaŋ itaro seṭṭhino putto dārakehi saddhiŋ guḷakīlaŋ kīḷanto disvā pakkositvā, "Kuhiŋ gacchasī?" 'ti pucchitvā, "Pitu sāsanaŋ gahetvā kumbhakārassa santikan" 'ti vutte, "Ahaŋ tattha gamissāmi, ime maŋ dārakā bahulakkhaŋ jiniŋsu, taŋ me paṭijinitvā dehī" 'ti āha.

"Athaŋ pitu bhāyāmī" 'ti.

"Mā bhāyi bhātika, ahaŋ taŋ sāsanaŋ harissāmī" 'ti, "Bahūhi jito yāvā-haŋ āgacchāmi, tāva me lakkhaŋ paṭijānāhī"[3] 'ti.

Ghosito kira guḷakakīḷāya cheko, tena naŋ evaŋ nibandhi. So 'pi taŋ "Tena hi gantvā kumbhakāraŋ vadehi, pitarā kira me hīyyo ekaŋ kammaŋ āṇattaŋ, taŋ nipphādehī" 'ti uyyojesi. So tassa santikaŋ gantvā tathā avaca. Atha naŋ kumbhakāro seṭṭhinā vuttaniyāmena māretvā āvāpe[2] khipi. Ghosito 'pi divasabhāgaŋ kīḷitvā sāyaṇhasamaye 'va gehaŋ gantvā, "Kiŋ tāta na gato 'sī?" 'ti vutte attano agatakāraṇañ ca, kaniṭṭhassa gatakāraṇañ ca ārocesi. Seṭṭhī "han-dhī!" 'ti mahāviravaŋ viravitvā sakalasarīre pakkaṭṭhitalohito viya hutvā, "Ambho kumbhakāra, mā nāsayi! mā nāsayī! 'ti bāhā paggayha kandanto tassa santikaŋ agamāsi. Kumbhakāro taŋ tathā āgacchantaŋ disvā, "Mā sāmi saddaŋ kari, kammaŋ nipphannan' 'ti āha. So pabbatena viya mahantena sokena avatthaṭo hutvā anappakaŋ domanassaŋ paṭisaŋvedesi.

---

[1] SM āvāṭaŋ. [2] SM āvāṭe. [3] SM parijināhi.

Evaŋ sante 'pi pana seṭṭhī taŋ ujukaŋ oloketuŋ na sakkoti. "Kin 'ti taŋ māreyyan ?" 'ti cintento "Mama gāmasate āyuttakassa santikaŋ pesetvā mārāpessāmī" 'ti upāyaŋ disvā, "Ayaŋ me avajātaputto, imaŋ māretvā vaccakūpe khipatu, evañ ca kate ahaŋ mātulassa kattabbayuttakaŋ jānissāmī" 'ti tassa paṇṇaŋ likhitvā, "Tāta Ghosita, amhākaŋ gāmasate āyuttako atthi, imaŋ paṇṇaŋ āharitvā tassa dehī" 'ti vatvā paṇṇaŋ tassa dasante[1] bandhi. So pana akkharasamayaŋ na jānāti. Daharakālato paṭṭhāya hi taŋ mārento 'va seṭṭhī māretuŋ nā-sakkhi. Kiŋ akkharasamayaŋ sikkhāpessati! So attano maraṇapaṇṇam eva dasante[1] bandhitvā nikkhamanto āha, "Pātheyyaŋ me tāta n' atthī" 'ti.

"Pātheyyena kammaŋ n' atthi, antarāmagge asukagāme nāma mama sahāyako seṭṭhī atthi. Tassa ghare pātarāsaŋ katvā parato[2] gacchā" 'ti.

So "Sādhū" 'ti pitaraŋ vanditvā nikkhamanto taŋ gāmaŋ patvā seṭṭhigharaŋ pucchitvā gantvā seṭṭhijāyaŋ passi. "Kuto āgato 'sī ?" 'ti ca vutte, "Anto nagarato" 'ti āha.

"Kassa putto 'sī ?" 'ti.

"Tumhākaŋ sahāyakaseṭṭhino[3] ammā" 'ti.

"Tvaŋ 'si Ghosito nāmā ?" 'ti.

"Āma ammā" 'ti. Tassā saha dassanen' eva tasmiŋ puttasineho uppajji. Seṭṭhino pan' ekā dhītā atthi paṇṇarasa-soḷasavassuddesikā abhirūpā pāsādikā. Taŋ rakkhituŋ ekam eva pesanakārikaŋ dāsiŋ datvā sattabhūmakassa pāsādassa uparimatale sirigabbhe vasāpenti. Seṭṭhidhītā tasmiŋ khaṇe taŋ dāsiŋ antarāpaṇaŋ pesesi. Atha naŋ seṭṭhijāyā disvā, "Kuhiŋ gacchasī ?" 'ti pucchitvā, "Ayyadhītāya pesanenā" 'ti vutte, "Ito tāva ehi, tiṭṭhatu pesanaŋ, puttassa me pīṭhakaŋ attharitvā udakaŋ āharitvā pāde dhovitvā telaŋ makkhitvā sayanaŋ attharitvā dehi, pacchā pesanaŋ karissasī" 'ti āha. Sā tathā akāsi. Atha naŋ ciren' āgataŋ seṭṭhidhītā santajjesi. Atha naŋ sā āha, "Mā me kujjhi. Seṭṭhiputto Ghosito āgato. Tassa idañ c' idañ ca katvā tattha gantvā āgato[4] 'mhī" 'ti.

Seṭṭhidhītāya seṭṭhiputto Ghosito 'ti nāmaŋ sutvā 'va pubbasannivāsena[5] pemaŋ chavi-ādīni chinditvā aṭṭhimiñjaŋ āhacca ṭhitaŋ. Atha naŋ pucchi, "Kuhiŋ so ammā ?" 'ti.

---

[1] B, SH *v.l.*, SM dussante. [2] SH, SM purato.
[3] B, SH, SM sahāyase ... [4] *sic.* [5] SM -vāsavasena.

"Sayane nipanno niddāyatī" 'ti.

"Atthi pan' assa hatthe kiñcī?" 'ti.

"Dussante[1] paṇṇaŋ atthī" 'ti. Sā kiŋ paṇṇaŋ nu kho etan? 'ti tasmiŋ niddāyante mātāpitunnaŋ aññavihitatāya apassantānaŋ otaritvā tassa santikaŋ gantvā taŋ paṇṇaŋ mocetvā ādāya attano gabbhaŋ pavisitvā dvāraŋ pidhāya vātapānaŋ vivaritvā akkharasamaye kusalatāya taŋ paṇṇaŋ mocetvā vācetvā, "Aho vata bālo attano maraṇapaṇṇaŋ dussante[1] bandhitvā carati, sace mayā na diṭṭhaŋ assa, n' atthi tassa jīvitan!" 'ti taŋ paṇṇaŋ phāletvā nāsetvā seṭṭhissa vacanena aparaŋ paṇṇaŋ likhi, "Ayaŋ mama putto Ghosito nāma, gāmasatato paṇṇākāraŋ āharāpetvā imassa janapadaseṭṭhino dhītarā saddhiŋ maṅgalaŋ katvā attano vasanagāmassa majjhe dvibhūmakaŋ gehaŋ kāretvā pākāraparikkhepena c' eva purisaguttiyā ca susaŋvihitārakkhaŋ kāretu. Mayhaŋ idañ c' idañ ca mayā katan 'ti sāsanaŋ pesetu. Evaŋ kate ahaŋ mātulassa kattabbayuttakaŋ jānissāmī" 'ti likhitvā ca pana saŋharitvā dussante[1] yev' assa bandhi. So divasabhāgaŋ niddāyitvā uṭṭhāya bhuñjitvā pakkāmi. Punadivase pāto 'va taŋ gāmaŋ gantva āyuttakaŋ gāmakiccaŋ karontam eva passi. So taŋ disvā "Kiŋ tātā?" 'ti pucchitvā, "Pitarā me tumhākaŋ paṇṇaŋ pesitan" 'ti vutte paṇṇaŋ gahetvā vācetvā tuṭṭhamānaso, "Passatha bho mama sāmino mayi sinehaŋ, jeṭṭhaputtassa maṅgalaŋ karotū 'ti mama santikaŋ pahiṇi! Sīghaŋ dāru-ādīni āharathā" 'ti gahapatike āṇāpetvā, gāmamajjhe vuttappakāraŋ gehaŋ kāretvā gāmasatato paṇṇākāraŋ āharāpetvā janapadaseṭṭhino dhītaraŋ ānetvā maṅgalaŋ katvā seṭṭhissa sāsanaŋ pahini, "Idañ c' idañ ca mayā katan" 'ti.

Taŋ sutvā seṭṭhino "Yaŋ kāremi taŋ na hoti, yaŋ na kāremi taŋ hotī" 'ti mahantaŋ domanassaŋ uppajji. Puttasokena saddhiŋ so soko ekato hutvā kucchidāhaŋ uppādetvā atisāraŋ janesi. Seṭṭhidhītā 'pi "Sace koci seṭṭhino santike āgacchati, mama akathetvā seṭṭhiputtassa paṭhamataraŋ mā kathayitthā" 'ti āṇāpesi. Seṭṭhī 'pi kho "Na dāni duṭṭhaputtaŋ mama sāpateyyassa sāmikaŋ karissāmī" 'ti cintetvā ekaŋ āyuttakaŋ āha, "Mātula, puttaŋ me daṭṭhukāmo 'mhi, ekaŋ pādamūlikaŋ pesetvā, ekaŋ paṇṇaŋ likhitvā pesetvā mama puttaŋ pakkosāpehī" 'ti. So "Sādhū" 'ti paṇṇaŋ datvā ekaŋ purisaŋ pesesi. Seṭṭhidhītā seṭṭhissa balavagilānakāle Ghositakumāraŋ ādāya agamāsi. Seṭṭhī kālam akāsi.

[1] SH Dasante.

Rājā pitari kālakate pitarā bhuttabhogaŋ[1] datvā sabbasatena seṭṭhiṭṭhānaŋ adāsi. Ghositaseṭṭhī nāma hutvā mahāsampattiyaŋ ṭhito, seṭṭhidhītāya Kāliyā ca vacanena ādito paṭṭhāya sattasu ṭhānesu attano maraṇamuttabhāvaŋ ñatvā devasikaŋ sahassaŋ vissajjetvā dānaŋ paṭṭhapesī 'ti. Evam assa sattasu ṭhānesu arogabhāvo puññavato iddhi. Tattha Gahan 'ti gehaŋ vuccati. Gehe pati Gahapati. Mahāsālakule adhipatiss' etaŋ nāmaŋ. Kesuci potthakesu Ghositānantaraŋ Meṇḍako likhito. (*Cf. DHA I*, 174-185.)

Pañcannaŋ mahāpuññānaŋ puññavato iddhī 'ti ettha puññiddhi pañcannaŋ mahāpuññānaŋ daṭṭhabbā 'ti attho. Pañca mahāpuññā nāma: Meṇḍakaseṭṭhī, tassa bhariyā Candapadumā, putto Dhanañjayaseṭṭhī, suṇisa Sumanādevī, dāso Puṇṇo nāmā 'ti. Ime pañca janā paccekabuddhe katādhikārā. Tesu Meṇḍakaseṭṭhī aḍḍhaterasāni koṭṭhasatāni sodhāpetvā sīsaŋ nahāto dvāre nisīditvā laddhaŋ oloketi. Ākāsato rattasālidhārā opatitvā sabbakoṭṭhesu pūreti. Tassa bhariyā taṇḍulaŋ ekanāḷimattaŋ gahetvā bhattaŋ pacāpetvā ekasmiŋ sūpavyañjanake sūpaŋ kāretvā sabbālaṅkārapatimaṇḍitā dvārakoṭṭhake paññattāsane nisīditvā "Sabbe[2] bhatten' atthikā āgacchantū" 'ti ghosāpetvā pakkosāpetvā suvaṇṇakaṭacchuŋ ādāya āgatāgatānaŋ upanītabhājanāni pūretvā deti. Sakaladivasam 'pi dentiyā kaṭacchunā sakiŋ gahitaṭṭhānamattam eva paññāyati. Tassa putto sīsaŋ nahāto sahassatthavikaŋ ādāya "Kahāpaṇehi atthikā āgacchantū" 'ti ghosāpetvā āgatāgatānaŋ bhājanāni pūretvā deti. Thavikāya kahāpaṇasahassam eva hoti. Tassa suṇisā sabbālaṅkārapatimaṇḍitā catudoṇikaŋ vīhipiṭakaŋ ādāya āsane nisinnā "Bījabhattena atthikā āgacchantu" 'ti ghosāpetvā āgatāgatānaŋ gahitabhājanāni pūretvā deti. Piṭakaŋ yathāpūritam eva hoti. Tassa dāso sabbālaṅkārapatimaṇḍito suvaṇṇayuge suvaṇṇayottehi goṇe yojetvā suvaṇṇapatodalaṭṭhiŋ ādāya goṇānaŋ gandhapañcaṅgulikāni datvā visāṇesu suvaṇṇakosake paṭimuñcitvā khettaŋ gantvā pājeti. Ito tisso, ito tisso, majjhe ekā 'ti satta sītāyo bhijjitvā gacchanti.

Jambudīpavāsino bhattabījahiraññasuvaṇṇādīsu yathāruci seṭṭhigehato yeva gaṇhiŋsu. Anukkamena pana Bhaddiyanagaraŋ anuppatte Bhagavati, Bhagavato dhammadesanāya pañca mahāpuññā ca Dhanañjayaseṭṭhissa dhītā Visākhā ca sotāpattiphalaŋ pāpuṇiŋsu. Ayaŋ nesaŋ pañcannaŋ mahāpuññānaŋ puññavato iddhī 'ti. Saṅkhepena pana paripākagate puññasambhāre ijjhanakaviseso Puññavato iddhi.

---

[1] SM utta-. [2] B, SM sabba.

15. Vijjāmayiddhiniddese: ijjhanākāraganthādivajjaŋ vā upacārasiddhaŋ paṇḍitasiddhaŋ aññaŋ vā vijjaŋ dhārentī 'ti *vijjādharā*. *Vijjaŋ parijappetvā* 'ti yathopacāraŋ vijjaŋ mukhena parivattetvā. Sesaŋ vuttattham evā 'ti.

16. Sammāpayogiddhiniddese: ijjhanākāramattaŋ pucchitvā aññassa visesassa abhāvato "Katamā ?" 'ti apucchitvā pakāramattam eva pucchantena *Kathan* ? 'ti pucchā katā. Tath' eva [214] *evan* 'ti nigamanaŋ kataŋ. Ettha ca paṭipatti-saṅkhātass' eva sammāpayogassa dīpanavasena purimapāḷisadisā 'va pāḷi āgatā. Athā-yaŋ pana sakaṭabyūhādikaraṇavasena kiñci saŋvidhānaŋ, yaŋ kiñci vejjakammaŋ, tiṇṇaŋ vedānaŋ uggahaṇaŋ, tiṇṇaŋ piṭakānaŋ uggahaṇaŋ, antamaso kasaṇavapanādīni upādāya yaŋ taŋ kammaŋ katvā nibbattaviseso *tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhanaṭṭhena iddhī* 'ti āgatā 'ti.

Iddhikathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[ABHISAMAYAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[215] 1. Idāni Iddhikathānantaraŋ paramiddhibhūtaŋ abhisamayaŋ dassentena kathitāya Abhisamayakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha: *Abhisamayo 'ti* saccānaŋ abhimukhena samāgamo; paṭivedho 'ti attho. Atthābhisamayo 'ti keci. *Kena abhisametī* ? 'ti kiŋ vuttaŋ hoti ? "Evaŋ mahiddhiyo bhikkhave dhammābhisamayo" (*S*. II, 134) 'ti ādīsu suttapadesesu[1] so raso Abhisamayo 'ti vutto. Tasmiŋ abhisamaye vattamāne abhisametā puggalo tena dhammena saccāni abhisameti, abhimukho hutvā samāgacchati, paṭivijjhatī 'ti vuttaŋ hotī 'ti. Ayaŋ tāva codakassa pucchā. *Cittena abhisametī* 'ti cittaŋ vinā abhisamayābhāvato tathā vissajjanaŋ. *Hañcī* 'ti ādi pana codanā. Hañci yadī 'ti attho. Cittenā 'ti vuttattā *tena hi aññāṇī abhisametī* 'ti āha. *Na aññāṇī abhisametī* 'ti cittamattena abhisamayābhāvato paṭikkhepo. *Ñāṇena abhisametī* 'ti paṭiññā. Puna *hañcī* 'ti ādi ñāṇenā 'ti vuttattā aññāṇī acittako 'ti codanā. *Na acittako abhisametī* 'ti acittakassa abhisamayābhāvato paṭikkhepo. *Cittena cā* 'ti ādi paṭiññā. Puna *hañcī* 'ti ādi sabbaññāṇasādhāraṇavasena codanā. Sesacodanāvissajjanesu 'pi es' eva nayo.

[1] B suttapadesu; SM padesu.

Parato pana *kammassakatācittena ca ñāṇena cā* 'ti: "Kammassakā sattā" (*M.* iii. 203) 'ti evaŋ kammassakatāya pavattacittena ca ñāṇena ca. *Saccānulomikacittena ca ñāṇena cā* 'ti saccapaṭivedhassa[1] anukūlattā saccānulomika-saṅkhātena vipassanāsampayuttacittena ca vipassanāñāṇena ca.

2. *Kathan?* 'ti yathā abhisamayo hoti tathā kathetukamyatā pucchā. *Uppādādhipateyyan* 'ti yasmā cittassa uppāde asantacittacetasikānaŋ uppādo n' atthi, ārammaṇagahaṇaŋ hi cittaŋ, tena saha uppajjamānā cetasikā kathaŋ ārammaṇe agahite uppajjissantī? 'ti. Abhidhamme 'pi cittuppāden' eva cetasikā vibhattā. Tasmā maggañāṇassa uppāde adhipatibhūtaŋ cittan 'ti attho. *Ñāṇassā* 'ti maggañāṇassa. *Hetu paccayo cā* 'ti janako ca upatthambhako ca. *Taŋsampayuttan* 'ti tena ñāṇena sampayuttaŋ. [216] *Nirodhagocaran* 'ti nibbāṇārammaṇaŋ. *Dassanādhipateyyan* 'ti sesānaŋ dassanakicce ca nibbāṇadassane ca adhipatibhūtaŋ. *Cittassā* 'ti maggasampayuttacittassa. *Taŋsampayuttan* 'ti tena cittena sampayuttaŋ.

3. Yasmā jātam 'pi pariyāyaŋ na kevalaŋ citta-ñāṇehi yeva abhisamayo, atha kho sabbe 'pi maggasampayuttā cittacetasikā dhammā saccābhisamayakicca-sādhanavasena Abhisamayo nāma honti, tasmā tam 'pi pariyāyaŋ dassetukāmo, *Kin nu ettako yeva abhisamayo?* 'ti pucchitvā, *Na hī* 'ti taŋ vacanaŋ paṭikkhipitvā *lokuttaramaggakkhaṇe* 'ti ādim āha. *Dassanābhisamayo* 'ti dassanabhūto abhisamayo. Esa nayo sesesu 'pi. *Saccā* 'ti saccañāṇāni. Maggañāṇam eva nibbāṇānupassanaṭṭhena vipassanā. *Vimokkho*[2] 'ti maggavimokkho. *Vijjā* 'ti maggāñāṇam eva. *Vimuttī* 'ti samucchedavimutti. Nibbāṇaŋ abhisametī 'ti *abhisamayo*; sesā abhisamenti etehī 'ti abhisamayo.[3]

[217] 4. Puna maggaphalavasena abhisamayaŋ bhinditvā dassetuŋ *Kin nū?* 'ti ādim āha. Phalakkhaṇe pan' ettha yasmā samucchedaṭṭhena khaye ñāṇaŋ na labbhati, tasmā paṭippassaddhaṭṭhena *anuppāde ñāṇan* 'ti vuttaŋ. Sesaŋ pana yathānurūpaŋ veditabban 'ti.

Idāni yasmā kilesappahāṇe sati abhisamayo hoti, abhisamaye ca sati kilesappahāṇaŋ hoti, tasmā codanāpubbaṅgamaŋ kilesappahāṇaŋ dassetukāmo *Yvā-yan* 'ti ādim āha. Tattha yvā-yan 'ti yo ayaŋ maggaṭṭho ariyapuggalo. Evamādikāni pan' ettha cattāri vacanāni codakassa pucchā.

---

[1] SH *v.l.*, SM saccābhisamayassa.
[2] *Text* Adhimokkhābhisamayo.
[3] *Thus in all sources.*

5 Puna: *atīte kilese pajahatī* 'ti idaŋ codanāya okāsadānatthaŋ vissajjanaŋ. *Khīṇan* 'ti bhaṅgavasena khīṇaŋ. *Niruddhan* 'ti santānavasena punappunaŋ anuppattiyā niruddhaŋ. *Vigatan* 'ti vattamānakhaṇato apagataŋ. *Vigametī* 'ti apagamayati. *Atthaŋ gatan* 'ti abhāvaŋ gataŋ. *Atthaṅgametī* 'ti abhāvaŋ gamayati. Tattha dosaŋ dassetvā *Na atīte kilese pajahatī* 'ti paṭikkhittaŋ. Anāgatacodanāya *ajātan* 'ti jātiŋ appattaŋ. *Anibbattan* 'ti sabhāvaŋ appattaŋ. *Anuppannan* 'ti uppādato pabhuti laddhaŋ,[1] na paṭipannaŋ. *Apātubhūtan* 'ti paccuppannabhāvena cittassa apātubhūtaŋ. Atītānāgate pajahato pahātabbānaŋ natthitāya aphalo vāyāmo āpajjatī 'ti tadubhayam 'pi paṭikkhittaŋ. *Ratto rāgaŋ pajahatī* 'ti vattamānena rāgena ratto tam eva rāgaŋ pajahati. Vattamānakilesesu 'pi es' eva nayo. *Thāmagato* 'ti thirasabhāvaŋ gato. *Kaṇhasukkā* 'ti akusalā ca kusalā ca *dhammā*. [218] *Yuganandhā sayam*[2] *eva*[2] *pavattantī*[3] 'ti āpajjatī 'ti attho. *Saṅkilesikā* 'ti evaŋ saṅkilesānaŋ sampayuttabhāve sati saṅkilese yuttā. *Maggabhāvanā hotī 'ti* āpajjatī 'ti attho. Evaŋ paccuppanne pajahato vāyāmena saddhiŋ pahātabbānaŋ atthitāya saṅkilesikā ca maggabhāvanā hoti, vāyāmo ca aphalo hoti. Na hi paccuppannānaŋ kilesānaŋ cittavippayuttatā nāma atthi.

6. *Na hī* 'ti catudhā vuttassa vacanassa paṭikkhepo. *Atthī* 'ti paṭijānanaŋ. Yathā kathaŋ viyā ? 'ti atthibhāvassa udāharaṇadassanatthaŋ pucchā. Yathā atthi, taŋ kena pakārena viya atthi ? Kiŋ viya atthī ? 'ti attho. *Seyyathā 'pī* 'ti yathā nāma. *Taruṇarukkho* 'ti phaladāyakabhāvadīpanatthaŋ taruṇagahaṇaŋ. *Ajātaphalo* 'ti phaladāyakatte 'pi sati phalagahaṇato pure kālagahaṇaŋ. *Taŋ*[4] *enan*[4] 'ti taŋ rukkhaŋ. Enā 'ti nipātamattaŋ; Taŋ etan 'ti vā attho. *Mūlaŋ chindeyyā* 'ti mūlato chindeyya. *Ajātaphalā* 'ti ajātāni phalāni. *Evam evan* 'ti evaŋ evaŋ. *Uppādo, pavattaŋ, nimittaŋ, āyūhanā* 'ti catūhi 'pi paccuppannakhandhasantānam eva vuttaŋ. Yasmiŋ hi khandhasantāne yaŋ yaŋ maggañāṇaŋ uppajjati, tena tena maggañāṇena pahātabbānaŋ kilesānaŋ taŋ khandhasantānaŋ abījaŋ hoti. Tassa abījabhūtattā tappaccayā te te kilesā *anuppannā yeva na uppajjanti*. *Ādīnavaŋ disvā* 'ti aniccādito[5] ādīnavaŋ disvā. *Anuppādo* 'ti ādīhi catūhi nibbāṇam eva vuttaŋ. *Cittaŋ pakkhandatī* 'ti maggasampayuttaŋ cittaŋ pakkhandati.

Hetunirodhā dukkhanirodho 'ti kilesānaŋ bījabhūtassa santānassa anuppādanirodhā anāgatakhandhabhūtassa dukkhassa hetubhūtānaŋ

---

[1] SM uddhaŋ. [2] *Not in text.* B samasamā yeva; SM samam eva.
[3] *Text v.l.*, SH, SM vattantī. [4] SH, SM Tamenā. [5] SM aniccato.

kilesānaŋ anuppādanirodho hoti. Evaŋ dukkhassa hetubhūtakilesānaŋ anuppādanirodhā dukkhassa anuppādanirodho hoti. Evaŋ kilesappahāṇayuttisabbhāvato eva *atthi maggabhāvanā* 'ti ādim āha. Aṭṭhakathāyaŋ pana: "Etena kiŋ dīpitaŋ hoti? Bhūmiladdhānaŋ kilesānaŋ pahāṇaŋ dīpitaŋ hoti. Bhūmiladdhā pana kiŋ atītānāgatā udāhu paccuppannā 'ti? Bhūmiladdhuppannā yeva nāmā" 'ti vatvā kathitakilesappahāṇassa vitthārakathā Sutamayañāṇakathāya Maggasaccaniddesavaṇṇanāyaŋ vuttanayen' eva veditabbā. Idha pana maggañāṇena pahātabbā kilesā yeva adhippetā 'ti.

Abhisamayakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[VIVEKAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[219] 1. Idāni pahāṇāvasānāya Abhisamayakathāya anantaraŋ pahāṇākāraŋ dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya Vivekakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva: *Ye keci* 'ti anavasesapariyādānaŋ. *Balakaraṇīyā* 'ti ujubāhubalena[1] kattabbattā. *Kammantā* 'ti dhāvana-laṅghana-kasaṇa-vapanādīni kammāni. *Kayīrantī*[2] 'ti balavantehi karīyantī. *Sīlaŋ nissāya* 'ti catupārisuddhisīlaŋ nissayaŋ katvā. *Bhāveti* 'ti bhinnasīlassa bhāvanābhāvato; idha pana lokiya-lokuttara-maggabhāvanā adhippetā 'ti.

2. *Vivekanissitan* 'ti tadaṅgaviveka-samucchedaviveka-nissaraṇavivekanissitaŋ. Viveko 'ti vivittatā. Ayaŋ hi ariyamaggabhāvanānuyutto yogī vipassanākhaṇe kiccato tadaṅgavivekanissitaŋ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaŋ, maggakkhaṇe kiccato samucchedavivekanissitaŋ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaŋ bhāveti. Esa nayo *virāga*-nissitādīsu. Viveko yeva hi virajjanaṭṭhena virāgo, *nirodha*ṭṭhena nirodho, vossajjanaṭṭhena vossaggo. Athavā kilesehi vivittattā viveko, kilesehi virattattā virāgo, kilesānañ ca niruddhattā nirodho, kilesānañ ca pariccattattā vissaṭṭhattā vossaggo.

Vossaggo pana duvidho: Pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo ca. Tattha: Pariccāgavossaggo 'ti vipassanākkhaṇe tadaṅgavasena, maggakkhaṇe samucchedavasena kilesappahāṇaŋ. Pakkhandanavossaggo 'ti vipassanākhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe ārammaṇakaraṇena nibbāṇapakkhandanaŋ. Tadubhayam 'pi ima-

[1] SH *v.l.* uru-; SM urubalena. [2] SH Karīya-.

amiŋ lokiya-lokuttaramissake atthavaṇṇanānaye vaṭṭati. Tathā hi ayaŋ sammādiṭṭhi-ādīsu ekeko dhammo yathāvuttena pakārena kilese ca pariccajati, nibbānañ ca pakkhandati.

Vossaggapariṇāmin 'ti iminā pana sakalena vacanena vossaggatthaŋ pariṇāmitaŋ pariṇatañ ca, paripakkañ cā 'ti vuttaŋ hoti. Ayam 'pi ariyamaggabhāvanānuyutto bhikkhu yathā sammādiṭṭhi-ādīsu ekeko dhammo kilesapariccāgavossaggatthaŋ ca nibbānapakkhandana-vossaggatthañ ca paripaccati; yathā ca paripakko hoti, tathā naŋ bhāveti.

Bījagāma-bhūtagāmā 'ti ettha mūlabījaŋ, khandhabījaŋ, aggabījaŋ, phalabījaŋ, bījabījan 'ti pañcavidhaŋ bījaŋ. Bījagāmo nāma bījasamūho 'ti attho. Tad eva pana sampannanīlaṅkurapātubhāvato paṭṭhāya bhūtagāmo nāma. Bhūtānaŋ jātānaŋ nibbattamūlaŋ nīlaṅkurānaŋ samūho 'ti attho. Devatāpariggahe sati nīlaṅkurakālato pabhuti hotī 'ti tesaŋ devatā-saṅkhātānaŋ bhūtānaŋ gāmo 'ti 'pi Bhūtagāmo 'ti vadanti. *Vuddhin*[1] 'ti aṅkuravasena. *Virūḷhin* 'ti khandhādivasena. *Vepullan* 'ti pupphādivasena. Dhammesu pana *Vuddhin* 'ti apubbadhammapavattivasena. *Virūḷhin* 'ti kiccakaraṇasādhanavasena. *Vepullan* 'ti kiccanipphattivasena vipulabhāvan 'ti attho. (Vipulattan 'ti 'pi pātho.) Athavā etāni tīṇi padāni sīlasamādhi-paññāhi 'pi yojenti.

[220] 3. Suttantaniddese: *Sammādiṭṭhiyā* 'ti sāmivacanaŋ jhānavipassanā-magga-phala-nibbānesu lokiyaviratisampayuttacitte ca yathāyogaŋ sampayogato ca ārammaṇato ca vattamānāya sammādiṭṭhiyā sāmaññalakkhaṇato ekībhūtāya sammādiṭṭhiyā.

4. *Vikkhambhanaviveko* 'ti vikkhambhanavasena dūrīkaraṇavasena viveko! Kesaŋ? Nīvaraṇānaŋ. Tassa *paṭhamajjhānaŋ bhāvayato* 'ti ādi vikkhambhanavasena paṭhamajjhānam eva vuttaŋ. Tasmiŋ vutte sesajjhānāni vuttān' eva honti. Jhānesu 'pi sammādiṭṭhiyā vijjamānattā sammādiṭṭhiyā viveko nāma hoti. *Tadaṅgaviveko* 'ti tena tena vipassanāñāṇena viveko. *Diṭṭhigatānan* 'ti diṭṭhivivekassa dukkarattā padhānattā ca diṭṭhiviveko 'va vutto. Tasmiŋ vutte niccasaññādiviveko 'pi vutto 'va hoti. *Nibbedhabhāgiyaŋ*[2] *samādhin* 'ti vipassanāsampayuttasamādhiŋ. *Samucchedaviveko* 'ti kilesānaŋ samucchedanaviveko. *Lokuttaraŋ khayagāmimaggan* 'ti khaya-saṅkhātanibbāṇagāmi-lokuttaramaggaŋ. *Paṭippassaddhiviveko* 'ti kilesānaŋ paṭippassaddhiyaŋ viveko. *Nissaraṇaviveko* 'ti sabbasaṅkhatanissaraṇabhūto saṅkhāraviveko. *Chandajāto hotī* 'ti pubbabhāge jāta-

---

[1] *Text* vaddhin.

[2] SH Nibbeda-.

dhammachando hoti. *Saddhādhimutto* 'ti pubbabhāge yeva saddhāya adhimutto hoti. *Cittañ c' assa svādhiṭṭhitan* 'ti pubbabhāge yeva cittañ ca assa yogissa su-adhiṭṭhitaŋ suṭṭhu patiṭṭhitaŋ hoti. Iti chando, saddhā, cittan 'ti ime tayo dhammā pubbabhāge uppanna-vivekānaŋ upanissayattā Nissayā nāma. (Keci pana "Cittañ c' assa samādhiṭṭhitan" 'ti samādhi vutto 'ti vadanti.)

5. Virāgādīsu 'pi es' eva nayo.

[221-222] 6. Nirodhavāre pana nirodha-saddato aññaŋ pariyāya-vacanaŋ dassentena "Amatā dhātū" 'ti vuttaŋ. Sesesu *Nirodho nibbānan* 'ti. Ubhayatthā-pi nibbāṇam eva.

7. *Dvādasa nissayā* 'ti chanda-saddhā-cittāni yeva vivekādīsu catūsu ekekasmiŋ tayo tayo katvā dvādasa nissayā honti.

8-11. Sammāsaṅkappa-vāyāma-sati-samādhīnam 'pi iminā 'va nayena atthayojanā veditabbā. Sammāvācā-kammantājīvānaŋ pana jhānakkhaṇe, vipassanākhaṇe ca, abhāvā jhānavipassanānaŋ pubba-bhāga-parabhāgavasena vattamānā viratiyo jhānavipassanā-sannissitā katvā vuttā 'ti veditabbaŋ. *Nīvaraṇānaŋ diṭṭhigatānañ* ca viveka-virāga-nirodha-paṭinissaggā tathā pavattamānānaŋ viratīnaŋ vivekā-dayo nāmā 'ti veditabbaŋ. Yathā, Aṭṭhakanipāte "Tato tvaŋ bhikkhu imaŋ samādhiŋ savitakkaŋ savicāram 'pi bhāveyyāsi; avi-takka-vicāramattam 'pi bhāveyyāsi; avitakka-avicāram 'pi bhāve-yyāsi; sappītikam 'pi bhāveyyāsi; nippītikam 'pi ... satisahagatam[1] 'pi ... upekkhāsahagatam 'pi bhāveyyāsī" (*A.* IV, 300) 'ti mettā-dayo, kāyānupassanādayo ca niyakajjhattamūla-samādhivasena catu-kkapañcakajjhānikā viya vuttā, evam idhā-pi pubbabhāga-parabhā-gavasena viratiyo vuttā 'ti veditabbaŋ. Byañjanacchāyamattaŋ gahetvā na Bhagavā abbhācikkhitabbo. Gambhīraŋ hi Buddhava-canaŋ, ācariye payirupāsitvā adhippāyato gahetabbaŋ.

[223-224] 12-14. Bojjhaṅga-bala-indriyavāresu 'pi iminā 'va nayena attho veditabbo 'ti.

Vivekakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] A *reads* sātasahagataŋ.

[CARIYĀKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[225-226] 1-2. Idāni Vivekakathānantaraŋ paramavivekabhūtassa nissaraṇaviveka-saṅkhātassa nibbāṇassa sacchīkiriyopāyadassanatthaŋ, tathā sacchīkatanirodhassa lokahitasukhakiriyākaraṇa-dassanatthañ ca Indriyakathāya niddiṭṭhā 'pi Cariyākathā puna kathitā. (*Text* II, 19-20.) Tassā atthavaṇṇanā Indriyakathāya kathitā yevā 'ti.

Cariyākathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[PĀṬIHĀRIYAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[227] 1. Idāni lokatthacariyāpariyosānāya Cariyākathāya anantaraŋ lokatthānusāsanapariyosānaŋ pāṭihāriyaŋ dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya Pāṭihāriyakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva: *Pāṭihāriyānī* 'ti paccanīkapaṭiharaṇavasena pāṭihāriyāni. *Iddhipāṭihāriyan* 'ti ijjhanavasena iddhi, paṭiharaṇavasena pāṭihāriyaŋ. Iddhi eva pāṭihāriyaŋ iddhipāṭihāriyaŋ. Itaresu pana ādissanavasena *ādesanaŋ*.[1] Anusāsanavasena *anusāsanī*. Sesaŋ vuttanayam eva.

Idhā 'ti imasmiŋ loke. *Ekacco* 'ti eko poso. *Iddhipāṭihāriya*-niddeso heṭṭhā vuttattho yeva.

2. *Nimittena ādisatī* 'ti āgatanimittena vā, gatanimittena vā, ṭhitanimittena vā katheti. *Evam 'pi te mano* 'ti evam 'pi tava mano somanassito vā, domanassito vā, kāmavitakkādisampayutto vā. Apisaddo sampiṇḍanattho. *Ittham 'pi te mano* 'ti somanassitādito ekekavidhe 'pi citte nānappakāraparidīpanaŋ. *Iti 'pi te cittan* 'ti iti 'pi tava cittaŋ, imañ ca imañ ca atthaŋ cintayamānaŋ pavattatī 'ti attho. *Bahuñ ce 'pi ādisatī*[2] 'ti cittato aññaŋ vā idañ ca idañ ca nāma ahosi, bhavati, bhavissatī 'ti bahukam 'pi katheti. *Tath' eva taŋ hoti no aññathā* 'ti taŋ sabbam 'pi yathā yathā kathitaŋ tath' eva hoti, aññathā na hoti. *Na h' eva kho nimittena ādisatī*[2] 'ti nimittaŋ jānanto 'pi kevalaŋ nimitten' eva na katheti. *Api cā* 'ti aparapariyāyadassanaŋ. *Manussānan* 'ti cittaŋ jānanakamanussānaŋ. *Amanussānan* 'ti sāvitānaŋ vā, assāvitānaŋ vā yakkhapisācādīnaŋ. *Devatānan*[3] 'ti

---

[1] *Text* -nā. [2] B, SM ādiyati. [3] *Text* Devānan.

cātummahārājikādīnaŋ. *Saddaŋ sutvā* 'ti aññassa cittaŋ ñatvā kathentānaŋ saddaŋ suṇitvā. *Panā*[1] 'ti nipāto puna ārambhe. *Vitakkayato* 'ti yaŋ vā taŋ vā vitakkentassa. *Vicārayato* 'ti vitakkasampayutten' eva vicārena vicārentassa. *Vitakkavipphārasaddaŋ sutvā* 'ti vitakkavegavasena uppannaŋ vippalapantānaŋ suttappamattādīnaŋ kūjanasaddaŋ sutvā. Yaŋ vitakkayato[2] so saddo uppanno tassa vasena *evam 'pi te mano* 'ti ādīni ādisati.

[228] *Avitakkaŋ avicāraŋ samādhin* 'ti vitakkavicārakkhobhavirahita-santacittassā-pi jānanasamatthaŋ dassentena vuttaŋ. Sesesu cittajānanesu pana vattabbam eva n' atthi. *Cetasā ceto paricca pajānātī* 'ti cetopariyañāṇalābhī. *Bhoto* 'ti bhavantassa. *Manosaṅkhārā paṇihitā* 'ti cittasaṅkhārā ṭhapitā. *Amukaŋ nāma vitakkaŋ vitakkayissatī* 'ti kusalādivitakkaŋ vitakkayissati pavattayissatī 'ti pajānāti. Pajānanto ca āgamanena jānāti, pubbabhāgena jānāti, antosamāpattiyaŋ cittaŋ oloketvā jānāti.

Āgamanena jānāti nama: kasiṇaparikammakāle yeva yen' ākārena kasiṇabhāvaŋ[3] āraddho, paṭhamajjhānaŋ vā, dutiyajjhānaŋ[4] vā[4] uppādessatī 'ti jānāti. Pubbabhāgena jānāti nāma: paṭhamavipassanāya āraddhāya eva jānāti yen' ākārena esa vipassanaŋ āraddho sotāpattimaggaŋ vā uppādessati ... pe ... arahattamaggaŋ vā uppādessatī 'ti jānāti. Antosamāpattiyaŋ cittaŋ oloketvā jānāti nāma: Yen' ākārena imassa manosaṅkhārā ṭhapitā, imassa nāma cittassa anantarā imaŋ nāma vitakkaŋ vitakkessati, ito vuṭṭhitassa etassa hānabhāgiyo vā samādhi bhavissati, ṭhitibhāgiyo vā, visesabhāgiyo vā, nibbedhabhāgiyo vā, abhiññāyo[5] vā uppādessatī 'ti jānāti.

Bahuñ ce 'pi ādisatī 'ri cetopariyañāṇassa cittacetasikānaŋ yeva ārammaṇakaraṇato sarāgādi-soḷasapabheden' eva bahuñ ce 'pi katheti, na aññavasenā 'ti veditabbaŋ. *Tath' ev' etaŋ*[6] *hotī* 'ti idaŋ ekaŋsena tath' eva hoti, cetopariyañāṇavasena ñātaŋ hoti. Aññathābhāvī nāma n' atthi.

3. *Evaŋ vitakkethā* 'ti evaŋ nekkhammavitakkādayo pavattento vitakketha. *Mā evaŋ vitakkayitthā* 'ti evaŋ kāmavitakkādayo pavattento mā vitakkayittha. Evaŋ *manasi karothā* 'ti evaŋ aniccasaññā c' eva dukkhasaññādīsu vā aññataraŋ manasi karotha. *Mā evaŋ manasā*[7] *karitthā* 'ti evaŋ Niccan 'ti ādinā nayena mā manasi akattha.

---

[1] Pana *not in Text.* [2] B cintayato. [3] SM -bhāvanaŋ.
[4] SM dutiyādijjhānaŋ vā aṭṭha samāpattiyo vā.
[5] SM abhiññeyo. [6] *Text* eva taŋ. [7] B, SH -si.

Idaŋ pajahathā 'ti idaŋ pañcakāmaguṇarāgādiŋ pajahatha. *Idaŋ upasampajja viharathā* 'ti idaŋ catumaggaphalappabhedaŋ lokuttaradhammam eva pāpuṇitvā nipphādetvā viharatha.

4. Idāni iddhipāṭihāriye aparaŋ pariyāyaŋ visesena dassento *Nekkhammaŋ ijjhatī 'ti iddhī* 'ti ādim āha. Tattha: *kāmacchandaŋ paṭiharatī 'ti* attano paṭipakkhabhūtaŋ kāmacchandaŋ paṭibalaŋ hutvā harati pajahatī 'ti tad eva nekkhamma-*pāṭihāriyaŋ* nāmā 'ti attho. *Ye tena*[1] *nekkhammena samannāgatā* 'ti evaŋ kāmacchandapaṭihārakena tena tena nekkhammena ye puggalā paṭilābhavasena samannāgatā. *Visuddhacittā* 'ti kāmacchandābhāvato visuddhacittā. *Anāvilasaṅkappā* 'ti kāmasaṅkappena anālulitanekkhammasaṅkappā. *Iti ādesanāpāṭihāriyan* 'ti paracittakusalena vā, aññena vā, sammāsambuddhena vā, buddhasāvakehi vā evaŋ ādesanāpāṭihāriyan 'ti attho. Athavā iti evaŋ ādisanaŋ ādesanapāṭihāriyan 'ti ādesanasaddo pāṭhasesaŋ katvā payujjitabbo. *Evaŋ āsevitabban* 'ti iminā ca pakārena, iminā ca pakārena ādito sevitabbaŋ. Sesattaye 'pi es' eva nayo. *Tadanudhammatāsati upaṭṭhāpetabbā* 'ti tassa nekkhammassa anukūlabhūtā sati bhusaŋ ṭhapetabbā. *Iti anusāsanīpāṭihāriyan* 'ti ettha ādesanāpāṭihāriyayojanāya viya yojanā kātabbā.

Abyāpajjhā[2]-dīsu 'pi es' eva nayo. [229] Pāṭho pana jhānādīni saṅkhipitvā *arahatta*-maggam eva dassetvā likhito. Tattha catūsu 'pi maggesu *evaŋ āsevitabbo* 'ti ādi ekacittakkhaṇikattā maggassa pubbabhāgavasena vuttān 'ti veditabbaŋ. Maggassa hi pubbabhāgabhūtāya lokiyamagga-saṅkhātāya vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya maggauppādanatthaŋ āsevanādīsu katesu tāya uppanno maggo 'pi āsevito bhāvito bahulīkato nāma hotī 'ti veditabbaŋ. Sabbatthikavādācariyā pana ekekamaggo soḷasakkhaṇiko 'ti vadanti. Tadanudhammatāsati-upaṭṭhāpanaŋ pana pubbabhāge yujjati yevā 'ti.

Puna: *Nekkhammaŋ ijjhatī 'ti iddhī* 'ti ādīni *iddhipāṭihāriyan* 'ti padassa kammadhārayasamāsatta-dīpanatthaŋ vuttāni. Suttante vuttesu tīsu iddhipāṭihāriyass' eva samāsatthe vutte sesānaŋ dvinnam 'pi vutto 'va hotī 'ti imasmiŋ pariyāye mūlabhūtassa iddhipāṭihāriyass' eva samāsattho vutto 'ti veditabban 'ti.

Pāṭihāriyakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

---

[1] SH te. [2] *Text has* Abyāpādo.

[SAMĀSISAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[**230-231**] 1-3. Idāni Pāṭihāriyakathānantaraŋ ādipāṭihāriyabhūtassa iddhipāṭihāriyasaṅgahītassa samasīsibhāvassa iddhipāṭihāriyabhāvadīpanatthaŋ Ñāṇakathāya niddiṭṭhā 'pi Samasīsikathā iddhipāṭihāriyasambandhena puna kathitā. Tassā atthavaṇṇanā tattha kathitā yevā 'ti. (*Vol.* I, 41).

Samasīsikathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[SATIPAṬṬHANAKATHĀ-VAṆṆANĀ]

1. Idāni Samasīsikathānantaraŋ attanā vuttassa iddhipāṭihāriyassa sādhake satta anupassanāvisese dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya Satipaṭṭhānakathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva: *Cattaro* 'ti gaṇanaparicchedo. Tena tato heṭṭhā na uddhan 'ti satipaṭṭhānaparicchedaŋ dīpeti. *Ime* 'ti niddissitabbanidassanaŋ. *Bhikkhave* 'ti dhammapaṭiggāhakapuggalālapanaŋ. *Satipaṭṭhānā* 'ti tayo satipaṭṭhānā: satigocaro 'ti 'pi, tidhā paṭipannesu sāvakesu satthuno paṭighānunayavītivattatā 'pi, sati 'pi. "Catunnaŋ
b. satipatipaṭṭhānānaŋ samudayañ ca atthaṅgamañ ca desissāmī" 'ti ādīsu hi satigocaro Satipaṭṭhānan 'ti vutto. Tass' attho: Patiṭṭhāti tasmin 'ti Paṭṭhānaŋ. Kā patiṭṭhāti ? Sati. Satiyā paṭṭhānaŋ Satipaṭṭhānan 'ti.

"Tayo satipaṭṭhānā yad ariyo sevati, yad ariyo sevamāno Satthā gaṇam anusāsitum arahatī" 'ti ettha tidhā paṭipannesu sāvakesu satthuno paṭighānunayavītivattatā Satipaṭṭhānan 'ti vuttā. Tass' attho: paṭṭhapetabbato Paṭṭhānaŋ, pavattayitabbato 'ti attho.

Kena paṭṭhapetabbo ? 'ti.

Satiyā. Satiyā paṭṭhānaŋ Satipaṭṭhānan 'ti. "Cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulīkatā satta bojjhaṅge paripūrentī" 'ti ādīsu pana sati yeva Satipaṭṭhānan 'ti vuttaŋ.[1] Tass' attho patiṭṭhātī 'ti Paṭṭhānaŋ. Upaṭṭhāti okkhanditvā pakkhanditvā vattatī 'ti attho. Sati yeva paṭṭhānaŋ Satipaṭṭhānaŋ. Athavā saraṇaṭṭhena Sati. Upaṭṭhānaṭṭhena Upaṭṭhānaŋ. Iti sati ca sā upaṭṭhānañ cā 'ti 'pi Satipaṭṭhānaŋ. Idam idha adhippetaŋ.

---

[1] SM vuttā.

Yadi evaŋ kasmā Satipaṭṭhānā 'ti bahuvacanaŋ katan ? 'ti. Satibahuttā. Ārammaṇabhedena hi bahukā tā satiyo 'ti.

Katame cattāro? 'ti kathetukamyatāpucchā. *Idhā* 'ti imasmiŋ sāsane. Bhikkhū 'ti saŋsāre bhayaŋ ikkhatī 'ti bhikkhu. Sesapadānaŋ atthavaṇṇanā pan' ettha Sutamayañāṇakathāya Maggasaccaniddesavaṇṇanāyaŋ vuttā yevā 'ti (*Vol.* I, 175 *ff.*).

Kasmā pana Bhagavatā cattāro 'va satipaṭṭhānā vuttā anūnā anadhikā ? 'ti. Veneyyahitattā. Taṇhācarita-diṭṭhicarita-samathayānika-vipassanāyānikesu hi mandatikkhavasena dvedhā dvedhā pavattesu mandassa taṇhācaritassa oḷārikaŋ. kāyānupassanā-satipaṭṭhānaŋ visuddhimaggo, tikkhassa sukhumaŋ vedanānupassanāsatipaṭṭhānaŋ. Diṭṭhicaritassā-pi mandassa nātippabhedagataŋ cittānupassanā-satipaṭṭhānaŋ visuddhimaggo, tikkhassa atippabhedagataŋ dhammānupassanā-satipaṭṭhānaŋ. Samathayānikassa ca mandassa akicchena adhigantabbanimittaŋ paṭhamaŋ satipaṭṭhānaŋ visuddhimaggo, tikkhassa oḷārikārammaṇe asaṇṭhahanato dutiyaŋ, vipassanāyānikassā-pi mandassa nātippabhedagatārammaṇaŋ tatiyaŋ, tikkhassa atippabhedagatārammaṇaŋ catutthaŋ. Iti cattāro 'va vuttā anūnā anadhikā 'ti.

Subha-sukha-nicca-attavipallāsappahāṇatthaŋ[1] vā. Kāyo hi asubho. Tattha ca subhavipallāsavipallatthā sattā. Tesaŋ tattha asubhabhāvadassanena tassa vipallāsassa pahāṇatthaŋ paṭhamaŋ satipaṭṭhānaŋ vuttaŋ. Sukhaŋ, niccaŋ, attā 'ti gahitesu ca vedanādīsu vedanā dukkhā, cittaŋ aniccaŋ, dhammā anattā. Tesu ca sukhanicca-attavipallāsavipallatthā sattā. Tesaŋ tattha dukkhādibhāvadassanena tesaŋ vipallāsānaŋ pahāṇatthaŋ sesāni tīni vuttānī 'ti. Evaŋ subha-sukha-nicca-attavipallāsappahāṇatthaŋ vā cattāro 'va vuttā. Na kevalañ ca vipallāsappahāṇattham eva, caturogha-yogāsava-gantha-upādāna-agatippahāṇattham 'pi catubbidhāhārapariññattham 'pi cattāro 'va vuttā 'ti veditabbaŋ.

2. Suttantaniddese: Paṭhavīkāyan 'ti imasmiŋ rūpakāye paṭhavīdhātu; sakalasarīre pana paṭhavīdhātūnaŋ bahukattā sabbapaṭhavīdhātusaṅgahatthaŋ samūhatthena kāyagahaṇaŋ kataŋ. *Āpokāyā*dīsu 'pi es' eva nayo. *Kesakāyā*-dīnam 'pi bahukattā kesakāyādigahaṇaŋ kataŋ, vakkādīni pana paricchinnattā kāyagahaṇaŋ nā-harantī 'ti tesaŋ gahaṇaŋ na katan 'ti veditabbaŋ.

---

[1] SM -atthavipallāsa (*throughout*).

[233] 3. Sukhaŋ vedanan 'ti ādīsu: *Sukhaŋ vedanan* 'ti kāyikaŋ vā, cetasikaŋ vā sukhaŋ vedanaŋ. Tathā *dukkhaŋ vedanaŋ*. *Adukkhamasukhaŋ vedanan* 'ti pana cetasikam eva upekkhāvedanaŋ. *Sāmisaŋ*[1] *sukhavedanan*[1] 'ti cha gehasitasomanassavedanā. *Nirāmisaŋ*[1] *sukhaŋ*[1] *vedanan*[1] 'ti cha nekkhammasitasomanassavedanā. *Sāmisaŋ*[1] *dukkhaŋ*[1] *vedanan*[1] 'ti cha gehasitadomanassavedanā. *Nirāmisaŋ*[1] *dukkhaŋ*[1] *vedanan*[1] 'ti cha nekkhammasitadomanassavedanā. *Sāmisaŋ*[1] *adukkhamasukhaŋ*[1] *vedanan*[1] 'ti cha gehasita-upekkhāvedanā. *Nirāmisaŋ*[1] *adukkhamasukhaŋ*[1] *vedanan*[1] 'ti cha nekkhammasita-upekkhāvedanā.

4. *Sarāgaŋ cittan* 'ti ādīni Ñāṇakathāyaŋ vuttatthāni.

[234-235] 5. *Tadavasese*[2] *dhamme* 'ti tehi kāyavedanācittehi avasese tebhūmakadhamme. Sabbattha ca *tena ñāṇenā* 'ti tena sattavidhena anupassanāñāṇena. Yāni pan' ettha antarantarā avuttatthāni, tāni heṭṭhā tattha tattha vuttatthān' evā 'ti.

Satipaṭṭhānakathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[VIPASSANĀKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[236-237] 1-4. Idāni vipassanāpaṭisaŋyuttāya Satipaṭṭhānakathāya anantaraŋ vipassanāpabhedaŋ dassentena kathitāya suttantapubbaṅgamāya Vipassanākathāya apubbatthānuvaṇṇanā. Tattha suttante tāva: *So* iti sabbanāmattā yo vā, so vā sabbo 'pi saṅgahito hoti. *Vatā* 'ti ekaŋsatthe nipāto.[3] *Kañci*[4] *saṅkhāran* 'ti appamattakam 'pi saṅkhāraŋ. *Anulomikāya khantiyā* 'ti ettha vipassanāñāṇam eva lokuttaramaggaŋ anulometī 'ti Anulomikaŋ, tad eva khantim apekkhitvā anulomikā sabbasaṅkhārā tassa[5] aniccato, dukkhato, anattato khamanti ruccantī 'ti khanti. Sā mudukā, majjhimā, tikkhā 'ti tividhā. Kalāpasammasanādikā udayabbayañāṇapariyosānā Mudukānulomikā khanti. Bhaṅgānupassanādikā saṅkhārūpekkhāñāṇa-pariyosānā Majjhimānulomikā khanti. Anulomañāṇaŋ Tikkhānulomikā khanti. *Samannāgato* 'ti upeto. *N' etaŋ ṭhānaŋ vijjatī* 'ti yathāvuttaŋ etaŋ ṭhānaŋ, etaŋ kāraṇaŋ na vijjati. *Sammattaniyāman*[6] 'ti ettha "Hitasukhāvaho me bhavissatī" 'ti evaŋ āsiŋsato tath' eva

---

[1] *Not in Text.*
[2] SH Avasese
[3] B *adds:* Kiñci 'ti saŋsavatthe nipāto.
[4] B, SM Kiñci.
[5] B tassā.
[6] SM Sampatti-.

sambhavato, asubhādīsu ca asubhan 'ti ādi-aviparītappavatti-sabbhāvato[1] ca sammāsabhāvo 'ti Sammatto.[2] Anantaraphaladānāya, arahattuppattiyā ca niyāmabhūtattā Niyāmo, nicchayo 'ti attho. Sammatto ca so niyāmo cā 'ti sammattaniyāmo. Ko so? Lokuttaramaggo. Visesato pana sotāpattimaggo. Tena hi magganiyāmena niyatattā niyato. *Sambodhiparāyaṇo 'ti vuttaŋ. Taŋ sammattaniyāmaŋ. *Okkamissatī* 'ti pavisissatī 'ti etaŋ aṭṭhānan 'ti attho. Gotrabhuno pana maggassa āvajjanaṭṭhānikattā taŋ anādiyitvā anulomakhantiyā anantaraŋ sammattaniyāmokkamanaŋ vuttan 'ti veditabbaŋ. Athavā aṭṭhārasasu mahāvipassanāsu gotrabhū-vivaṭṭanānupassanā hotī 'ti anulomakkhantiyā eva saṅgahītā hotī 'ti. Catūsu 'pi suttantesu iminā 'va nayena attho veditabbo. Ete hi anulomikakhanti-sammattaniyāma-catu-ariyapphalavasena ca dhammā 'ti Chakkanipāte cattāro Suttan[3] 'ti vuttā. Kaṇhapakkha-sukkapakkhadvayavasena hi cattāro suttantā 'va hontī 'ti.*

[238] 5. *Katīh' ākārehī* 'ti ādike pucchāpubbaṅgame suttantaniddese: *Pañcakkhandhe aniccato* 'ti ādīsu nāmarūpañ ca, nāmarūpassa paccaye ca pariggahetvā kalāpasammasanavasena āraddhavipassako yogāvacaro pañcasu khandhesu ekekaŋ khandhaŋ aniccan 'ti katāya ādi-antavatāya ca aniccato passati; Uppāda-bbaya-paṭipīḷanatāya, dukkhavatthutāya ca *dukkhato*; paccayayāpanīyatāya rogamūlatāya ca *rogato*; dukkhatasūlayogitāya kilesāsuci-paggharaṇatāya uppādajarā-bhaṅgehi uddhumāṭaka-paripakka-pabhinnatāya ca gaṇḍapīḷājanakatāya antotudanatāya dunnīharaṇatāya ca *sallato*; vigarahaṇīyatāya avaḍḍhi-āvahanatāya aghavatthutāya ca *aghato*; aseribhāvajanakatāya ābādhapadaṭṭhānatāya ca *ābādhato*; avasatāya avidheyyatāya ca *parato*; byādhijarāmaraṇehi palujjanatāya *palokato*; anekabyasanāvahanatāya *ītito*; aviditānaŋ yeva vipulānaŋ anatthānaŋ āvahanato sabbupaddavavatthutāya ca *upaddavato*; sabbabhayānaŋ ākaratāya dukkhavūpasama-saṅkhātassa ca paramassāsassa paṭipakkhabhūtatāya ca *bhayato*; anekehi anatthehi anubaddhatāya dosūpasaṭṭhatāya[4] upasaggo viya anadhivāsanārahatāya ca *upasaggato*; byādhijarāmaraṇehi c' eva lābhādīhi ca lokadhammehi pacalitatāya *calato*; upakkamena c' eva sarasena ca pabhaṅgūpagamanasīlatāya *pabhaṅguto*[5]; sabbāvatthanipātitāya, thirabbhāvassa ca abhāvatāya *addhuvato*; atāyanatāya c' eva alabbhaneyyakkhematāya ca *attāṇato*; allīyituŋ anarahatāya, allīnānam 'pi ca leṇakiccākāritāya

[1] SM sambhavato.
[2] SM Sampatto.
* to * SH omits.
[3] B vuttan.
[4] B, SM, SH v.l. dosūpaṭṭhānatāya.
[5] Text -gato.

aleṇato; nissitānaŋ bhayasārakattābhāvena *asaraṇato*; yathāparikappitehi dhuvasukhasubhattabhāvehi rittatāya *rittato*; rittatāy' eva *tucchato*, appakattā vā; appakam 'pi hi loke Tucchan 'ti vuccati; sāmi-nivāsi-vedaka-kārakā-dhiṭṭhāyakavirahitatāya *suññato*; sayañ ca assāmikabhāvāditāya *anattato*; pavattidukkhatāya dukkhassa ca ādīnavatāya *ādīnavato*; (athavā ādīnaŋ vāti gacchati pavattatī 'ti Ādīnavo, kapaṇamanussass' etaŋ adhivacanaŋ. Khandhā 'pi ca kapaṇā yevā 'ti ādīnavasadisatāya ādīnavato); jarāya c' eva maraṇena cā-ti dvedhā pariṇāmakatāya *vipariṇāmadhammato*; dubbalatāya pheggu viya sukhabhañjanīyatāya ca *asārakato*; aghahetutāya *aghamūlato*; mittamukhasapatto viya vissāsaghātitāya ca *vadhakato*; vigatabhavatāya vibhavasambhūtatāya ca *vibhavato*; āsavapadaṭṭhānatāya *sāsavato*; hetupaccayehi abhisaṅkhatatāya *saṅkhatato*; maccumāra-kilesamārānaŋ āmisabhūtatāya *mārāmisato*; Jāti-jarāvyādhimaraṇa-pakatitāya[1] *jāti-jarā-vyādhi-maraṇa-dhammato*; soka-paridevaupāyāsahetutāya *soka-parideva-upāyāsa-dhammato*; taṇhādiṭṭhiduccarita-saṅkilesānaŋ visayadhammatāya *saṇkilesikadhammato* passati. Sabbesu ca imesu "passatī" 'ti pāṭhaseso daṭṭhabbo.

Pañcakkhandhe 'ti samūhato vutte 'pi ekekakkhandhavasena atthavaṇṇanā Kalāpasammasanañāṇaniddese visuŋ visuŋ āgatattā pariyosāne ca visuŋ visuŋ khandhānaŋ vasena anupassanānaŋ gaṇitattā samūhe pavattavacanānaŋ avayave 'pi pavattisambhavato[2] ca katā 'ti veditabbā. Visuŋ visuŋ pavattasammasanānaŋ ekato saṅkhipitvā vacanavasena vā Pañcakkhandhe 'ti vuttan 'ti veditabbaŋ. Ekappahārena pañcahi khandhehi vuṭṭhātī 'ti Aṭṭhakathāvacanasabbhāvato[3] vā pañcannaŋ khandhānaŋ ekato sammasanaŋ vā yujjati yevā 'ti. *Pañcannaŋ khandhānaŋ nirodho niccaŋ nibbāṇan 'ti passanto* 'ti Ādīnavañāṇaniddese vuttanayena vipassanākāle santipadañāṇavasena niccaŋ nibbāṇan 'ti passanto. *Sammattaniyāmaŋ okkamatī* 'ti maggakkhaṇe okkamati, phalakkhaṇe pana Okkanto nāma hoti. Es' eva nayo sabbesu niyāmokkamanapariyāyesu. *Ārogyan* 'ti ārogyabhūtaŋ. *Visallan* 'ti *sallavirahitaŋ*. Es' eva nayo īdisesu. *Anābādhan*[4] 'ti ābādhavirahitaŋ ābādhapaṭipakkhabhūtaŋ[5] vā.[5] Esa nayo īdisesu.[6]

[239] *Aparapaccayan* 'ti aññapaccayavirahitaŋ, *upasaggato* 'ti ca *anupasaggan* 'ti ca keci saŋyogaŋ katvā paṭhanti.

[240] *Paramasuññan* 'ti sabbasaṅkhārasuññattā uttamattā ca paramasuññaŋ. *Paramatthan* 'ti saṅkhatāsaṅkhatānaŋ aggabhūtattā

---

[1] B -gatitāya. [2] B -sabbhāvato. [3] B -sambhavato; SM -sambhāvato.
[4] *Text* -dho. [5] B, SH *omit*. [6] SH *omits* Esa nayo īdisesu.

uttamatthaŋ. Liṅgavipallāsavasena napuŋsakavacanaŋ. Nibbāṇassa ca suññattā anattattā ca imasmiŋ dvaye paṭilomapariyāyo na vutto. *Anāsavan* 'ti āsavavirahitaŋ. [241] *Nirāmisan* 'ti āmisavirahitaŋ. *Ajātan* 'ti jātivirahitattā anuppannaŋ. *Amatan* 'ti bhaṅgābhāvato maraṇavirahitaŋ. Maraṇam 'pi napuŋsakabhāvavacanavasena Matan 'ti vuccati.

6. Evam imāya paṭipāṭiyā vuttāsu ākārabhedabhinnāsu cattāḷīsāya anupassanāsu sabhāvasaṅgahavasena tīsu yeva anupassanāsu ekasaṅgahaŋ karonto *Aniccato 'ti aniccānupassanā* 'ti ādim āha. Tāsu yathānurūpaŋ anicca-dukkhā-nattatte yojanā kātabbā.

[242] Avasāne pan' etā visuŋ visuŋ gaṇanavasena dassitā, gaṇanāsu ca gaṇanapaṭipāṭivasena paṭhamaŋ anattānupassanā gaṇitā 'ti. Tattha: Pañcavīsatī 'ti parato rittato tucchato suññato anattato 'ti ekekasmiŋ khandhe pañca pañca katvā pañcasu khandhesu *pañcavīsati anattānupassanā*. Paññāsā 'ti aniccato palokato calato pabhaṅguto addhuvato vipariṇāmadhammato asārakato vibhavato saṅkhatato maraṇadhammato 'ti ekekasmiŋ khandhe dasa dasa katvā pañcasu khandhesu *paññāsaŋ aniccānupassanā*. *Sataŋ pañcavīsati*[1] *c' evā* 'ti sesā[2] dukkhato rogato 'ti ādayo ekekasmiŋ khandhe pañcavīsati pañcavīsati katvā pañcasu khandhesu pañcavīsatisataŋ dukkhānupassanā. *Yāni dukkhe pavuccare* 'ti yā anupassanā dukkhe khandhapañcake gaṇanavasena pavuccanti, tā sataŋ pañcavīsati c' evā 'ti sambandho veditabbo. Yāni 'ti c' ettha liṅgavipallāso 'ti daṭṭhabbo 'ti.

Vipassanākathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

[MĀTIKĀKATHĀ-VAṆṆANĀ]

[243] 1. Idāni* mahāthero Vipassanākathānantaraŋ sakale Paṭisambhidāmagge niddiṭṭhe samatha-vipassanā-magga-nibbāṇadhamme ākāranānattavasena nānāpariyāyehi thometukāmo nicchāto 'ti ādīni ekūnavīsati mātikāpadāni uddisitvā tesaŋ niddesavasena Mātikākathaŋ nāma kathesi. Tassā ayaŋ apubbatthānuvaṇṇanā. Mātikāya tāva: *Nicchāto* 'ti amilāto; sabbe 'pi hi kilesā pīḷāyogato milātā. Rāgo 'pi tāva nirantarappavatto sarīraŋ dahati, kim pana 'ññe ki-

* B *is too incorrect to be consulted for the rest of the work.*

[1] *Text* -tiŋ. [2] SM sesaŋ.

lesā? "Tayo 'me b. aggī: rāgaggi, dosaggi mohaggī" (*It.* 92) 'ti pana kilesanāyakā tayo eva kilesā vuttā. Taŋsampayuttā 'pi pana dahanti yeva. Evaŋ jātakilesābhāvato nicchāto. Ko so? Vimokkhasambandhena vimokkho 'ti daṭṭhabbo. *Muccatī* 'ti mokkho, vimuccatī 'ti *vimokkho* 'ti attho. Idam ekaŋ mātikāpadaŋ. *Vijjāvimuttī* 'ti vijjā yeva vimutti; Idam ekaŋ mātikāpadaŋ. *Jhānavimokkho* 'ti jhānam eva vimokkho; idam ekaŋ mātikāpadaŋ. Sesāni ekekān' evā 'ti. Evaŋ ekūnavīsati mātikāpadāni.

Nekkhammena kāmacchandato nicchāto 'ti nekkhammena kāmacchandato apetattā kāmacchandato nikkileso yogī tena paṭiladdhaŋ nekkhammam 'pi nicchāto nikkileso vimokkho. Evaŋ sesesu 'pi. *Nekkhammena kāmacchandato muccatī 'ti vimokkho* 'ti nekkhammena kāmacchandato yogī muccatī 'ti taŋ nekkhammaŋ vimokkho 'ti attho. Evaŋ sesesu 'pi. *Vijjatī 'ti vijjā* 'ti sabhāvato vijjati atthi upalabbhatī 'ti vijjā nāmā 'ti attho. Athavā sabhāvajānanatthaŋ paṭipannehi yogīhi sabhāvaŋ vediyati jānīyatī 'ti vijjā nāmā 'ti attho. Athavā visesabhāvalābhatthaŋ[1] paṭipannehi yogīhi vediyati paṭilābhīyatī 'ti vijjā nāmā 'ti attho. Athavā attanā vinditabbaŋ bhūmiŋ vindati labhatī 'ti vijjā nāmā 'ti attho. Athavā sabhāvadassanahetuttā sabhāvaŋ viditaŋ karotī 'ti vijjā nāmā 'ti attho. *Vijjanto muccati muccanto vijjatī* 'ti yathāvutto dhammo yathāvutten' atthena vijjamāno yathāvuttato muccati, yathāvuttato muccamāno yathāvuttena atthena vijjatī 'ti *vijjāvimutti* nāmā 'ti attho.

2. *Kāmacchandaŋ saŋvaraṭṭhenā* 'ti kāmacchandanivāraṇaṭṭhena taŋ nekkhammaŋ *sīlavisuddhi* nāmā 'ti attho. Taŋ yeva avikkhepahetuttā *avikkhepaṭṭhena cittavisuddhi*, dassanahetuttā *dassanaṭṭhena diṭṭhivisuddhi*. Sesesu 'pi es' eva nayo.

[244] 3. *Paṭippassambhetī* 'ti nekkhammādinā kāmacchandādikaŋ yogāvacaro paṭippassambhetī 'ti nekkhammādiko dhammo passaddhi nāmā 'ti attho. *Pahīṇattā* 'ti tena tena pahāṇena pahīṇattā. *Ñātaṭṭhena ñāṇan* 'ti jhānapaccavekkhaṇavasena, vipassanāvasena, maggapaccavekkhanāvasena, ñātaṭṭhena nekkhammādikaŋ ñāṇaŋ nāmā 'ti attho. *Diṭṭhattā dassanan* 'ti etthā-pi es' eva nayo. *Visujjhatī* 'ti yogī.

4. Nekkhammaniddese: nekkhammaŋ alobhattā kāmarāgato nissaṭan 'ti *nissaraṇaŋ*. Tato nikkhantan 'ti *nekkhammaŋ*. *Rūpānam etaŋ nissaraṇan yad idaŋ* nekkhamman 'ti vuccamāne āruppavisesassa

---

[1] SM visesalābhatthaŋ.

adissanato visesassa dassanatthaŋ aññattha vuttapāṭhakkamen' eva yad idaŋ *āruppan* 'ti vuttaŋ. Tañ ca āruppaŋ rūpato nikkhantattā nekkhammaŋ nāmā 'ti adhikāravasen' eva vuttaŋ hoti. *Bhūtan* 'ti uppādasamāyogadīpanaŋ. *Saṅkhatan* 'ti paccayabalavisesadassanaŋ. *Paṭiccasamuppannan* 'ti paccayasamāyoge 'pi paccayānaŋ abyāpārabhāvadassanaŋ. Nirodho tassa nekkhamman 'ti nibbāṇaŋ tato saṅkhatato nikkhantattā tassa saṅkhatassa nekkhammaŋ nāma. Āruppassa ca nirodhassa ca gahaṇaŋ aññattha pāṭhe vuttakkamen' eva kataŋ. "Kāmacchandassa nekkhammaŋ nekkhamman" 'ti vuccamāne punaruttaŋ hoti. Nekkhamma-vacanen' eva ca tassa nekkhammasiddhī 'ti taŋ avatvā sesanekkhammam eva vuttaŋ. Taŋ ujukam eva.

Nissaraṇa-niddese 'pi iminā 'va nayena attho veditabbo. Nissaraṇīyā dhātuyo pan' ettha ujukam eva Nekkhamman 'ti vuttaŋ.

Paviveko 'ti pavivittabhāvo, nekkhammādiko yeva. [245] *Vossajjatī* 'ti ye nekkhammādayo vossagge nekkhammaŋ pavattento yogī nekkhammena caratī 'ti vuccati, taŋ pana nekkhammaŋ *cariyā*. Esa nayo sesesu 'pi.

Jhānavimokkha-niddese vattabbaŋ Vimokkhakathāyaŋ vuttaŋ. Kevalaŋ tattha "Jānātī 'ti jhānavimokkho" 'ti vuttaŋ. Idha pana *jhāyatī* 'ti puggalādhiṭṭhānā 'va desanā hoti.[1] Ayaŋ viseso.

5. *Bhāvanā-dhiṭṭhāna-jīvita*-niddese ca puggalādhiṭṭhānā desanā katā. Dhammato pana bhāvanā nāma nekkhammādayo 'va. Adhiṭṭhānaŋ nāma nekkhammādivasena patiṭṭhāpitacittam eva. Jīvitaŋ nāma nekkhammādivasena patiṭṭhāpitacittassa sammā-ājīvo nāma micchājīvā virati, dhammena samena paccayapariyesanavāyāmo ca. Tattha: *samaŋ jīvatī* 'ti samaŋ jīvitaŋ jīvati. Bhāvanapuŋsakavacanaŋ vā; samena jīvatī 'ti vuttaŋ hoti. *No visaman* 'ti samaŋ jīvatī 'ti vuttass' eva atthassa paṭisedhavasena avadhāraṇaŋ kataŋ. *Sammā jīvatī* 'ti ākāranidassanaŋ. *No micchā* 'ti tass' eva niyamanaŋ. *Visuddhaŋ jīvatī* 'ti sabhāvavisuddhiyā visuddhaŋ jīvitaŋ jīvati. *No kiliṭṭhan* 'ti tass' eva niyamanaŋ. *Yaŋ yad evā* 'ti ādīhi ñāṇasampattiyā yathāvuttānaŋ tissannaŋ āhisaŋsaŋ dasseti. Tattha: yaŋ yad evā 'ti yaŋ yaŋ eva. *Kkattiyaparisan* 'ti khattiyānaŋ sannipātaŋ; ye hi samantato sīdanti ettha akatabuddhino 'ti Parisā 'ti vuccati. Es' eva nayo itarattaye. Khattiyādīnaŋ yeva āgamanasampattiyā ca ñāṇasampattiyā ca samannāgatattā tāsaŋ yeva catassannaŋ ga-

[1] SM katā 'ti.

haṇaŋ, na suddhaparisāya.[1] *Visārado* 'ti dhitisampanno vigatasārajjo, nibbhayo 'ti attho. *Amaṅkubhūto* 'ti asaṅkucito na[2] nittejabhūto. *Taŋ kissa hetū?* 'ti taŋ visāradattaŋ kena hetunā, kena kāraṇena hotī 'ti ce-ti attho.

Idani *tathā hī* 'ti tassa kāraṇavacanaŋ. [246] Yasmā pana evaŋ tisampadāsampanno, tasmā visārado hotī 'ti visāradabhāvassa kāraṇaŋ dassetvā niṭṭhapesī 'ti,

Saddhammappakāsiniyā Paṭisambhidāmagga-ṭṭhakathāya
Mātikākathā-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

Niṭṭhitā Cūlavaggassa apubbatthānu-vaṇṇanā.

Ettāvatā ca tivaggasaṅgahitassa samatiŋsakathāpatimaṇḍitassa
Paṭisambhidāmaggassa attha-vaṇṇanā Niṭṭhitā.

Mahāvaggo, Majjhimo ca, Cūlavaggo ca nāmato.
Tayo vaggā idha vuttā Pamāṇapaṭipāṭiyā.

Vagge vagge dasa dasa kathā yā tā udīritā,
Uddānakathāvaṇṇanā Imā tāsaŋ yathākkamaŋ.

Ñāṇaŋ Diṭṭhi Ānāpānaŋ Indriyaŋ Vimokkhapañcamaŋ,
Gati Kammaŋ Vipallāso Maggo Maṇḍo 'ti te dasa.

Yuganandha Sacca Bojjhaṅga Mettā Virāgapañcamā
Paṭisambhidā Dhammacakkaŋ Lokuttarabala-Suññatā.

Paññā Iddhi Abhisamayo Viveko Cariyapañcamo
Pāṭihīraŋ Samasīsī Sati Vipassanamātikā.

Yo so Sugatasutānaŋ Adhipatibhūtena bhūtahitaratinā
Therena thiraguṇavatā Vutto Paṭisambhidāmaggo,

Tass' atthavaṇṇanā yā Pubbaṭṭhakathānayaŋ tathā yuttiŋ
Nissāya mayā 'raddhā Niṭṭhānam upagatā esā,

Yaŋ taŋ uttaramantī Mantiguṇayutto ca saddhāya
Kārayi mahāvihāre Pariveṇam anekasādhuguṇaŋ,

---

[1] SM sutta-.

[2] SM asaṅkucittena.

Theren' ettha nivasatā Samāpitā-yaŋ Mahābhidhānena
Tatiye vasse cutito Moggallānassa bhūpatino.

Samayaŋ anulomentī Therānaŋ Theravādadīpānaŋ,
Niṭṭhaŋ gatā yathā-yaŋ Aṭṭhakathā lokahitajananī,

Dhammaŋ anulomento Attahitaŋ parahitañ ca sādhentā,
Niṭṭhaŋ gacchantu tathā Manorathā sabbasattānaŋ.

Saddhammappakāsaniyā Aṭṭhakathāy-ettha gaṇitakusalehi
Gaṇita tu bhāṇavārā Viññeyyā aṭṭhapaññāsa.

Anuṭṭhubhena assā Chandobandhena gaṇiyamānā tu,
Cuddasasahassasaṅkhā Gāthāyo pañca ca satāni.

Sāsanaciraṭṭhitatthaŋ Lokahitatthañ ca sāradena mayā
Puññaŋ imaŋ racayatā Yam pattam anappakaŋ vipulaŋ,

Puññena tena loko Saddhammarasāyanaŋ Dasabalassa
Upabhuñjitvā vimalaŋ Pappotu sukhaŋ sukhen' evā 'ti.

Saddhammappakāsani nāma Paṭisambhidāmagga-ppakaraṇassa
Aṭṭhakathā Niṭṭhitā.

INDEX

Terms commented on; Proper names; * First lines of stanzas quoted.